

The Project Gutenberg eBook of Naisten aarreaitta, by Émile Zola

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Naisten aarreaitta

Author: Émile Zola

Translator: Gertrud Colliander

Release date: August 31, 2013 [EBook #43610]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAISTEN AARREAITTA ***

Produced by Tapio Riikonen

NAISTEN AARREAITTA

Kirj.

Émile Zola

Suomentanut ["Au Bonheur des Dames"] G. C. [Gertrud Colliander]

Ensimmäisen kerran ilmestynyt
Otavan kustantama 1912.

I.

Denise tuli jalkaisin Saint-Lazaren asemalta, jonne hän oli kahden veljensä kanssa saapunut Cherbourg'in junassa kolmannen luokan kovalla penkillä vietetyn yön jälkeen. Hän talutti kädestä nuorempaa, Pépétä, ja Jean tuli perästä. Kaikki kolme olivat matkasta uupuneita ja vaelsivat aran ja neuvottoman näköisinä keskellä suunnatonta Pariisia tarkastellen nenä pystyssä talojen seiniä ja joka

kadun kulmauksessa kysellen Michodièrenkatua, jonka varrella heidän setänsä Baudu asui. Mutta kun he lopulta joutuivat Gaillonin aukiolle, tyttö pysähtyi äkkiä hämmästyksen valtaamana.

— Voi! hän sanoi, — katsopa, Jean!

He jäivät siihen ihmeissään seisomaan kylki kyljessä. He olivat mustiin puettuina, heidän piti kuluttaa loppuun isän kuoleman johdosta ostetut surupuvut. Tyttö, kaksikymmenvuotias, ikäisekseen sangen hintelä, asultaan köyhä, kantoi toisessa kädessään kääröä tukien toisella viisivuotiasta pientä veljeään, joka riippui hänen käsivarressaan. Hänen takanaan seisoj toinen veli, kuudentoista vanha, kookas ja komea poika, käsiään heilutellen ja kurkistellen hänen olkapäänsä takaa.

— Siinäpä vasta tavaratalo! Denise jatkoi hetken vaiti oltuaan.

Heidän edessään kohosi Michodièren- ja Neuve-Saint-Augustininkadun kulmassa mahtava muotitavara- ja vaatekauppa, jonka näyteikkunat leimusivat vilkasvärisinä lokakuun haaleassa ja kalpeassa valossa. Saint-Rochin tornissa kello löi kahdeksan, ja katukäytävillä liikkui vain Pariisin varhaista väkeä, virastojen ja liikkeiden pikkuvirkailijoita, jotka riensivät konttoreihinsa, ja emännöitsijöitä, jotka juoksivat ostoksilleen. Tavaratalon ovella kaksi kauppa-apulaista viimeisteli tikapuilla seisten villakankaiden näytteillepanoa, ja Neuve-Saint-Augustininkadun puoleisessa näyteikkunassa toinen apulainen laskosteli siroihiin poimuihin sinistä silkkikangasta. Talosta, jossa ei vielä ollut ostajia ja johon henkilökunta tuskin oli saapunut, kuului kuhinaa kuin heräävästä mehiläispesästä.

— Peijakas! sanoi Jean. — Komeampi on kuin sinun muotikaupiasi. Ei tuollaista Valognes'issa ollut.

Denise pudisti päätään. Hän oli palvellut kaksi vuotta Cornaillen liikkeessä, pikkukaupungin hienoimmassa muotikaupassa, ja tämä tavaratalo, jonka hän nyt äkkiarvaamatta näki ja joka hänen silmissään oli suunnaton, paisutti hänen sydäntään ja sai hänet liikuttuneena unohtamaan kaiken muun. Kulmauksessa Gaillonin aukiolle avautuva ovi, joka oli kokonaan peililasia, ulottui välikerrokseen saakka keskellä muhkeita, kullalle loistavia koristeveistoksia. Kaksi naispatsasta, povi paljaana ja pää kallellaan pitivät ylhäällä kilpeä *Naisten Aarreaitta*. Tämän kummaltakin puolen alkoivat näyteikkunat pitkinä jonoina Michodièren- ja Neuve-Saint-Augustininkaduille anastaen paitsi kulmarakennusta neljä vasta ostettua ja sisustettua taloa, kaksi oikealla, kaksi vasemmalla puolella. Denisestä tavaratalo näytti jatkuvan loppumattomiin, katosi silmäkantamattomiin pohjakerroksen näyteikkunoineen ja välikerroksessa sijaitsevine toimistoineen, joiden elämää ja toimintaa kadullakävijä saattoi seurata peiliikkunoista. Ylhäällä neiti silkkipuvussa teroitti lyijykynää, ja hänen vieressään kaksi hänen toveriaan levitteli samettipukuja.

— Naisten Aarreaitta, Jean luki nauraen rakkausasioihin perehtyneen nuorukaisen ylpeätä ja raikasta naurua. Hänellä oli jo ollut kokemuksensa Valognes'issa. — Näppärä nimi, vai mitä? jatkoi hän. — Saa ihmiset juoksemaan!

Mutta Denise näytti vajonneen ajatuksiinsa keskioven tavarapaljouden edessä. Siinä oli oven ulkopuolella, jopa katukäytävällä kokonainen vyöry huokeahintaisia tavaroita, jotka houkuttelivat ohimeneviä ja joiden ääreen täytyi pysähtyä. Yläkerroksista valui pakottain villakankaita ja verkoja, merinoita, seivotteja, flanelleja; välikerroksen ikkunoista liehui harmaansinisiä, merensinisiä, öljypuunvärisiä kangaskaistoja, joissa oli valkeat hintalaput. Niiden vieressä riippui oven kehyksenä nahkareunuksia, kapeita koristenauhoja, hienoja, tuhkanvärisiä oravan selkänahkoja, lumivalkeita joutsenen vatsauntuvia, kaniinitoriksia, valekärppää ja -näätä. Ja sitten, maassa, hyllyillä ja pöydillä, jäännöskappalekasojen keskellä kudottua vaatetavaraa melkein ilmaiseksi, käsineitä ja huiveja, villakudonnaisia, päähineitä ja liivejä, kokonainen talvivarasto raidallista, juovikasta, ruudullista, punapilkullista villatavaraa. Denise näki neljäkymmenenviiden centimen ruudullista villakangasta, yhden frangin maksavia reunuksia amerikkalaista näädannahkaa ja kahdenkymmenenviiden centimen käsineitä. Tämä tavaroiden paljous muistutti jättiläismäisen markkinakuorman purkamista. Olisi voinut luulla koko talon haljenneen ja vyöryttäneen liiat varastonsa kadulle.

Setä Baudu oli unohtunut. Pépékin, joka ei päästänyt sisarensa kättä, katseli silmät tapillaan. Mutta ajoneuvot pakottivat heidät siirtymään aukiolta, ja koneellisesti he lähtivät Neuve-Saint-Augustininkatua kulkien näyteikkunan luota toisen luo ja pysähtyen jokaisen kohdalla. Ensin he ihmettelivät taitavasti järjestettyä tavararakennelmaa: ylhäällä oli ikäänkuin maalaismajan katto, muodostettu viistoon asetetuista sateenvarjoista; sen alla silkkisukkia siten että pohkeiden kaarevuus tuli näkyviin. Kaikenvärisiä ja kaikenlaatuisia sukkiä siinä oli, ruusuilla kirjailtuja, pitsimäisiä mustia, sellaisia joissa oli vaalean hipiän vivahdus; veralla verhotulla hyllypöydällä oli käsineitä kauniisti järjestettyinä, hoikkasormisia ja kapeakämmenisiä niinkuin bysantilaisen neitosen käsi, uhkuen vielä naisen käyttämättömien vaatekappaleiden jäykkää ja neitseellistä suloa. Mutta viimeinen ikkuna varsinkin kiehoi heitä. Siinä oli näytteillä silkkikankaita, satiinia ja samettia, kokonainen väriasteikko herkkiä ja sointuvia vivahduksia, heiveröisiä kuin kukkien lehdet; ylimpänä sametit, toiset sysimustia,

toiset valkeita kuin maito; alempana satiinit alkaen kirkaista ruusunpunaisista ja sinisistä vaaleten koko ajan niin että lopulta saavuttivat väriavahduksen äärimmäisen hienous- ja vaaleusrajan; alimpana kokonainen taivaankaari silkkikankaita, solmuiksi poimuteltuja, laskostettuja kaareutuvan vartalon muotoisiksi, taitavien käsien kosketuksen eloon herättämiä; ja väriyhtymiä erottaen kierteli vienona säästykseenä kepeän kuohkea punos kermanväristä fulardia. Mahtavina päätepinoina ikkunan laidoissa oli ne kaksi silkkilajia, joita liike erikoisesti suositteli, paris-bonheur ja cuir-d'or -nimiset silkit, käytännöllisyyteensä nähden tavattoman huokeita, mikä oli aiheuttanut silkkikankaiden hinnoittelussa täydellisen mullistuksen.

— Tuo silkki tuossa, viisi frangia ja kuusikymmentä metriltä! Denise huokasi paris-bonheuria ihmetellen.

Jeania alkoi jo kyllästyttää. Hän pysäytti ohikulkijan:

— Michodièrenkatu, voisitteko neuvoa?

Saatuun vastauksen että se oli ensimmäinen oikealla, he palasivat samaa tietä kiertäen tavaratalon. Mutta heidän tultua määräkadulle Denise pysähtyi taas katselemaan. Siinä oli valmiiden naistenpukujen ikkuna. Cornaillen liikkeessä Valognes'issa hän oli toiminut juuri valmiiden vaatteiden myyjänä, mutta tällaista hän ei ollut ikinä nähnyt, ja ihastuksen valtaamana hän tuijotti liikkumatta. Takimmaisena pitkä vyö kallisarvoista bruggelaista pitsiä levisi kuin alttaripeite punertavan valkoiset siivet levällään. Alençon nypläykset kiemurtelivat kiehkuroina sen ympärillä, kaikenlaiset pitsit, valencialaiset, brysseliläiset ja venetsialaiset kuohuivat vaahtopäinä, kasaantuivat kinoksiksi. Oikealla ja vasemmalla kohosi synkänvärisiä verkkapatsaita, jotka siirsivät vielä etäämmälle tämän tabernaakkelin taustan. Ja tässä naisen viehätysvoimalle pystytetyssä kappelissa pöyhkeilivät vaatteet: keskellä hopeakiiltoisella ketunnahalla reunustettu samettinen vaippa; sen toisella puolen silkillä päällystetty, oravannahkainen turkki, toisella puolella kukonsulilla koristettu verkanuttu; sitten nukkapunoksilla ja joutsenen untuvilla reunustettuja tanssiaisviittoja valkeasta kasmirista ja verasta. Niitä oli kaiken hintaisia alkaen kaksikymmentäyhdeksän frangia maksavasta huokeahintaisesta viitasta aina puolentoista tuhannen arvoiseen samettivaippaan. Pyöreäpoviset mannekiinit paisuttivat kankaita, korkeat lanteet liioittelivat vyötäisten hoikkuutta; nuket olivat ilman päitä, niiden sijalla oli iso valkea hintalappu nuppineulalla kiinnitettynä punaiseen flanellikaulaan. Taitavasti sijoitetut sivupeilit kuvastivat ja kertasivat loppumattomiin loistavia nukkeja, täyttivät koko kadun komeilla, kaupaksi tarjolla olevilla naisilla, joilla pään asemesta oli valkea lappu ja hinta oli suurilla numeroilla.

— Ovatpa komeita! Jean kuiskasi osaamatta paremmin selittää tunteitaan.

Hänkin tuijotti liikkumatta, suu auki. Kaikki nämä naisen ylellisyystavarat saivat hänet punastumaan mielihyväästä. Hän oli kaunis kuin tyttö ja näytti itse asiassa varastaneen sisareltaan kauneuden, iho oli raikas, tukka punertava ja kihara, silmät ja huulet lempeydestä kosteat. Hänen rinnallaan Denise, hämmästyksen leima koko olennossaan, näytti vieläkin hennommalta kuin tavallisesti. Hänen kasvonsa olivat pitkähäköt, suu liian iso, ja hänen ihonsa oli jo hieman lakastunut, tukka oli vaalea. Pépé, hänkin vaaleaverinen, puristautui sisarta vastaan levottomana, hyväilyjen kaipuun valtaamana ja tarkasteli ujusti näyteikkunan hienoja neitosia. Katukäytävällä nuo kolme vaaleaveristä ja mustapukuista lasta muodostivat niin oudon ja samalla miellyttävän ryhmän, että ohikulkijat kääntyivät hymyillen katsomaan surumielistä tyttöä, joka oli herttaisen lapsen ja reippaan pojan seurassa.

Jonkin aikaa oli jo harmaatukkainen paksu mies, jonka kasvot olivat leveät ja keltaiset, katsonut heitä toisella puolen katua olevan kauppansa ovelta. Hän oli raivostuneena ja hammasta purren seurannut vastapäisen tavaratalon heräämistä, kun hän huomasi lapset, joiden ilmeinen ihastus yhä enemmän katkerointi hänen mieltään. Senkin hölmöt siinä töllistelivät silmäkääntäjien kujeita.

— Entäpä setä! sanoi Denise äkkiä kuin unesta heräten.

— Tämähän on Michodièrenkatu, Jean vastasi. — Täällä kai hän asuu.

He kääntyivät katsoen ylös ja näkivät juuri edessään sen oven yläpuolella, mistä tuo paksu mies heitä tarkasteli, vihreäksi maalatun nimikilven: *Vanhan Elbeufin tehtaan verkaa ja flanelleja. Baudu, Hauchecornen seuraaja*. Talo, jonka ruskealla vesivärillä töhrytyssä seinässä tuo kilpi kellertävine, sateen haalistamine kirjaimineen oli, näytti aivan litistyneen sitä ympäröivien Ludvig XIV:n tyylisten isojen rakennusten alle. Siinä ei ollut kadun puolella kuin kolme ikkunaa, ne olivat neliömäisiä, vailla kaihtimia, kaunistuksena vain kaksi ristissä olevaa rautatankoa, jotka jakoivat ne neljään ruutuun. Mutta tässä alastomuudessa hämmästytti Deniseä, jonka silmät vielä olivat täynnä vastapäätä olevan tavaratalon komeutta, varsinkin pohjakerroksessa sijaitseva myymälä, matala ja kuin kasaan painunut, ja sen päällä olevan ahtaan välikerroksen puolikuunmuotoiset ikkunat, jotka toivat mieleen vankilan. Lasinvihreä laudoitus, samaa väriä kuin kilpikin, mutta ajan ruskettama ja tummentama, ympäröi kahta mustana ammottavaa, pölyistä näyteikkunaa, joiden takaa hämärästi erotti päällekkäin ladottuja

kangaspakkoja. Selällään oleva ovi näytti johtavan pimeään kellariholviin.

— Tuossahan se on, Jean sanoi.

— No niin, täytyy mennä sisään, päätteli Denise. — Pépé, tulehan nyt!

He lähestyivät epäröiden, ujouden valtaamina. Kun heidän isänsä oli kuollut samaan kuumetautiin, joka kuukautta aikaisemmin oli vienyt heiltä äidin, setä oli kuolemantapausten liikuttamana kirjoittanut veljentyttäreilleen tarjoten hänelle liikkeessään paikan, jos tämän tekisi mieli lähteä Pariisiin onnensa hakuun. Mutta siitä oli jo melkein vuosi, ja tyttö katui nyt, että oli lähtenyt matkaan ilmoittamatta sedälleen. Eihän setä tuntenut heitä, koska hän ei ollut kertaakaan käynyt Valognes'issa sittenkun oli lähtenyt sieltä aivan nuorena ruvetakseen asiapojaksi Hauchecornen verkakauppaan, jossa oli vähitellen kohonnut omistajan vävyksi.

— Onkohan herra Baudu kotona? Denise kysyi uskaltuen vihdoinkin puhutella paksua miestä, joka katseli heitä ihmetellen.

— Minä olen Baudu, vastasi tämä.

Denise punastui ja sammalsi:

— Sepä hyvä!... Minä olen Denise, ja tämä tässä on Jean ja tämä on Pépé. Olemme tulleet luoksenne, niinkuin näette, setä.

Baudu hätkähti. Hänen keltaiset kasvonsa pingottuivat, ja hänen vihaisten silmiensä katse kävi harhailevaksi. Hän takertui puheessaan, sillä nähtävästi hän ei ollut moneen aikaan ajatellut tätä perhettä, joka nyt oli heittäytymässä hänen niskoilleen.

— Vai niin! Vai olette tulleet! hän toisti moneen kertaan hitaasti ja painokkaasti. — Mutta Valognes'issahan teidän piti olla!... Miksikä ette ole Valognes'issa?...

Denisen täytyi selittää. Hiljaisella, hiukan vapisevalla äänellä hän kertoi asiansa. Kun isä oli kuollut kulutettuaan viimeisenkin roponsa onnettomaan värjäyslaitokseen, Denisen oli täytynyt pitää huolta kaikista. Hänen palkkansa Cornaillen liikkeessä ei riittänyt heille. Jean oli kyllä ollut työssä erään puusepän luona, missä hän oli korjailnut vanhoja huonekaluja, mutta hänelle ei maksettu palkkaa. Kumminkin poika mieltä vanhoihin esineisiin ja rupesi itsekin veistämään puuta. Kerran sitten löydettyään norsunluunkappaleen, hän oli huvikseen veistänyt ihmisen pään, jonka eräs ohikulkeva herra oli nähnyt. Juuri tämä herra oli saanut heidät lähtemään Valognes'ista hankkimalla Jeanille paikan Pariisiin erään norsunluutöiden valmistajan luo.

— Voitteko kuvitella, setä, Jean pääsee jo huomenna oppiin uuden mestarinsa luo. Hänelle annetaan siellä ruoka ja asunto, eikä hänen tarvitse maksaa mitään... Silloin ajattelin, että Pépé ja minä tulisimme kyllä myös toimeen. Onnettomammiksi kuin Valognes'issa emme ainakaan voi tulla.

Mutta jotakin hän jätti kertomatta. Hän ei puhunut Jeanin rakkausseikkailusta mitään, ei mitään tämän kirjeistä eräälle pikkukaupungin hienon perheen tyttarelle eikä aidan yli vaihdetuista suudelmista; koko tuosta häväistysjutusta, minkä johdosta hän oli päättänyt lähteä Valognes'ista. Hän oli tahtonut seurata veljeään Pariisiin valvoakseen levottomana pikku äitinä tuota suurta, kaunista poikaa, joka oli niin iloinen ja johon kaikki naiset mieltäivät.

Setä ei vielä tyyntynyt. Hän alkoi jälleen kysellä. Mutta nyt hän sinutteli tyttöä kuultuaan hänen puhuvan sillä tavalla veljistään.

— Vai ei isäsi siis jättänyt teille mitään perintöä. Enkö minä neuvonut häntä tarpeeksi, ettei hänen pitänyt sekaantua tuon värjäyslaitoksen ostamiseen. Vai näin sinä siis jäit, nämä veitikat niskoillesi. Ja sinunko on pitänyt elättää koko tätä joukkoa!

Äreys oli haihtunut hänen kasvoiltaan, eivätkä hänen silmänsä näyttäneet enää vihaisilta niinkuin äsken hänen katsellessaan Naisten Aarreaittaa. Äkkiä hän huomasi sulkevansa heiltä tien.

— No niin, hän sanoi, — koska nyt kerran olette tulleet... Käykäähän sisälle! Parempi se kuin laiskotteleminen jonninjoutavien hullutusten vuoksi.

Heitettyään viimeisen vihaisen katseen näyteikkunoihin toiselle puolen katua hän päästi lapset sisään astuen itse ensimmäisenä myymälään ja huutaen vaimolleen ja tyttarelleen:

— Elisabeth, Geneviève, tulkaapa tänne! Täällä on teille vieraita.

Denise ja hänen veljensä astuivat epäröiden pimeään kauppaan. Kadun kirkkaan päivän sokaisemina he räpyttivät silmiään ja koettelivat jalalla permanttoa ennen kuin uskalsivat liikkua eteenpäin.

Painautuen näin vielä lähemmäksi toisiaan, pienokainen ison siskon jaloissa ja vanhempi veli viimeisenä, he tulivat sisään levottomuudesta värähtelevä kohteliaisuuden hymy huulilla. Heidän surupukunsa kuvastuivat mustina ovesta tulvivaa aamukirkkautta vastaan, ja viistosti lankeava valo kultasi heidän vaaleat hiuksensa.

— Niin, käykää sisään vain, toisti Baudu.

Muutamin sanoin hän selitti asian rouva Baudulle ja tyttärelleen.

Rouva Baudu oli pieni, kalpea, vähäverisyttä poteva nainen, hiukset, huulet, jopa silmätkin olivat lähes valkeat. Geneviève, joka oli perinyt äitinsä kivulaisuuden, muistutti voimattomuudessaan ja värittämyydessään varjossa kasvanutta tainta. Vain hänen tukkansa, komea, musta tukka, tuuhea ja raskas, kuin ihmeestä kasvanut, loi hänen piirteilleen surullista viehätystä.

— Käykää sisään, sanoivat naiset vuorostaan. — Tervetuloa!

He tarjosivat Deniselle myyntipöydän takana olevaa istuinta. Pépé kiipesi heti siskonsa syliin ja Jean asettui hänen viereensä nojaten laudoitukseen. Tuntui jo paremmalta ja he katselivat myymälää, jonka pimeyteen heidän silmänsä olivat jo tottuneet. Nyt he erottivat jo matalan ja savun mustaaman katon, tammiset, kiiltäviksi kuluneet myyntipöydät ja satavuotiset, rautavanteiset kaapit. Synkkiä kangaspakkoja kohosi aina kattohirsiin asti. Verkkojen värjäämiseen käytettyjen väriaineiden haju, kemiallisten aineiden väkevä lemu, levisi ilmaan lattian kosteuden väkevöimänä. Huoneen perällä eräs neiti ja kaksi kauppa-apulaista järjesteli valkeita flanellipakkoja.

— Tahtoisikohan tuo pikku mies mielellään jotakin suuhunsa? rouva Baudu sanoi hymyillen Pépélle.

— Kiitos vaan, sanoi Denise. — Mutta olemme asemalta tullessa juoneet maitoa eräässä kahvilassa.

Vastaten Genevièven katseeseen, joka kysyvästi tutki lattialla olevaa pientä tavarakääröä, Denise jatkoi:

— Olen jättänyt matkakirstumme asemalle.

Hän punastui. Ymmärsihän hän toki, ettei kysymättä saanut tuppautua ihmisten luo. Jo heti rautatievaunussa junan lähdettyä Valognes'ista hän oli syvästi katunut ajattelemattomuuttaan; ja sentähden hän oli perille tultua jättänyt matkakirstun asemalle ja hankkinut lapsille aamiaista.

— Kas niin, Baudu sanoi äkkiä. — Pitkistä puheista ei ole mihinkään... Parempi sanoa suoraan sanottavansa. Olen kirjoittanut sinulle, se on totta, mutta siitä on jo vuosi, ja näetkö tyttäreni, liike ei ole lainkaan edistynyt sillä aikaa...

Hän vaikeni. Liikutus, jota hän ei tahtonut näyttää, katkaisi lauseen. Rouva Baudu ja Geneviève laskivat nöyrän näköisinä katseensa maahan.

— Kyllä, Baudu jatkoi, — kyllä kai siitä selvittää, en minä hätäile... Mutta meidän on täytynyt vähentää henkilökuntaa; minulla ei ole enää apulaisia kuin kolme. Eivätkä ajat ole nyt sellaiset, että voisin ottaa neljännen. Sanalla sanoen, en voi nyt ottaa sinua luokseni niinkuin lupasin, lapsi parka.

Denise kuunteli häntä kalpeana jännityksestä. Baudu jatkoi yhä kiivaammin:

— Siitä olisi yhtä vähän hyötyä sinulle kuin meillekin.

— Hyvä on, setä, sai Denise lopulta vaivoin sanotuksi. — Koetan selvittää jotenkin.

Baudu enempää kuin hänen vaimonsakaan eivät olleet kovia ihmisiä. Onni vain ei ollut koskaan suosinut heitä. Siihen aikaan, jolloin liike menestyi, heillä oli ollut viisi poikaa kasvatettavana. Näistä kolme oli kuollut kahdenkymmenen iässä, neljäs oli joutunut huonoille jäljille, ja viides oli äskettäin purjehtinut kapteenina Meksikoon. Nyt oli vain Geneviève jäljellä. Perheen elatus oli niellyt suuria summia, ja sitten Baudu oli kuluttanut viimeiset varansa ostamalla Ramboullet'sta, appensa kotiseudulta, ison talorähjän. Vanhan rehellisyysintoilijan sielussa olikin katkeruus yhä enemmän päässyt valloille.

— Olisi ollut parempi ilmoittaa tulosta, hän jatkoi suutuksissaan omasta kovuudestaan. — Olisit kirjoittanut, niin minä olisin kehoittanut sinua jäämään sinne missä olit... Kun isäsi kuolemasta ilmoitettiin minulle, niin sanoin hitto vieköön, mitä sellaisessa tilanteessa sanotaan. Mutta sinä tulla tupsahdat muitta mutkitta... Se on kiusallista.

Hän korotti äänensä kuin etsiäkseen helppoa ratkaisua. Hänen vaimonsa ja tyttärensä eivät uskaltaneet kohottaa silmiään maasta. He olivat tottuneet nöyrästi kuuntelemaan koettamattakaan

koskaan vastustella. Jean kalpeni, mutta Denise painoi pelästyneen pikku veljensä rintaansa vasten. Kaksi suurta kyyneltä vierähti hänen silmistään.

— Hyvä on, setä, hän toisti. — Kyllä me menemme pois.

Silloin Baudu äkkiä hillitsi itsensä. Syntyi painostava hiljaisuus. Sitten hän jatkoi jurosti:

— En minä aio ajaa teitä ulos... Koska kerran olette tulleet, niin saatte olla meillä yötä. Tottapahan sitten nähdään.

Rouva Baudu ja Geneviève vilkaisivat perheen isäntään ja ymmärsivät että heidän oli lupa toimia. Kaikki selveni. Jeanistahan ei tarvinnut pitää huolta. Mitä Pépéhen tuli, niin hänelle oli mainio asunto rouva Gras'n luona, vanhan rouvan, joka asui Orties'nkadun varrella ja otti lapsia täysihoitoon neljästäkymmenestä frangista kuukaudessa. Denise sanoi, että hänellä oli rahaa maksaa ensimmäinen kuukausi. Siis hänelle itselleen vain oli hankittava paikka. Kyllä kai paikka löytyisi tästäkin kaupunginosasta. — Eikö Vinçard tarvinnut apulaista? sanoi Geneviève.

— Niin, todellakin, taisipa tarvita, huudahti Baudu. — Aamiaisen syötyämme lähdemme käymään siellä. Täytyy takoa raudan ollessa kuumaa.

Yksikään ostaja ei tullut keskeyttämään perheneuvottelua. Myymälä pysyi pimeänä ja tyhjänä.

Perällä kauppa-apulaiset ja neiti jatkoivat työtään kuiskaillen. Mutta sitten kolme naista astui kauppaan ja Denise jäi hetkeksi yksin. Hän suuteli Pépétä sydän raskaana, ajatellessaan että heidän oli piakkoin erottava. Lapsi, hyväilynhaluinen kuin kissanpoika, peitti kasvonsa sanaakaan sanomatta. Kun rouva Baudu ja Geneviève palasivat, he sanoivat poikaa hyvin kiltiksi. Denise kertoi, ettei lapsi koskaan telminyt, koko päivän se oli ääneti haluten vain hyväilyjä. Sitten he puhelivat aamiaiseen saakka lapsista, talousasioista, elämästä Pariisissa ja maalla, katkonaisin lausein ja aivan yleisesti, sukulaisina, joista tuntuu hiukan tukalalta, etteivät tunne toisiaan. Jean oli mennyt kaupan ovelle eikä tullut enää sisälle. Hän katseli kadulla viliseviä joukkoja hymyillen ohimeneville sieville tytöille.

Kymmenen aikaan palvelustyttö kutsui aamiaiselle. Tavallisesti pöytä oli katettu Baudulle, Genevièveille ja ensimmäiselle kauppa-apulaiselle. Toinen pöytä katettiin yhdentoista aikaan rouva Baudulle, toiselle kauppa-apulaiselle ja neidille.

— Nyt syömään! verkakauppias huudahti kääntyen veljentyttärensä puoleen. Kun perhe oli asettunut pöytään ahtaassa ruokasalissa, isäntä kaipasi ensimmäistä kauppa-apulaista, joka hiukan myöhästyi.

— Colomban!

Nuori mies saapui pyytäen anteeksi; hän oli ensin tahtonut järjestää flanellin. Colomban oli kahdenkymmenenviiden ikäinen ovela nuorukainen, ruumiinrakenteeltaan raskas, rehellisyyden leima kasvojen samoin kuin ison, pehmeähuulisen suun piirteissä, mutta silmissä viekkautta.

— Joutavia, kaikella on aikansa, Baudu sanoi, leikellen jyrkästi istuen kylmää vasikanpaistia täsmällisesti ja varovasti niinkuin ainakin tarkkaan silmänsä luottava liikkeen esimies, joka erehtyy tuskin grammastakaan.

Hän jakoi kaikille heidän osansa, leikkasipa leivänkin. Denise oli ottanut Pépén viereensä auttaakseen häntä syömisessä. Mutta huoneen pimeys vaivasi häntä. Hän oli tottunut kotiseutunsa suuriin, valoisiin huoneisiin, ja hänestä tuntui ahdistavalta. Ainoa ikkuna aukeni pienelle sisäpihalle, josta ei päässyt kadulle muuten kuin kulkemalla talon pimeän käytävän läpi, ja kostea, haiseva piha, jota vähäinen valonheijastus niukasti valaisi, muistutti kaivon pohjaa. Talvipäivinä huoneessa täytyi polttaa kaasua aamusta iltaan. Kirkkaalla ilmalla, kun ei tarvinnut kaasua sytyttää, oli huone vieläkin surkeampi. Kului vähän aikaa, ennenkuin Denise tottui tarpeeksi valaistukseen voidakseen erottaa ruuan lautaseltaan.

— Siinä poika, joka ei lykkää ruokaa luotaan, Baudu virkkoi nähdessään, että Jean oli lopettanut paistinsa. — Jos hänestä on yhtä kovaksi työntekijäksi kuin paistinsyöjäksi, niin kyllä hänestä mies tulee... Mutta sinä, tyttäreni, et syö?... Ja sano minulle, kun saamme nyt rauhassa keskustella, miksi et mennyt naimisiin Valognes'issa. Denise päästi lasin johon oli tarttunut.

— Naimisiinko minä! hän huudahti. — Voi, setä, ettehän toki tarkoittane... Entä lapset!

Hänen täytyi nauraa, sillä niin hullunkuriselta tuntui hänestä ajatus. Kuka sitäpaitsi hänestä olisi huolinut? Hän oli köyhä ja pieni kuin kiuru eikä edes kaunis. Eikö mitä! Hän ei aikonut koskaan naimisiin. Olihan hänellä jo kahdessa lapsessa tarpeeksi.

— Olet väärässä, vastasi Baudu. — Nainen tarvitsee aina miehen tuekseen. Jos olisit ottanut kunnan pojan, niin et olisi joutunut kiertämään veljinesi Pariisin katuja kuin mustalaiset.

Hän keskeytti jakaakseen säästävaisesti ja täsmällisesti, ketään erityisesti suosimatta, uuden ruokalajin, silavassa paistetut perunat, jotka palvelija toi pöytään. Osoittaen lusikallaan Genevièveä ja Colombania hän jatkoi:

— Nuo aikovat viettää häitä ensi keväänä, jos kauppa käy tänä talvena hyvin.

Sellainen oli tämän kauppahuoneen tapa. Sen perustaja, Aristide Finet, oli naittanut tyttärensä ensimmäiselle kauppa-apulaiselleen Hauchecornelle, ja Baudu itse, jolla ei ollut Michodièrenkadulle saapuessaan kuin seitsemän frangia taskussaan, oli nainut isä Hauchecornen tyttären Elisabethin. Nyt hän vuorostaan aikoi antaa tyttärensä Genevièven ja kauppahuoneen Colombanille, niin pian kuin kauppa taas alkaisi vilkastua. Syy miksi hän näin viivytteli kolme vuotta sitten päätetyn liiton toteuttamista, oli hänen ääretön tunnollisuutensa, jonkinlainen itsepintaisuus rehellisyydessä. Kun liike oli joutunut hänelle, se oli ollut sangen tuottava; nyt hän ei puolestaan tahtonut luovuttaa sitä vävyille, ennenkuin ostajamäärä taas oli entisellään ja asiat paranemaan päin.

Baudu jatkoi yhä puhettaan ja esitteli Colombania, joka oli kotoisin Rambouillet'sta niinkuin rouva Baudun isäkin. Kymmenen vuotta hän oli jo palvellut liikkeessä, työssä aamusta iltaan, hän oli toimielias mies. Täydellä syyllä hän oli kohonnut arvoonsa. Eikä hän ollut ihan mitätöntä sukuakaan. Olihan hänen isänsä kuuluisa huijari Colomban, eläinlääkäri, joka oli tunnettu koko Seine-et-Oisessa, ammatissaan taitava, mutta sellainen syömäri, että pisti poskeensa mitä vain eteen sattui.

— Jumalan kiitos, kauppias lopetti, — joipa isä ja mässäsi, mutta poika on meillä oppinut tuntemaan rahan arvon.

Baudun puhellessa Denise tarkasteli Colombania ja Genevièveä. He istuivat rinnan pöydässä, mutta tuntuivat välinpitämättömiltä, eivät punastuneet eivätkä hymyilleet. Siitä alkaen kun tuli taloon Colomban oli elänyt tämän ratkaisun toivossa. Hän oli läpikäynyt kaikki asteet ja kohonnut asiapojasta ja halvasta palkkalaisesta talonväen uskotuksi ja seuralaiseksi osoittaen aina samaa kärsivällisyyttä, samaa sääntillisyyttä työssään ja samaa harrastusta tähän avioliittoon, joka oli hänestä kaikin puolin mainio ja kunniallinen kauppa. Hän oli niin varma siitä, että Geneviève kerran tulisi hänen omakseen, ettei muistanut enää sitä toivoakaan. Tyttö puolestaan oli tottunut rakastamaan häntä, mutta hän rakasti umpimielisen luonteensa vakavuudella, intohimoisella kiihkeydellä, josta hän ei itsekään, yksitoikkoisen ja säännöllisen arkielämänsä vierieessä, tiennyt mitään.

Denise ajatteli velvollisuudekseen vastata jotakin ja sanoi kohteliaasti hymyillen:

— Hyvähän tietysti on, että mieltyy toisiinsa ja kun on varoja siihen.

— Niin, sehän se aina lopuksi tulee eteen, julisti Colomban, joka ei ollut tähän asti sanonut sanaakaan, sillä hän oli hidas syöjä.

Geneviève sanoi vuorostaan luotuaan sulhaseensa pitkän katseen:

— Kun vain on rakkautta ja hyvää sopua, niin kaikki selviää itsestään.

Heidän lempensä oli syntynyt ja kasvanut vanhan Pariisin ummehtuneessa ilmassa. Se oli kuin kellarissa puhjennut kukka. Kymmenen vuoden aikana Geneviève oli seurustellut vain tämän yhden miehen kanssa. Päiväkaudet tyttö oli häärinyt hänen seurassaan verkapakkapinojen takana pimeässä puodissa; aamuin ja illoin he olivat istuutuneet saman pöytään toistensa viereen, aina samassa kaivomaisen kolkossa ruokasalissa. He eivät olisi voineet olla paremmin piilossa, tarkemmin maailmalta kätkeytyinä maallakaan lehtojen siimeksessä. Mutta nuoren tytön mielessä oli heräämässä epäily, mustasukkaisuuden aavistus, joka kerran oli opettava hänelle, että hän oli antautunut iäksi, siksi että varjo, jossa hän hapuili, esti häntä näkemästä muita, siksi hänen sydämensä oli tyhjä ja hänen päivänsä ilottomat.

Denise luuli huomaavansa tuon levottomuuden oireen Genevièven sulhaseensa luomassa katseessa, ja hän vastasi ystävällisen osanottavaisena:

— Kyllä kai sopua on, kun vain on rakkautta.

Mutta Baudu suoritti edelleen mahtavana isännän tehtäviä. Hän oli jakanut juuston, ja sukulaistensa kunniaksi hän käski tuoda toisenkin jälkiruoan, viinimarjahilloa, tavaton tuhlaavaisuus, joka näytti hämmästyttävän Colombania. Pépé, joka tähän asti oli ollut hyvin kiltti, käyttäytyi sopimattomasti hillon nähdessään, Jean taas innostuneena kuuntelemaan, kun puhuttiin häistä, katseli serkkuaan Genevièveä, joka oli hänestä liian hiljainen, liian kalpea, ja hän vertasi mielessään tätä pieneen valkeaan,

mustakorvaiseen ja punasilmäiseen kaniiniin.

— Tarpeeksi juttuja, ruokavuoro muille! kauppias sanoi nousten pöydästä osoittaen aterian päätyneen. — Yhden ylimääräisen nautinnon ei välttämättä tarvitse johtaa toiseen.

Rouva Baudu, toinen kauppa-apulainen ja neiti asettuivat nyt vuorostaan pöytään. Denise jäi taas yksin ja istuutui ovelle odottamaan, milloin setä joutaisi tulemaan hänen kanssaan Vinçard'in luo. Pépé leikki kiltisti ja Jean oli uudestaan asettunut ulko-oven kynnykselle jatkamaan havaintojaan. Lähes tunnin ajan Denise seurasi hiljaisena katselijana mitä hänen ympärillään tapahtui. Aika-ajoin tuli kauppaan ostajia, naisia, ensin yksi, sitten kaksi yhdessä. Mutta kaupan elämä ei tuntunut vilkastuvan. Sama ummehtunut haju, sama puolihämärä, missä entisten aikojen sävyisä ja koristeeton kaupankäynti kitui hylättynä vanhuuttaan. Deniseä innostutti Naisten Aarreaitta, joka toisella puolen katua kohosi loistossaan ja jonka näyteikkunoita näki avoinna olevasta ovesta. Taivas oli yhä pilvessä, ja hieno usvan kaltainen sade täytti ilman lämpimällä kosteudella, jossa oli ikäänkuin pölyksi hajonnutta auringonpaistetta. Tämän kalvakan päivän valossa tavaratalo vilkastui koko ajan, täyttyi ostajista.

Denisen valtasi outo tunne. Tavaratalon sisässä ikäänkuin jyskytti korkeapaineen alaisena kone, jonka tähdykset ulottuivat näyteikkunoihin asti. Ikkunat eivät enää päilyneet kylminä niinkuin aamulla, vaan värähtivät hehkuvina sisäisen jyskeen voimasta. Väkeä kokoontui niiden eteen, naisia, jotka tuuppivat toisiaan, kokonainen valtaisa hurjistunut joukko. Kadulla kuohuvan intohimon vaikutuksesta kankaat heräsivät eloon, pitsit lehahtivat lentoon ja yhtyivät hienoksi verhoksi, joka verkalleen laskeutui peittäen kuumeesta hehkuvilta katseilta tavaratalon salaperäisinä houkuttelevat syvyudet. Tanakat verkapakat hengittivät paisuttaen viekoittelevasti paksun ja jykevän rintansa. Puvut aaltoilivat yhä enemmän eläviltä näyttävien mannekiinien hartioilla, ja samettinen vaippa, täyteläisten olkapäiden kannattamana, kohotti notkean ja elämästä lämpimän vartalonsa aaltoilevine povineen ja keinvuine lanteineen. Kuumuus, joka sai koko talon hehkumaan, syntyi myynnistä, väentungoksesta myyntipöytien ympärillä, mistä kadulla seisojallakin oli aavistus. Koneen yhtämittaista jyskettä ylläpitivät ostajajoukot, jotka tunkeilivat näytehyllyjen ympärillä, huumaantuivat houkuttelevista tavaroista ja joutuivat kassanhoitajien käsiin. Kaikki oli järjestetty säännölliseksi ja konemaisen täsmälliseksi, naislaumat liikkuivat hammasrattaiston voimasta.

Jo aamusta alkaen Denise oli kuullut kiusaajan äänen. Tavaratalo, jossa yhdessä tunnissa kävi enemmän väkeä kuin Cornaillen liikkeessä kuudessa kuukaudessa, hurmasi häntä ja houkutteli luokseen. Hänen halussaan lähestyä sitä oli epämääräistä pelkoa, joka vielä lisäsi sen vetovoimaa. Samalla hänen setänsä liike alkoi tuntua hänestä vastenmieliseltä. Syytä ymmärtämättä hän tunsu halveksivansa, kammoavansa tätä vanhanaikaisen kaupankäynnin kolkkoa soppea. Kaikki hänen täällä kokemansa tunnelmat, hänen levottomuutensa hänen tullessaan sisään, hänen ahdistuksensa sukulaisten nyrpeän tervehtimisen johdosta ja ikävä aamiainen vankilamaisen kolkossa ruokasalissa, hänen raukaiseva odotuksensa keskellä tämän loppua tekevän talon torkkuvaa eristyneisyyttä yllyttivät hänet vastarintaan ja saivat hänet intohimoisesti tavoittelemaan elämää ja valoa. Ja vaikka hän hyvänluontoisena koetti sukulaistensa tähden hillitä itseään, hänen katseensa palasi yhä uudelleen Naisten Aarreaittaan, ikäänkuin hänessä piilevä myyjätär olisi pyrkinyt lämmittelemään tuon suuren, hehkuvan myyntilieden ääreen. Ja häneltä pääsi huomaamatta:

— Siellä ainakin käy väkeä!

Mutta hän katui heti huomattessaan, ettei ollut enää yksin. Rouva Baudu, joka oli noussut pöydästä, seisoi hänen vieressään tavallista kalpeampana tuijottaen värittömillä silmillään samaan suuntaan kuin hänkin. Vaikka naisraukka tahtoikin alistua kohtalon iskuun, hän ei kuitenkaan kestänyt nähdä hirviötä, joka pöyhkeili toisella puolen katua, tuntematta silmäluomiensa paisuvan epätoivon kyynelistä. Geneviève oli tullut myös ovelle ja katseli levottomana Colombania, joka huomaamatta häntä ihaili valmiiden vaatteiden myyjättäriä, joilla oli myyntipöytänsä vastapäätä olevassa välikerroksen ikkunassa. Baudu itse, kasvot vihasta vääntyneinä, sanoi vain:

— Ei kaikki kultaa, mikä kiiltää. Kärsivällisyyttä vain.

Nähtävästi hän perheilypeydestä hillitsi katkeran sanatulvan, jona hänen vihansa pyrki purkautumaan. Itserakkaus esti häntä heti paljastamasta tunteitaan noille lapsille. Vihdoin, riistäytyen vaivalloisesti irti vastapäätä loistavan talon katselemisesta, hän kääntyi sanoakseen:

— No niin, lähdetään nyt käymään Vinçard'lla. Paljon on paikanhakijoita, ja huomenna on jo kenties myöhäistä.

Mutta ennen lähtöä hän käski toisen kauppa-apulaisen mennä asemalle noutamaan Denisen matkakirstun. Rouva Baudu puolestaan, jolle tyttö uskoi Pépén, sanoi tahtovansa käyttää joutohetken käydäkseen lapsen kanssa Orties'nkadulla rouva Gras'n luona ja sopiakseen asiasta. Jean lupasi siskolleen, ettei hievahda puodista.

— Meillä on vain parin minuutin matka, Baudu selitti kulkiessaan veljentyttärensä kanssa Gailloninkatua. — Vinçard on perustanut silkkikankaiden erikoisliikkeen, jolla vielä on melkoisen hyvä kauppavaihto. Tietysti hänelläkin on vaikeuksia niinkuin kaikilla, mutta hän on terävä mies, joka saituudellaan saa tilit tasaantumaan. Luulenpa kumminkin, että hänellä on aikomus lopettaa luuvalonsa takia.

Silkkikauppa sijaitsi Neuve-des-Petits-Champs'inkadun varrella lähellä Choiseulin kauppakujaa. Se oli puhdas ja valoisa, sisustettu uudenaikaisen ylellisesti ja mukavasti, mutta pieni ja vähävarastoinen. Baudu ja Denise tapasivat Vinçard'in tärkeässä neuvottelussa kahden herran kanssa.

— Älkää välittäkö meistä, verkakauppias huusi, — meillä on aikaa odottaa.

Peläten häiritsevänsä hän palasi ovelle, missä kuiskasi Denisen korvaan:

— Tuo laiha on Aarreatassa, silkkiosaston alijohtaja, ja toinen, tuo paksu mies, on silkkitehtailija Lyonista.

Denise luuli ymmärtävänsä, että Vinçard koetti myydä kauppaansa Robineaulle, Naisten Aarreitan virkailijalle. Silmää räpäyttämättä, kunniallisen ja arvokkaan näköisenä hän vakuuttamalla vakuutti, ollen kuitenkin mies, jolle valat ja kunniasanat eivät paljoakaan merkitse. Hänen puheestaan päätellen liike oli kultakaivos, josta hänen oli pakko luopua kirotun sairauden takia. Hän keskeytti puheensa yhtä kyytiä valittaen kipujaan ulkonaisen rehevän terveytensä vastaväitteistä huolimatta. Mutta hermostuneena ja kärsimättömänä Robineau ei malttanut kuunnella. Hän tiesi kuinka tukala erikoisliikkeiden oli tulla toimeen ja tiesipä vielä mainita erään silkkikaupan, joka oli joutunut häviöön, siksi että oli liian lähellä Aarreaittaa.

— Tuhat tulimmaista, kummako jos Vabre keikahti! Hänen vaimonsahan hävitti kaikki... Ja sitäpaitsi mehän olemme viidensadan metrin päässä Aarreatasta, kun sitävastoin Vabre oli ihan vieressä, ovet rinnakkain.

Gaujean, silkkitehtailija, sekaantui keskusteluun, ja äänet hiljenivät. Hän väitti suuria tavarataloja Ranskan teollisuuden turmioksi. Kolme, neljä liikettä määräsi teollisuudelle sen lait. Hän viittaili siihen, että ainoa keino niiden vastustamiseksi oli pikkukauppojen suosiminen ja varsinkin erikoisliikkeiden, joille tulevaisuus kuului, hän lupasi suuren luotonkin Robineaulle.

— Ja kuinka Aarreaitta onkaan käyttäytynyt teitä kohtaan! Palkitseeko se palvelijansa työt? Nytkemiskoneita ne vain ovat nuo tavaratalot, ihmisten häviöksi. Jo aikoja sitten teidän olisi pitänyt päästä osastonne johtajaksi. Mutta kaikista lupauksista huolimatta paikka annettiin Bouthemont'ille, joka tuli syrjästä ja jolla ei ollut mitään oikeutta siihen.

Tuo vääryyden tekemä haava oli vielä niin veres, että Robineau oli vaikea kestää viittausta siihen. Mutta sittenkin hän epäili. Rahat eivät näet olleet hänen omiaan. Ne olivat hänen vaimonsa, joka oli perinyt kuusikymmentätuhatta frangia, ja tuon rahasumman käyttäminen oli hänelle sangen arka asia. Epäilyttävään yritykseen hän ei ainakaan tahtonut sitä panna, mieluummin hän olisi katkaissut itseltään kädet.

— En uskalla vielä päättää, hän sanoi lopuksi. — Saatte antaa minulle miettimisaikaa. Sittenpä hän nähdään.

— Niin kuin tahdotte, sanoi Vinçard, salaten pettymyksensä suopeaan hymyyn. — Eipä siitä minulle ole tappiota. Jospa vain ei noita kipuja olisi...

Ja lähestyen ovellaseisojia hän kysyi:

— Millä voin palvella teitä, herra Baudu?

Verkakauppias, joka oli kuunnellut toisella korvallaan keskustelua, esitti Denisen, kertoi hänen olosuhteistaan minkä piti sopivana ja sanoi hänen palvelleen kaksi vuotta pikkukaupungin liikkeessä.

— Ja koska haette hyvää myyjätärtä, niinkuin olen kuullut...

Vinçard teeskenteli epätoivoista.

— No pahastipa sattui, sanoi hän. — Olen jo viikon päivät hakenut myyjätärtä, ja ennätin juuri ottaa palvelukseeni tytön, tuskin kahtakaan tuntia sitten.

Syntyi äänettömyys. Denise näytti masentuneelta. Silloin Robineau, joka katseli säälien häntä, epäilemättä hänen köyhän asunsa takia, uskalsi huomauttaa:

— Tiedän, että meillä tarvitaan myyjätär valmiiden vaatteiden osastolle.

Baudu ei voinut pidättää sydämestään kohoavaa huutoa:

— Teilläkö? Ei, hitto vieköön!

Sitten hän meni hämilleen. Denise punastui korvia myöten. Tuohonko suureen tavarataloon? Uskaltaisiko hän! Ajatus että se olisi mahdollista sai hänen rintansa paisumaan ylpeydestä.

— Miksikä niin? Robineau kysyi hämmästyen. — Päinvastoin sehän olisi neidille suureksi onneksi... Minun mielestäni hänen pitäisi huomenna mennä osaston johtajattaren, Aurélie rouvan luo. Eihän se mitään; pahin mikä voi sattua on, etteivät ota.

Verkakauppias yritti sanoa jotakin peittääkseen vastenmielisyytensä. Kyllähän hän tunsii Aurélie rouvan tai ainakin hänen miehensä, kassanhoitajan. Paksu mies, jolta oli käsi katkennut omnibusvaunun alla, eikö niin? Sitten hän sanoi äkkiä kääntyen Deniseen:

— Se on hänen asiansa eikä minun... Onhan hän vapaa päättämään.

Ja hän lähti käteltyään Gaujeania ja Robineauta. Vinçard seurasi häntä ovelle yhä huonoa onnea päivitellen. Denise jäi hetkeksi ujona keskelle lattiaa haluten pyytää Aarreaitan mieheltä tarkempia tietoja. Mutta hän ei uskaltanut, kumarsi vuorostaan ja sanoi yksinkertaisesti:

— Kiitos!

Kadulla Baudu ei sanonut sanaakaan, käveli vain kiireisesti, kuin omien ajatuksiensa ajamana, niin että Denisen täytyi juosta pysyäkseen hänen rinnallaan. Kun he tulivat Michodièrenkadulle ja koti oli jo näkyvässä, eräs Baudun naapuri, kauppias hänkin, viittasi kauppansa ovelta luokseen.

— Mitä nyt, isä Bourras? verkakauppias kysyi.

Bourras oli kookas vanhus, tuuheatukkainen ja parrakas kuin Vanhan testamentin profeetta, terävät silmät välähtelivät tuuheiden kulmakarvojen alla. Hän kaupitteli keppejä ja sateenvarjoja, suoritti korjauksia ja veisteli varret ja sakarat, minkä johdosta hän oli kaupunginosassaan saavuttanut eräänlaisen taiteilijan maineen. Denise katsahti puodin näyteikkunaan, missä oli sateenvarjoja ja keppejä säännöllisissä riveissä. Sitten hän nosti katseensa ylemmäksi ja hämmästytti talon outoa ulkomuotoa. Se oli vain kaksikerroksinen Aarreaitan ja suuren Ludvig XIV:n tyyliä talon välissä, ikäänkuin ihmeen kautta joutunut ahtaaseen halkeamaan, jonka pohjalla se matalana ja litistyneenä vaivoin pysyi pystyssä. Elleivät kummallakin puolella olevat talot olisi tukeneet sitä, olisi se luhistunut rappeutuneine kattoliuskoinneen ja julkisivuineen, joka oli halkeamia täynnä ja josta maali oli valunut puoleksi mädänneelle puiselle nimikilvälle muodostaen siihen pitkiä, ruosteenvärisiä juovia.

— Tiedätkö, hän tahtoo ostaa tämän talon. Kuuluu kirjoittaneen isännälle, Bourras sanoi kohdistuen verkakauppiaseen palavan katseensa.

Baudu kävi vieläkin kalpeammaksi ja hänen selkensä kyyristyi. Syntyi äänettömyys. Miehet tuijottivat toisiinsa synkän näköisinä.

— Eipä sitä tiedä mikä tässä vielä eteen tulee, Baudu sanoi vihdoin.

Silloin ukko Bourras kiivastui ja ärjyi pudistaen päätään, niin että hänen iso partansa liehui tuulessa:

— Ostakoon vain talon ja maksakoon siitä vaikka nelinkertaisen hinnan!... Mutta sen minä vannon, että minun eläessäni hän ei vie siitä kiveäkään. Vuokrasopimukseni kestää vielä kaksitoista vuotta... Kyllä minä heille näytän!

Se oli sodanjulistus. Bourras katsahti Naisten Aarreaitaan, jonka nimeä kumpikaan ei ollut maininnut. Hetken aikaa Baudu pudisti päätään sanomatta mitään; sitten hän suuntasi kotiin kadun poikki raskain askelin ja hoki yhtämittäa:

— Herra Jumala! Oi Herra Jumala!

Denise, joka oli kuunnellut, seurasi setäänsä. Samassa rouva Baudukin palasi Pépén kanssa kertoen, että rouva Gras oli valmis ottamaan lapsen luokseen milloin vain tahdottiin. Mutta Jeania ei näkynyt; hän oli kadonnut muiden ollessa poissa, mistä sisar tuli hyvin levottomaksi. Palattuaan hän kertoi innoissaan bulevardien komeuksista. Mutta kohdatessaan Denisen huolestuneen katseen hän punastui. Matkakirstu oli tuotu asemalta ja vieraille valmistettiin yösiija ullakolle, vesikatton alle.

— Entä miten Vinçard'illa kävi? rouva Baudu kysyi.

Verkakauppias kertoi hyödyttömän käyntinsä. Sitten hän lisäsi, että hänen veljentyttärelleen oli

kuitenkin ehdotettu toista paikkaa. Ja ojentaen kätensä ylenkatseellisesti Naisten Aarreaittaa kohti hän tiuskaisi:

— Tuonne, vastapäättä.

Koko perhe loukkaantui. Iltapäivällä ensimmäinen pöytä söi viiden aikaan. Denise ja lapset asettuivat aamuisille paikoilleen Baudun, Genevièven ja Colombanin kanssa. Kaasullekin valaisemassa pienessä ruokasalissa oli raskas ruoan haju. Syötiin ääneti. Mutta jälkiruokaa tuotaessa rouva Baudu, joka ei voinut pysyä paikoillaan tuli kaupasta ja asettui istumaan Denisen taakse. Sulku puhkesi ja aamusta asti pidätetty katkeruus tulvi yli äyräyttensä. Kaikki koettivat hakea lievennystä käymällä hirviön kimppuun.

— Oma asiasi se on, olethan vapaa, Baudu sanoi toistamiseen. — Emme me mitenkään tahdo sinuun vaikuttaa... Mutta tietäisitpä vain millainen talo!

Katkonaisin lausein hän kertoi kuuluisan Octave Mouret'n elämäkerran. Oli siinäkin miekkonen! Tulee etelästä Pariisiin rohkeana kuin kuningas, mokoma liehakoiva onnenonkija, ja jo heti kummia kuului! Aina naisten kintereillä, naisten elättinä. Tavattiin kerran sitten verekseltä, ja siitkö syntyi häväistysjuttu, josta tällä puolen kaupunkia vieläkin puhutaan! Mikä sitten äkkiä lienee pannut rouva Hédouinin häneen rakastumaan ja menemään hänelle. Ja niin hänestä tuli Aarreaitan omistaja.

— Niinpä todellakin, Caroline parka! keskeytti rouva Baudu. — Hän oli minulle vähän sukuakin. Voi, jospa hän vain olisi jäänyt eloon, niin asiat olisivat kääntyneet aivan toisin! Ei hän ainakaan olisi sallinut meitä näin ahdistettavan... Ja Mouret hänet tappoikin. Niinpä juuri, tappoi — rakennuksella! Kun he olivat kerran töitä tarkastamassa, Caroline putosi erääseen onkaloon. Kolme päivää myöhemmin hän kuoli, hän joka ei ollut koskaan sairas, niin terveluontoinen ja kaunis!... Hänen vertansa on tuon talon peruskiven alla.

Verettömällä ja vapisevalla kädellään hän osoitti tavaratalon suuntaan, ikäänkuin olisi nähnyt sen seinänkin läpi. Denise kuunteli kertomusta kuin kummitustarinaa, ja häntä miltei värisytti. Onnettoman naisen verestä kai johtuikin pelko, joka aamusta alkaen oli sekoittunut tavaratalon hänessä herättämään viehätyskseen. Nyt hän luuli näkevänsäkin tuon naisen kellarikerroksen punertavassa rappauksessa.

— Näyttääpä olevan miehelle onneksi, rouva Baudu lisäsi Mouret'n nimeä mainitsematta.

Mutta verkakauppias kohautti halveksivasti olkapäitään naisväen juoruille ja jatkoi kertomustaan selittäen asiaa kauppiaan kannalta katsoen. Naisten Aarreaitta oli Deleuze veljesten perustama v. 1822. Vanhemman veljen kuoltua tytär Caroline oli mennyt naimisiin erään palttinatehtailijan pojan Charles Hédouinin kanssa, ja myöhemmin, leskeksi jäätyään, hän oli ottanut Mouret'n. Vaimonsa mukana Mouret sai siis puolet tavaratalosta. Kolme kuukautta siitä kuoli setä Deleuze puolestaan lapsettomana, niin että kun Caroline oli heittänyt henkensä rakennuksen perustusta laskettaessa, Mouret jäi ainoaksi perilliseksi ja Aarreaitan hallitsijaksi. Olipa todellakin miekkonen! — Terävä mies, juonittelija, joka panee sekaisin koko kaupunginosan, jos vain saa elää oman päänsä mukaan, jatkoi Baudu. — Hänen hurjat suunnitelmansa taisivat tarttua Carolineenkin, joka oli hiukan haaveellinen. Sillä tämä suostui ostamaan ensin vasemmanpuoleisen ja sitten oikeanpuoleisen talon, ja kun Mouret hänen kuoltuaan jäi yksin, hän osti vielä kaksi taloa lisää, niin että tavaratalo on kasvamistaan kasvanut ja yhä vain kasvaa. Kohta se nielaisee meidät kaikki suureen kitaansa.

Hän kohdisti sanansa Deniselle, mutta oikeastaan hän puhui itselleen tyydyttäen kuumeentapaisen halunsa kerran puhua tarpeeksi asiasta, josta hän oli pääsemättömissä. Kotona hänen etuoikeutensa oli kiivastua ja vihastua, joka tilaisuudessa puida nyrkkiä. Rouva Baudu, liikkumattomana tuolillaan, ei keskeyttänyt enää. Geneviève ja Colomban, katseet pöytään painettuina noukkivat hajamielisesti suuhunsa leivänmuruja. Ilma oli niin kuuma ja raskas, että Pépé oli nukahtanut pää pöytää vasten, ja Jeaninkin silmät alkoivat painua umpeen.

— Mutta odottakaa! huusi Baudu äkkiä silmittömästi suuttuen. — Kyllä he vielä taittavat niskansa, konnat! Mouret'lla on vaikea pulma edessä, tiedän sen. Hänen on täytynyt panna kaikki tulonsa mielettömiin laajentamis- ja ilmoittamispuuhiin. Ja sitäpaitsi, kun varoja alkoi puuttua, hänen päähänsä pälkähti kehottaa virkailijoita panemaan omat rahansa liikkeeseen. Nyt hänellä on kukkaro niin tyhjä, että jos ei ihmeitä satu, jos hän ei saa myyntiään kohoamaan kolminkertaiseksi niinkuin hän toivoo, niin kyllä saatte nähdä kuperkeikan!... En ole pahansuopa, mutta kyllä sinä päivänä minä totta tosiaan panen juhlakynttilät ikkunoihin!

Hän jatkoi jo nyt kostostaan nauttien ikäänkuin Naisten Aarreaitan häviö olisi ollut hyvitys hänen omalle, rappioon joutuneelle liikkeelleen. Kaikkea piti nähdäkin. Eihän se ole mikään vaate- ja muotitavarainkauppa, jossa myytiin vaikka mitä. Basaariksi sitä sopi sanoa. Ja henkilökunta sitten! Lemmen keikareita, jotka häärivät niinkuin rautatieasemalla ja joille sekä ostajat että ostettavat olivat

vain paketteja. Mitättömästi suuttuen he luopuivat isännästään tai tämä heistä. Sydämettömiä olivat, siveettömiä, taitamattomia! — Ja äkkiä hän vetosi Colombaniin: kyllä kai Colomban, joka oli käynyt hyvän koulun, tiesi kuinka paljon saa nähdä vaivaa ja panna aikaa, ennenkuin pääsee ammatin kaikista salaisuuksista ja hienouksista selville. Ei tarvinnut paljon myydä, kunhan vain osasi kiristää hyvän hinnan. Ymmärsi kai Colomban, kuinka häntä oli täällä hoidettu ja holhottu, lääkkeet, pesut, korjaukset, kaikki ilmaiseksi ja vielä lisäksi isällinen ohjaus ja rakkaus.

— Kyllä, tietysti, Colomban vastasi jokaiseen isännän huudahdukseen.

— Sinä olet viimeisiä, kunnan ystäväni, Baudu lopetti heltyneenä. — Sinun jälkeesi ei enää teikäläisen kaltaisia kasvateta... Sinä yksin olet lohdutukseni, sillä jos kadun tuonpuoleista ottelua sanotaan kaupankäynniksi, niin minä en ymmärrä kaupankäynnistä mitään, mieluummin lopetan koko puuhan.

Geneviève katseli pää kallellaan, ikäänkuin hänen paksu musta tukkansa olisi ollut liian raskas hänen kalpealle otsalleen, hymysuin Colombania. Ja hänen katseessaan oli jonkinlaista urkkivaa uteliaisuutta, ikäänkuin olisi halunnut nähdä, eikö Colomban omantuntonsa soimaamana punastu moisia kiitoslauseita kuullessaan. Mutta tämä vanhan kaupankäynnin teeskentelyyn perehtynyt veijari istui järkähtämättä, suopea ilme kasvoilla ja viekkauuden viiru suupielissä.

Mutta Baudu, huutaen yhä kovemmin, purki vihaansa vastapäätä vyöryvää tavaratulvaa vastaan, noita petoja vastaan, jotka raatelivat toisiaan pysyäkseen itse hengissä, niin että panivat perhe-elämänsäkin alttiiksi. Niinpä esimerkiksi hänen naapurinsa maalta, Lhommein perhe, isä, äiti ja poika, joilla kaikilla kolmella oli toimi tuossa talossa, olivat ihmisiä, jotka eivät tienneet kotielämästä mitään, söivät kotona vain sunnuntaisin, olivat aina menossa jokapäiväisinä ravintola- ja ruokalavieraina. Eipähän hänen oma ruokasalinsakaan tosin tilavimpia ollut; olihan siinä toivomisen varaa valon ja ilman suhteen. Mutta oli se kumminkin hänen kotielämänsä keskus. Täällä hän oli päivänsä viettänyt rakkaan perheensä keskuudessa. Hänen katseensa kiersi pientä huonetta ja hänet valtasi ahdistus hänen ajatellessaan, että nuo pedot, jos saisivat hänen kauppansa tuhotuksi, karkoittaisivat hänet hänen pesästään, jossa hänen oli lämmin olla vaimonsa ja tyttärensä parissa — ajatus, jota hän ei uskaltanut sanoa ilmaista. Huolimatta ulkonaisesta varmuudestaan, kun hän ennusti mahtavan liikkeen häviötä, hän oli täynnä kauhua, huomattaessaan sen vähitellen nielevän koko korttelin.

— Enhän minä tätä kerro käännyttääkseni sinua, hän jatkoi koettaen tyyntyä. — Jos sinulla olisi hyötyä siitä, minä olisin ensimmäinen sanomaan sinulle: mene vain.

— Tietysti, Denise kuiskasi hajamielisesti tuntien halunsa päästä Naisten Aarreaittaan yhä yltyvän häntä ympäröivän mielettömän vihan vaikutuksesta.

Baudu oli nojannut kyynärpänsä pöytään ja koetti kukistaa tyttöparan tuijottamalla häneen kiinteästi.

— Sinä, joka tiedät miten asioiden tulee olla, onko siinä tolkkua, että kauppa, joka käy vaatekaupan nimellä, ottaa myydäkseen mitä tahansa. Ennen, kun kaupankäynti oli selvää ja suoraa, myytiin tuollaisessa kaupassa yksinomaan kankaita. Nykyään ne vievät muilta ansion ja anastavat kaikki itselleen... Sitä naapurit valittavat, sillä se on suureksi vahingoksi heille. Häviöksi se heille on. Gaillon'inkadun trikotavarakauppa — Bédoré ja sisar — on jo menettänyt puolet ostajakunnastaan. Neiti Tatin, jolla on valkovaatekauppansa Choiseul'in kauppakujan varrella, myy alennettuun hintaan, jopa polkuhintaankin pysytelläkseen pystyssä. Tuon ruton ja vitsauksen vaikutus on jo sellainen, että se ulottuu Neuve-des-Petits-Champs'inkadulle asti, missä Vampouillen veljesten on täytynyt sulkea turkisliikkeensä. On sitä siinäkin! Palttinakauppiat rupeavat turkisten myyjiksi! Sekin on Mouret'n keksintöjä.

— Niin, ja käsineidenkin, sanoi rouva Baudu. — On ennenkuulumatonta, että Mouret uskaltaa liittää liikkeeseensä käsineosastonkin!... Eilen kun menin Neuve-Saint-Augustininkadulle, tapasin Quinetten puotinsa ovella. Hän oli niin masentuneen näköinen, etten edes uskaltanut kysyä häneltä, menestyikö kauppa.

— Ja sateenvarjojakin heillä on, Baudu jatkoi. — Se vasta hulluinta! Bourras luulee tietävänsä, että Mouret on tehnyt sen vartavasten häntä ahdistellakseen. Sillä onhan suoraan sanoen järjetöntä sovittaa sateenvarjoja kangaskauppaan... Mutta Bourras ei luovu niin hevillä. Kyllä hän puolensa pitää, ja vielä tässä nauretaankin kunhan vähän odotamme.

Hän kertoi vielä muistakin liikkeenharjoittajista, luetteli kaikki oman kaupunginosansa kauppiaat. Välillä hän vahingossa ilmaisi omatkin pelkonsa. Jos Vinçard luopui liikkeestään, niin se merkitsi, että muidenkin oli paras lopettaa, sillä Vinçard oli rottien kaltainen, jotka pakenevat kaatumaisillaan olevasta talosta. Huomaten erehdyksensä hän koetti tehdä sanansa tyhjiksi ryhtyen puhumaan mahdollisesta liitosta erikoisliikkeiden kesken suunnattoman kauppahuoneen vastapainoksi. Hetken

aikaa hän hieroskeli tuskaisesti käsiään ja väenteli suutaan kuin epäröiden puhuisiko itsestään. Vihdoin hän teki päätöksensä.

— Mitä minuun tulee, tähän asti ei ole ollut paljolti valittamisen syytä. Mouret on kyllä tehnyt minullekin vahinkoa, konna! Mutta toistaiseksi hän myy vain naistenverkoja, ohuempia hameiksi ja paksumpia päällysvaatteiksi. Mutta minulta ostetaan miesten pukukankaat, metsästyspukusametit ja palvelijanpukuverat puhumattakaan flanelli- ja villakangasvarastoistani, jotka kyllä vetävät vertoja heidän kankailleen, siitä minä menen takuuseen. Mutta hän kiusaa minua ja hännää kun sijoittaa verkaosastonsa aivan tuohon vastapäätä. Olethan nähnyt näyteikkunan. Hän panee siihen komeimmat valmisteensa verkapakkakehysten keskelle, joutavia silmäkääntötemppeja kadulla kulkevien tyttöjen kiusaksi... Kunniani kautta, minua hävettäisi ryhtyä tuollaisiin keinoihin. Vanhaa Elbeufin verkkaa on myyty jo lähes sata vuotta, eikä se ole tarvinnut satimia saavuttaakseen mainetta ja menekkiä. Minun elämässäni ei ainakaan tämä puoti sen kummemmaksi muutu. Kelpaa se sinänsäkin, neljä näytepakkaa oikealla, neljä vasemmalla, eikä sen enempää.

Hänen liikituksensa tuntui tarttuvan koko perheeseen. Hetken vaitiolon jälkeen Geneviève rohkeni sanoa:

— Ostajakuntamme pitää meistä, isä. Täytyy toivoa... Tänäkin päivänä rouva Desforges ja rouva de Boves ovat käyneet puodissa. Ja rouva Marty lupasi tulla flanellia ostamaan.

— Minä puolestani, Colomban sanoi, — sain eilen tilauksen rouva Bourdelais'ltä. Hän puhui tosin eräästä englantilaisesta seiviotista, jota kuulutaan myyvän vastapäätä viisikymmentä centimiä halvemmalla...

— Ja kun vielä ajattelee, että olemme nähneet mistä vähäisestä alusta tuo talo on lähtenyt, kuiskasi rouva Baudu väsyneellä äänellä. — Eihän se alkuaan ollut nenäliinaa suurempi! Niinpä niin. Usko pois, Denise. Kun Deleuzen veljekset perustivat sen, siinä ei ollut kuin yksi ainoa näyteikkuna Neuve-Saint-Augustininkadun puolella. Vaatekaapin kokoinen koju se oli, johon oli eksynyt kaksi karttuunipakkaa ja kolme pakkaa palttinaa. Ei siinä sopinut kääntymäänkään, niin pieni se oli... Siihen aikaan jo Vanha Elbeuf, jolla oli kuusikymmentä vuotta takanaan, oli kohonnut siihen kuntoon, missä se nytkin on... Mutta kaikki siitä lähtien on muuttunut, perinpohjin muuttunut.

Hän pudisti päätään, ja hänen hitaissa sanoissaan kuvastui hänen elämänsä draama. Syntyneenä vanhassa Elbeufin verkakaupassa hän oli oppinut rakastamaan yksin sen kosteita kiviäkin. Siitä oli tullut hänen elämänsä tarkoitus ja ylläpitäjä. Hän oli ollut ylpeä, kun se oli ollut tämän kaupunginosan rikkain ja komein liike. Sitten tuo vastapäätä syntynyt, naurettavan pieni, mutta pirteä pikkukauppa oli tuottanut hänelle yhtämittaista kärsimystä kohoamalla mitättömydestään pelottavaksi kilpailijaksi, sitten rehenteleväksi voittajaksi ja uhkaavaksi viholliseksi. Vanhaa Elbeufiä kohdannut nöyryytys oli hänelle aina yhtä veres, vuotava haava, josta hän tiesi kerran kuolevansa. Elossa hän tosin vielä oli niinkuin vanha kauppahuonekin, sentähden että koneisto oli pantu kerran liikkeeseen, mutta hän tiesi sammuvansa, heittävänsä henkensä samaan aikaan kuin kauppa suljettaisiin.

Huoneessa vallitsi hiljaisuus. Baudu rummutteli väsyneenä ruokapöydän vahakangasta. Häntä melkein kadutti, että oli purkanut tunteensa. Painostavan vaitiolon kestäessä koko perhe tuijottaen elottomin katsein kohtalonsa surkeuteen hautoi samaa kirvelevää katkeruutta. Heillä ei ollut koskaan ollut onnea. Lapset oli saatu aikuisiksi ja varallisuus oli ollut vakiintumaisillaan, kun äkkiä kilpailijaliikkeen menestys tuhosi kaiken. Ja lisäksi heillä vielä piti olla tuo maatila, jonka verkakauppias oli ostanut kymmenen vuotta sitten, saaden sen tavattoman halvalla, niinkuin hän sanoi, vanha rakennus, joka yhä odotti korjauksia, johon hän oli toivonut voivansa kerran asettua ja jonka hän vihdoin oli suostunut vuokraamaan vieraille ihmisille, jotka eivät maksaneet vuokraansa. Tämä hänen ainoa heikkoutensa oli nielaissut hänen viimeiset varansa ja tullut hänen vanhoillisen, turhantarkan rehellisyytensä kompastuskiveksi.

— Kas niin, Baudu sanoi vihdoin jyrkästi, — täytyy päästää muutkin pöytään. On jo tarpeeksi piesti suuta.

Kaikki säpsähtivät kuin heräten unesta. Kaasuliekki sihisi raskaassa ja kuumassa ilmassa. Noustiin pöydästä ja surunvoittoinen hiljaisuus katkesi. Pépé nukkui niin raskaasti, että hänet täytyi panna jatkamaan untaan flanellipakkojen päälle. Jean, joka haukotteli, oli jo palannut kadulle vievälle ovelle.

— Ja loppujen lopuksi sinun tulee tehdä niinkuin itse tahdot, sanoi Baudu veljentyttärelleen. — Sanoimme sinulle asiat niinkuin ne ovat, mutta itsepäähän tiedät.

Hän katsoi Deniseen kysyvästi ikäänkuin odottaen ratkaisevaa vastausta. Tämä, joka vastoin kaikkia otaksunia oli sukulaistensa kertomusten johdosta yhä enemmän piintynyt haluunsa päästä palvelukseen Naisten Aarreaitaan, pysyi kasvoiltaan yhtä tyynenä ja lempeänä kuin ennen huolimatta

sisäisestä, aitonormandialaisesta itsepintaisuudestaan. Hän vastasi hiljaisesti:

— Se selviää aikanaan, setä.

Sitten hän sanoi aikovansa mennä hyvissä ajoin levolle, sillä he olivat kaikki hyvin väsyneitä. Mutta kun kello tuskin oli kuuttakaan, hän tahtoi viettää hetken kaupassa. Oli jo pimeä ja hän hämmästy huomatessaan synkän kadun kastuneen läpimäräksi hienosta ja tiheästä sateesta, jota oli tulla tihuuttanut auringonlaskusta asti. Vähässä ajassa kadulle oli muodostunut suuria vesilätäköitä, katuojat olivat tulvillaan likaista vettä, ja käytäville oli karttunut paksu lokakerros. Sateessa ei enää erottunut muuta kuin sekava tungos sateenvarjoja, jotka isoina, synkkinä siipinä pullistuivat pimeässä. Denise peräytyi kylmästä väristen. Häntä tympäsi huonosti valaistun kaupan kolkkaus, joka oli illalla vieläkin ilmeisempi. Kosteaa löyhkä, vanhan kaupunginosan hengähdys, kohosi kadulta ja tunkeutui liikkeeseen, johon se tuntui kuljettavan mukanaan märkien sateenvarjojen ummehtunutta hajua ja katukäytävien vesilätäköitä ja lokaa valkean pohjakerroksen homehduttamiseksi. Sateen kastelema, vanha Pariisi näyttäytyi hänelle kaikessa rumuudessaan ja häntä ihmetytti ja kauhisti sen jäätävä kolkkaus.

Mutta toisella puolen katua Naisten Aarreaitta sytytti pitkät kaasuliekkijononsa, ja Denise meni lähemmäksi tuon suuren lieden hehkuvaa lämpöä ja valoa. Kone jyskytti yhä työtä lopetettaessa ja haihdutti ilmaan viimeiset höyrynsä myyjien kääriessä kankaita kokoon ja kassanhoitajien laskiessa päivän rahoja. Sumusta himmenneiden ikkunalasien takana näkyi sekavana leimuavia liekkejä niinkuin tehtaan pajassa. Sadeverhon samentamana näky siirtyi kauemmaksi ja muistutti jättiläismäistä konehuonetta, missä lämmittäjien mustat varjot häärivät punaisen hehkun loisteessa. Näyteikkunat hukkuivat sateeseen: vain pitsi-ikkuna, johon kaasuliekin valo osui tehostaen pitsien valkeutta, hohti kappelin perällä. Tätä taustaa vasten puvut kohosivat mahtavina, ja ketunnahkareunaisen samettivaipan joustava vartalo kaartui ikäänkuin juostakseen sateessa johonkin tuntemattoman Pariisin juhlaan.

Denise ei voinut vastustaa kiusausta, vaan meni ovelle huolimatta sateesta, joka kasteli hänet. Ja Naisten Aarreaitta näytti hänestä vieläkin viehättävämmältä, valtasi hänet kokonaan hehkuvan tulensa voimalla. Tässä suuressa kaupungissa, joka mustana ja äänettömänä torkkui sateessa, tässä Pariisissa, joka oli hänelle tuntematon, se leimusi tulimajakkana sisällyttäen itseensä kaiken, mitä kaupungissa oli loistavaa ja elävää. Se yhtyi hänen tulevaisuuden suunnitelmiinsa, jotka ennustivat hänelle kovaa työtä sisarusten eteenpäin viemisessä, mutta myös paljon muita asioita, hämääriä, kaukaisia, luokseen houkuttelevia ja salaperäisesti pelottavia. Hän muisteli naista, joka oli heittänyt henkensä talon perustusta laskettaessa, ja häntä pelotti. Valojen kirkkaus välähti vereltä. Mutta sitten pitsien valkeus rauhoitti häntä; toivo syttyi hänen sydämessään ja vakiintui riemuitsevaksi varmuudeksi vihmaksi särkyneestä sateesta huolimatta, joka tuulen kuljettamana pieksi häntä vasten kasvoja, sai hänen kätensä palelemaan ja tyynnytti hänen matkakuumeensa.

— Bourras siinä on, joku sanoi hänen takanaan.

Hän kurottautui ja huomasi Bourras'n seisovan liikkumattomana kadun kulmassa Aarreaitan näyteikkunan edessä, missä Denise aamulla oli ihailnut taitavasti pystytettyä sateenvarjorakennelmaa. Vanhus oli pimeässä salaa hiipinyt sinne katsoakseen kyllikseen rehentelevää rakennelmaa. Paljain päin ja huolestunein kasvoin hän seisoi kauan huomaamatta sadettakaan, joka valui virtanaan hänen harmaille hapsilleen.

— Ei ole miehellä järkeä, jatkoi ääni Denisen takana. — Hänhän vilustuu.

Denise kääntyi ja huomasi, että Baudut olivat hänen takanaan. Samoin kuin Bourrasin, jota he sanoivat järjettömäksi, hekin palasivat yhä uudelleen katsomaan näytelmää, joka pala palalta murskasi heidän sydäntään. He olivat säälittäviä voimattomassa vihassaan. Geneviève, kalmankalpeana, oli nähnyt Colombanin tähystelevän välikerrosta, missä myyjättärien varjot vilahtelivat ikkunoiden takana. Ja Baudun purressa hammasta hillitäkseen kiehuvan vihansa hänen vaimonsa itki hiljaa.

— Sinä kai menet sinne huomenna paikan hakuun? kysyi verkakauppias, jota epävarmuus kiusasi ja joka sitäpaitsi alkoi jo aavistaa, että Denise niinkuin muutkin oli voitettu vihollisten puolelle.

Denise epäröi. Sitten hän vastasi hiljaa:

— Menen setä, jos ette kovin pane pahaksenne.

Seuraavana aamuna puoli kahdeksan Denise seiso i Aarreatan edessä. Hän tahtoi toimittaa oman asiansa ennenkuin saattoi Jeanin mestarin luo, sillä tämä asui kaukana Templen esikaupungissa. Mutta hän oli pitänyt liian kiirettä, hän oli tottunut nousemaan varhain. Kauppa-apulaiset alkoivat vasta saapua, ja ujouden valtaamana hän pilkkaa peläten kulutti aikaa kävelemällä edestakaisin Gaillonin aukiolla.

Kiveys oli jo kuivunut kylmässä tuulessa. Tuhkanväriseiltä taivaalta laskeutuva kalvakka päivänvalo valaisi kadut, joita kauppa-apulaiset saapuivat kiireisin askelin, nutun kaulus nostettuna ja kädet taskuissa, viluisina ensimmäisen talvipäivän pakkasessa. Useimmat kulkivat yksin, riensivät tavarataloon sanomatta sanaakaan tovereilleen ja luomatta heihin katsettakaan. Jotkut tulivat kaksin tai kolmin, kävelivät vierekkäin katukäytävän täydeltä vilkkaasti keskustellen, ja kaikki he samalla tavalla heittivät katuojaan savukkeensa tai sikarinsa, ennenkuin menivät sisään.

Denise huomasi, että moni heistä katsoi häneen ohikulkiessaan. Hänen ujoutensa lisääntyi yhä, ja hänellä ei tuntunut olevan rohkeutta seurata heitä. Hän päätti mennä sisään vasta kun kaikki olivat saapuneet, sillä hän pelkäsi niin tungosta ovella, että paljas ajatus sai hänet punastumaan. Mutta yhä heitä vain tuli, ja paetakseen heidän katseitaan hän lähti hiljalleen kiertämään aukiota. Palatessaan hän näki Aarreatan edessä pitkän nuorukaisen, hontelon ja kalpean, joka oli odottanut siinä noin neljännestantunnin niinkuin hänkin.

— Neiti, sammalsi tämä heidän vähän aikaa seisottuaan, — oletteko kenties myyjätär tässä talossa?

Denise hämmästy i niin suuresti kuullessaan tämän tuntemattoman miehen puhuttelevan häntä, ettei pystynyt heti vastaamaan.

— Minä, nuori mies jatkoi yhä enemmän hämillään, — olen tiedustelemassa paikkaa, ja sentähden ajattelin, että vois in mahdollisesti saada teiltä neuvoja.

Nuorukainen oli siis ujo niinkuin Denisekin ja oli rohjennut puhutella häntä, koska havaitsi hänet yhtä araksi.

— Neuvoisin kyllä mielelläni, sai Denise vihdoin sanotuksi, — mutta en ole itsekään päässyt sen pitemmälle. Olen paikkaa hakemassa niinkuin tekin.

— Niinkö, nuori mies vastasi nolostuneena.

Molemmat punastuivat ja jäivät hetkeksi vastakkain heltyneinä kohtalonsa yhtäläisyydestä, mutta uskaltamatta toivottaa toisilleen onnea. Sitten kun eivät tienneet mitä sanoa ja kun tilanne alkoi käydä kiusalliseksi, he erosivat neuvottomina ja jäivät kumpikin odottamaan omalle taholleen, muutaman askelen päähän toisistaan.

Yhä vain myyjä i tuli. Denise kuuli heidän laskevan leikkiä vilkaistessaan häneen. Hän kiusaantui yhä enemmän huomattessaan olevansa huomion kohteena ja päätti vielä kerran mennä puoleksi tunniksi kävelemään, mutta sitten hän pysähtyi nähdessään nuoren miehen kävelevän erityisen tarmokkaan näköisenä Port-Mahonilta päin. Varmaan tämä oli osastonjohtaja, sillä kaikki tervehtivät häntä. Hän oli kookas, vaalea ja hänen partansa oli hyvin hoidettu. Kulkiessaan torin poikki hänen tummankullanväriset silmänsä sattuivat hetkeksi tyttöön. Sitten hän välinpitämättömästi meni sisälle taloon Denisen seisoessa liikkumattomana miehen katseen vaikutuksen alaisena ja tuntien pikemmin vastenmielisyyttä kuin mielihyvää. Nyt hän todenteolla pelästyi ja lähti hitaasti Gailloninkatua, josta hän kääntyi Saint-Rochinkadulle saadakseen aikaa rauhoittua.

Denisen kohtaama mies oli vielä korkeammassa asemassa oleva henkilö kuin osastonjohtaja, nimittäin itse Octave Mouret. Hän ei ollut nukkunut sinä yönä ollenkaan, sillä oltuaan kutsuissa erään liikemiehen kodissa hän oli mennyt syömään illallista ravintolaan erään ystävänsä ja kahden pikkuteatterin näyttämöltä löytämänsä naisen seurassa. Hänen kaulaan asti napitettu päällystakkinsa peitti hänen pukunsa ja valkean solmukkeensa. Hän kiipesi reippaasti huoneistonsa portaat, peseytyi, muutti vaatteita, ja kun hän istuutui kirjoituspöytänsä ääreen välikerroksessa sijaitsevassa työhuoneessaan, hän oli virkeän näköinen, silmät olivat kirkkaat, iho raikas, hän oli toiminnanhaluinen kuin olisi nukkunut kymmenen tuntia. Avaraa työhuonetta, jonka kalusto oli vanhaa, vihreällä ripsillä verhottua tammea, koristi vain yksi muotokuva, rouva Hédouinin, naisen, josta kaupungissa vieläkin puhuttiin. Nyt kun häntä ei enää ollut, Octave muisti häntä hellyydellä, tuns i kiitollisuutta vaimovainajaansa kohtaan siitä rikkaudesta, joka hänen kauttaan oli tullut hänen osakseen. Ennenkuin hän ryhtyi allekirjoittamaan kirjoituspöydälle tuotuja papereita, hän katsahti kuvaan hymyillen onnellisen miehen hymyä. Näiden silmien alle hän aina palasi tekemään työtä huviteltuaan pikkuhuoneistoissa, joihin hän joskus eksyi, kun nuoren leskimiehen huolet painoivat liaksi hänen mieltään.

Ovelta kuului koputus, ja vastausta odottamatta huoneeseen astui nuori mies. Hän oli pitkä ja laiha,

ohuthuulinen ja terävänäinen, sangen säntillisesti pukeutunut, paikoin harmahtava tukka oli sileäksi kammattu. Mouret katsahti häneen. Sitten hän kysyi jatkaen työtään:

— Oletteko nukkunut hyvin, Bourdoncle?

— Kiitos, oikein hyvin, nuori mies vastasi liikkuen vapaasti niinkuin kotonaan.

Bourdoncle, köyhän tilanvuokraajan poika Limoges'ista, oli tullut Naisten Aarreaitan palvelukseen samaan aikaan kuin Mouretkin, tavaratalon mahtuessa vielä Gaillonin aukion kulmarakennukseen. Tälle erittäin terävälle ja toimeliaalle nuorelle miehelle tulevaisuus tuntui lupaavan enemmän kuin Mouret'lle, joka oli vähemmän vakavamielinen, laiskotteli milloin tilaisuus tarjoutui ja parantumattomana lemmenseikkailijana käyttäytyi toisinaan sangen ajattelemattomasti ja arveluttavasti. Mutta Bourdonclella ei ollut tämän provencelaisen neronleimuksia, ei hänen rohkeuttaan eikä viehättävää voitonvarmuuttaan. Ja tämän huomattessaan hän oli tarpeeksi viisas väistymään vastarintaa tekemättä ja heti alussa kumartamaan itseään voimakkaampaa. Kun Mouret oli neuvonut virkailijoitaan panemaan säästönsä liikkeeseen, Bourdoncle oli ensimmäisiä suostumaan siihen luovuttaen vieläpä tätinsä hänelle jättämän odottamattoman perinnönkin. Ja vähitellen, kaikki arvoasteet läpikäytyään, kohottuaan myyjästä silkkiosaston johtajaksi hän oli nyt isännän uskotuimpia ja läheisimpiä neuvonantajia ja kuului siihen kuusimiehiseen neuvostoon, jonka tämä oli ymmärtänyt liittää avukseen hallitessaan pientä kuningaskuntaansa. Kullakin neuvostoon kuuluvalla oli oma hallintoalueensa; Bourdonclelle oli uskottu yleinen valvonta.

— Entä te, Bourdoncle jatkoi tuttavallisesti, — oletteko te nukkunut hyvin?

Mouret'n vastattua, ettei ollut ummistanut koko yönä silmäänsä, Bourdoncle pudisti päätään mutisten:

— Huonoa terveydenhoitoa.

— Miksi niin? sanoi toinen hilpeästi. — En ole niinkään väsynyt kuin te, veikkoseni. Teillähän on silmät turpeina paljosta nukkumisesta. Kangistutte liiallisesta järkevyydestä. Huvitelkaa toki hiukan, niin pääanne selviää.

Siitä ystävykset kiistelivät alinomaa kaikessa sovussa. Bourdoncle ei välittänyt rakkaudesta, koska se esti häntä nukkumasta, ja hän kerskasi halveksivansa naisia. Hänellä saattoi tavaratalon ulkopuolella olla juttunsa, mutta niistä hän ei puhunut, niin vähän hän muka niistä välitti, mutta tavaratalon sisällä hän tyytyi käyttämään hyväkseen naisten ostonhalua, vähääkään säälimättä heitä heidän tuhlatessaan kevytmielisesti rahojaan turhanpäiväisten helyjen hankkimiseen. Mouret sitävastoin oli aina muka rakastunut, alati keksivinä uusia ihastuksen kohteita, joita hän mairitellen ja kumarrellen nöyrästi palveli; ja tämä hänen näennäinen herkkäsydämysyhtensä oli mainosta talolle. Hän ikäänkuin kietoi koko naissukupuolen yhteiseen hivelevään hyväilyyn, huumatakseen paremmin sen, johtaakseen sen palvelemaan omia etujaan.

— Olen tavannut rouva Desforges'in tänä yönä, jatkoi Mouret. — Hän oli viehättävä tanssiaisissa.

— Hänenkö kanssaan söitte illallista? Bourdoncle kysyi.

Mouret kiivastui:

— Älkäähän nyt! Hän on kunniallinen nainen. En toki. Illallista söin Héloisen, Folies-Bergeres'in kaunottaren seurassa. Tyhmä on kuin pöllö, mutta lystikäs!

Mouret otti toisen paperipinon ja jatkoi allekirjoittamista. Bourdoncle käveli yhä edestakaisin liikkuen vapaasti kuten ainakin jokapäiväinen vieras. Käytyään Neuve-Saint-Augustininkadun ikkunassa katsahtamassa ulos hän palasi sanoen:

— Uskokaa minua, vielä ne kostavat.

— Ketkä? kysyi Mouret, joka oli eksynyt keskustelun juonesta.

— Naiset tietysti.

Mouret naurahti kohauttaen olkapäitään. Tuo liike paljasti hetkeksi hänen naisihailussaan piilevän karkeuden. Se ilmaisi paremmin kuin mitkään sanat, että sinä päivänä, jona hän oli naisten avulla päässyt menestyksensä huipulle, nämä joutivat kaikki heitetäviksi syrjään kuin tyhjät säkit. Mutta Bourdoncle pysyi itsepintaisesti väitteessään:

— Kyllä kostavat. Aina heidän joukossaan on joku, joka kostaa muiden puolesta. Niin vain on.

— Loruja! Mouret sanoi korostaen provencelaista ääntämistään. — Ei ole sitä vielä syntynyt, joka

kykenee kostamaan. Ja voisi vaikka tullakin, kyllä minä...

Hän oli nostanut kynänvartensa ja heilutteli sitä kädessään ikäänkuin haluten pistää veitsen jonkun sydämeen. Toveri lähti jälleen liikkeelle väistyen kuten aina isännän nerokasta etevyyttä, joka kaikesta onttoudestaan huolimatta kumminkin kykeni vaikuttamaan häneen. Hänen terävä ja johdonmukainen, intohimoton järkensä, joka ei sallinut hänen eksyä mihinkään heikkouteen, ei voinut käsittää onnen naisellisesti oikkuilevaa luonnetta, ja hän ihmetteli Pariisia, joka lemmen palavassa suudelmassa antautuu rohkeimmalle.

Seurasi hiljaisuus, jota vain kynän rapina paperilla häiritsi. Sitten Bourdoncle vastasi isännän lyhyihin ja säntillisiin kysymyksiin selittäen talvivaraston näytteillepanoa koskevia asioita. Talvivaraston hankkiminen oli kysynyt suuria uhrauksia, ja kaupungissa liikkuvissa huhuissa oli sen verran perää, että liikkeen olemassaolo todellakin riippui talvimyynnin onnistumisesta. Mouret oli suunnitellut myynnin runoilijaluonteensa vaatimalla suurenmoisella ylellisyydellä ja komeudella, niin että varusteiden suunnattomuus sai koko rakennuksen horjumaan. Kaupankäynti näytti hänen käsissään saavan aivan uuden merkityksen, muuttuvan jonkinlaiseksi salaperäiseksi taikakaluksi, joka muinoin rouva Hédouinistakin oli näyttänyt arveluttavalta ja joka vieläkin, tähän asti tuottamistaan hyvistä tuloksista huolimatta, säikähdytti joskus liikkeen osakkaita. Johtajaa moitittiin salaa siitä, että hän kiirehti liikaa, että hän suunnattomilla laajennuspuhillaan pani koko kauppahuoneen vaaranalaiseksi, ennenkuin oli hankkinut päteviä takeita siitä, että ostajakunta lisääntyi vastaavasti. Sitä varsinkin paheksuttiin, että hän oli pannut kaikki liikkeen varat yhden ainoan kortin varaan, täyttänyt tulvilleen kaikki varastohuoneet, vähääkään välittämättä vararahaston säilyttämisestä. Kun suurten rakennustöiden jälkeen koko pääoma oli tuhlattu tämän talvivaraston hankkimiseen, oli nyt vielä kerran jouduttu ratkaisuhetkeen, jossa kysyttiin voittaako vai häviää. Keskellä tätä yleistä pelästystä Mouret yksin säilytti voittajan riemuitsevan varmuuden luottaen siihen, ettei onnetar hennoisi kieltää naistenlemmikiltä miljoonia. Kun Bourdoncle uskalsi esittää arveluja muutamista liian suurten varastojen rasittamista osastoista, joissa menekki ei vastannut kulunkeja, Mouret huudahti luottavasti hymyillen:

— Turhaa pelkoa, ystäväni! Talo on vieläkin liian pieni!

Toisen hämmästyks oli rajaton. Hänet valtasi kauhu, jota hän ei koettanutkaan salata. Liian pieni, liike, jossa oli yhdeksäntoista osastoa ja jonka henkilökunta nousi neljäänsataankolmeen henkeen!

— Epäilemättä, Mouret jatkoi, — laajennettava on, ennenkuin olemme päässeet puolitoista vuottakaan eteenpäin... Olen jo alkanut ajatella sitä. Viime yönä rouva Desforges lupasi kotonaan tutustuttaa minut erääseen henkilöön... No niin, puhutaan siitä sitten kun aika on kypsä.

Ja lopetettuaan vekselien allekirjoittamisen hän nousi ja tuli hämmästyksestä mykistyneen kumppaninsa luo lyöden häntä ystävällisesti olkapäälle. Varovaisten ihmisten pelästyneet katseet huvittivat häntä. Äkillisen suoruudenpuuskan vallassa, sellaisen, jolla hän joskus hämmästytti läheiset tuttavansa, hän julisti olevansa sielunsa pohjasta juutalainen, suuremmassa määrässä vielä kuin kaikki maailman muut juutalaiset yhteensä; siinä suhteessa hän oli isäänsä, jota hän muistutti niin ruumiinsa kuin sielunsaakin puolesta. Se veitikka tunsu rahan arvon! Ja jos hän lisäksi oli perinyt äidiltään hiukkasen mielikuvitusta, niin se oli talolle vain onneksi, sillä hän tunsu, että tämä mielikuvitus teki hänet vastustamattomaksi, koska se antoi hänelle rohkeutta uskaltaa kaikki voittaakseen kaiken.

— Tiedätte kyllä, että seuraamme teitä loppuun asti, Bourdoncle sanoi vihdoin.

Ennenkuin he lähtivät tapansa mukaan luomaan silmäyksen tavarataloon, he vielä sopivat muutamista yksityiskohdista. He katselivat Mouret'n laatiman tarkistuskirjan näytekappaletta. Mouret oli huomannut, että muodista joutuneet tavarat menivät sitä paremmin kaupaksi, mitä isompi palkkio luvattiin apulaisille niiden myymisestä, ja tälle havainnolleen hän oli perustanut uuden järjestelmänsä. Hän päätti tehdä myyjät kaikkien kaupaksimenneiden tavaroiden voitosta osallisiksi antamalla heille määrätyn prosentoin vähimmänsä heidän myymänsä tavaran hinnasta. Näin hän oli saanut aikaan perinpohjaisen mullistuksen muotitavaroiden myynnissä ja aiheuttanut kauppa-apulaisten kesken raivokkaan taistelun olemassaolosta, mistä taistelusta liikkeenomistajat hyötyivät. Tästä taistelusta tuli hänen käsissään se taikakeino, järjestelyn periaate, jota hän koetti sovittaa joka kohtaan. Hän päästi intohimot valloilleen, yllytti toiset toisia vastaan, pani taitavat syömään taitamattomia ja itse hän rikastui tästä itsekkyyden ottelusta. Näytekappale hyväksyttiin. Sekä kirjan kiinteässä että irtirevittävissä lehdessä oli yläreunassa osaston ja myyjän numero, niiden alla kummassakin lehdessä, sarakkeet metriluville, tavaroiden laadulle ja hinnalle. Irtirevittävä lehti tuli myyjän allekirjoittaa, ennenkuin se vietiin kassaan. Tällä tavalla valvominen kävi helpoksi. Tarvitsi vain verrata irtirevityt, kassaan luovutetut lehdet myyjän hallussa olevan kirjan vastaaviin kiinteisiin lehtiin. Kerran viikossa myyjät saivat nostaa prosenttinsa, jonka määrästä ei voinut syntyä mitään erehdystä.

— Täten käy varastaminen vaikeammaksi, sanoi Bourdoncle. — Siinä olette tehnyt oivallisen

keksinnön.

— Olen miettinyt tänä yönä muutakin, Mouret sanoi. — Niin, tänä yönä, ystäväni, illallispöydässä. Tahtoisin antaa tarkistustoimiston virkailijoille pienen palkkion jokaisesta heidän huomaamastaan erehdyksestä myyjien laskuissa... Siten, näettekö, ei tarvitse pelätä leväperäisyyttä laskujen tarkistamisessa. Heiltä ei jää virheitä huomaamatta; panevatpa niitä mieluummin lisää omasta päästään.

Hän nauroi toisen katsellessa häntä ihailevin silmin. Häntä ihastutti tämä uusi muoto soveltaa olemassaolon taistelun periaatetta liikeyritykseen. Hänellä oli mekaanikon nerokas järjestelykyky, ja hän uneksi liikkeen kehittämistä koneistoksi, joka sallisi hänen käyttää hyväkseen muiden itsekkäitä pyyteitä omien pyyteittensä täydelliseksi ja runsaaksi tyydyttämiseksi. "Jos tahtoo saada ihmiset tekemään työtä tarmonsä takaa ja harjoittamaan hiukan rehellisyyttäkin", sanoi hän usein, "täytyy ensin yllyttää heitä taistelemaan omien tarpeittensa tyydyttämiseksi".

— No niin, mennään nyt, Mouret sanoi. — Täytyy ajatella esillepanoa... Silkkivarasto saapui eilen, eikö niin?... Bouthemont on kai vastaanottamassa.

Bourdoncle seurasi häntä. Tavaroiden vastaanotto tapahtui Neuve-Saint-Augustininkadulle päin olevassa kellarikerroksessa. Siinä aukeni katukäytävän tasalla lasi-ikkunoilla varustettu suoja, johon tavarakuormat purettiin. Sitten tavarat toimitettiin kellarikerrokseen jyrkästi viettävää, tammipuusta ja raudasta rakennettua liukurataa myöten, jonka tavarapakat ja laatikot olivat jo kuluttaneet kiiltäväksi. Kaikki lähetykset kulkivat tästä ammottavasta kidasta, joka kohisten kuin kuohuva virta alituisesti nieli uusia annoksia. Varsinkin suurten myyntien aikana rata luisutti kellarikerrokseen loppumattoman tavaratulvan, Lyonin silkkikankaita, englantilaisia villakankaita, flanderilaista palttinaa, elsassilaisia pumpulikankaita, Rouenin karttuunia. Joskus tavaravankkurien piti jonottaa vuoroaan. Jokaisen tavaratukun jysähtäessä kellarikerroksen lattiaan syntyi ääni, joka muistutti syvään veteen heitetyn kiven kumeeaa kulahdusta.

Mouret pysähtyi hetkeksi katsomaan tavaroiden liukumista. Se sujui hyvin. Laatikoita tulla tupsahteli kuin näkymättömien käsien työntäminä; niitä valui lakkaamatta kuin vettä vuoresta pulppuavasta lähteestä. Kangaspakkoja tuli vierien kuin kivet mäkeä alas. Mouret katseli sanaakaan sanomatta. Mutta hänen kirkaissa silmissään leimahti ylpeys. Tavaravirran mukana valui hänelle tuhansia frangeja minuutissa. Hän ei ollut koskaan niin selvästi tuntenut olevansa keskellä taistelua. Tämä suunnaton tavaramäärä hänen oli hajotettava Pariisiin kaikkiin kolkkiin. Hän ei puhunut vielääkään mitään, jatkoi vain tarkastustaan.

Kellarinluukuista virtaavassa kalvokkaassa valossa miehet ottivat tavarat vastaan toisten avatessa laatikkoja osastojen johtajien nähden. Taaempana oli rautapatsaiden kannattamissa sementtiseinäisissä kellariholveissa liikettä ja häärinää niinkuin rakennuspaikalla.

— Pääsettekö tavaroistanne selville, Bouthemont? kysyi Mouret lähestyen harteikasta miestä, joka par'aikaa tutki, pitikö laatikkojen sisällys luetteloiden kanssa yhtä.

— Ei taida puuttua mitään, tämä vastasi, — mutta on tässä lukemista täksi aamuksi.

Ison myyntipöydän edessä osastonjohtaja laski aika ajoin luetteloon katsahtaen silkkipakat, joita myyjä nosti laatikosta ja asetti pöydälle. Heidän takanaan näkyi pitkä jono muita pöytiä, kaikki samalla tavalla tavaraa pullollaan, ja ympärillä hääri laumoina liikkeen virkailijoita. Kaikkialla purettuja tavaratukkuja, kaikkialla näennäinen sekasorto kankaita, joita yhtämittäisessä äänien sorinassa tutkittiin, käänneltiin, merkittiin.

Bouthemont, joka oli tulemaisillaan kuuluisaksi toimeensa, oli iloinen vekkuli, kasvot olivat pyöreähköt, tukka pikimusta ja silmät kauniin ruskeat. Tämä Montpellier'ssä syntynyt suupaltti oli huononlainen myyjä, mutta tavaroiden hankinnassa ei kukaan vetänyt hänelle vertoja. Hänen isänsä, muotikauppias, oli lähettänyt hänet Pariisiin, mutta isäukon määräämän oppiajan kuluttua poika ei suostunutkaan palaamaan kotiin jatkamaan isän liikettä. Siitä lähtien oli isän ja pojan välillä vallinnut yhä vain kiihtyvä kilpailu. Isä kehui pientä maaseutukauppaa ja suuttui nähdessään mitättömän kauppa-apulaisen ansaitsevan kaksi, jopa kolmekin vertaa enemmän kuin hän; poika pilkkasi isän vanhoillisuutta kerskatun ansioistaan ja pannen nurin koko kodin siellä käydessään. Kuten muillakin osastonjohtajilla Bouthemont'illa oli kolmeentuhanteen nousevan kiinteän palkkansa ohessa määrätty myyntiprosentti. Koko Montpellier tiesi ihmetellen ja kunnioittaen kertoa Bouthemont'in pojan edellisenä vuotena ansainneen melkein viisitoistatuhatta frangia. Tämä oli vasta alkua, vimmastuneelle isälle ennustettiin, että summa vielä kohoaa.

Bourdoncle oli nostanut yhden silkkipakan tarkastaen sen pintaa tuntijan tavoin huolellisesti. Se oli kaunista, sileäpintaista kangasta, jossa oli hopeareunainen sininen hulpio, kuuluisaa paris-bonheur -

kangasta, johon Mouret kiinnitti suuria toiveita.

— Todellakin, sangen hyvää, hän kuiskasi.

— Ja se näyttää vielä paremmalta kuin mitä se onkaan, Bouthemont vastasi. — Dumonteil yksin pystyy valmistamaan tällaista... Kyllä Gaujean suuttui silmittömästi minuun, kun viimeksi kävin hänen luonaan. Hän tarjoutui kyllä panemaan sadat kangaspuut toimimaan tätä varten, mutta vaati 25 centimea enemmän metriltä.

Melkein joka kuukausi Bouthemont kävi tehtaissa viettäen päiväkausia Lyonissa, asuen sen parhaimmissa hotelleissa ja kestiten tehtailijoita avokätisesti tavaratalon laskuun. Sitäpaitsi hän nautti täydellistä vapautta toiminnassaan ja osteli mielensä mukaan vain se ehtona, että hän joka vuosi edeltäpäin määrätystä suhteesta lisäisi osastonsa myyntisummaa; ja juuri tämän myyntisumman lisäyksestä laskettiin hänen voittoprosenttinsa. Sanalla sanoen hän oli asemaltaan Naisten Aarraitassa, samoin kuin muutkin osastonjohtajat, miltei itsenäinen erikoiskauppias suureksi kauppayhtiöksi yhtyneessä liikkeessä, jonkinlaisessa kauppaa harjoittavassa yhdyskunnassa.

— On siis päätetty, Bouthemont jatkoi, — että sille pannaan hinnaksi viisi frangia kuusikymmentä... Tehän tiedätte, että sillä tuskin ostohintakaan tulee korvatuksi.

— Niin, niin, viisi frangia kuusikymmentä, Mouret sanoi kiivaasti. — Jos olisin yksin määräämässä, moisin alle ostohinnan.

Osastonjohtaja nauroi makeasti.

— Ei se ainakaan olisi minulle vahingoksi, hän sanoi. — Moisin vain kolme vertaa enemmän, ja kun oma voittoni riippuu yksinomaan myyntisumman suuruudesta...

Mutta Bourdoncle ei nauranut, vaan vakavana nyripisti huuliaan. Hänen prosenttinsa laskettiin yleisestä voitosta, ja hintojen alentamisesta ei ollut hänelle hyötyä. Hänen asiansa oli juuri valvoa, ettei Bouthemont, saadakseen oman myyntisummansa korkeammaksi, tyytyisi liian vähään voittoon. Sitäpaitsi häntä vaivasi ainainen pelko hänelle käsittämättömien mainospuuhiin johdosta. Hän uskalsi julkilausua paheksumisensa sanoen:

— Jos myymme sillä hinnalla, niin se tietää tappiota, sillä meidänhän täytyy laskea hinnasta pois kulumme, jotka ovat melkoisen suuret... Tästä tavarasta vaadittaisiin joka paikassa seitsemän frangia.

Mutta silloin Mouret suuttui. Hän löi kämmenellään silkipakkaa huutaen hermostuneesti:

— Kyllä kai minä sen tiedän, ja siksi juuri tahdon pitää hinnan alhaalla. Ette tosiaankaan, kunnan ystävä, opi koskaan ymmärtämään naista. Ettekö käsitä, että he tulevat kilvan hyökkäämään tämän silkkikankaan kimppuun...

— Kyllä tietysti, Bourdoncle keskeytti itsepintaisesti, — ja kuta suurempi heidän ostohalunsa, sitä suurempi meidän tappiomme.

— Muutamien centimien tappio, myönnän kyllä. Entä sitten? Ei taida vahinko tulla kovinkaan suureksi, jos siten houkuttelemme luoksemme kaikki naiset, johdamme heitä oman mieleemme mukaan ja hurmaamme heidät tavaroillamme, niin että he arvelematta tyhjentävät kukkaronsa. Pääasia, ystäväni, on sytyttää heidän mielikuvituksensa, ja siihen on keksittävä tavara, johon he voivat mieltä ja joka herättää huomiota. Sitten, vaikka panisimme muille tavaroille yhtä korkeat hinnat kuin muutkin, he vain luulevat ostavansa meiltä kaiken yhtä halvalla. Katsokaa esimerkiksi cuir-d'or -silkkiä. Sille pannaan hinnaksi seitsemän frangia viisikymmentä niinkuin muuallakin, mutta sitäkin he pitävät sitten edullisena kauppana, ja se kyllä korvaa vähäiset paris-bonheurin tuottamat vahingot... Saatte nähdä!

Hän innostui puhumaan mahtipontisesti.

— Ymmärrätekö! Tahdon, että viikon kuluttua paris-bonheur on valloittanut kaupungin. Siitä tulee taikakalumme, joka johtaa pelastukseen ja maineeseen. Se on oleva koko Pariisin puheenaiheena, ja sen hopeareunainen sinihulpio on tuleva kuuluisaksi Ranskan päästä päähän. Ennen pitkää kilpailijoiden raivokkaat valitukset soivat korvissanne pikkuliikkeiden siipirikkoisina painuessa maahan. Hautaan joutavat kaikki nälkäiset kauppasaksat, jotka kituvat luuvaloa kellareissaan.

Tavaralähetyksien tarkastajat kuuntelivat hänen ympärillään hymyillen. Johtaja piti mielellään puheita eikä kärsinyt vastaväitteitä. Bourdoncle peräytyi tälläkin kertaa. Sillä välin laatikko oli tyhjennyt, ja kaksi miestä alkoi avata toista.

— Tehtailijat eivät vain hyväksy teitä, sanoi Bouthemont. — Lyonissa he ovat vimmoissaan teille ja

väittävät, että teidän halvat hintanne tuottavat heille häviötä. Gaujean sanoi nousevansa todenteolla sotaan meitä vastaan. Hän vannoi antavansa mieluummin pitkäaikaista luottoa pienille liikkeille kuin hyväksyvänsä teidän tarjouksenne.

Mouret kohautti olkapäitään:

— Jos Gaujean ei tahdo kuulla järjen ääntä, syyttäköön itseään. Mitä he valittavat? Me maksamme heille heti ja otamme kaikki mitä he valmistavat; täytyyhän heidänkin hiukan joustaa... Ja sitäpaitsi, pääasia on, että yleisö hyötyy.

Kauppa-apulainen tyhjensi toisenkin laatikon, ja Bouthemont jatkoi luetteloa seuraten kangaspakkojen merkitsemistä. Toinen kauppa-apulainen myyntipöydän toisessa päässä pani hintalaput, ja tarkistuksen loputtua osastonjohtajan allekirjoittama lasku vietiin keskustakassaan. Hetkeksi Mouret jäi vielä katselemaan purkamista, sitten hän mitään sanomatta poistui Bourdonclen seuraamana ylpeänä kuin komppaniaansa tyytyväinen kapteeni.

He kulkivat hitaasti kellarikerroksen läpi. Paikkapaikoin kellariluukut päästivät holveihin niukkaa päivänvaloa, mutta pimeissä nurkissa ja ahtailla käytävillä kaasuliekit paloivat alituisesti. Käytävissä olivat varastohuoneet, ahtaat, lautaseinillä toisistaan erotetut kammiot, joissa osastot säilyttivät tavaransa. Sivumennen isäntä tarkasti uuden lämpöjohdon, joka otettaisiin käyttöön maanantaina, talvinäyttelyn avauspäivänä, sekä palovartiopaikan, jossa oli suunnattoman iso, rautahäkällä eristetty kaasumittari. Keittiöksi ja ruokasaleiksi sisustetut entiset kellarit olivat vasemmalla, Gaillonin aukiolle päin olevassa nurkkauksessa. He tulivat kellarikerroksen toisessa päässä sijaitsevaan ostoksien lähettämöön. Ostokset, joita asiakkaat eivät itse vieneet mukanaan, tuotiin tänne ja lajiteltiin eri säiliöihin, joista kukin vastasi yhtä kaupunginosaa. Leveä porraskäytävä johti vastapäätä Vanhaa Elbeufiä olevalle ovelle, jonka edustalla katukäytävän vieressä oli rattaita lähetyksiä odottamassa. Aarreaitan suuressa koneistossa tämä Michodièrenkadun porraskäytävä oli viemäri, joka lakkaamatta johti pois maailmalle Neuve-Saint-Augustininkadun luisuradan nielaisemia tavaroita niiden kierrettyä yläkerroksien huoneet.

— Champion, Mouret sanoi lähettämön esimiehelle, laihakasvoiselle entiselle kersantille. — Miksi eilisiltana ei viety kotiin erään rouvan päivällä ostamaa lakanaparia?

— Missä tämä rouva asuu? kysyi Champion.

— Rivolinkadun varrella, Alger'inkadun kulmauksessa... Rouva Desforges.

Tähän aikaan aamusta lajittelupöydät olivat tyhjät ja säiliöt sisälsivät vain edellisen illan lähettämättömät paketit. Championin nostellessa niitä ja verratessa luetteloon Bourdoncle katseli Mouret'ta ajatellen, että mies tiesi kaikki ja ajatteli kaikkea, jopa ravintolassa illallista syödessään ja rakastajattariensa luona. Vihdoin esimies huomasi missä vika oli. Kassasta oli annettu väärä numero, ja lähetyksien oli tuotu takaisin.

— Missä kassassa lasku on merkitty? Mouret kysyi. — Numero kymmenessä? Niinkö...

Ja kääntyen yhtiökumppaninsa puoleen hän jatkoi:

— Kassa numero kymmenen, se on Albert, eikö niin... Hänelle meillä on asiaa.

Mutta ennenkuin he lähtivät kiertämään itse tavarataloa, Mouret tahtoi käydä tilaustoimistossa, jonka käytettävänä oli huoneisto toisessa kerroksessa. Sinne saapuivat kaikki tilaukset maaseudulta ja ulkomailta. Joka aamu Mouret'n oli tapana käydä siellä tarkastamassa kirjeenvaihto. Kahden vuoden aikana kirjeiden luku oli päivä päivältä lisääntynyt, ja osaston henkilökunta oli kohonnut kymmenestä kolmeenkymmeneen. Toiset avasivat kirjeet, toiset lukivat ne ja seuraavat luokittelivat ne pannen jokaiseen numeron, jota vastasi aina kaapissa lokero. Kun sitten kirjeet oli lähetetty eri osastoille, joissa tilatut tavarat valittiin, lähetykset pantiin kirjeineen numerolla merkittyyn lokeroon. Jäljellä oli ainoastaan tilattujen tavaroiden tarkistaminen ja toimittaminen postiin, joka tapahtui viereisessä huoneessa, missä sitä varten palkatut henkilöt käärivät paketteja ja naulasivat laatikkoja aamusta iltaan.

Mouret teki tavallisen kysymyksensä:

— Montako kirjettä tänä aamuna, Levasseur?

— Viisisataakolmekymmentäneljä, johtaja, vastasi osastonhoitaja. — Pelkään, että maanantaina avattavan näyttelyn jälkeen henkilökunta käy liian pieneksi. Eilen meidän oli jo hyvin vaikea selvitä.

Bourdoncle nyökäytti tyytyväisenä päätään. Niin paljon kirjeitä, ja vielä tiistaipäivänä! Sitä hän ei olisi

uskonut. Pöytien ympärillä virkailijat lukivat ja avasivat kirjeitä paperin kahistessa ja tilattujen tavaroiden kasaantuessa kaapin lokeroihin. Tämä oli liikkeen monimutkaisimpia ja tärkeimpiä toimintoja. Täällä elettiin alituiseissa kuumeisissa kiireessä, sillä määräyksenä oli, että aamulla saapuneet tilaukset oli toimitettava ennen iltaa.

— Apulaisia saatte niin paljon kuin haluatte, vastasi Mouret huomattuaan kaiken olevan kunnossa. — Tiedättehän, että otamme väkeä, kun kerran työtä on.

Ullakolla olivat myyjättärien makuuhuoneet, mutta niin ylös Mouret ei mennyt, vaan laskeutui välikerrokseen ja meni oman työhuoneensa vieressä sijaitsevaan keskuskassaan. Sitä suojasi kupariluukulla varustettu lasiseinä, ja takaosassa oli iso, seinään kiinnitetty kassakaappi. Kaksi kassanhoitajaa työskenteli siinä ottaen joka ilta Lhommelta, ensimmäiseltä kassanhoitajalta, vastaan eri osastojen kassoihin keräytyneet rahat ja pitivät myös huolta laskujen suorittamisesta tehtailijoille ja palkkojen maksamisesta henkilökunnalle, sanalla sanoen koko sille pienelle yhdyskunnalle, joka sai elatuksensa liikkeestä. Kassahuoneesta johti ovi huoneeseen, jossa oli seinillä vihreitä pahvirasioita ja jossa kymmenen virkailijaa tarkasti laskuja. Sitten tuli yhteenlaskutoimisto, jossa kuusi nuorta miestä, takanaan paksut rekisterikokoelmat, nojasi mustiin pulpetteihin ja laski myyjille tulevat prosentit kassaan luovutettujen myyntilaskujen perusteella. Tämä toimisto, joka oli aivan uusi, ei vielä toiminut tyydyttävästi.

Kuljettuaan kassahuoneen ja tarkistustoimiston läpi Mouret ja Bourdoncle tulivat yhteenlaskutoimistoon, jossa par'aikaa nauravat ja ilvehtivät nuoret virkailijat säikähtivät pahanpäiväisesti.

Mutta Mouret ei nuhdellut heitä, vaan ilmoitti heille päätöksensä antaa pienen palkkion jokaisesta heidän myyntilaskuista löytämästään virheestä. Hänen mentyään virkailijat eivät enää nauraneet, vaan tarttuivat niinkuin ruoskaniskun saaneina intohimoisesti työhönsä etsimään virheitä.

Alakerrassa Mouret meni suoraan kassalle n:o 10, jossa Albert Lhomme kiillotti kynsiään odottaen ostajien tulvaa. Tavaratalossa puhuttiin yleisesti "Lhommein hallitsijasuvusta", siitä lähtien kun Aurélie rouva päästyään itse valmiiden vaatteiden osaston johtajattareksi ja hankittuaan miehelleen ensimmäisen kassanhoitajan paikan oli saanut poikansa, pitkän, kalpean ja huonotapaisen nuoren miehen, joka ei pysynyt missään ja joka aiheutti hänelle alituista huolta, otetuksi osaston kassanhoitajaksi. Mouret vetäytyi hetkeksi syrjemmälle. Hän ei tahtonut pilata hyvää mainettaan toimittamalla santarmin virkaa, se oli hänestä vastenmielistä. Sitäpaitsi hän tiesi pääsevänsä paremmin tarkoitustensa perille esiintyessään alati hyvänsuopana. Hän antoi vaivihkaa kyynäpäällään merkin Bourdonclelle, jonka tiesi pelkäksi laskukoneeksi ja jolle hän tavallisesti uskoi rangaistuksien toimeenpanemisen.

— Herra Albert, tämä sanoi ankarasti, — te olette taas erehtynyt osoitteesta ja lähetys on tuotu takaisin. Se on anteeksiantamatonta.

Kassanhoitaja luuli velvollisuudekseen puolustautua ja otti todistajaksi apulaisen, joka oli kääriinnyt tavarat pakettiin. Tämä nuori mies, Joseph nimeltään, kuului myös tavallaan Lhommein hallitsijasukuun, sillä hän oli Albertin asetoveri ja oli hänkin saanut paikkansa Aurélie rouvan välityksellä. Huomatessaan Albertin vaativan, että hän siirtäisi virheen ostajan niskoille, tämä tunnollinen entinen sotamies väenteli tuskissaan pukinpartaansa, johon hänen pitkä, rokonarpinen naamansa päättyi, tietämättä totellako omantunnon vai kiitollisuuden ääntä.

— Jättäkää Joseph rauhaan, Bourdoncle ärjäisi lopuksi, — ja varsinkin, älkää enää vastatko... Onneksi teille, että arvostamme suuresti äitinne ansioita.

Albertin isä tuli paikalle. Kassaltaan, joka oli oven vieressä, hän saattoi valvoa poikaansa, joka istui kopissa käsineosastolla. Harmaapäisellä, paikallaan istumisen veltostuttamalla vanhuksella oli höllät, ajan hivuttamat kasvot, ikäänkuin hänen lakkaamatta laskemansa rahat olisivat kuluttaneet niistä pois kaiken ilmeen. Häneltä puuttui toinen käsi, mutta se ei haitannut häntä lainkaan työssä; päinvastoin kolikot ja setelit pyörivät niin ketterästi hänen vasemmassa ja ainoassa kädessään, että moni uteliaisuudesta kävi katsomassa, kun hän tarkisti tuloja. Hän oli veronkantajan poika Chablista ja joutunut Pariisiin erään Port-aux-Vins'in viinikauppiaan kirjeenvaihtajana. Cuvier'nkadulla asuessaan hän oli nainut ovenvartijansa, elsassilaisen nurkkaaäätälän, tyttären. Ja siitä lähtien hän oli ollut vaimonsa nöyrä palvelija ja ihaili sydämensä pohjasta tämän etevyyttä kauppa-alalla. Rouva nimittäin ansaitsi valmiiden vaatteiden osastolla yli kahdentoistatuhannen frangin vuodessa, kun taas hänellä itsellään ei ollut kuin viisituhatta frangia kiinteää palkkaa. Hänen kunnioituksensa vaimoa kohtaan, joka osasi lisätä talouskassaa tällaisilla summilla ulottui poikaankin, joka oli syntynyt hänestä.

— Mitä nyt? hän kysyi. — Onko Albert saatu kiinni virheestä?

Silloin Mouret astui tapansa mukaan näyttämölle näytelläkseen ruhtinaan osan. Kun Bourdoncle oli aikaansaanut tarpeellisen säikähdyksen, oli hänen vuoronsa pitää huolta maineestaan palkollisistaan huolehtivana isäntänä.

— Eipä sanottavasti, hän puolusteli. — Poikanne on vain hiukan hajamielinen. Hänen tulisi seurata paremmin isänsä esimerkkiä.

Sitten vaihtaen puheenaihetta esiintyäkseen vielä edullisemmassa valaistuksessa hän jatkoi:

— Entä konsertti toissa iltana?... Oliko teillä hyvä paikka?

Puna kohosi vanhan kassanhoitajan kalpeille kasvoille. Musiikki oli hänen ainoa heikkoutensa, jolle hän haki salaa tyydytystä käymällä yksin teattereissa, konserteissa ja musiikkiesityksissä. Hän soitti itsekin torvea käyttäen toisen käden puutteessa näppärästi keksimäänsä pihtijärjestelmää, ja kun rouva Lhommen korvat eivät kestäneet musiikkia, hän kääri torvensa verkaan vaimentaakseen sen ääntä ja soitti iltamyöhään nauttien oudon käheistäkin sävelistä, joita hän pystyi tuottamaan. Kodissa, joka olosuhteiden pakosta oli hoitoa ja järjestystä vailla, soittaminen oli hänelle keidas erämaassa. Musiikki ja kassa, siinä koko hänen elämänsä. Niiden ulkopuolella hänellä ei ollut mitään paitsi ihailunsa vaimoa kohtaan.

— Sangen hyvä, hän vastasi loistavin silmin. — Olette liian ystävällinen, johtaja.

Mouret, joka itse tunsi nautintoa muiden intohimojen tyydyttämisestä, antoi joskus Lhommelle suosijattariltaan saamansa kiusalliset liput. Lhommen ihastus nousi korkeimmilleen Mouret'n huoahtaessa:

— Beethoven... Mozart... Millaista musiikkia!

Vastausta odottamatta Mouret poistui ja saavutti Bourdonclen, joka kiersi jo myyntiosastoja. Keskushallissa, lasiseinäisessä entisessä sisäpihassa, oli silkkiosasto. He kiersivät sen ja jatkoivat Neuve-Saint-Augustininkadun halliin, joka oli kokonaan valkoisille kankaille varattu. Siellä he eivät huomanneet mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Kauppa-apulaisten kumartaessa heille nöyrästi he jatkoivat hitaasti matkaansa poiketen puuvillakankaiden ja kudottujen vaatteiden osastoille, joissa niinikään kaikki oli kunnossa. Mutta kun he saapuivat villatavaraosastolle, joka täytti Michodièrenkatuun päättyvän hallin, Bourdoncle sai uudestaan tilaisuuden esiintyä rankaisijana, huomattessaan myyntipöydällä istuvan nuoren miehen, joka nähtävästi oli väsynyt unettomasta yöstä. Nuori mies, Liénard nimeltään, rikkaan Angersin muotikauppiaan poika, kuunteli nuhteita nöyrästi, selkä kumarassa, sillä ainoa, mitä hän huvituksissa ja nautinnoissa kuluvassa laiskurinelämässään pelkäsi, oli, että isä kutsuisi hänet takaisin maaseutukaupunkiin. Nyt alkoi sataa nuhteita oikealle ja vasemmalle kuin rakeita, ja Michodièren hallissa rajuilma vasta oikein puhkesi. Verkaosastolla eräs vielä palkatta palveleva tulokas, jolla oli asunto talossa, oli palannut kaupungilta vasta jälkeen yhdentoista, ja lyhyttavaraosaston johtaja oli tavattu polttamasta sikaria kellarikerroksen komerossa. Käsineosastolla myrsky yhä kiihtyi, sillä Mignot'n — poikkeustapauksessa liikkeeseen otetun pariisilaisen, liikanimeltä "kaunokaisen", tunnetun harpunsoittajattaren aviottoman pojan — oli saatu tietää aiheuttaneen rettelöitä ruokasalissa moittimalla julkisesti ruokaa. Aamiaista syötiin kolmessa vuorossa, puoli kymmenen, puoli yksitoista ja puoli kaksitoista, ja Mignot, joka kuului viimeiseen vuoroon, oli väittänyt, että hänen täytyi tyytyä muiden tähteisiin.

— Vai ei ruoka ole siis hyvää, Mouret kysyi muka kummastellen suvaiten vihdoin puuttua puheeseen.

Ruokarahaksi hän oli taloustoimiston esimiehelle, armottomalle auvergnelaiselle, määrännyt vain puolitoista frangia henkeä ja päivää kohti, ja tämä osasi niin säästäväisesti venytellä rahoja, että niitä riitti hänen omiinkin taskuihinsa. Sentähden ravinto oli kerrassaan kunnotonta. Mutta Bourdoncle kohautti olkapäitään; keittiönpäällikkö, jolla oli neljäsataa henkeä ravittavana aamiaisella ja päivällisellä ja vieläpä kolmessa vuorossa, ei voinut noudattaa hienoimman keittotaidon vaatimuksia.

— Oli miten oli, sanoி hyvántahtoinen isántä, — minä vaadin, että henkilökunta saa terveellisen ja riittävän ravinnon... Minun täytyy keskustella asiasta.

Siihen Mignot'n valitukset päättyivät. Mouret ja Bourdoncle olivat nyt tulleet lähtökohtaansa, oven luo, ja kuuntelivat siellä sateenvarjo- ja solmio-osaston keskellä kertomusta, jonka heille esitti eräs tavaratalon neljästä järjestyksenvalvojasta. Isä Jouve, joksi häntä nimitettiin, entinen kapteeni, jolle Constantinissa oli annettu mitali, oli vielä komea mies, jolla oli iso, nautintoja vainuava nenä ja juhlallisen kalju otsa. Hän osoitti heille erästä myyjää, joka vähäisen nuhteen johdosta oli sanonut häntä vanhaksi kuhnukseksi. Myyjä erotettiin heti.

Tavaratalossa ei ollut vielä ostajia. Kaupunginosan emännöitsijät käväisivät vain kiireisesti tyhjiillä osastoilla. Järjestyksenvalvoja, joka merkitsi ovella kirjaan kauppa-apulaisten tulon, sulki ison

luettelonsa kirjoitettuaan muistiin myöhästyneiden nimet. Tällä hetkellä myyjien tuli asettua paikoilleen eri osastoille, joita oli lakaistu ja siistitty aamulla viidestä alkaen. Apulaiset pistivät haukotusta tukahduttaen hattunsa ja päällystakkinsa pois, kasvot vielä unesta kelmeinä. Toiset vaihtoivat pari sanaa, tuijottaen eteensä ja koettaen karaistua kestämään uuden työpäivän; toiset kokosivat kiirehtimättä vihreät sertinkiverhot, joilla olivat edellisenä iltana peittäneet tavarat, ja panivat ne syrjään. Ja kangaspinot tulivat näkyviin kauniisti järjestettyinä. Koko tavaratalo sai siistin ja täsmällisen ulkoasun ja uhkui aamuhetken selkeää ja tyyntä kirkkautta, kunnes se taas oli myyntitungoksessa käyvä ahtaaksi ja sulloutuva täyteen purettuja palttina-, verka-, silkki- ja pitsipakkoja.

Keskushallin kirkkaassa valossa, silkkiosastolla, kaksi nuorta miestä puheli hiljaa keskenään. Toinen, pieni ja miellyttävännäköinen, raikasihoinen ja notkeavartaloinen, koetti järjestää osastoa sovitellen yhteen silkkikankaita silmää miellyttäväksi väriasteikoksi. Hän oli nimeltään Hutin, kahvilanomistajan poika Yvetot'sta. Puolessatoista vuodessa hänestä oli tullut talon etevimpiä myyjiä, joka luonteensa notkeudella ja liukkaalla kielellään houkutteli ostajat luokseen ahmatin tavoin kooten ja nielaisten kaikki, nälkääkään tuntematta, vain nautinnon vuoksi.

— Kuulkaapa, Favier, olisin totta tosiaan teidän sijassanne antanut hänelle korvapuustin, hän sanoi toiselle, kiukkuisen näköiselle, kuivalle ja keltaihoiselle besançonilaisen kankurinperheen pojalle, jonka epämiellyttävä ulkonäkö kätki arveluttavan tahdonlujuuden.

— Ei sitä korvapuusteja antamalla kovinkaan kauas pääse, tämä vastasi kylmäkiskoisesti. — Parempi on odottaa.

He puhuivat Robineausta, alajohtajasta, joka valvoi myyjiä osastonjohtajan ollessa kellarikerroksessa. Hutin pani salaa kaikki voimansa liikkeelle saadakseen tämän viralta ja päästäkseen itse alajohtajaksi. Loukatakseen Robineauta ja saadakseen hänet luopumaan paikastaan hän oli jo kerran tehnyt tälle kepposen. Hän juuri oli houkutellut Bouthemont'in tavaratalon palvelukseen, kun oli saanut tietää Robineaulle itse asiassa luvatus silkkiosaston johtajan paikan avoimeksi. Mutta Robineau ei peräytynyt, ja siitä oli heille syntynyt lakkaamaton taistelu. Hutin koetti yllyttää kilpailijaansa vastaan koko osaston ja ajaa hänet pois kiusanteon ja salajuonien avulla. Aina yhtä kohteliaan näköisenä hän koetti ärsyttää varsinkin Favier'ta, joka oli seuraavana arvossa hänen jälkeensä, mutta tämä, joka ylipäänsä tuntui kannattavan toverinsa tuumia, teki silloin tällöin vastarintaa, osoittaen että hänellä oli aivan omat tarkoituksensa, joiden toteuttamiseen hän pyrki.

— Hiljaa! Seitsemäntoista! Hutin sanoi toverilleen ilmoittaen tällä sovitulla tavalla, että Mouret ja Bourdoncle olivat tulossa.

Nämä kulkivat hallin poikki ja pysähtyivät vaatiakseen Robineaulta selityksen samettivuoresta, joka päällekkäin ladotuissa pahvilaatikoissa täytti kokonaisen pöydän. Kuultuaan vastauksen, ettei muualla ollut tilaa, Mouret huudahti hymyillen:

— Enkö sanonut teille, Bourdoncle, että tavaratalo on jo nyt liian pieni. Meidän täytyy ennen pitkää repiä talot aina Choiseulinkatuun asti... Saattepa nähdä maanantaina, eikö ole ahdasta!

Hän kääntyi taas Robineaun puoleen kysellen maanantain valmisteluja ja antaen käskyjä. Mutta puhuessaan hän seurasi katseellaan Hutinia, joka soviteltuaan vaaleansinisiä, harmaita ja keltaisia kankaita rinnakkain vetäytyi muutaman askelen päähän arvostellakseen tulosta. Äkkiä Mouret iski häneen.

— Miksikä koetatte säästää silmää? hän sanoi. — Sokaiskaa mieluummin! Malttakaa, pankaa punaista, vihreätä, keltaista!...

Hän oli tarttunut silkkipakkoihin heittäen ne sekaisin ja rypistäen kankaat silmiä häikäiseväksi, leimuavaksi sekasoroksi. Kaikki olivat sitä mieltä, että liikkeen omistaja oli Pariisin etevimpiä somistajia, joskin aivan kumouksellisen makusuunnan edustaja, joka näytteillepanotaidon perustana piti silmiinpistävyyttä. Hän tahtoi mahtavia tavaravyöryjä kuin sattuman purkamia; hän tahtoi palavia, hehkuvia värejä, jotka sytyttivät toisensa ilmituleen. Hän sanoi tahtovansa häikäistä asiakkaitten silmät niin, että niitä vielä tavaratalon ulkopuolellakin kirveli. Hutin, joka päinvastoin oli klassillisen koulun puoltaja tahtoen joka paikkaan tasasuhtaisuutta ja vivahduksien sopusointua, ei uskaltanut panna vastaan, mutta katseli nyrpeänä tätä hurjaa sekamelskaa kuin syvästi loukkautunut taiteilija.

— Kas niin, huusi Mouret lopetettuaan. — Antakaa olla noin... Ja sanokaa minulle maanantaina, onko asetelma pysähdyttänyt naiset.

Juuri kun hän palasi Bourdonclen luo tuli paikalle nuori nainen ja jäi muutamaksi hetkeksi seisomaan asetelman eteen aivan huumaantuneena. Se oli Denise. Epäröityään lähes tunnin ajan kadulla sietämättömän ujouden vallassa hän oli vihdoinkin päättänyt mennä sisään. Mutta hänen päänsä oli niin pyörällä, ettei hän pystynyt tajuamaan yksinkertaisimpiakaan selityksiä. Turhaan kauppa-apulaiset,

joilta hän tiedusteli rouva Aurélieta, osoittivat hänelle välikerroksen portaita. Hän kiitti ja kääntyi vasemmalle, kun hänet oli neuvottu oikealle, eksyen osastolta osastolle ja saaden osakseen myyjien uteliaita, äreitä ja välinpitämättömiä katseita. Hän halusi sekä paeta että jäädä ihailemaan. Hän tunsii olevansa pienen pieni hiukkanen hirviömäisen, vielä liikkumattoman koneen vallassa, jonka rattaat uhkasivat tempaista hänet mukaansa kohta alkavaan, seiniä tärisyttävään kiertoon. Ja verratessaan tätä laajaa tavarataloa Vanhan Elbeufin ahtaaseen ja pimeään puotiin se tuntui hänestä vieläkin isommalta ja valoisammalta, muistutti kokonaista kaupunkia patsaineen, toreineen, katuineen, sekavaa sokkeloa, jossa hänen oli mahdotonta koskaan löytää tietään.

Mutta vielä hän ei ollut uskaltanut mennä silkkikankaiden halliin, jonka korkea lasikatto, komeat myyntipöydät ja kirkkomainen juhlallisuus pelottivat häntä. Kun hän sitten vihdoinkin meni sinne paetakseen osaston myyjiä, jotka nauroivat hänelle, hän osui suoraa päätä Mouret'n järjestämään näyttelyyn. Pelostaan huolimatta hän tunsii povensa paisuvan naisellisestä ihastuksesta, ja posket hehkuvina hän pysähtyi katsomaan silkkikankaiden liekehtivää komeutta.

— Kuulkaa, kuiskasi Hutin julkeasti Favier'n korvaan, — tuossahan on äskeinen Gaillonin aukion kurkistelijä.

Mouret, joka oli kuuntelevinaan Bourdonclen ja Robineaun huomautuksia, ei voinut olla katselematta köyhää tyttö raukkaa, jonka ilmeinen ihastus kutkutti hänen itserakkauttaan, samoin kuin ohikulkevan työmiehen silmäys hivelee hienon naisen sydäntä. Denise kohotti katseensa ja joutui vielä enemmän hämilleen tuntiessaan nuoren miehen, jota oli luullut osastonjohtajaksi. Hänestä tuntui, että tämä katseli häntä ankarasti. Tietämättä kuinka päästä pakoon ja aivan eksyksissä, hän kääntyi lähinnä seisovan myyjän puoleen, joka sattui olemaan Favier.

— Rouva Aurélie, olkaa hyvä?

Favier, joka oli äreällä tuulella, vastasi lyhyesti kuivalla äänellä:

— Välikerroksessa.

Ja Denise, jolla oli kiire paeta kaikkien noiden miesten katseita, kiitti ja kääntyi taas kerran selin porraskäytävään. Silloin Hutin tuli hänen luokseen synnynnäisen kohteliaisuutensa pakosta. Äskeisestä pilkastaan huolimatta hän puhutteli tyttöä hienoon käytökseen tottuneen myyjän tavoin sanoen:

— Ei, tätä tietä, neiti. Jos suvaitsette...

Ja näytti vielä tietäkin kulkien muutaman askelen edellä hallin vasemmalla puolella olevien portaiden juurelle. Siellä hän kumarsi ja hymyillen kaikille naisille tuhlaamaansa hymyä jatkoi:

— Tuosta ylös, kääntykää vasemmalle. Valmiiden vaatteiden osasto on sitten suoraan edessä.

Tämä kohteliaisuus liikutti Deniseä syvästi. Veljen avulta se tuntui hänestä. Hän oli nostanut silmänsä ja katsoi Hutiniin. Kaikki nuoren miehen olemuksessa miellytti häntä, kasvojen kauneus, hymyilevä katse, joka haihdutti hänen pelkonsa, ääni, jonka lempeä sointu tuntui lohduttavalta. Hänen sydämensä paisui kiitollisuudesta, ja avomielisesti hän tarjosi ystävytyttään niissä muutamissa hajanaisissa sanoissa, jotka hän sai liikutukseltaan sanotuiksi.

— Olette liian hyvä... Älkää vaivautuko... Tuhannet kiitokset, herra...

Mutta Hutin oli jo palannut Favier'n luo, jolle hän hereten teeskentelemästä sanoi:

— On siinäkin avuton!

Noustuaan portaat ylös tyttö tuli suoraan valmiiden vaatteiden osastolle. Se oli avara huone, isot, leikkauksin koristetut tammikaapit seinustoilla ja peili-ikkunat Michodièrenkadulle. Viisi tai kuusi naista, mustat silkipuvut päällään ja sangen somina käherrettyine hiuslaitteineen ja vannehameineen, puhelivat keskenään. Yksi heistä, pitkä ja hoikka, joka pitkulaisine kasvoineen muistutti irti riuhtautunutta hevosta, nojautui kaappiin kuin väsymyksen raukaisemana.

— Rouva Aurélie, olkaa hyvä? toisti Denise.

Myyjätär ei vastannut, katseli vain halveksien hänen köyhää pukuaan. Sitten hän kääntyi erään toverinsa puoleen sanoen:

— Neiti Vadon, tiedätkö missä johtajatar on?

Neiti Vadon, joka par'aikaa järjesteli iltaviittoja, ei viitsinyt nostaa edes päätään. Hän oli pienikokoinen, pöhöttyneissä, kalpeissa kasvoissa oli välinpitämätön ja työlästynyt ilme.

— En, neiti Prunaire, hän vastasi huolimattomasti, — en tiedä missä johtajatar on.

Seurasi hiljaisuus. Denise jäi liikkumattomana paikalleen eikä kukaan piitannut hänestä enää. Odotettuaan vähän aikaa hän kumminkin rohkaisi mielensä ja kysyi uudestaan:

— Mahtaakohan rouva Aurélie palata pian?

Silloin osaston alajohtajatar, laiha ja ruma, isoleukainen ja karkeatukkainen nainen, jota Denise ei ollut huomannut, huusi hänelle kaapin luota, missä oli järjestämässä hintalappuja:

— Jos teidän välttämättä täytyy saada tavata itse Aurélie rouva, niin odottakaa.

Ja kääntyen toiseen myyjättäreeseen hän lisäsi:

— Eikö hän ole vastaanotossa?

— En luule, rouva Frédéric, tämä vastasi. — Hän ei mahda olla kovinkaan kaukana, koska ei sanonut mitään lähtiessään.

Denise jäi saatuaan vastauksen ovelle seisomaan. Tuoleja oli kyllä, mutta kun kukaan ei tarjonnut niitä hänelle, hän ei uskaltanut istuutua, vaikka oli levottomuudesta aivan voimaton. Nähtävästi myyjättäret arvasivat mitä asiaa hänellä oli, sillä he vilkuilivat häneen syrjästä, riisuiivat hänet katseillaan alastomaksi, vihamielisesti, sellaisten ihmisten tavoin, jotka ruokapöydässä eivät mielellään siirry lähemmäksi toisiaan antaakseen tilaa muille nälkäisille. Hänen ahdistuksensa lisääntyi, ja jotakin tehdäkseen hän varovaisin askelin siirtyi ikkunan luo katsomaan kadulle. Juuri hänen edessään oli Vanha Elbeuf, joka ruosteenvärisine julkisivuineen ja elottomine ikkunoineen näytti niin rumalta ja onnettomalta hänen nykyisen ympäristönsä komeuteen ja vilkkauteen verrattuna, ettei hän voinut olla kärsimättä, ja se vain lisäsi hänen pahaa mieltään.

— Katsokaa, kuiskasi pitkä Prunaire pienelle Vadonille, — katsokaa hänen kenkiään?

— Ja hänen pukuaan! kuiskasi toinen.

Vaikka Denise seisoj selin, hän tunsikin kuinka he ahmivat häntä katseillaan. Mutta hän ei tuntenut vihaa heitä kohtaan. He eivät kumpikaan olleet kauniita, yhtä vähän pitkä punatukkainen hevosennaama kuin pieni piimäihoinenkaan, jonka pehmeät kasvot olivat kuin luuttomat. Clara Prunaire, puukenkientekijän tytär Vivet'n metsistä, oli joutunut Mareuilin linnan kamaripalvelijoiden viettelemäksi ollessaan ompelijana kreivittären luona. Oltuaan sitten vähän aikaa eräässä Langres'in muotikaupassa hän oli tullut Pariisiin, jossa hän koetti kostaa miehille isä Prunairen hänelle muinoin jakamat korvapuustit. Marguerite Vadon sitävastoin oli syntynyt Grenoblessa, jossa hänen vanhemmillaan oli palttinakauppa. Naisten Aarreaitaan hänet oli lähetetty erään tekemänsä virheen johdosta, hän oli synnyttänyt lapsen, jonka isä oli hävinnyt teille tietymättömille. Marguerite käyttäytyi nyttemmin nuhteettomasti, ja hänen piti palata kohta kotiin isän liikettä hoitamaan ja menemään naimisiin serkkunsa kanssa, joka odotti häntä.

— No jopa jotakin, sanoi Clara, — tuosta ei meillä ole mihinkään.

Mutta tytöt vaikenivat huomattessaan noin neljäkymmenenviiden ikäisen naisen lähestyvän. Hän oli Aurélie rouva, lihava nainen, jonka musta silkkipuku, ahtaasti pingottuen hartioille ja upealle povelle, loisti kuin haarniska. Hänen tumman, jakaukselle kammattun sileän tukkansa alta katseli kaksi suurta liikkumatonta silmää; hänen ankara suunsa ja leveät, hiukan riippuvat poskensa toivat mieleen roomalaisen keisarin kipsinaamion, johon osastonjohtajattaren arvokkuus loi tarpeellisen majesteettisuuden.

— Neiti Vadon, hän sanoi hermostuneella äänellä, — te ette ole siis eilen toimittanut työhuoneeseen tyköistuvaa mallipukua.

— Siihen oli tehtävä korjaus, vastasi myyjätär — rouva Frédéric otti sen minulta.

Alajohtajatar haki kaapista kaivatun puvun, ja tutkinto jatkui. Kaikkien täytyi väistyä Aurélie rouvan tieltä, kun hän käytti arvovaltaansa. Hän oli sangen turhamainen eikä kärsinyt kuulla itseään puhuteltavan miehensä nimellä, joka ei hänestä ollut minkään arvoinen, ja häveten isänsä ovenvartijatointa hän kehui olevansa oman liikkeen omistavan räätälin tytär. Hän oli ystävällinen ainoastaan niitä myyjättäriä kohtaan, jotka alistuen ja liehakoiden ihailivat hänen erinomaisuuttaan. Aiemmin omistamassaan ompeluliikkeessä hän oli katkeroitunut huonosta onnesta, joka häntä vainosi, ja hän oli kironnut kohtaloa, joka annettuaan hänelle tarpeeksi vankat hartiat kantamaan rikkautta kielsi hänet rikastumasta ja tuotti alituisia vastuksia. Ja vieläkin, menestyttyään Naisten Aarreaitassa, jossa hän ansaitsi kaksitoistatuhatta frangia vuodessa, hän oli yhä jotenkin katkera ja kohteli tylästi tulokkaita, niinkuin elämä oli alussa kohdellut häntä tylästi.

— Ei maksa vaivaa puhua siitä enää, hän lopetti vihdoin kuivasti. — Te ette ole sen viisaampi kuin muutkaan, rouva Frédéric. Korjaus on tehtävä heti.

Väittelyn kestäessä Denise oli lakannut katsomasta kadulle. Hän kyllä arvasi naisen Aurélie rouvaksi, mutta peläten hänen äänensä kovuutta jäi yhä odottamaan. Myyjättäret, hyvillään, kun olivat saaneet johtajattaren ja alajohtajattaren toistensa kimppuun, palasivat työhönsä teeskennellen välinpitämättömyyttä. Muutamia minuutteja kului, eikä kukaan säälinyt tyttöä. Vihdoin Aurélie rouva itse huomasi hänet ja ihmetellen hänen liikkumattomuuttaan kysyi mitä hän tahtoi.

— Rouva Aurélie.

— Minä olen.

Denise tunsi suunsa kuivuvan ja käsiensä kylmenevän niinkuin ennen, kun hän lapsena pelkäsi saavansa vitsaa. Hän ei ollut saada sanoja suustaan, ja hänen täytyi toistaa sanottavansa kaksi kertaa, ennenkuin hänet ymmärrettiin. Aurélie rouva katseli häntä suurilla liikkumattomilla silmillään, eikä hänen keisarinnaamionsa ilmaissut vähintäkään myötämielisyyttä.

— Kuinka vanha olette?

— Kaksikymmentä vuotta.

— Kaksikymmentä? Teitä luulisi tuskin kuudentoistakaan ikäiseksi.

Taas myyjättäret katsoivat häneen, ja Denise ehätti sanomaan:

— Ei minulta kuitenkaan voimia puutu.

Aurélie rouva kohautti mahtavia olkapäitään. Sitten hän julisti:

— Hyvä Jumala, täytyyhän minun kirjoittaa nimmemme luetteloon. Jokaisen hakijan me kirjoitamme. Neiti Prunaire, tuokaa luettelo tänne.

Luettelo ei löytynyt heti. Se oli kai isä Jouven hallussa. Pitkän Claran mennessä hakemaan sitä saapui Mouret, yhä Bourdonclen seuraamana. He olivat kiertäneet kaikki alakerran osastot, tarkastaneet pitsien, huivien, turkisten, huonekalujen, liinavaatteiden osastot ja saapuivat nyt lopuksi valmiiden vaatteiden osastoon. Aurélie rouva meni neuvottelemaan heidän kanssaan päällysvaateilauksesta, jonka hän oli aikonut tehdä eräältä suurelta Pariisin tukkukauppiaalta. Tavallisesti hän osti ilman välikäsiä, omalla vastuullaan, mutta kun oli kysymys suuremmista ostoista, hän piti varovaisempana jättää asian johtajan päätettäväksi. Bourdoncle kertoi hänelle, kuinka Albert oli taas laiminlyönyt tehtävänsä. Aurélie rouva tuntui joutuvan aivan epätoivoon. Kyllä tuo lapsi hänet kerran vielä saa kuolemaan suruun. Onneksi isä, vaikk'ei hänestäkään ollut juuri mihinkään, käyttäytyi ihmisiksi. Hänellä oli tosiaankin paljon harmia Lhommein hallitsijasuvusta, jonka tunnustettu päällikkö hän oli.

Mutta Mouret hämmästyti kohdatessaan Denisen jälleen ja kysyi Aurélie rouvalta, mitä asiaa työllä oli. Kun Aurélie rouva sanoi hänen hakevan myyjättären paikkaa, naisvihaaja Bourdoncle päivitteli moista hävyttömyyttä.

— Todellako? sanoi hän. — Eihän toki. Hän on liian ruma.

— Eihän hän juuri mikään kaunotar ole, Mouret sanoi, joka ei uskaltanut ruveta puoltajaksi, vaikka häntä vieläkin liikutti tytön äskeinen ihastus silkkiosastolla.

Luettelo tuotiin, ja Aurélie rouva tuli Denisen luo. Tyttö ei varmaankaan tehnyt hyvää vaikutusta. Hän oli kyllä siististi puettu mustiin villavaatteisiin, ja eipä sitäpaitsi puvusta ollut paljon väliä, vaikka se olisikin ollut vaatimaton, sillä myyjättärillä oli talon vaatteet, sääntöjen määräämä musta silkipuku, mutta hän näytti heikolta ja alakuloiselta. Tytöiltä ei vaadittu juuri kauneutta, mutta miellyttäviä heidän tuli kuitenkin olla myydessään. Heidän katsellessa ja tutkiessa Deniseä kuin myytävää tammaa markkinoilla, tyttö parka joutui aivan ymmälle.

— Nimenne? johtajatar kysyi kynä kädessä, valmiina kirjoittamaan myyntipöydän reunalla olevaan luetteloon.

— Denise Baudu.

— Ikänne?

— Kaksikymmentä vuotta ja neljä kuukautta.

Ja hän toisti uskaltuen katsoa Mouret'hen, jota yhä luuli osastonjohtajaksi ja joka aina sattui hänen tielleen häntä pelottamaan:

— En näytä niin vanhalta, mutta ei minulta voimia puutu.

Kaikki hymyilivät. Bourdoncle katseli kynsiään kärsimättömästi. Denise'n lause oli sitäpaitsi oudosti keskeyttänyt masentavan vaihtelun.

— Missä Pariisin liikkeessä olette palvelleet? jatkoi johtajatar kyselyään.

— Hyvä rouva, minä tulin vasta eilen Valognes'ista.

Tämä ei ollut hänelle eduksi. Tavallisesti Naisten Aarreitassa vaadittiin myyjättäritä yhden vuoden palvelus jossakin Pariisin pienessä liikkeessä. Denise menetti kaiken toivonsa, ja jollei hän olisi ajatellut sisaruksiaan, hän olisi lähtenyt lopettaakseen tutkinnon.

— Missä olitte Valognes'issa?

— Cornaillen liikkeessä.

— Tunnen sen. Hyvä liike, pisti Mouret väliin.

Hän ei tavallisesti millään tavalla sekaantunut uusien apulaisten ottoon, sillä osastojen johtajien oli yksin vastattava osastonsa väestä. Mutta naistuntijana hän tajusi tässä nuorena työssä piilevän sulouden ja lempeyden, josta tämä itsekkin oli tietämätön. Entisen palveluspaikan hyvä maine oli tärkeää, ja usein hakijain kohtalo riippui siitä. Aurélie rouva jatkoi vähän ystävällisemmin:

— Ja miksi lähditte pois Cornaillen liikkeestä?

— Perhesyistä, Denise vastasi punastuen. — Vanhempani ovat kuolleet ja minun täytyy huolehtia veljistäni... Sitäpaitsi minulla on todistus...

Todistus oli mainio. Denise alkoi jälleen toivoa, kun uusi kysymys masensi hänet:

— Onko teillä pariisilaisia suosituksia?... Kenen luona asutte?

— Setäni luona, hän kuiskasi epäröiden nimen mainitsemista, sillä hän pelkäsi, ettei kilpailijan sukulaista tahdottu palvelukseen. — Setäni Baudun luona tuossa vastapäätä.

Taas Mouret puuttui puheeseen.

— Kuinka, oletteko Baudun veljentytär!... Bauduko teidät lähetti!

— Ei toki, herra!

Denise ei voinut olla nauramatta, niin hullunkuriselta ajatus hänestä tuntui. Nauru muutti hänen kasvonsa kokonaan. Hieno puna kohosi hänen poskilleen, ja hänen hiukan ison suunsa ilme kirkasti koko hänen olemuksensa. Hänen harmaisiin silmiinsä syttyi lempeä loiste, poskiin painui viehättävät hymykuopat, ja hiuksetkin tuntuivat lehahtavan lentoon raikkaan ja heleän naurun voimasta.

— Mutta sievähän hän on, kuiskasi Mouret Bourdoncille.

Liikekumppani ei suostunut myöntämään sitä, vaan teki hermostuneen liikkeen. Clara nyrpisti huuliaan, ja Marguerite käänsi selkensä, Aurélie rouva yksin myönsi päännökökkäyksellä, kun Mouret jatkoi:

— Setänne on väärässä, kun ei itse tullut teitä saattamaan. Hänen suosituksessaan olisi ollut tarpeeksi... Kerrotaan, että hän on meihin suuttunut. Me emme ole siitä tietävinämme, ja jos hänellä ei ole veljentyttäreilleen paikkaa omassa talossaan, niin me näytämme hänelle, että hänen veljentyttärensä on vain tarvinnut koputtaa ovellemme päästäkseen sisään... Sanokaa hänelle, että kunnioitan suuresti häntä ja ettei hänen pidä olla suuttunut minuun, vaan uusiin kaupankäynnin muotoihin. Ja sanokaa vielä, että hänelle on häviöksi, jos hän itsepäntäisesti pysyy naurettavassa vanhoillisuudessaan.

Denise kävi jälleen aivan kalpeaksi. Mies oli Mouret. Kukaan ei sitä hänelle sanonut, mutta Mouret paljasti itsensä, ja nyt Denise heti arvasi ja ymmärsi, miksi mies oli häntä pelästyttänyt niin oudosti ensin kadulla, sitten silkkiosastolla ja vielä nytkin. Liikutus, jota hän ei voinut käsittää, painoi yhä enemmän hänen sydäntään ja kävi yhä raskaammaksi. Kaikki hänen setänsä ja tätinsä hänelle kertomat jutut palasivat hänen mieleensä suurentaen entisestään Mouret'n kookasta vartaloa, kirkastaen hänet tarumaisella loisteella ja kohottaen hänet tuon hirveän koneen hallitsijaksi, jonka koneen hampaisiin Denise oli kaiken aamua tuntenut tarttuvansa. Mouret'n kauniin, hienopiirteisen ja ruskeasilmäisen

pään takana hän luuli näkevänsä naisen hahmon, onnettoman rouva Hédouinin, joka oli painanut verensä leiman rakennuksen peruskiviin. Hän tunsi selkäänsä pitkin kulkevan kylmät väreet, ja hän ymmärsi miehen häneen tekemän vaikutuksen olevan kauhua.

Aurélie rouva sulki luettelonsa. Hän tarvitsi yhden ainoan myyjättären, ja nyt oli jo kymmenen hakijaa merkitty. Hän ei kuitenkaan epäröinyt kenet ottaa, sillä hän oli liiankin halukas olemaan liikkeen omistajalle mieliksi. Mutta hakemukseen ei sopinut vastata ennenkuin isä Jouve oli tehnyt tiedusteluja ja niistä selkoa. Silloin vasta johtajatar voi päättää.

— Hyvä on, neiti, hän sanoi juhlallisesti ylläpitääkseen arvovaltansa.
— Vastaus annetaan kirjallisesti.

Denise jäi vielä hetkeksi ujustellen paikalleen. Hän ei tiennyt kuinka lähteä pois seurasta. Vihdoin hän kiitti Aurélie rouvaa ja kulkiessaan Mouret'n ja Bourdonclen sivu hän kumarsi. Mutta nämä eivät enää ajatelleet häntä eivätkä edes vastanneet hänen tervehdykseensä. He vain tarkastivat suurella mielenkiinnolla rouva Frédéricin heille näyttämää, äsken puheena ollutta päällysvaatetta. Clara teki Margueriteen katsoen kiukkuisen eleen ikäänkuin ennustaakseen, ettei tulokkaalla olisi kovinkaan hauskaa heidän osastollaan. Epäilemättä Denise aavisti minkä salaisen vihan hän oli käynnillään herättänyt, sillä hän tunsi laskeutuessaan portaita samanlaista ahdistusta kuin oli noustessaankin tuntenut, ja hän epäröi onnekseenko vai onnettomuudekseen hän oli tänne tullut. Oliko hänellä syytä toivoon? Hän rupeesi jälleen epäilemään, sillä hän oli niin kiusaantunut, ettei kyennyt oikein ymmärtämään mitä hänelle oli sanottu. Sekavista tunteista pääsi kaksi kumminkin pian voitolle, ensinnäkin kauhu, jonka Mouret oli hänessä nostanut, ja toiseksi ilo Hutinin hänelle osoittaman ystävällisyyden johdosta, jonka suloinen muisto oli hänen ainoa tämänaamuinen lohtunsa. Kulkiessaan tavaratalon poikki hän haki katseellaan uutta ystävänsä saadakseen lähettää hänelle kiitollisen hymyn, ja hänen mielensä kävi alakuloiseksi, kun tätä ei näkynyt.

— Neiti, onnistuittako? kuului hänen takaansa liikutuksesta värisevä ääni, kun hän vihdoin oli takaisin kadulla.

Hän kääntyi ja tunsi onnettomuustoverinsa, pitkän ja hontelon nuorukaisen, joka oli puhutellut häntä aamulla. Tämäkin tuli Naisten Arreaitasta ulos ja näytti vielä pelästyneemmältä kuin Denise tavaratalossa kokemansa tutkinnon johdosta.

— En tiedä vielä, Denise vastasi.

— En minäkään. Kummallinen tapa niillä on katsella ja puhutella!...
Minä tahtoisin pitsiosastolle. Olen palvellut Crève-coeurilla Mailinkadulla.

Taas he seisoivat vastakkain ja punastuivat kun eivät tienneet kuinka erota. Sitten nuori mies neuvottomana, sanoakseen vielä jotakin, uskalsi kömpelön kohteliaasti kysyä:

— Saanko kysyä nimeänne, neiti?

— Denise Baudu.

— Minä olen nimeltäni Henri Deloche.

Nyt heitä nauratti. Heidän asemansa yhdisti heitä ja he kättelivät.

— Onnea! sanoi Denise.

— Niin, onnea! vastasi toinen.

III.

Joka lauantai neljästä kuuteen rouva Desforges tarjosi teetä tuttavilleen, jotka tulivat häntä tervehtimään. Hänen asuntonsa oli kolmannessa kerroksessa Rivol'n ja Alger'nkadun kulmatalossa, ja hänen kahden salinsa ikkunat olivat Tuileries'n puistoon.

Eräänä tällaisena lauantaina Mouret, jolle palvelija juuri aikoi avata ison salin oven, huomasi eteisen toisesta avoimesta ovesta rouva Desforges'in, joka kulki pienen salin poikki. Tämä pysähtyi nähdessään hänet, ja Mouret astui sisään juhlallisesti tervehtien. Kun palvelija oli sulkenut oven, hän tarttui

innokkaasti nuoren naisen käteen ja suuteli sitä hellästi.

- Varo, siellä on vieraita, rouva Desforges sanoi hiljaa osoittaen päänyökkäyksellä ison salin ovea.
- Kävin hakemassa tämän viuhkan näyttääkseni sitä heille.

Ja viuhkan varrella hän hipaisi leikkilisesti nuoren miehen kasvoja. Rouva Desforges oli tummaverinen, pyyleväkö nainen, silmät olivat suuret ja mustasukkaiset. Mutta Mouret piti yhä hänen kädestään kiinni ja kysyi:

- Tuleekohan?
- Epäilemättä, niin hän ainakin lupasi.

He puhuivat paroni Hartmannista, Kiinteistöpankin johtajasta. Rouva Desforges, valtioneuvoksen tytär, oli ollut naimisissa pörssivälittäjän kanssa ja oli tämän kuoltua perinyt häneltä omaisuuden, jota toiset sanoivat sangen suureksi, toiset peräti mitättömäksi. Kerrottiin hänen jo miehensä eläessä osoittaneen kiitollisuutta paroni Hartmannille niistä neuvoista, jotka tämä raha-asiaintuntija oli heille antanut ja jotka olivat olleet hyödyksi, ja myöhemmin, miehen kuoltua, sanottiin suhteen yhä jatkuvan, mutta mitä suurimmassa salaisuudessa, niin ettei vähinkään varomattomuus päässyt herättämään epäluuloa. Rouva Desforges osasi käyttäytyä niin, ettei hän koskaan herättänyt huomiota, ja hän oli tervetullut vieras kaikkialla ylemmän porvariston kodeissa, joihin hän syntyperänsäkin puolesta kuului. Ja vaikka nyt, kun pankinjohtajan rakkaus oli muuttumassa isälliseksi ystävyudeksi, hän tämän ennakkoluulottoman ja valistuneen ystävänsä suostumuksella lahjoitti lempensä muillekin, oli hän niin arka maineestaan ja osasi käyttäytyä niin taitavasti, ettei pienintäkään syytä ollut moitteisiin ja ettei kukaan uskaltanut julkisesti epäillä hänen kunniallisuuttaan. Tavattuansa Mouret'n heidän yhteisten tuttaviansa luona hän oli alussa vihannut tätä. Sittemmin, kun ei jaksanut vastustaa hänen rajun rakkautensa hyökkäyksiä, hän oli antanut myöten. Nyt kun Mouret oli päässyt niin pitkälle, ettei hänen suhteellaan ollut muuta tarkoitusta kuin päästä paronin suosioon, olivat rouva Desforges'in tunteet kehittyneet vähitellen todelliseksi hellyydeksi. Hän oli kolmekymmentäviisi vuotta vanha, vaikka sanoi olevansa vasta kaksikymmentäyhdeksän vuotta ja oli siis joutunut siihen ikään, jolloin nainen intohimoisesti pitää rakkaudestaan kiinni. Tuntien olevansa vanhempi rakastajaansa, jonka pelkäsi kylmenevän, hän ponnisteli epätoivoisesti pysyttämään hänet luonaan.

- Joko hän on selvillä asiasta? Mouret kyseli.
- Ei, saatte itse esittää asianne, vastasi rouva Desforges lakaten sinuttelema.

Hän katsoi Mouret'hen, ajatellen ettei tämä mahtanut aavistaa mitään hänen suhteestaan paroniin, koska käytti häntä välittäjänä, ikäänkuin olisi ollut kysymys vain vanhasta ystävästä. Mutta Mouret piteli yhä hänen kättään nimittäen häntä hyväksi Henriettekseen, ja nainen tunsi sydämensä sulavan. Sanaakaan sanomatta hän tarjosi huulensa suudeltaviksi; sitten hän kuiskasi:

- Hiljaa! Minua odotetaan. Tulkaa hetken kuluttua perässäni.

Isosta salista kuului verhojen heikentämiä hilpeitä ääniä. Rouva Desforges astui sisään, jättäen oven kokonaan auki, ja ojensi viuhkan yhdelle niistä neljästä naisesta, jotka istuivat huoneen keskiosassa.

- Tässä se nyt vihdoinkin on, hän sanoi. — Palvelija ei olisi koskaan löytänyt sitä, kun en itsekään oikein osannut neuvoa.

Kääntyen ovea kohti hän sanoi vilkkaasti:

- Käykää toki sisälle, herra Mouret. Tulkaa pienen salin kautta, niin ei tunnu niin juhlalliselta.

Mouret tervehti naisia, jotka hän tunsi. Sali kukikkaalla hopeakirjosilkillä verhottuine Ludvig XVI:n tyyllisine huonekaluineen, kullattuine pronssikoristeineen ja isoine ruukkukasveineen uhkui korkeudestaan huolimatta naisellisen kodikasta viehkeyttä, ja sen kahdesta ikkunasta näkyi erittäin kauniisti Tuileries'n puiston kastanjapuita, joiden lehdet varisivat syksyisessä tuulessa.

- Tämä pitsi on tosiaankin sangen hienoa, sanoi rouva Bourdelais tarkastellen viuhkaa.

Rouva Bourdelais oli pieni, vaaleaverinen, kolmenkymmenen ikäinen nainen, Henrietten koulutoveri, naimisissa raha-asiaiministeriön alajohtajan kanssa. Vanhasta porvarisperheestä lähteneenä hän hoiti talouttaan ja kolmea lastaan sievästi ja toimeliaasti noudattaen vaistomaisesti käytännöllisyyden periaatteita.

- Ja tästä pitsipalasesta olet siis maksanut kaksikymmentäviisi frangia, hän sanoi tutkien tarkasti jokaista pitsin silmukkaa. — Sanoit ostaneesi Lucista maalaisnaiselta?... Se ei suinkaan ollut kallista... Mutta entä viuhkan tekeminen.

— Tietysti, vastasi rouva Desforges. — Tekokuluja maksoin kaksisataa frangia.

Rouva Bourdelais naurahti. Tällaistaiko Henriette kehui hyväksi kaupaksi! Kaksisataa frangia yksinkertaisen viuhkan valmistamisesta. Pelkkää norsunluuta ja siinä nimikuvio! Ja vielä sellaista pitsiä varten, jonka hinta tuotti hänelle enintään viiden frangin voiton. Sadallakahdellakymmenellä frangilla sai tällaisia viuhkoja valmiina. Hän mainitsi liikkeen Poissonnièrenkadun varrella.

Viuhka kiersi pöytää kulkien kädestä käteen. Rouva Guibal tuskin katsahtikaan siihen. Hän oli pitkä ja hoikka, punatukkainen nainen, joka teeskenteli aina mitä suurinta välinpitämättömyyttä. Kyllästyneestä ilmeestä huolimatta hänen harmaissa silmissään välähtivät hetkittäin itsekkyyden rajut pyyteet. Mieheensä, tunnetun asianajajan seurassa hän ei esiintynyt koskaan, ja tämän sanottiin omalla tahollaan viettävän varsin vapaata elämää jakaen aikansa asiapaperiensa ja huijensa kesken.

— Oh, hän sanoi väsyneesti antaen viuhkan rouva de Boves'ille, — olen ostanut tuskin ainoatakaan viuhkaa eläessäni... Ainahan niitä saa lahjaksi ... liiaksikin.

Kreivitär de Boves vastasi hiukan pisteliäästi:

— Olette todellakin onnellinen, kun olette sattunut saamaan niin kohteliaan miehen.

Ja kallistuen tyttärensä, pitkän, kahdenkymmenen ikäisen nuoren tytön puoleen hän jatkoi:

— Katsopa nimikuviota, Blanche. Miten hienoa työtä! Se kai nostaa hinnan.

Rouva de Boves, joka oli jo viidennelläkymmenellä, oli uhkea nainen, ryhdikäs kuin jumalatar, selkeät, säännölliset kasvopiirteet ja suuret, raukeat silmät. Hänen miehensä, hevoshoidon ylitarkastaja, oli nainut hänet hänen kauneutensa tähden. Nimikuvion hienous tuntui aivan hurmaavan hänet ja nostattavan hänessä intohimon, josta hänen katseensa himmeni. Äkkiä hän sanoi:

— Sanokaapa te meille mielipiteenne, herra Mouret, onko tämän viuhkan valmistamisesta kaksisataa frangia liian korkea hinta?

Mouret oli jäänyt seisomaan ja kuunteli hymyillen ja tarkkaavaisesti naisten puhetta. Hän otti viuhkan, tarkasteli sitä ja aikoi juuri lausua mielipiteensä, kun palvelija avasi oven ilmoittaen:

— Rouva Marty.

Saliin astui laiha ja ruma, rokonarpinen nainen, joka oli komeasti, mutta sangen monimutkaisesti pukeutunut. Hänen iästään oli vaikea päästä selville. Todellisuudessa hän oli kolmenkymmenen viiden vanha, mutta häntä saattoi luulla hänen mielialojensa vaihtelun mukaan milloin kolmen-, milloin neljänkymmenen ikäiseksi. Hänellä oli oikeassa kädessään punainen nahkalaukku, josta hän ei uskaltanut erota.

— Hyvä rouva, hän sanoi Henriettelle, — annattehan minulle anteeksi, että saavun näin laukku kädessä... Ajatelkaahan, pistäydyin tullessani Aarreaittaa, ja kun taas satuin mielettömästi tuhlaamaan rahoja, en uskaltanut jättää laukku ajoneuvoihini. Olisi voitu varastaa.

Samassa hän huomasi Mouret'n ja jatkoi nauraen:

— Ah, herra Mouret! En minä tässä teidän vuoksenne kauppaliikettänne kehunut, koska en tiennyt teidän edes olevan täällä. Mutta kyllä teillä tällä hetkellä on erinomaisen hienoja pitsejä.

Tämä sai huomion kääntymään pois viuhkasta, jonka Mouret laski pienelle pöydälle. Nyt naisia kiusasi uteliaisuus. Rouva Marty'n laukku ei antanut heille rauhaa. Hänet tiedettiin mielettömän tuhlaavaiseksi ja sangen heikoksi kiusauksen edessä. Rakastajalle hän ei olisi voinut antautua, siihen hän oli liian kunniallinen, mutta hänen oli mahdotonta vastustaa pienimmänkään ylellisyydesineen houkutusta. Hän oli köyhän virkamiehen tytär ja valmisteli nyt hurjilla ostoksillaan taloudellista häviötä miehelleen, Bonaparten lyseon viidennen luokan opettajalle, jonka täytyi antaa yksityistunteja ansaitakseen kuuteentuhanteen nousevan palkkansa lisäksi toiset kuusituhatta yhä lisääntyvien menojen suorittamiseksi.

Rouva Marty ei suostunut avaamaan laukkuun, vaan painoi sitä molemmin käsin syliinsä ja puhui neljätoistavuotiaasta tyttärestään Valentinesta, jota hän piteli kuin kukkaa kämmenellä ja jonka pukuihin niinkuin omiinsakin hän sommitteli kaikki muodin vastustamattomat uutuudet.

— Tiedättehän, rouva Marty selitteli, — että tänä vuonna nuorten tyttöjen puvut koristellaan pitseillä... Ja kun satuin saamaan näin sievää valencienna...

Hän suostui vihdoinkin avaamaan laukunsa. Naiset kurottivat kaulaansa nähdäkseen, kun samassa hiljaisuuden katkaisi ovikellon soitto.

— Mieheni tulee! rouva Marty huudahti hätäisesti. — Hänen piti poiketa tänne noutamaan minua tullessaan Bonapartesta.

Nopeasti hän sulki laukkunsa ja pisti sen vaistomaisella liikkeellä piiloon nojatuolin alle. Rouvat purskahtivat nauruun. Rouva Marty punastui ja nosti sen takaisin polvilleen väittäen, etteivät miehet koskaan ymmärtäneet mitään ja ettei heidän tarvinnut tietää.

— Herra de Boves ja herra de Vallagnosc, ilmoitti palvelija.

Yleinen hämmästys. Rouva de Boves ei tiennyt itsekään odottaa miestänsä. Tämä kaunis herrasmies, jolla oli viikset ja pujoparta ja Tuileries'n linnan vaatima sotilaallisen täsmällinen ryhti, suuteli kädelle rouva Desforges'ia, jonka hän oli tuntenut tämän vielä ollessa isänsä kodissa. Sitten hän vetäytyi syrjään antaakseen tilaa toiselle tulijalle, kalpealle ja hienokäytöksiselle nuorelle miehelle, joka vuorostaan tervehti talon emäntää. Mutta tuskin oli keskustelu taas päässyt alkuun, kun hämmästyksen huudahdus veti puoleensa yleisen huomion.

— Sinäkö siinä, Paul!

— No totta tosiaan! Octave!

Mouret ja Vallagnosc puristivat kättä. Nyt rouva Desforges vuorostaan hämmästytti. He siis tunsivat toisensa! Tietysti, koska olivat istuneet rinnatusten Plassans'in koulun penkillä. Sattumalta vain he eivät olleet koskaan tavanneet toisiaan hänen kodissaan.

Päästämättä toistensa käsiä herrat vetäytyivät leikkisästi puhellen pieneen saliin. Samassa palvelija asetti rouva Desforges'in vieressä olevalle kuparireunaiselle marmoripöydälle hopeisen teetarjottimen hienoine kiinalaisine kuppeineen. Naiset siirtyivät lähemmäksi äänekkäästi puhellen herra de Boves'in seisoessa heidän takanaan kumarrellen ja pistäen sanan sinne, toisen tänne seurustelutapoihin perehtyneen korkean virkamiehen kohteliaisuudella.

— Onpa hauska tavata, Mouret toisti.

Hän oli istunut Vallagnoscin viereen sohvalle. Mukavasti sisustetun, keltaisella silkillä verhoillun salongin perällä, jossa salin ison, avonaisen oven toisella puolen liikkuvat naiset eivät voineet kuulla heitä, he nauroivat sydämensä pohjasta lyöden toisiaan polvelle ja katsoen toisiaan silmiin. Koko heidän nuoruutensa nousi heidän eteensä, vanha Plassans'in opisto pihoineen, kosteine luokkahuoneineen, ruokasaleineen, jossa heille tarjottiin paljon turskaa, ja makuuhuoneineen, joissa pielukset lensivät sängystä sänkyyn heti kun vain opettaja nukahti. Paul, tuomarin poika köyhtyneestä aatelisperheestä, oli luokan etevimpiä oppilaita, mainio aineenkirjoittaja, jonka opettaja alati asetti esimerkiksi tovereille ennustaen hänelle loistavaa tulevaisuutta. Octave sitävastoin istui luokan peränpitäjänä ja vanheni laiskurien ja kuhnuksien joukossa, onnellisena ja lihavana, kaikissa huvituksissa ensimmäisenä. Luonteittensa eroavaisuudesta huolimatta he pysyivät läpi koulun erottamattomina ystävinä ja tovereina aina ylioppilastutkintoon asti, jonka toinen suoritti loistavasti, toinen töin tuskin saatuaan kaksi kertaa reput. Sitten elämä oli heidät erottanut, ja nyt he kymmenen vuoden päästä sattuiivat jälleen yhteen vanhenneina ja muuttuneina.

— No kerrohan nyt mitä sinusta on tullut, Mouret sanoi.

— Ei mitään, vastasi toinen.

Vallagnosc oli kohtaamisen ilosta huolimatta yhä yhtä väsyneen ja kyllästyneen näköinen. Kun hänen ystävänsä kummastellen jatkoi kyselyä sanoen:

— Teet kai kumminkin jotakin? Mitä sinä teet? hän vastasi:

— En mitään.

Octave rupesi nauramaan. Etkö mitään. Se ei todellakaan riittänyt. Ja vähitellen hän urkkimalla pääsi ystävänsä elämäkerrasta selville. Tälle oli käynyt samoin kuin köyhien poikien ylipäänsä käy, kun säätyylpeys pidättää heidät virka-alalla, jossa he arvokkuutensa ylläpitämiseksi hautautuvat kaikkine todistuksineen johonkin vähäpätöiseen toimeen ansaiten juuri sen verran, että pysyvät hengissä. Paul oli suvussaan vallitsevan tavan mukaan lukenut lakitiedettä. Sitten hän oli jäänyt kotiin leskeksi jääneen äitinsä elätettäväksi, vaikka tämä tuskin tiesi kuinka tulla toimeen kahden tyttärensä kanssa. Vihdoinkin Paul oli häveten jättänyt näiden käytettäväksi mitä vielä perheen omaisuudesta oli jäljellä ja hakenut pienen viran sisäasiainministeriössä, jossa hän nyt oli kuin myyrä kolossaan.

— Paljonko sinulle maksetaan palkkaa?

— Kolmetuhatta frangia...

— Voi surkeutta! Oikein sääliittää, poika parka... Ja niin hyväpäinenkin olit vielä, että kykenit puhumaan meidät kaikki pussiin. Kolmetuhatta frangia, viiden vuoden raatamisen jälkeen! Se on sulaa vääryyttä.

Hän keskeytti puhuakseen itsestään:

— Minä olen kääntänyt heille selkäni. Tiedäthän mitä minusta on tullut?

— Tiedän, sanoi Vallagnosc. — Olen kuullut, että olet antautunut kauppa-alalle. Sinä taidat omistaa tuon suuren liikkeen Gaillonin aukion kulmauksessa.

— Niin... Verkasaksa, veikkoseni!

Mouret oli nostanut päänsä, löi uudestaan toveriaan polveen, ujostelematta, miehenä, joka ei hävennyt tuottavaa ammattiaan.

— Niin, verkasaksa... Muistathan, tartuinko koskaan heidän onkeensa kun he virittivät minulle syöttejään, vaikken luullakseni ollut sen tyhmempi kuin muutkaan? Luettuani ylioppilaaksi tyydyttääkseni perheeni toiveen olisin voinut jatkaa asianajajaksi tai lääkäriksi niinkuin toverit. Mutta nuo ammatit eivät houkuttelleet minua. Olen nähnyt niissä liaksi kurjuutta... Annoin palttua kaikelle sellaiselle, katumatta, usko pois! Ja rupesin tekemään kauppaa.

Vallagnosc nauroi hiukan hermostuneesti.

— Ei sinulla tosiaan mahda olla suurta hyötyä ylioppilastodistuksestasi palttinan mittailemisessa, hän sanoi lopuksi.

— Pääasia vain, ettei se ole minulle esteeksi, Mouret sanoi iloisesti. — En todellakaan vaadi siltä enempää. Kyllähän sinä tiedät, että kun kerran on ollut tarpeeksi tyhmä hankkiakseen sellaisen niskoilleen, niin siitä ei ole helppoa päästä erilleen. Kuhnustaa kuin kilpikonna, kun muut, avojalkaiset, juoksevat kuin riivatut.

Huomatessaan tuottavansa toverilleen pahaa mieltä hän tarttui tätä kädestä jatkaen:

— Kuule, en minä pahaa tarkoittanut, mutta tunnusta pois, etteivät sinun todistuksesi ole tyydyttäneet ainoatakaan sinun tarpeistasi... Tiedätkö, että liikkeeni silkkiosaston johtaja ansaitsee tänä vuonna yli kahdentoistatuhannen. En liioittele vähääkään. Tosin hän on sangen terävä poika, joka on oppinut oikeinkirjoitusta ja neljä laskutapaa... Tavallisesti myyjät ansaitsevat kolme- tai neljätuhatta frangia, siis enemmän kuin sinä. Heidän kasvatukseensa ei ole tuhlatu varoja niinkuin sinun, eikä heille ole kerrottu heidän elämään astuessaan, että maailma on luotu heitä varten. Myönnän tosin, ettei siinä ole kaikki, että osaa ansaita rahaa. Mutta jos kysytään, onko annettava etusija tieteen teitä kulkeneille köyhille raukoille, jotka nälkäänsä huutaen tunkeilevat virka-alalla, vai käytännön elämään antautuneille pojille, joita on karaistu kestäämään elämää ja jotka osaavat perinpohjin ammatinsa, niin minä en toden totta epäile puolustaa jälkimmäisiä, sillä minun mielestäni he ovat aikansa tasalla.

Hän oli kiihtynyt ja korottanut äänensä. Henriette, joka kaatoi teetä kuppeihin, oli kääntänyt päänsä ja hymyili hänelle isosta salista. Kun Mouret havaitsi sen ja huomasi toistenkin naisten kuuntelevan, hän ei katunut sanojaan.

— Sanalla sanoen, vanha kumppani, hän sanoi, — nykyään on miljoonia verkasaksojen saavutettavissa.

Vallagnosc nojautui veltosti sohvan pehmeään selkänojaan silmät puoleksi ummessa. Hänen asennossaan oli elämään kyllästyneen ylenkatsetta, osaksi teeskenneltyä, osaksi todellista, kuolevan sukupolven veltostumisesta johtuvaa.

— Ei maksa vaivaa tavoitella niitä, hän sanoi. — Ei elämä ole sen arvoista.

Kun Mouret katsoi häneen hämmästyneenä hän lisäsi:

— Tekipä mitä tahansa, ei mikään parane. Parempi istua kädet ristissä.

Ja hän alkoi selittää pessimististä katsantokantaansa, moitiskeli olemisen mitättömyyttä ja puolinaisuutta. Kerran hän oli uneksunut tulevansa kuuluisaksi kirjailijaksi, mutta runoilijapiireissä hän oli tavannut vain yleistä toivottomuutta. Kaikki ponnistukset osoittautuivat turhiksi, elämän hetket tyhjiksi, maailma nurinkuriseksi. Nautinnot pettivät, ei edes paheesta ollut iloa.

— Entä sinä, onko elämä sinulle nautintoa? hän kysyi lopuksi.

Mouret'n hämmästyks alkoi muuttua vihaksi.

— Onko elämä minulle nautintoa!... Mitä loruja sinä puhut? Etkö ole päässyt vielä sen pitemmälle?... Tietysti se on nautintoa silloinkin, kun kaikki käy hullusti, sillä silloin olen raivoissani siitä, että käy hullusti. Minun luonteessani ovat intohimot vallalla, ja minusta ei ole hiljaiseksi syrjästä katsojaksi. Sentähden en kyllästykhään.

Hän heitti silmäyksen saliin päin ja sanoi hiljaisemmalla äänellä:

— Onhan naisia, joihin kyllästyy, ja silloin saattaa olla kiusallista minun täytyy myöntää. Mutta ennen en, hitto viekdhön, anna periksi; ja on sitä siinäkin nautintoa, jota ei kukaan minulta riistä, usko pois... Enkä minä juuri liioin naisistakaan välitä... Mutta kun saa tahtoa ja toimia, sanalla sanoen luoda... Kun saa taistella oman päähänpistonsa puolesta ja takoa vasaralla sen muidenkin päähän, ja kun pääsee voittajaksi ja kohoaa pinnalle... Se on nautintoa, elämän nautintoa!

Hänen sanoissaan kaikuivat toiminnanhalun ja elämänilon raikkaat sävelet. Olihan jokaisen pakko, jolla vähänkin oli järkeä päässä ja kuntoa kädessä, tarttua työhön tänä toiminnan aikakautena, jolloin koko vuosisata tavoitteli uusia päämääriä. Hän pilkkasi synkkäkatseisia ja elämään kyllästyneitä pessimistejä, kaikkia noita hermoherkkiä haaveilijoita, uikuttavia runoilijoita ja viisastelevia epäilijöitä, joiden ääni hukkuu ajan suunnattomaan rakennustyöhön. Kaunis tehtävä tosiaankin ja kunniakas ja järkevä oli haukotella ikävästä muiden tehdessä työtä.

— Haukotteleminen muiden nähden on ainoa iloni, sanoi Vallagnosc hymyillen kylmää hymyä.

Samassa Mouret'n kiihko katosi ja hänen äänensä sai aikaisemman ystävällisen kaikunsa.

— Yhäh sinä olet entisesi, vanha veikko, mahdottomine väitteinesi, hän sanoi... — Sovitaan pois. Emme kai me nyt riitelemistä varten ole sattuneet yhteen. Jokaisella on omat ajatuksensa, onneksi! Mutta sinun täytyy käydä katsomassa koneistoani, kun se oikein on käynnissä... Saat nähdä, ettei se niinkään hullu ole... No, kerro nyt kaikki mikä sinua painaa. Voivatko äitisi ja siskosi hyvin? Ja eikö sinun pitänyt mennä naimisiin Plassans'issa puoli vuotta sitten...

Hän keskeytti huomattessaan Vallagnoscin tekevän äkillisen liikkeen ja vilkaisevan levottomasti saliin. Hänkin kääntyi ja huomasi, että neiti de Boves katseli heitä. Blanche oli pitkä ja voimakasvartaloine ja muistutti äitiään, mutta hänessä kauneus ei ollut niin puhdasta, piirteet olivat karkeammat ja kasvot hiukan pöhöttyneet. Mouret'n hiljaiseen kysymykseen Paul vastasi, ettei vielä mitään ollut päätetty, kenties siitä ei tulisikaan mitään. Hän oli tutustunut tähän nuoreen tyttöön rouva Desforges'in luona, jota hän edellisenä talvena kävi usein tervehtimässä, vaikka nyt vain harvoin. Siksi kai hän ei ollut sattunut tapaamaan Mouret'takaan täällä. Nykyään hän vieraili usein Boves'in perheessä. Isä varsinkin miellytti häntä, vanha elostelija, joka haki lepoa toimistostaan. Varakkaita he eivät olleet. Rouva de Boves ei tuonut naimisiin mennessään muita myötäjäisiä kuin jumalaisen kauneutensa, ja perhe eli nyt viimeisen kiinnityslainoilla rasitetun maatilansa tuottamalla tuloilla, joita onneksi lisäsi kreivin hevoshoidontarkastajan virasta nostama palkka, yhdeksäntuhatta frangia. Ja äiti ja tytär, jotka olivat aina rahapulassa, kun isä kodin ulkopuolella vielä sitä tuhlassi hellän sydämensä tyydykkeeksi, olivat joutuneet niin pitkälle, että ompelivat joskus pukunsa itse.

— No, miksi sitten? kysyi Mouret peittelemättä.

— Hyvä Jumala, täytyyhän sitä vihdoinkin, vastasi Vallagnosc väsyneesti, sulkien miltei silmänsä. — Ja onhan meillä toiveitakin. Odotamme erään tädin kohta kuolevan.

Mouret katsoi herra de Boves'iin, joka istui rouva Guibalin vieressä keskustellen vilkkaasti ja nauraen hakkailua suunnittelevan miehen hellän kohteliasta naurua. Sitten hän kääntyi ystävänsä puoleen iskien niin merkittävästi silmää, että tämä ehätti sanomaan:

— Ei ... ei ainakaan vielä. Mutta valitettavasti hänen täytyy virkansa puolesta matkustella Ranskaa päästä toiseen, käydä orinäyttelyissä ja sellaisissa, ja siten hänellä on aina tilaisuus lähteä kotoa, milloin vain mieli tekee. Viime kuussa esimerkiksi hänen vaimonsa luuli hänen olevan Perpignanissa, mutta hän asui Pariisin syrjäkaupungin hotellissa rakastajattarensa, pianonsoitonopettajattaren kanssa.

Hän vaikenä hetkeksi katsellen vuorostaan kreiviä, joka tuhlassi yhä kohteliaisuuksiaan rouva Guibalille. Sitten hän sanoi aivan hiljaa:

— Kunniani kautta, olet oikeassa!... Olet varmaankin, koska muistan kuulleen sanottavan, ettei tuo kaunis rouva ole kovinkaan arka. On sangen hauska juttu hänestä ja eräästä upseerista... Mutta katsopa tuota vanhaa veitikkaa, kuinka hän osaa hallita katseellaan naista. Itse vanha Ranska, ystäväni!... Minä en voi olla ihailematta tuota miestä ja jos otan tyttären, teen sen varmasti isän tähden.

Mouret nauroi suuresti huvittuneena. Hän alkoi kysellä uudestaan, ja kun hän sai kuulla rouva Desforges'in naimispuuhan alkuunpanijaksi, tuntui asia hänestä vielä hullunkurisemmalta. Oli Henriette sentään sukkela! Mainio avioliittojen suunnittelija niinkuin ainakin lesket. Ja pidettyään huolta tyttäristä hän tarjosi joskus isillekin tilaisuuden valita itselleen lemmityn hänen seurapiiristään, ja hän hoiti kaiken niin näppärästi ja mukavasti, ettei ihmisillä ollut koskaan mitään sanomista. Mouret, joka rakasti rouva Desforges'ia kiireisen liikemiehen tavoin, miehen, jonka täytyy pitää lukua lemmellekin uhratuista hetkistään, unohti tuokioksi kaikki harkitut viettelijän temppunsa ja tunsu lemmittyään kohtaan toverin ystävyyttä.

Samassa rouva Desforges ilmestyikin pienen salin ovelle noin kuudenkymmenen ikäisen miehen seurassa. Ystävykset eivät olleet kuulleet hänen saapuvan, sillä naisten kimakat äänet täyttivät huoneen ja kiinalaiskupit kilahtelivat. Lyhyen vaitiolon aikana kuului silloin tällöin liian nopeasti siirretyn teevadin helähdys marmoripöytää vasten. Paksun pilven alta sukeltava aurinko kultasi ennen mailleenmenoaan hetkeksi kastanjapuiden latvoja ja heitti ikkunoihin hehkuvan sädetulvan, joka sytytti tuleen hopeakirjosilkkiä ja pronssikoristeita.

— Tätä tietä, hyvä paroni, rouva Desforges sanoi. — Saanko esittää teille herra Octave Mouret'n joka haluaa esittää teille hartaan kunnioituksensa.

Ja kääntyen Octaven puoleen hän lisäsi:

— Herra paroni Hartmann.

Vanha herra tervehti hymyillen. Tällä lyhytvartalaisella, tanakalla miehellä oli iso elsassilainen pää ja hiukan turpeat kasvot, joita vilkastutti jokaisesta suun piirteestä, jokaisesta silmäluomen väreestä pilkistävä älykkyys. Jo kaksi viikkoa hän oli kieltäytynyt tapaamasta Mouret'ta, ei siksi, että hän olisi ollut mustasukkainen, sillä älykkäänä miehenä hän oli jo aikoja sitten tyytynyt isällisen ystävän asemaan, vaan sentähden, että Mouret oli jo kolmas, jolle Henriette pyysi hänen suositustansa, ja hän pelkäsi joutuvansa lopulta naurettavaksi.

Tuo hieman ivallinen hymy hänen huulillaan merkitsi siis, että joskin hän hyväntahtoisesti suostui näyttelemään rikkaan suosijan osaa, niin hän ei suostunut olemaan narrina.

— Oh, herra paroni, sanoi Mouret, joka provencelaisena oli herkkä innostumaan. — Kiinteistöpankin viimeinen toimenpide oli mitä nerokkain! Te ette voi uskoa, kuinka onnellinen ja ylpeä olen, kun saan puristaa kättänne.

— Olette liian ystävällinen, herra Mouret, liian ystävällinen, paroni vastasi yhä hymyillen.

Henriette ihastuksissaan että miehet tulivat niin hyvin toimeen keskenään, katseli kirkkain silmin vähääkään kainostelematta heitä siirtäen katseensa toisesta toiseen. Hän oli viehättävä avokaulaisessa pitsipuvussaan, joka korosti kaulan ja ranteiden hentoutta.

— Hyvät herrat, hän sanoi, jätän teidät kahden, että saatte vapaasti keskustella. Kääntyen Pauliin, joka myös oli noussut, hän lisäsi:

— Haluatteko kupin teetä, herra de Vallagnosc?

— Kiitos, mielelläni, tämä vastasi.

He palasivat yhdessä saliin. Kun Mouret oli asettunut äskeiselle paikalleen sohvaan paroni Hartmannin viereen, hän alkoi jälleen innokkaasti kiitellä Kiinteistöpankin toimintaa. Sitten hän ryhtyi puhumaan asiasta, joka sillä hetkellä täytti hänen sydämensä, nimittäin uudesta kadusta, joka Dix-Décembrenkadun nimisenä aiottiin rakentaa Réaumurinkadun jatkoksi Pörssiaukiolta Ooppera-aukiolle. Yrityksen tarpeellisuus oli jo puolitoista vuotta aikaisemmin tunnustettu julkisesti, pakkoluovutustoimikunta oli nimitetty, ja koko kaupunginosa odotti jännittyneenä töiden alkamista levottomana siitä mitkä talot oli tuomittu revittäviksi. Jo kolme vuotta Mouret oli toivonut suunnitelman toteutumista, aluksi sentähden, että hän ajatteli liike-elämän vilkastuvan, ja sittemmin sentähden, että oli alkanut uneksia Aarraiton laajentamista niin suureksi, että uskalsi tuskin sitä itselleenään tunnustaa. Koska Dix-Décembrenkatu oli suunniteltu leikkaamaan Choiseulin- ja Michodièrenkadut, hän tahtoi saada liikkeensä haltuun koko sen alueen, joka kolmelta puolen tulisi rajoittumaan näihin katuihin ja neljänneltä puolen Neuve-Saint-Augustininkatuun, ja hän näki jo mielikuvituksessaan uuden kadun varrella tavaratalonsa komean, palatsimaisen julkisivun kohoavan voittajana valloitetun kaupungin yli. Siitä johtui hänen harras toiveensa tutustua paroni Hartmanniin, sillä hän oli saanut tietää, että Kiinteistöpankki oli hallituksen kanssa tehdyn sopimuskirjan nojalla sitoutunut aukaisemaan uuden kadun, ehtona, että saisi omistusoikeuden kadun varrelle syntyviin uusiin tontteihin.

— Te siis todellakin sitoudutte, hän sanoi tekeytyen lapsellisen suoraksi, — luovuttamaan heille kadun

täydessä kunnossa viemäreineen, jalkakäytävineen, kaasulyhtyineen? Ja korvaukseksi vaaditte vain sen varrella olevat tontit? Se on omituista, sangen omituista!

Sitten hän siirtyi asiansa arkaluontoisimpaan kohtaan. Hän oli kuullut kerrottavan, että Kiinteistöpankki ostatti salaa Naisten Aarreaittaa ympäröivät talot, sekä ne, jotka oli määrätty revittäviksi, että myös ne, joiden oli määrä jäädä pystyyn. Tämä oli pannut hänet epäilemään, että jotakin oli tekeillä, jonkinlainen liikeyritys muodostumassa, mahtava kiinteistöyhtiö kenties, joka saatuaan maan haltuunsa ei enää suostuisi luovuttamaan sitä muille ja joka siten estäisi hänen laajentamissuunnitelmiansa toteutumisen. Sen vuoksi hän oli koettanut lähestyä paronia naisen välityksellä, tietäen että kestävin side kahden miehen välillä on rakastettavan naisen ystävyys. Varmaankaan paroni ei olisi kieltäytynyt ottamasta häntä vastaan omassa työhuoneessaankaan, jossa olisi voitu rauhassa keskustella, sillä hänen ehdotuksensa oli siksi tärkeä. Mutta Henrietten kodissa hän luotti paremmin itseensä; hän tiesi mikä yhdistävä ja sulattava voima on kahdelle miehelle siinä ajatuksessa, että he ovat saman naisen rakkaudesta osallisia. Lemmityn kodissa, hänen suloutta uhkuvassa läheisyydessään, hänen lempeän hymynsä puoltamana Mouret uskalsi luottaa onneensa.

— Tehän olette ostanut Duvillard'in talon, tuon vanhan rakennuksen minun taloni vierestä? hän kysyi äkkiä.

Paroni epäröi hetkisen; sitten hän kielsi. Mutta katsoen häntä suoraan silmiin Mouret rupesi nauramaan. Siitä hetkestä lähtien hän oli käytökseltään vilpiton, avosydäminen nuori mies, jolla ei ole mitään salattavaa.

— Kuulkaahan, herra paroni, koska kohdalleni nyt kerran on sattunut se verraton onni, että olen päässyt teidän puheillenne, niin minun täytyy tehdä teille tunnustus... Älkää pelätkö, en minä sen tähden pyri uskotukseenne. Mutta tahdon kertoa teille itsestäni kaiken, sillä olen vakuuttunut, etten voisi uskoa salaisuuttani parempiin käsiin... Sitäpaitsi tarvitsen teidän neuvojanne; jo aikoja sitten olisin pyytänyt teiltä neuvoa, jos olisin uskaltanut.

Hän teki todellakin tunnustuksen, kertoi kuinka oli alkanut ja jatkanut, eikä salannut edes rahapulaakaan, johon oli joutunut keskellä voitonriemua. Hän luetteli laajentamispuuhaan, kertoi kuinka liike yhä uudelleen nielaisi voiton, kuinka liikkeen virkailijat toivat säästönsä hänen käytettäväkseen, kuinka talo jokaista uutta sesonkia suunniteltaessa pani koko pääomansa alttiiksi, niinkuin pelaaja panee viimeiset rahansa peliin. Mutta hän ei kuitenkaan aikonut pyytää rahaa, sillä hänellä oli ostajakuntaansa intoilijan usko. Korkeammalle hän tähtäsi. Hän uskalsi ehdottaa paronille yhtiön muodostamista. Kiinteistöpankki sitoutuisi kustantamaan hänelle hänen uneksimansa suunnattoman, palatsimaisen rakennuksen, hän sitävastoin puolestaan sitoutui antamaan yhtiön käytettäväksi kykynsä ja hyvässä alussa olevan liikkeensä. Oli vain verrattava, olivatko panokset toistensa arvoiset. Ja se kävi vallan helposti.

— Mihin aiotte käyttää kiinteistöänne? hän kyseli itsepintaisesti. — On kai teillä jotakin mielessä. Mutta tiedän varmasti, ettei teidän suunnitelmanne vedä minun ehdotukselleni vertoja. Miettikää asiaa. Me rakennamme hallussanne olevalle alueelle uhkean tavaratalon. Revimme jotkut talot ja jotkut säilytämme. Ja siitä syntyy liike, jommoista ei ole ennen Pariisissa nähty, tavaratalo, joka tuottaa miljoonia.

Ja hän innostui niin, ettei muistanut hillitä itseään.

— Ah, hän huudahti, — jos voisin tulla toimeen ilman teitä!... Mutta tehän olette jo saanut käsiinne kaikki. Ja enhän minä sitäpaitsi koskaan voisi hankkia tarvittavia varoja. Kuulkaa, täytyyhän meidän sopia asiasta... Ettehän toki murhaajaksi tahdo!

— Mikä vauhti! tyytyi paroni vastaamaan. — Mikä mielikuvitus!

Hän pudisti päätään yhä hymyillen. Jos toinen kertoi hänelle salaisuutensa, niin ei hänen sentähden ollut pakko luovuttaa omiaan. Kiinteistöpankki aikoi rakentaa Dix-Décembrekadun varrelle Grand Hotelille kilpailijan, loistohotellin, jonka keskeinen asema vetäisi puoleensa ulkomaalaisia. Paroni olisi tosin hotellisuunnitelmastaan huolimatta voinut suostua Mouret'n ehdotukseen, sillä hänelle jäi sittenkin laajoja alueita muuhun käytettäväksi, mutta hän oli jo myöntänyt apunsa kahdelle Henrietten ystävälle ja häntä alkoi väsyttää hyväntahtoisen suosijan osan näyttöleminen. Ja vaikka toimeliaisuus oli hänen ihanteensa ja hän avasi kukkaronsa kelle tahansa, jolla oli tarpeeksi järkeä ja rohkeutta asiansa ajamiseen, niin Mouret'n nerokkaasti suunniteltu ehdotus pikemmin hämmästytti häntä kuin miellytti. Olisi varomatonta kannattaa moista haaveilijan päähänpistoa, jättäjäismäistä tavarataloa. Sellainen muotitavarakaupan ylenmääräinen laajentaminen johtaisi ehdottomasti häviöön. Sanalla sanoen, hän ei suostunut.

— Suunnitelmanne on epäilemättä kiehtova. Mutta se on runoilijan tuuma... Mistä te saisitte

tarpeellisen ostajakunnan täyttämään sellaisen tuomiokirkon?

Mouret katsoi häntä hetken aikaa sanomatta mitään ikäänkuin ihmetellen hänen kieltäytymistään. Oliko se mahdollista? Mies, jolla oli niin hieno vainu, että osasi hakea rahat käsiinsä olivatpa ne kuinka syvällä tahansa. Ja äkkiä hän kaunopuhujan vaikuttavalla liikkeellä osoitti salissa hääriviä naisia ja huudahti:

— Ostajakunnanko! Tuossahan se on!

Laskevan auringon saliin heittävä hehkuva valo vaaleni vaalenemistaan, kunnes siitä ei enää ollut jäljellä kuin heikko kajastus, joka vähitellen hälveni silkkisistä verhoista ja huonekalujen pinnoista. Tänä iltahämärää ennustavana hetkenä iso huone muuttui lämpimän tuttavalliseksi. Herra de Boves'in ja Paul de Vallagnoscin puhellessa ikkunan luona, katse puistoa harhaillen, naiset olivat siirtyneet lähemmäksi toisiaan ja muodostivat salin keskellä ahtaan piirin, mistä kuului kuisketta ja naurua, innokkaita kysymyksiä ja vastauksia. Tunnelman oli saanut aikaan naisessa kuohuva vastustamaton kauniiden tavaroiden halu. Keskusteltiin vaatteista, ja rouva de Boves selitti muille erään tanssiaispuvun salaisuuksia.

— Ensiksikin läpikuultavaa sireeninväristä harsokangasta ja sen päällä vanhaa alençon-pitsiä, kolmenkymmenen senttimetrin levyistä...

— Niinkö, todellako! rouva Marty huokasi. — On niitä onnellisia!

Paroni Hartmann oli Mouret'n liikettä seuraten kääntänyt katseensa naisiin, jotka hän näki sohvalta. Hän kuunteli toisella korvallaan heidän puhettaan, sillä aikaa kun nuori mies yhä innokkaammin koetti vaikuttaa häneen selittäen juurta jaksain uudenaikaisia periaatteitaan muotitavarakaupan hoitamisessa. Kaupankäynnin onnistumisen ehtona oli hänen mielestään pääoman yhtämittäinen ja jatkuva uudistaminen sekä tavaravaraston rahaksimuuttaminen niin usein kuin suinkin saman vuoden kuluessa. Kuluneena vuonna esimerkiksi hänen liikepääomansa, joka oli vain viisisataatuhatta frangia, oli neljä kertaa kiertänyt ja edusti siis kahden miljoonan ostosummaa, mitätön määrä tietysti, jonka hän toivoi voivansa pian kohottaa kymmenkertaiseksi, sillä hän sanoi varmasti tietävänsä, että muutamilla osastoilla kauppa vilkastuu piakkoin niin suuresti, että liikepääoma palaa viisitoista jopa kaksikymmentäkin kertaa samana vuotena.

— Näettekö, herra paroni, koko salaisuus on siinä. Yksinkertaiselta se tuntuu, mutta keksittävä se kumminkin oli. Meidän ei tarvitse panna suuria rahoja kiertämään. Ainoa tehtävämme on saada tavarat niin pian kuin suinkin myydyiksi hankkiaksemme toisia ja kasvattaaksemme siten niin usein kuin suinkin rahoillemme korkoa. Siten voimme tyytyä vähäiseen voittoon. Vaikka yleiset kulumme kohoavat kuuteentoista prosenttiin, siis äärettömän korkealle, niin tyydymme kumminkin kahdenkymmenen prosentin voittoon, josta meille siis jää ainoastaan neljä prosenttia puhdasta tuloa. Mutta siitä karttuu lopuksi miljoonia, kun tavaramäärät vain ovat tarpeeksi suuria ja alati uudistettavia... Ymmärrättehän, eikö niin? Onhan se selvää.

Paroni pudisti uudestaan päätään. Hän, joka oli suunnitellut mitä rohkeimpia liikeyrityksiä ja kaasuvalaistuksen ensi aikoina ajanut yrityksen asioita niin tavattoman uskaliaasti, että siitä vieläkin puhuttiin, pysyi nyt itsepintaisesti epäilevällä kannalla.

— Ymmärrän kyllä, hän vastasi. — Te myytte halvalla myydäksenne paljon, ja te myytte paljon voidakseen laskea hinnan niin alhaiseksi kuin suinkin... Mutta myyminenhan tässä juuri on pääasia, ja, toistaakseni äskeisen kysymyksen, kenelle te myytte? Kuinka luulette saavanne tavarailleen niin äärettömän menekin?

Suuressa salissa naisten keskustelu kävi äkkiä äänekkääksi estäen Mouret'n jatkamasta selityksiään. Rouva Guibal väitti nimittäin, että olisi ollut parempi panna pitsit vain etukaistaan eikä ympäri hametta.

— Olihan niitä etukaistakin aivan täynnä, sanoi rouva de Boves. — Harvoin näkee niin arvokasta pukua.

— Kuulkaahan, virkkoi rouva Desforges, — tulen ajatelleeksi, että minullakin on muutamia metrejä alençon-pitsiä... Minun täytyy hankkia sitä vähän lisää, kenties sitten riittää puvuksi.

Äänet heikkenivät taas hiljaiseksi sorinaksi, jossa erotti hintoja, toisten tinkimiä, toisten korottamia. Naiset olivat täydessä pitsienostamistouhussa.

— Kyllä myydyksi saa, kun vain osaa myydä, sanoi Mouret, kun sai vihdoon äänensä kuulumaan. — Siinä me juuri olemmekin eteviä.

Ja ottaen avukseen koko provencelaisen kiihkeytensä hän häikäisevällä kuvakielellä selitti

uudenaikaisen kaupankäynnin tapaa. Ensin hän otti puheeksi tavaroiden paljouden ja runsaat varastot, joista ei koskaan puuttunut mitään, mitä kysymyksessä olevana vuodenaikana tarvittiin; sitten hän puhui ostajakunnasta, joka kiersi osastolta osastolle pysähtyen joka paikkaan, ostaen kankaan täältä, rihman tuolta, päällysvaatteen vähän kauempaa, pukeutuen uusiin kiireestä kantapäähän, innostuen ihmettelemään uutuuksia ja langeten vihdoin hyödyttömänkin tavarahan vastustamattomasti viekoittelevaan kiusaukseen. Uudenaikaiselle liiketoiminnalle olivat varsin edullisia tavaroihin kiinnitettyt selvät hintalaput ja tästä sukkelasta keksinnöstä koko kaupankäynnissä tapahtunut kehitys juuri oli saanutkin alkunsa. Vanhan tai toisin sanoen pienimittaisen kaupankäynnin surkastuminen johtui juuri siitä, ettei se kyennyt kestämaan taistelua hintalappujen julistamia alhaisia hintoja vastaan. Yleisöllä oli tilaisuus itse päätellä mitä hyötyä kilpailusta oli. Suurten tavaratalojen ikkunoissa näkyvät hintalaput määräsivät koko kaupungin hinnat. Kaikki tavaratalot laskivat hintoja ja möivät niin vähällä voitolla kuin suinkin. Petoksista ja kepposista ei ollut enää mihinkään; ei voinut esimerkiksi kiskoa kankaasta hintaa, joka oli sen arvoa kahta vertaa korkeampi. Jokaisen täytyi tyytyä määrättyyn voittoprosenttiin, joka oli kaikille tavaroille yhtä suuri, ja rikastuminen kävi mahdolliseksi ainoastaan sille, joka osasi taitavasti järjestää liikkeensä, sitä suuremmalla syyllä, kun asioiden ratkaisu oli yleisön omissa käsissä. Eikö se ollut ihmeellinen järjestelmä! Se mullisti perinpohjaisesti koko kaupankäynnin ja muutti Pariisin muodon, sillä se oli naisen lihasta ja verestä lähtenyt!

— Nainen on minun puolellani, hittoako minä muusta, tunnusti hän pikaisuudessaan häikäilemättä.

Tämä huudahdus sai paronin hätkähtämään. Iva katosi hänen hymystään, ja hän katseli nuorta miestä antautuen vähitellen hänen uskonsa valtaan ja tuntien häntä kohtaan hellyyttä.

— Hiljaa! hän kuiskasi isällisen hyväntahtoisesti. — He voivat kuulla.

Mutta naiset puhuivat niin innoissaan, etteivät enää malttaneet edes kuunnella toisiaan. Rouva de Boves viimeisteli kuvailemaansa tanssiaispukua: sireenin värinen tunika siellä täällä pitsisolmukkeiden kohottama, kaula-aukko sangen syvälle uurrettu, ja pitsisolmukkeet olkapäillä.

— Saattepa nähdä, että minäkin teetan itselleni sellaisen puvun, hän sanoi, — eräästä silkkikankaasta...

— Minä, keskeytti rouva Bourdelais, — olen ostanut samettia, sattumalta tavattoman huokeata!

Rouva Marty kysäisi:

— Tosiaanko! Mihin hintaan?

Ja sitten kaikki taas puhuivat yhteen ääneen. Rouva Guibal, Henriette, Blanche, kaikki he mittailivat, leikkelivät, tuhlasivat. Siinä heitettiin vaatevarastot sikinsokin, ryöstettiin koko tavaratalo tyhjäksi, sepitettiin verrattomia, kauan unelmoituja, muiden kadehtimia pukuja, ahmittiin hellittämättömän kiihkeästi turhamaisuuden kaikkia nautintoja, ikäänkuin korukankaiden lämpimänhivelevä kosketus olisi ollut heille elämänehto.

Luotuaan silmäyksen saliin Mouret lopetti muutamin sanoin uudenaikaisen kauppakoneiston selittämisen lähestyen paronia ja kuiskaten jotakin hänen korvaansa ikäänkuin uskoakseen hänelle sydämensä salaisuuksia, sellaisia, joita miehet joskus uskovat toisilleen. Tärkeämpi kuin kaikki muut hänen esittämänsä perusteet oli kaupan menestymiselle naisen turhamaisuuden kiihottaminen. Tätä kaikki toimenpiteet tarkoittivat, varastojen pikainen rahaksimuutto, huokeat hinnat ja mieltä rauhoittavat hintalaput. Naisen voittamisesta tavaratalot kilpailivat keskenään, naiselle ne huokeiden hintojen satimia virittivät, häntä varten ne rakensivat huumaavia näyttelyjä. Kaikki tämä herätti naisessa uusia pyyteitä, nostatti uusia kiusauksia, joihin tämä ehdottomasti lankesi, ensin muka säästäväisyydestä huokeahintaisia tavaroita ostaen, sitten tyydyttääkseen sievistelyhaluun ja lopuksi nainen joutui suin päin turmion kitaan. Hankkimalla itselleen kymmenkertaisen menekin ja tarjoamalla yleisölle yltäkyläisesti erilaisia tavaroita tavaratalot valmistasivat yhteiskunnalle uuden menoerän, saattoivat yksityistaloudet hämminkiin ja saivat muodin keksimään yhä kalliimpia oikkuja. Ja vaikka heidän valtakunnassaan nainen olikin kuningatar, jonka heikkouksia kiitettiin ja liehakoitiin, niin itseasiassa sama nainen siinä hallitsi rakastuneena hallitsijattarena kauppa käyvää kansaa, joka osasi kiristää siltä veripisaran jokaisesta sen oikun tyydykkeestä. Mouret'n naistenihailijan kohteliaisuuskaan ei voinut täydellisesti peittää hänen raakaa juutalaisluonnettaan, joka pystyi kauppaamaan naisen painon mukaan. Hän pystytti naiselle tempelin; hän antoi naiselle sadoittain palvelijoita polttamaan suitsukkeita ja osoittamaan uusien juhlameno-ohjeiden mukaan kunnioitusta; hänen kaikki ajatuksensa kohdistuivat yksinomaan naiseen, jolle hän hankki lakkaamatta uusia viehätyksiä. Ja siitä huolimatta, kun hän oli tyhjentänyt uhrinsa taskut ja turmellut poloisen hermot, ei hänessä ollut enää muuta jäljellä kuin miehessä kytevä salainen ylenkatse rakastajatartha kohtaan, joka tyhmyydessään antautuu hänelle.

— Houkutelkaa naiset puolellenne, hän kuiskasi paronille nauraen julkeasti, — niin voitte myydä

vaikka koko maailman.

Nyt paroni ymmärsi. Hän oli päässyt asiaan kiinni ja arvasi loput. Näin ritarillinen tapa petkuttaa naisia oli hänelle mieleen ja elvytti hänessä hänen elostelijanmenneisyytensä. Hän iski merkittävästi silmää ja alkoi ihailla tuon naistensyöjäkoneen keksijää. Tepsivää tosiaankin! Ja kokeneena miehenä hän sanoi samaa kuin Bourdonclekin kerran oli sanonut:

— Kyllä he vielä kostavat!

Mutta Mouret kohautti ylenkatseellisesti olkapäitään. Naiset olivat kaikki hänen omiaan, hänen tavaraansa, kun hän sitä vastoin itse oli täydellisesti vapaa. Kun heillä ei enää ollut mitään annettavaa hänelle, ei rikkautta eikä nautintoa, heitti hän heidät kaikki läjään kadulle niiden käytettäväksi, joille oli jätteistä hyötyä. Se oli etelämaalaisen ja liikemiehen harkittua ylenkatsetta.

— Ja päästäksemme loppuun, herra paroni, tahdotteko liittyä minuun?
Onko teistä ehdottamani yhtiö mahdollinen?

Paroni, joka oli jo puoleksi voitettu, ei tahtonut kuitenkaan sitoutua näin äkkipikaa. Hänen ihastuksensa pohjalla oli vielä vähäinen epäily, ja hän aikoi antaa kiertelevän vastauksen, kun naurunpuuskien keskeyttämä huuto naisten puolelta säästi häneltä tämän vaivan.

— Herra Mouret! Herra Mouret! kuului salista.

Ja kun Mouret kiusaantuneena ei ollut kuulevinaan, rouva de Boves nousi tuoiltaan ja tuli pienen salin ovelle sanoen:

— Teitä kaivataan, herra Mouret. Ei ole lainkaan kohteliaasta hautautua tällä tavalla nurkkiin keskustelemaan liikeasioista.

Silloin Mouret päätti luopua. Nuhteettoman kohteliaasti hän nousi teeskennellen ihastusta, mistä paroni oli aivan ihmeissään. He menivät yhdessä suureen saliin.

— Olen käytettävänä, hyvät naiset, Mouret sanoi hymyhuulin astuessaan saliin.

Äänekkäät mieltymyksen huudahdukset kajahtivat häntä vastaan. Hänen täytyi siirtyä lähemmäksi, ja naiset valmistivat hänelle paikan piirissään. Aurinko oli nyt laskeutunut puutarhan puiden taa, ja hieno varjo himmensi avaran huoneen. Oli käsillä iltahämärän suloisesti raukaiseva hetki, joka alkaen siitä kun päivä ulkona sammuu ja kestäen siihen kun lamput sisällä sytytetään antaa pariisilaisten asuntoihin kodin tutun ja lempeän leiman. Herrat de Boves ja Vallagnosc seisoivat yhä ikkunan luona, ja heidän pitkät varjonsa näkyivät mustina lattiamatoilla. Päivän viimeisen valon kirkastaman toisen ikkunan edessä seisoivat laiha, opettajatoimen hivuttama herra Marty, joka hetki sitten oli saapunut huomiota herättämättä, mitättömän näköisenä ja ahtaaksi käyneessä, mutta siistissä vierailutakissaan, ja kuunteli kiusaantuneena naisten pukuja koskevaa juttelua.

— Yhäkö te aiotte avata maanantaina uuden myyntinäyttelyne? kyseli rouva Marty.

— Tietysti, Mouret vastasi huilunheleällä näyttelijänäänellä, jolla hän puhutteli aina naisia.

— Tiedättekö, että aiomme kaikki käydä siellä, pisti Henriette väliin... — Sanotaan, että teillä on suunnitteilla ihmeitä.

— Oh, eihän toki ihmeitä, Mouret sanoi vaatimattomaksi tekeytyen. — Koetan vain voimieni mukaan olla teidän kiitoksenne arvoinen.

He ahdistivat häntä kysymyksillään. Rouva Bourdelais, rouva Guibal, Blanchekin tahtoi tietää.

— Kas niin, kertokaa nyt meille mitä kaikkea siellä tulee olemaan, rukoili rouva de Boves. — Aivanhan me kuolemme uteliaisuudesta.

He olivat kerääntyneet hänen ympärilleen, kun Henriette huomautti, ettei Mouret ollut juonut edes teetä. Voi, poloista! Neljä naista tarjoutui heti palvelemaan häntä, ehtona kumminkin, että hän sen jälkeen suostuisi vastaamaan. Henriette kaatoi teen kuppiin, jota rouva Marty piteli, kun taas rouva de Boves ja rouva Bourdelais kilpailivat kunniasta panna siihen sokeria. Kun hän oli kieltäytynyt istuutumisesta ja tyhjensi hitaasti kuppiaan seisoen keskellä heidän piiriään, he tulivat aivan lähelle häntä kytkien hänet ahtaaseen hamekehään ja katselivat häneen loistavin silmin ja hymysuin.

— Entä silkinne, paris-bonheurinne, josta kaikki puhuvat? sanoi rouva Marty kärsimättömänä.

— Oh, vastasi Mouret, — tavattoman hyvää tavaraa, notkeata, sitkeää ja kestävä... Saattepa nähdä, hyvät naiset. Muualla sitä ei myydäkään kuin meillä, sillä meillä on yksinomainen oikeus siihen.

— Todellako! Taatusti hyvää silkkiä, viisi frangia kuusikymmentä metri! rouva Bourdelais sanoi innoissaan. — Sehän on vallan uskomatonta!

Siitä lähtien kun sanomalehdissä oli ilmoitettu tätä silkkiä, se oli näiden naisten jokapäiväisessä elämässä saanut tärkeän sijan. Sitä ajateltiin ja siitä puheltiin, sitä odotettiin ja epäiltiin. Tavassaan ahdistaa nuorta miestä uteliailla kysymyksillä kukin naisista paljasti oman ostajaluonteensa: rouva Marty oli tuhlaamishimon valtaama ostaja, joka osti kaiken Naisten Aarreatasta, valitsematta, mitä vaan eteen sattui; rouva Guibal käveli siellä tuntikausia ostamatta koskaan mitään, hänelle pelkkä katseleminen tarjosi jo yltä kyllin nautintoa; rouva de Boves kurkotti alituisessa rahapulassaan liian korkealle tuskastuen lopuksi tavaroihin, joita ei voinut saada; rouva Bourdelais oli käytännöllinen ja tarkka porvariskodin emäntä, joka meni aina suoraan alennusmyyntipaikkoihin tehden ostoksensa hätäilemättä ja niin taitavasti, että suuret tavaratalot todellakin säästivät hänelle paljon rahaa. Henriette taas oli sangen tarkka puvuissaan, osti suurista tavarataloista vain vähäpätöisempiä tavaroita, käsineitä, trikootavaroita ja yksinkertaisempia liinavaatteita.

— On meillä muitakin kankaita, hämmästyttävän huokeita laatuunsa nähden, Mouret jatkoi sointuvalla äänellä. — Tahtoisin suositella teille varsinkin cuir-d'orin taftiamme, harvinaisen kiiltävää kangasta... Puolisilkkikankaissa on myös tänä vuonna hyvin hienoja malleja, valikoimalla valittuja tuhansista hankkijallemme tarjotuista näytteistä, ja mitä sametteihin tulee, meillä on mitä runsain valikoima kaikkia väri vivahteita... Voin myös kertoa teille, että tänä vuonna tullaan käyttämään paljon verkaa. Saattepa nähdä matelassée kankaitamme ja seviottejamme... Naiset eivät keskeyttäneet enää, supistivat vain kehänsä yhä ahtaammaksi, ja hymyn vaimetessa puoliavoimilla huulilla kurkottivat yhä enemmän kaulaansa ikäänkuin koko heidän olentonsa olisi pyrkinyt lähestymään lumoojaa. Heidän silmänsä himmenivät, ja kylmät väreet puistattivat heitä. Mutta huolimatta naisten hiuslaitteista kohoavista päihdyttävistä tuoksuista Mouret ei hetkeksikään menettänyt voittajan tyyntä varmuutta. Vähän väliä hän keskeytti puheensa nielaistakseen pienen kulauksen teetä, minkä tuoksu viilensi noita liian voimakkaita tuoksuja, joissa oli hieman pedon kirpeyttä. Tuollaista itsehillintää katsellessaan paroni Hartmann, joka ei kääntänyt silmiään Mouret'sta, tunsu ihailunsa vain kasvavan. Verratonta kylmäverisyyttä tuo veitikka osoitti käyttäessään noin naista leikkikalunaan vähääkään huumaantumatta hänen viehätystään.

— Vai verkaa siis tullaan käyttämään, toisti rouva Marty, jonka kasvot kävivät melkein kauniiksi miellyttämisenhalusta. — Täytyy miettiä.

Rouva Bourdelais, jonka katse oli yhä selkeä, sanoi vuorostaan:

— Eikö teillä ole torstaina jäännösmyynti?... Odotan siksi. Minullahan on koko lapsilauma vaatetettavana.

Ja kääntäen vaaleatukkaisen päänsä Henrietteä kohti hän kysyi:

— Sauveurillako teetät yhä pukusi?

— Hyvä Jumala, täytyyhän minun, tämä vastasi. — Sauveur on hyvin kallis, mutta hän on Pariisissa ainoa, joka saa puvun istumaan... Ja sitten, sanoipa herra Mouret mitä hyvänsä, niin hänellä on sittenkin kauneimmat mallit. Sen sievempiä ei löydä mistään. Minä en sietäisi nähdä pukujani joka naisen yllä.

Mouret hymyili salaperäisesti. Sitten hän ilmoitti, että rouva Sauveur osti kankaansa häneltä. Epäilemättä hän osti suoraan tehtailijoiltakin muutamia malleja, joiden omistusoikeuden hän lunasti itselleen, mutta mitä esimerkiksi mustiin silkkikankaisiin tuli, niin rouva Sauveur väijyi alati Aarreatan tilapäismyyntejä, joista hän osti tukuttain kankaita myydäkseen ne sitten kaksi, jopa kolmekin kertaa kalliimmalla.

— Olenkin aivan varma siitä, että hänen hankkijansa vievät meiltä paris-bonheurimme. Miksi he menisivät ostamaan tehtaista, kun hinta siellä on korkeampi. Sillä, kunniani kautta, me myymme tappiolla.

Tämä oli naisille liikaa. Ajatus, että heille tarjottiin tappiolla myytyjä tavaroita, lisäsi heissä naisen synnynnäistä ahneutta, minkä johdosta ostamisen nautinto on hänelle kahta vertaa suurempi, kun hän luulee varastavansa kauppiaalta hänen voittonsa. Mouret tiesi kyllä, etteivät naiset tämän kuultuaan jaksaneet enää vastustaa huokeiden hintojen kiusausta.

— Mehän myymme kaiken ilmaiseksi, hän jatkoi nauraen ja kääntyen ottaakseen rouva Desforges'in pikku pöydälle jääneen viuhkan. — Tämä viuhka esimerkiksi. Mitä sanoittekaan sen maksaneen?

— Pitsi kaksikymmentäviisi frangia ja valmistaminen kaksisataa, sanoi Henriette.

— No niin, pitsi ei ole kallis. Ja kumminkin meillä myydään samaa pitsiä kahdeksallatoista... Mitä tekopalkkaan tulee, hyvä rouva, niin sehän on kerrassaan varkautta. Minä en uskaltaisi vaatia yhdeksäkymmentä frangia enempää.

— Sanoinhan sen! huudahti rouva Bourdelais.

— Yhdeksänkymmentä frangia, kuiskasi rouva de Boves. — Ei voi olla ostamatta, ellei ole aivan keppikerjäläinen.

Hän oli ottanut uudelleen viuhkan ja tutki sitä tarkasti tyttärensä Blanchen kanssa. Toivoton himo, jota hänen oli mahdotonta tyydyttää, heitti heijastuksensa hänen isoille, säännöllisille kasvoilleen ja suuriin, raukeisiin silmiinsä. Sitten viuhka toistamiseen kiersi kädestä käteen aiheuttaen huomautuksia ja huudahduksia. Herrat de Boves ja Vallagnosc olivat palanneet ikkunan luota. Edellisen asettuessa entiselle paikalleen rouva Guibalin taa, jonka pitsikaulusta hän tarkasteli luopumatta nuhteettomasta virkamiehenryhdistään, nuori mies kallistui Blanchea kohti koettaen keksiä jotakin miellyttävää sanottavaa.

— Eikö teistä, neiti, musta pitsi valkeaa norsunluuta vasten näytä synkältä? hän kysyi viuhkaa tarkoittaen.

— Oh, vastasi Blanche, vähääkään punastumatta, pyöristymiseen taipuvaiset kasvot aina yhtä vakavina, — minä uneksin helmiäisvartisesta valkeasta sulkaviuhkasta. Olen nähnyt sellaisen. Se oli niin neitseellisen hieno!

Herra de Boves, joka epäilemättä oli huomannut vaimonsa viuhkaan kiintyneen tuskastuneen katseen, sekaantui vihdoin hänkin keskusteluun sanoen rouva Guibalille:

— Tuollaiset leikkikalut eivät kestä mitään.

— Sanokaa muuta! vastasi punatukkainen kaunotar nyrpistäen huuliaan ja tekeytyen välinpitämättömäksi. — Minä en saa muuta tehdä kuin korjauttaa viuhkaani. Oikein väsyttää.

Jo vähän aikaa rouva Marty oli kiihtyneenä keskustelusta käännellyt kuumeisesti käsissään punaista laukkuun. Hän ei ollut vielä näyttänyt ostoksiaan, ja häntä poltti kiihkeä halu levittää ne muidenkin katseitten hekumaksi. Äkkiä hän unohti miehensä läsnäolon ja otti laukustaan muutamia metrejä pahvipalan ympäri käärittyä kapeaa pitsiä.

— Tätä pitsiä ostin tyttärtäni varten, eikö se ole herttaista... Frangi yhdeksänkymmentä.

Pitsi kulki kädestä käteen. Naiset ihmettelivät, ja Mouret väitti myyvänsä koristepitsit tehtaanhintaan. Rouva Marty oli sulkenut laukunsa, ikäänkuin piilottaakseen tavarat, joita ei näyttäisi. Mutta pitsin osaksi tullut yleinen ihailu sai hänet uudelleen luopumaan varovaisuudesta, ja hän veti esiin nenäliinan.

— Entä tämä nenäliina, hän sanoi. — Todellista brysselinpitsiä, ystäväni... Aivan harvinaisen hienoa! Kaksikymmentä frangia.

Ja sen jälkeen laukku vaikutti tyhjentyneeltä. Rouva Marty punastui ilosta näyttäessään uudet tavaransa kainostellen kuin vaatteitaan riisuva ujouden viehätöksen kaunistama nainen. Oli kaulaliina espanjalaisesta silkkipitsistä, kolmekymmentä frangia; sitä hän ei ollut tahtonut ostaa, mutta myyjä oli väittänyt hänelle, että se oli viimeinen ja että hinta nousisi pian. Oli harso, chantillyn kudosta, hiukan kallis tosin, viisikymmentä frangia. Jos hän ei itse voinut käyttää sitä, niin saattoihan hän tehdä siitä jotakin tyttärelleen.

— Voi hyvä Jumala, kuinka pitsit ovat kauniita! toisti hän hermostuneesti. — Kun niihin kerta takertuu, voisi ostaa koko myymälän.

— Mitä tämä sitten on? rouva de Boves kysyi tarkastaen guipure-pitsiä.

— Sekö, vastasi toinen, se on välipitsiä... Ostin sitä kaksikymmentäkuusi metriä. Yhdestä frangista metri, ymmärtääkö sitä kukaan!

— Niinkö, sanoi rouva Bourdelais hämmästyneenä. — Mutta mitä aiotte tehdä siitä?

— En tosiaankaan tiedä... Mutta malli oli minusta niin soma!

Silloin kohottaessaan silmänsä hän kohtasi miehensä kauhistuneen katseen. Miesparka oli käynyt

vieläkin kalpeammaksi, ja koko hänen olemuksensa ilmaisi tukahdutettua tuskaa, köyhän miehen epätoivoa tämän nähdessä vaivalla ansaitut rahansa täysin käsin tuhlatuiksi. Jokainen uusi pitsinkappale oli hänelle uusi tappio, merkitsi hänelle koulutyössä kuluvia raskaita päiviä, tuntiopettajan pitkiä jalkamatkoja likaisilla kaduilla, jokapäiväisen elämän yhtämittaista raatamista ja alituisessa rahanpuutteessa olevan kodin helvettiä. Hänen katseensa kauhun nähdessään rouva Marty tahtoi kätkeä ostoksensa takaisin laukkuunsa ja tapaili vapisevin sormin nenäliinaa, harsoa, pitsejä, hermostuneesti nauraen ja sopertaen:

— Antakaahan tänne, ettei mieheni taas tarvitse torua... Vakuutan sinulle, ystäväni, että sittenkin olen ollut sangen järkevä, sillä siellä olisi ollut saatavana erästä pitsiä, oh, ihmeellistä! Viiteensataan frangiin!

— Miksi ette ostanut? rouva Guibal kysyi välinpitämättömästi. — Onhan herra Marty miehistä kohteliaan.

Opettajan täytyi kumartaa ja sanoa, ettei hän mitenkään tahtonut rajoittaa vaimonsa vapautta. Mutta kun hän ajatteli vaaraa, joka viisisataa maksavan pitsin muodossa oli ollut vähällä kohdata häntä, hän tunsu kylmien väreiden kulkevan pitkin selkäpiitään. Ja kun hän kuuli Mouret'n väittävän, että suuret tavaratalot lisäsivät tuntuvasti alhaisemman porvariston tuloja, hän singautti tätä kohti julmistuneen katseen, vihan iskemän nuolen, johon arkaluontoisen täytyy turvautua, kun hän ei uskalla kuristaa vihamiestään.

Mutta naiset eivät hellittäneet, kun kerran olivat päässeet mieliaiheeseensa. Vastustamatta he antautuivat hurmattaviksi. Pitsikääröt aukenivat, lainehtivat kiehkuroina toiselta toiselle, kiinnittivät heidät yhteiseen harrastukseen ja kietoivat heidät verkkojensa silmukoihin. Naiset hivelivät polvillaan noita ihmeellisiä kudoksia, joihin heidän sormensa väkisinkin eksyivät. Ja yhä ahtaammalle he sulkiivat Mouret'n kehäänsä, yhä hartaammin he jatkoivat kyselyään. Huoneen jatkuvasti hämärtyessä Mouret'n täytyi joskus kumartua niin syvään tutkiakseen jotakin erityistä pitsikudosta, että hän sattui hipaisemaan parrallaan naisten hiuksia. Mutta huolimatta iltahämärän suloisesta veltostuttavasta hekumasta, hurmaantumatta naisten olkapäistä lähtevistä tuoksuista hän yhä valeihastuksensa alla säilytti hallitsevan asemansa. Nainen hän oli itsekin aistiensa ja luonteensa notkeuden puolesta, ja osasi arvata salaisimmatkin naisten sielussa piilevät pyyteet, ja lumottuina nämä antautuivat hänelle, kun hän hän sitä vastoin rehenteli korkealla valtaistuimellaan naisyhdyksen itsevaltiaana kuninkaana. Pimenevässä salissa äänet sortuivat kuiskeeksi, puoleksi sammuneiksi huokauksiksi, joista tuon tuostakin erotti:

— Oh, herra Mouret! Herra Mouret!

Päivän kalpeat heijastukset haihtuivat huonekalujen pronssikoristeista. Naisten ryhmä Mouret'n ympärillä hämmentyi pimeässä entistä enemmän. Pitsit yksin kuulsivat valkeana lumena heidän tummien kankaiden verhoamilla polvillaan, jotka tuntuivat pyrkivän notkistumaan epäjumalan eteen. Teekannun kyljessä tuikki viimeinen väike palaen pirteästi kuin yölamppu tässä teehöyryn tuoksuttamassa huoneessa. Mutta yhtäkkiä palvelija toi huoneeseen kaksi lamppua ja lumous hälveni. Sali heräsi vilkkaana ja iloisena. Rouva Marty sulki pitsit takaisin laukkuunsa, rouva de Boves söi vieläkin leivoksen, ja Henriette, joka oli noussut, puheli hiljaa paronin kanssa ikkunasyvennyksessä.

— Hän on erittäin miellyttävä, paroni sanoi.

— Niin, todellakin! Henriette huudahti ilmaisten tahtomattaan tunteittensa salaisuuden.

Paroni hymähti niinkuin isä tyttärelleen. Se oli ensimmäinen kerta, kun Henriette oli näyttänyt niin rakastuneelta, mutta paroni ei siitä loukkaantunut, sillä lapsellisuuksien aika oli jo aikoja sitten hänellä ohi. Säälien entistä rakastettuaan, joka oli joutunut tuon ulkoa niin lempeän, mutta sisältä hydyttävän kylmän veijarin käsiin, hän luuli velvollisuudekseen varoittaa tätä ja sanoi kuin piloilla:

— Varokaa, ystäväni! Hän syö teidät kaikki suuhunsa.

Mustasukkaisuuden liekki leimahti Henrietten kauniissa silmissä, sillä hän arvasi olleensa Mouret'lle vain välikappale, tämän pyrkiessä paronin ystävyteen. Ja hän vannoi tekevänsä tuon miehen hulluksi rakkaudesta, tuon miehen, jonka lyhytaikainen hellyys hajosi kuin tuuleen heitetyn laulun kaiku.

— Oh, hän vastasi, vuorostaan muka leikkiä laskien, — ainahan karitsa lopuksi syö suden.

Silloin paroni rohkaisi häntä huvittuneena päännökökkäyksellä. Kenties Henriette olikin se nainen, joka oli kostava toisten puolesta.

Kun Mouret toistettuaan Vallagnoscille, että tämän oli välttämättä käytävä katsomassa konetta, tavarataloa, lähestyi paronia hyvästelläkseen, tämä pidätti hänet ikkunasyvennykseen pimeään

peittyneen puiston eteen. Nähtyään äsken Mouret'n naisten piirissä hän taipui vihdoinkin ja uskalsi luottaa. Hetken aikaa he keskustelivat hiljaa. Sitten pankinjohtaja sanoi:

— No niin, sittenpä nähdään... Asia on päätetty, jos myyntinne maanantaina saavuttaa ennustamanne...

He puristivat kättä, ja Mouret poistui ihastuneen näköisenä, sillä hänelle ei päivällinen maistunut, ellei hän päässyt pistäytymään ensin Naisten Aarreaitaan tarkastamaan päivän tulot.

IV.

Maanantaina, lokakuun 10:ntenä, kirkas aurinko lävisti voitollisena harmaat pilvet, joiden peitossa taivas oli jo viikon ajan piillyt. Pitkin yötä oli vielä sataa tihuuttanut ja kadut olivat täynnä lokaa. Mutta päivän sarastaessa pilviä hajottavat tuulet olivat kuivanneet katukäytävät, ja taivas kaareutui sinisenä ja selkeänä kuin keväällä.

Jo kahdeksasta lähtien aamuauringon kulkaama Naisten Aarreaita leimusi juhlapuvussaan talvivarastonäyttelyn avaamispäivänä. Lippuja liehui ovella, villakangaskaistaleet pieksivät ilmaa ja niiden pauke täytti Gaillonin aukion maalaisjuhlan riemuitsevalla melskeellä. Aukion kulmaan päättyvien katujen varsilla olevat näyteikkunat tarjosivat katsojalle mahtavia rakennelmia, joiden kirjavaa komeutta ikkunalasien puhtaus yhä lisäsi. Siinä puhkesi kadun iloksi tuhatvärisiä silmänherkkuja, kokonainen tulvillan oleva juhlapöytä, jossa oli ohikulkijoiden katseille yltäkyllin tyydykettä.

Mutta tavaratalon sisällä oli vielä hiljaista; silloin tällöin saapui kiireinen ostaja, naapuriston emännöitsijä tai joku iltapäivän väentungosta pelkäävä rouva. Liehuvien lippujensa takana tavaratalo kiillotettuine parkettilattioineen ja täyteen sullottuine osastoineen tuntui odottavan aseet ojossa, valmiina ostajakunnan hyökkäyksien varalta. Varhaiset kävelijät riensivät pysähtymättä ohi, tuskin katsahivatkaan siihen. Neuve-Saint-Augustinikadulla, johon ajoneuvot pysähtyivät, ei vielä yhdeksän aikana ollut kuin kahdet vaunut. Kaupunginosan asukkaat, pikkukauppiat varsinkin, ryhmittäytyivät oville ja katukäytävien kulmiin ihmetellen viirien ja työttöjen paljoutta katsellen nenä pystyssä ja tehden katkeria huomautuksia. Varsinkin heitä suututtivat Michodièrenkadulla, lähettämön edessä odottavat tavaravaunut, loistaviksi maalatut, punaiset ja keltaiset kuviot vihreällä pohjalla, joiden kiiltävän uudet pinnat hohtivat auringonpaisteessa kullalta ja purppuralta. Tällaisia vaunuja Mouret'lla oli neljät, ja kaikki oli maalattu uudelleen tilaisuutta varten, kyljissä oli liikkeen nimi suurin kirjaimin ja keskellä kattoa korkea kilpi, jossa kerrottiin talvinäyttelyn avaamisesta. Vastapäätä olevan puotinsa ovelta Baudu katseli vihasta kalpeana, miten vaunut sullottiin edellisestä illasta jääneitä tavaralähetyksiä täyteen ja miten ne sitten lähtivät liikkeelle komeiden hevosten vetäminä. Aina bulevardille asti hän seurasi katseellaan näitä päivänpaisteessa säihkyviä, vieriviä ilmoitustauluja, jotka lähtivät Pariisiin kaikille kulmille julistamaan Naisten Aarreaitan vihattua nimeä.

Vähitellen ajurinvaunuja alkoi tulla ja pysähtyä riviin. Joka kerta kun uusi ostaja saapui, ovikäytävässä seisovat, tavaratalon livreehen puetut palveluspojat — takki ja housut vihreät, liivit puna- ja keltaraitaiset — riensivät kadulle. Isä Jouve, virastaan eronnut kapteeni, pitkä takki yllä, kaulassa valkea solmuke ja rinnassa arvokkaana kilpenä loistava mitali, kunniamerkki pitkästä ja nuhteettomasta palveluksesta, otti asiakkaan vastaan vakavan kohteliaasti ja kumartui selittämään eri osastoja. Sitten tulija päästettiin eteishalliin, joka oli sisustettu itämaiseksi saliksi.

Jo heti sisään astuessa oli siis ihailemisen aihetta, jonka vaikutus ei mennyt hukkaan kenenkään kohdalla. Mouret oli itse keksinyt tämän yllätyksen. Hän oli tuottanut sangen edullisilla ehdoilla itämailta suuren valikoiman mattoja, sekä vanhan- että uudenmallisia, joita tähän asti oli ollut myytävänä ainoastaan harvinaisuuksien kauppiaille sangen korkeaan hintaan. Näille hän toivoi suurta menekkiä, ja hän möi ne melkein ostohinnasta, sillä hänelle niiden pääasiallinen tarkoitus oli tavaratalon koristaminen ja taiteenihailijoiden houkutteleminen. Tämä itämainen sali näkyi Gaillonin aukion keskipalkoille asti. Se oli kokonaan matoista ja verhoista rakennettu, ja Mouret oli itse johtanut niiden ripustamista paikoilleen. Kattoa verhosivat smyrnalaiset matot, joiden monimutkaiset mallit kasvoivat esiin punaiselta pohjalta. Seinät olivat oiverhojen peitossa. Oli vihreä-, kelta- ja punaraitaisia syyrialaisia ja karamanilaisia verhoja, vähempiarvoisia Diarbekirin mattoja, karkeapintaisia kuin paimenpuvut, kaitoja Ispahanin, Teheranin ja Kermanin mattoja, leveämpiä kukikkaita mattoja Sumakasta ja Madrasista täynnä oudonmuotoisia pioneja ja palmuja, mielikuvituksen lumotuista puutarhoista poimittuja. Maassa oli lattiamattoja, pehmeitä kuin turkikset, keskellä agralainen matto,

erinomaisen hieno malliltaan, keskus oli valkea ja leveät reunat vaaleansinipohjaisia mielikuvituksellisin sinipunervin koukeroin. Joka paikassa oli ihmeellisiä kudonnaisia: Mekan samettimaisen häiveisiä mattoja, rukousmattoja Daghestanista vertauskuvallisine kuvioineen, Kurdistanin kukkakirjaisia mattoja ja vihdoin eräässä nurkassa halpahintaisten mattojen pino, Gheurdesin, Coulan ja Kircheerin mattoja viidestätoista frangista alkaen. Tähän muhkeaan passan teltaan, jossa huonekaluina oli kamelintyyynyistä rakennettuja nojatuoleja ja sohvia, toiset ruudullisia, toiset maalaisruusuilla kirjailtuja, tuntuivat itämaat levittäneen kaiken komeutensa, Turkki, Arabia, Persia, Intia olivat siellä edustettuina. Palatsit oli tyhjennetty, moskeijat ja basaarit riistetty aarteista puhtaiksi. Tummennut kulta vallitsi vanhojen mattojen kuluneissa muodoissa, joiden vaalenneissa vivahduksissa oli rauenneen hiiloksen himmeää hehkoa ja vanhojen mestarien paahtunutta väriä. Tämä barbaarinen taide huokui itämaiden näkyjä vahvan tuoksun ohella, jonka vanhat villakankaat olivat tuoneet muassaan auringon ja syöpäläisten maista.

Kun Denise, joka juuri sinä päivänä astui palvelukseen, tuli tähän saliin, hän pysähtyi hämmästyneenä ovelle ihmetellen eteishallin outoa asua ja uskaltamatta mennä edemmäksi haaremin tapaan sisustettuun huoneeseen. Erään palveluspojan täytyi lähteä näyttämään hänelle tietä ullakolle ja luovuttaa hänet siellä makuuhuoneiden hoitajan ja siivoojan rouva Cabinin käsiin; tämä osoitti hänelle asunnoksi huoneen n:o 7, johon hänen matkakirstunsa jo oli tuotu. Huone oli ahdas kammio, viettävän, ikkunan puhkaiseman katon alla, ja sen kalustona oli pieni vuode, pähkinäpuinen kaappi, pukeutumispöytä ja kaksi tuolia. Ullakolla oli pitkänä jonona kaksikymmentä yhtäläistä pientä kammiota, joista johti ovi pitkään, keltaiseksi maalattuun luostarimaiseen käytävään. Talon kolmestakymmenestäviidestä työstä nukkui näissä ne kaksikymmentä, joilla ei ollut Pariisissa sukulaisia; muut asuivat kaupungilla, muutamat keksittyjen tätien tai serkkujen luona. Heti huoneeseen tultuaan Denise riisui köyhän, harjaamisesta kuluneen mustan pukunsa paikattuine hihoineen, ainoan, minkä hän oli Valognes'ista tuonut mukanaan, ja puki ylleen osastonsa mustan silkipuvun, joka oli korjattu häntä varten ja odotti vuoteella. Puku oli vieläkin liian väljä ja kohosi olkapäistä. Mutta Denise oli niin hätäntynyt, ettei joutanut ajattelemaan sellaisia pikkuasioita. Hän ei ollut koskaan ennen käyttänyt silkipukua. Kun hän laskeutui portaita mennäkseen osastolleen ja näki hameen välkkyilevän, hän ujosteli juhlallista pukuaan ja häpesi kankaan kahinaa.

Tullessaan osastolle hän kuuli että siellä riideltiin. Clara vakuutti kimeällä äänellä:

— Aivan varmaan, rouva, minä saavuin ennen häntä.

— Se ei ole totta, väitti Marguerite vastaan. — Hän tyrkkäsi minua ovella, mutta minä olin jo toisella jalallani astunut saliin.

Oli kysymys palvelusvuoroista. Myyjättäret kirjoittivat sitä mukaa kun saapuivat nimensä kivitaululle, ja näin syntynyt luettelo määräsi jokaiselle oman vuoronsa palvella asiakkaita. Heti kun joku oli suorittanut asiakkaansa asiat, hän riensi uudestaan merkitsemään nimensä viimeiseksi luetteloon. Näistä vuoroista tytöt nyt riitelivät, ja Aurélie rouva päätti lopulta, että Marguerite oli oikeassa.

— Aina minulle tehdään vääryyttä, Clara mutisi vihoissaan.

Mutta Denisen astuessa sisään riitakumppanit leppyivät heti. He katsoivat toisiinsa ja naurahtivat. Voi raukan pukua. Ujoudesta jäykkänä Denisekin meni kirjoittamaan nimensä luetteloon kaikkein viimeiseksi. Aurélie rouva katseli häntä levottomana eikä voinut olla sanomatta:

— Mutta, ystäväni, teitähän sopisi kaksi tuohon pukuun. Se on välttämättä pienennettävä... Ja sitten, ettehan te osaa pukeutua! Tulkaa tänne, korjaan vähän asuanne.

Hän vei Denisen kahden vaatteita täyteen sullotun kaapin välissä olevan suuren peilin eteen. Huone, jonka kaikki seinät olivat tällaisia peilejä ja kaappeja täynnä, muistutti punapohjaisine kukikkaine plyssiverhoineen ja veistettyine tammipaneeleineen hotellin salia. Ja yhä enemmän ravintolamaisuus johtui mieleen, kun näki silkipukuiset ja hymyhuuliset myyjättäret, jotka asiakkaiden mieliksi alinomaa häärivät uskaltamatta istuutua ostajien käytettäviksi varatuille tuoleille, vaikka niitä oli koko tusina. Jokaisen tytön rinnassa oli napinreikään pistettynä lyijykynä, terä ylöspäin, ja taskussa puoleksi näkyvässä tarkistusvihko, joka muodosti valkean täplän mustalle kankaalle. Jotkut koettivat sormuksilla, rintaneuloilla, kaulaketjuilla ja muilla koristeilla elävöittää pukunsa yksitoikkoisuutta, mutta varsinkin he kilpailivat hiuslaitteiden komeudesta kähertäen ja järjestäen hiuksensa mitä monimutkaisemmin, palmikoille, kiharoille ja koukeroille.

— Vetäkää toki vyö kireämmäksi edestä, sanoi Aurélie rouva. Noin, ette edes näytä enää kyttyräselkäseltä... Entä hiuksenne! No, jo te osaatte hapsenne pörröttää! Ja kaunis tukka teillä olisi, jos tahtoisitte.

Denisessä ei tosin muuta kaunista ollutkaan kuin paksu, tuhkanvaalea tukka, joka irralla ollessaan

valui nilkkoihin asti ja jonka saaminen kampaukselle oli hyvin vaivalloista niin että hänen täytyi tyytyä nostamaan se paksupiikkisellä sarvikammalla solmuksi niskaan. Clara, jota hiukset suututtivat, oli nauravanaan niille, kun ne muka eivät taipumattoman vallattomina pysyneet kunnollisessa solmussakaan, ja hän viittasi luokseen erään valkovaateosaston myyjättären, jolla oli leveät, mutta miellyttävät kasvot. Nämä kaksi naapuriosastoa olivat alituisessa riidassa keskenään, mutta joskus myyjättäret suvaisivat yhdessä pilkata muita.

— Neiti Cugnot, katsokaa tuota harjaa, nauroi Clara, jota Marguerite tyrkkäsi kyynärpäällään ollen hänkin nauravanaan menehtyäkseen.

Mutta valkovaateosaston myyjätär ei ollut naurutuulella. Hän oli jo jonkin aikaa katsellut Deniseä, ja hänelle oli johtunut mieleen, mitä hän itse oli saanut kestää palveluksensa ensi kuukausina.

— Niin, eihän sitä kaikilla sellaista harjaa ole, vastasi hän.

Ja hän palasi osastoonsa toisten vaietessa nolostuneina. Denise, joka oli kuullut, katsoi kiitollisena hänen jälkeensä ja otti Aurélie rouvan kädestä vastaan omalla nimellään merkityn tarkistusvihkon.

— No niin, sanoi Aurélie rouva, — huomenna saatte pukeutua sievemmin... Ja nyt koettakaa tottua talon tapoihin ja odottakaa vuoroanne. Meillä on kova työpäivä edessä, ja teillä on tilaisuus näyttää mihin kelpaatte.

Mutta osasto oli yhä tyhjä, näin aikaisin ei yleisö vielä ollut liikkeellä. Myyjättäret eivät vaivanneet liikaa itseään, vaan liikkuiivat veltosti ja välinpitämättömästi säästääkseen voimiaan iltapäivää varten. Denise, jota vaivasi ajatus, että muut pitivät häntä silmällä nähdäkseen kuinka hän alussa suorittaisi tehtäviä, rupesi teroittamaan kynäänsä jotakin tehdäkseen, ja pisti sen sitten niinkuin muutkin rintaansa napinreikään. Hän koetti rohkaista mieltään. Täytyihän hänen taistella päästäkseen alkuun. Edellisenä iltana hänelle oli sanottu, että hänet otettiin ylimääräisenä ilman kiinteätä palkkaa; hänen täytyi siis tyytyä vain myyntiprosentteihin. Hän toivoi kumminkin ansaitsevansa edes tuhatkaksisataa vuodessa, sillä hän tiesi, että hyvät myyjättäret ansaitsivat aina kahteentuhanteenkin, jos vähänkin vaivasivat itseään. Hän oli tehnyt menoarvionsa ja luuli voivansa sadalla frangilla kuukaudessa maksaa Pépén ylläpidon ja lisäksi suorittaa Jeanin menot, sillä eihän tämäkään ansainnut vielä mitään. Itse hän ei tarvinnut muuta kuin vähän vaatteita. Mutta ansaitakseen niin paljon hänen täytyi olla luja ja ahkera eikä olla muiden äreydestä ja kiusanteosta millänsäkään. Hänen tuli rohkeasti pitää puoliaan, ja jos muu ei auttanut, ryöstää väkisin osansa. Koettaessaan näin karaistua kestäämään taistelua hän näki osaston ohi kulkevan pitkän nuoren miehen, joka tervehti häntä hymyillen. Tunnettuaan Delochen, joka oli edellisenä päivänä otettu pitsiosaston myyjäksi, Denise vastasi hänen tervehdykseensä onnellisena ystävydenosoituksesta, joka tuli hänen osakseen, ja näki siinä hyvän enteen.

Puoli kymmenen aikana ruokakello soi, ja ensimmäiseen vuoroon kuuluvat menivät aamiaiselle. Sitten uusi soitto kutsui toisen vuoron syömään. Ostajia vain ei näkynyt. Rouva Frédéric, joka katkeroituneena leskenä koetti hakea lievennystä ennustamalla muille onnettomuuksia, väitti jurosti, että päivä oli hukassa, ettei tarvinnut enää odottaa kissaakaan ja että oli parasta sulkea kaapit ja lähteä tiehensä. Marguerite, joka oli sangen ahne, tuli tästä ennustuksesta nyrpeälle mielelle, ja hänen litteät kasvonsa synkkenivät, mutta hevoskaula Clara, joka ei välittänyt muusta, kunhan pääsi kedoille laukkaamaan, ajatteli jo huvimatkaa Verrières'iin, jos liike romahtaisi. Aurélie rouva käveli osastollaan vakavan näköisenä ja sanaakaan sanomatta, kenraalina, jonka on vastattava niin voitosta kuin tappiostakin.

Yhtätoista käydessä alkoi tulla ostajia. Denisen myyntivuoro lähestyi, eräs rouva tuli sisään.

— Pulloposki maalta, tiedättehän, kuiskasi Marguerite.

Saapunut oli noin neljänkymmenenviiden ikäinen tukevanpuoleinen nainen, joka kaukaisesta maaseutukaupungistaan tuli aika-ajoin käymään Pariisissa. Kotona hän pitkinä kuukausina pani rahoja säästöön, ja kun hän tuli Pariisiin, hän tuli suoraa päätä Naisten Aarraittaan, missä kulutti kaikki säästönsä. Harvoin hän kirjeitse tilasi mitään, sillä hän tahtoi itse nähdä, omaksi ilokseen kosketella tavaroita, ja hän osti Naisten Aarraitasta koko vuoden tarpeensa, yksin silmäneulatkin, joista häneltä muka kotikaupungissa kiskottiin hävyttömät hinnat. Koko tavaratalo tunsivat hänet ja tiesi, että hän oli rouva Boutarel, kotoisin Albista, mutta sen enempiä hänen oloistaan ja elämästään ei tiedetty, eikä välitettykään tietää.

— Toivon, että voitte hyvin, rouva Boutarel, sanoi Aurélie rouva tullen kohteliaasti häntä vastaan. — Mitä haluatte? Teitä palvellaan heti paikalla.

Sitten kääntyen neitien puoleen hän sanoi:

— Pian joku tänne.

Denise lähestyi, mutta Clara heittäytyi väliin. Viimeksimainittu oli yleensä laiska myymään eikä suuresti välittänyt rahoista, koska hän ansaitsi niitä enemmän ja vaivatta liikkeen ulkopuolella. Mutta nyt hän innostui, kun huomasi voivansa tehdä kiusaa vastatulleelle.

— Anteeksi, nyt on minun vuoroni, Denise vastusteli.

Aurélie rouva pysähdytti hänet ankaralla katseella, ja kuiskasi:

— Tässä ei ole nyt vuoroista kysymys, minun käskyjäni täällä totellaan. Odottakaa kunnes opitte kuinka tunnettuja asiakkaita on palveltava.

Denise vetäytyi pois tieltä. Tuntien silmiensä kostuvan hän käänsi selkensä salatakseen herkkyytensä ja oli katsovinaan ikkunasta kadulle. Joko hänet nyt estettiin myymästäkin? Kaikkiko he yksissä tuumin aikoivat riistää häneltä ansiot? Tulevaisuus alkoi pelottaa häntä, ja hänestä tuntui mahdottomalta kestää tässä itsekkyyden taistelussa. Sydän täynnä katkeruutta hän painoi otsansa kylmää lasia vastaan, ja katsellen vastapäätä olevaa Vanhaa Elbeufia hän ajatteli, että hänen kenties sittenkin olisi pitänyt pyytää setää ottamaan hänet luokseen; ehkä setä oli jo muuttanutkin mieltä. Olihan hän näyttänyt niin liikuttuneelta eilisiltana. Nyt hänen täytyi olla yksin tässä laajassa talossa, johon hän oli eksynyt kaikkien loukattavaksi ja vihattavaksi. Pépé ja Jean, jotka olivat aina tottuneet turvautumaan häneen, olivat vieraiden luona; tuntui aivan siltä, kuin häneltä olisi revitty sydän rinnasta. Vaivoin pidätettyjen kyynelten läpi näytti koko katu hänestä värisevän sakeassa usvassa. Hänen takaansa kuului yhtämittaista puhetta.

— Tämähän nousee niskaan, kuului rouva Boutarel sanovan.

— Rouva on väärässä, Clara vakuutti, — se istuu erinomaisen hyvin olkapäistä... Tai kenties rouva mieluummin tahtoo pienen turkin.

Mutta samassa Denise tunsi käsivarttaan kosketettavan ja säpsähti. Rouva Aurélie puhutteli häntä ankarasti:

— Taas seisotte mitään tekemättä, katsotte vain huviksenne kadulle. Se ei käy ollenkaan.

— Hyvä rouva, eihän minun anneta palvella asiakkaita.

— Teille on muuta työtä. Alusta teidän on alettava. Pankaa vaatteet takaisin paikoilleen.

Osastolla käyneitä vähälukuisia ostajia varten oli kaapit pengottu jo sekaisin. Pitkillä tammipöydillä salin oikealla ja vasemmalla puolella oli suuria vaatekasoja, turkkeja, viittoja, vaippoja, kaikenkokoisia ja kaikenmallisia. Vastaamatta Denise rupesi lajittelemaan niitä, käänsi ne siististi kokoon ja pani takaisin kaappeihin. Tämä oli vasta-alkavien työtä. Hän ei väittänyt enää vastaan, sillä hän ymmärsi, että täällä vaadittiin ehdotonta tottelevaisuutta ja että hänen oli odotettava, kunnes johtajatar sallisi hänen myydä, niinkuin ensiksi oli tuntunut aikovankin. Hän järjesteli yhä vaatteita, kun Mouret saapui. Denise hätkähti hänet nähdessään. Puna kohosi hänen kasvoilleen, ja hänet valtasi uudestaan outo pelko, kun hän luuli, että Mouret puhuisi hänelle. Mutta tämä ei edes nähnytäkään häntä. Tuskin lienee muistanutkaan tyttöä, jota hän hetkeksi viehättyen oli puoltanut.

— Rouva Aurélie, hän sanoi käskevästi.

Hän oli hiukan kalpea, mutta katse oli kirkas ja päättäväinen. Kiertäessään osastoja hän oli huomannut ne tyhjiksi, ja äkkiä hänen mieleensä oli johtunut, että onni voisi pettää lujauskoisenkin palvelijansa. Eihän kello tosin vielä ollut paljoa, tuskin yhtätoista, ja hän tiesi kokemuksesta, ettei varsinaista ostajakuntaa voinut odottaa ennenkuin iltapäivällä. Mutta eräistä merkeistä päättäen oli syytä levottomuuteen. Ennen oli näyttelyissä ollut liikettä jo aamusta alkaen, mutta tällä kertaa tavaratalossa ei näkynyt naapuriston rouviakaan, joiden oli tapana pistäytyä paljain päin ikäänkuin tervehtimään. Niinkuin kaikkien suurten sotajoukonjohtajien on laita, hänkin masentumattomasta toimintatarmostaan huolimatta joutui jonkinlaisen taikauskoisen heikkouden valtaan. Asiat eivät sujuneet. Hän oli hukassa. Eikä hän tiennyt minkä tähden. Hän luuli lukevansa tappionsa ohikulkevien asiakkaidenkin kasvoista.

Samassa rouva Boutarelkin, joka tavallisesti aina osti, meni pois sanoen:

— Ei teillä ole mitään, mikä miellyttäisi minua... En ainakaan vielä voi päättää, täytyy miettiä.

Mouret näki hänen lähtevän, ja kun Aurélie rouva kutsua noudattaen riensi saapuville, Mouret vei hänet syrjään kysyäkseen häneltä jotakin. He vaihtoivat muutaman kiireisen sanan. Aurélie rouva oli masentuneen näköinen ja teki liikkeen ikäänkuin sanoakseen, ettei kauppa ottanut vilkastuakseen. Hetkeksi he jäivät vastakkain seisomaan neuvottomina, sellaisen epäilyksen vallassa, jota kenraalit eivät tahdo miehistöille paljastaa. Sitten Mouret sanoi ääneen tavallisella rohkeudellaan:

— Ottakaa työhuoneesta ompelutyttö tänne, jos tarvitsette väkeä. Aina hänestäkin kai on vähän apua.

Epätoivoisena hän jatkoi kierrostaan. Aamusta alkaen hän oli koettanut välttää Bourdonclea, jonka levottomat huomautukset suututtivat häntä. Mutta astuessaan ulos valkovaateosastolta, jossa kaupanteko oli vieläkin huonompaa, hän sattui suoraan tätä onnettomuudenennustajaa vastaan eikä voinut päästä pakoon. Voimatta kestää Bourdonclen valituksia hän lähetti tämän muitta mutkitta tiehensä kiukkuisin sanoin, joilta hän ei säästänyt korkeitakaan virkailijoitaan, kun oli pahalla päällä.

— Jättäkää minut rauhaan, hän ärjäisi. — Kaikki on kunnossa. Jos suutun, niin ajan kaikki pelkurit niin pitkälle kuin tietä piisaa.

Mouret asettui yksin seisomaan välikerroshalliin kaidepuihin nojaten. Sieltä hän saattoi katseellaan hallita koko tavaratalon, niin hyvin välikerroksen osastot, jotka olivat hänen ympärillään, kuin alakerran osastot, jotka levisivät hänen alapuolelleen. Yläkerran tyhjyys tuntui hänestä kammottavalta. Pitsiosastolla eräs vanha rouva tyhjennytti kaikki laatikot ostamatta mitään, ja valkotavaraosastolla kolme tytönheilakkaa käänteli ja katseli loppumattomiin yhdeksänkymmenen centimen kauluksia. Alhaalla ostajakunta tuntui jo vähän lisääntyvän; hän havaitsi sen kirkkaista valonvälähdyksistä ovien auetessa. Mutta ostajajono osastoilla oli katkonainen ja liikkui hitaasti. Lyhyttavaraosastolla ja trikootavaraosastolla liikkui aamupukuisia naisia, mutta kangasosastoilla ei ollut ketään. Sisäänkäytävässä liikkeen livreepukuiset palveluspojat odotellessaan ostajia laiskottelivat väläytellen messinkisiä kiiltonappejaan. Aika-ajoin järjestyksenvälvoja kulki ohi juhlallisen täsmällisenä valkeine solmioineen. Mouret'n sydäntä kouristi varsinkin hänen katsellessaan keskushallin: kuolonkolkkoa rauhaa. Valo lankesi katon hiotun lasin himmeäksi siivilöimänä ja täytti huoneen oudolla, ilmassa väräjäväällä kirkkaudella, jonka kappelimaisen viileässä äänettömyydessä silkkipakat uinuiivat. Myyjien askeleiden kaiku, muutamat kuiskaten lausutut sanat, lattiaa laahaavan hameen kahina yksistään hämmensivät hallin painostavaa hiljaisuutta. Ulkoa kuului kyllä vaunujen räminää, äkkiä pysähtyvien hevosien kavionkopsetta, vaununovien kiinnilyömistä, näyteikkunoiden takana tunkeilevien kadullakulkijoiden rähinää, sanalla sanoen, lähenevän väkijoukon kuhinaa. Mutta nähdessään kassanhoitajien vetelehtivän joutilaina luukkujensa takana, pakettipöytien sinisine käärepapereineen ja lankakerineen olevan tyhjinä Mouret tunsu väkisinkin joutuvansa pelon valtaan. Hänen suuri koneensa tuntui herkeävän liikkumattomaksi ja jähmettyvän.

— Kuulkaahan, Favier, Hutin kuiskasi. — Näettekö isännän tuolla ylhäällä. Siinä mies, joka ei näytä olevan juhlatuulella.

— Kehno talo kerrassaan, Favier vastasi. — Eihän koko päivänä synny myyntiä ollenkaan!

Asiakkaita väijyessään ystävät toisiinsa katsomatta tuontuostakin purkivat vihaansa kuiskaten toisilleen. Osaston muut myyjät pinosivat paris-bonheur -pakkoja Robineauin johdolla, kun taas Bouthemont juhlallisessa neuvottelussa erään nuoren, laihan naisen kanssa puhui puoliääneen, arvokkaan näköisenä kuten ainakin, kun oli tärkeästä tilauksesta kysymys. Silkkikankaat heidän ympärillään olivat sirotekoisilla hyllypöydillä vaaleankeltaisiin papereihin käärittyinä, ladottuina päällekkäin niinkuin tavattoman isokokoiset korukansikirjat. Pöydillä oli suurina kasoina kaikenlaiset läikesilkkit, satiinit, puolisilkkit ja sametit, kirjavat niinkuin viikatteen kaatamat ja haravan kokoamat kukat niityllä. Kaikista osastoista tämä oli komein, tavaratalon upea juhlasali, missä kaupan olevat tavarat näyttivät olevan vain kallisarvoisia koristeita.

— Minun täytyy ansaita sata frangia pyhään mennessä, sanoi Hutin. — Jos en saa keskimäärin kahtatoista frangia päivässä, olen pahassa pulassa. Luotin juuri tähän näyttelyyn.

— Peijakas! Vai sata frangia, eipä vähän, sanoi Favier. — Minä olen tyytyväinen kun pääsen viiteen- tai kuuteenkymmeneen... Vai niin kalliita henttuja sinä itsellesi kustannat?

— Eikö mitä, ystävänä! Tyhmyyden minä tein. Satuun lyömään vetoa ja hävisin... Ja nyt minun täytyy kestää viisi henkeä, kaksi miestä ja kolme naista... Tuhat tulimmaista! Tulkoonpa vain ostaja niin tyrkkään hänelle heti kaksikymmentä metriä paris-bonheuria. Ei hän vähemmällä pääse käsistäni.

He keskustelivat vielä vähän aikaa, kertoivat mitä olivat tehneet edellisenä iltana ja mitä aikoivat tehdä viikonloppuna. Favier oli innostunut kilpa-ajoihin ja löi vetoa hevosista. Hutin oli etevä soutaja ja seurusteli kahvilakonserttien laulajattarien kanssa. Mutta kumpikin he olivat alituisessa rahanpuutteessa, ajattelivat aina vain rahaa ja tappelivat rahasta pitkin viikkoa maanantaista lauantaihin. Sunnuntaina he sitten söivät kaikki ansionsa. Armoa tuntematta myyjät varastivat toisiltaan ostajia, se oli heidän urheiluaan tavaratalossa. Nyt esimerkiksi Bouthemont, se veijari, oli vienyt heiltä rouva Sauveurin hankkijan, tuon laihan naisen, jonka kanssa hän juuri keskusteli. Mainio saalis, kaksi tai kolme tusinaa kangaspakkoja, sillä tunnettu ompelija ei tyytynyt vähään. Ja vastikään Robineaukin oli siepannut Favier'lta asiakkaan.

— Robineau! Hänestä meidän on kaikin mokomin päästävä erille, sanoi Hutin, joka käytti vähimmätkin tilaisuudet ylyttääkseen osaston sitä miestä vastaan, jonka paikalle hän halusi. — Eihän johtajien ja alajohtajien pitäisi saada myydä... Kunniani kautta, kun minä pääsen alajohtajaksi, niin saatte nähdä kuinka siivosti teitä kohtelen.

Parhaansa mukaan tuo pieni, pullea ja liehakoiva normandialainen koetti taivuttaa kasvojaan toverillisen suopeiksi. Favier ei voinut olla vilkaisuematta häneen, mutta vastasi, yksitotiset kasvot aina yhtä äreinä:

— Niin, niin, kyllä tiedän... En ainakaan minä pane vastaan. Sitten nähdessään erään naisen lähestyvän hän lisäsi hiljaa:

— Huomio! Tuo on teitä varten.

Tulija oli rokonarpinen nainen, jolla oli keltainen hattu ja punainen puku. Hutin näki hänet heti asiakkaaksi, joka ei osta. Hän kumartui kiireesti myyntipöydän taakse muka sitoakseen kengännauhojaan, ja kuiskasi piilostaan:

— Ei, lempo vieköön! Pitäkööt muut hänestä huolta... Minä en pilaa vuoroani.

Mutta Robineau huusi:

— Kenen vuoro? Herra Hutininko? Missä herra Hutin on?

Kun tämä itsepintaisesti pysyi piilossaan, seuraava myyjä sai pitää huolta rokonarpisesta naisesta. Tämä ei todellakaan tahtonut muuta kuin näytetilkkuja hintalappuineen, mutta pidatti sittenkin myyjää ainakin kymmenen minuuttia rasittaen häntä kysymyksillään. Alajohtaja oli sattunut näkemään, kun Hutin nousi pöydän takaa, ja uuden ostajan saapuessa hän tuli ankaran näköisenä väliin, kun Hutin riensi tulijaa vastaan.

— Teidän vuoronne on ohi, hän sanoi. — Kun kutsuin, ette suvainnut nousta tuolta.

— En minä kuullut...

— Älkää väitelkö!... Kirjoittakaa nimenne viimeiseksi luetteloon...

Teidän vuoronne, herra Favier.

Favier, joka salaa oli asiasta hyvillään, katsoi ystävänsä ikäänkuin pyytääkseen anteeksi, mutta Hutin oli huulet valkeina kääntänyt päänsä pois. Asia oli hänelle sitä kiusallisempi, kun hän tunsu hyvin vastatulleen, viehättävän, nuoren, vaalean naisen, joka kävi usein silkkiosastolla ja jota myyjät keskenään sanoivat "kaunottareksi", kun eivät tienneet hänen nimeään. Hän osti paljon, käski tuoda ostokset vaunuihin ja katosi sitten tietymättömiin. Hän oli pitkä ja sirorakenteinen, sangen aistikkaasti pukeutunut ja käyttäytyi niinkuin ainakin rikas ja hienosukuinen nainen.

— Entä hempukkanne? kysyi Hutin Favier'lta, kun tämä palasi kassalta, jonne oli saattanut kaunottaren.

— Ei hänestä taida olla minun hempukakseni eikä teidänkään, liaksi näyttää hienolta, Favier vastasi.

— Hän on varmaan jonkun raha- tai virkapohatan vaimo tai jotain sen tyylistä.

— Mitä vielä! sanoi Hutin. — Hienoiltahan ne näyttävät kaikki, olivatpa sitten mitä hyvänsä.

Favier katseli tarkistusvihkoaan.

— Yhdentekevää! hän sanoi. — Hyvän kaupan minä tein. Kaksisataayhdeksänkymmentäkolme frangia. Siitä jää minulle lähes kolme frangia.

Hutin puri huultaan ja purki vihansa tarkistusvihkoon. Oli sekin koko laitos, kun ei taskuunkaan sopinut. Vaikka toverit ulkonaisesti olivat mitä parhaimmat ystävät, he kävivät salaa kovaa sotaa keskenään. Favier oli aina väistynään Hutinin etevyyttä, mutta tiesi kyllä korvata vahinkonsa, kun toinen käänsi selkensä. Hutinia kiusasivat nuo kolme frangia, jotka olisivat kuuluneet hänelle ja jotka häntä paljon taitamattomampi myyjä oli vienyt. Päivä alkoi tosiaan hyvin. Jos se jatkui näin, niin hänellä ei ollut millä maksaa soodavettäkään vierailleen. Taistelun näin alettua hän ryhtyi kävelemään edestakaisin niinkuin nälkäinen susi väijyen saalista ja kadehtien yksin osastonjohtajaakin, joka saattoi ovelle rouva Sauveurin laihan hankkijattaren toistaen:

— Aivan oikein, asia on siis päätetty. Sanokaa hänelle, että teen voitavani taivuttaakseni herra Mouret'n myöntävään vastaukseen.

Mouret oli jo aikoja sitten poistunut välikerroksen hallista. Hän oli äkkiä ilmestynyt alakertaan

vieville pääportaille, josta hän myös saattoi nähdä mitä talossa tapahtui. Veri oli jälleen kohonnut hänen kasvoilleen, ja hänen luottamuksensa oli palannut ja yhä lujentunut hänen nähdessään tavarataloon vähitellen tulvivat joukot. Se oli odotettu rynnäkkö, iltapäivän kaivattu tungos, jonka tuloa hän peloissaan oli hetken epäillyt. Kaikki virkailijat olivat paikoillaan, sillä viimeinen kellonsoitto oli jo kolmannellekin pöydälle ilmoittanut aterian päättyneen. Huono-onnisen aamupäivän huono tulos, jonka arvatenkin oli aiheuttanut yhdeksän aikaan purkautunut rankkasade, oli vielä korjattavissa, sillä nyt taivaan laki jälleen kohosi häikäisevän kirkkaana voitonriemua ennustaen. Välikerroksen osastot vilkastuivat. Mouret'n täytyi väistyä syrjään antaakseen tietä naisille, jotka pieninä ryhminä kulkiivat hänen ohitsensa kokoontuakseen valkotavarain tai valmiiden vaatteiden osastoille. Takanaan pitsi- ja huiviosastolla hän kuuli mainittavan suuria summia. Mutta hallit varsinkin elvyttivät hänen toivoaan. Lyhyttavaraosastolla oli tungosta, villakangasosastot olivat tulvillaan ja ostajajono tiivistyi kaiken aikaa. Asiakkaat olivat melkein kaikki hattupäisiä, siellä täällä vain joku myöhästynyt huivipäinen palvelijatar. Keskushallissa, kattovalaistuksen selkeässä kirkkaudessa naiset olivat riisuneet käsineensä sivelläkseen paris-bonheur -pakkoja ja puhellen puoliääneen. Mouret oli nyt tietoinen kadulta kantautuvista sekavista äänistäkin: ne ennustivat lukemattoman joukon lähestymistä. Hän tunsu jalkojensa alla koneen kuumenevan ja pärskyvän luoden liikuntoa ja elämää mahtavan tavaratalon joka soppeen alkaen kassasta, johon kulta helisten kasaantui, ja pöydistä, missä apulaiset yhtä mittaa käärivät ostoksia paperiin, aina kellarikerroksen syvänteisiin saakka, lähettämöön, joka tulvi täyteen tavarapaketteja ja jonka kuumeinen toiminta tärisytti koko taloa. Keskellä väentungosta isä Jouve asteli vakavana varkaita tarkkaillen.

— Kas, sinäkö siinä! Mouret sanoi äkkiä huomattessaan Paul de Vallagnosc'in, jonka palveluspoika saattoi hänen luokseen. — Et ollenkaan häiritse... Sitä paitsi sinun vain tarvitsee seurata minua, jos tahdot nähdä kaiken, sillä tänään minun on oltava koko päivä pahimmassa kahakassa.

Mouret ei osannut vieläkään täysin rauhoittua. Ihmisiä kyllä tuli koko ajan, mutta tulisiko myynnistä kuitenkin niin suurenmoista, kuin hän oli toivonut? Hän ei ilmaissut pelkoaan, laski vain leikkiä ystävänsä kanssa ja vei hänet nauraen mukanaan.

— Taitaa olla hiukan paranemaan päin, Hutin sanoi Favier'lle. — Minulta vain asiat eivät onnistu. On totta tosiaankin kovan onnen päivä. Taas meni vuoro hukkaan, sillä tuo houkkio ei ostanut mitään.

Hän osoitti leuallaan naista, joka parhaillaan poistui heittäen kyllästyneitä katseita kankaisiin. Tuhannen frangin palkalla ei kovinkaan kauan selvinnyt, jos ei saanut myydä. Tavallisesti Hutinin myyntiprosentti nousi seitsemään tai kahdeksaan frangiin, niin että hän kaikkiaan, kiinteä palkka mukaan laskettuna, ansaitsi keskimäärin kymmenen frangia päivässä. Favier pääsi korkeintaan kahdeksaan. Nyt tuo tolvana vei häneltä parhaat palat. Hän sai taas pukukankaan myydyksi, vaikka oli jäykkä ja kylmä kuin jääpuikko eikä saanut koskaan kenenkään suuta vetäytymään nauruun. Pistipä todella vihaksi.

— Yömyssyt ja rullapäät rahaa tekevät, kuiskasi Favier tarkoittaen lyhyttavara- ja trikootavaraosaston myyjiä.

Mutta Hutin, joka tarkasteli tavaratalon elämää, sanoi äkkiä:

— Tunnetteko rouva Desforges'in, johtajan ystävättären?... Hän on käsineosastolla, tuo tumma kaunotar, jolle Mignot koettaa käsineitä.

Hän vaikenä. Sitten hän jatkoi aivan hiljaa kuin osoittaen sanansa Mignot'lle, jota ei herennyt katselemasta:

— Kas niin, poikaseni, hiero sinä hänen sormiaan, niin pääset pitkälle. Et sinä ensi kertaa voimiasi koettele. Onhan sitä ennenkin nähty.

Mignot, käsineosaston myyjä, ja Hutin olivat kauniina miehinä tunnettuja naistenlumoojia ja kilpailivat etusijasta. Eivät he tosin kumpikaan voineet kerskata mistään todellisesta valloituksesta; Mignot'n maine perustui vanhaan juttuun, että erään poliisikomisarion vaimo oli häneen rakastunut, Hutin taas oli voittanut erään nyörinpunojattaren suosion tämän väsyttyä kaupunginosansa pahamaineisten hotellien tarjoamiin huvituksiin. Mutta kilpakumppanit valehtelivat parhaansa mukaan ylläpitääkseen mainettaan viitaten alinomaa kaikenlaisiin salaperäisiin seikkailuihin, lemmentauksiin kreivittärien ja muiden kanssa.

— Ottaisitte te hänet, Favier sanoi veitikkamaisen viattomasti.

— Tosiaankin! Hutin huudahti. — Jos hän tulee tänne, niin kiedon hänet pauloihini, minun on välttämättä hankittava viisi frangia.

Käsineosastolla kokonainen jono naisia istui nikkelikulmaisen, vihreällä sametilla verhotun

myyntipöydän edessä, ja myyjät pinosivat heidän eteensä kapeita, ruusunpunaisia rasioita, joita ottivat laatikoista. Mignot varsinkin kumarteli, sievät nukenkasvot hymyssä ja soinnutteli somasti pariisilaista sorakieltään. Hän oli myynyt rouva Desforges'ille jo kaksitoista paria bonheur-nimisiä kiiltonahkahansikkaita, liikkeen erikoistavaraa. Sitten rouva Desforges oli halunnut kolme paria pesunahkahansikkaita. Ja nyt hän antoi koetella Saksin hansikkaita, peläten ettei niissä ollut tarkat numerot.

— Ne sopivat erinomaisesti, toisteli Mignot. — Kuusi ja kolme neljänneestä olisi liian suuri numero noin hentoon käteen.

Puoleksi maaten pöydällä hän ojensi kätensä ottaen asiakkaan sormet toinen toisensa perästä liuvuttaen niihin hyväilevän hitaasti hansikkaat ja katsoen tätä silmiin ikäänkuin toivoen erottavansa niissä nautinnon raukean ilmeen. Mutta rouva Desforges, kyynärpää samettiin nojattuna ja käsi koholla, luovutti hänelle sormensa ilman vähintäkään liikutusta, yhtä tyynenä kuin luovuttaessaan jalkansa kamarineidilleen kengän napittamista varten. Myyjä ei hänestä ollut mies; katsomattakaan Mignot'iin rouva Desforges käytti häntä palvelukseensa välittämättä hänen kosketuksestaan enempää kuin palvelijansakaan kosketuksesta.

— Olenko liian kovaotteinen, rouva?

Rouva Desforges kielsi pään liikkeellä. Saksin hansikkaiden haju, metsäeläimen ikäänkuin sokeroitu myskinhaju, kohosi tavallisesti hänen päähänsä, ja hän tunnusti nauraen, että tuo arveluttava haju hurmasi oudolla tavalla häntä. Mutta tämän arkisen myyntipöydän edessä hän ei kiinnittänyt siihen vähintäkään huomiota; siitä ei kohonnut mitään aistillisesti hivelevää lämpöä, joka olisi saattanut hänet hetkeksikään katsomaan edessään olevaa miestä toisin silmin kuin ketä muuta myyjää tahansa.

— Haluatteko muuta, rouva?

— En, kiitos... Olkaa hyvä ja viekää nämä kassaan n:o 10, rouva Desforges'ia varten.

Talossa tunnettuna asiakkaana hän antoi nimensä kassaan ja käski viedä sinne kaikki ostokset huolimatta myyjää seuraansa. Rouva Desforges'in mentyä Mignot iski silmää naapurilleen uskotellakseen, että jotakin erinomaista oli tekeillä:

— Mitä sanot! Tuollaiselle hienokäpälälle voisi koettaa käsineitä kaiken ikänsä.

Mutta rouva Desforges jatkoi ostoksiaan. Hän kääntyi vasemmalle ja pysähtyi ostamaan pyyheliinoja. Sitten hän teki pitkän kierroksen ja tuli villakangasosastolle hallin perälle. Sieltä hän aikoi ostaa pukukankaan keittäjäntärelleen, jolle hän tahtoi lahjoittaa jotakin osoittaakseen tyytyväisyyttään. Mutta osasto oli niin täpötäynnä, että tuskin pääsi kulkemaan. Pikkuporvariston rouvat tungeskelivat siellä, koskettelivat kankaita ja suorittivat arvionsa. Hänen täytyi istuutua hetkeksi odottamaan. Hyllyillä oli päällekkäin ladottuna paksuja kangaspakkoja, joita myyjät ottivat yksitellen alas jännittäen voimiaan. He eivät tienneet lopuksi kuinka selvitä pöytiä täyttävistä kankaista, joita valui sekaisin lattiaan asti. Siinä oli lainehtiva meri syvänvärisiä ja himmeästi kiiltäviä villakankaita, raudanharmaita, kellertävän harmaita, sinertävän harmaita, siellä täällä skotlanninruutuinen villakangas tai flanellin punainen verivirta. Valkeat hintalaput muistuttivat harvaan pudonneita lumihiuksia talvisen mustalla tantereella. Pakkapinon takaa Liénard puhui piloja pitkän ompelijatyön kanssa, joka oli juossut paljain päin emäntänsä lähettämänä hankkimaan lisää kangasta. Liénard vihasi näitä suuria myyntipäiviä, jolloin sai tehdä työtä katketakseen, ja koetti päästä niin vähällä kuin suinkin, sillä hänen ei tarvinnut tehdä työtä elääkseen, hänen isänsä maksoi hänelle runsaan avustuksen. Sen tähden hän vaivasi itseään juuri sen verran, että pysyi paikassa.

— Kuulkaahan, Fanny neiti, hän sanoi, — aina teillä on kiire... Oliko toissapäivänä ostamanne kangas hyvä? Teidän kauttanne rikastun varmaan, ostatte niin paljon.

Ompelijatyttö juoksi nauraen tiehensä, Liénard huomasi edessään rouva Desforges'in eikä voinut olla kysymättä häneltä:

— Mitä haluatte, rouva?

Rouva tahtoi pukukankaan, halpaa mutta lujaa ja kestäväää kangasta. Säästääkseen käsivarsiaan Liénard koetti tyrkyttää hänelle tiskillä olevia, auki käärittyjä kankaita. Siinä oli kasmireja, seiviotteja, merinoita, ja vakuuttamalla hän vakuutti, ettei sen parempia ollut olemassakaan; niitä ei saanut koskaan kulumaan loppuun. Mutta rouva Desforges huomasi hyllyllä erään sinertävän kankaan, jota hän tahtoi katsoa lähempää. Liénard'in täytyi siis suostua ottamaan alas mainittu pakka, joka ei kuitenkaan asiakasta miellyttänyt. Kangas oli liian karkeaa. Täytyi ottaa esille useampia lajeja asiakkaan uteliaisuuden tyydyttämiseksi, vaikka tälle itse asiassa oli aivan yhdentekevää, mitä otti.

Nuoren miehen oli pakko tyhjentää korkeimmatkin hyllyt. Hänen selkensä oli katketa ja kädet vapisivat. Koko myyntipöytä katosi sileäpintaisten, karkeakarvaisten, silkkinukkaisten kankaiden alle. Rouva Desforges halusi nähdä kaiken ja kosketella kaikkia kankaita, paksuja ja ohuita, tiheitä ja harvoja, aikomattakaan ostaa. Saatuaan vihdoinkin tarpeekseen hän sanoi:

— Oh, hyvä Jumala, se ensimmäinen taisi sittenkin olla paras. Se olisi keittäjättärelleni... Niin, juuri tuo pienipilkuinen kahden frangin kangas.

Kun Liénard kalpeana tukahdutetusta vihasta oli mitannut halutun metrimäärän, hän sanoi:

— Olkaa hyvä ja viekää se kassaan n:o 10, rouva Desforges'in laskuun.

Kun hän nousi lähteäkseen, hän huomasi vieressään rouva Marty'n tyttärensä Valentine seurassa. Valentine oli neljätoistavuotias, laiha ja reipas tyttö, joka vähääkään ujostelematta heitti tavaroihin naisen haluavia katseita.

— Tekö täällä, hyvä rouva?

— Kyllä vaan ja mikä tungos!

— No sanokaapa muuta! Aivanhan täällä tukehtuu. Tavaton menestys... Oletteko nähnyt itämaisen salin?

— Kerrassaan suurenmoinen!

Keskellä tungosta, erilaista tavaraa tavoittelevan joukon jaloissa he kiittelivät ihmetellen mattonäyttelyn komeuksia. Sitten rouva Marty kertoi tarvitsevansa päällyysvaatekangasta. Mutta hän ei tiennyt oikein minkälaista ja oli pyytänyt nähdäkseen villaista kappakangasta.

— Älä, äiti, Valentine kuiskasi, — se on liian jokapäiväistä.

— Tulkaa silkkiosastolle, sanoi rouva Desforges. — Mennään katsomaan sitä kuuluisaa paris-bonheuria.

Rouva Marty epäröi hetkisen. Hän pelkäsi kallista hintaa, sillä hän oli vannonut miehelleen olevansa järkevä. Jo tunnin ajan hän oli ostellut yhtä mittaa ja häntä seurasi jo kokonainen tavarakuorma. Mutta lopulta hän sanoi myyjälle, joka näytteli hänelle kappakangaita:

— En taida sittenkään välittää noista. Menen silkkiosastolle. Nuo kankaat eivät miellytä minua.

Kauppa-apulainen seurasi heitä kuormineen. Nyt oli silkkiosastokin tulvillaan. Varsinkin väkeä oli sisänäyttelyn edessä, jonka Hutin oli järjestänyt ja Mouret viimeistellyt painaen siihen mestarin leimansa. Hallin perällä lasikattoa kannattavan patsaan ympärillä kuohui kankaita mahtavana koskena, joka katosta asti vyörytti laineitaan lattiaan. Kirkasväriset satiinit ja sulavan heleät silkit vetivät aluksi huomion puoleensa. Sitten silmä takertui lähdeveden läpikuultaviin helmiäisvivahtuksiin, kristallimaisen kirkaaseen niilinvihreään, taivaanväriseen, ruusunpunaiseen ja tonavansiniseen. Hienona kuohuna vaahtoilivat ylimpänä kepeät harsokudokset, alempana mahtavina aaltona herttuatarsilkit ja ihmesatiinit, maassa ikäänkuin altaassa raskaat kankaat, kuviolliset damastit, kulta- ja hopeakirjosilkit uinuivat keskellä syvää samettuomaa, mistä mustat, valkeat ja kirjavat sametit taustanaan silkkiä ja satiinia värjäjävine valonheijastuksineen levenivät liikkumattomaksi lammeksi kuvastaen pintaansa taivasta ja maata. Kalpeina himosta naiset kumartuivat katsomaan huimaavaa putousta, joka uhkasi temmata heidät mukanaan valtaviin pyörteihinsä ja jonka häikäisevä kirkkaus vastustamattomasti houkutteli luokseen tuhotakseen ja hukuttaakseen.

— Täälläkö sinäkin olet! rouva Desforges sanoi nähdessään myyntipöydän edessä istuvan rouva Bourdelais'n.

— Kas, päivää, vastasi tämä ojentaen kätensä tervehtiäkseen. — Täytyihän minunkin pistäytyä katsomaan.

— No niin, miltä tuntuu? Ihmeellistä, eikö ole? Unennäköä todellakin. Ja oletko itämaista salia nähnyt!

— Olen. Tavattoman kaunis!

Mutta huolimatta yleisestä ihastuksesta, joka näkyi käyneen päivän tunnussanaksi ja jota hän itsekin ei voinut vastustaa, rouva Bourdelais ei menettänyt käytännöllisen emännän kylmäverisyyttä. Hän tutki huolellisesti paris-bonheur -pakkaa, sillä hän oli tullut ostamaan yksinomaan tätä harvinaisen halpaa kangasta, jos se hänestä olisi sen arvoista kuin keuhuttiin. Se oli, ja hän käski mitata kaksikymmentäviisi metriä, josta hän toivoi saavansa puvun itselleen ja takin pikku tyttärelleen.

— Mitä, joko aiot lähteä? rouva Desforbes kysyi. — Etkö tule kanssamme kiertämään tavarataloa?

— En, kiitos, minulla ei ole aikaa. Lapset odottavat kotona. En uskaltanut ottaa heitä matkaan, kun pelkäsin tungosta.

Hän kiirehti pois seuraten myyjää, joka vei silkkikankaan kassaan n:o 10. Siellä nuori Albert, pää pyörällä, koki selvitä laskuista, joita ojennettiin joka taholta hänelle. Kun myyjä merkittyään ostoksen tarkistuskirjaansa tuli kopin luo, hän luetteli kassanhoitajalle laskun, jonka tämä kirjoitti muistikirjaansa. Numerot verrattiin ja lasku merkittiin vielä kerran tarkistuskirjan irtirevittävään lehteen, joka jätettiin kassaan ja pistettiin messinkikoukkuun kuittaamisleimasimen viereen.

— Sataneljäkymmentäviisi frangia, Albert sanoi. Rouva Bourdelais maksoi ja mainitsi osoitteensa, sillä hän oli tullut jalkaisin eikä viitsinyt kantaa itse ostoksia kotiin. Kassan takana Joseph pani kankaan pakettiin ja lähetti sen pienellä hissillä lähettämöön, jonne kaikki tavarat tuntuivat pyrkivän sihisten mennessään kuin sulkuluukusta virtaava vesi.

Mutta tungos silkkiosastolla oli niin suuri, että rouva Desforbes'in ja rouva Martyn oli alussa aivan mahdoton päästä myyjien puheille. He jäivät seisomaan keskelle naistungosta, jossa kankaita katseltiin ja käänneltiin tuntikausia ennenkuin päästiin mihinkään päätökseen. Paris-bonheur herätti varsinkin yleistä huomiota ja sai aikaan innostuksen, joka kulkutaudin tapaan leviten tempaa kaikki mukaansa ja taivuttaa joukot noudattamaan muodin oikkua. Myyjillä oli täysi työ kankaan mittaamisessa. Kirjavien hattujen lomitse välähtivät silkin kalpeat leimaukset kankaan pingottuessa pitkin messinkivarsissa riippuvia tammisia metripuikkoja. Oudosti kähisten sakset kävivät kankaiden kimppuun väsymättä ja vaativat lakkaamatta uusia pakkoja pilkottaviksi ja heitettäväksi kyltymättömille joukoille.

— Se ei ole todellakaan heikkoa hintaansa nähden, sanoi rouva Desforbes, jonka onnistui vihdoinkin päästä lähemmäksi ja joka tarkasteli pöydän reunalla olevaa pakkaa.

Mutta rouva Martyn ja hänen tyttärensä kasvot ilmaisivat pettymystä. Lehdissä oli puhuttu niin paljon tästä kankaasta, että he olivat odottaneet parempaa, jotakin lujempaa ja kiiltävämpää. Samassa Bouthemont tuntien rouva Desforbes'in ja tahtoen miellyttää tätä kaunista rouvaa, jota sanottiin kaikkivaltiaaksi johtajan suhteen, lähestyi heitä hiukan hiomattoman kohteliaana. Kuinka, eikö rouvia vielä palveltu! Sehän oli anteeksiantamatonta. Syyksi kai oli laskettava, että täällä oltiin sellaisessa myllyssä, ettei enää tiennyt mihin kääntyä. Ja raivaten itselleen tietä liehuvien hameiden välitse hän riensi hakemaan tuoleja nauraen isoäänistä nauruaan, jonka karkeaa naistenihailua ilmaiseva sointu ei tuntunut loukkaavan Henrietteä.

— Katsokaapa, Favier kuiskasi Hutinille mennessään hakemaan hyllyltä samettirasiaa, — tuossa Bouthemont vie teiltä saaliinne.

Hutin oli unohtanut rouva Desforbes'in tuskastuessaan vanhaan rouvaan, joka pidätettyään häntä neljännestantunnin osti lopuksi metrin mustaa satiinia kureliiviksi. Kiireisenä aikana ei luetteloa seurattu, vaan myytiin miten sattui. Hutinin piti juuri vastata rouva Boutarelille, joka oltuaan Aarreaitassa kolme tuntia aamupäivällä oli nyt palannut viettämään iltapäivänsäkin loppuun, kun Favier'n sanat saivat hänet säpsähtämään. Joko johtajan lemmittykin oli nyt pääsemäisillään hänen käsistään, vaikka hän oli vannonut kiristävänsä häneltä viisi frangia. Silloin hänen mittansa todellakin olisi täysi, sillä hän ei ollut vielä ansainnut kolmea frangia enempiä.

Bouthemont huusi kovalla äänellä:

— Kuulkaahan herrat, tulkaa tänne joku.

Hutin käännytti rouva Boutarelin Robineauhin puoleen, jolla ei sillä hetkellä ollut mitään tekemistä.

— Olkaa hyvä, rouva, ja kääntykää alajohtajan puoleen. Hän tietää paremmin tästä kuin minä.

Sitten hän riensi paikalle ja otti rouva Martyn tavarat villaosaston myyjältä, joka oli seurannut naisia. Mutta sinä päivänä hän oli niin hermostunut, että hänen hieno vainunsa petti. Tavallisesti hän heti naisen nähdessään arvasi, olisiko hänessä ostajaa vai eikö, ja paljonko hän ostaisi. Ja päästyään siitä selville hän osasi hallita ostajaa taivuttaen hänet noudattamaan omaa makuaan, väittäen tietävänsä paremmin mikä oli paras ratkaisu kussakin pulmassa.

— Minkälaista silkkiä haluatte, rouva, kyseli hän mitä kohteliaimmin.

Rouva Desforbes ennätti tuskin avata suutaan, kun hän jo jatkoi:

— Tiedän. Näen heti mitä tarvitsette.

Kun paris-bonheur -pakka oli avattu ahtaalle nurkalle, missä oli kokonainen läjä muitakin kankaita,

rouva Marty tyttärineen tuli. Hutin, joka oli levoton, ymmärsi, että näitä oli palveltava ensimmäiseksi. Naiset puhelivat hiljaa keskenään. Rouva Desforges neuvoi ystäväänsä:

— Eihän tietysti viiden frangin kuudenkymmenen silkki ole viidentoista eikä edes kymmenenkään frangin kankaan arvoista.

— Se rypistyy helposti, jatkoi rouva Marty. — Pelkään, ettei siitä ole päällysvaatteiksi. Siinä ei ole tarpeeksi ryhtiä.

Tämän huomautuksen johdosta myyjän täytyi sekaantua puheeseen. Hän ilmaisi mielipiteensä erehtymättömän miehen liioitellulla kohteliaisuudella.

— Mutta, hyvä rouva, notkeus juuri on tämän silkin parhaimpia ominaisuuksia. Se ei rypisty ollenkaan... Se on juuri mitä tarvitsette.

Hänen varmuutensa oli niin valtava, etteivät naiset uskaltaneet väittää vastaan. Rouva Marty otti kankaan uudestaan tutkittavaksi, kun hän tunsi jonkun koskevan olkapäähänsä. Se oli rouva Guibal, joka jo tunnin ajan oli käyskennellyt huvikseen tavaratalossa suoden silmilleen rikkauksien tyydykettä ostamatta nuppineulaakaan. Vieläkin kerran sulut laukesivat ja sanoja tulvi ehtimiseen.

— Tekö täällä?

— Olen kyllä. Vainoin olen näin pitkälle päässyt.

— Niin todellakin. Tavaton tungos. Ihmiset ovat koko ajan yhdessä paikassa eivätkä liiku... Entä itämainen sali?

— Hurmaava kerrassaan!

— Hyvä Jumala, mikä menestys! Jääkäähän tänne, niin menemme kohta yhdessä ylös.

— Ei kiitos, minä tulen juuri sieltä.

Hutin odotti salaten kärsimättömyytensä yhtämittaiseen hymyynsä. Naiset eivät todellakaan kursailleet ketään. Varastivat ujostelematta häneltä hänen rahansa. Vihdoinkin rouva Guibal poistui jatkaakseen hidasta kävelyään ja kiersi ihastuneen näköisenä silkinäyttelyä.

— Teidän sijassanne ostaisin päällysvaатteen valmiina, rouva Desforges sanoi kiinnittäen huomionsa takaisin kankaaseen. — Huokeammaksi se tulisi.

— Totta on, että koristeineen ja ompelupalkkoineen ... kuiskasi rouva Marty. — Ja sitten on tilaisuus valita.

He nousivat kaikki. Rouva Desforges kääntyi Hutiniin:

— Tehkää hyvin ja saattakaa meidät valmiiden vaatteiden osastolle.

Hutin hämmästyi, sillä tällaiseen hän ei ollut tottunut. Vai ei todellakaan tuo tumma kaunotar ostanut mitään. Hänen vainunsa oli siis pettänyt. Hän kääntyi rouva Martysta taivuttaakseen Henrietteä vaikutusvoimansa alle.

— Ja te, rouva, te ette siis halua mitään, satiinia? samettia?... Olisi tilaisuus tehdä oivallisia kauppoja.

— Kiitos, toinen kerta, tämä vastasi tynesti katsomatta häneen sen enempää kuin äsken Mignot'honkaan.

Hutinin täytyi ottaa rouva Martyn tavarat ja lähteä saattamaan naisia valmiiden vaatteiden osastolle. Lähtiessään hän näki harmikseen, että Robineau par'aikaa möi rouva Boutarelille melkoisen määrän silkkiä. Hänellä ei totta tosiaan ollutkaan enää vainua, tuskin hän sai kahtakymmentä centimeäkään kokoon. Tappiolle joutuneen, tyhjäksi ryöstetyn miehen raivo kuohui hänen nuhteettoman kohteliaan käytöksensä alla.

— Ensimmäiseen kerrokseen, hyvät rouvat, hän sanoi yhä naurussa suin.

Ei ollut helppoa päästä porraskäytävään. Käytävässä liikkui taaja, tuhatpäinen joukko vyöryen eteenpäin kuin virtaava joki, joka halliin jouduttuaan tulvi yli reunojensa. Yhtämittäisessä taistelun tohinassa myyjät riuhtoivat voitonhuumauksessaan mielensä mukaan tätä naiskansaa heitellen sitä edestakaisin tulisessa kiireessä. Oli jouduttu siihen iltapäivän hetkeen, jolloin tulistunut kone tempasi kaikki mukaansa huumaavaan lentoon puristaen verille raastetuilta uhreiltaan viimeisenkin rovon.

Hutin ei päässyt askeltakaan eteenpäin. Henriette tukehtumaisillaan kuumuudesta katsoi ylöspäin ja huomasi ylimmällä portaalla Mouret'n, joka palasi tuon tuosta tähän samaan paikkaan ihaillemaan suunnatonta voittoa. Henriette hymyili ystävälleen toivoen saavansa häneltä apua. Mutta Mouret ei edes huomannut häntä joukosta, jatkoi vain kasvot riemusta säteilevinä selityksiään Vallagnoscille. Kadun hälinä ei päässyt enää tavaratalon seinien sisällä kuohuvasta melskeestä voitolle; korva ei erottanut enää pyörien räminää, kavion kasetta, vaununovien pauketta. Tämä lainehtiva ihmiseri toi mieleen Pariisin hämmästyttävän suuruuden, joka kykeni saamaan tällaisia ostajajoukkoja liikkeelle. Kuumassa ilmassa tuntui kankaiden tuoksuja. Askelten kaiku, myyntipöytiä piirittävien ihmisten tuhat kertaa toistamat samat lauseet, messinkilevyjä vastaan kilahtelevien rahojen helinä, kassojen ympärillä tungeskelevien kukkaroiden napse, kellariholvien ammottaviin kuiluihin vierivien tavarahissien jyrinä, kaikki yhtyi sekavaksi, yhä voimistuvaksi meluksi. Ja hienon tomuharson samentamina esineiden ääriiviivat kävivät epäselviksi, osastot ikäänkuin sulivat yhteen. Lyhyttavaraosasto näytti olevan vedenpaisumuksen vallassa, valkotavaraosastossa ikkunasta iskevä kirkas auringonsäde kultasi kankaiden lumikinoksia. Kaukana tavaratalon toisessa päässä käsineiden ja villakankaiden osastot katosivat hattujen ja hiuslaitteiden peittoon. Ei voinut enää erottaa pukuja tästä ihmimerestä, päähineet liehuivat yksin pinnalla sulkien ja nauhasolmukkeiden koristamina. Siellä täällä miehen hattu muodosti mustan täplän, ja naisten kalpea ihonväri sai väsymyksen ja kuumuuden vaikutuksesta kameliankukkien läpikuultavan vivahduksen. Vihdoin Hutinin voimakkaiden kyynärpäiden onnistui raivata naisille tietä. Mutta kun Henriette pääsi portaat ylös, hän ei nähnytkaan enää Mouret'ta. Tämä oli heittäytynyt keskelle tungosta sukeltaen Vallagnoscin kanssa aaltoilevaan ihmismereen syvyyksienkin salaisuuksia nauttimaan. Mouret tunsu henkeään ahdistavan. Hänen ostajakuntansa tuntui sulkevan hänet pitkään, intohimoiseen syleilyyn.

— Vasemmalle, hyvät rouvat, Hutin sanoi muuttumattoman kohteliaana, vaikka koko hänen ruumiinsa kuohui vihasta.

Ylhäällä oli yhtä vaikea liikkua. Huonekaluosastollakin oli tungosta, vaikka siellä ei yleensä käynyt paljon väkeä. Huivien ja turkiksien osastot olivat tulvillaan. Kulkiessaan pitsiosaston läpi naiset tapasivat taas tuttavita. Rouva de Boves oli siellä tyttärensä Blanchen kanssa ihailien tavaroita, joita Deloche heille näytteli. Taas Hutinin täytyi jäädä odottamaan, ostokset käsivarrella.

— No päivää! Teitä minä juuri ajattelin.

— Ja minä olen etsinyt teitä pitkin päivää. Mutta mahdotonta tämmöisestä tungoksesta on löytää ketään.

— Komeata, eikö ole?

— Erinomaista, ystävänä. Emme enää pysy pystyssäkään.

— Ostatteko?

— Eikö mitä. Katselemme vain. Istumme tässä vähän aikaa levätäksemme.

Rouva de Boves, jolla oli kukkarossa juuri sen verran rahaa, että sai ajurin maksetuksi, ei todella aikonutkaan ostaa mitään, vaikka tyhjennytti laatikon toisensa perästä katsellakseen ja kosketellakseen pitsejä. Hän oli arvannut hidasliikkeisen ja ujon myyjän uudeksi tulokkaaksi ja käytti hyväkseen tämän tottumattomuutta, tietäen ettei tästä ollut naisten oikkuja vastustamaan. Jo puoli tuntia hän oli pidättänyt myyjää vaatien yhä uusia tavaroita nähdäkseen. Myyntipöytä oli kukkuroillaan. Rouva de Boves upotti kätensä kuohuvaan pitsikasaan, sormet intohimosta vavisten ja kasvot aistillisen nautinnon kiihottamina. Blanche seiso i hänen vieressään saman intohimon vallassa, kasvot aivan kalpeina.

Keskustelun yhä jatkuessa Hutin odotti liikkumattomana milloin naiset suvaisivat lähteä liikkeelle. Hänen sormiaan poltti halu lyödä heitä korville.

— Kas, rouva Marty sanoi, — samanlaisiako kaulaliinoja ja harsoja te haette kuin minun äskettäin ostamani?

Se oli totta. Rouva de Boves, jota lauantaista lähtien olivat kiusanneet rouva Martyn pitsit, ei voinut vastustaa haluaan päästä edes koskettelemaan pitsejä, koska hänen miehensä tarkkuus esti häntä ostamasta niitä. Hän punastui hiukan sanoen Blanchen tahtoneen katsoa espanjalaispitsisiä kaulaliinoja. Sitten hän lisäsi:

— Valmiiden vaatteiden osastolleko olette menossa...? No hyvästi siis. Missä tapaamme? Itämaisessa salissako, eikö niin?

— Se sopii kyllä. Itämaisessa salissa siis... Komea, vai mitä?

He erosivat päiviteltyään jälleen kerran mainitun salin ihmeitä. Deloche hyvillään siitä, että hänelläkin oli tekemistä, alkoi uudelleen tyhjennellä pitsilaatikkoja äidin ja tyttären mieliksi. Hitaasti ja sotilaallisen ryhdikkäästi käveli isä Jouve väentungoksessa myyntipöytien välissä väläyttäen kunniamerkkiään ja vartioiden kallisarvoisia ja hienoja tavaroita, joita oli niin helppo varastaa ja kätkeä hihaan. Kulkiessaan rouva de Boves'in ohi hän hämmästyi pöydälle kasattuja tavaroita ja vilkaisi epäilevästi hänen pitsejä kopeloivia, kuumeesta vapisevia sormiaan.

— Oikealle, hyvät rouvat, Hutin sanoi lähtien jälleen liikkeelle.

Hän kiehui vihasta. Eikö siinä kylliksi, etteivät he ostaneet häneltä mitään. Vieläkö heidän piti viivytellä näin jokaisessa tavaratalon nurkassa. Se, että hänen oli saatettava heidät juuri valmiiden vaatteiden osastolle, oli omiaan katkeroittamaan vielä enemmän hänen mieltään, sillä kangasosastot ja valmiiden vaatteiden osasto olivat alituisessa riidassa keskenään taistellen ostajista ja koettaen saada toisiltaan myyntiprosentit. Silkkiosasto suuremmassa määrässä vielä kuin villakangasosastot raivosi, kun sen täytyi luovuttaa valmiiden vaatteiden osastolle ostaja, joka katsottuaan kaikki kankaat loppuksi päätti ostaa puvun valmiina.

— Neiti Vadon! Hutin sanoi suuttuneella äänellä, kun he olivat vihdoinkin päässeet perille.

Mutta neiti Vadon, joka parhaillaan hieroi edullista kauppaa, ei ollut kuulevinaan. Huone oli täynnä. Ostajajonot kulkivat pitsiosaston ovelta vastapäätä olevalle valkotavaraosaston ovelle, ja huoneen perällä naiset riisuiivat päällysvaatteitaan koettaakseen peilin edessä uusia. Punainen pilyssimatto tukahdutti askelten kaiun, ja kaukaisen alakerran melu ei kuulunut tänne. Naiset kuiskailivat hiljaa niinkuin yksityisellä vastaanotolla, ilma oli kuuma ja raskas kuin täydessä juhlasalissa.

— Neiti Prunaire! huusi Hutin.

Ja kun tämäkään ei kuunnellut hänen käskyään, hän mutisi:

— Senkin marakatit.

Hänen tunteensa osaston neitejä kohtaan eivät tällä kertaa olleet hellimpiä, hänen oli täytynyt väsyttää jalkansa portaissa tuodakseen heille ostajia ja luovuttaa heille myyntiprosentit, jotka oikeastaan kuuluivat hänelle. Katkeruutta ei neitienkään puolelta puuttunut tässä yhtämittaisessa ottelussa. Alituisesta seisomisesta ja kiireestä aiheutuneen väsymyksen vaikutuksesta luonnonvaistot vaikenivat, sukupuolierot katosivat, eikä jäljelle jäänyt kuin etuvastakohdat, joita kuumeinen kaupankäynti kiihdytti.

— Täällä ei siis ole ketään? Hutin kysyi.

Silloin hän huomasi Denisen. Aamusta saakka tämän oli täytynyt järjestää vaatteita takaisin kaappeihin, vain silloin tällöin hänelle oli luovutettu jokin epäilyttävä myynti, jonka tuloksista ei suuria toivottu ja joka aina oli mennyt häneltä hukkaan. Kun Hutin huomasi hänet tyhjentämässä pöytää, jolla oli suunnattoman suuri vaatekasa, hän meni kiirein askelin hakemaan häntä.

— Kuulkaahan, neiti, tulkaa palvelemaan näitä rouvia, jotka odottavat.

Hän heitti kiireesti Denisen käsivarrelle rouva Martyn ostokset, joiden kantamiseen hän oli väsynyt. Hänen suunsa vetäytyi taas hymyyn, ja tuossa hymyssä oli hieman ilkuntaa, häijyn luonteen salaista mielihyvää, sillä kokeneena myyjänä hän arvasi valmistavansa sekä nuorelle tytölle että tuomilleen asiakkaille vaikeuksia. Mutta Denise heltyi onnesta, joka näin odottamattomasti kohtasi häntä. Tämä oli jo toinen kerta kun Hutin esiintyi hänelle tuntemattomana ystävänä, hellänä ja osaaottavana veljenä, joka osasi aina oikealla ajalla ilmestyä avuntuojana. Nuoren tytön silmät loistivat kiitollisuudesta, ja lämmin katse seurasi Hutinia, kun tämä kyynärpäillään raivasi itselleen tietä kiirehtien takaisin osastolleen.

— Haluaisin päällysvaateen, rouva Marty sanoi.

Denise kysyi minkälaisen hän halusi, mutta rouva Marty ei osannut sanoa. Hän ei ollut päättänyt mitään, vaan pyysi nähdä talon malleja voidakseen valita. Denise, joka oli jo väsynyt ja huumautunut väenpaljoudesta, joutui nyt aivan hämilleen. Cornaillen myymälässä Valognes'issa ei ollut koskaan paljon väkeä yhtäaikaan; sitäpaitsi hän ei tiennyt miten paljon mallipukuja oli eikä missä niitä säilytettiin. Rouvat tuskastuivat odotukseen, kun vastausta ei kuulunut. Silloin Aurélie rouva sattui näkemään rouva Desforges'in, jonka lemmensuhteen hän taisi tuntea, koska tuli kiireesti kysymään, palveliko kukaan rouvia.

— Kyllä, Henriette vastasi, — tuo neiti, joka etsii tuolla. Mutta hän ei näytä paljoakaan tietävän, sillä hän ei löydä mitään.

Johtajatar pysähdytti Deniseen sanoen hänelle hiljaa:

— Näettehän, ettette osaa. Tehkää hyvin ja pysykää alallanne.

Kääntyen muitten puoleen hän sanoi kärkevästi:

— Neiti Vadon, tuokaa tänne päällysvaatteita.

Sitten hän jäi katsomaan, kun Marguerite näytteli mallipukuja. Tämä puhutteli ostajia kuivan kohteliaalla äänellä esiintyen epämiellyttävästi niinkuin ainakin silkkipukuinen puotineiti, joka on tottunut kaikkiin komeuksiin eikä ujostele ketään, ja joka tietämättään kadehtii parempionnisia. Kuullessaan, ettei rouva Marty tahtonut maksaa kahtasataa enempää, hän nyrpisti ylenkatseellisesti suutaan. Oh, enemmän rouvan oli toki maksettava; mahdotonta kahdellasadalla oli saada mitään kunnollista. Ja hän heitti pöydälle halvemmat puvut liikkeellä, joka merkitsi: siinä sen näette, tällaisia sillä hinnalla saa. Rouva Marty ei uskaltanut tyytyä niihin. Hän kuiskasi rouva Desforges'in korvaan:

— Miesmyyjien kanssa on paljon miellyttävämpää asioida... Heidän kanssaan voi olla paljon vapaammin.

Vihdoin Marguerite toi silkkisen, kivihiilikoristeisen vaipan, jota piteli hyvin varovasti. Aurélie rouva kutsui luokseen Deniseen ja sanoi hänelle:

— Jotakin hyötyä teistäkin pitää olla... Pankaa tämä päällemme...

Denise, sydän täynnä katkeruutta, koska ei enää uskonut koskaan onnistuvansa missään, oli jäänyt liikkumattomana seisomaan, kädet hervottomina riippuen. Hänet aiottiin epäilemättä erottaa palveluksesta, ja silloin veljet jäisivät leivättä. Hänen päätään pyörrytti kohiseva väenpaljous, ja hänen jäseniään pakotti outo voimia kysyvä nosteleminen, johon hän ei ollut tottunut, niin että hän tuskin pysyi pystyssä. Mutta hänen oli pakko totella ja asettua mannekiiniksi, jonka päälle Marguerite järjesteli vaippaa.

— Seisokaa suorana, Aurélie rouva sanoi.

Mutta samassa yleinen huomio kääntyi pois hänestä, sillä Mouret astui sisään Vallagnoscin ja Bourdonclen seuraamana. Hän tervehti rouvia ja kuunteli mielihyvin heidän kohteliaisuuksiaan onnistuneen talviuutuusien näyttelyn johdosta. Varsinkin itämaisen salin komeuksia kehuttiin innokkaasti. Vallagnosc, joka oli nähnyt kaikki osastot, osoitti paatuneena pessimistinä enemmän hämmästyttä kuin ihailua, sillä eihän tämä kaikki ollut muuta kuin suunnaton paljous vaatetavaraa. Mitä Bourdoncleen tuli, hän unohti kokonaan olevansa talonväkeä ja onnitteli hänkin isäntää karkoittaakseen tämän muistosta aamuiset epäilyksensä ja yhtämittaiset levottomat huomautuksensa.

— Kyllä, aika hyvin kaikki onnistuu. Olen tyytyväinen, Mouret toisti säteilevänä, vastaten hymyllä Henrietten helliin katseihin. — Mutta älkää antako minun häiritä...

Silloin huomio kääntyi taas Deniseen, joka antautui vastustelematta Margueriten käänneltäväksi.

— No, miltä näyttää? rouva Marty kysyi rouva Desforges'ilta.

Tämä lausui mielipiteensä järkähtämättömän varmasti, muodin erehtymättömänä arvostelijana.

— Ei ole tosiaankaan hullumpi. Ja uutta kuosia... Mutta minusta se ei ole oikein siro vyötäisistä.

— Oh, keskeytti Aurélie rouva, se olisi arvosteltava teidän oman vartalonne mukaan, hyvä rouva... — Te kyllä ymmärrätte, ettei se voi näyttää miltään tuollaisella vartalolla... Enemmän ryhtiä, neiti! Seisokaa toki suorana, että joltakin näyttäisi.

Naurettiin. Denise oli käynyt aivan kalpeaksi. Häntä hävetti asettuminen koneeksi näiden ihmisten tutkittavaksi ja pilkattavaksi. Rouva Desforges, joka tunsu vaistomaista vastenmielisyyttä Deniseä kohtaan hänen lempeän luonteensa ilmaisevien kasvojen tähden — rouva itse oli kaikkea muuta kuin lempeä — lisäsi pisteliäästi:

— Epäilemättä se sopisi paremmin, jos neidin puvussa olisi vähemmän väljyyttä.

Ja hän heitti Mouret'hen pariisittaren veitikkamaisen, maaseutulaisen naurettavaa pukua pilkkaavan katseen. Tämä tunsu silmäyksessä hellyyttä ja kauneudesta ja viehättävyydestään onnellisen naisen voitonriemua. Palkitakseen saamansa rakkaudenosoituksen hänkin arveli velvollisuudekseen yhtyä pilkkaan huolimatta Deniseä kohtaan tuntemastaan hyväntahtoisuudesta ja tytön oudosti kiinnostavasta vaikutuksesta hänen naistenhailijaluonteeseensa.

— Ja jos tukka olisi kammattu, hän kuiskasi.

Tämä oli jo liikaa. Johtaja suvaitsi laskea leikkiä, ja kaikki neidit purskahtivat nauruun. Marguerite uskalsi päästää kikatuksenkin, jonka hän kumminkin heti tukahdutti koettaen hienona neitinä pidättää nauruaan. Clara päästi käsistään hyvän myynnin saadakseen kerran oikein mielensä mukaan ilvehtiä, ja valkotavaraosaston myyjättäret tulivat ovelle katsomaan, mikä sellaisen ilon nosti. Rouvatkin naurahtivat, mutta hiljaa, vilkaisten toisiinsa ja luopumatta ylhäisen naisen arvokkaasta ryhdistä. Aurélie rouva yksin ei vetänyt keisarinnaamaansa nauruun, vaan näytti loukkaantuneelta, ikäänkuin uuden tulokkaan hento vartalo ja vallattomat hiukset olisivat hävässeet sekä hänen että osaston maineen. Denisen kalpeus kävi vieläkin vahvemmaksi keskellä pilkkaajien joukkoa. Hän tunsu itsensä häväistyksi, alastomaksi riisutuksi, avuttomaksi. Mihin rikokseen hän oli syypää, kun hänen liian hoikkaa vartalooaan ja liian suurta tukkaansa näin uskallettiin pilkata. Mutta varsinkin häntä loukkasi Mouret'n ja rouva Desforges'in nauru, hän arvasi vaistomaisesti heidän salaiset välinsä, ja hän tunsu sydämessään tuskan kouristuksen. Tuo rouva oli hyvin häijy, koska saattoi kiusata köyhää parkaa, joka ei sanonut sanaakaan. Mouret nosti hänessä sellaisen pelon, että kaikki muut hänessä kuohuvat tunteet hyytyivät siihen, eikä hän enää tiennyt mitä ne olivatkaan. Hylättynä, syvästi loukattuna naisellisessa kainoudessaan ja ymmärtämättä minkä tähden häntä kohdeltiin niin väärin, hän nieli nyyhkytyksensä, jotka väkisinkin tahtoivat kohota hänen rinnastaan.

— Sopimatonta kerrassaan. Muistakoon tyttö siis, että hänen on kammattava huomenna tukkinsa, toisti Bourdoncle moneen kertaan Aurélie rouvalle, joka jo heti alusta oli vastustanut Denisen ottamista liikkeen palvelukseen ja jonka mielestä nuoren tytön hentous oli ylenkatseen arvoinen.

Vihdoin Aurélie rouva tuli ottamaan vaipan Denisen hartioilta ja kuiskasi hänelle aivan hiljaa:

— Kaunis alku tosiaankin! Jos ette onnistu paremmin, niin... Hullummin ei voisi kukaan käyttäytyä.

Denise peläten puhkeavansa itkuun kiirehti pois kantaen vaatekasaa joka hänen oli myyntipöydällä järjestettävä. Nyt hän pääsi ainakin piiloutumaan väkijoukkoon, ja työ esti häntä ajattelemaasta tapahtunutta. Samassa hän huomasi vieressään valkotavaraosaston myyjättären, joka jo aamulla oli puolustanut häntä. Tämä oli ollut kohtauksessa läsnä ja kuiskasi hänen korvaansa:

— Älkää olko millännekään, lapsi parka. Ei pidä olla noin herkkätunteinen. Teidän täytyy karaistua, sillä muuten he eivät koskaan jätä teitä rauhaan... Minä olen kotoisin Chartres'ista, ja nimeni on Pauline Cugnot, myllärin tytär... He olisivat syöneet minut suuhunsa jo ensi päivänä, ellen olisi noussut vastarintaan... Rohkaiskaa mielenne ja antakaa tänne kätenne. Keskustellaan silloin kun haluatte.

Denise joutui yhä enemmän hämilleen hänelle tarjotun käden johdosta. Hän puristi sitä arasti ja päästi sen sitten jatkaakseen työtään peläten, että hänen vihollisensa suuttuisivat siitäkin, jos saisivat tietää, että hänellä oli ystävätär.

Sillä aikaa Aurélie rouva pani vaipan rouva Martyn hartioille, ja kaikki kiittelivät kilvan. Se istui hyvin, mainiosti! Se näytti heti aivan toisenlaiselta. Rouva Desforges väitti, ettei parempaa voinut saada. Sitten tuttavat erosivat. Mouret kumarsi jäähyväisiksi, ja Vallagnosc, joka oli huomannut rouva de Boves'in tyttärineen pitsiosastolla, kiirehti heidän luokseen tarjotakseen kätensä äidille. Marguerite ilmoitti välikerroksen kassaan rouva Martyn ostokset, ja tämä maksoi käskien tuoda tavarat kotiin. Rouva Desforges oli saanut kassasta n:o 10 ostamansa tavarat. Asiansa toimitettuaan naiset vielä kerran kohtasivat toisensa itämaisessa salissa, ja heidän ihastuksensa puhkesi innostuneeseen sanatulvaan. Rouva Guibalkin kehui ja kiitteli:

— Kuinka ihanaa... Luulisi melkein olevansa itämailla!

— Niin, eikö totta! Oikea haaremi! Eikä kallistakaan!

— Smyrnalaiset matot ovat vasta kauniita. Smyrnalaisista minä pidän.
Mitkä värit! Mikä hienous!

— Entäpä tuo kurdistaani! Katsokaapa!

Hitaasti joukot alkoivat vähetä. Kellon soitto oli jo ilmoittanut kaksi ruokailuvuoroa tunnin väliajoin, ja kolmatta vuoroa varten alettiin kattaa. Osastot olivat melkein tyhjät, siellä täällä vain joku myöhästynyt ostaja, joka tuhlaamishulluuden riivaamana unohti ajan kulun. Viimeisten ajurinvaunujen räminä häipyi kuulumasta, ja mahtava kaupunki kylläisenä syömisestä kuorsasi kuin ravittu hirviö ja sulatti uneen vaipueensa palttinat, verat, silkit ja pitsit, joita aamusta alkaen oli heitetty sen kitaan. Myynnin viimeisten elonmerkkien lakattua tavaratalo näytti kaasuliekkien valossa taistelutantereelta, joka vielä höyrysi raastettujen uhrien jäännöksistä. Myyjät lepäsivät uupumuksesta voimattomina kaappiensa ja pöytiensä keskellä, joilla vallitsi epäjärjestys, kuin hirmumyrsky olisi kulkenut. Alakerran halleissa pääsi vaivoin kulkemaan tuolien tähden, täytyi astua niiden ylitse. Käsineosastolla Mignot seisoi

pahvirasiavallin ympäröimänä. Villakangasosastolla ei päässyt ollenkaan liikkumaan; Liénard torkkui lainehtivassa kangasmeressä, mistä puoleksi luhistuneet pakkapinot kohosivat kuin talon rauniot, joita tulvillaan oleva joki kuljettaa mukanaan. Ja kauempana valkotavarat olivat sirottaneet lumensa maahan; joka paikassa kompastui ruokaliinojen jäälohkareisiin ja tallasi jaloillaan nenäliinojen kepeitä lumihiuksia. Ylhäällä välikerroksen osastoilla sama sekasorto; turkikset viruivat pitkin lattiaa, valmiit puvut olivat läjinä kuin kaatuneiden sotamiesten viitat. Rutistuneita ja kääroistään avattuja pitsejä ja liinavaatteita venyi missä sattui. Olisi voinut luulla kokonaisen naislauman riisuutuneen ja heittäneen vaatteensa sikin sokin. Alhaalla pohjakerroksessa tulistunut kone vielä pärskyi tuskastuneen lähettämön työntäessä kadulle tavaratukkuja vaunuihin toimitettaviksi.

Mutta varsinkin silkkiosaston kimppuun ostajajoukot olivat rynnänneet; siellä oli tehty puhdasta jälkeä. Halli oli raastettu alastomaksi. Ääretön paris-bonheur -varasto oli kadonnut teille tietymättömille kuin lukemattomien heinäsiirkojen hävittämänä. Keskellä tyhjyyttä Hutin ja Favier, vaivoin taistelun touhusta tointuen, selailivat tarkistusvihkojaan ja laskivat myyntiprosenttejaan. Favier oli päässyt viiteentoista frangiin. Hutin huomasi raivokseen jääneensä tänä kovanonnenpäivänä toiseksi, sillä hänen voittonsa nousi tuskin kolmeentoistakaan. Voitonhimo leimusi heidän silmissään. Koko myymälä heidän ympärillään luetteli yhtä kiihkeästi numeroita saman kuumeen vallassa, riemuitsi niinkuin verilöylystä päihtynyt sotajoukko.

— Mitä nyt sanotte, Bourdoncle? Mouret huusi. — Vieläkö pelko vaivaa teitä?

Hän oli palannut lempipaikalleen välikerroksen portaille, missä seisojien käsipuihin nojaten. Nähdessään ympärillään hävityksen jäljet hän naurooi voitonriemuista naurua. Hänen aamuinen pelkonsa, tuo anteeksiantamaton heikkous, joka oli ainiaksi jäävä hänen salaisuudekseen, pakotti hänet huutamaan ääneen iloansa. Hän oli siis vihdoinkin lopullisesti voittanut. Pikkukauppa oli joutunut tappiolle, paroni Hartmann miljoonineen ja maa-alueineen oli voitettu hänen puolelleen. Nähdessään kassanhoitajien laskevan kumartuneina kassakirjojensa yli yhteen pitkiä numerojonoja ja kuullessaan kassan helinän rahojen vieressä messinkisiin rasioihin Mouret tunsu Naisten Aarreaitan paisuvan ja kasvavan, sen hallin laajenevan ja sen käytävien pitenevän aina Dix-Décembrenkadulle asti.

— Joko nyt uskotte talon liian pieneksi? hän jatkoi... — Olisimme voineet myydä kahta vertaa enemmän.

Bourdoncle tunnusti nöyryytettynä erehtyneensä, mutta tämä tunnustus tuotti hänelle iloa. Samassa kummankin huomio kiintyi omituiseen näkyyn, ja ystävät kävivät jälleen vakaviksi. Niinkuin aina illalla Lhomme, ensimmäinen kassanhoitaja, oli koonnut eri kassoista tulot, ja laskettuansa ne yhteen ja kirjoitettuaan loppusumman lappuun, jonka pisti rautakoukkuun, hän oli lähtenyt viemään rahoja keskuskassaan kantaen niitä rahan laadun mukaan salkussa tai säkissä. Tänään kulta ja hopea oli voitolla. Lhomme nousi hitaasti portaita kantaen kolmea suunnatonta säkkiä, jotka hän, oikean käden puutteessa, vasemmalla kädellään painoi rintaansa vastaan ja esti luisumasta leuallaan lattialle. Raskaasti läähättäen hän kulki kallisarvoisen taakkansa painamana nöyrästi väistyvien myyjien välitse.

— Paljoonko nousee, Lhomme? kysyi Mouret.

Kassanhoitaja vastasi:

— Kahdeksaankymmeneentuhanteen seitsemäänsataanneljäkymmeneenkahteen frangiin kymmeneen centimeen.

Mielihyvän hämmästys kulki Aarreaitan toisesta päästä toiseen sitä mukaa kun tieto levisi. Niin korkeaan tulokseen ei yksikään muotitavaroiden liike ollut tähän saakka yhdessä päivässä päässyt.

Illalla, kun Denise hoippui portaita ylös mennäkseen huoneeseensa, hänen täytyi nojautua ahtaan, peltikattoisen käytävän seiniin. Kun hän oli päässyt kammioonsa ja sulkenut ovensa, hän heittäytyi vuoteelleen, niin sietämättömästi hänen jalkojaan särki. Kauan hän tuijotti elottomin silmin pukeutumispöytää, vaatekaappia, koko hotellikaluston alastomuutta. Täälläkö hänen piti kuluttaa elämänsä? Hänen ensimmäinen täällä viettämänsä päivä tuntui niin armottoman pitkältä, niin lohduttoman raskaalta. Hän ei ikinä jaksaisi toista samanlaista. Sitten hän huomasi olevansa silkkipuvussa. Tämän talon määräämä puku kiusasi häntä, ja lapsellisuudessaan hän pukeutui vanhoihin villavaatteisiinsa purkaakseen muka matkakirstuaan. Mutta kun hän oli saanut ylleen oman köyhän pukunsa, hän tunsu kuristuvansa liikutuksesta, ja nyyhkytykset, joita hän oli koettanut aamusta asti pidättää, puhkesivat äkkiä kuumaan kyynelvirtaan. Hän heittäytyi uudelleen vuoteelle, itki veljiensä tähden, itki loppumattomasti, jaksamatta riisua kenkiänsäkään, itki menehtyäkseen sekä väsymyksestä että surusta.

V.

Seuraavana päivänä, tuskin puoli tuntia sen jälkeen kuin Denise oli saapunut osastolleen, Aurélie rouva tuli sanomaan hänelle kuivalla äänellä:

— Neiti, teitä kysytään johtokunnassa.

Denise tapasi Mouret'n istumassa yksinään suuressa, vihreällä ripsillä verhotussa työhuoneessaan. Hän oli sattunut muistamaan "Tappuratukan", minkä nimen Bourdoncle oli keksinyt Deniselle, ja vaikka hän ei yleensä välittänyt alentua toimittamaan santarmin virkaa, hän halusi nähdä uuden myyjättärensä peloitellakseen tätä, jos tämä vielä olisi yhtä huolimattomasti pukeutunut. Vaikka Mouret oli edellisenä iltana yhtynyt rouva Desforges'in pilkkaan, hänen itserakkautensa oli kärsinyt siitä, että hänen myyjättärensä pukua vastaan oli ollut muistuttamista. Hänen tunteensa tyttöä kohtaan olivat sangen sekavat, hänen olisi ollut vaikea selittää, oliko se ystävyyttä vai vihaa.

— Neiti, hän alkoi, — olemme ottaneet teidät palvelukseemme setänne tähden, ja jottei meidän vastoin tahtoamme olisi pakko...

Tähän hän lopetti. Hänen edessään, toisella puolella kirjoituspöytää, seisoi Denise suorana, vakavana ja kalpeana. Hänen silkipukunsa ei ollut enää liian väljä, vaan mukautui pehmeästi hänen neitseellisen hennon vartalonsa ja puhdaspiirteisten olkapäitensä mukaan. Ja joskin hänen hiuksensa, jotka olivat sidotut paksuille palmikoille, yhä vielä vastustelivat vallattomasti, niin ne kumminkin koettivat taipua.

Itkettyään edellisenä iltana Denise oli vaipunut uneen ja nukkunut vaatteet päällä neljään asti. Herättyään häntä oli hävettänyt hermostunut herkkätunteisuuden purkauksensa. Hän oli ryhtynyt pienentämään pukuaan, ja sitten hän oli kampa kädessä kuluttanut kokonaisen tunnin peilin edessä saamatta kuitenkaan tukkaansa mielensä mukaan.

— No, olettehan sentään siistimpi tänä aamuna... Mouret jatkoi. — Nuo pahanilkiset suortuvat vain eivät ota taipuakseen.

Mouret oli noussut ja ruvennut muitta mutkitta korjaillemaan Denisen tukkaa yhtä tuttavallisesti kuin edellisenä päivänä Aurélie rouva.

— Pistäkää nuo korvan taa, hän sanoi. — Ja palmikot ovat liian korkealla.

Denise ei avannut suutaan, antoi vain johtajansa menetellä mielensä mukaan. Vaikka tyttö oli vannonut karaistuvansa kestävänsä kaiken, häntä värisytti kun hän tuli johtajan eteen, sillä hän luuli, että hänet aiottiin erottaa. Mouret'n silminnähtävä hyväntahtoisuuskaan ei pystynyt rauhoittamaan häntä. Denise pelkäsi häntä yhtä paljon ja tunsu hänen läsnäollessaan ahdistusta, joka tuntui hänestä aivan luonnolliselta, sillä riippuihan hänen kohtalonsa tuon mahtavan miehen tahdosta. Kun Mouret sattui hipaisemaan tytön niskaa ja huomasi tämän vapisevan, hän katui, että oli luopunut hetkeksi ankaruudestaan, sillä auktoriteetin ylläpitäminen oli hänestä kaikista tärkeintä.

— No niin, neiti, hän jatkoi asettuen entiselle paikalleen kirjoituspöydän taakse. — Koettakaa hoitaa pukunne. Te ette enää ole Valognes'issa, oppikaa nyt pariisittareksi... Jos setänne nimi riitti hankkimaan teille paikan meillä, niin tahdon uskoa, ettette te puolestanne petä teihin asettamiani toiveita. Valitettavasti eivät muut täällä kannata mielipidettäni teidän suhteenne... Kun nyt olen varoittanut teitä, älkää saattako minua häpeään.

Hän kohteli Deniseä kuin lasta osoittaen hänelle enemmän sääliä kuin hyvyttä. Nuoren tytön olemuksessa oli jotakin, joka herätti hänen uteliaisuutensa ja sai hänet aavistamaan, että tuosta köyhästä ja taitamattomasta lapsesta oli kerran kehittyvä viehättävä nainen. Hänen toruessaan Denise oli sattunut katsomaan rouva Hédouinin kuvaan, jonka kauniit, säännölliset kasvot hymyilivät vakavasti kultakehyksessään, ja hänet valtasi väristys Mouret'n rohkaisevista sanoista huolimatta. Tuollainenko hän oli ollut, tuo nainen, jonka Mouret kaupungilla liikkuvien huhujen mukaan oli tappanut rakentaakseen talonsa hänen verestään tahraantuneiden kivien perustalle. Mouret jatkoi yhä puhettaan.

— Menkää, hän sanoi lopuksi ja tarttui uudestaan kynään.

Denise meni, ja käytävässä häneltä pääsi helpotuksen huokaus.

Tästä päivästä lähtien Denise piti päänsä pystyssä. Herkkätunteisuudestaan huolimatta hän oli rohkea tyttö, joka tiesi, että heikon ja turvattoman täytyy noudattaa järjen ääntä, ja iloisesti hän kävi asettamaansa tehtävään kiinni. Melua nostamatta hän kulki suoraan eteenpäin tähdäten esteistä huolimatta maaliinsa. Ja tämän hän teki mitä luonnollisimmalla ja yksinkertaisimmalla tavalla, sillä

voittamaton lempeys oli juuri hänen luonteensa ydin.

Ensiksikin hänen oli voitettava työn aiheuttama ääretön väsymys. Vaatteiden nosteleminen rasitti hänen käsivarsiaan ja koko hänen ruumistaan niin suuresti, että kuutena ensi viikkona hän valitteli kääntyessään yöllä vuoteessaan. Hänen selkäänsä ja hartioitaan pakotti liiallisesta rasituksesta. Mutta vielä enemmän häntä vaivasivat hänen paksupohjaiset ja raskaat kenkensä, jotka hän oli tuonut Valognes'ista mukanaan ja joita hänen täytyi käyttää, koska rahat eivät riittäneet kevyempien ostamiseen. Alituisesta menosta aamusta iltaan ja peläten nuhteita, jos hetkeksikään nojautui seinään levätäksään, hänen hennot pikkutyttö jalkansa olivat jalkineiden sopimattomuudesta turvonneet muodottomiksi. Kantapäitä särki, ja jalkaterät olivat täynnä rakkoja, jotka puhjetessaan märkivät niin, että jalka tarttui sukkaan kiinni. Jalkojen liiallinen rasittaminen, joka varsinkin naiselle on epäterveellistä, aiheutti hänen elimistössään häiriöitä, jotka hänen ihonsa kalpeus paljasti. Mutta vaikka hän oli niin hoikka ja näytti niin peräti heikolta, hän kesti, vaikka niin monen muun muotikaupan myyjättären täytyi luopua palveluksesta ammatin tuottamien tautien johdosta. Hänen lujutensa kestämiään tuskaa, hänen itsepintaiset ponnistuksensa ja hänen vaatimaton rohkeutensa pitivät hänen selkensä suorana ja huulensa hymyssä, vaikka hän tunsu heikkenevänsä ja riutuvansa työstä, jota miehenkään voimat tuskin olisivat kestäneet.

Toisena kiusana oli koko hänen osastonsa vihamielisyys. Ruumiillisiin tuskiin, joita hänen oli kestävä, liittyivät toverien vainoista aiheutuneet kärsimykset. Vaikka hän oli kaksi kuukautta lempeydellä ja kärsivällisyydellä koettanut lepyttää heitä, ei hän ollut vielä päässyt heidän äreystään voitolle. Hänen hellydentarpeeseensa vastattiin pistosanoilla ja kiusanteolla; toverit olivat aina yhtä mieltä häntä vastaan, aina he sulkiivat hänet pois yhteisistä riennoistaan. Hän sai kauan kestää heidän pilkkaansa epäonnistuneen ensiesiintymisensä johdosta, häntä sanottiin "Pörröpääksi" ja "kampurajalaksi", ja kun joku ei onnistunut myynnissään, hänen sanottiin olevan Valognes'ista kotoisin; sanalla sanoen, hän oli ainaisen pilkan kohteena. Kun hän sitten tavaratalon koneistosta selville päästyään osoittautui jonkin ajan kuluttua oivalliseksi myyjättäreksi, hämmästys oli yleinen. Nyt tytöt yksissä tuumin koettivat ryöstää häneltä paremmat myyntivuorot. Marguerite ja Clara, jotka arvasivat vaistomaisesti hänen etevyytensä ja pelkäsivät joutuvansa alakynteen, tekivät liiton uutta tulokasta vastaan, ja kätkeäkseen levottomuutensa he teeskentelivät mitä suurinta ylenkatsetta häntä kohtaan. Aurélie rouvaa loukkasi tytön jäykkyys, joka ei sallinut hänen yhtyä muiden imartelevaan suitsuttamiseen. Siksi johtajatar ei ottanutkaan häntä puolustaakseen, vaan yllytti häntä vastaan suosikkinsa, hovinsa suosikit, jotka alinomaan polvillaan ollen osasivat tarjota hänelle sitä mairittelevaa ylistystä, jota hän muhkeassa mahtavuudessaan tarvitsi pysyäkseen hyväntuulisena. Näytti siltä kuin rouva Frédéric, alajohtajatar, olisi tahtonut pysyä heidän liitostaan erillään, mutta sen hän teki kai vahingossa, sillä hän osoittautui yhtä kovaksi kuin muutkin, niin pian kuin huomasi, mihin rettelöihin saattoi joutua, jos uskalsi vastoin muiden tahtoa osoittaa hyväntahtoisuutta. Denisellä ei ollut kenessäkään turvaa. Kaikki he olivat "Tappuratukkaa" vastaan, ja hänen täytyi alinomaan olla sotakannalla tulematta sittenkään kunnollisesti toimeen.

Sellaista hänen elämänsä oli. Hänen oli pakko hymyillä, esiintyä uljaasti ja kohteliaasti silkkipuvussa, joka ei ollut hänen omansa. Hänen täytyi raataa rohkeasti, vaikka oli menehtymäisillään väsymyksestä, vaikka häntä ravittiin huonosti, kohdeltiin pahoin, ja vaikka yhtämittaiset karkeat erottamisuhaudet painoivat hänen mieltään. Hänen huoneensa oli hänen ainoa turvapaikkansa, ainoa paikka, missä hän saattoi antautua kyyneltensä valtaan, kun päivän kärsimykset olivat käyneet liian koviksi. Mutta sielläkin oli hyytävän kylmä. Lumen peittämästä peltikatosta syntyvä jäinen viima värisytti hänen jäseniään, niin että hänen täytyi maata vuoteessa käppyrässä, panna kaikki vaatteet lisäpeitoksi ja itkiessään kätkeä kasvonsa peitteen alle estääkseen niitä sierettymästä. Mouret ei puhutellut häntä enää koskaan. Kun Denise sattui työssään kohtaamaan Bourdonclen ankaran katseen, hän vavahti, sillä hän arvasi tämän leppymättömäksi viholliseksi, joka ei antaisi hänelle vähintäkään virhettä anteeksi. Keskellä tätä yleistä vihamielisyyttä isä Jouven hänelle osoittama kohteliaisuus tuntui hänestä oudolta. Jos tämä tapasi hänet jossakin syrjässä, hän puhutteli häntä naurussa suin koettaen sanoa jotakin miellyttävää. Kaksi kertaa järjestyksenvalvoja oli säästännyt Denisen nuhteilta taivuttamatta häntä kiitollisuuteen, sillä nuori tyttö ei välittänyt hänen suojeleksestaan. Se herätti hänessä pelkoa.

Eräänä iltana päivällisen jälkeen, kun Denise toveriensa kanssa järjesteli kaappeja, Joseph tuli ilmoittamaan hänelle, että alhaalla eräs nuori mies kysyi häntä. Denise meni alakertaan levottomana.

— No jopa nyt jotakin, sanoi Clara, kun Tappuratukallakin on sulhanen!

— Mahtaa olla miehellä nälkä, vastasi Marguerite.

Alhaalla ovikäytävässä Denise tapasi Jeanin. Hän oli kieltänyt veljeään tulemasta tavarataloon häntä tapaamaan, sillä tällaiset käynnit tekivät siellä ikävän vaikutuksen. Mutta hän ei hennonut torua poikaa. Poika parka näytti olevan aivan suunniltaan. Hän oli juossut paljain päin Templen kaupunginosasta asti ja oli aivan hengästynyt.

— Onko sinulla kymmenen frangia? hän sammalsi. — Anna minulle kymmenen frangia tai olen hukassa.

Pojan liehuvat kiharat ja tyttömäisen lempeät kasvot olivat niin lystikkäänä vastakohtana tälle juhlallisen synkkämieliselle lauseelle, että Deniseä olisi naurattanut, jos hän ei olisi pelästynyt rahanpyyntöä.

— Kymmenen frangia? hän sanoi. — Mihin?

Jean punastui. Hän kertoi tavanneensa erään toverinsa sisaren, mutta Denise käski hänen vaieta ollen hämillään hänkin ja haluamatta tietää enempää. Jo kaksi kertaa Jean oli tullut pyytämään häneltä apua samanlaisiin tarpeisiin, mutta silloin oli ollut kysymys pienistä summista. Ensimmäisellä kertaa hän oli tarvinnut vähän toista frangia, toisella kertaa puolitoista. Aina hän lankesi samanlaisiin erehdyksiin, aina oli naisista kysymys.

— En voi antaa sinulle kymmentä frangia, sisar jatkoi, — Pépén kuukausimaksua ei ole vielä suoritettu, ja minulla on rahaa vain siihen. Minulle jää sen verran, että saan itselleni uudet kengät. Tarvitsen ne välttämättä... Et ole lainkaan järkevä, Jean. Käyttäydyt tyhmästi.

— Olen hukassa, Jean toisti traagillisella äänellä. — Kuule sisko kulta, nyt on kysymys pitkästä, mustasilmäisestä työstä. Menin kahvilaan hänen ja hänen veljensä kanssa, enkä voinut arvata, että se tulisi niin kalliiksi...

Denisen täytyi taas keskeyttää, ja kun hän näki lemmikkinsä silmien täyttyvän kyynelistä, hän otti kukkaron taskustaan ja haki siitä kymmenen frangin rahan, jonka pisti veljen käteen. Jeanilta pääsi heti nauru.

— Tiesinhän... Mutta kunniani kautta, en enää toiste tee niin. Se olisi kerrassaan konnamaista.

Hän puikki tiehensä suudeltuaan sisartaan poskelle kuin mieletön. Tavaratalon kauppa-apulaiset ihmettelivät.

Sinä yönä Denise nukkui levottomasti. Siitä asti kun hän oli tullut Naisten Aarreaittaan, hänellä oli ollut alituinen huoli toimeentulosta. Hän oli yhä ylimääräisenä ilman kiinteää palkkaa, ja kun osaston tytöt veivät häneltä kaikki paremmat kaupat, ei hänelle annetuilla mitättömillä myynneillä voinut ansaita enempää kuin että sai Pépén ylläpidon maksetuksi. Kurjuutta tämä hänelle merkitsi, silkkipukuista kurjuutta. Hänen täytyi valvoa yönsä pitääkseen kunnossa vähäisen vaatevarastonsa, parsiakseen alusvaatteensa ja korjatakseen paitojaan, jotka olivat läpeensä kuluneet, hän oppi lisäksi taitavaksi suutariksi paikkaamalla vähän väliä kenkiään. Hän pesi pesuvadissa vaatteensa. Mutta varsinkin hän oli levoton vanhasta villapuvustaan. Hänellä ei ollut toista ja hänen täytyi pukea se päälleen illalla riisuttuaan talon vaatteet. Se kului. Hän tarkasteli sitä pelokkaasti. Likapilkku oli hänelle suruksi, repeämä todelliseksi epätoivoksi. Omiin tarpeisiinsa hänellä ei ollut mitään, ei mitään millä ostaa niitä pieniä tarvikkeita, joita nainen tarvitsee. Kaksi viikkoa hänen piti odottaa, ennenkuin sai kokoon sen verran rahaa, että kykeni ostamaan neuloja ja lankaa. Siksi hän joutuikin täydelliseen rahapulaan, kun Jean rakkausjuttuineen odottamatta tuli aiheuttamaan häiriötä hänen menoarvioonsa. Jo frangin menettäminen tuotti tuntuvaan vaillingin hänen kukkaroonsa. Kuinka hän nyt korvaisi nuo kymmenen frangia, jotka puuttuivat? Ei ajattelemistakaan, että hän yhdessä päivässä ansaitsisi niin paljon. Ajatus vaivasi painajaisena häntä unessa aina päivänkoitteeseen asti. Milloin Pépé heitettiin kadulle, milloin hän itse verissä sormin käänteli katukiviä katsoakseen, eikö niiden alla olisi kätkössä rahoja.

Seuraavana päivänä hänen oli hymyiltävä ja näyteltävä hienopukuisen neidin osaa. Tunnettuja asiakkaita tuli osastolle, ja moneen kertaan Aurélie rouva kutsui hänet luokseen heittääkseen hänen hartioilleen milloin minkin vaatekappaleen uuden kuosin näyttämistä varten. Kaartaessaan vartaloaan muotilehtien naiskuvien tapaan hän ajatteli Pépén kuukausimaksua, josta puuttui kymmenen frangia ja joka oli sinä iltana maksettava. Vaikka hän lisäsi siihen kenkärähäksi varatut säästönsä — sillä tulihan hän vielä jonkin kuukauden vanhoilla toimeen — niin siitä ei sittenkään tullut kolmeakymmentäneljää frangia enempää. Mistä ottaa nuo kuusi frangia, jotka vielä puuttuivat. Hänen sydämensä oli pakahtua tuskasta.

— Huomatkaa, puku on olkapäistä väljä, sanoi Aurélie rouva. — Samalla sangen aistikasta ja sangen mukavaa. Näettekö, se ei ollenkaan ahdistaa käsivarsia liikuttaessa.

— Ei ollenkaan, vakuutti Denise kohteliaasti hymyillen. — Ei edes tunnukaan. Varmaankin se on rouvalle mieleen.

Tätä sanoessaan hän muisti vieneensä Pépén edellisenä sunnuntaina kävelemään Elyséen puistoon ja katui sitä. Eihän lapsi parka tosin usein päässyt hänen kanssaan kävelemään, eipä silti, mutta hänen oli

täytyntä ostaa pienokaiselle piparkakkuja ja pieni lapio, ja sitten he eivät voineet olla menemättä nukketeatteriin. Heti siitä oli karttunut koko summa, frangi kolmekymmentäviisi centimea. Jean ei todellakaan muistanut ajatella pikku veikkoaan kun teki tyhmyyksiä. Denisen oli vastattava lopuksi kaikesta.

— Jos ei tämä miellytä rouvaa, jatkoi johtajatar, niin... Pankaahan tuo vaippa, neiti, jotta rouva voi vertailla.

Ja Denise sipsutteli pienin askelin, vaippa hartioillaan ja sanoi:

— Tämä on kyllä lämpimämpi... Ja aivan muodin mukainen.

Iltaan asti Denise kätki ammattinsa vaatiman hymyn alle kiduttavat rahahuolensa. Osaston tytöt, joilla oli yltä kyllin työtä sinä päivänä, sallivat hänenkin myydä, mutta oli vasta tiistai ja täytyi odottaa lauantaihin, ennenkuin sai nostaa viikon ansiot. Päivällisen syötyään hän päätti mennä vasta seuraavana päivänä rouva Gras'n luo. Hän saattoi sanoa saaneensa esteen, ja siihen mennessä hänen kenties onnistuisi saada jostakin kuusi frangia kokoon.

Denise, joka pelkäsi vähimpiäkin menoja, meni aikaisin huoneeseensa. Mitä hänellä olisi ollut ulkona tekemistä, kun kukkaro taskussa oli tyhjä ja kun hän lisäksi oli niin arka, ettei uskaltanut mennä tunteimiaan tavaratalon lähikatuja kauemmaksi. Kävelyään Palais-Royaliin asti hengittääkseen raitista ilmaa hän palasi nopeasti kotiin ommellakseen tai pestäkseen vaatteitaan. Tyttöjen huoneiden sivu kulkevassa käytävässä oli iltaisin ja aamuisin kasarmin tapainen epäjärjestys. Tytöt juoksentelivat sangen huolimattomassa asussa, hakivat pesuvettä, järjestelivät pesuvaatteita, viivytelivät juoruja levittääkseen, suuttuivat ja leppyivät vuorotellen. Kun heitä oli kielletty menemästä huoneisiin työpäivän aikana, he itse asiassa vain nukkuivat niissä saapuen illalla viime hetkessä ja lähtien pois aamulla, ennenkuin olivat oikein heränneetkään, siistiydyttyään ja pukeuduttuaan kiireesti. Tämä käytävää vähän väliä lakaiseva, tuulenpuuskan tapainen meno, väsymys, joka sai tytöt kolmetoista tuntia kestävän työpäivänsä jälkeen heittäytymään vuoteelle siitä sen koommin enää hievahtamatta, rasittumisesta johtuva äreys, joka alinomaa yllytti heitä toinen toistaan vastaan, kaikki muistutti kiusaantuneiden joukkojen ohikulkiessaan käyttämää majataloa. Denisellä ei ollut yhtään ystävää. Kaikista myyjättäristä yksi ainoa, naapuriosaston myyjätär Pauline Cugnot, osoitti hänelle myötätuntoa, mutta kun valmiiden vaatteiden osasto ja valkotavaraosasto olivat ilmisodassa keskenään, oli tyttöjen täytyntä rajoittua vaihtamaan silloin tällöin jokin kiireinen sana, ja ystävyys ei ottanut kehittyäkseen. Pauline asui aivan Denisen huoneen vieressä, sen oikealla puolella, mutta hän katosi heti pöydästä noustuaan ja palasi vasta yhdentoista aikaan, jolloin Denise kuuli hänen menevän levolle. He tapasivat siis toisensa ainoastaan työn aikana.

Denise oli vielä kerran ryhtynyt korjaamaan kenkiään. Hän käänteli niitä kädessään huolestuneena tarkastellen, vieläkö ne kestäisivät yhden kuukauden. Sitten hän päätti ryhtyä työhön, paksulla silmäneulalla hän koetti ommella irtipäässeet pohjat päällisiin kiinni. Kauluksensa ja kalvosimensa hän oli pannut saippuaveteen pesuvatiin.

Joka ilta hän kuuli kuinka toverit palasivat. Kuului hiljaista supatusta ja naurua, joskus riitaa, jota koetettiin tukahduttaa. Sitten vuoteet ritisivät, haukoteltiin syvään, ja lopuksi huoneet vaipuivat toinen toisensa jälkeen makeaan uneen. Hänen vasemmanpuoleinen naapurinsa puheli usein unissaan, mistä Denise oli alussa pelästynyt. Oli kenties niitäkin, jotka ohjesäännöstä huolimatta valvoivat myöhäiseen yöhön niinkuin Denisekin korjatakseen vaatteitaan, mutta sen he tekivät kai yhtä varovasti kuin hänkin sukkasillaan liikkuen ja vähintäkään melua aiheuttamatta, sillä suljettujen ovien takaa ei kuulunut hiiskahdustakaan.

Kello oli kymmenen minuuttia yli yksitoista kun käytävässä äkkiä kuului liikettä, ja Denise nosti päätään. Jokohan nyt taas joku oli myöhästynyt? Pauline kai, sillä Denise kuuli viereistä ovea avattavan. Mutta hämmästykseseen hän huomasi, ettei valkotavaroiden myyjätär mennytkään omaan kammionsa, vaan koputti hänen ovelle:

— Päästäkää sisälle! Olen Pauline.

Myyjättäriä oli kielletty käymästä toistensa luona, ja Denise kiirehtikin avaamaan, jottei rouva Cabin, joka valvoi ohjesäännön noudattamista, huomaisi järjestyksen rikkojaa.

— Oliko hän siellä? kysyi Denise sulkiessaan ovea.

— Kuka? Rouva Cabinko? Pauline sanoi. — Oh, en minä häntä pelkää... Viidestä frangista hän kyllä leppy.

Sitten hän lisäsi:

— Jo aikoja olen tahtonut puhua kanssanne. Alhaalla ei ole koskaan tilaisuutta... Ja kun tänä iltana pöydässä näytitte niin alakuloiselta...

Denise kiitti heltyneenä toveria hyvántahtoisuudesta, ja pyysi häntä istumaan. Mutta hämmästyneenä odottamattoman vieraan tulosta hän piteli yhä kädessään kenkää, jota oli korjaamassa. Paulinen katse sattui siihen, sitten hän pudisti päätään, katsoi ympärilleen ja näki kauluksen ja kalvosimet pesuvadissa.

— Lapsi parka, arvasinhan, jatkoi Pauline. — Älkää huoliko, kyllä minä tiedän miltä tuntuu. Ensi aikoina, kun saavuin Chartres'ista ja kun ei isä Cugnot lähettänyt minulle centimeäkään, pesin minäkin pyykkiä. Pesin paitanikin. Minulla oli niitä kaksi, ja aina te olisitte löytäneet toisen likoamasta.

Hengästyneensä juoksemisesta hän oli istunut. Hänen sikkarasilmäiset leveät kasvonsa olivat piirteiden karkeudesta huolimatta miellyttävät, suu oli iso, mutta lempeä. Hän rupesi muitta mutkitta kertomaan elämäkertaansa. Isän kodissa hän oli viettänyt nuoruutensa. Sitten mylläri oli tehnyt vararikon ja antanut tyttärelle kaksikymmentä frangia käteen käskien tämän mennä Pariisiin onneaan etsimään. Hän oli joutunut alussa kokemaan kovaa, ensin Batignollen tavaratalon myyjättärenä ja sitten Naisten Aarreatan palveluksessa, loukkauksia, solvauksia ja kieltäyksiä. Mutta nyt oli elämä jo siedettävää. Hän ansaitsi kaksisataa frangia kuukaudessa ja huvitteli mielensä mukaan huolehtimatta tulevaisuudesta ja laskematta päiviä. Rintaneula ja kellonvitjat koristivat hänen vyötäisiltä somasti istuvaa tummansinistä verkkapukuaan, ja hän hymyili ison harmaan sulan somistaman samettihatun suojasta.

Denise punastui häveten paikkaamistyötään ja yritti selittää, mutta Pauline keskeytti toistaen:

— Minäkin olen kokenut samanlaista. Ja minä olen vanhempi teitä, kaksikymmentäkuusi ja puoli vuotta jo, vaikka en siltä näytä... Kas niin, kertokaa nyt mikä teitä vaivaa.

Denise antoi myöten tuon vilpittömästi tarjotun ystävyuden voittamana. Alushameessaan, vanha huivi hartioilla, hän istuutui muhkeasti pukeutuneen Paulinen viereen, ja syntyi vilkas keskustelu. Huoneessa oli jäätävän kylmä. Vilu tuntui valuvan pieneen ullakkokamariin vankilamaisen alastomia seiniä pitkin. Tyttöjen sormet kangistuivat pakkasesta, mutta he eivät huomanneet sitä kertoessaan toisilleen salaisuutensa. Denise avasi arasti sydämensä ja uskoi vähitellen toiselle kaikki surunsa. Hän puhui Jeanista ja Pépéstä ja kertoi alituiset rahahuolensa. Siitä puhe kääntyi valmiiden vaatteiden myyjättäriin, ja Pauline puhui suunsa puhtaaksi.

— Senkin heittiöt! hän sanoi. — Jos he tahtoisivat käyttäytyä ihmisiksi teitä kohtaan, niin ansaisisitte kyllä enemmän kuin sata frangia kuukaudessa.

— Kaikki vihaavat minua, Denise sanoi itkuun purskahtaen, — enkä minä ymmärrä minkä tähden. Herra Bourdoncle esimerkiksi on alati väijymässä minua saadakseen minut kiinni virheestä, ikäänkuin olisin hänen tiellään... Isä Jouve yksin...

Toinen keskeytti:

— Sekö vanha marakatti! Älkää toki häneen luottako... Tiedättekö, sellaisia isonenäisiä miehiä ei kannata uskoa. Hänellä on kyllä kunniamerkki, mutta hänestä on yhtä ja toista sanomista meidänkin osastolla... Mutta olette te lapsellinen, kun noin vähästä itkette? Tuollainen herkkätunteisuus on oikea onnettomuus. Kaikkien täytyy kestää mitä teidän on kestettävä. Tuliaisia te maksatte, siinä kaikki.

Hän tarttui Denisen käteen ja suuteli häntä hyvän sydämensä voittamana. Raha-asiat olivat vakavampaa laatua. Köyhä tyttö ei tietysti jaksanut elättää kahta veljeään, maksaa toisen ylläpidon ja toisen hovit, kun ei päässyt ansaitsemaan muuta, kuin mitä toverit suvaisivat hänelle antaa, sillä palkkaa hän tuskin saattoi odottaa ennenkuin maaliskuussa, kevätmynnin vilkastuessa.

— Kuulkaa nyt, teidän on mahdotonta tulla toimeen tällä tavalla, sanoi Pauline. — Teidän sijassanne minä...

Mutta hän vaiken, sillä käytävästä kuului liikettä. Marguerite kenties, sillä hänestä kerrottiin, että hän kulki iltaisin käytävässä urkkiakseen nukkuivatko muut. Pauline, joka yhä piteli Denisen kättä, katsoi häntä vähän aikaa sanomatta mitään kuunnellen uudistuisiko ääni. Sitten hän jatkoi hiljaa lempeästi vakuuttaen:

— Teidän sijassanne minä ottaisin ystävän.

— Ystävän? kuiskasi Denise, ymmärtämättä aluksi. Mutta kun asia selveni hänelle, hän veti kätensä pois ja oli aivan typerän näköinen. Hän häpesi tuota neuvoa, sillä sellainen ei ollut koskaan johtunut

hänen mieleensä, eikä hän ymmärtänyt mitä hyötyä siitä voisi olla.

— Enhän toki, hän vastasi yksinkertaisesti.

— Muuten, Pauline jatkoi, — te ette selviä, sen minä sanon... Laskekaa vain: neljäkymmentä frangia pienokaisesta ja vähän väliä viiden frangin summa toiselle. Ja ettehan tekään voi pukeutua kuin kerjäläinen, niin juuri, kenkäne ovat lopussa... Ottakaa ystävä! Se on paljon parempi.

— En ota, toisti Denise.

— No niin, tyhmästi teette... Täytyyhän sitä ja se on aivan luonnollista. Meidän kaikkien on ollut pakko turvautua siihen. Minäkin olin ylimääräisenä niinkuin tekin alituisessa rahanpuutteessa. Ruoka ja asunto on tietysti, mutta kuka pitää huolen puvusta. Ja sitten mahdotontahan on olla ilman rahaa. Kukaan ei voi kaiken ikäänsä istua kammiossaan katselemassa kärpästen lentoa. Ja mikä sitten neuvoksi? Hyvä Jumala, sitä täytyy...

Sitten hän kertoi ensimmäisestä ystävästään, asianajajan kirjurista, johon hän oli tutustunut huviretkellä Meudoniin. Tämän jälkeen hän oli ottanut postivirkamiehen. Syksystä alkaen hänellä oli ystävänsä eräs Bon Marchén myyjä, sangen kiltti poika, jonka seurassa hän vietti kaikki joutohetkensä. Mutta tietysti hän ei huolinut monesta yhtäaikaan. Hän oli kunnan tyttö, ja häntä inhottivat nuo kurjat, jotka tyytyivät kehen tahansa.

— En minä käske teitä käyttäytymään huonosti, enhän toki, hän jatkoi nopeasti. — En esimerkiksi tahtoisi näyttäytyä teidän Claranne seurassa, sillä sen verran minä pidän maineestani enkä ole huimapää. Mutta kun seurustelee siivosti jonkun kanssa eikä tiedä tekevänsä pahaa... Onko se nyt sitten teistä niin pahaa?

— Ei, vastasi Denise, — mutta minusta ei ole siihen, siinä kaikki.

He vaikenivat uudestaan. Vilusta huolimatta he hymyilivät toisilleen heltyen noista hiljaa kuiskatuista salaisuuksista.

— Ja sitten, jatkoi Denise punastuen, — eihän sitä voi, ellei sydän käske.

Pauline katsoi häneen kummastellen. Lopuksi hän nauroi ja suuteli Deniseä vielä kerran sanoen:

— Mutta, kultaseni, eihän sitä mieltymättä... Olettepa te lapsellinen! Eivät ne väkisin vie... Kuulkaahan, tahdotteko, että Baugé vie meidät ensi sunnuntaina jonnekin maalle? Hän voi ottaa toverin matkaan.

— En, Denise toisti itsepintaisesti, alati yhtä lempeänä. Pauline ei enää uudistanut pyyntöään. Jokainen oli vapaa käyttäytymään mielensä mukaan. Hän oli sanonut minkä sanoi, sydämensä hyvydestä, sillä hänen kävi todellakin sääliseksi, kun näki toverin noin onnettomaksi. Kun kello oli lyönyt kaksitoista, hän nousi lähteäkseen. Mutta sitä ennen hän pakotti Denisen ottamaan vastaan nuo kuusi frangia, jotka häneltä puuttuivat sanoen ettei niillä ollut mitään kiirettä. Denisen sopi maksaa sitten kun ansaitsi enemmän.

— Nyt, hän lisäsi, sammuttakaa kynttilä, jotteivät arvaa kenen ovi narahtaa... Voitte sitten jälleen sytyttää.

Kynttilän sammuttua ystävät vieläkin kerran puristivat kättä. Pauline pujahti kevyesti ovesta ja katosi omaan huoneeseensa melua herättämättä. Hameen kahina vain ilmaisi, että väsyttävästä päivästä huolimatta joku vielä valvoi sikeään uneen vaipuneissa huoneissa.

Ennen maatapanoan Denise tahtoi lopettaa kengänkorjauksen ja pesun. Kylmä yhä lisääntyi sitä myöten kuin yö kului. Mutta Denise ei sitä huomannut, sillä keskustelu oli saanut hänen verensä kuohuksiin. Hän ei liioin paheksunut toverin tunnustuksia, sillä hänen mielestään jokaisen oli lupa järjestää elämänsä mielensä mukaan, kun oli yksin eikä kenestäkään riippuvainen. Hänen elämänsä puhtaus ei ollut lujien periaatteiden ansiosta, se johtui hänen suorasta järjestään ja turmeltumattomasta luonteestaan. Yhtä käydessä hän vihdoinkin kävi nukkumaan. Hän ei rakastanut ketään, ei ketään. Mitä varten hän siis muuttaisi elämänsä ja riistäisi veljiltään heille lupaamansa äidin hellyyden? Mutta sittenkään hän ei saanut unta silmiinsä. Kuumana juoksi veri hänen suonissaan, ja outoja näkyjä kohosi pimeästä hänen silmiensä eteen. Ne hälvähtivät vähitellen ja katosivat yöhön.

Tästä illasta lähtien Denisen silmät avautuivat huomaamaan tunne-elämän ilmiöitä osastollaan. Kun työ ei liiksi rasittanut, "mies" oli alinomaa työllä mielessä. Juoruja kerrottiin toiselta toiselle, ja niissä oli usein viikkokaudeksi nauramista. Clara vietti häpeällistä elämää kolmen miehen elättinä kuljettaen perässään kokonaista laumaa sattuman hänen saattoonsa liittämiä rakastajia. Tavaratalossa hän rasitti

itseään niin vähän kuin suinkin, kun tiesi saavansa rahaa vähemmällä vaivalla muualta, ja hän olisi jo aikoja sitten eronnut palveluksesta, jollei hänen olisi ollut pakko näön vuoksi pysyä paikoillaan, sillä hän pelkäsi isä Prunairea, joka lupasi tulla Pariisiin lyömään hänet vaivaiseksi, jos hän ei elänyt ihmisiksi. Marguerite sitä vastoin käyttäytyi siivosti, eikä hänellä tiedetty olevan rakastajaa. Kaikki ihmettelivät tätä, sillä hänen tarinansa ei ollut kenellekään salaisuus. Kaikki tiesivät hänen tulleen Pariisiin kätkeytyäkseen virheensä seurauksista. Mutta kuinka hän oli lapsen ylipäänsä saanut, jos hän noin siveästi eli. Häneen ei sittenkään ollut luottamista. Arvatenkin hän pysyi aisoissa miellyttääkseen grenoblelaista serkkuaan. Tytöt eivät säästäneet rouva Frédériciäkään, vaan väittivät hänen olevan hyvissä väleissä milloin minkin ylhäisen henkilön kanssa, mutta totuus oli, ettei hänen sydämensä asioista tiedetty mitään. Illalla leskirouva poistui äreänä ja jäykkänä, eikä kukaan tiennyt, minne hän niin kipakasti kiirehti. Mitä Aurélie rouvaan tuli, niin hänestä kerrotut jutut olivat varmaankin perättömiä, tyytymättömien myyjättärien keksimiä hullutuksia, joita ei kukaan todenperästä uskonut. Hänen sanottiin aikanaan keränneen ympärilleen pienen hovin kuuliaisia nuorukaisia ja väitettiin, että hänen eräälle poikansa ystävälle osoittama äidillinen rakkaus oli ollut liian hellää laatua, mutta nykyään hänen asemansa osaston johtajattarena vaati häneltä vakavuutta, ja hänen arvokkaasta esiintymisestäään päättäen hän ei enää välittänyt seikkailuista. Mutta sen sijaan oli muita, joita lapsellisuudet eivät vielä kyllästyttäneet: koko suuri lauma tavaratalon tyttöjä, joita töiden loputtua iltapäivällä odotettiin ovella. Nuoria miehiä oli joukoittain Gaillonin aukiolla ja pitkin Michodièren- ja Neuve-Saint-Augustininkatuja kuin vahdinpidossa, liikkumattomina pitäen silmällä ohikulkevia tyttöjä. Omansa löydettyään he tarjosivat kätensä ja katosivat hänen kanssaan kadun kulmasta puhellen tyynesti ja arvokkaasti.

Mikä varsinkin Deniseä hämmästytti oli hänen Colombania koskeva havaintonsa. Milloin ikinä hän katsoi kadun toisella puolen kituvaa Vanhaa Elbeufia, hän näki setänsä ensimmäisen kauppa-apulaisen ovella tuijottamassa valmiiden vaatteiden myyjättäriä. Kun Colomban huomasi, että Denise katseli häntä, hän käänsi punastuen päänsä pois ikäänkuin olisi pelännyt, että nuori tyttö antaisi hänet ilmi Genevièvelle, vaikka Denise ei enää käynyt setänsä perheessä, sen jälkeen kun oli astunut Naisten Aarraitan palvelukseen. Denise luuli ensin, että Margueritesta oli kysymys, sillä Colombanin raukeat silmäykset tuntuivat ilmaisevan onnetoman rakastajan toivottomuutta, ja Margueritesta ei todellakaan paljon toivomista ollut, sillä hänellä oli asunto tavaratalossa ja hän kohteli kaikkia ihailijoitaan yhtä tylästi. Mutta sitten suureksi hämmästykselleen Denise huomasi erehtyneensä, sillä Colombanin katseet piirittivätkin Claraa eikä Margueriteä. Kuukausia onneton ihailija oli hautonut katukäytävällä rakkauttaan uskaltamatta lähestyä ja tyytyen silmäyksiin, vaikka hänen olisi ollut niin helppoa tutustua tähän vapaudesta nauttivaan tyttöön, joka asui Louis-le-Grandinkadulla ja jolla oli joka ilta uusi mies rinnallaan. Clara ei näyttänyt itsekään tietävän mitään tästä valloituksestaan. Deniseen havainto teki tuskallisen vaikutuksen. Sellaista kurjuuttako rakkaus olikin! Tuo poika, jolla oli niin suuri onni aivan lähellä, ei välittänyt sen enempää siitä, vaan turmeli tulevaisuutensa ja rukoili polvillaan arvotonta naista niinkuin pyhimystä. Tästä lähtien hän tunsu sydäntänsä kouristavan joka kerta, kun hän Vanhan Elbeufin vihreäläisen ikkunan takana huomasi Genevièven kalpeat ja riutuneet kasvat.

Tätä kaikkea Denise ajatteli illalla nähdessään toverien poistuvan ystäviensä seurassa. Ne, jotka eivät asuneet Naisten Aarraitassa, palasivat vasta seuraavana päivänä, tuoden mukanaan ulkoilman ja tuntemattoman maailman päihdyttäviä tuoksua. Denise vastasi hymyillen Paulinen ystävälliseen tervehdykseen tämän rientäessä Gaillonin aukion suihkukaivolle, minkä vieressä tiesi Baugén säännöllisesti odottavan kahdeksasta lähtien. Denise mentyään ulos viimeisenä teki pienen kävelymatkinsa aina yksin ja palasi kotiin aina ensimmäisenä, ryhtyi työhön tai meni nukkumaan pää täynnä outhoita haaveita ja uteliaana tietämään millaista Pariisin elämä oikeastaan oli. Hän ei tosin kadehtinut näitä naisia, sillä olihan hänen turvanaan yksinäisyys ja arkuus, johon hän sulkeutui kuin kuoreen, mutta häntä huvitti heittäytyä mielikuvituksensa valtaan, arvata mitä ei tiennyt ja luoda itselleen oma käsityksensä kahvila-, ravintola- ja teatterihuvituksista, vene- ja jalkamatkoista, joista kuuli alati puhuttavan. Haaveet jättivät hänen mieleensä jonkinlaista väsymystä, halunsekaista raukeutta, ja hänestä tuntui, että oli jo kyllästynyt noihin huveihin, joita ei ollut vielä maistanutkaan.

Mutta paljon aikaa ei hänellä riittänyt haaveisiin sillä hänen elämänsä oli pelkkää työtä. Ja liikkeessä, kolmetoista tuntia kestävä työpäivän rasituksessa, ei kenenkään mieleen johtunut, että myyjät ja myyjättäret olisivat voineet rakastua toisiinsa. Jos kuohuva, alituinen sota rahasta ei olisi tasoittanut sukupuolisuhteita, niin yhtämittainen, päät ja jäseniä väsyttävä väentungos olisi sen tehnyt. Harvoin lemmentliittoja solmittiin miesten ja naisten kesken heidän tungeskellessaan päivät päästään osastoillaan. He olivat kaikkea persoonallisuutta vailla, vain koneistossa pyöriviä rattaita, jotka parhaansa mukaan ajoivat liikkeen suurta yhteistä asiaa. Talon ulkopuolella vasta he elivät omaa elämäänsä pitkin päivää hillittyjen intohimojen leimahtaessa äkkiä tuleen.

Kumminkin Denise näki kerran, kuinka Albert Lhomme, Aurélie rouvan poika, pisti kirjelapun erään valkotavaraosaston myyjättären käteen kuljettuaan sitä ennen monta kertaa osaston läpi välinpitämättömän näköisenä. Talven kuollut kausi, joka kestää joulukuusta helmikuuhun, oli silloin

alkanut, ja Denisellä oli joskus ostajia odottaessaan aikaa levätäkin seisoallaan, katse kaukana tavaratalon syvyyksissä. Valmiiden vaatteiden myyjättäret seurustelivat joskus pitsiosaston myyjien kanssa ylläpitääkseen naapurisopua rajoittuen kumminkin hiljaa vaihdettuihin pilapuheisiin. Eräs pitsien myyjä vaivasi piloillaan Claraa tunnustuksillaan, vaikka vähän välitti hänestä, eikä tavaratalon ulkopuolella koettanutkaan lähestyä häntä. Sellaiset olivat joka osastolla myyjien ja myyjättärien välit, nopeita silmäniskuja, sanoja, jotka he yksin ymmärsivät, salavihkaisia puheita, joita he vaihtoivat seisoen selin toisiinsa varoen Bourdonclen valppautta. Deloche oli tyytynyt kauan hymyilemään katsoessaan Deniseä. Sitten hän käyden rohkeammaksi uskalsi kuiskata hänelle jonkin ystävällisen sanan, kun sattui viereen tungoksessa. Päivänä, jolloin Denise näki Albertin antavan valkotavaraosaston myyjättärelle kirjelapun, hän parhaillaan puheli Delochen kanssa, joka haluten sanoa hänelle jotakin kysyi paremman puutteessa, oliko hän tyytyväinen aamiaiseen. Tämä oli myös nähnyt kirjeen vilahdavan. Hän katsoi nuoreen tyttöön, ja he punastuivat kumpikin, häpeillen havaitsemaansa.

Mutta Denise, huolimatta näistä kuumista tuulahduksista, jotka vähitellen saivat hänessä naisen hereille, uinui vielä viattomuuden unta. Hutinin lähestyminen yksin sai hänen sydämensä vavahtamaan. Kuitenkaan hän ei luullut tunnettaan nuorta miestä kohtaan muuksi kuin kiitollisuudeksi tämän hänelle osoittamasta kohteliaisuudesta. Hutin ei kertaakaan tuonut ostajia osastolle Denisen joutumatta hämilleen. Monta kertaa palatessaan joltakin kassalta Denise huomasi sydän täynnä liikutusta kulkeneensa silkkiosaston poikki, vaikka hänellä ei ollut siellä mitään tekemistä. Eräänä iltapäivänä hän tapasi siellä Mouret'n, joka seurasi hymyillen häntä katseellaan. Mouret ei enää puuttunut häneen, joskus vain virkkoi hänelle jonkin sanan neuvoakseen häntä hänen pukunsa suhteen tai laskeakseen hänestä leikkiä, väittäen ettei hänestä tainnut tytöksi ollakaan, siihen hän oli liian poikamainen. Eikä hän oppinut sievistelemään, vaikka niin tottunut naistenlumooja kuin Mouret käytti taitoaan. Mouret suvaitsi nauraa, jopa härnälläkin, tahtomatta kuitenkaan tunnustaa itselleen, minkä vaikutuksen pikku myyjätär vallattomine hiuksineen häneen teki. Tuo sanaton hymy sai Denisen vapisemaan, ikäänkuin hänet olisi saatu kiinni virheestä. Tiesiköhän Mouret, minkä tähden hän kulki silkkiosaston kautta, kun hän ei itsekään olisi voinut sanoa, mikä hänet pakotti tekemään kierroksen.

Hutin puolestaan ei näyttänyt huomaavan tytön kiitollisia katseita. Nämä neitoset eivät kuuluneet hänen alaansa. Hän oli halveksivinaan heitä kehuskellen kahta kiivaammin ostajien suosionosoituksilla. Hänen kertomuksensa mukaan eräs vapaaherratar oli hänen myyntipöytänsä edessä rakastunut häneen tulisesti, ja mennessään erään arkkitehdin rouvan luo korjaamaan laskussa syntynyttä erehdyttä, tämä oli langennut hänen syliinsä. Tässä normandialaisessa kerskailussa ei ollut mitään perää, sillä Hutinilla ei ollut muuta naisseuraa kuin kahvilakonserteissa tapaamansa tytöt. Niinkuin useimmat vaate- ja muotitavarakauppojen myyjät hän oli tuhlari, joka pitkin viikkoa taisteli sairurin itsepintaisuudella hankkiakseen rahaa ja voidakseen sunnuntaina täysin käsin kylvää niitä kilpa-ajoradoille, ravintoloihin ja tanssiaisiiin. Säästöistä ei puhuttakaan eikä tulevaisuuden suunnittelusta; raha meni samaa tietä kuin se tulikin. Favier ei ottanut Hutinin huveihin osaa. Vaikka nämä myyjät tuntuivat tavaratalossa olevan mitä parhaimpia ystäviä, he eivät erottuaan ovelta puhuneetkaan toisilleen. Samaten monet muutkin myyjät, jotka päiväkaudet työskentelivät toistensa rinnalla, vieraantuivat toisistaan heti astuttuaan kadulle tietämättä mitään toistensa oloista ja elämästä. Hutinin lähin tuttava oli Liénard. He asuivat kumpikin Smyrnan hotellissa Annankadun varrella, synkän näköisessä talossa, jossa parhaastaan asui kauppa-apulaisia. Aamulla he saapuivat yhdessä työhön, ja illalla se, joka ensimmäiseksi pääsi vapaaksi osastonsa järjestettyään, meni odottamaan toista Saint-Rochin pieneen kahvilaan, johon Naisten Aarreaitan kauppa-apulaiset kokoontuivat tupakoimaan, juomaan ja pelaamaan korttia. Sinne he jäivät usein yhteen asti, jolloin kahvilan isäntä väsyneenä ajoi heidät pois. Noin kuukausi sitten he olivat alkaneet viettää kolme iltaa viikossa eräässä Montmartren pahamaineisessa kapakassa, johon he hilasivat muitakin tovereita ja jossa he huutamalla ja keppejään kolistelemalla osoittivat niin pontevasti mielihyväänsä kimeä-ääniselle laulajattarelle, neiti Lauralle, Hutinin viimeiselle ystävättärelle, että poliisin oli jo kahteen kertaan täytyntä puuttua asiaan.

Talvi kului hiljalleen, ja Deniselle annettiin vihdoinkin kolmesataa frangia kiinteää palkkaa. Oli jo korkea aika, sillä hänen vanhat kenkensä eivät pysyneet enää koossa. Viimeisinä kuukausina hän tuskin uskalsi mennä uloskaan, sillä hän pelkäsi niiden hajoavan.

— Hyvä Jumala, neiti, Aurélie rouva sanoi suuttuneen näköisenä, — mitä teillä on jalassa. Teidän kenkäne pitävän sellaista melua, ettei sitä jaksakaan kuunnella. Se on kerrassaan sietämätöntä.

Sinä päivänä, jolloin Denise tuli ensi kertaa osastolle viiden frangin kangaskengät jalassa, Marguerite ja Clara ihmettelivät puoliääneen, mutta niin kuuluvasti, etteivät heidän huomautuksensa menneet keneltäkään hukkaan:

— Kas vain Tappuratukkaa, joka on hylännyt anturakenkensä! sanoi toinen.

— Mahtoi käydä sääliksi, vastasi toinen, — sillä ne olivat hänen äitinsä perintöä.

Koko osasto oli tähän aikaan aivan vimmoissaan Deniselle. Hänen ystävyytensä Paulinen kanssa oli

vihdoinkin tullut ilmi, ja muiden silmissä vihamieliseen naapuriosastoon liittyminen oli puhdasta kiusantekoa. Luopio hän oli, joka kertoi viholliselle oman osastonsa kaikki salaisuudet. Sota osastojen kesken sai uutta vauhtia. Sanoja satoi kuin luoteja, ja kerran paitarasiakasan takana viha puhkesi korvapuustiinkin. Alkuaan vihamielisyys johtui kai siitä, että valkotavarain myyjättärillä oli villapuvut, kun valmiiden vaatteiden myyjättäret pukeutuivat silkkiin. Oli miten tahansa, joka tapauksessa villapukuiset kohtelivat silkkipukuisia tovereitaan paheksuvalla ylenkatseella niinkuin ainakin kunniallinen nainen langennutta sisartaan. Siihen heillä oli syytäkin, sillä oli huomattu, että silkillä oli turmeleva vaikutus tyttöjen käytökseen. Clara sai kärsiä pilkkaa ihailijoistaan, Marguerite lapsestaan ja rouva Frédéricia syytettiin salaisista lemmejuonista. Ja tähän kaikkeen Denise oli syyppä.

— Olkaa siivolla, tytöt, Aurélie rouva sanoi vakavasti yhtymättä alaistensa vihanpurkauksiin. — Esiintykää arvokkaasti ja näyttäkää heille keitä olette.

Hänestä oli edullista pysyä puolueettomana. Kuten hän kerran oli Mouret'lle tunnustanut, hänen mielestään eivät nämä neitokset olleet toinen toistaan parempia. Mutta äkkiä hänkin sai syytä suuttua, sillä hän kuuli Bourdonclen omasta suusta, että hänen poikansa oli tavattu suutelemasta erästä valkotavarain myyjätärtä, samaa, jolle Albert Denisen nähden oli antanut kirjeen. Mikä ilkeys! Johtajatar väitti, että koko juttu oli valkotavaraosaston keksimä juoni hänen kukistamiseksi. Albert oli houkuteltu satimeen; kokematon lapsiraukkaa oli käytetty välikappaleena, kun ei muuten saatu valmiiden vaatteiden osastoa häväistyksi. Aurélie rouva piti suurta ääntä sotkeakseen asiat, sillä hän tiesi vallan hyvin mitä hänen oli syytä ajatella pojastaan ja että tämä pystyi vaikka mihin vallattomuuteen. Yhteen aikaan asia oli saada vakavan käänteeseen, kun Mignotkin sekoitettiin siihen. Hän oli Albertin ystävä ja suosi tämän hänen luokseen lähettämiä ystävättäriä, jotka seisovivat paljain päin tuntikausia käsinelaatikkoja tutkimassa. Ja olipa vielä juttu, jonka mukaan valkotavarain myyjättärelle oli lahjoitettu pari pesunahkahansikkaita ja josta ei koskaan tullut selvää. Häväistysjuttu kumminkin tukahdutettiin huomaavaisuudesta Aurélie rouvaa kohtaan, jota itse Mouret kohteli kunnioittavasti. Seuraukset supistuivat siihen, että viikon kuluttua Bourdoncle jostakin syystä erotti myyjättären, jota Albert oli suudellut, sillä vaikka johtokunta ei ollut huomaavinaan palveluskuntansa työn ulkopuolella osoittamaa tapojen turmelusta, niin tavaratalon sisällä vähinkään hairahdus ei jäänyt rankaisematta.

Lopuksi Denise sai kärsiä asiasta. Aurélie rouva, joka tiesi kaiken, mikä osastolla tapahtui, hautoi häntä kohtaan salaista vihaa. Hän oli nähnyt Denisen nauravan yhdessä Paulinen kanssa ja luuli, että nauru koski häntä ja hänestä levitettyjä juoruja. Kostaakseen hän syrjäytti yhä enemmän Denisen osastolla. Jo aikoja sitten hän oli luvannut kutsua osaston neitokset joksikin pyhäpäiväksi luokseen omistamalleen maatilalle Rigolles'iin, lähelle Rambouillet'ta. Hän oli ostanut maatilaa, kun hänen säästönsä olivat kohonneet sataantuhanteen frangiin. Nyt hän päätti äkkiä panna kutsut toimeen saadakseen samalla tilaisuuden rangaista Deniseä ja sulkea hänet julkisesti muiden seurasta. Denise yksin ei saanut kutsua. Kahteen viikkoon ei osastolla puhuttu muusta kuin tästä huviretkestä. Katseltiin kevätauringon lämmittämää taivasta ja nautittiin jo edeltäpäin kaikista päivän lupaamista huveista, ratsastusretkistä aasilla ja maalaisherkuista, sellaisista kuin maidosta ja ruisleivästä. Ja yksistään naisia; se kaikkein hauskinta! Yleensä Aurélie rouva vietti vapaapäivänsä kävelyretkillä naistuttaviensa kanssa, sillä hän oli niin vähän tottunut perhe-elämään, että tunsikin olevansa aivan eksesyksissä eikä tiennyt mitä tehdä, kun hänellä joskus oli aikaa syödä kotona päivällistä miehensä ja poikansa seurassa. Sen tähden hän niinäkin iltoina tavallisesti jätti taloushuolet sikseen ja söi päivällisensä ravintolassa. Lhomme meni omalle taholleen ihastuneena vaimonsa poissaolosta ja nauttien naimattoman miehen vapaudesta, ja Albert meni helpotuksesta huokaisten "tyttöjen" seuraan huvittelemaan. Täten he tottumattomina yhteiselämään ja jo sunnuntaiden aikana kyllästyen toistensa seuraan viettivät vain yönsä kotona, joka siten muuttui heille jonkinlaiseksi majataloksi. Kun Rambouillet'n retkestä tuli kysymys, Aurélie rouva julisti muutta mutkitta, että Albertin oli sopimatonta olla mukana ja että isä Lhommekin osoittaisi hienotunteisuutta, jos jäisi pois, mikä julistus oli miehille mieleen. Sitä myöten kuin tuo onnenpäivä lähestyi tytöt puhelivat yhä hartaammin siitä kertoen puvuistaan ja valmistuksistaan, ikäänkuin olisivat olleet lähdössä kuuden kuukauden matkalle. Denise kuunteli kalpeana ja äänettömänä heidän puheitaan.

— No jopa koettavat kiusata teitä, Pauline sanoi eräänä päivänä hänelle. — Kyllä minä teidän sijassanne näyttäisin heille! Jos he huvittelevat niin kyllä minäkin! Tulkaa meidän mukana ensi pyhänä, Baugé vie meidät Joinvilleen.

— Ei kiitos, Denise vastasi hiljaisen itsepintaisesti.

— Mutta miksi ette tule?... Vieläkö pelkätte, että teidät viedään väkisin?

Pauline nauroi sydämensä pohjasta. Denisekin naurahti. Tiesihän hän miten asiat sujuisivat. Sellaisilla retkillä jokainen hänen tovereistaan oli tutustunut ensimmäiseen rakastettuunsa, joka oli tullut mukaan ikäänkuin vain sattumalta, jonkun ystävän tuomana. Eikä Denise suostunut siihen.

— Kuulkaa, Pauline jatko, — vannon teille, ettei Baugé tuo ketään mukanaan. Lähdemme kolmen...

En minä rupea naittamaan teitä vastoin tahtoaanne.

Denise epäröi vieläkin, vaikka hänen teki mieli niin, että puna kohosi hänen poskilleen. Siitä lähtien kuin toverit olivat alkaneet hänen kuultensa kiitellä maalaisiloja, hän oli tuntenut ikäänkuin tukehtuvansa raittiin ilman puutteesta, ja hänen unelmansa olivat alinomaan näyttäneet hänelle avaraa sinitaivasta, rehevää heinikkoa, jossa hän olkapäitä myöten samoili, suunnattoman korkeita puita, joiden varjot viilittyivät kuin kylpy raittiissa vedessä. Hänessä heräsivät hänen Contentinissa vietetyt lapsuutensa muistot, ja hän kaihosi syntymäseutunsa mehevää vihannuutta ja kirkasta aurinkoa.

— No niin, mennään sitten, hän sanoi vihdoin.

Kaikki sovittiin etukäteen. Baugén piti tulla hakemaan kahdeksalta Gaillonin aukiolta, ja sieltä heidän oli määrä mennä ajurilla Vincennes'in asemalle. Denise, jonka kuukausipalkasta kului aina kaksikymmentäviisi frangia veljien tarpeisiin, oli pystymättä hankkimaan uutta pukua koettanut somistaa vanhan mustan villahameensa pieniruutuisella villakankaalla. Hän oli päällystänyt hattunsa silkillä ja sinisellä nauhalla. Yksinkertaisessa asussaan hän näytti hyvin nuorelta, liian nopeasti kasvaneelta köyhältä tytöltä, joka ei tavoitellut puvussa muuta kuin siisteyttä ja jota melkein kiusasi ja hävetti vaatimattoman hatun alla paisuvien hiuksiensa runsaus. Pauline sitä vastoin loisti sinipuna- ja valkoraitaisessa silkkisessä kevätpuvussa, päässä sulilla koristettu hattu ja kaulassa ja käsissä koristeita, sanalla sanoen pöyhkeili kauppa-alalla työskentelevän varakkaan naisen juhla-asussa. Pidettyään pitkin viikkoa osastollaan ohjesäännön määräämää villapukua hän korvasi vahingon pukeutumalla pyhänä silkkiin, kun Denise sitä vastoin käytettyään silkkiä maanantaista lauantaihin, verhoutui pyhänä vanhaan, ohueksi kuluneeseen villapukuun.

— Tuossa on Baugé, Pauline sanoi osoittaen suihkukaivon vieressä seisovaa pitkää miestä.

Hän esitteli ystävänsä Deniselle, joka mieltäytyi heti vaatimattoman näköiseen poikaan. Baugé oli kookas, hidasliikkeinen ja voimakas kuin auran eteen valjastettu härkä, kasvot pitkähköt ja silmät täynnä lapsen naurua. Tämän Dunkerquessä syntyneen maustekauppiaan pojan oli täytynyt lähteä kotoa, koska hänen isänsä ja veljensä pitivät häntä liian tyhmänä menestymään kotiseudulla. Mutta päästyään Pariisiin Bon Marchén palvelukseen hän ansaitsi pian kolmetuhattaviisisataa frangia vuodessa. Yksinkertaisuudestaan huolimatta hän soveltui sangen hyvin palttinan myyjäksi, ja naiset sanoivat häntä kiltiksi.

— Ja missä ajuri? kysyi Pauline.

Heidän piti mennä aina bulevardille asti ajuria etsimään. Aurinko oli jo korkealla, ja kauniin kevätaamun valossa katukivetkin uhkuivat elämäniloa. Pilvettömän taivaan kristallimaisen läpikuultava kirkkaus oli kuin täynnä värjäjävä naurua. Denisen huulet vetäytyivät hymyyn hänen tahtomattaan. Hän hengitti syvään vapautuen vihdoinkin kuusi kuukautta jatkuneesta ahdistuksesta. Naisten Aarreaitan ummehtunut ilma ei painanut enää hänen keuhkojaan, eivätkä sen jyrkät kivimuurit vanginneet hänen vapauttaan. Kokonainen luonnon helmassa vietettävä päivä oli hänellä edessä, ja hän tunsu heräävänsä uuteen elämään, johon hän astui terveydestä ja riemusta vavahtaen mieli täynnä vallattomuutta. Kumminkin hänen täytyi häveten kääntää silmänsä pois, kun Pauline kainostelematta suuteli rakastettuaan suulle.

— Katsokaa, hän sanoi painaen päätään vaunujen ikkunaan, — tuossa on herra Lhomme... Miten kiire hänellä onkaan.

— Hänellä on torvensa, vastasi Pauline, joka myös oli kallistunut katsomaan. — On sekin vanha höperö! Voisi luulla hänen juoksevan lemmenkohtaukseen.

Lhomme, torvikotelo kainalossa, kiiti Gymnase teatterin seinänviertä nenä pystyssä ja nauraen itsekseen harvinaista nautintoa odotellessaan. Hän meni erään ystävänsä, pikkuteatterin huilunsoittajan, luo saadakseen muutamien muiden soitonharrastajien seurassa soittaa kamarimusiikkia koko päivän, aamukahvista saakka.

— Kahdeksan aikaan jo! Hän on hullu, jatkoi Pauline. — Aurélie rouva joukkoineen on varmaankin lähtenyt Rambouillet'n junassa, joka lähtee puoli seitsemältä... Heidän ei ainakaan tarvitse pelätä tapaavansa toisiaan.

He johtuivat puhumaan Rambouillet'n retkestä. He eivät juuri toivottaneet sadetta osanottajille, sillä samalla heidänkin päivänsä olisi ollut hukassa, mutta jos ukonilma voisi puhjeta räiskyttämättä vettä Joinvilleen, niin ei se olisi heikko asia. Sitten he innostuivat panettelemaan Claraa, jonninjoutavaa haaskaajaa, joka ei tiennyt mihin tuhlat elättäjiensä rahoja. Eikö hän aivan äskettäin ostanut kolme paria kenkiä yhtäaikaa ja leikannut niihin reiät, etteivät hänen liikavarpaansa painaisi, ja heittänyt ne seuraavana päivänä nurkkaan. Myyjätäret eivät olleet sen viisaampia kuin myyjätkään. Söivät kaikki ansionsa vähääkään säästämättä tuhlaten kaksi- ja kolmesataa frangia kuukaudessa vaatteisiin ja

makeisiin.

— Mutta hänellä ei ole toista kättä! sanoi äkkiä Baugé. — Kuinka hän voi soittaa torvea!

Hän oli tyttöjen keskustellessa seurannut koko ajan katseellaan Lhommea. Pauline, joka joskus huvikseen piti häntä pilkkanaan, kun tiesi saavansa hänet uskomaan mitä tahansa, sanoi hänelle, että kassanhoitaja tuki torvensa seinää vasten, kun soitti. Baugé uskoi tämän mahdolliseksi, jopa ihmettelikin tätä taitavasti keksittyä keinoa. Kun Pauline sitten katuen ilkeyttään selitti lemmitylleen Lhommen keksimää pihtijärjestelmää, niin Baugé osasi jo olla varuillaan. Hän ei uskonutkaan enää, vaan pudisti epäilevästi päätään, väittäen ettei hänelle kaikkia hullutuksia uskoteltu.

— Olet sinä vähän typerä, Pauline sanoi lopuksi. — Mutta ei se tee mitään, pidän sinusta sittenkin.

Saavuttiin Vincennes'in asemalle juuri ennen junan lähtöä. Baugé maksoi kaikki, mutta Denise oli sanonut tahtovansa suorittaa osansa illalla kotiin palattaessa. He nousivat toisen luokan vaunuun, joka oli täynnä huviretkeläisiä ja iloista kuhinaa. Nogent'issa iloinen hääseurue poistui junasta nauraen. Vihdoin he saapuivat Joinvilleen ja menivät asemalta suoraan saaren ravintolaan tilaamaan aamiaista. Odottaessaan he kävelivät Marnen heinikkorinnettä pitkin suurten poppeliin varjossa. Siimeksessä oli viileää, ja siihen ei käynyt tuuli. Toisella, päivänpaisteisella rannalla oli laajoja viljelysmaita, missä kevätuulet vallattomina temmelsivät. Pauline ja Baugé kävelivät kätet toistensa vyötäisillä. Denise jättäytyi tahallaan jälkeensä. Hän oli poiminut vihkon voikukkia, jota hän piteli kädessään, ja kävellessään hän katseli veden juoksua onnellisena, sydän raukeana ja loi katseensa maahan, kun Baugé kumartui suutelemaan Paulinea niskaan. Kyyneleet kohosivat hänen silmiinsä, vaikka hän ei tuntenutkaan kärsivänsä. Miksi hänen henkeään ahdisti oudosti, ja miksi nämä kedot, joilta hän oli luullut löytävänsä huoletonta iloa, täyttivät hänen mielensä kaiholla, jonka syytä hän ei voinut selittää? Aamiaista syötäessä Paulinen naurunpurskahdukset vaikuttivat häneen masentavasti. Pauline, joka janosi ulkoravintolahuveja yhtä kiihkeästi kuin mikä tahansa kaasuvälissä ja väentungoksen raskaassa ilmassa elävä näyttelijätär, oli tahtonut syödä lehtimajassa huolimatta vanhasta tuulesta, jonka puuskat löyhöttivät pöytäliinaa. Tämä huvitti häntä, ja hän nauroi paljaalle säleikölle, joka heitti neliönmuotoiset varjonsa pöydälle. Sitä paitsi hän nautti ruoasta ahmien tavaratalossa huonosti ravitun tytön kyllästymättömällä ruokahalulla ja syöden liiaksikin, kun kerran sai mitä mieli teki. Hän oli parantumaton herkkusuu ja tuhlassi joutohetkinä rahoja leivoksiin ja makeisiin. Kun Denise heidän syötyään munia, kalaa ja kananpaistia sanoi olevansa tyytyväinen, täytyi Paulinenkin lopettaa. Hän ei uskaltanut tilata mansikoita, sillä ne olivat vielä kalliita ja hän pelkäsi laskun kohoavan liian korkeaksi.

— Mitä nyt tehdään? kysyi Baugé, kun kahvi oli juotu.

Tavallisesti Baugé ja Pauline palasivat retkiltä Pariisiin päivällistä syömään lopettaakseen sitten päivänsä teatterissa. Mutta Denisen toivomuksesta he päättivät jäädä koko päiväksi Joinvilleen. Eikä se huono ratkaisu ollutkaan; saihan kerrankin kyllikseen nauttia maalaiselämästä. He viettivät iltapäivän juoksentelemalla kedoilla. Kerran he ajattelivat kanoottimatkaakin, mutta sitten he luopuivat, syystä että Baugé oli huono soutaja. Mutta sittenkin vesi houkutteli heitä luokseen, ja aina he palasivat Marnen rannalle. Joella oli vilkas liike. Soutuveneitä ja kanootteja kiiti edestakaisin, he katselivat niitä huvikseen. Aurinko oli laskemaisillaan, ja he aikoivat palata Joinvilleen takaisin, kun näkivät kaksi venettä soutavan kilpaa jokea alas. Kumpikin venekunta ponnisteli kaikkensa haukkuen pahanpäiväisesti toisiaan milloin verkasaksoiksi, milloin kirjatoukiksi.

— Katsokaa, sanoi Pauline, — herra Hutinhan siellä on.

— On, vastasi Baugé, joka katsoi aurinkoa vastaan, varjostaen silmiään kädellä. — Tunnen hänen mahonkiveneensä. Toisessa veneessä on kai ylioppilaita.

Sitten hän alkoi selittää miten koulu- ja kauppanuorison välillä kytevä vanha viha vähän väliä nostatti heidät toisiaan vastaan riitaan ja tappeluun. Kuullessaan Hutinin nimen mainittavan Denise oli pysähtynyt ja seurasi katseellaan pientä venettä koettaen nähdä hänet soutajien joukosta, mutta erotti vain veneessä istuvat vaaleapukiset naiset, joita oli kaksi ja joista toinen, punahattuinen, piti perää.

Veneet loittonivat ja äänet sortuivat virran kohinaan!

— Kirjatoukat alas!

— Alas verkasaksat!

Illalla palattiin saaren ravintolaan. Mutta nyt oli jo niin kylmä, että täytyi syödä salissa, johon talven kosteudesta märät pöytäliinat levittivät pyykin hajua. Jo kuudesta alkaen pöydät kävivät ahtaiksi. Huviretkeläiset kiirehtien joka taholta hakivat itselleen nurkan, mihin istuutua, ja tarjoilijat juoksuttivat tuoleja ja penkkejä ja siirsivät lautasia lähemmäksi toisiaan valmistakseen vieraille sijaa. Salissa syntyi nyt sellainen kuumuus, että ikkunat täytyi avata. Alkoi jo hämärtää, ja poppeliin varjossa piilevä

ravintola pimeni niin nopeasti, että ravintolanpitäjä, jonka vieraat tavallisesti nauttivat ateriansa taivasalla ja jolla ei ollut tarpeeksi lamppuja, panetti kynttilän joka pöydälle. Salissa oli sellainen melu, etteivät korvat tahtoneet kestää, naurua, huutoa, astioiden kilinää. Ikkunasta käyvä tuuli sai kynttilät hulmuamaan ja valumaan, ja niiden ympärillä rapistelivat yöperhoset siipiään ruoanhöyryjen raskauttamassa ilmassa, jota silloin tällöin viilensi viileä viima.

— Kyllä osaavat huvitella, sanoi Pauline syödessään kalamuhennosta, jota hän sanoi mainioksi.

Sitten hän kumartui lisätäkseen:

— Oletteko nähneet herra Albertia tuolla?

Siellä istui todellakin Lhomme nuorempi kolmen arveluttavan näköisen naisen seurassa: yksi vanhempi, jonka epämiellyttäviä kasvoja varjosti keltainen hattu, ja kaksi nuorta, kolmen- tai neljäntoista ikäistä tyttöä, joiden rohkea käytös herätti yleistä huomiota. Albert, joka oli sangen juovuksissa, takoi lasillaan pöytää ja lupasi pieksää tarjoilijan pahanpäiväisesti, ellei tämä heti tuonut likööriä.

— Hajanainen perhe todellakin, Pauline sanoi. — Äiti Rambouillet'ssa, isä Pariisissa ja poika Joinvillessa... Eivät ainakaan astu toistensa varpaille.

Denise, joka vihasi melua, hymyili kuitenkin iloissaan siitä, ettei voinut ajatella tällaisessa räihinässä. Mutta äkkiä kuului viereisestä salista sellainen kiljunta, että kaikki muut äänet hukkuivat siihen. Siellä oli aika tappelu käymässä, sillä tuoleja kaadettiin, pöytiä siirreltiin, ja samat huudot kuin äsken joella kertautuivat yhtä mittaa:

— Kirjatoukat alas!

— Alas verkasaksat!

Ja kun ravintolan isännän karkea ääni oli tehnyt taistelusta lopun, ilmestyi Hutin saliin yllään punainen pusero ja lakki niskassa. Hänen käsivarressaan riippui äskeinen peränpitäjänainen, joka oli kantaakseen hänkin venekuntansa värejä pistänyt korvansa taakse suuren unikkovihkon. Heitä tervehdittiin hyvähuudoilla ja kättentaputuksilla. Hutin säteili pullistaen rintaansa ja kulki polvin kuin merimiehet. Ylpeänä hän käänsi kaikkien nähtäväksi toisen poskensa, joka nyrkin iskusta oli mustelmalla, nauttien herättämästään huomiosta. Häntä seurasi hänen venekuntansa. Pöytä valloitettiin rynnäköllä, ja melu yltyi yhä.

— Tuntuu siltä, Baugé sanoi kuunneltuaan takanaan kuuluvaa puhetta, — tuntuu siltä, että ylioppilaat ovat tunteneet Hutinin seurassa olevan naisen, joka nykyään esiintyy laulajattarena eräässä Montmartren kapakassa. Ja sitten he ovat tapelleet hänestä... Ylioppilaat eivät näet koskaan kuulu maksavan mitään naisille.

— Olkoonpa miten oli, mutta hän on aika lailla ruma, tuo punatukkainen, sanoi Pauline nyripistäen huuliaan. — En todellakaan tiedä mistä Hutin heitä onkii, mutta kaikki he ovat toinen toistaan iljettävämpiä.

Denise tunsu kalpenevansa. Hänestä tuntui kylmältä ikäänkuin hänen sydämensä olisi vähitellen vuotanut verettömäksi. Joen rannalla hän oli jo veneessä olijoita katsellessaan tuntenut ensimmäisen värityksen. Hutinin seurassa tyttö siis todellakin oli. Denisen oli vaikea hengittää, hänen kätensä vapisivat, eikä hän voinut enää syödä.

— Mikä teitä vaivaa? Pauline kysyi.

— Ei mikään, Denise sopersi. — On vain vähän kuuma.

Mutta Hutinin pöytä oli aivan vieressä, ja kun Hutin oli huomannut Baugén, jonka hän tunsu, hän alkoi kimeällä äänellä puhutella häntä pysytelläkseen yhä salin huomion kohteena.

— Sanokaapa, yhäkö Bon Marchéssa eletään siveästi?

— Eipä liioin, Baugé vastasi punastuen.

— Kas, kun on olevinaan, Hutin jatkoi. — Olen kuullut, että teillä vaaditaan myyjättäritä puhdasta mainetta, ja teillähän kuuluu olevan erityinen rippi-isäkin tyttöjä tähystelevien myyjien ripittämistä varten. Talo, missä mennään naimisiin, hyi sentään...

Salissa syntyi naurua. Liénard, joka kuului Hutinin venekuntaan, lisäsi:

— Ei ole niinkuin Louvressa. Siellä on vakinainen palkattu kätilö valmiiden vaatteiden osastolla. Niin,

niin täyttää totta se on.

Naurettiin yhä enemmän. Paulinekaan ei voinut pysyä vakavana, niin hullua tuo kättilön palkkaaminen hänestä oli. Mutta Baugéta suututti, kun hänen taloan pilkattiin niin hyvämaineiseksi. Ja äkkiä hän tokaisi:

— Lieköhän Naisten Aarraitassa sen parempi olla! Jos sanankaan sanoo, niin heti on ero edessä! Ja sellainen johtaja vielä, joka näyttää hakkailevan kaikkia asiakkaitaan!

Mutta Hutia ei enää viitsinyt kuunnella häntä, vaan rupesi kiittelemään Clichyn aukion tavarataloa. Hänellä oli siellä eräs tuttu myyjätär, joka oli peräti niin hyväntapainen, etteivät asiakkaat uskaltaneet häneltä ostaakaan, koska pelkäsivät nöyryyttävänsä häntä. Sitten hän siirsi tuolinsa lähemmäksi ja kertoi, että hän oli sillä viikolla ansainnut sataviisitoista frangia, mainio viikko kerrassaan! Favier ei päässyt likimainkaan niin korkealle, viiteenkymmeneenkahteen vain, raukka! Osastolla ei ollut yhtään hänen vertaistaan. Ja näkihän jokainen, ettei häneltä rahoja puuttunut. Kaiken hän aikoi tuhlata, koko viikon ansiot, ennenkuin meni nukkumaan. Sitten, sitä myöten kuin viini nousi hänen päähänsä, hän rupesi panettelemaan osaston alajohtajaa Robineauta, mokomaa pöyhkeilijää, joka luuli itseään liian hyväksi näyttäytymään kadulla myyjiensä seurassa.

— Olkaa hiljempaa, sanoi Liénard, — puhutte liiaksi, ystäväni.

Kuumuus kävi tukahduttavaksi. Kynttilät valuivat viinin tahraamille pöytäliinoille, ja kun melu hetkeksi heikkeni, kuului ulkoa joen yksitoikkoinen kohina, yhtyen suurten, tyyntyvässä yössä uinuvien poppeliin hiljaiseen huminaan. Baugé oli käskenyt tuoda laskun, kun näki, että Denise ei tointunut, vaan istui aivan kalpeana ja leuka värähdellen pidätetystä itkusta; mutta tarjoilija ei palannut, ja heidän täytyi kuunnella vielä vähän aikaa Hutinin laverrusta. Tämä väitti nyt olevansa Liénard'ia paljon etevämpi, syystä että Liénard söi isänsä rahoja, kun hän sitä vastoin nautti oman työnsä ja taitonsa hedelmiä. Vihdoinkin Baugé sai maksetuksi ja he lähtivät.

— Tuo tyttö tuolla on Louvressa myyjättärenä, kuiskasi Pauline heidän kulkiessaan toisen salin poikki osoittaen erästä hoikkaa naista, joka paraillaan puki päällysvaatteita ylleen.

— Etkö tunne häntä, etkö tiedä hänestä mitään, kyseli Baugé.

— Vielä kysyt. Hänen puvustaankin näkee heti, ettei hänestä ole kunniallisen naisen seuraksi. Jos hän kuuli, mitä äsken puhuttiin kättilönvirasta, niin kyllä hän mahtaa olla mielissään.

Vihdoinkin he olivat ulkona, ja Deniseltä pääsi helpotuksen huokaus. Hän oli jo luullut kuolevansa tuossa tukahduttavassa kuumuudessa keskellä noita huutoja; ilman puute kai ahdisti häntä niin suuresti. Nyt hän ainakin saattoi hengittää. Virkistävää viileyttä valui tähtitaivaalta. Kun tytöt astuivat ravintolan puutarhasta ulos, he kuulivat pimeästä hiljaisen äänen:

— Päivää, hyvät neidit!

Se oli Deloche. He eivät olleet nähneet häntä, hän oli syönyt yksin päivällisensä toisen salin perällä käveltyään huvikseen Pariisista tänne. Tämä ystävällisen tuttavallinen ääni tuotti Deniselle lievennystä, ja vaistomaisesti hän turvautui Delocheen.

— Herra Deloche, ettekö tahdo palata meidän kanssamme? Antakaa minulle kätenne.

Pauline ja Baugé jättivät heidät heti kahden siirtyen heidän edelleen. He eivät olisi luulleet näin tapahtuvan ja vielä tuon pojan kanssa. Mutta kun oli vielä kokonainen tunti ennenkuin juna lähti, he kävelivät suurten puiden alla pitkin saaren rantaa aina sen äärimmäiseen niemeen. Aika-ajoin he kääntyivät katsomaan taakseen kuiskaten:

— Missähän he ovat? Ah, tuossa... On se sittenkin hullua.

Alussa Denise ja Deloche olivat kulkeneet ääneti. Sitä mukaa kun he loittonivat ravintolasta sen melu vähitellen heikkeni, muistuttaen kaukaa yöstä kohoavaa sekavaa soittoa. He menivät yhä kauemmaksi viileään puistoon paeten takanaan hehkuvaa uuniam, jonka tulet vähitellen sammuiivat lehtien taa. Heidän edessään kohosi pimeä kuin seinä, niin mustana ja sakeana, etteivät he erottaneet polkuakaan. Siitä huolimatta he kulkivat hiljakseen eteenpäin tuntematta vähintäkään pelkoa. Vähitellen heidän silmänsä alkoivat tottua yöhön; he näkivät oikealla puolellaan poppeliin synkät rungot, jotka patsaina kannattivat tuikkivien tähtien lävistämiä lehtiholvejaan, vasemmalla puolella taas virran musta vesi sai paikoin tinan himmeän hohteen. Oli lakannut tuulemasta, ja veden kohina yksin kuului pimeästä.

— Olen niin hyvilläni, että tapasin teidät, sopersi vihdoin Deloche, joka uskalsi ensimmäiseksi puhua.
— Te ette voi aavistaa, minkä onnen minulle tuotatte suostuessanne seuraani.

Ja pimeään auttamana nuorukainen uskalsi katkonaisin lausein tunnustaa rakkautensa. Jo aikoja sitten hän oli tahtonut kirjoittaa. Eikä hän varmaankaan olisi uskaltanut sanoa sanottavaansa, jollei tämä kaunis yö olisi ruvennut hänen liittolaisekseen, jollei tuo vesi olisi niin vienosti laulanut ja nuo puut peittäneet heitä vihreillä verhoillaan. Mutta Denise ei vastannut mitään, riippui vain hänen käsivarressaan kulkien hitaasti ja väsyneesti. Deloche koetti turhaan erottaa hänen kasvojaan, mutta sitten hän kuuli vähäisen nyyhkytyksen.

— Oh, itkettekö? Enhän toki loukannut teitä!

— Ette ollenkaan, kuiskasi Denise.

Tyttö koetti turhaan pidättää itkuaan. Pöydässä jo hän oli luullut sydämensä pakahtuvan. Ja nyt pimeässä, kun hän ajatteli, jos Hutin olisi kävellyt hänen rinnallaan kuiskaten hänen korvaansa Delochen lempeitä sanoja, niin voimat varmaankin olisivat pettäneet hänet. Tämä salainen tunnustus sai hänen kasvonsa hehkumaan häpeästä, ikäänkuin hän olisi täällä puiden varjossa heittäytynyt tuon huonomaineisten tyttöjen seurassa mellastavan miehen syliin.

— En tahtonut loukata teitä, Deloche toisti kyynelsilmin.

— Ettehän te ... vastasi Denise vapisevalla äänellä. — Ei minulla ole teitä kohtaan mitään epämiellyttävää. Mutta pyydän teitä, älkää koskaan enää puhuko minulle noin... Minun on mahdotonta suostua. Te olette kunnan poika, ja tahdon mielelläni olla teidän ystäväne, mutta enempää en... Ymmärrättehän.

Deloche vavahti. Kuljettuaan vähän aikaa ääneti hän sanoi:

— Ette siis rakasta minua.

Kun Denise koetti säästää häneltä suoran vastauksen tuottamaa surua, alkoi nuorukainen kertoa hiljaisella äänellä:

— Tiesinhän kyllä odottaa tätä... Maailman murjoma olen ollut aina, ei minusta ole onnelliseksi. Kotonani minua piestiin. Pariisissa olen kokenut kovia. Tiedättekö, kun ei kykene muiden onnea varastamaan, ja kun on niin kömpelö, ettei pysty ansaitsemaan yhtä paljon kuin muut, joutaisi johonkin nurkkaan kuolemaan... Älkää pelätkö, en minä aio vaivata teitä. Mutta ette voi estää minua rakastamasta teitä, ettehän tahdokaan... Sellaista se on! Kaikki pettää. Siinä minun osani.

Nyt häneltäkin pääsi itku. Denise koetti lohduttaa häntä, ja heidän puhellessaan ystävällisesti toisilleen he huomasivat olevansa samalta seudulta kotoisin, Denise Valognes'ista, Deloche kolmetoista kilometriä kauempaa, Briquebecista. Tästä he saivat uuden ystävyuden aiheen. Delochen isä, vähävarainen vahtimestari, oli ollut tavattoman mustasukkainen ja oli pieksänyt poikaa, jota ei uskonut omakseen, sen tähden, ettei tämä pitkine kasvoineen ja pellavanvärisine hiuksineen ollut perheensä näköinen. He johtuivat puhelemaan kotiseutunsa suurista, rehevien pensasaitojen ympäröimistä nurmikoista, metsäpoluista suurten jalavain siimeksessä, nurmea kasvavista teistä, pehmeistä kuin puiston käytävät. Yö tuntui heistä vähemmän mustalta. He erottivat jo joen kaislikkorannan ja lehtikatoksen, varjojen ääri viivat kuvastuivat säkenöivää tähtitaivasta vastaan. Heidän rintaansa hiipi rauha. He unohtivat onnettomuutensa ja tunsivat löytäneensä toisissaan ystävän.

— No, mitä kuuluu? kysyi Pauline Deniseltä vetäen hänet syrjään asemalla.

Hänen hymystään ja lempeästi utelevasta äänestään Denise ymmärsi mitä hän tarkoitti. Hän lensi punaiseksi vastatessaan:

— Ei ikinä, ystäväni. Olenhan jo sanonut, ettei minusta ole siihen!... Hän on minun kotipuolestani. Me keskustelimme Valognes'ista.

Pauline ja Baugé ihmettelivät eivätkä tienneet mitä ajatella, sellaiseen he eivät olleet tottuneet. Deloche erosi heistä Bastillen aukiolla. Niinkuin kaikilla ylimääräisillä hänellä oli asunto tavaratalossa ja hänen täytyi olla yhdentoista aikaan kotona. Denise, jolle oli myönnetty teatteriloma ja joka ei tahtonut palata kotiin hänen kanssaan yhtä aikaa, suostui seuraamaan Paulinea Baugén luo, joka ollakseen lähempänä rakastettuaan oli muuttanut asumaan Saint-Rochinkadun varrelle. He pysähdyttivät ajurin ja lähtivät yhdessä. Matkalla Denise hämmästyti suuresti, kun ymmärsi, että Pauline aikoi viettää yön Baugén luona. Se kävi hyvin helposti päinsä, antoi vain viisi frangia rouva Cabinille, niin asia oli sillä selvä. Kaikkihan he tekivät niin. Baugén luona he istuivat huoneessa, joka oli kalustettu hänen isänsä hänelle lähettämällä vanhoilla empiretyylisillä huonekaluilla. Hän suuttui, kun Denise tahtoi suorittaa oman osuutensa, mutta tyttö ei hellittänyt, ja lopuksi Baugén täytyi suostua ottamaan vastaan viisitoista frangia ja kuusikymmentä centimeä, jonka Denise pani lipastolle. Baugé tahtoi tarjota heille teetä, mutta hänellä ei ollut sokeria kotona, ja hänen käydessään ostamassa sitä

aikaa kului niin, että kello jo oli kaksitoista, kun hän pääsi kaatamaan kuppeihin.

— Nyt minun täytyy lähteä, Denise sanoi.

Ja Pauline vastasi:

— Aivan hetikö... Eihän teattereita suljeta näin aikaisin.

Denise ujosteli nuoren miehen huonetta. Pauline oli riisunut kävelypukunsa ja oli alushameisillaan, käsivarret olkapäihin paljaina, ja valmisti vuodetta, pudistellen pieluksia. Tämä lemmonyötä tarkoittava puuha hävetti häntä ja herätti uudestaan Hutinin muiston hänen kipeässä sydämessään. Tällaiset retket eivät olleet ollenkaan terveellisiä. Vihdoinkin, kun kello jo kävi yhtä, hän lähti. Mutta lähtiessään hän joutui aivan hämilleen, kun hänen toivottaessaan viattomasti hyvää yötä toverilleen tämä ajattelelmattomasti vastasi:

— Kiitos, hyvä siitä tuleekin.

Mouret'n yksityishuoneistoon vievä ovi, joka samalla johti henkilökunnan asuntoihin, oli Neuve-Saint-Augustininkadulle. Kun soitettiin, rouva Cabin avasi vetämällä narusta ja katsoi kuka tuli merkitäkseen kirjaansa. Yölamppu valaisi heikosti eteistä. Epäröiden ja levottomana Denise pysähtyi siihen, sillä kiertäessään kadun kulman hän oli nähnyt miehen, jota hän ei pimeässä tuntenut, menevän samasta ovesta sisälle. Johtaja kai, joka palasi illanvietosta. Ajatus, että Mouret kenties oli pimeässä häntä odottamassa, aiheutti hänessä yhden noita pelonkohtauksia, jotka ilman mitään järkevää syytä puistattivat häntä tuon miehen läheisyydessä. Samassa kenkien kopina ilmoitti jonkun liikkuvan ensimmäisessä kerroksessa. Denise säikähti niin silmittömästi, että pujahti sisään tavaratalon ovesta, joka pidettiin vartiokuntaa varten auki yöllä. Hän huomasi olevansa pumpulikangasosastolla.

— Hyvä Jumala, mikä nyt neuvoksi! hän kuiskasi. Samassa hän muisti ylhäällä olevan toisenkin oven, joka johti makuuhuoneiden portaisiin. Mutta sinne päästäkseen hänen täytyi kulkea koko tavaratalon läpi. Kumminkin hän päätti valita tämän tien käytävissä vallitsevasta pimeydestä huolimatta. Kaikki kaasuliekit olivat sammuksissa; siellä täällä paloi vain jokin öljylamppu kattokruunuun ripustettuna. Nämä keltaiset täplät, jotka elottomina ja säteettöminä hukkuivat pimeään, muistuttivat vuorikaivoksessa palavia lyhtyjä. Mahtavia varjoja loikoi lattialla. Tavarakasat kohosivat oudonmuotoisina joka taholla, salaperäisinä ja uhkaavina kuin väijyvät pedot. Raskasta äänettömyyttä keskeyttävät kaukaa tulevat käheät hengitykset tuntuivat laajentavan nämä pimeyden peittämät alat rajattomiksi. Kuitenkaan hän ei eksynyt. Vasemmalla valkeiden kankaiden osasto kuului himmeästi niinkuin kadulla valkeaseinäinen talo kesäyön hämärässä. Hän aikoi mennä suoraan keskushalliin, mutta hän oli kompastua maassa oleviin musliinipakkoihin. Ja niin hän katsoi varovaisemmaksi kiertää trikoo- ja villakangasosaston kautta. Siellä hän pelästyi surupukukankaiden takana nukkuvan Josephin kuorsauksia. Nopeasti hän juoksi halliin, jota kattoikkunoista tuleva heikko heijastus hämärästi valaisi. Se näytti laajenneen suunnattomaksi; arkkuineen ja risteinä kohoavine metripuikkoineen se tuntui olevan täynnä kauhua kuin öinen kirkko. Hän pakeni. Käsineosastolla hän oli vähällä astua nukkuvan asiapojan päälle, ja vasta päästyään välikerrokseen johtavaan porraskäytävään hän luuli pelastuneensa. Mutta päästyään portaita ylös valmiiden vaatteiden osaston edustalle hän pysähtyi kauhistuneena nähdessään lyhdyn, jonka tuikkiva silmä lähestyi vitkalleen. Palokuntalaiset olivat tarkastuskierroksella. Hetken hän seiso i ymmärtämättä. Hän katseli heidän kulkuaan huiviosastolta huonekaluosastolle ja sieltä valkotavaraosastolle peläten heidän outoa käytöstään, lukossa kääntyvän avaimen kitinää ja rautaovien kammottavaa kalsketta. Kun he lähestyivät, hän pakeni pitsiosastolle, josta hänet karkotti miehen ääni. Delochen ääni se oli. Tämä nukkui osastollaan, missä hänellä oli pieni rautasänky, johon hän valmisti itse vuoteensa joka ilta. Hän valvoi vielä uneksien silmät auki iltansa suloisista lopputunneista. Mutta Denise pakeni juosten ja tuli vihdoinkin makuuhuoneisiin vievän porraskäytävän ovelle.

— Mitä, tekö siinä sanoi Mouret, joka äkkiä ilmestyi Denisen eteen pieni taskulyhty kädessä.

Denise koetti vastata, sanoi hakeneensa jotakin osastolta. Mutta Mouret ei suuttunut, vaan katsoi häntä uteliaasti isällisen hyväntahtoisena.

— Teille oli siis myönnetty teatteriloma?

— Oli, herra.

— Oliko hauskaa? Missä teatterissa kävitte?

— En missään teatterissa, maalla minä kävin, huviretkellä.

Mouret naurahti. Sitten hän kysyi painottaen joka sanaansa:

— Aivanko yksinänne?

— En, herra, ystävättäreni kanssa, Denise vastasi hehkuvien poskien häveten sitä, mitä Mouret epäilemättä tarkoitti.

Mouret ei kysynyt enempää. Mutta hän katseli yhä tyttöä, joka seiso i hänen edessään yllään yksinkertainen musta puku ja päässä vaatimaton, sinisellä nauhalla koristettu hattu. Oliko tuosta tuhkimosta kehitymässä kaunis tyttö? Hänen vaatteistaan levisi raittiin maalaisilman tuoksua, ja hänen kauniit hiuksensa kähertyivät vallattomasti hänen otsallaan. Viehättävä hän oli. Ja Mouret, joka kuuden kuukauden ajan oli kohdellut häntä niinkuin lasta, milloin torunut, milloin neuvonut, joka ilkeän luonteensa pakosta oli käyttänyt häntä kokeiluihinsa nähdäkseen kuinka nainen Pariisissa kehityy ja hukkuu, ei nauranut enää. Hänet valtasi omituinen sekava tunne, jossa oli sekä hellyyttä että hämmästyä ja pelkoa. Rakkaus kai oli tuota lasta noin kaunistanut. Ajatus tuotti hänelle tuskaa. Lempilintu, jota hän oli pitänyt leikkikalunaan, oli iskenyt häneen kyntensä.

— Hyvää yötä, herra, Denise kuiskasi jatkaen matkaansa Mouret'ta odottamatta.

Mouret ei vastannut mitään, katsoi vain hänen peräänsä. Sitten hän meni omaan huoneistoonsa.

VI.

Kun kesän kuollut kausi oli tullut, Naisten Aarreitassa vallitsi hermostunut jännitys. Jokaisella oli syytä pelätä menettävänsä paikkansa, sillä johtokunta erotti henkilökuntaa joukoittain, kun kesän kuumimpana aikana, heinä- ja elokuussa, ostajia oli vähän. Joka aamu tehdessään Bourdonclen kanssa tavallisen tarkastuskiertonsa Mouret puhutteli osastojen johtajia kehoittaen heitä vähentämään väkeä, jota talven kiireisimpänä aikana oli ylenmäärin lisätty. Kulujen supistamiseksi oli ainakin kolmas osa myyjistä erotettava, ja väkevät pitivät tässäkin puolensa heikkoja vastaan.

— On kai teillä myyjiä, joihin ette ole tyytyväinen, sanoi hän. — Emme me voi pitää heitä täällä laiskottelemassa.

Ja jos osaston johtaja ei osannut päättää kenen uhrata, hän jatkoi:

— Tehkää miten tahdotte, se on teidän asianne. Mutta kuutta myyjää enempää ette tarvitse. Lokakuussa saatte ottaa uusia, niitä on tarpeeksi kaduilla kuljeskelemassa.

Sitä paitsi Bourdoncle piti kyllä huolen asiasta. Hänellä oli julma tapa julistaa tuomionsa, ja hänen sanansa "käykää kassaan" sattuiivat onnettomaan kuin kirveen isku. Kaikesta hän sai aiheita rettelöihin. Jos ei todellisia syitä ollut, niin hän kyllä osasi keksiä niitä, ja hän käytti hyväkseen vähimmäkin tilaisuuden. "Taisitte istua, herra, käykää kassaa! — Vai niin, te uskallatte vastata, käykää kassaan! — Kenkänne eivät ole kiillotetut, käykää kassaan!" Ja rohkeimmatkin vapisivat seuratessaan hänen hirmukulkuaan. Jos hän ei päässyt tarpeeksi nopeasti tarkoitustensa perille, hän viritti myyjille satimen, johon hän sai muutamassa päivässä vaivatta lankeamaan edeltäpäin erotettaviksi tuomitut. Hän asettui kahdeksalta ovelle, kello kädessä, ja jos joku myöhästyi kolmekin minuuttia, niin heti leppymätön "käykää kassaan!" taittoi häneltä niskan. Bourdoncle ei vitkastellut ja hän teki tarkkaa työtä.

— Teillä on inhottava naama, hän sanoi eräälle vinonenäiselle raukalle, jota ei voinut sietää. — Käykää kassaan!

Suosikeille annettiin kahden viikon loma, miltä ajalta heille ei maksettu palkkaa; siten saatiin menot inhimillisemmällä tavalla vähenemään. Sitä paitsi myyjät pakon ruoskaa totellen tyytyivät nurisematta epävakaiseen asemaansa. Pariisiin tultuaan he olivat ajelehtineet paikasta toiseen, mihinkään pysähtymättä, aloittaen oppiaikansa tuolla, täällä lopettaen, lähtien palveluksesta pakosta tai vapaaehtoisesti, sattumalta tai pyrkiäkseen parempaan. Kun tehtaan toiminta taukosi, työmiehet jäivät leivättä. Jos jokin ratas kävi konepajassa tarpeettomaksi, niin se jouti pois; kukapa vanhasta rattaasta välitti, eihän se kiitosta kaivannut. Itseen saivat syyttää, jotka eivät osanneet pysyä pystyssä.

Nyt ei osastoilla enää muusta puhuttukaan. Joka päivä oli uutta kerrottavaa. Laskettiin montako päivässä erotettiin, niinkuin kulkutaudin aikana lasketaan kuolleita. Huivi- ja villatavaraosasto varsinkin joutuivat surman suuhun; seitsemän henkeä katosi sieltä yhdessä viikossa. Sitten onnettomuus kohtasi valkotavaraosastoa, jossa eräs myyjätär syytti apulaistyttyä siitä, että tämä oli syönyt sipulia osastolla. Tyttö sai heti eron, vaikka ei ollut syönyt muuta kuin leivänkannikoita, joita raukka oli säästänyt

taskussaan nälkäänsä tyydyttämiseksi, kun ei saanut koskaan tarpeekseen ruokaa. Johtokunta oli armoton, jos ostajakunnan puolesta tuli vähintäkään moitetta. Puolustusta ei koskaan otettu huomioon. Myyjä oli aina väärässä ja pois heitettävä kuin kelpaamaton tavara, joka oli myynnin menestykselle haitaksi. Toverit painoivat päänsä alas eivätkä koettaneetkaan puolustaa. Hirmumyrskyn raivotessa jokainen ajatteli vain itseään. Mignot, joka kerran kätki ohjesäännön määräyksistä huolimatta tavarapaketin takkinsa alle, oli vähällä joutua kiinni ja luuli jo hetkensä tulleen. Liénard, joka oli kuuluisa laiskuudesta, sai kiittää isänsä asemaa muotitavarakaupan alalla siitä, ettei häntä ajettu pois, kun Bourdoncle tapasi hänet kerran nukkumasta seisooallaan kahden englanninsamettipakkapinon välissä. Mutta varsinkin Lhommein perhe oli levoton odottaen joka aamu Albertin erottamista. Hänen tapaansa hoitaa kassaa oltiin sangen tyytymättömiä. Hänen tuntemiaan naisia kävi häiritsemässä häntä, ja jo kaksi kertaa oli Aurélie rouvan täytynyt rukouksillaan lepyttää johtokunta.

Denisen asema oli tämän suursiivouksen aikana niin epävarma, että hän oli alituudessa pelossa. Turhaan hän ponnisteli pysyäkseen rohkeana ja hilpeänä, turhaan hän koetti noudattaa järjen ääntä ja vastustaa herkkätunteisuuttaan. Kyynelet kohosivat hänen silmiinsä heti kun hän illalla sulki huoneensa oven. Minne hän joutuisi, jos hänet heitettiin kadulle. Hänen ja sedän välit olivat rikkoutuneet, säästöjä hänellä ei ollut, ja veljet oli elätettävä. Hän joutui uudelleen ensimmäisten viikkojensa tunnelmien valtaan. Pieni jyvänen hän oli suuren ja painavan myllynkiven alla. Hän tunsu olevansa niin yksin, merkitseväänsä niin vähän tuon mahtavan koneen rinnalla, jolta hän ei voinut odottaa vähintäkään sääliä. Jos valmiiden vaatteiden osastolta aiottiin vähentää myyjättäriä, niin hän tiesi olevansa määrätty erotettavaksi; siitä ei ollut epäilyäkään. Rambouillet'n retkellä toverit olivat kai panetelleet häntä Aurélie rouvalle, sillä siitä lähtien tämä oli kohdellut häntä entistäkin ankarammin. Sitä paitsi hänelle ei annettu anteeksi hänen huvimatkaansa Joinvilleen. Ilmeistä kapinaahan se oli. Koko osastoa hän piti pilkkanaan, kun näyttäytyi julkisesti vihamielisen osaston myyjättären seurassa. Denisellä ei ollut milloinkaan ollut niin vaikeaa osastollaan kuin nyt, eikä hän uskonut enää voittavansa koskaan sen suosiota.

— Älkää välittäkö noista virnistelijöistä, sanoi Pauline. — Tyhmiä ovat kuin pöllöt.

Mutta vaikka he olisivat olleetkin tyhmiä, niin he olivat oppineet matkimaan säätyläisnaisen tapoja, ja tämä etevyys masensi Deniseä. Melkein kaikki myyjättäret olivat rikkaan ostajakuntansa jokapäiväisestä kosketuksesta hienostuneet esiintymisessään niin, että heistä lopulta oli muodostunut jonkinlainen epämääräinen erikoisluokka, joka ei kuulunut työväen eikä säätyläisten luokkaan, vaan häilyi näiden välillä. Mutta heidän komean pukunsa ja ulkoa opittujen puheenparsien alla ei useimmiten ollut muuta kuin näennäistä sivistystä, sanomalehdistä kerättyjä tietoja, näytelmistä lainattuja mielipiteitä ja Pariisia kiertävien mitättömien sukkeluuksien kaikua.

— Tiedättekö, että Tappuratukalla on lapsi? sanoi Clara eräänä aamuna saapuessaan osastolle.

Toisten ihmetellessä hän väitti:

— On, aivan varmaan, koska näin eilen hänet kävelemässä lapsensa kanssa... Kai hänellä on se jossakin kaupungilla piilossa.

Pari päivää sen jälkeen Marguerite tullessaan päivälliseltä tiesi kertoa toisen uutisen:

— Kaikkea sitä pitää nähdäkin! Tappuratukan sulhanen kävi täällä. Ajatelkaa, työmies, niin, likainen keltatukkainen työmies, joka odotti häntä ikkunan takana.

Nyt kaikki tiesivät sen. Denisellä oli työmies sulhasena ja lapsi kätöksessä jossakin tavaratalon läheisyydessä. Nyt hän ei enää saanut pistosanoilta ja viittauksilta pienintäkään rauhaa ja kun hänelle ensi kerran selveni, mitä ne tarkoittivat, hän kävi aivan kalpeaksi. Se oli häpeällistä. Denise tahtoi puolustautua ja selitti:

— Veljiänihän ne ovat.

Clara sanoi ivallisella äänellä:

— Veljiä! Vielä mitä!

Aurélie rouvan täytyi ruveta välittäjäksi:

— Olkaa hiljaa. Parempi on, että käytätte aikanne noiden hintalappujen vaihtamiseen... Saahan neiti Baudu talon ulkopuolella käyttäytyä mielensä mukaan, kunhan tekee edes jotakin työtä täällä.

Vaikka Aurélie rouvan kuivalla äänellä lausutut sanat olivat Deniseä puolustavinaan, ne samalla julistivat hänelle hänen tuomionsa. Tyttö koetti turhaan selittämällä puhdistautua julmasta syytöksestä. Toiset vain nauroivat ja kohauttivat olkapäitään, Denisen sydämeen aukeni haava, joka ei kasvanut

umpeen. Kun Deloche sai kuulla asiasta, hän suuttui niin, että sanoi aikovansa antaa noille houkille korvapuustin. Hän olisi tehnytkin sen, jollei olisi pelännyt Deniseen maineen kärsivän siitä. Joinvillen retkestä asti hänen rakkautensa Deniseen oli alistuvaista ja harrasta, ylikuonnollisen olennon palvelemista, ja hän seurasi häntä uskollisen koiran katsein. Tätä hartautta ei kumminkaan kukaan saanut aavistaa, sillä silloin heitä olisi pilkattu. Mutta Deloche tunsikin verensä kuohuvan ja kätensä puristuvan nyrkkiin, kun Deniseä paneteltiin hänen kuultensa.

Lopuksi Denise ei enää välittänyt vastatakaan. Se oli liian häpeällistä, eikä kukaan kuitenkaan uskonut häntä. Kun joku tovereista viittasi noihin asioihin, Denise katsoi vain häneen pitkään vakavan ja surullisen näköisenä. Sitä paitsi hänellä oli muita huolia, aineellisia huolia, jotka painoivat häntä vielä enemmän. Jean ei parantanut käytöstään, vaan vaivasi häntä yhä rahanpyynnöillään. Harvoin kului viikkoakaan, ettei Denise saanut häneltä pitkästä, nelisivuista kirjettä joka sisälsi loppumattomia juttuja. Kun vahtimestari toi hänelle nämä kirjeet, joiden iso käsiala ilmaisi intohimoista luonnetta, Denise kätki ne nopeasti taskuunsa, sillä jos myyjättäret sattuisivat näkemään ne, he olivat nauravinaan ja hyräilivät häväistyslauluja. Kun hän sitten jollakin tekosyillä pääsi poistumaan lukeakseen ne talon toisessa päässä, häntä kauhistutti niiden sisältö, sillä Jean parka tuntui hänestä olevan hukassa. Pojan ei ollut vaikea uskotella hänelle vaikka minkälaisia satumaisia rakkausseikkailuja; Denise uskoi aina, ja hänen tietämättömyytensä näissä asioissa sai hänet liioittelemaan vaaroja. Milloin oli Jeanin saatava kaksi frangia paetakseen jonkun naisen mustasukkaisuutta, milloin viisi, milloin kuusi frangia onnettomuuteen saattamaansa tyttöä varten pelastaakseen hänet isän vihasta. Kun Deniseen palkka ja myynnistä tulevat prosentit eivät riittäneet sellaisten menojen suorittamiseen, hän oli hankkinut itselleen vähäisiä sivutuloja. Robineau, joka oli osoittanut hänelle ystävyttä siitä asti, kun he ensi kertaa tapasivat toisensa Vinçard'in luona, ja jolle hän oli uskonut rahahuolensa, oli toimittanut hänelle solmionompelua kahdestakymmenestäviidestä centimestä tusina. Yhdeksästä yhteen Denise ennätti ommella kuusi tusinaa, ja työ tuotti hänelle yhden frangin viidenkymmenen centimen tulon, josta täytyi kumminkin vähentää kahdenkymmenen centimen kynttilä. Jäännös riitti parantamaan tuntuvasti hänen asemaansa, eikä Denise katunut unettomia öitensä. Hänellä olisi mielestään ollut syytä iloitakin, ellei uusi onnettomuus vielä kerran olisi tuottanut häiriötä hänen raha-asioihinsa. Kun hän toisen kerran, kaksiviikkoisen määräajan kuluttua, ilmestyi työnantajarouvan ovelle, hän ei päässytäkään sisään. Liike oli tehnyt vararikon, ja niin meni häneltäkin kahdeksantoista frangia kolmekymmentä centimeä, suuri summa, jota hän pitkin viikkoa oli hartaasti odottanut. Kaikki muut huolet tuntuivat hänestä aivan mitättömiltä tähän onnettomuuteen verrattuina.

— Mistä olette pahoillanne? Pauline sanoi, joka tapasi hänet huonekaluosastolla. — Tarvitsetteko jotakin, sanokaa?

Mutta Denise oli jo kaksitoista frangia velkaa ystävättärelleen ja vastasi pakottautuen hymyilemään:

— En, kiitos... Olen nukkunut huonosti, siinä kaikki.

Oli jouduttu heinäkuun kahdenteenkymmenenteen päivään, ja suursiivous oli pahimmillaan. Neljästä sadasta kauppa-apulaisesta Bourdoncle oli jo lakaissut pois viisikymmentä, ja huhuiliin, että uusia erottamisia oli vielä odotettavissa. Mutta Denise ei ajatellut nyt uhkaavaa vaaraa, sillä hänellä oli sydän täynnä tuskaa Jeanin tähden. Pojan tekemä uusi rikos, joka oli edellisiä vielä pahempi, oli sovittettava, ja se antoi hänelle tarpeeksi ajattelemista. Nyt Jean tarvitsi viisitoista frangia, mikä summa yksin saattoi pelastaa hänet petetyn aviomiehen kostolta. Edellisenä iltana Denise oli saanut asiaa koskevan kirjeen, heti sen jälkeen vielä kaksi, ja kun hän tapasi Paulinen, hän oli juuri päässyt lukemasta viimeistä, missä Jean sanoi, että hän kuolisi illalla, jollei saanut viittätoista frangia. Turhaan Denise koetti keksiä jotakin keinoa. Tällä kertaa hänen oli mahdoton turvautua Pépén kuukausimaksuunkaan, sillä hän oli kaksi päivää aikaisemmin suorittanut sen. Ja päällepäätteeksi Robineau, jolta hän oli toivonut saavansa korvausta solmioiden ompelemisessa menettämistään rahoista, ei ollut vielä edellisenä iltana palannut kaksiviikkoiselta lomaltaan, niinkuin oli odotettu.

Mutta Pauline jatkoi kyselemistään. Kun he kerran olivat sattuneet yhteen syrjäisellä osastolla, he eivät voineet olla hiukan puhelematta katsoen kumminkin vähän väliä pelokkaasti ympärilleen. Äkkiä Pauline kääntyi paetakseen, sillä hän oli huomannut järjestyksenvalvojan, jolla oli valkea solmio, lähtevän huiviosastolta.

— Ah, Isä Jouvehan tuo on, hän kuiskasi rauhoittuneena. — En ymmärrä mitä hänellä on nauramista, kun hän näkee meidät yhdessä... Teidän sijassanne minä pelkäisin, sillä hän on liian kohtelias teille. Viekas kettu hän on, ja pahaa hänellä on mielessä. Luulee kai vielä olevansa tekemisissä sotamiesten kanssa.

Totta oli, että kaikki myyjät vihasivat isä Jouvea hänen ankaruutensa tähden, sillä useimmat erottamiset tapahtuivat hänen ilmiannostaan. Hänen suuri, punainen, elostelijamenneisyttä ilmaiseva sotilasnenensä lauhtui ainoastaan naisten hoitamilla osastoilla.

— Mitä minun olisi pelättävä? kysyi Denise.

— Katsokaahan, vastasi Pauline nauraen; — kenties hän vaatii kiitollisuutta... On tyttöjä, jotka maksavat hänen suosiostaan.

Jouve ei ollut huomaavinaan heitä, vaan jatkoi matkaansa, ja he kuulivat hänen iskevän erääseen myyjään, joka oli rikkonut järjestystä katsomalla ikkunasta Neuve-Saint-Augustininkadulla kaatunutta hevosta.

— Mutta tuli mieleeni, Pauline sanoi. — Ettekö eilen hakenut Robineauta? Hän on palannut.

Denise luuli jo pelastuneensa.

— Kiitos, hän sanoi, — menen silkkiosaston kautta... Syyttäkööt itseään osastolla; oliko heidän pakko lähettää minut työhuoneeseen hakemaan ratkomaveistä.

He erosivat. Denise laskeutui portaat halliin. Kello oli neljännestä vaille kymmenen, ja ensimmäinen pöytäkunta oli vasta soitettu kokoon. Polttava aurinko paahtoi kattoikkunoita ja harmaista palttinaverhoista huolimatta sietämätön kuumuus raskautti hallin liikkumatonta ilmaa. Aika-ajoin kohosi viileämpää ilmaa lattialta, jota palveluspojat pirskkottivat vedellä. Tyhjillä osastoilla tuntui kaikki uinuvan kesähelteen raskasta unta, niinkuin kappelissa varjo uinuu päivän viimeisen jumalanpalveluksen loputtua. Myyjät seisoivat huolimattomasti, mitään tekemättä, ja siellä täällä harhaili yksinäisiä ostajia kuumuuden raukaisuina.

Kun Denise saapui, mittaili Favier parhaillaan punaruusuista silkkiä rouva Boutarelille, joka oli juuri saapunut Etelä-Ranskasta. Jo alkukuusta lähtien asiakkaat olivat enimmäkseen olleet maaseutunaisia, joiden puvut, keltaiset huivit ja vihreät hameet ilmaisivat heidän kotiseutunsa. Myyjät eivät viitsineet enää nauraakaan heille. Favier saattoi rouva Boutarelin lyhyttavaraosastolle, ja kun hän palasi, hän sanoi Hutinille:

— Eilen he olivat kaikki auvergnelaisia, tänään on provencelaisten vuoro... Minun on jo paha olla.

Mutta Hutin riensi erästä asiakasta vastaan. Hänen vuoronsa oli myydä, ja juuri sattui tulemaan tuo vaalea "kaunotar", josta ei tiedetty mitään, ei edes nimeäkään. Kaikki hymyilivät hänelle, kun hän säännöllisesti kerran viikossa tuli sisään, aina yksin... Tällä kertaa hänellä oli kumminkin pieni, neljän tai viiden vuoden vanha poika muassaan. Tämä tiesi puheenaihetta.

— Hän on siis naimisissa, Favier sanoi, kun Hutin palasi kassalta, jossa "kaunotar" suoritti maksua ostamastaan kolmestakymmenestä metrillä herttuatarsilkkiä.

— Mahdollista, Hutin vastasi, — vaikka eihän tuo lapsi mitään todista. Voisihan hänellä olla jonkun ystävättärensä lapsi muassaan... Mutta se on varmaa, että hän on itkenyt. Hän oli alakuloisen näköinen, silmät aivan punaisina.

Seurasi hetken vaitiolo. Myyjät jäivät seisomaan tuijottaen eteensä. Sitten Favier jatkoi hitaalla äänellä:

— Jos hän on naimisissa, niin hänen miehensä on kenties lyönyt häntä.

— Mahdollista, Hutin vastasi, — mutta voi olla niinkin, että hänen rakastajansa on hylännyt hänet.

Oltuaan vähän aikaa vaiti hän päätteli:

— Yhdentekevää se kai minulle on.

Tällä hetkellä juuri Denise kulki osaston poikki hiljentäen kulkuaan katsoakseen ympärilleen Robineauta. Mutta kun häntä ei näkynyt, tyttö meni villakangasosastolle ja sieltä hän vielä kerran palasi silkkiosastolle. Myyjät seurasivat häntä katseillaan.

— Taas tuo selkärangaton on täällä, Hutin kuiskasi.

— Hän hakee Robineauta, Favier sanoi. — En tiedä mitä yhteistä puuhaa heillä lienee... Oh, en minä mitään sellaista tarkoita, Robineau on liian tyhmä sellaiseen. Mutta kerrotaan, että hän on hankkinut tuolle suosikilleen jotakin työtä, solmionompelua... On niitä kauppvoja monenlaisia.

Hutinin silmistä näki, että hän hautoi ilkeätä kepposta. Denisen kulkiessa hänen ohitseensa hän pysäytti tytön kysyäkseen:

— Minuako haette, neiti?

Denise lensi aivan punaiseksi. Joinvillen illasta lähtien hän ei ollut enää uskaltanut tutkia sydämensä syvyyksiä, ja sen sekavia tunteita. Hänen muistostaan ei lähtenyt tuo punatukkainen tyttö, jonka seurassa Hutin oli ollut, ja jos hän vieläkin tunsu vavahtavansa Hutinin nähdessään, niin se oli kai vain vastenmielisyyttä. Oliko hän rakastanut Hutinia, vai rakastiko kenties vieläkin? Hän ei välittänyt ajatella sitä, sillä hän tunsu silloin vain tuskaa.

— En, vastasi hän ujosti.

Silloin Hutin, jota hänen hämmennyksensä huvitti, jatkoi:

— Neiti haluaa kenties nähdä Robineaun. Favier, hakekaa Robineau käsiin neidille näytettäväksi.

Denise katsoi häneen pitkään samalla surullisella ja vakavalla katseella, jolla hän koetti torjua toveriensa häpeällisiä viittauksia. Hutinkin oli siis kova ja vihamielinen, loukkasi häntä tahallaan niinkuin muutkin. Hänestä tuntui, kuin jokin olisi hänessä särkynyt, viimeinen side katkennut. Hänen kasvoiltaan kuvastui sellainen tuska, että Favier, joka ei luonteeltaan ollut kovinkaan hellä, tuli kumminkin hänen avukseen.

— Herra Robineau on varastontarkastuksessa, hän sanoi. — Hän kai palaa aamiaista syömään... Iltapäivällä hän on tavattavissa, jos teillä on hänelle asiaa.

Denise kiitti ja palasi katkerana osastolleen, missä Aurélie rouva odotti kylmän katkerana. Mitä! Denise oli ollut puoli tuntia poissa. Mistä hän nyt tuli? Ei ainakaan työhuoneesta. Tyttö painoi päänsä alas. Kaikki oli hukassa, jos ei Robineau palannut. Kumminkin hän päätti, maksoi mitä maksoi käydä vielä iltapäivällä tapaamassa häntä.

Robineaun palaaminen oli aiheuttanut silkkiosastolla oikean kapinan. Osasto oli toivonut, että hän yhtämittäisistä rettelöistä väsyneenä jäisi sille tielleen, ja kerran Robineau oli näyttänytkin halukkaalta lunastamaan Vinçardin hänelle alinomaan tyrkyttämän liikkeen. Hutinin pitkään salassa toimittama myyräntöy alkoi kantaa hedelmää, ja alajohtajan turmioksi viritetty miina oli räjähtämässä. Robineaun lomalla ollessa Hutinin tuli ensimmäisenä myyjänä hoitaa hänen virkaansa, ja hänelle tarjoutui mainio tilaisuus panetella Robineauta esimiehilleen ja osoittautua itse eteväksi ja innokkaaksi viransijaiseksi. Aina oli pieniä säännönvastaisuuksia, jotka piti korjata ja kertoa johtokunnalle, tarpeellisia parannuksia, joita oli puuhattava, uusia hänen keksimiään kangasmalleja, joita oli arvosteltava. Hutin ei sitä paitsi ollut ainoa, joka pyrkiessään eteenpäin koetti syrjäyttää tiellä olevan toverin. Kaikki he olivat saman eteenpäin pääsemisen halun vallassa, aina myyjän paikkaa tavoittelevasta uudesta tulokkaasta alkaen osakkaan asemaa kadehtivaan osastonjohtajaan saakka. Olemassaolon taistelu teki tehtävänsä. Itsekkyuden kiihottamisesta koneenkin toiminta yltyi tuottaen sen hämmästyttävän menestyksen ja huimaavan vauhdin, jota Pariisi ihmetteli. Hutinin takana oli Favier ja Favier'n takana muut myyjät pitkässä jonossa. Kaikki he haukkasivat niin, että leukapielet naksahivat. Robineau oli julistettu uhrattavaksi, ja jokainen irvisteli jo mielihyväästä. Kun Robineau siitä huolimatta palasi, kohosi tyytymättömyyden nurina häntä vastaan niin rajuna ja uhkaavana, että osaston johtaja näki tarpeelliseksi tehdä siitä lopun ja lähetti Robineaun varastontarkastukseen antaakseen johtokunnalle siten aikaa päätöksen tekemiseen.

— Eroamme kaikki, jos Robineau jää paikalleen, julisti Hutin.

Asia suututti Bouthemont'ia, jonka hilpeä luonne ei kestänyt alituisia rettelöitä. Häntä kiusasi nähdä ympärillään harmistuneita kasvoja. Mutta sittenkään hän ei tahtonut tehdä kenellekään vääryyttä.

— Jättäkää hänet rauhaan, hän sanoi. — Eihän hän ole tehnyt teille mitään.

Mutta tämä synnytti yleistä paheksumista. Vai ei mitään... Sietämätön olio ja aina hermostunut. Ja niin ylpeä vielä, että päälle astui, jos ei väistynyt. Siitä varsinkin osasto oli Robineauille vihainen. Hänellä oli naisen hermot, ja hän oli käytöksessään jäykkä ja mahdikas, niin ettei kukaan voinut häntä sietää. Siitä kerrottiin sen seitsemän juttua. Sanottiin hänen kerran säikäyttäneen erään nuoren miehen niin kovasti, että tämä oli pyörtynyt, ja monta ostajaa hän kuului suututtaneen ivallisilla huomautuksillaan.

— Minä en voi mitään, Bouthemont sanoi. — Olen antanut asian johtokunnan ratkaistavaksi ja menen vain tiedustelemaan päätöstä.

Toinen pöytäkunta soitettiin kokoon. Kellon kilinä kohosi kaukaa pohjakerroksesta liikkumattomaan ilmaan. Hutin ja Favier laskeutuivat portaita alas. Kaikilta osastoilta tuli yksitellen myyjiä rientäen ahtaaseen ja kosteaan ruokasalin ja keittiön väliseen käytävään, jossa kaasu paloi pitkin päivää ja jossa aina oli tungos.

Ihmiset olivat vakavia ja äänettämiä, astiat kalisivat ja ruoanhaju täytti ilman. Käytävän päässä

pysähdyttiin erään luukun edessä. Siinä keittäjä lautaspinon takana, varustettuna haarukoilla ja kauhoilla, joita upotti suunnattomiin kuparikattiloihin, jakeli annoksia. Ja jos hän hetkeksi väistyi, näkyi hänen valkealla esiliinalla peitetyn vatsansa takaa keittiön hehkuva liesi.

— Jo taas, Hutin kuiskasi lukien luukun yläpuolella olevasta mustasta taulusta päivän ruokalistaa. — Häränlihaa kirpeällä kastikkeella tai rauskua. Eivät koskaan kustanna paistia tässä laitoksessa. Kuka jaksaa aina syödä soppalihaa ja kaloja.

Kalasta ei näkynyt kukaan huolivan, sillä kattila oli yhä täysi. Favier otti kumminkin kalaa. Hänen takanaan Hutin kumartui sanoen:

— Häränlihaa kirpeällä kastikkeella.

Koneellisella liikkeellä keittäjä tarttui haarukalla lihanpalaseen ja valeli sitä kastikkeella, ja kun Hutin saatuaan kasvojaan vasten tulisen leyhkän peräytyi ja lähti lautasineen, kuului jo hänen takanaan: "Häränlihaa kirpeällä kastikkeella", ja taas: "Häränlihaa kirpeällä kastikkeella" loppumattomiin kerrattuna kuin kirkossa litanian surunvoittoiset sävelet. Ja keittäjä tarttui lihanpaloihin ja valeli kastikkeella liikkuen reippaasti ja kiireisesti, niinkuin hyvässä käynnissä oleva kello.

— Kylmää heidän kalansa, Favier sanoi, jonka käteen ei kohonnut lautasesta minkään vertaa lämpöä.

Kaikki liikkuvat nyt varovasti käsivarret ojossa, lautaset suorassa, peläten törmäävänsä johonkin. Kymmenen askeleen päässä oli toinen luukku, mistä sai juomista. Kiiltävällä peltipöydällä oli jokaiselle pieni viinipullo, joka oli ilman korkkia ja pesusta vielä kostea. Jokainen otti vapaalla kädellään pullonsa ja meni eteenpäin vakavana ja jäykkänä tarkasti valvoen tasapainoaan.

Hutin mutisi äreästi:

— No, juhlaa ei tunnu tulevan loppua.

Hänellä oli paikka Favier'n kanssa samassa pöydässä käytävän päässä viimeisessä ruokasalissa. Kaikki salit olivat yhtäläisiä, viiden metrin pituisia ja neljän levyisiä kellareita, jotka oli sivelty sementillä ja sisustettu ruokailuhuoneiksi. Mutta maali oli halkeillut kosteudesta ja keltaiset seinät olivat täynnä vihertäviä täpliä. Ahtaista kadulle johtavista luukuista tuli kuin kaivon suusta kalpeaa valoa, jota kadulla kulkijain varjot pilvinä pimittivät. Kautta vuoden, niin heinäkuussa kuin joulukuussakin, siellä oli vähällä tukehtua keittiöstä tuleviin vastenmielisiin kuumiin höyryihin.

Hutin oli tullut ensimmäisenä sisään. Pöydällä, joka oli toisesta päästä seinässä kiinni ja vahakankaan peittämä, ei ollut ruokailijoiden paikkoja merkitsemässä muuta kuin lasit, haarukat ja veitset. Pöydän kummassakin päässä oli pino lautasia vaihtamista varten, ja keskellä pöytää oli suuri leipä, johon oli pistetty veitsi pystyyn. Hutin pani pullonsa pois ja asetti lautasensa pöydälle; sitten otettuaan ruokaliinansa hyllyltä, joka oli seinien ainoa somiste, hän istuutui huohtaen.

— Nälkä minulla on kuin sudella, hän sanoi.

— Sellaista se aina on, vastasi Favier, joka asettui hänen vasemmalle puolelleen. — Ei ole mitään syömistä, kun nälkään näänny.

Pöytä oli kohta täynnä. Siinä oli tilaa kahdellekymmenellekahdelle hengelle. Alussa kuului äänestä astioiden kolinaa, sillä nälkäisinä, kolmetoista tuntia kestävän työpäivän rasittamina, miehet ahmivat minkä jaksivat. Alussa kauppa-apulaisilla oli ollut lupa tunnin ruokatauollaan käydä kaupungilla kahvilla. He söivät kahdessakymmenessä minuutissa päästäkseen kiireesti ulos. Mutta kaupungilla käynti käänsi heidän ajatuksensa työstä, ja he palasivat hajamielisinä ja haluttomina. Siksi johtokunta oli päättänyt kieltää heitä menemästä ulos ja myöntänyt sen sijaan halukkaille kahvia tavaratalossa viidentoista centimen maksusta. Nyt kaikki viivyttelivät pöydässä, kun eivät halunneet mennä osastolle ennen aikojaan. Moni luki syödessään sanomalehteä, joka sopivaksi taitettuna oli pystytetty viinipulloa vasten. Toiset keskustelivat tyydyttyään pahimman nälkensä äänekkäästi, pohtien loppumattomiin iänikuisesti jauhamiaan asioita, ruoan huonoutta, raha-asioita ja pyhäpäivänviettoa.

— Kuinka pitkälle olette päässeet Robineaun asiassa? eräs myyjä kysyi Hutinilta.

Silkiosaston alajohtajaa vastaan nostettu kapina oli puheenaiheena kaikilla osastoilla, ja asiasta keskusteltiin joka ilta Saint-Rochin kahvilassa puoliyöhön saakka. Hutin, joka pureskeli raivoissaan sitkeää häränlihaa, vastasi lyhyesti:

— Robineauko? Hänhän on palannut.

Sitten äkkiä suuttuen hän tiuskaisi:

— Mutta tuhat tulimmaista! Aasinlihaa ne ovat minulle antaneet.

— Jos teillä on syytä valituksiin, Favier sanoi, — niin on myös minulla. Olin kyllin tyhmä ottaakseni kalaa, ja se on mädännyt.

Kaikki puhelivat yhtäkaa, toiset sadattelivat, toiset laskivat sukkeluuksia. Deloche söi ääneti. Luonto oli antanut hänelle mainion ruokahalun, jota hän ei ollut koskaan saanut tarpeekseen tyydyttää, ja kun hän ansaitsi liian vähän hankkiakseen muualta lisää syömistä, hän leikkeli itselleen paksuja leipäpaloja ja söi vähemminkin maukkaita ruokia virnistelemättä. Kaikki nauroivat hänelle:

— Favier, tarjotkaapa kalanne Delochelle... Hän pitää varmasti siitä.

— Ja te lihanne, Hutin. Deloche söisi sen jälkiruokakseen.

Poika kohautti olkapäitään eikä edes vastannut. Ei ollut hänen syynsä, että nälkä vaivasi häntä alinomaa. Moittikoot muut ruokaa; hänen täytyi syödä sitä vatsansa täytteeksi.

Heikko vihellys keskeytti heidät ilmoittaen Mouret'n ja Bourdonclen tulosta. Myyjät olivat jo jonkin aikaa valittaneet ruokaa niin kehnoksi, että johtokunta oli päättänyt käydä itse arvostelemassa. Keittiön hoitaja sai henkeä ja päivää kohti puolitoista frangia, josta kaikki oli maksettava, ruoka-aineet, hiilet, kaasu, palvelusväki, ja sittenkin johtokunta ihmetteli, että ruokaa sanottiin huonoksi. Juuri tänä aamuna myyjät olivat valinneet edustajat ajamaan ruoanparannusta, ja Mignot ja Liénard olivat saaneet tehtäväkseen puhua esimiehille muiden puolesta. Äkkiä syntyneessä hiljaisuudessa jokainen hörästi korviaan kuullakseen mitä viereisessä huoneessa sanottiin, jonne Mouret ja Bourdoncle olivat menneet. Jälkimmäinen väitti häränlihaa oivalliseksi, ja Mignot sanoi toistamiseen hämmästyen tätä järkkymätöntä väitettä: "Pureskelkaa koetteeksi", Liénard moitti kalaa ja sanoi hiljaa: "Sehän haisee, herra." Silloin Mouret puhkesi ystävällisiin sanoihin väittäen tahtovansa tehdä voitavansa henkilökuntansa hyväksi. Olihan hän heidän isänsä, ja itse hän puolestaan tyytyi vaikka kuivaan leipään, kunhan vain tiesi, että he saivat tarpeeksi.

— Lupaan tutkia asian, hän sanoi korottaen ääntään, niin että se kuului käytävän päästä toiseen.

Johtokunnan tarkastus päättyi siihen, ja syömäaseiden helinä alkoi uudestaan. Hutin mutisi:

— Niin, usko sitä ja juo vettä!... Ei heiltä kauniita sanoja puutu. Jos lupauksia haluatte, niin tuossa teille niitä on. Mutta kengänanturoita he teille paistavat päivälliseksi, ja sitten ajavat pois niinkuin koirat.

Myyjä, joka äsken oli puhunut hänelle, toisti kysymyksensä:

— Sanoitteko siis, että Robineau...

Mutta nyt syntyi sellainen melu, että hänen äänensä hukkuu siihen. Ruokailijoiden piti itse vaihtaa lautaset, ja kun nähtiin, että keittäjänapulainen toi pöytään suuria peltiastioita, tuli jokaiselle kiire, ja nopeasti lautaspinot vähenivät pöydän kummastakin päästä. Hutin huudahti:

— Riisivanukasta! Se vain puuttui.

— Liisteriksi hyvää, Favier sanoi ottaen lautaselleen.

Toiset kiittivät sitä hyväksi, toiset moittivat. Ne, jotka lukivat, eivät sanoneet mitään, olivat niin innostuneet lehensä jatkoromaaniin, että tuskin tiesivät mitä söivät. Ilma oli kuumaa höyryä täynnä, ja jokainen pyyhki hikeä otsaltaan. Kadulla kulkijoiden varjot pimittivät yhtä mittaa epäjärjestyksessä olevaa pöytää.

— Deloche tahtoo leipää, huusi joku pilkkakirves.

Leipä kiersi pöytää. Jokainen leikkeli siitä palasen itselleen ja upotti sitten veitsen siihen vartta myöten.

— Kuka vaihtaa jälkiruokansa minun riisivanukkaaseeni? kysyi Hutin.

Muuan nuori myyjä ilmoittautui halukkaaksi. Sitten Hutin tahtoi luovuttaa viininsäkin, mutta siitä ei kukaan huolinut. Se oli liian huonoa.

— Johan minä sanoin, että Robineau on palannut, Hutin jatkoi kääntyen äskeisen myyjän puoleen häiriintymättä muitten nauruista ja puheista. — Hänen asiansa on sangen vakava... Ajatelkaahan, hän turmelee myyjättäremme toimittamalla heille solmionompelua.

— Hiljaa! Favier kuiskasi. — Tuossa häntä parhaillaan tuomitaan.

Tätä sanoessaan hän vilkaisi Bouthemont'iin, joka käveli Mouret'n ja Bourdonclen välissä kertoen heille nopeasti puoliääneen jotakin, jota nämä hartaasti kuuntelivat. Osastojen johtajain ja alajohtajain ruokasali oli toisella puolella käytävää aivan vastapäätä. Bouthemont oli aamiaisen lopetettuaan nähnyt Mouret'n kulkevan ohi ja käytti tilaisuutta hyväkseen ilmoittaakseen hänelle osastossa syntyneistä rettelöistä ja välittääkseen hänelle pulmaansa. Mouret ja Bourdoncle eivät tahtoneet suostua uhraamaan Robineauta, joka oli tunnettu eteväksi myyjäksi rouva Hédouinin ajoilta asti. Mutta kun päästiin niin pitkälle, että tuli puhe solmionompelusta, Bourdoncle kiivastui. Hulluko mies oli, kun rupesi toimittamaan myyjättäriille lisätyötä. Maksoihan talo näille tarpeeksi korkean palkan; jos he tekivät yöllä työtä itselleen, niin eivät he päivällä jaksaneet innokkaasti suorittaa talon tehtäviä, sehän oli päivänselvää. Varkautta se oli, ja he panivat alttiiksi terveytensä, joka ei ollut heidän omansa. Yö oli nukkumista varten, kaikkien tuli nukkua tai saivat mennä matkaansa.

— Hyvällä alulla on, Hutin huomautti.

Joka kerta kun johtajat hitaasti kävellen saapuivat oven kohdalle, kaikki myyjät seurasivat heitä uteliain katsein koettaen arvata heidän vähäisimpienkin liikkeittensä tarkoituksen. Heiltä unohtui riisivanukaskin, josta eräs myyjä oli löytänyt housunnapin...

— Kuulin puhuttavan solmioista, sanoi Favier. — Näittehän, miten Bourdonclen nenä kävi kalpeaksi.

Mouretkin tuntui yhtyvän yhtiökumppaninsa mielipiteeseen. Myyjätär, jonka lisätäkseen tulojaan täytyi tehdä yöllä työtä, oli loukkaus Aarraitan koko järjestelmää vastaan. Kuka sellainen raukka oli, joka ei tullut myyntiprosenteillaan toimeen? Mutta kun Bouthemont mainitsi Denisen, Mouret'n viha lauhtui heti eikä asia tuntunutkaan hänestä niin vakavalta. Vai hänkö, tuo pikku Valognes'in tyttö! Sehän oli kumminkin ymmärrettävää. Hän ei voinutkaan olla vielä niin taitava ja kuuleman mukaan hänellä oli velvollisuuksia täytettävänä. Bourdoncle keskeytti väittäen, että tyttö oli lähetettävä heti pois. Eihän sellaisesta rumilaasta olisi koskaan mihinkään, olihan hän aina sanonut sen, ja nyt sen näki, että hän oli ollut oikeassa. Mutta Mouret hämillään oli nauravinaan. Hyvä Jumala, mitä ankaruutta! Joskus täytyi antaa anteeksikin. Ja Robineauhan lopultakin oli syyllinen yksin. Olisihan hänen, vanhan alalla olijan, tullut neuvoa raukkaa, kun paremmin tiesi talon tavat.

— Kas niin, nyt johtaja jo nauraa, Favier jatkoi hämmästyen, kun Mouret näkyi tovereineen taas ovella.

— Lempo vieköön! ärjäisi Hutin. — Jos uskaltavat pysyttää Robineauun meidän niskoillamme, niin kyllä heillä tulee olemaan hauskaa.

Bourdoncle katsoi Mouret'ta suoraan silmiin. Sitten hän kohautti olkapäitään halveksivasti, merkiksi että hän oli ymmärtänyt ja että asia oli hänestä kovin typerä. Bouthemont jatkoi valituksiaan; myyjät uhkasivat lähteä pois, ja joukossa oli sangen eteviä miehiä. Mutta vasta kun hän kertoi mitä huhuiliin Robineauun ja Gaujeenin hyvistä väleistä ja miten viimeksimainittu oli tarjoutunut auttamaan Robineauta mitä laajimmalla luotolla, jos hän suostuisi asettumaan itsenäisenä kauppiana Naisten Aarraitan kilpailijaksi, hänen kuulijansa hämmästyivät. He vaikenivat hetkeksi. Vai oli Robineauulla sota mielessä. Mouret oli aivan vakava, mutta hän oli halveksivinaan koko asiaa, ikäänkuin se ei olisi ollut minkään arvoinen. Tottapa oli aikaa päättää, kun oli ensin puhuttu Robineauun kanssa. Sitten hän puhui leikkiä laskien Bouthemont'ille hänen isästään, joka pienestä Montpellier'n kaupastaan oli vähän aikaa sitten tullut Pariisiin ja ällistynyt astuessaan suunnattomaan halliin, jossa hänen poikansa hallitsi. Naurettiin vieläkin, kun muistettiin, miten ukko oli vihastuneena väittänyt kaikki uudenaikaiset puuhut mitättömiksi ja ennustanut niille surkeaa loppua.

— Tuossahan Robineau tuleeikin, Bouthemont kuiskasi. — Olin lähettänyt hänet varastontarkastukseen välttääkseni ikävyvyyksiä... Suokaa anteeksi, että pysyn pyynnössäni, mutta asia on niin pitkällä, että täytyy toimia.

Samassa Robineau kulki tervehtien heidän ohitseensa ja meni syömään aamiaista.

— Hyvä on. Tottapa nähdään.

He lähtivät. Hutin ja Favier odottivat yhä. Kun heitä ei enää näkynyt, he huoahivat helpotuksesta. Aikoikohan johtokunta nyt joka aterialla tulla heidän suupallojaan laskemaan? Muutenkaan ei kovin hauskaa ollut, saatikka sitten, jos ei enää saanut rauhassa syödäkään. He olivat nähneet Robineauun palaavan, ja tämä oli näyttänyt olevan niin hyvällä tuulella, että heitä alkoi epäilyttää juonensa onnistuminen. He hiljensivät äänensä ja koettivat löytää uusia moittimisen aiheita.

— Nälkäänhän tässä nääntyy, Hutin jatkoi. — Kovempi on nälkä vielä pöydästä noustessa.

Kuitenkin hän oli syönyt kaksi jälkiruoka-annosta, omansa ja sen myyjän, jolle hän oli luovuttanut

riisivanukkaansa. Äkkiä hän huudahti:

— Minä siitä viis! Otan lisää ja maksan... Victor, kolmas jälkiruoka tänne!

Poika toi mitä pyydettiin. Jälkiruoan jälkeen seurasi kahvi, ja ne jotka joivat, maksoivat heti viisitoista centimea. Muutamat myyjistä olivat menneet käytävään kävelemään etsimään paikkaa missä uskaltaisi tupakoida. Muut jäivät veltosti paikoilleen rasvaisilla astioilla sälytettyjen pöytien ääreen pyöritellen leivästä palloja ja puhellen loppumattomiin samoista asioista ruuantähteiden hajussa, jota he eivät enää tunteneet, ja saunanlämmössä, joka poltti heidän korvansa punaisiksi. Seinät hikoilivat. Homehtunut holvikatto haihdutti ilmaan myrkyllisen hengityksensä. Syötyään leipää vatsan täydeltä Deloche sulatti ruokaansa nojaten seinään ja katsoen ääneti katossa olevaa ikkunaluukkuja. Hänen jokapäiväinen huvituksensa aamiaisen jälkeen oli katsoa katukäytävillä kulkevien jalkoja, jotka hetkeksi kuvastuivat ikkunaan ja katosivat. Ne olivat nilkasta katkenneita jalkoja, raskaita kenkiä, hienoja saappaita, siroja naisten jalkineita, eläviä jalkoja ilman ruumista ja päätä. Sadepäivinä ikkuna tahraantui niistä.

— Nytkö jo! Hutin huusi.

Käytävän toisessa päässä kello soi, ja täytyi lähteä kolmannen joukon tieltä. Palveluspojat tulivat vesisankoineen ja pesusienineen puhdistamaan pöytien vahakangasta. Salit tyhjenivät hitaasti myyjien palatessa raskain askelin takaisin osastoihinsa. Keittiössä ruoanjakaja asettui jälleen luukulleen kala- ja lihakattilan väliin haarukoineen ja kauhoineen valmiina uudestaan täyttämään lautasia kellomaisen täsmällisesti.

Kun Hutin ja Favier viivytelivät vähän, näkivät he Denise'n tulevan portaita alas.

— Herra Robineau on palannut, Hutin sanoi ivallisen kohteliaana.

— Hän on aamiaista syömässä, lisäsi Favier. — Mutta jos asia on kovin kiireinen, niin voittehan mennä ruokasaliin häntä tapaamaan.

Denise jatkoi matkaansa vastaamatta, päättään kääntämättä. Kumminkaan hän ei kulkiessaan johtajien ruokasalin ohi voinut olla katsahtamatta sinne. Robineau oli siellä. Denise päätti iltapäivällä käydä puhumassa hänen kanssaan, ja tuli ruokasaliin, missä oli hänen pöytänsä. Naiset söivät erikseen kahdessa heille varatussa huoneessa. Denise astui ensimmäiseen. Tämäkin oli entinen kellari, mutta sisustettu mukavammin. Keskellä huonetta oli soikea pöytä katettuna viidelletoista hengelle, tilaa oli enemmän kuin miehillä, viini oli karahvissa, ja pöydän toisessa päässä oli häränlihavati kastikkeineen, toisessa kalavati. Palveluspojat, esiliinat vyötäisillä, tarjosivat ruoan, niin ettei naisten tarvinnut itse hakea annoksiaan luukulta. Johtokunnan mielestä näin oli sopivampaa.

— Olette siis kiertänyt taloa? kysyi Pauline, joka jo istui pöydässä ja leikkasi itselleen leipää.

— Olen, Denise vastasi punastuen, — olin saattamassa asiakasta.

Hän valehteli. Clara tyrkkäsi naapuriaan kyynärpäällään. Mikähän Tappuratukkaa vaivasi tänään, kun käyttäytyi niin omituisesti? Kirjeitä sai sulhaseltaan, toisen toisensa perästä, ja lähti sitten kiertämään tavarataloa kuin hullu sanoen olevan asiaa työhuoneeseen, jossa ei edes käynytäkään. Varmaankin oli jotain tekeillä. Ja sitten Clara, joka hyvällä ruokahalulla söi kalaansa, eltaantuneeseen silavaan tottuneen tytön välinpitämättömyydellä, kertoi kauheasta rikoksesta, josta kaikissa lehdissä kirjoitettiin.

— Oletteko lukeneet siitä miehestä, joka partaveitsellä katkaisi rakastajattarensa kaulan? kysyi hän.

— Kummako se! sanoi pieni, lempeän ja aran näköinen myyjätär. — Tyttö oli toisen kanssa. Se oli aivan oikein.

Pauline suuttui. Mitä! Oliko lupa tarttua puukkoon vain sentähden, ettei enää rakastettu. Ei ikinä! Ja keskeyttäen puheensa hän kääntyi palveluspojan puoleen sanoen:

— Pierre, minä en jaksa syödä häränlihaa... Käskekää laittaa minulle lisäruokaa, esimerkiksi munakas, mutta kuohkea, jos mahdollista!

Koska hänellä oli aina makeisia taskussaan, hän odottaessaan rupesi syömään leivän kanssa suklaanappeja.

— Ei tosiaan sellainen mies ole mukava, Clara jatkoi. — Niitä on paljon mustasukkaisia. Toissapäivänäkin eräs mies kuuluu heittäneen vaimonsa kaivoon.

Puhuessaan hän koko ajan katsoi Deniseä. Clara luuli arvanneensa hänen salaisuutensa, sillä Denise oli käynyt kalpeaksi. Epäilemättä tuo tekopyhä pelkäsi korvapuustia rakastajaltaan, jota petti. Eipä

hullumpaa, jos mustasukkainen sulhanen hakisi häntä täältä, niinkuin tyttö näkyi pelkäävän. Mutta keskustelu sai toisen käänteeseen. Eräs myyjätär selitti, miten sametista poistettiin likapilkut, ja sitten puhuttiin eräästä Gaieté teatterin näytelmästä, jossa herttaiset pikkutyöt tanssivat paremmin kuin aikaihmiset. Pauline, joka oli hetkeksi tullut pahalle tuulelle nähdessään liian mustaksi paistuneen munakkaansa, lauhtui huomattessaan, ettei se sittenkään ollut kovin huono maultaan.

— Antakaapa viinikarahvi tänne, hän sanoi Deniselle. — Teidänkin pitäisi tilata itsellenne munakas.

— Kyllä liha riittää minulle, vastasi Denise, joka kuluttaakseen niin vähän rahaa kuin suinkin tyytyi talon ruokaan, olipa se kuinka huonoa tahansa.

Kun palveluspoika toi riisivanukkaan, kaikki naiset panivat vastalauseen. He olivat edellisellä viikolla kieltäytyneet syömästä sitä, toivoen ettei sitä enää tarjottaisi. Denise, joka Claran kertomuksista levottomana ajatteli koko ajan Jeania, oli hajamielisesti ottanut sitä lautaselleen ja oli ainoa, joka söi. Kaikki katsoivat häneen halveksivasti. Lisäruokia tilattiin ja herkuteltiin aikalailta. Täytyihän toki syödäkin.

— Tiedättekö, että miehet ovat valittaneet ruoan huonoutta, sanoi lempeän näköinen valkotavarain myyjätär, — ja että johtokunta on luvannut...

Toiset nauroivat hänelle vasten silmiä, eikä kukaan enää puhunut johtokunnasta. Kaikki joivat kahvia, paitsi Denise, joka oli sanonut ettei pitänyt kahvista. Siinä istuivat kuppinsa ääressä villapukuiset valkotavaroiden myyjättäret, vaatimattoman näköiset niinkuin pikkuporvariston naiset, valmiiden vaatteiden myyjättäret, jotka silkkipukua suojeleva ruokaliina kaulassa muistuttivat palvelijattariensa pöytään eksyneitä hienoja rouvia. Oli koetettu avata ikkuna tukahduttavan ilman vaihtamiseksi, mutta se oli täytynyt heti taas sulkea, sillä vaunujen räminä kävi niin kovaksi, että korvia särki.

— Hiljaa, kuiskasi Pauline, — tuossa on taas tuo vanha heittiö.

Se oli isä Jouve. Hänen oli tapana ilmaantua aterian lopulla neitien ruokasaliin. Hymysuin hän kiersi pöytää tiedustellen olivatko neidit syöneet hyvällä ruokahalulla. Mutta kiusaantuneina hänen läsnäolostaan neidit kiirehtivät nousemaan pöydästä ja riensivät pois odottamatta kellon soittoakaan. Clara katosi ensimmäiseksi ja muut seurasivat häntä. Kohta ei muita ollut jäljellä kuin Denise ja Pauline. Pauline söi suklaanappeja.

— Minäpä lähetän palveluspojan ostamaan appelsiineja, Pauline sanoi nousten ... — tuletteko?

— Aivan heti, vastasi Denise, joka vielä pureskeli leivän palaa, sillä hän tahtoi jäädä viimeiseksi voidakseen puhutella Robineauta osastolle mennessään. Mutta kun hän huomasi olevansa yksin isä Jouven kanssa, hänen tuli paha olla, ja tuskastuneena hänkin nousi pöydästä. Mutta nähdessään hänen lähestyvän ovea isä Jouve sulki häneltä tien.

— Neiti Baudu...

Seisoen Denisen edessä hän hymyili isällisen suopeasti. Hänen suuret harmaat viiksensä ja lyhyeksi leikattu tukkansa tuntuivat osoittavan sotilaallisen suoraa rehellisyyttä. Hän pullisti mahtavaa rintaansa, jossa loisti punainen nauha.

— Mitä tahdotte, herra Jouve? kysyi Denise rauhoittuneena.

— Näin teidät taas tänä aamuna ystävättärenne kanssa puhelemassa tuolla ylhäällä verhojen takana. Tiedättehän, että se on ohjesääntöä vastaan, ja jos ilmoittaisin asiasta... Ystävättärenne Pauline näyttää pitävän teistä paljon.

Hänen viiksensä värähtivät, ja hänen juhlallisen korkea nautinnonhimoinen kotkannenänsä alkoi hohtaa.

— Kuulkaahan, mistä syystä te pidätte toisistanne niin paljon?

Denise ymmärtämättä mitä hän tarkoitti tunsu selittämätöntä vastenmielisyyttä.

— Totta on, että puhelimme, herra Jouve, hän sopersi, — mutta eihän siinä mitään pahaa ole... Kiitän teitä kumminkin hyvydestänne minua kohtaan.

— Eihän minun pitäisi hyvyttä osoittaa, hän sanoi. — Lain edustajanahan minun vain tulisi olla... Mutta kun satun tekemisiin noin sievän pikku neidin kanssa...

Hän tuli vielä lähemmäksi. Silloin Denisen valtasi todella pelko. Paulinen sanat palasivat hänen mieleensä ja hän muisti mitä oli kuullut kerrottavan osastolla isä Jouven hätyyttämistä myyjättäristä, joiden oli ollut pakko maksaa hänelle hänen suosioistaan. Ei isä Jouve tosin tavaratalossa uskaltanut

ilmaista oikeaa luontoaan, nipisti vain pöhöttyneillä sormillaan neitosta poskesta ja piteli heitä kädestä niin kauan, ettei luullut muistavan irti päästääkään. Vasta tavaratalon ulkopuolella, jos tytöt suostuivat käymään hänen luonaan Moineaunkadun varrella voileipiä syömässä, hän luopui isällisistä suojelijantavoistaan ja heittäytyi mielitekojensa valtaan.

— Älkää koskeko minuun, kuiskasi Denise peräytyen.

— Kas niin, hänen kiusaajansa sanoi, — ettehän toki pelkää ystävää, joka aina säästää teitä ikävyyksiltä... Olkaa ystävällinen ja tulkaa tänä iltana luokseni juomaan teetä. Hyvästä sydäimestä se tarjotaan.

Denise peräytyi yhä enemmän.

— En! En!

Ruokasali oli yhä tyhjä, sillä palveluspoika oli asioilla. Jouve kuullosteli käytävästä askelia, heitti nopean katseen ympärilleen ja voimatta enää hillitä itseään koetti suudella Deniseä kaulaan.

— Pieni hupakko, hän kuiskasi, — eihän noin komeatukkaisen sovi arastella. Tulkaahan tänä iltana, ihan huviksenne vain.

Tuntien ihollaan miehen hehkuvien kasvojen polttavan hengityksen Denise joutui sellaisen kauhun valtaan, että työnsi miehen rajusti luotaan. Sysäys tuli niin odottamattomasti, että isä Jouve horjui ja olisi kaatunut pöydän alle, ellei tuoli olisi ollut onneksi edessä ottamassa häntä vastaan. Mutta kaatuessaan hän veti mukanansa viinikarahvin, jonka sisältö räiskyi hänen valkealle kravatilleen ja kasteli likomäräksi kunniamerkin punaisen nauhan. Vimmoissaan hän jäi liikkumattomana paikalleen muistamatta edes pyyhkiä tahraantunutta pukuaan. Mitä! Kuinka hän olisi voinut odottaa mitään tällaista kun ei tehnyt edes väkivaltaa vaan totteli ainoastaan hyvän sydämensä käskyä.

— Kunniani kautta, neiti, kyllä te vielä kaduttekin!

Denise oli juossut pakoon. Samassa kello soi, hämmennyksissään hän unohti Robineauin ja saapui vapisten osastolleen. Hän ei uskaltanut hievahtaakaan sieltä. Kun aurinko iltapäivällä paahtoi Gaillonin aukion puoleista julkisivua, tuli kuumuus välikerroksen huoneissa ikkunaverhoista huolimatta sietämättömäksi. Asiakkaita kävi osastolla, mutta kauppoja ei syntynyt, vaikka myyjättäret hikipäissään häärivät. Koko osasto alkoi haukotella, ja Aurélie rouvan silmät tuijottivat unisesti seinään. Vihdoin kolmen aikaan, kun Denise näki johtajattaren nukahtavan, hän pujahti ovesta ja lähti taas kiertämään tavarataloa toimiessaan niinkuin ainakin asioilla oleva. Pettääkseen uteliaita katseita hän ei mennyt suoraan silkiosastolle, vaan poikkesi pitsiosastolle kysyäkseen muka jotakin Delochelta. Sitten alakerroksessa hän kulki lyhyttavaraosaston ohi ja saapui solmio-osastolle, kun hän äkkiä hämmästykseseen huomasi Jeanin edessään.

— Mitä, sinäkö täällä! hän kuiskasi aivan kalpeana.

Jean oli paljain päin ja työpuserossa. Epäjärjestyksessä olevat hiukset kähertyivät hänen tyttömäisen hienohipiäiselle otsalleen. Mustia solmioita sisältävän kaapin edessä seisoen hän näkyi vajonneen syviin mietteisiin.

— Mitä sinä täällä teet? jatkoi Denise.

— Mitäkö teen? Odotan tietysti sinua... Kun olet kieltänyt minua käymästä tapaamassa sinua täällä, niin pistäydyin vain sisälle sanomatta kenellekään mitään. Ei sinun tarvitse minusta välittää. Älä ole tuntevinasikaan, jos ei tee mielesi.

Myyjät katsoivat heihin jo kummastellen. Jean jatkoi hiljemmällä äänellä:

— Kuule, hän tahtoi tulla kanssani tänne. Niin kyllä, hän odottaa Gaillonin aukiolla, suihkukaivon luona... Anna pian viisitoista frangia tai olemme hukassa. Usko pois, totta se on, yhtä totta kuin että aurinko valaisee.

Deniseä alkoi hävettää. Hänen ympärillään naurettiin täyttä kurkkua koko outoa juttua. Solmio-osaston takana oli ovi pohjakerrokseen, hän työnsi veljensä sinne ja laskeutui nopeasti hänen kanssaan portaat. Jean jatkoi kertomustaan haparoiden, tietämättä kuinka alkaa ja mitä sanoa, jotta sisar uskoisi.

— Rahat eivät ole tietenkään häntä varten. Hän on aivan liian hieno vaatiakseen niitä. Eikä miestäkään varten, hän nyt viidestätoista frangista välittäisi. Hän ei sallisi miljoonastakaan vaimoan loukattavan. Tärkkelystehtailija hän on, johan sinulle sanoin, että he ovat sangen varakasta väkeä... Ei, ne ovat erästä jonninjoutavaa juoppoa varten, joka tuntee heidät ja joka on sattunut näkemään meidät yhdessä. Ja ymmärräthän, että jos en tänä iltana anna hänelle rahoja...

— Ole vaiti, kuiskasi Denise. — Aivan heti. Menehän nyt vain...

He olivat saapuneet lähettämöön. Kuolleen kauden kestäessä avara kellari uinui kellariluukuista tulevassa kalvakaassa valossa. Siellä oli viileää, holvit olivat täynnä äänettömyyttä. Yksi ainoa poika kokoili säiliöstä Madeleinelle meneviä paketteja, ja Champion, toimistonjohtaja, istui suurella lajittelupöydällä jalat riipuksissa ja silmät puoliummessa.

Taas Jean yritti alkaa:

— Hänen miehellään on iso veitsi...

— Menehän, Denise sanoi työntäen häntä edellään.

He kulkivat ahtaita käytäviä, missä kaasua paloi koko päivän. Oikealla ja vasemmalla oli pimeitä kellareita, joissa oli lisävarastoja lautaseinien takana. Vihdoin Denise pysähtyi yhtä tällaista seinää vasten. Tänne tuskin kukaan tulisi, mutta Denise tiesi, että pääsy tänne oli kielletty ja hän värisi pelosta.

— Jos juoppo puhuu, Jean jatkoi, — niin mies, jolla on iso veitsi...

— Mistä minä ne viisitoista frangia otan! Denise huudahti epätoivoissaan. — Etkö sinä voi käyttäytyä siivosti! Aina sinulle tapahtuu jotain merkillistä.

Jean löi kädellään rintaansa. Hän ei enää itsekään oikein tiennyt, mikä loruissa oli totta, pani vain mielikuvituksensa liikkeelle kaunistakseen rahantarpeitaan. Sillä jokin kiireinen tarvis kumminkin oli aina pohjalla.

— Vannon kaikkein pyhimmän kautta, että täyttä totta on tällä kertaa... Pidin häntä näin, ja hän suuteli minua...

Denise käski uudestaan hänen vaieta. Hänkin tuskastui lopuksi.

— En minä tahdo tietää enkä huoli sinun salaisuudestasi. Se on ruma...

Ja sinä kiusaat minua joka viikko ja tapat minut rahanpyynnöilläsi. Yökäudet saan valvoa ja tehdä työtä... Ja sitä paitsi riistät leivän veljesi suusta.

Jean jäi seisomaan suu auki, kasvot kalpeina. Mitä! Rumako se oli? Hän ei käsittänyt. Lapsuudesta asti hän oli tottunut kohtelevaan siskoaan kuin toveria ja uskomaan hänelle kaiken. Sehän oli aivan luonnollista. Mutta häntä masensi että Denise hänen tähtensä valvoi yönsä. Ajatus, että hän kidutti siskoaan ja riisti Pépéltä leivän, koski häneen niin kipeästi, että hän hyrähti itkuun.

— Oikeassa olet, konnamaista se on, hän huudahti. — Mutta rumaa se ei ole, päinvastoin, ja senpätähden juuri täytyy aina alkaa alusta... Hän on jo kahdenkymmenen, ja hän luuli koko juttua leikiksi, vain siksi että minä tuskin olen täyttänyt seitsemäntoista. Hyvä Jumala, kuinka olen itselleni vihainen! Pieksää minut pitäisi.

Hän oli tarttunut sisarensa käsiin suudellen niitä ja vaelleen niitä kyynelillään.

— Anna minulle viisitoista frangia, ja tämä on oleva viimeinen kerta, vannon sen sinulle... Tai ole antamatta, parempi minun on kuolla. Jos mies tappaa minut, niin sillähän pääset minusta.

Kun Denise alkoi itkeä, hän katui sanojaan.

— Kenties hän ei tahdokaan tappaa ketään... Koetamme sopia, lupaan sen sinulle, sisko kulta. Kas niin hyvästi! Nyt lähdän.

Samassa he kuulivat askelia käytävän perältä ja säpsähtivät kumpikin. Denise työnsi veljeään lähemmälle seinää pimeään nurkkaan. Hetken aikaan he eivät kuulleet muuta kuin vieressään palavan kaasuliekin sihinän. Sitten askeleet lähestyivät, ja Denise näki isä Jouven, joka lähestyi jäykkänä kuin aina. Oliko hän täällä sattumalta, vai olisiko joku paljastanut heidät hänelle? Denise pelästyi niin silmittömästi, että meni aivan sekaisin, ja työntäen Jeanin pimeästä ulos hän lähti juoksemaan ajaen poikaa edellään ja sopertaen:

— Mene pois! mene pois!

He juoksivat minkä jaksoivat. Isä Jouve seurasi heidän kintereillään juosten raskaasti läähättäen. He joutuivat uudelleen lähettämöön ja tulivat portaille, jotka johtivat Michodièrenkadulle.

— Mene pois! toisti Denise, — mene pois!... Jos voin, niin lähetän sinulle viisitoista frangia.

Jean meni pois pää pyörällä. Kun järjestyksenvalvoja saapui hengästyneenä, hän näki vain vilahdukselta pojan valkean paidan ja liehuvat kullankävyiset kiharat, jotka katosivat kadun kulmasta. Isä Jouve jäi hetkeksi seisomaan tointuakseen ja ryhdistäytyäkseen. Hänellä oli uusi valkea solmio, jonka hän oli ostanut valkotavaraosastolta ja jonka solmu hohti kuin lumi.

— Siistiä käytöstä todellakin, neiti, hän sanoi vapisevin huulin. — Siistiä, sangen siistiä... Toivotte kenties, että minä hyväksyn sellaisen käytöksen kuin te pohjakerroksessa... Siistiä tosiaankin...

Denise nousi portaita isä Jouven seurattessa häntä yhä samaa virttä veisaten. Denise ei saanut sanaakaan sanotuksi puolustukseksi. Hän katui, että oli lähtenyt juoksemaan. Olisihan hän voinut selittää asian ja näyttää veljensä. Nyt he saivat taas aihetta epäillä hänen käytöstään, eikä kukaan uskoisi häntä, vaikka hän kuinka vakuuttaisi. Vielä kerran hän unohti Robineauin ja meni takaisin osastolleen.

Jouve meni viipymättä johtokunnan kokoushuoneeseen ilmoittamaan asiasta. Mutta palveluspoika sanoi Mouret'n parhaillaan olevan herra Bourdonclen ja herra Robineauin kanssa tärkeässä neuvottelussa. Sitä oli kestänyt neljänneksituntin. Ovi oli auki, ja Jouve kuuli Mouret'n iloisesti kysyvän Robineauilta, oliko hän lomaansa tyytyväinen. Ei ollut lainkaan puhetta erosta, päinvastoin keskusteltiin muutamista osastolla tehtävistä muutoksista.

— Haluatteko jotain, herra Jouve? huusi Mouret. — Käykää sisään!

Mutta Jouve totellen vaistoaan kääntyi Bourdonclen puoleen, joka tuli huoneesta, ja kertoi hänelle kaiken. Kävellessä vierekkäin he kulkivat hiljaa pitkin huiviosastoa, toinen kumarassa kuiskaten toisen korvaan, toinen kuunnellen kasvot aivan liikkumattomina. Ei värähdyskään niissä paljastanut kertomuksen tekemää vaikutusta.

— Hyvä on, hän sanoi lopulta.

He olivat saapuneet valmiiden vaatteiden osastolle ja menivät sisään. Aurélie rouva torui parhaillaan Deniseä. Mistä hän taas tuli, ei kai hän nyt uskaltanut väittää olleensa työhuoneessa? Hänen alituisia katoamisiaan ei todella enää voinut antaa anteeksi.

— Rouva Aurélie, sanoi Bourdoncle.

Hän oli päättänyt itse ryhtyä kurinpalautukseen Mouret'lta kysymättä, sillä hän arveli tämän liian heikoksi. Johtajatar meni hänen luokseen, ja kuiske alkoi uudestaan. Koko osasto odotti aavistaen pahaa. Lopulta Aurélie rouva kääntyi julistaen mahtavasti:

— Neiti Baudu...

Ja hänen majesteettisilla kasvoillaan oli kaikkivaltiuden järkähtämätön liikkumattomuus, kun hän jatkoi:

— Käykää kassaan! Nuo hirveät sanat kaikuivat oudosti asiakkaista tyhjässä osastossa. Denise seisoi huokaustakaan päästämättä suorana ja kalpeana. Sitten hän kysyi katkonaisin sanoin:

— Kassaanko? Minunko... Miksi? Mitä olen tehnyt?

Bourdoncle vastasi säälimättömän kovasti, että neiti Baudu tiesi kyllä itse sen ja että hänen oli parempi olla pyytämättä selitystä. Sitten hän alkoi puhua solmioista ja sanoi, että olisi todella kaunista, jos kaikki neidit kävisivät alakerroksessa tapaamassa nuoria miehiä.

— Veljenihän se oli, sanoi Denise avuttoman katkerasti.

Marguerite ja Clara purskahtivat nauruun, ja rouva Frédéric, joka ei tavallisesti sanonut mitään, pudisti epäilevästi päätään. Aina vain väitti veljekseen. Ei sitä lopuksi jaksanut kuunnellakaan. Silloin Denise katsoi heihin kaikkiin, Bourdoncleen, joka jo alussa oli vastustanut hänen palvelukseen ottamistaan, isä Jouveen, syyttäjäänsä, jolta ei voinut toivoa mitään oikeutta, tovereihin, jotka yhä vihasivat häntä hänen yhdeksän kuukautta osoittamastaan lempeästä rohkeudesta huolimatta ja jotka nyt iloitsivat hänen onnettomuudestaan. Tarpeetonta kai oli puolustautua. Mitä varten hän olisi pyrkinyt jäämään tänne, missä kukaan ei välittänyt hänestä. Ja hän meni ovesta ulos sanomatta sanaakaan, luomatta katsettakaan saliin, missä oli niin kauan taistellut.

Mutta kun hän oli yksin hallissa, itku nousi hänen kurkkuunsa. Eikö kukaan rakastanut häntä. Äkkiä Mouret muistui hänelle mieleen, ja koko hänen olemuksensa nousi kapinaan. Ei, hän ei suostuisi tällaiseen vääryyteen. Mouretkin kenties uskoisi tuota häpeällistä syytöstä, uskoisi todeksi, että hän oli tavannut vieraan miehen kellarissa. Sitä häpeää hän ei sietänyt. Hän tunsu vastustamatonta halua mennä Mouret'n puheille antamaan hänelle selityksen, puhdistautuakseen, sillä yhdentekevää hänelle

oli minne hän meni, kunhan Mouret vain ei uskoisi sellaista. Hänen entinen pelkonsa, tuo jähmetyttävä väristys, joka aina oli vallannut hänet Mouret'n läheisyydessä, tuntui äkkiä sulavan kiihkeään tarpeeseen päästä näkemään hänet ennen lähtöä, vanna hänelle, ettei ollut tehnyt mitään häpeällistä.

Kello kävi viidettä, ja tavaratalo alkoi herätä illan viilentyessä. Denise asteli reippaasti johtokunnan huonetta kohti. Mutta kun hän oli päässyt ovelle, sai toivottomuus uudestaan hänessä vallan. Hänen kielensä tuntui kangistuvan, elämän raskaus painavan hänen hartioitaan. Tuskin Mouretkaan häntä uskoisi. Kenties hänkin nauraisi niinkuin muutkin. Pelko sai hänet peräytymään. Ei maksanut vaivaa; parempi olla yksin, parempi kadota, kuolla. Sitten, kenellekään mitään sanomatta, ei edes Delochelle eikä Paulinellekaan, hän meni suoraan kassalle.

— Neiti, sanoi virkailija, teille maksetaan kahdestakymmenestäkahdesta päivästä kahdeksantoista frangia seitsemänkymmentä centimea johon tulee lisäksi seitsemän frangia myyntivoittoa... Senhän te olette saapa, eikö niin?

— Oikein on, herra. Paljon kiitoksia!

Ja kun Denise rahat kädessä poistui kassalta, hän kohtasi vihdoin Robineau. Tämä oli jo kuullut Denisen erosta ja lupasi käydä työnantajalta perimässä solmioiden ompelemisesta tulevat rahat. Hän koetti lohduttaa onnetonta. Ja kiivastuen hän lopulta purki vihaansa luonnottomia oloja vastaan. Oli tämäkin elämää! Aina sokean oikun varassa, erottamisen pelossa, saamatta edes täyden kuukauden palkkaakaan, kun syyttä ajettiin pois. Denise meni ilmoittamaan rouva Cabinille, että aikoi haettaa matkatavaransa jo samana iltana, jos mahdollista. Kello löi viisi, kun hän huomasi olevansa Gaillonin aukion käytävällä kiireisen joukon jaloissa.

Illalla, kun Robineau palasi kotiinsa, hän sai johtokunnalta kirjeen, jossa hänelle ilmoitettiin, että osaston järjestystä koskevista syistä johtokunnan oli pakko luopua hänen palveluksistaan. Vielä samana iltapäivänä hän oli puhunut johtajan kanssa. Moukarin iskulta se tuntui. Hutin ja Favier riemuivat silkiosastolla yhtä meluisasti kuin valmiiden vaatteiden osastolla Marguerite ja Clara. Hyvältä tuntui. Suursiivous väljensi tilat. Yksistään Deloche ja Pauline kohdatessaan toisensa osastojen tungoksessa muistivat kaipauksella Deniseä, entistä lempeää ja hiljaista toveriaan.

— Ah, Deloche sanoi, — jos hänelle muualla käy hyvin, niin tahtoisin, että palaisi tänne talleamaan nuo ilkiöt maahan.

Bourdonclen täytyi yksinään kestää Mouret'n vihanpurkaukset. Kun tämä sai tietää Denisen erottamisesta, hän suuttui silmittömästi. Tavallisesti hän ei paljon henkilökunnasta välittänyt, mutta nyt hän oli huomaavinaan kapinan oireita, yksinvaltansa halveksimista. Eikö hän enää ollut isäntä omassa talossaan? Muutko käskivät? Hän ei kärsinyt, että hänen selkensä takana vehkeiltiin. Kaiken oli tapahduttava hänen nähtensä, ja jos joku uskalsi vastustaa hänen tahtoaan, niin taitettava hänet oli kuin oljenkorsi. Hankittuaan sitten asiasta tarkempia tietoja hermostuneen kiivaasti, mitä ei edes kyennyt salaamaan, hän suuttui uudestaan. Tyttö parka ei valehdellut. Veljensä hän oli kellarissa tavannut. Olihan Champion tuntenut hänet. Mitä syytä oli hänen erottamiseensa? Mouret oli jo vähällä vaatia hänet otettavaksi takaisin.

Mutta Bourdoncle taivutti selkensä rajuilman raivotessa väittämättä vastaan. Hän odotti aikaansa. Ja kun vihdoinkin Mouret tuntui kerran olevan lauhkeammalla tuulella, hän uskalsi sanoa:

— Parempi kaikissa suhteissa, että hän on poissa.

Mouret joutui hämilleen, veri kohosi hänen kasvoihinsa.

Hän vastasi nauraen:

— Vai parempi. Mutta ette taida aivan väärässäkään olla. Mennään kiertämään tavarataloa. Kauppa alkaa vilkastua. Eilen myynti nousi jo sataantuhanteen.

VII.

Denise jäi hetkeksi seisomaan kivikadulle aivan huumaantuneena. Kello oli jo viisi, mutta päivä oli vielä polttavan kuuma ja taivas täynnä keskikesän häikäisevän valkeaa hohdetta. Onnettomuus oli kohdannut hänet niin äkkiarvaamatta, hänet oli ajettu pois niin odottamatta, ettei hän tiennyt minne mennä eikä mitä tehdä, hän käänteli vain koneellisesti taskussaan kassasta saamiaan rahoja.

Ajurinvaunujen jono pakotti hänen odottamaan Naisten Aarreaitan jalkakäytävällä, ennenkuin hän uskalsi heittäytyä tungokseen. Päästyään vihdoinkin kadun toiselle puolelle hän kulki Gaillonin aukion poikki ikäänkuin mennäkseen Ludviginkadulle, mutta muuttaen mieltään hän kääntyikin Saint-Rochinkadulle. Kuitenkaan hän ei näyttänyt vielä tietävän minne suunnata kulkunsa, sillä hän pysähtyi Neuve-des-Petits-Champs'inkadun kulmaan ja lähti kulkemaan tätä katua katsottuaan epäröiden ympärilleen. Jouduttuaan Choiseulin kauppakujalle hän poikkesi sille ja palasi sitten, tietämättä kuinka, Monsignynkadun kautta Saint-Augustininkadulle. Hänen päätään pyöräytti ja korvissa soi. Kun hän sattui näkemään kaupunginlähetin, hän ajatteli, että matkakirstu olisi ollut haettava, mutta eihän hän tiennyt minne viedä sen. Hänestä tilanne tuntui mielettömältä, hänellä oli vast'ikään ollut huone missä asua ja vuode missä nukkua.

Kohottaen katseensa hän rupesi tutkimaan talojen ikkunoita, joissa oli kaikenlaisia ilmoituksia. Hajamielisesti hän luki niitä sisäisen väristyksen puistattamana. Tämä äkillinen muutos tuntui hänestä aivan mahdottomalta. Vielä äsken hän oli suojassa, ja nyt hän harhaili tämän suuren, tuntemattoman kaupungin kaduilla turvatonna, avutonna. Olihan hänen kumminkin jossakin syötävä ja nukuttava. Kadut seurasivat toisiaan. Moulininkadulta hän joutui Annankadulle ja kiersi samaa kaupunginosaa uskaltamatta mennä sen rajojen ulkopuolelle. Äkkiä hän hämmästykseseen huomasi olevansa uudestaan Naisten Aarreaitan edessä, ja paetakseen tätä taloa, josta hän näkyi olevan pääsemättömissä, hän lähti kiireesti kulkemaan Michodièrenkatua.

Onneksi Baudu ei ollut ovellaan. Elbeufin vanha liike näytti lepäävän kuoleman unta himmeiden ikkunalasiensa takana. Hän ei olisi koskaan uskaltanut näyttäytyä sedälleen, joka ei ollut häntä tuntevinaan, eikä hän tahtonut joutua hänen elätettäväkseen nyt, kun kamalat ennustukset olivat käyneet toteen. Mutta toisella puolen katua keltainen ilmoitus pysähdytti hänet: *Kalustettu huone vuokrattavana*. Tämä vuokrailmoitus oli ensimmäinen, joka ei häntä pelottanut, niin köyhältä talo näytti. Katsottuaan lähempää hän huomasi sen olevan vanhan, Naisten Aarreaitan ja Duvillard'in välissä kituvan kaksikerroksisen hökkelin ruosteenvärisessä seinässä. Puotinsa ovella vanha, parrakas Bourras, silmälasit päässä, tutki norsunluista kepinsakaraa. Talo oli kokonaan hänellä vuokralla, ja vähentääkseen vuokrasummaa hän otti huoneisiin asukkaita.

— Teillä taitaa olla huone vuokrattavana, sanoi Denise totellen äkillistä päähänpistoa.

Bourras kohotti terävät, tuuheiden kulmakarvojen alla piilevät silmänsä ja hämmästyi nähdessään Denisen. Hän tunsu tavaratalon neidit, ja vastasi silmäiltyään Denisen huolellista pukua ja siivoa käytöstä:

— Ei se teille kelpaa.

— Paljonko siitä on vuokraa? Denise kysyi.

— Viisitoista frangia kuussa.

Denise tahtoi käydä katsomassa huonetta. Kun vanhus päästettyään hänet ahtaaseen puotiin, katseli häntä yhä ihmeissään, hän kertoi eronneensa tavaratalon palveluksesta ja lisäsi, ettei tahtonut vaivata setäänsä. Bourras suostui hakemaan avaimen puodintakaisesta ahtaasta kammiosta, joka oli hänen makuuhuoneenaan ja keittiönään ja jonka tomuisesta ikkunasta kuului vähäisen, tuskin kahden metrin levyisen sisäpihan vihertävä valo.

— Menen edeltä, jottette kaatuisi, Bourras sanoi kaupan sivulla kulkevassa kosteassa käytävässä.

He kävelivät haparoiden, kunnes porraskäytävä tuli eteen. Bourras varoitteli yhä enemmän. Kaidepuut olivat seinän puolella. Käänteessä oli kolo, johon ei pitänyt astua. Joskus asukkaat jättivät rikkalaatikkonsa käytävään, joten täytyi varoa, ettei kompastunut niihin. Pimeys oli niin sakea, ettei Denise nähnyt mitään. Hän tunsu seinän muurauksesta lähtevän kylmän kosteuden. Käytävän käännöksen kohdalla pieni, pihalle antava ruutu valaisi heikosti kiertoportaiden mustana ammottavaa kuilua, likaisia seiniä sekä halkeilleita ja maalaamattomia ovia.

— Jospa edes nuo huoneet olisivat vapaina! Bourras jatkoi. — Niissä teidän olisi hyvä olla... Mutta siellä asuu naisia.

Toisessa kerroksessa valaisi vähän kirkkaampi valo rappiolla olevan talon surkeaa alastomuutta. Leipurinoppilas asui ensimmäisessä huoneessa ja toinen huone käytävän perällä oli vuokrattavana. Kun Bourras oli avannut oven, täytyi hänen jäädä kynnykselle, jotta Denisellä olisi tilaa tarkastella huonetta. Vuode oli oven suussa, niin että yksi henkilö pääsi juuri ja juuri siitä sisään. Perällä oli pieni pähkinäpuinen lipasto, mustunut kuusipuinen pöytä ja kaksi tuolia. Niitä asukkaita varten, jotka itse keittivät ruokansa, oli kamiinan edessä pieni muurattu uuni, jonka ääressä täytyi askaroida polvillaan.

— Ei se muhkea ole, Jumala paratkoon, Bourras sanoi, — mutta ikkuna on iloinen. Siitä näkee kadulle.

Kun Denise hämmästyen katsoi sängyn yläpuolella olevaa katon nurkkaa, johon huoneen joku asukas oli kynttilällä polttanut nimensä "Ernestine", Bourras lisäsi vaatimattomasti:

- Olisihan tässä parantamista, mutta jos rupeaisin tekemään korjauksia, en tulisi itse toimeen.
- Tämä sopii sangen hyvin, sanoi Denise.

Hän maksoi kuukaudesta, pyysi lakanoita ja kaksi pyyheliinaa ja teki vuoteensa tyytyväisenä, kun tiesi missä nukkua yön. Sitten hän haetti matkakirstunsa ja muutto oli tehty.

Nyt Denisellä oli kaksi kovaa kuukautta edessä. Koska hän ei voinut maksaa Pépén hoidosta, hänen täytyi ottaa lapsi luokseen ja käyttää hänelle vuoteena vanhaa sohvia, jonka Bourras lainasi. Puolellatoista frangilla päivässä hän tuli toimeen, vuokra siihen laskettuna, jos hän itse söi kuivaa leipää ja antoi lapselle vähän lihaa. Kahtena ensimmäisenä viikkona hän suoriutui jotenkin hyvin, sillä hänelle oli vuokran maksettuaan jäänyt kymmenen frangia, ja sitten hän sai saatavansa solmioiden ompelemisesta, kahdeksantoista frangia kolmekymmentä. Mutta kun nämä varat loppuivat, hän näki puutetta. Turhaan hän koetti hakea paikkaa Clichyn aukion, Bon Marchén ja Louvren tavarataloista. Kuolleen kauden kestäessä kauppa oli joka paikassa lamassa, ja hänen käskettiin odottaa syksyyn. Enemmän kuin viisituhatta erotettua kauppa-apulaista samoili niinkuin hänkin Pariisin katuja työn haussa. Hän koetti hankkia itselleen käsityötä, mutta kun hän ei tuntenut Pariisia, ei hän tiennyt mistä tuottavaa työtä sai, vaan otti vastaan mitä tahansa eikä saanut aina maksuakaan. Joskus hän syötti Pépélle päivälliseksi lientä sanoen syöneensä itse kaupungilla, ja sitten hän meni nälkäisenä nukkumaan, pää kuumeesta suhisevana. Kun Jean sattui tulemaan tällaisina puutteen päivinä, hän oli aivan epätoivoissaan, sillä hän tiesi olevansa kurjuuteen syyppää, ja hän katui niin kipeästi konnamaisuuttaan, että Denisen täytyi usein valehdella rauhoittaakseen häntä. Kun muu ei auttanut, tyttö antoi hänelle usein kahden frangin rahankin osoittaakseen, että hänellä oli muka säästöjä. Denise ei koskaan valittanut veljien kuullen. Ja pyhänä, jos hänen varansa sallivat hänen ostaa palasen vasikanpaistia, jonka hän valmisti polvillaan uunin edessä, niin ahdas huone oli täynnä huoletonta iloa. Sitten, kun Jean oli palannut mestarinsa luo ja Pépé vaipunut unen helmaan, Denisellä oli koko yö edessään seuraavan päivän toimeentulon hankkimiseen.

Mutta hänellä oli muitakin huolia, jotka pitivät häntä yöllä valveilla. Ensimmäisessä kerroksessa asuvat naiset ottivat iltaisin myöhään vieraita vastaan, ja joskus tapahtui, että vieraat erehtyivät ja tulivat nyrkillä takomaan hänen oveaan. Bourras oli neuvonut häntä pysymään aivan hiljaa, sanaakaan sanomatta, ja Denise pisti hiiskumatta päänsä pieluksen alle tukkiakseen korvansa ja saadakseen kirouksilta rauhan. Myöskin hänen naapurinsa, leipurinoppilas, oli kiusana. Tämä pääsi vasta aamulla kotiin ja vahti Deniseä, kun tämä meni hakemaan vettä. Ja sitten hän kaivoi seinään reikiä nähdäkseen Denisen peseytyvän, niin että tytön täytyi ripustaa vaatteita seinälle saadakseen olla rauhassa. Mutta vielä enemmän häntä vaivasivat kadulla törkeät ahdistelut. Hän ei voinut pistäytyä vähimmällekään asialle kaduille, missä huonomaineisten kaupunginosien hylkiöt kuljeskelivat, kuulematta takanaan läähättävää hengitystä ja rietaita ehdotuksia. Miehet ajoivat häntä takaa aina mustan käytävän perälle asti. Miksi hän ei ottanut rakastajaa? Se tuntui oudolta, jopa naurettavaltakin. Olihan hän kumminkin kerran siihen joutuva. Hän ei olisi voinut itsekään selittää, kuinka hän pystyi pitämään puoliaan, vaikka nälkä hätyytti alituisesti ja ilma hänen ympärillään oli hehkuvaa himoa täynnä.

Eräänä iltana hänellä ei ollut leipääkään Pépélle illalliseksi, kun muuan mies, ritarinauha napinlävessä, alkoi seurata häntä. Käytävän edessä mies lähenteli hävyttömästi, ja Denise paiskasi vastenmielisyyden vallassa häntä ovella vasten kasvoja. Päästyään huoneeseensa hän istuutui vapisten kauttaaltaan. Pienokainen nukkui. Mitä hän vastaisi, jos lapsi heräisi ja pyytäisi ruokaa. Hänenhän olisi vain tarvinnut suostua äsken, ja hänen kärsimyksensä olisivat olleet lopussa. Hänellä olisi ollut rahaa ja vaatteita ja kaunis huone. Sehän oli aivan helppoa, ja sanottiin, että kaikkien kävi niin, koska nainen ei voinut Pariisissa elää työllään. Mutta koko hänen luontonsa nousi sellaista ratkaisua vastaan. Saivathan muut elää mielensä mukaan, ei hän heitä tuominnut, mutta itse puolestaan hän vaistomaisesti inhosi kaikkea, mikä oli likaista ja järjetöntä. Hänen käsityksensä mukaan elämän tuli olla pelkkää järkea, siveyttä ja rohkeutta.

Monta kertaa Denise tutki itseään. Hänen mieleensä muistui vanha laulu, jossa kerrottiin, miten merimiehen morsian pelastui rakkautensa suojelemana odotuksen vaaroista. Valognes'issa hänen oli ollut tapana katsellessaan autiota katua hyräillä laulun hentomielistä loppusäettä. Piiliköhän hänenkin sydämessään hellyys, koska hän niin rohkeasti vastusti kiusausta? Hän ajatteli Hutinia, mutta tunsikin vain vastenmielisyyttä. Joka ilta tämä kulki hänen ikkunansa ohitse. Päästyään alajohtajaksi hän kulki nykyisin ylpeästi yksin myyjien kumarrellessa nöyrästi häntä. Hän ei milloinkaan kohottanut katsettaan ikkunaan, ja Denise, joka luuli kärsivänsä hänen ylpeydestään, seurasi häntä katseellaan tarvitsematta koskaan pelätä, että hän huomaisi. Mouret kulki myös joka ilta ohi, mutta hänet nähdessään Denise tunsikin sydämensä värisevän ja vetäytyi nopeasti piiloon. Ei Mouret'n tarvinnut tietää, missä hän asui. Denise häpesi taloa ja hän oli levoton siitä, mitä Mouret mahtoi hänestä ajatella, vaikka heillä ei enää

ollut mitään tekemistä toistensa kanssa.

Denise eli sitä paitsi yhä Naisten Aarraitan lähimmässä läheisyydessä. Ohut seinä vain erotti hänen huoneensa hänen entisestä osastostaan, ja aamusta alkaen hän saattoi seurata sen toimintaa, kuulla ostajajoukon lähestyvän ja lisääntyvän myynnin yhä enenevässä touhussa. Pieninkin melu tärähdytti tätä vanhaa, hirviön kyljessä kituvaa loizrakennusta, johon mahtavan valtasuonen tykytys loi näennäistä elämää. Denisen olikin mahdotonta kätkeytyä täydellisesti entisiltä tovereiltaan. Kaksi kertaa hän oli tavannut Paulinen, joka säälien hänen onnettomuuttaan oli tarjoutunut auttamaan häntä. Denisen oli täytynyt keksiä tekosyitä estääkseen häntä käymästä hänen nykyisessä kurjassa asunnossaan tai kieltäytyäkseen tulemasta eräänä sunnuntaina Baugén luo häntä tapaamaan. Mutta vaikeampi Denisen oli taistella Delochen toivotonta ystävyyttä vastaan. Tämä seurasi häntä alati, tiesi kaikki hänen huolensa ja odotti häntä ovella. Eräänä iltana Deloche oli tahtonut lainata Deniselle kolmekymmentä frangia, veljensä hänelle luovuttamat säästöt, niinkuin hän punastuen väitti. Nämä kohtaukset elvyttivät yhä Denisen rinnassa kipeän kaipauksen ja pitivät muistot vireillä, niin että hän melkein luuli vielä kuuluvansa Naisten Aarraittaan.

Denisen luona ei käynyt juuri kukaan. Suuresti hän sentähden hämmästyikin, kun hän eräänä iltana kuuli ovellensa koputettavan. Se oli Colomban. Denise ei pyytänyt häntä istumaan, vaan puhutteli häntä seisoallaan. Colomban sopersi hämillään muutamia sanoja, tiedusteli hänen terveyttään, puhui Vanhasta Elbeufista. Mikä hänet tänne toi? Oliko kenties setä Baudu katunut kovuuttaan ja lähettänyt hänet tänne? Tuskin, sillä ukko ei tervehtinyt vielääkään kadulla, vaikka hän ei voinut olla tietämätön sukulaisensa onnettomuudesta. Kun Denise kysyi asiaa Colombanilta, tämä joutui yhä enemmän hämilleen. Ei, ei isäntä ollut häntä lähettänyt, itsestään hän tuli. Vihdoin hän alkoi puhua Clarasta. Sitä varten hän oli tullut, että saisi tietoja Clarasta. Käyden rohkeammaksi hän pyysi neuvoja, toivoen että Denise suostuisi välittäjäksi. Turhaan Denise nuhteli häntä hänen uskottomuudestaan Genevièveä kohtaan ja vieläpä sellaisen sydämättömän tytön tähden. Colomban kävi vielä toisenkin kerran, ja vähitellen hän tottui käymään Denisen luona. Näissä keskusteluissa oli hänen ujolle rakkaudelleen tarpeeksi tyydykettä, ja hän palasi aina samaan aiheeseen nauttien siitä, että sai seurustella naisen kanssa, joka tunsi Claran. Tämäkin vaikutti, että Denise tunsi yhä enemmän liittyvänsä Aarraitan elämään.

Syyskuun loppupäivinä Denise vasta oppi tuntemaan kurjuuden. Pépé oli sairastunut kovaan yskään, ja hänen olisi pitänyt saada ravitsevaa ruokaa, mutta Denisellä oli tuskin leipääkään antaa hänelle. Kun hän eräänä iltana taisteluun kyllästyneenä itki sellaisen epätoivon vallassa, joka heittää tytöt turmion teille tai Seineen, vanha Bourras koputti hiljaa hänen ovelle. Hän toi leivän ja kannussa lihalientä.

— Kuulkaahan, tässä on pienokaiselle, hän sanoi juron näköisenä niinkuin aina. — Älkää itkekö niin kovasti; se häiritsee muita vuokralaisia.

Kun Deniseltä kiittäessä pääsi uudestaan itku, hän jatkoi:

— No, olkaa nyt itkemättä ja tulkaa huomenna minun puheilleni. Minulla on teille työtä.

Siitä lähtien kun Naisten Aarraitta odottamatta oli ruvennut Bourras'inikin kilpailijaksi liittämällä liikkeeseensä sateen- ja päivänvarjo-osaston, tämä ei enää käyttänyt apulaisia. Hän teki kaikki itse menoja vähentääkseen, pesi, korjasi, ompeli. Sitä paitsi hänen ostajakuntansa väheni niin suuressa määrässä, että häneltä puuttui joskus kokonaan työtä. Siksi hänen täytyi keksimällä keksiä Deniselle tekemistä, kun hän seuraavana päivänä otti hänet apulaisekseen. Eihän hän kuitenkaan voinut antaa ihmisten kuolla taloonsa.

— Annan teille kahden frangin päiväpalkan, hän sanoi. — Kun teillä on parempaa tarjona, niin saatte mennä.

Denise pelkäsi häntä ja joudutti niin nopeasti työnsä valmiiksi, ettei vanhus kohta tiennyt mitä antaa hänelle. Hän ompelutti silkkikaistoja yhteen ja korjautti pitsejä. Ensi päivinä Denise ei uskaltanut päättään nostaa, niin kovan kurin alaisena hän luuli olevansa tuon koukkunenäisen ja teräväsilmaisien ukon luona, jolla oli tukka tuuhea kuin leijonan harja ja paksut, jäykät kulmakarvat. Hän oli sitä paitsi kovaääninen ja rajuliikkeinen, niin että hän oli naapuriston lapsille mörkö, jonka äidit aina uhkasivat kutsua, kun eivät saaneet muuten pienokaisia olemaan siivolla. Kuitenkaan eivät pojannaskalit juostessaan hänen ohitsensa koskaan voineet olla huutamatta hänelle kompasanoja, joista hän ei ollut tietävinäänkään. Sillä vanhan kiihkoilijan viha kohdistui yksinomaan noihin kurjiin heittiöihin, jotka uskalsivat häväistä hänen ammattiaan myymällä huokeahintaista ja ala-arvoista tavaraa, koirillekin kelpaamatonta, kuten hän sanoi.

Denise vapisi, kun ukko raivoissaan ärjyi:

— Taiteesta ei ole enää mihinkään, kuuletteko!... Ei mistään saa enää kunnollista kahvaa. Keppejä

kyllä saa, mutta kahvoja! Niitä ei enää ole. Hakekaa minulle käsiin kunnollinen kahva, niin annan teille kaksikymmentä frangia.

Siitä hän taitelijana ylpeili, ettei Pariisissa ollut ainoakaan työmiestä, joka olisi vetänyt hänelle vertoja kahvojen veistämässä. Hän teki keveää ja kestäväää työtä. Varsinkin hän oli sakaroiden teossa mestari, ja hän osasi muovaila niitä jos minkä muotoisiksi, kukiksi, hedelmiksi, eläimiksi, jopa ihmisten päiksikin, jotka usein olivat hämmästyttävän eläviä ja kauniita. Hän vuoli niitä kynäveitsellä, ja silmälasit nenällä hän istui usein päiväkaudet kumarassa puksipuu- tai norsunluukappale kädessä.

— Hölmöjä ne ovat, jatkoi hän, — jotka eivät muuta osaa kuin liimata silkikangasta valaanluihin. Kahvat ostavat valmiina, tukuttain... Sen arvoista siitä sitten tulee. Kuuletteko, taiteesta ei enää ole mihinkään!

Lopulta Denise kumminkin tottui häneen ja lakkasi pelkäämästä. Bourras tahtoi Pépén päivällä kauppaan leikkimään, sillä hän piti paljon lapsista. Kun Pépé kulki nelinkontin, eivät muut enää sopineet liikkumaan; Denise istui nurkassaan parsien ja ommellen, Bourras ikkunansa luona veistäen kynäveitsellään. Päivät vaihtuivat, mutta työt ja keskustelunaiheet olivat aina yhtäläiset. Naisten Aarreaittaa ukko moitti alati, ja väsymättä hän kertoi, kuinka pitkälle oli joutunut kaksintaistelussaan hirviön kanssa. Vuodesta 1845 alkaen hän oli asunut tässä samassa talossa, sillä hänellä oli kolmenkymmenen vuoden sopimus, ja vuokraa hän maksoi tuhatkahdeksansataa. Kun hän muille vuokraamistaan huoneista sai tuhat frangia, niin itse kauppa tuli hänelle maksamaan kahdeksansataa. Se ei ollut kallista. Muita menoja hänellä ei ollut, niin että kauan hän vielä kesti. Kun vain jaksoi odottaa, niin voitosta ei ollut epäilemistäkään. Vielä hän aikoi syödä hirviön suuhunsa. Äkkiä hän keskeytti.

— Onko heillä siellä tuollaisia koiranpäitä?

Tirkistellen silmälasiansa takaa hän arvosteli veistämäänsä verikoiran päätä, joka huuli nostettuna ja hampaat näkyvissä näytti tahtovan hyökätä päälle. Pépé nousi katsomaan nojaten pienillä käsillään vanhuksen polveen.

— Vähät minä muusta, kun vain tulen toimeen, jatkoi ukko korjaten varovasti kieltä veitsensä kärjellä.
— Jos en voita, niin en ole vielä tappiollakaan, en ainakaan paljon. Ja, näettekö, minä en aio luopua. Menköön vaikka kaikki, mutta minä en luovu.

Vihan vimmoissaan hän ravisteli valkeaa harjaansa ja väläytteli pientä veistään.

— Mutta, uskalsi Denise väittää vastaan nostamatta silmiään ompeluksestaan, — jos he tarjoaisivat teille riittävän summan, niin olisihan parempi luopua.

Silloin ukon viha puhkesi ilmituleen.

— Ei ikinä!... Mestausveitsen altakin minä huutaisin, että ei ikinä! Tuhat tulimmaista!... Kestäähän vuokrasopimukseni vielä kymmenen vuotta, ja sitä ennen he eivät saa taloani, vaikka minun olisi pakko siihen kuolla, nääntyä nälkään tyhjiin puotiin... Kaksi kertaa he ovat jo tulleet minua kiusaamaan. Kaksitoistatuhatta tarjosivat minulle kaupastani ja lisäksi jäljellä olevasta vuokra-ajasta tuhatkahdeksansataa vuodesta, siis yhteensä kolmekymmentätuhatta... En luovu viidestäkäänkymmenestä tuhannesta. Minun vallassani he ovat, ja maata he saavat nuoleksia minun edessäni.

— Kolmekymmentätuhatta on jo iso summa, sanoi Denise. — Sillä voisitte alkaa muualla... Ja jos ostavat talon?

Bourras, joka viimeisteli koiranpäätä, vajosi hetkeksi ajatuksiinsa, valkeapartaiset isäjumalankasvot lapsellisen hymyn kirkastamina. Sitten hän vastasi:

— Ei ole pelkoa, että ostavat talon!... Viime vuonna uhkasivat ostaa ja tarjosivat kahdeksankymmentätuhatta frangia, siis kaksi kertaa enemmän kuin sen nykyisen arvon. Mutta omistaja, entinen hedelmäkauppias, on roisto niinkuin hekin, eikä hän tyydy niin vähiin. Ja sitä paitsi he epäilevät minua, sillä he tietävät, etten sittenkään luopuisi... Ei, kun kerran tässä olen, niin tänne jään... Tulloon vaikka keisari kaikkine tykkeineen, niin minä en tästä hievahda.

Denise ei uskaltanut enää väittää vastaan. Hän pisteli neulallaan kangasta vanhuksen yhä urahdellessa, veitsenvetäisyjen välillä. Tämä oli vasta alkua, mutta perästä kuului. Hänellä oli jotakin mielessä, ja hän ennusti, ettei tavaratalossa sateenvarjot kovinkaan kauan mene kaupaksi. Hänen itsepintaisuutensa pohjalla oli käsityöläisen vihaa arkisten tehdastavaroiden tulvaa kohtaan.

Pépé oli kiivennyt Bourras'n polvelle ja tavoitteli kärsimättömästi käsillään koiranpäätä pyytäen:

— Antakaa, herra.

— Kohta, lapsi kulta, vastasi vanhus, lempeäksi muuttuneella äänellä.

— Sillä ei ole vielä silmiä. Nyt sille pitää tehdä silmät.

Silmää kovertaessaan hän kääntyi taas Denisen puoleen.

— Kuunnelkaapa, vieläkö sieltä kuuluu ääntä?... Vieläkö ne rähisevät tuolla vieressä? Se se vasta suututtaa, kun tietää heidän jyskyttävän tuolla selän takana konettaan.

Usein hänen pieni pöytänsä aivan tärisee ja koko kauppa vapisee Naisten Aarreatassa liikkuvien joukkojen astunnasta, kun taas hänen puotiinsa ei päiväkausiin tullut ainoatakaan ostajaa. Tästä riitti alituisesti jankutusta. Ukko luuli arvaavansa äänestä kaupan voiton. Kun ääni oli kovempi, hän arveli silkkiosaston ansainneen kymmenentuhatta frangia; jos se heikkeni tai kokonaan lakkasi, hän oli mielissään laskien tulojen vähenemisen sadeilman ansioksi. Ja vähinkin hiiskaus antoi hänelle aihetta loppumattomiin johtopäätöksiin.

— Joku taisi kaatua siellä. Kaatuisivat kaikki ja taitaisivat niskansa!... Joku rouvat taas riitelevät. Sitä parempi vain!... No nyt tavarakääröt alkavat mötkähtää alakertaan. Inhottavaa!...

Jos Denise uskalsi epäillä hänen selityksiään, hän muistutti heti sapekkeasti hänelle, millä tavalla hänet oli syyttä ajettu pois. Ja sitten Denisen täytyi yhä uudelleen kertoa ukolle kärsimyksistään palveluksensa ensi ajoilta, epäterveellisistä makuuhuoneista, ruoan huonoudesta, eripuraisuudesta myyjien kesken... Aamusta iltaan he eivät puhuneet mistään muusta kuin tavaratalosta, imivät sen vereensä ja hengittivät ilman mukana keuhkoihinsa.

— Antakaa, herra, sanoi Pépé toistamiseen, kädet yhä ojossa.

Veistos oli nyt valmis. Bourras katseli sitä lähempää ja kauempaa hyvillään sen onnistumisesta.

— Varo, sanoi hän lapselle, — se puree... Tuossa on! Leiki nyt, mutta pitele kauniisti, jottei säry.

Antautuen sitten uudelleen päänäpiintymänsä valtaan hän hosui seinää nyrkillään.

— Turhaan te siellä tyrkitte kaataaksenne taloni. Ette sittenkään sitä saa, vaikka kadun täydeltä tulisitte.

Denisellä oli nyt leipää joka päivä, ja hän tunsu suurta kiitollisuutta vanhaa kauppiasta kohtaan, jolla oli niin lämmin sydän karkean pintansa alla. Mutta hänen kiihkein toiveensa oli sittenkin saada muualta paikka, sillä hän huomasi, kuinka vaikea ukon oli keksiä hänelle työtä, ja ymmärsi, että tämä piti hänet luonaan pelkästä hyvydestä, sillä eihän hänen nykyisissä oloissaan olisi kannattanut pitää apulaista. Puoli vuotta oli kulunut, ja talven kuollut kausi oli jo käsissä. Denise ei enää toivonutkaan paikkaa ennen maaliskuuta, kun Deloche, joka eräänä iltana odotti häntä portilla, kysyi miksi hän ei mennyt tarjoutumaan Robineaulle. Siellä kenties tarvittaisiin myyjätärtä.

Syyskuussa Robineau oli vihdoinkin tehnyt päätöksensä ja ostanut Vinçard'in liikkeen, vaikka hän yhä epäili, oliko järkevää panna siihen vaimonsa perintörahat. Hän maksoi liikkeestä neljäkymmentätuhatta, ja loput kaksikymmentätuhatta hän käytti varaston hankkimiseen. Eihän se tosin pitkälle riittänyt, mutta Robineaulle oli takanaan Gaujean, joka myönsi hänelle pitkäaikaisen luoton. Suututtuaan Naisten Aarreataan tämä koetti tehdä suurelle tavaratalolle kiusaa toimittamalla sille niin monta kilpailijaa kuin suinkin, ja hän luuli varmasti voittavansa, jos sen läheisyyteen perustettaisiin useita erikoisliikkeitä, missä ostajille olisi tarjona runsas ja vaihteleva valikoima. Ainoastaan Lyonin rikkaimmat tehtailijat, sellaiset kuin Dumonteil, pystyivät suorittamaan suurten tavaratalojen tilaukset niillä ehdoilla, jotka nämä tarjosivat, ja he suostuivat niihin ainoastaan pitääkseen koneensa työssä. Voittonsa he saivat myymällä pienemmille liikkeille. Mutta Gaujeanin liike ei ollut läheskään niin vakavarainen kuin Dumonteil'in. Hän oli alkanut kauppamatkustajana, ja oman liikkeen hän oli perustanut vasta viisi tai kuusi vuotta aikaisemmin. Sitä paitsi hän kudotti paljon itsenäisillä kankureilla, joille hän toimitti aineet maksaen työstä metriä kohti määrätyn hinnan. Tämä järjestelmä, joka korotti hänen omia tuotantokustannuksiaan, esti juuri häntä kilpailemasta Dumonteil'in kanssa paris-bonheurin valmistamisessa. Siitä hän oli vihainen suurille tavarataloille, varsinkin Naisten Aarreatalle, ja toivoi nyt saaneensa Robineaua taitavan välikappaleen ratkaisevaan taisteluun näitä Ranskan teollisuutta tuhoavia muutokappoja vastaan.

Kun Denise tuli Robineauun liikkeeseen, hän tapasi rouvan yksin kotona. Rouva, jonka isä oli ollut pikkuvirkamies silta- ja tierakennusvirastossa, ei tiennyt kaupankäynnistä mitään, ja kasvatettuna Blois'n luostarissa hänellä oli vielä ujon ja maailman menosta tietämättömän koulutyön viehätyks. Hän oli tumma ja hyvin kaunis, ja hänen lempeä ja hilpeä luonteensa teki hänet sangen miellyttäväksi. Sitä paitsi hän oli mieheensä suuresti rakastunut ja eli vain tästä rakkaudesta. Denise aikoi juuri antaa

kirjoittaa nimensä muistiin lähteäkseen pois, kun Robineau saapui. Tämä suostui ottamaan heti hänet, sillä toinen hänen myyjättäristään oli juuri eronnut mennäkseen Naisten Aarreaitan palvelukseen.

— He eivät soisi meille ainoatakaan kunnollista myyjätärtä, hän sanoi. — Mutta teistä en ole levoton, sillä te kai ette pidä heistä enempää kuin minäkään... Tulkaa huomenna.

Illalla Denisen oli hyvin vaikea ilmoittaa Bourras'lle, että alkoi lähteä. Vanhus syyttikin häntä kiittämättömyydestä ja kiivastui, mutta kun Denise kyynelsilmin sanoi koko ajan tienneensä, että Bourras oli ottanut hänet pelkämästä hyvydestä palvelukseensa, tämä vuorostaan heltyi, sopersi jotakin kiireisistä töistä ja väitti Denisen lähtevän juuri pahimpana aikana, kun uusi, hänen keksimänsä sateenvarjo oli valmis tarjottavaksi kaupan.

— Entä Pépé? hän kyseli.

Pépéstä Denise juuri olikin levoton. Hän ei vielä uskaltanut viedä tätä takaisin rouva Gras'n luo eikä hän voinut jättää häntä yksinkään koko päiväksi lukittuun huoneeseen.

— Hyvä on, vanhus sanoi. — Pidän hänet luonani. Hänen on hyvä olla täällä puodissa... Ja me keitämme yhdessä ruokaa.

Kun Denise epäröi peläten vaivaavansa, ukko ärjyi:

— Tuhhat tulimmaista! Epäilettekö minua... Pelkäättekö että syön hänet!

Denise viihtyi hyvin Robineau'n luona. Palkkaa hänelle ei maksettu paljon, kuusikymmentä frangia kuukaudessa ja ruoka eikä myyntivoittoa. Ehdot olivat siis yhtäläiset kuin vanhemmissakin liikkeissä. Mutta häntä kohdeltiin hyvin; varsinkin rouva Robineau osoittautui ystävälliseksi, hymyillen hänelle aina oman pöytänsä takaa. Robineau itse, hermostuneena ja levottomana, kiivastui joskus. Kuukauden heillä oltuaan Denise oli jo kuin perheenjäsen, samoin toinen myyjätär, pieni ja hiljainen, terveydeltään heikko nainen. Heiltä ei salattu mitään, heidän kuultensa puhuttiin liikeasioista ruokapöydässä myymälän takana olevassa isolle pihalle antavassa huoneessa. Siellä Naisten Aarreaittaa vastaan käytävä sotakin päätettiin alkaa kerran, kun Gaujean oli tullut syömään päivällistä.

Heti paistin jälkeen — se oli yksinkertaista, porvariperheissä suosittua lampaanpaistia — Gaujean oli ottanut asian puheeksi puhuen lyonilaisen soinnuttomalla, Rhonen sumuissa käheäksi käyneellä äänellään.

— Mahdotonta meidän on kestää kilpailua, sanoi hän. — He tulevat Dumonteil'in luo ja hankkivat itselleen oikeuden johonkin erityiseen malliin, jota ostavat heti kolmesataa pakkaa vaatien viidenkymmenen centimen alennuksen metriä kohti. Koska he maksavat käteisellä, heille myönnetään lisäksi kahdeksantoista prosentin alennus... Usein Dumonteil ei saa kahtakymmentä centimeäkään voittoa. Hän tekee työtä ainoastaan pitääkseen koneensa käynnissä, sillä seisovat kangaspuut ovat kuolleet... Miten meidän sitten olisi mahdollista kestää, kun meillä on niin paljon pienempi liike ja vieläpä tuo kankurijärjestelmä.

Robineau vaipui niin syviin mietteisiin, ettei muistanut syödäkään.

— Kolmesataa pakkaa, hän sanoi. — Ja minä pelkään, kun otan kaksitoista kolmessa kuukaudessa... He voivat panna hintansa yhtä, jopa kahtakin frangia alemmaksi kuin me. Olen huomannut, että heidän tavaramuutteloissaan hinnat ovat viisitoista prosenttia halvemmat meidän hintoihin verrattuina... Se se on samaa kuin tappaa pikkukaupat.

Hän oli silloin synkällä tuulellaan. Hänen vaimonsa katsoi häneen levottomana, hellästi tutkien. Rouva Robineau ei pystynyt innostumaan kaupankäynnistä ja kiusaantui loppumattomista laskelmista ja numeroista. Miksi antautuakaan huoliin, kun elämä olisi voinut olla naurua ja rakkautta täynnä. Kumminkin, kun hän huomasi kuinka kiihkeästi hänen miehensä pyrki voittajaksi, hänkin koetti innostua ja olisi vaikka heittänyt henkensä myyntipöytänsä taakse.

— Mutta miksi kaikki tehtailijat eivät yksissä tuumin pidä puoliaan? Robineau jatkoi kiivaasti. — Silloinhan he voisivat määrätä lait, sen sijaan että heidän täytyy nyt alistua.

— Niin, miksei, miksei... Johan sanoin teille, että koneet täytyy pitää käynnissä. Koska kutomatehtaita on melkein joka paikassa, Lyonin ympäristössä, Gard'issa, Iseressä, niin ei voi hetkeksikään seisauttaa niitä menettämättä äärettömiä summia. Mitä meihin tulee, jotka välillä turvaudumme kankureihin, joilla on kymmenetkin kangaspuut käynnissä, niin meille ei lakkauttaminen tuota niin paljon haittaa. Mutta suurien yritysten täytyy saada koko ajan tilauksia, niin suuria ja niin kiireisiä kuin suinkin... Ja siksi ne kumartavat nöyrästi suuria liikkeitä. Tunnen kolme tai neljä tehtailijaa, jotka alinomaa riitelevät tilauksista ja suostuvat tappioonkin, kunhan vain saavat tilauksia. Vahingon he korjaavat myydessään

pienille liikkeille, sellaisille kuin teidän. Jos he suurten liikkeiden avulla pysyvät pystyssä, niin pienten ansiosta he voittavat. Jumala tietää mikä lopuksi tulee neuvoksi.

— Kiusallista, Robineau sanoi, joka toisen vihasta tuli vähän paremmalle tuulelle.

Denise kuunteli sanomatta mitään. Salaa hän piti suurten liikkeiden puolta kannattaen vaistomaisesti kaikkea, mikä on järkevää ja elinvoimaista. Keskustelu lakkasi vähäksi aikaa, ja jokainen söi ääneti säilykepapunsa. Silloin Denise uskalsi sanoa ikäänkuin leikkillä:

— Eivät ainakaan ostajat valita.

Rouva Robineau ei voinut olla naurahtamatta, mutta sitä sekä hänen miehensä että Gaujean paheksuivat. Tietysti ostaja oli mielissään, sillä hänhän kuitenkin lopuksi hyötyi hintojen alenemisesta. Mutta täytyihän jokaisen elää. Minne jouduttaisiin, jos yhteishyödyn edistämiseksi kuluttaja rikastuisi tuottajan kustannuksella! Syntyi väittely. Denise ollen laskevinaan leikkiä osasi taitavasti perustella mielipidettään. Välikädet, kaikki tehtaiden asioitsijat, edustajat, asiamiehet, katoaisivat, ja tämä oli tietysti omiaan alentamaan hintoja. Sitä paitsi tehtailijat eivät enää tulleet toimeen, jos suuret liikkeet häviäisivät, sillä niin pian kuin joku niistä menetti ostajakuntansa, vararikko uhkasi tehtailijaakin. Sanalla sanoen, kauppa kehittyi luonnollisesti siihen suuntaan. Kukaan ei voinut estää asioiden kulkua vaikka kuinka yrittäisi.

— Te siis puolustatte niitä, jotka ovat heittäneet teidät kadulle?
Gaujean kyseli.

Denise punastui. Hän hämmästyi itsekkin puolustuksensa kiivautta. Mitä hänen sydämessään oli, joka sai sellaisen liekin leimahtamaan?

— Enhän toki, vastasi hän. — Olen kenties väärässä, sillä olettehan te pätevämpiä arvostelemaan asiaa. Sanoin vain ajatukseni. Ennen oli hintoja määräämässä viitisenkymmentä liikettä, nyt niitä ei ole kuin neljä tai viisi, ja ne ovat painaneet hinnat alas pääomansa suuruuden ja mahtavan ostajakuntansa avulla... Ja se on yleisölle eduksi, sen minä vain olen tahtonut sanoa.

Robineau ei suuttunut. Hän oli mennyt vakavaksi ja katseli pöytäliinaa. Usein hänestäkin oli näyttänyt siltä, että uudenaikainen kaupankäynti voitti alaa; hänkin oli joskus huomannut tuon valtavan kehityksen, josta tyttö puhui, ja näinä tarkkanäköisyyden hetkinä häntä oli alkanut epäilyttää, oliko järkevää vastustaa mahtavaa virtaa, joka tempasi kaiken mukaansa. Huomatessaan miehensä mieltävän rouva Robineau loi hyväksyvän katseen Deniseen, joka oli jälleen vaipunut vaatimattomaan äänettömyyteen.

— Kas niin, Gaujean jatkoi keskeyttäkseen, — nuo ovat vain teorioita... Puhukaamme nyt omista asioistamme.

Juuston jälkeen palvelustyttö tarjosi hilloa ja päärynöitä. Gaujean otti hilloa ja maisteli sitä sokeriin mieltyneen miehen näkyvällä mielihyvällä.

— Kuulkaahan, hän jatkoi, — teidän on aluksi voitettava heidän paris-bonheurinsa, joka tänä vuonna on saavuttanut sellaisen menekin... Sovittuani muutamien Lyonin tehtailijakumppanieni kanssa minulla on nyt tilaisuus tarjota teille harvinaisen hyvillä ehdoilla erästä mustaa, sangen kaunista silkkiä, jota voitte myydä viidestä frangista viidestäkymmenestä... He myyvät viidestä frangista kuudestakymmenestä, eikö niin? Te voitte myydä kymmenen centimea huokeammalla, ja se riittää kukistamaan heidät.

Robineauun silmissä syttyi uusi toivon välähdys. Alituisessa hermostuneessa levottomuudessaan hän horjui usein toivon ja pelon välillä.

— Onko teillä näytetilkku? hän kysyi eloisasti.

Kun Gaujean veti taskustaan pienen neliömäisen mallin, hän vasta oikein innostui ja huusi:

— Mutta kauniimpaahan tämä on kuin heidän paris-bonheurinsa!... Ainakin loistavampaa ja paksumpaa... Oikeassa olette, täytyy koettaa. Ja sen minä sanon, että polvilleen heidän on langettava minun eteeni. Taistelu on tällä kertaa ratkaiseva.

Rouva Robineau innostui myös ja sanoi silkkiä mainioksi. Denisekin toivoi menestystä. Ja päivällisen loppu oli mitä iloisin. Puheltiin innokkaasti ja riemuuttiin, ikäänkuin Naisten Aarreaitta olisi jo ollut henkitoreissaan. Gaujean selitti tyhjentäessään hillotölkin, kuinka suuria uhrauksia hänen ja hänen taiteilijakumppaneidensa oli täytynyt tehdä voidakseen luovuttaa niin hyvää kangasta niin halpaan hintaan. Mutta vähät siitä, vaikka vararikkokin olisi seurannut, sillä he olivat vannoneet tappavansa

suuret liikkeet. Kahvia juodessa ilo vieläkin yltyi, kun Vinçard tuli. Tämä oli tahtonut ohi kulkiessaan pistäytyä katsomaan, kuinka hänen seuraajansa jaksoi.

— Mainiota, hän kiitteli, mallia tutkiessaan. — Kyllä te vielä annatte heille aika löylyn... Ja kauniisti saatte kiittää minua tästä liikkeestä. Sanoinhan, että siitä vielä tulee teille kultakaivos.

Vinçard oli ostanut itselleen ravintolan Vincennes'ista toteuttaen siten pitkäaikaisen unelmansa. Huomatessaan häviävänsä silkkikaupassa ja ponnistellessaan pysyäkseen pystyssä, kunnes löytäisi kaupalleen ostajan, hän oli vannonut että kunhan vain pääsisi siitä eroon, hän kyllä tietäisi panna rahansa sellaiseen kauppaan, jossa saisi mielin määrin varastaa. Ravintola-ajatus oli kypsynyt hänessä hänen serkkunsa häitteen jälkeen, jotka oli vietetty ravintolassa ja jossa oli täytynyt maksaa kymmenen frangia liemenä tarjotusta astiainpesuvedestä, missä uiskenteli taikinakokkareita. Käydessään nyt Robineauun perheessä hän vasta oikein tunsu mistä taakasta oli päässyt, ja ilo puhkesi väkisinkin hänen pyöreäsilmäisten, terveyttä uhkuvien kasvojensa ja avomielistä rehellisyyttä ilmaisevan suuren suunsa hymyyn.

— Entä sairautenne? rouva Robineau kysyi kohteliaasti.

— Sairauteniko? Vinçard sanoi ihmetellen.

— Niin, eikö teitä vaivannut luvun valo täällä asuessanne?

Nyt Vinçard muisti ja punastui hiukan.

— Niin, enhän tietysti ole siitä vielä päässyt, hän sanoi... Mutta ainahan maaseudun ilma tekee hyvää... Yhdentekevää, olettehan ainakin te tehneet hyvän kaupan. Jos en olisi sairastunut, olisin kymmenen vuoden kuluttua omistanut kymmenentuhatta frangia korkoja ... kunniani kautta!

Kahden viikon kuluttua Robineau ja Naisten Aarraitin välinen ottelu alkoi. Se tuli kuuluisaksi ja veti hetkeksi puoleensa Pariisin koko kauppamaailman huomion. Robineau oli käyttäen taistelussa vastustajansa omia aseita ilmoittanut sanomalehdissä. Sitä paitsi hän järjesti ikkunoihinsa komean näyttelyn tuosta kuuluisasta silkistä rakentaen suunnattomia pakkapinoja, joissa hinta oli jättäjäismäisillä numeroilla luettavissa suurissa valkeissa lapuissa. Hintalaput varsinkin innostuttivat naisia. Kymmenen centimea halvemmalla kuin Naisten Aarraitissa, vaikka kangas näytti vieläkin paremmalta! Asiakkaita saapui joukoittain jo ensimmäisenä päivänä. Rouva Marty osti säästäväisyyttä noudattaakseen puvun, jota ei tarvinnut. Rouva Bourdelais sanoi kangasta kauniiksi, mutta ei vielä kumminkaan ostanut, sillä hän aavisti, että pian tarjoutuisi parempiakin tilaisuuksia. Ja todellakin Mouret laski jo seuraavalla viikolla paris-bonheurin hinnan kaksikymmentä centimea halvemmaksi, viiteen frangiin neljäänkymmeneen. Hänen oli ollut käytävä kiivas väittely Bourdonclen ja muiden liiketoveriensa kanssa, ennenkuin sai heidät vakuutetuiksi, että täytyi puolustautua, vaikka siitä koituisikin tappiota. Puhdasta tappiota hinnanalennus tiesikin, sillä he olivat jo sitä ennen myyneet ilman voittoa. Isku sattui kovasti Robineauhun. Hän ei ollut uskonut alennusta mahdolliseksi, sillä tällaisia kilpailun aiheuttamia itsemurhia ei vielä tunnettu. Ja ostajatulva kuunnellen halpojen hintojen ääntä vieri takaisin Neuve-Saint-Augustinikadulle, jättäen Neuve-des-Petits-Champs'in kadun tyhjäksi. Gaujean riensi Lyonista; pidettiin pelokkaita neuvotteluja ja tehtiin lopuksi rohkea päätös: hinta oli laskettava viiteen frangiin kolmeenkymmeneen. Sen alemmaksi ei kai kukaan mennyt, jollei ollut hullu. Seuraavana päivänä Mouret laski viiteen frangiin kahteenkymmeneen. Alkoi raivoisa kilpailu. Robineau vastasi panemalla hintansa viiteen frangiin viiteentoista. Mouret laski vielä viisi centimea alemmaksi. Näin jatkettiin ja jokaisessa yleisölle lahjoitetussa viiden centimen alennuksessa kilpailijat menettivät suuria summia. Asiakkaat nauroivat ihastuneina kaksintaisteluun, johon oli ryhdytty heidän mielikseen. Vihdoin Mouret uskalsi alentaa hinnan viiteen frangiin. Pelästyneinä hänen virkailijansa odottivat uhkarohkeuden seurauksia. Robineau pysähtyi mielettömän kauhun vallassa hänkin viiteen frangiin uskaltamatta mennä alemmaksi. Viholliset levähtivät asemissaan, vastatusten, keskellä hävitystä.

Mutta vaikka kummallakin puolen kunniantunto oli tyydytetty, oli taistelu käynyt Robineauille turmiolliseksi. Naisten Aarraitilla oli vararahastoja ja suuri ostajakunta, joka teki sille kilpailun mahdolliseksi, sitävastoin Robineau, jolla ei ollut muuta turvaa kuin Gaujean eikä muita tavaroita, millä korvata vahinko, oli voimaton ja luisui vähitellen häviötä kohti. Hän oli kuolemallaan haavoistaan huolimatta lukuisasta ostajakunnasta, jonka vaihteleva sotaonni toi hänen luokseen. Häntä pelotti, että ostajakunta vähitellen katoaisi, palaisi Naisten Aarraitiaan huolimatta kaikista uhrauksista, joita hän oli tehnyt sen valloittamiseksi.

Kerran hän ei voinut olla kiivastumatta. Rouva de Boves oli tullut katsomaan päällystakkia, sillä Robineau oli liittänyt kauppaansa valmiiden vaatteiden osaston. Rouva de Boves ei löytänyt mieleistään, vaan väitti kankaita huonoiksi. Hän sanoi:

— Heidän paris-bonheurinsa on paljon lujempaa.

Robineau koetti hillitä itsensä sanoen kangasta hyväksi, sitä kohteliaampana, mitä enemmän hänen vihansa kuohui.

— Mutta katsokaahan tuota vaippakangasta, jatkoi asiakas. — Se on kuin hämähäkinverkkoa... Turhaan te väitätte vastaan. Heidän viiden frangin silkkinsä on kuin nahkaa tämän rinnalla.

Robineau oli ääneti, kasvot punaisina ja huulet yhteen puristettuina, hän oli nimittäin juuri tehnyt sellaisen kepposen, että oli ostanut valmiina myytäviä vaatteita varten kankaan Naisten Aarreatasta pannakseen tappion Mouret'n niskoille. Hän vain leikkasi kankaasta pois hulpiot.

— Vai on teidän mielestänne paris-bonheur lujempaa? hän sanoi vihdoin.

— On toki, sata kertaa, vastasi rouva de Boves. — Ei voi verratakaan.

Tämä asiakkaan vastoin parempaa tietoaan osoittama kohtuuttomuus suututti Robineauta. Ja kun rouva de Boves käänteli halveksivan näköisenä vaippaa, pisti pieni saksilta säilynyt osa hopeareunaisesta sinihulpiosta näkyviin vuorin alta. Robineau ei voinut enää hillitä itseään, vaan tunnusti. Hän olisi tehnyt sen, vaikka henkensäkin kaupalla.

— No niin, rouva, paris-bonheuria tämä juuri onkin. Aivan varmasti, koska olen itse ostanut kankaan... Katsokaa hulpiota.

Rouva de Boves meni pois vihoissaan. Asiasta kerrottiin ympäri kaupunkia, ja naiset lakkasivat vähitellen käymästä Robineauun liikkeessä. Robineau ajatteli vararikon partaalla vain vaimoaan, joka huolettomassa rauhassa kasvaneena oli kykenemätön kestäämään köyhyyttä. Minne vaimo joutuisi, jos heiltä menisi koti ja he joutuisivat kadulle velkakuormaa kantamaan? Hänen ei olisi pitänyt kajota vaimonsa perintörahoihin. Nuoren vaimon täytyi ruveta lohduttamaan häntä. Olivathan rahat heidän yhteisiään. Eihän hän pyytänyt mieheltään muuta kuin rakkautta, vastalahjaksi hän antoi kaiken, sydämensä, henkensä. Ja liikkeen takana olevasta huoneesta kuului suudelmien keskeyttämää kuisketta. Vähitellen liike tasaantui. Tappio kävi joka kuukausi suuremmaksi, mutta niin vähässä määrin, että se viivytti lopullista ratkaisua. He koettivat itsepintaisesti pitää kiinni toivosta ennustaen yhä Naisten Aarreatalle häviötä.

— Joutavia! he sanoivat. — Nuoriahan me olemme... Tulevaisuus on meidän.

— Ja sitten, hyvä on, että olet saanut mitä mielesi teki, jatkoi vaimo. — Kun vain et sinä kadu, niin en minäkään.

Kun Denise näki heidän rakkautensa, hän tunsu ystävyytensä heitä kohtaan kasvavan, ja hän pelkäsi heidän puolestaan, sillä hän tiesi, ettei häviö ollut vältettävissä. Hänen luottamuksensa uudenaikaisen kaupankäynnin tulevaisuuteen vakiintui yhä ja hän ihaili innokkaasti sen uudistavaa ja virkistäväää vaikutusta Pariisiin. Hänen mielipiteensä kypsyivät painaen leimansa koko hänen olemukseensa, josta katosi kehittymättömän maalaistytön arkuus jättäen naisen viehätykselle sijaa. Sitä paitsi elämä tuntui tähän aikaan hänestä oikein hyvältä huolimatta väsyttävästä työstä ja varojen vähyydestä. Seisottuaan koko päivän puodissa hänen täytyi kiirehtiä kotiin pitääkseen huolta Pépéstä, jonka Bourras onneksi piti ruoassa, mutta joka siitä huolimatta antoi kyllin tekemistä. Milloin oli pestävä paita, milloin korjattava pusero puhumattakaan pienokaisen alituisesta telminnästä, jota Denisen pää ei tahtonut kestää. Nukkumaan hän ei päässyt koskaan ennen kahtatoista. Pyhänä hänen täytyi toimittaa raskaimmat talousaskareet, siistiä huone ja korjailla omia vaatteitaan, ja hänellä oli niin paljon tekemistä, että hän vasta viiden aikaan sai tukkansa kammatuksi. Mutta sitten illalla, hän järjen ääntä totellen meni lapsen kanssa kävelemään Neuillylle päin, missä heidän huvinaan oli juoda maitoa erään karjanomistajan luona, joka salli heidän istua pihassaan. Jean ei välittänyt tulla näille retkille mukaan; aika-ajoin hän pistäytyi sisarensa luona arki-iltoina, hetkeksi vain, sanoen, että hänen oli käytävä muualla. Hän ei pyytänyt enää rahaa, mutta hän tuli niin alakuloisen näköisenä, että sisar, joka levottomana aina piti varalla viiden frangin setelin häntä varten, pisti sen heti hänelle käteen. Muuhun Denise ei tuhlanutkaan rahoja.

— Viisi frangia! Jean huusi joka kerta. — Helkkarin kiltti oletkin! Ja sattui hyvin, sillä paperikaupiaan rouva...

— Hiljaa, keskeytti Denise. — En tahdo tietää.

Mutta Jean luuli, että Denise piti häntä kerskailijana.

— Se on ihan totta, että hän on paperikaupiaan rouva! väitti hän...

— Tietäisitpä vain kuinka komea!

Kolme kuukautta kului. Tuli uudestaan kevät, mutta nyt Denise ei suostunut menemään huvimatikalle

Joinvilleen Paulinen ja Baugén seurassa. Joskus Robineaulta palatessaan hän tapasi heidät Saint-Rochinkadulla. Kerran Pauline uskoi hänelle, että Baugé tahtoi mennä naimisiin hänen kanssaan. Itse hän vielä epäröi, sillä Naisten Aarreatassa ei juuri pidetty naimisissa olevista myyjättäristä. Ajatus avioliitosta hämmästytti Deniseä, eikä hän rohjennut ruveta neuvojaksi. Eräänä päivänä, kun Colomban jutteli Deniseen kanssa suihkukaivon luona saadakseen tietoja Clarasta, tämä sattui juuri kulkemaan aukion poikki. Colomban alkoi niin hartaasti rukoilla Deniseä että tämä pyytäisi Claraa hänelle vaimoksi, että Deniseen täytyi juosta pakoon. Mikä heitä kaikkia vaivasi, kun noin kiduttivat itseään? Denise oli mielestään onnellinen, koska ei tiennyt rakastavansa ketään.

— Oletteko kuullut uutisen? Bourras sanoi, kun Denise palasi kotiin.

— En, herra Bourras.

— No sitten! Nuo konnat ovat ostaneet Duvillard'in talon. Olen saarroksissa.

Hän huitoi paksuja käsivarsiaan raivon vallassa.

— Silmänkääntötemppeja, joita kukaan ei ymmärrä, jatkoi hän. — Talon väitetään kuuluvan Kiinteistöpankille, jonka johtajan, paroni Hartmannin, sanotaan luovuttaneen sen Mouret'lle. Nyt olen kytkyessä, näettekö, aivan niinkuin tämä kepin sakara kourassani. Oikealta, vasemmalta, takaa he ympäröivät minut.

Totta se oli. Luovutus oli tapahtunut edellisenä iltana. Bourras'in pikku talo, joka kahden mahtavan rakennuksen välissä kyyrötti kuin pääskysen pesä muurin halkeamassa, oli pelännyt kuin kuolinpäiväänsä sitä päivää, jolloin tavaratalo anastaisi sen toisella puolella olevan Duvillard'in talon. Nyt se päivä oli tullut. Hirviö oli raivattuaan kaikki esteet tieltään kiertänyt sen toisellekin puolelle ja puristi sitä mahtavaan kouraan. Bourras oli syleilyssä, joka musersi hänen liikkeensä. Hän näki sen kutistuvan, hukkuvan sateenvarjoineen kaikkineen mellastavan hirviön kitaan.

— Joko kuulette, ukko ärjyi. — Ne puhkaisevat seiniä. Ja kellarissa ja ullakolla ja joka paikassa on sama melske, muureja halkaisevan sahan kirskuminen... Yhdentekevää! Tuskinpa saavat kuitenkaan minua litistymään liuskaksi. Tästä en lähde, vaikka katto särkykään, niin että vuoteeseeni sataa.

Mouret piti sopivana tarjota Bourras'ille uudet ehdot. Summaa suurennettiin: tarjottiin viisikymmentätuhatta frangia liikkeestä ja vuokrasopimuksen luovuttamisesta. Ukon viha vain yltyi ja hän vastasi solvauksilla. Mahtoivat nuo konnat varastaa, kun julkesivat tarjota viisikymmentätuhatta liikkeestä, joka nousi arvoltaan tuskin kymmeneenkään tuhanteen. Ja hän puolusti liikettään niinkuin kunniallinen tyttö siveyttään, kunnioituksesta itseään kohtaan.

Bourras näkyi vajoavan syviin mietteisiin. Sitä kesti kaksi viikkoa, ja Denise näki hänen kuumeisesti mittailevan seiniä ja tutkivan vähän väliä keskikadulta taloa arkkitehdin silmin. Sitten eräänä aamuna saapui työmiehiä. Ukko oli päättänyt ryhtyä ratkaisevaan taisteluun Naisten Aarreaittaa vastaan noudattamalla hänkin uudenaikaista kaupankäynnin vaatimaa ylellisyyttä. Asiakkaat, jotka olivat paenneet hänen pimeää puotiaan, palasivat varmaankin, kun näkisivät sen loistavan kirkasvärisenä. Halkeamat tukittiin ja seinät maalattiin. Päätypuolen laudoitus väritettiin vaalean vihreäksi, ja lopuksi jopa kullattiin. Kolmetuhatta frangia, minkä Bourras oli viimeisenä vararahastonaan säästänyt, meni tähän. Koko kaupunginosa ihmetteli. Naapurit kävivät katsomassa ukkoa, kun hän hääri komeuksiansa keskellä, pää pyörällä ja tietämättä enää mistä oli kotoisinkaan. Eikä hän oikein näyttänyt olevankaan paikallaan tässä loistavassa kehyksessä. Tausta oli liian heleä hänen mahtavalle parralleen ja tuuhealle tukalleen. Häntä kiusasi ohikulkijoiden uteliaisuus, kun nämä toiselta katukäytävältä seurasivat hänen toimiaan. Hän oli kuin kuumeessa, pelkäsi tahrivansa paikat ja joutui yhä enemmän sekaisin tästä komeudesta, joka ei ollut hänen luonteensa mukaista.

Bourraskin kävi sotaa Naisten Aarreaittaa vastaan samoin kuin Robineau. Hän päästi markkinoille itse keksimänsä sateenvarjon, jota Naisten Aarreaitta heti kuitenkin täydensi. Sitten alkoi taistelu hinnoista. Bourras'illa oli eräs sateenvarjomalli, koppa teräksinen, luja kangas, hintalipun mukaan harvinaisen kestävä tekoo, jota hän möi yhdestä frangista yhdeksästäkymmenestäviidestä. Mutta varsiin hän etenkin turvautui. Hänellä oli niitä lukemattomia eri malleja, bambusta, kornellipuusta, öljypuusta, myrttipuusta, rottingista. Aarreaitta, joka ei harrastanut niin innokkaasti taidetta, piti huolta kankaista, kiitteli alpakkojaan, silkkejään. Raivoissaan vanhus toisti toistamistaan, ettei taiteesta ollut enää mihinkään, että kohta hän vain huvikseen sai veistellä kahvoja.

— Itseänihän minä saan syyttää, hän huusi Deniselle. — Oliko minun pakko tarjota kaupaksi halpahintaista roskaa. Olen tahtonut seurata noiden roistojen esimerkkiä, ja jos siihen sorrnun, niin sitä pahempi!

Heinäkuu oli hyvin kuuma. Deniseen oli vaikea tulla toimeen ahtaassa kammiossaan liuskakaton alla. Siksi hän ei mennytkään heti omaan huoneeseensa, kun palasi työstä, vaan haki Pépén Bourras'n luota

ja vei hänet kävelemään Tuileries'n puistoon, jossa he viettivät iltansa siksi kunnes portit suljettiin. Eräänä iltana mennessään kastanjapuistoon Denise säpsähti huomattessaan miehen, joka muutaman askelen päässä tuli suoraan häntä kohti ja jota hän ensi hetkessä luuli Hutiniksi. Mutta se olikin Mouret, ja hänen sydämensä alkoi takoa rajusti. Mouret oli ollut päivällisillä Seinen vasemmalla rannalla, ja käveli kiireisesti joutuakseen ajoissa rouva Desforges'in luo, hän olisi tuskin huomannutkaan Deniseä, ellei tyttö äkkiä olisi väistynyt hänen tieltään kuin paetakseen. Silloin hän huomasi vastaantulijan ja tunsi hänet, vaikka alkoi jo hämärtää.

— Tekö siinä, neiti!

Denise joutui aivan hämilleen, kun Mouret pysähtyi, eikä vastannut mitään. Ja Mouret, joka tunsi syyllisyyttä, koetti tekeytyä huolettomaksi hymyillen kohteliaasta suojelijanhymyään.

— Te olette siis vielä Pariisissa?

— Olen, vastasi Denise vihdoin. Hän väistyi hiljaa koettaen tervehtiä ja jatkaa matkaansa. Mutta Mouret kääntyi seuraamaan häntä kävellen hänen rinnallaan suurten kastanjapuiden synkässä siimeksessä. Illan viileys kävi tuntuvaksi. Kaukaa kuului vanteita pyörivien lasten naurua.

— Tämähän on veljenne, eikö niin? kysyi Mouret katsoen Pépéhen.

Lapsi, joka oudosteli vieraan herran seuraa, kulki juhlallisesti siskonsa vieressä, pitäen häntä kädestä.

— On, vastasi Denise.

Hän oli punastunut muistaessaan Margueriten ja Claran häpeälliset syytökset. Epäilemättä Mouret arvasi miksi hän punastui, sillä hän lisäsi nopeasti.

— Kuulkaahan, neiti, minun on pyydettävä teiltä anteeksi... Niin, olisin jo aikoja sitten tahtonut sanoa teille, kuinka pahoillani olen ollut siitä erehdyksestä, jonka johdosta teidät erotettiin. Syytöksessä teitä kohtaan ei ollut mitään perää... No niin, sille ei nyt enää voi mitään. Tahdoin vain sanoa teille, että nykyään kaikki meillä tietävät miten hellästi kohtelette veljiänne.

Hän jatkoi puhettaan kunnioittavan kohteliaasti, jota hän ei ylipäänsä Naisten Aarreaitan myyjättäriille tuhlannut. Denise joutui vielä enemmän hämilleen, mutta hänen sydämessään puhkesi ääretön ilo. Mouret siis tiesi, ettei hän ollut käyttäytynyt häpeällisesti. Vähän aikaa he kävelivät ääneti vierekkäin Mouret sovittaen askeliaan lapsen pienten askelten mukaan. Pariisista kohoavat äänet heikkenivät vähitellen ja kuolivat tuuheiden lehtiholvien tukahduttamina. Mouret jatkoi:

— Tarjoaisin mielelläni teille hyvitystä, mutta ei ole kuin yksi ainoa mahdollisuus. Jos tahtoisitte palata meille, niin tietysti...

Mutta Denise keskeytti hänet kuumeisen kiireesti:

— En minä voi, hyvä herra... Paljon kiitoksia kuitenkin, mutta olen saanut muualta paikan.

Mouret tiesi sen. Hänelle oli vähän aikaa sitten kerrottu, että Denise palveli Robineau'n liikkeessä. Rauhallisesti ikäänkuin olisi ollut kysymys vertaisesta kilpailijasta, jonka arvoa hän ei suinkaan tahtonut vähentää, hän alkoi puhua Robineausta kiittäen häntä sangen teräväksi mieheksi. Tämä oli vain valitettavasti liian hermostunut, ja hänen yrityksensä johti hänet onnettomuuteen. Gaujean oli pannut hänen hartioilleen liian raskaan kannettavan, josta heille kummallekin seuraisi perikato. Denise kävi rohkeammaksi tämän intohimottoman ja ystävällisen puheen johdosta ja innostui paljastamaan mielipiteensä ja ilmaisi olevansa suurten liikkeiden puolella niiden taistelussa pikkukauppaa vastaan. Hän vilkastui, mainitsi esimerkkejä, osoittautui asiaan täydellisesti perehtyneeksi ja esitti monessa kohden aivan uusia ja laajalle ulottuvia näkökohtia. Mouret kuunteli ihastuneena ja ihmetteli. Hän kääntyi nuorta tyttöä kohti koettaen erottaa hänen kasvonsa pimeässä. Denise ei näyttänyt muuttuneelta, puku oli yksinkertainen niinkuin ennenkin ja kasvot yhtä lempeät. Mutta hänen vaatimattomassa esiintymisessään oli viehätystä, jota Mouret ei voinut vastustaa. Epäilemättä tyttö oli kotiutunut Pariisiin. Hän oli kehittymässä naiseksi ja hän oli hurmaava järkevässä vakavuudessaan.

— Koska olette meidän puolellamme, Mouret sanoi nauraen, — niin miksi pysyttelette vihollisen leirissä?... Tiedän senkin, että asutte Bourras'n luona.

— Hän on hyvin kunnioitettava mies, sanoi Denise hiljaa.

— Eikö mitä! Vanha hölmö hän on, ja minun on pakko ajaa mies kadulle, vaikka olisin tahtonut rikastuttaa hänet päästäkseni hänestä... Ja sitten, eihän teidän paikkanne ole hänen luonaan; hänen talonsa on huonomaineinen, sillä hän vuokraa kaikenlaisille naisille...

Mutta kun hän huomasi tuottaneensa Deniselle paha mieltä, hän kiirehti jatkamaan:

— Joka paikassa voi elää kunniallisesti, eikä silti. Ja kunnioitettavampaa se on vielä sen kohdalla, joka ei ole rikas.

He kulkivat taas vähän matkaa ääneti. Pépé tuntui kuuntelevan liian aikaisin kehittyneen lapsen tarkkaavaisuudella. Aika-ajoin hän katsahti sisarensa, jonka polttavaa, vähänväliä vavahtavaa kättä hän kummasteli.

— Kuulkaa, sanoi Mouret nopeasti, — tahdotteko ruveta lähetikseni? Aion tehdä huomenna ukolle vielä edullisemman tarjouksen, suurentaa summaa kahdeksaankymmeneentuhanteen... Puhukaa te siitä hänelle ensimmäiseksi ja selittäkää hänelle, että hän tekee itsemurhan, jos kieltäytyy hyväksymästä. Teitä hän kenties kuuntelee, koska hän näkyy olevan mieltynyt teihin, ja te tekisitte hänelle todellisen palveluksen.

— Olkoon menneeksi, sanoi Denise, hänkin hymyillen. — Suostun yrittämään, mutta en uskalla luvata onnistuvani.

He vaikenivat uudestaan. Kumpikaan ei enää tiennyt mitä sanoa. Kerran Mouret yritti puhua setä Baudusta, mutta huomatessaan, että aihe vaivasi tyttöä, hän luopui siitä. Kumminkin he jatkoivat yhdessä matkaansa, kunnes saapuivat eräälle vielä valoisalle käytävälle, joka johti Rivolinkadulle. Kun he puiston hämärästä äkkiä joutuivat kirkkaampaan valoon, tuntui heistä ikäänkuin he olisivat heränneet unesta. Mouret ymmärsi, ettei hänen sopinut pidättää Deniseä kauemmin.

— Hyvästi, neiti, hän sanoi.

— Hyvästi, herra.

Mutta sittenkään hän ei vielä lähtenyt. Heitettyään silmäyksen Alger'nkadun kulmauksessa olevaan taloon, jossa tiesi rouva Desforges'in odottavan, hän katsoi uudestaan Deniseen, jonka näki nyt selvästi. Aivan mitättömältä tyttö näytti rouva Desforges'iin verrattuna. Mikä hänessä olikaan, mikä niin oudosti lämmitti sydäntä...? Joutavaa! Turhanpäiväinen mielijohde vain!

— Kas siinä nuori mies, jota väsyttää, hän jatkoi sanoakseen vielä jotakin ja osoitti Pépétä... — Ja muistattehan, että talomme on aina teille auki. Teidän tarvitsee vain koputtaa ovelle, ja saatte kaikki mahdolliset korvaukset... Hyvästi, neiti.

— Hyvästi, herra.

Kun Mouret oli mennyt, Denise palasi takaisin kastanjapuiden alle. Hän harhaili kauan, tietämättä minne, kiertäen puiden suunnattomia runkoja. Hänen kasvojaan poltti, ja hänen päässään kiehui tuhansia sekavia ajatuksia. Pépé riippuen hänen kädessään koetti venyttää askeliaan popsyäkseen hänen rinnallaan, mutta Denise näytti unohtaneen hänet. Lopuksi lapsi sanoi.

— Kävelet liian kovaa, sisko.

Silloin Denise istuutui penkille ja lapsi nukahti uupuneena hänen syliinsä. Tyttö piteli pienokaista poveaan vasten, katse kaukana pimeässä. Kun hän tuntia myöhemmin palasi hiljalleen kotiin Michodièrenkadulle, myrsky oli hänen mielessään asettunut ja hänen kasvoillaan oli jälleen tavallinen järkevä vakavuus.

— Tuhhat tulimmaista! Bourras huusi jo kaukaa, kun näki hänen tulevan... — Nyt sitä vasta pulassa ollaan!... Mouret on ostanut taloni, senkin roisto.

Hän oli aivan suunniltaan ja ryntäili puodissaan niin rajusti, että oli vähällä särkeä ikkunalasit.

— Voi sitä konnaa!... Hedelmäkauppias kirjoitti minulle. Ja tiedättekö, paljonko talosta on maksettu! Sataviisikymmentätuhatta frangia, sen nelinkertainen arvo. Osaapa sekin varastaa!... Ja ajatelkaa, että hän on vaatinut minun korjauksistanikin korvausta, niin, väittänyt että talo on uusittu alusta pitäen... Kuinkahan kauan vielä aikovat pitää minua narrinaan!

Ajatus, että hänen korjauksiin ja maalaamisiin kuluneet rahansa olivat olleet hedelmäkauppiaille eduksi, sai hänet aivan vimmoihinsa. Ja se vielä, että Mouret oli päässyt talon omistajaksi ja että vuokra oli maksettava nyt hänelle. Mouret'n luona, vihatun kilpailijansa luona hänen täytyi asua tästä lähtien. Se vasta hänen sappeaan oikein kuohutti.

— Enkö jo sanonut, että aikovat puhkaista seinän. Ja nyt ne ovat jo täällä. On kuin söisivät minun lautaseltani.

Hän iski nyrkkiään tiskiini, niin että seinät tärisivät ja sateenvarjot ja kepit hypähtelivät.

Deniseltä menivät korvat lukkoon eikä hän saanut tilaisuutta sanoa sanaakaan. Liikkumattomana hän odotti myrskyn loppua, ja Pépé painautui väsyneenä tuolille nukkumaan. Kun Bourras lopuksi vähän rauhoittui, Denise päätti suorittaa Mouret'n asian. Vanhus oli kyllä vihoissaan, mutta eihän tiennyt, eikö juuri tuo vihan kiihkeys sekä hätätilanne, mihin hän oli joutunut, pakottaisi hänet suostumaan.

— Olen juuri tavannut erään tuttavan, niin, erään henkilön Naisten Aarreatista, joka on asiaan hyvin perehtynyt... Ja sen mukaan, mitä hän sanoi, teille aiotaan huomenna tehdä uusi tarjous, kahdeksankymmentätuhatta frangia...

Bourras keskeytti ärjyen hirveällä äänellä:

— Vai kahdeksankymmentätuhatta! Kahdeksankymmentätuhatta! Ei miljoonastakaan nyt.

Denise koetti palauttaa hänet järkiinsä. Mutta samassa kaupan ovi aukeni ja Denise peräytyi aivan kalpeana. Setä Baudu astui sisään vanhenneena, kasvot vielä keltaisempina kuin ennen. Bourras tarttui heti vieraansa hihaan kiinni ja kiihottuen hänen tulostaan sinkautti hänelle uutisensa vasten kasvoja antamatta hänelle aikaa sanoa sanaakaan.

— Tiedättekö että julkeavat tarjota minulle kahdeksankymmentätuhatta frangia. Niin hävyttömiksi nuo roistot heittäytyvät! Luulevat kenties, että olen ostettavissa niinkuin mikä tahansa kunnoton tyttö... He kai uskottelevat, että nyt, kun ovat ostaneet talon, olen loukussa. Mutta siinä he erehtyvät. Sillä liikettäni he eivät saa, eivät sittenkään! Olisin taipunut kenties, jos asiat olisivat ennallaan, mutta koska talo on nyt heidän omansa, niin koettakoot tulla ottamaan!

— Totta siis on mitä huhu kertoo? Baudu sanoi hitaalla äänellään. —
Kuulin puhuttavan ja tulin tiedustelemaan.

— Kahdeksankymmentä tuhatta frangia! Bourras toisti. — Miksi ei satatuhatta! Summan suuruus varsinkin minua suututtaa. Luulevat kenties, että tarvitsen heidän rahojaan johonkin konnamaisuuteen... Mutta tuhat tulimmaista! Liikettäni en anna! En ikinä, kuuletteko!

Denise uskalsi jälleen puuttua puheeseen sanoakseen hiljaa:

— Yhdeksän vuoden kuluttua he saavat sen, sitten kun vuokrasopimus on lopussa.

Setänsä läsnäolosta huolimatta hän rukoili hartaasti ukkoa suostumaan. Nyt ei enää auttanut ponnistaa vastaan. Täytyi väistää väkevämpää. Sulaa hulluutta oli työntää luotaan sellainen rikkaus. Mutta vanhus pysyi itsepintaisesti kiellossaan. Yhdeksän vuoden kuluttua hän oli jo toivottavasti haudassaan, niin ettei hänen tarvinnut sitä nähdä.

— Kuuletteko, herra Baudu, teidän veljentyttärennekin on heidän puolellaan. He ovat lähettäneet hänet minua lahjomaan... Noiden konnien puolella hän on, kunniani kautta!

Setä, joka ei tähän mennessä ollut Deniseä huomaavinaanakaan, nosti nyt päänsä jurosti niinkuin aina, kun hän liikkeensä ovelta oli nähnyt veljentyttären menevän ohi. Mutta sitten hän kääntyi hitaasti häneen päin ja katsoi häneen. Hänen paksut huulensa vapisivat.

— Tiedän sen, hän vastasi hiljaa.

Ja hän katsoi yhä Deniseen. Kynneleet kohosivat Denisen silmiin, kun näki setänsä kasvot huolista murtuneina. Baudu puolestaan tunsu pistoksen sydämessään, kun ajatteli, ettei ollut auttanut nuorta sukulaistaan hänen kurjuutensa päivinä. Nähdessään sitten Pépén nukkuvan tuolilla äänekkäästä keskustelusta huolimatta hän heltyi lopullisesti.

— Denise, hän sanoi yksinkertaisesti, — tule huomenna pienokaisen kanssa meidän luoksemme syömään päivällistä... Vaimoni ja Geneviève ovat pyytäneet, että kutsuisin sinut, jos tapaisin.

Denise lensi punaiseksi ja suuteli setänsä. Baudun lähtiessä Bourras, sovinnosta hyvillään, huusi hänelle ovelta:

— Houkuttele sinä tyttöä oikealle tolalle; hänessä on paljon hyvää!... Mitä minuun tulee, niin joutaa talo aikanaan luhistua. Kyllä he minut löytävät raunioista.

— Talomme luhistuvat jo, naapuri, Baudu vastasi synkästi. — Ja me hukumme kaikki.

VIII.

Koko kaupunginosa puhui suuresta liikeväylästä Dix-Décembrenkadusta, jota ruvettiin puhkaisemaan uudelta oopperalta pörssioukiolle. Pakkoluovutusvaliokunta oli jo julistanut päätöksensä ja purkamistyöt oli aloitettu. Avattavan kulkuväylän toisesta päästä revittiin Ludviginkadun yksityisrakennukset, toisesta vanhan Vaudeville-teatterin ohuet seinät. Rautakanget tekivät työtään, ja pauke alkoi jo kuulua Michodièren- ja Choiseulinkadulle, joiden asukkaat surkuttelivat revittäviksi tuomittujen talojen kohtaloa. Tuskin oli kaksi viikkoakaan kulunut, kun uusi katu oli jo puhkaissut niiden läpi laajan halkeaman täynnä aurinkoa ja liikettä.

Mutta vielä suurempaa huomiota herättivät kaupunginosassa Naisten Aarraitassa alkaneet laajentamistyöt. Puhuttiin suunnattomasta suurentamisesta, jättiläismäisestä tavaratalosta, jolla olisi kolme julkisivua, Michodièren-, Neuve-Saint-Augustinin- ja Monsignynkadulle päin. Mouret kuului tehneen Kiinteistöpankin johtajan paroni Hartmannin kanssa sopimuksen, jonka mukaan hän sai haltuunsa suurimman osan siitä neliömäisestä alueesta, joka kolmelta puolelta oli edellämäinittujen katujen rajoittama; alueen neljännelle rajalle, vastaisen Dix-Décembrenkadun varrelle, paroni aikoi rakentaa hotellin, joka muhkeudessa vetäisi vertoja Grand-Hotellille. Joka taholla Aarraitta lunasti vuokrasopimukset; puodit suljettiin, asukkaat muuttivat pois, ja tyhjissä taloissa vilisi joukoittain työmiehiä, jotka korjasivat sisustusta uuden tarkoituksen mukaiseksi ja häärivät alituisessa pölyssä. Keskellä tätä yleistä myllerrystä Bourras'n ahdas hökkeliksi yksin pysyi entisellään vähääkään väistymättä halkeamastaan korkeiden seinien välissä.

Kun Denise seuraavana päivänä meni Pépén kanssa setä Baudun luo, sulki kadun pitkä jono tiilikuormia, joita purettiin Duvillard'in talon edessä. Liikkeensä ovelta setä katseli niitä synkän näköisenä. Sitä myöten kuin Naisten Aarraitta paisui, Elbeufin vanha liike tuntui kutistumistaan kutistuvan. Nuoren tytön silmissä liikkeen ikkunat näyttivät entistään mustemmilta ja ahtaammilta, ikäänkuin eivät olisi päässeet hengittämään talon vankilamaisesti painavan välikerroksen alla. Vanha vihreä kilpi oli haalistunut kosteudesta entisestäänkin, ja koko ikäloppu julkisivu oli surkastuneen, harmaantuneen ja kuin laihtuneen näköinen.

— Siinäpä olette, sanoi Baudu. — Varokaa, etteivät aja päällenne.

Kaupassa sama ahdistava tunne valtasi Denisen. Sekin oli synkistynyt, vaipunut toivottomuuden uneen. Nurkat olivat tyhjyyttä ja varjoa täynnä, kaapit ja pöydät tomun peitossa. Verkapakoista, joita kukaan ei enää liikuttanut, lähti kellarimainen haju. Kassan luona rouva Baudu ja Geneviève istuivat liikkumattomina ja ääneti niinkuin yksinäisessä paikassa, jossa ei tarvitse pelätä kenenkään häiritsevän. Äiti päärmäsi pyyheliinoja, tytär, kädet hervottomina riippuen, katseli tyhjyyttä ympärillään.

— Iltaa, täti, sanoi Denise. — Olen hyvin iloinen, että saan tavata teidät jälleen, ja jos olen tuottanut teille mielipahaa, niin pyydän teiltä anteeksi.

Rouva Baudu suuteli häntä liikuttuneena.

— Lapsi raukka, vastasi hän, — jos minulla ei muuta surua olisi, niin ei tosiaankaan olisi valittamisen syytä.

— Iltaa, serkku kulta, jatkoi Denise suudellen Genevièveä poskelle.

Tämä säpsähti kuin unesta heräten. Hän vastasi suutelemalla vuorostaan Deniseä tietämättä mitä sanoa. Sitten he tervehtivät Pépétä, joka ojensi pienen kätensä. Sovinto oli tehty.

— Kas niin, kello on kuusi. Mennään nyt syömään, sanoi Baudu. — Miksi Jean ei ole mukana?

— Hänen piti tulla, sopersi Denise hämillään. — Tänä aamuna tapasin hänet, ja hän lupasi nimenomaan tulla... Ei häntä pidä odottaa, varmaankaan hänen mestarinsa ei ole laskenut häntä.

Hän arvasi, että Jeanilla olisi taas jotakin outoa kerrottavaa, ja koetti jo edeltäpäin puolustella häntä.

— Siinä tapauksessa asettukaamme pöytään, toisti setä.

Sitten kääntyen puodin synkkää takaosaa kohti Baudu sanoi:

— Colomban, te voitte tulla syömään meidän kanssamme yhtäikaa. Ei kai ketään tule?

Denise ei ollut tullessaan huomannut Colombania. Täti selitti hänelle, että toinen palvelija ja neiti oli täytynyt lähettää pois. Asiat olivat niin huonolla kannalla, että Colombanissa oli tarpeeksi, ja hänkin sai

venyä tuntikausia kädet ristissä ja nukkua silmät auki.

Ruokasalissa paloi kaasua, vaikka kesäpäivät olivat pisimmillään. Deniseä puistatti sisään astuessa seinistä lähtevä viileys. Pyöreä pöytä oli entisellään, vahakankaan peittämä, katettu niinkuin ennenkin, entisellään oli myöskin avonaisen ikkunan takana löyhkäävä, pimeä sisäpiha. Kaikki näytti Denisestä vain vielä surkeammalta, kuin kyynelten sumentamalta.

— Isä, Geneviève sanoi ujustellen Deniseä, — sallitteko että suljen ikkunan? Pihasta tulee niin paha haju.

Baudu, joka ei ollut huomannut mitään, näytti hämmästyneeltä.

— Sulje vain, jos haluat, hän vastasi vihdoin, — mutta silloin meiltä loppuu ilma.

Ja tukahduttavaksi ilma kävikin. Oli perhepäivällinen, sangen yksinkertainen. Kun liemi oli syöty ja palvelijatar tarjosi liemilihan, ei setä enää voinut olla puhumatta vastapäisistä asujista. Hän osoitti aluksi suurta suvaitsevaisuutta. Hän ei tahtonut tyrkyttää veljentyttärelleen omaa mielipidettään.

— Hyvä Jumala, hän sanoi, — minä en estä sinua kannattamasta noita ulkokullattuja taloja... Jokaisella on oma makunsa, tyttäreni... Koska et näytä olevan milläsikään siitä, että he ovat hävyttömästi ajaneet sinut kadulle, niin sinulla kai on siihen omat syyt. Ja, näetkö, vaikka palaisitkin, en minä sinulle suuttuisi ... en ollenkaan. Eikö niin, ei kukaan meillä suuttuisi häneen?

— Ei tietysti, kuiskasi rouva Baudu.

Denise esitti vakavasti syynsä niinkuin Robineaunkin luona. Kauppaliike kehittyi johdonmukaisesti siihen suuntaan; vaatimukset olivat sellaiset, ja suurenmoisia uudet yritykset olivatkin puhumattakaan siitä, että yleisön kasvava varallisuus synnytti uusia tarpeita. Baudu kuunteli silmät pyöreinä nähtävästi vaivaten järkeään ymmärtäkseen. Mutta kun Denise oli lopettanut, hän pudisti päätään.

— Tyhjiä loruja kaikki. Kauppa on kauppa, ja siitä ei pääse mihinkään... Onnistukoot vain, ja täytyyhän minun myöntää, että he onnistuvat, mutta pitemmälle en anna periksi. Minä luulin, että he taittaisivat niskansa; muistat kai sinäkin kuinka odotin ja koetin malttaa mieltäni? Mutta niin ei käynytäkään. Rosvot ne nykyään näyttävät rikastuvan, kun sitä vastoin kunnan ihmiset saavat nuolla näppejään... Niin pitkälle on jouduttu, ja täytyyhän minun väistää väkevämpää. Ja väistynhän minä, hyvä Jumala, väistynhän minä.

Vähitellen viha pääsi hänessä valloilleen. Hän nosti äkkiä haarukkansa ilmaan huutaen:

— Mutta Vanha Elbeuf ei rupea koskaan mokomaa esimerkkiä noudattamaan! Kuuletko, sen minä olen sanonut Bourras'llekin, kun hän alkoi töhriä seiniään, että minua oikein hävetti vihamiehen matkiminen.

— No, syöhän nyt, keskeytti rouva Baudu levottomana, kun näki miehensä kiivastuvan.

— Älähän hätäile, Baudu sanoi. — Tahdon vain ilmoittaa veljeni tyttärelle oman kantani... Kuulehan, lapseni, olen niinkuin tuo karahvi tuossa, paikaltani en hievahda. Onnistukoot vain! Omaksi häpeäkseen olkoon! Minä vain panen vastalauseeni, siinä kaikki.

Palvelijatar toi nyt pöytään pienen vasikanpaistin. Vapisevin käsin Baudu ryhtyi leikkaamaan sitä, mutta hänen ennen niin tarkka silmänsä petti, eikä hän osannutkaan enää yhtä täsmällisesti jakaa osia tasan. Hänen tappionsa oli riistänyt häneltä järkähtämättömän varmuuden, joka syntyy arvossapidetyn liikkeenisännän asemasta. Pépé oli pelästynyt setänsä kovaa ääntä, ja häntä oli täytynyt rauhoittaa antamalla hänelle heti jälkiruokaa, sokerileivoksia, joita oli nyt hänen lautasensa vieressä. Setä koetti hillitä itseään ja puhua muusta. Hetkeksi hän eksyi keskustelemaan purkamistöistä. Dix-Décembrenkadun hän myönsi mukavaksi; varmaankin kaupunginosan kauppa vilkastuisi sen avaamisesta. Mutta kun hän oli päässyt kauppaan, niin Naisten Aarreaitta johtui hänelle uudestaan mieleen. Alkoipa hän mistä aineesta tahansa, niin aina hän takertui siihen lopuksi. Se oli käynyt päänäpiintymäksi. Tässä tukehtui rappauspölyyn. Eikä voinut päästä myymään metriäkään, kun rakennusainekuormat lakkaamatta täyttivät kadun. Ja naurettavaa tuollainen suurentamiskiihko oli. Johan asiakkaat eksyivät sellaiseen laitokseen. Miksi siihen ei liitetty vielä kauppahallejakin! Ja vaimonsa rukoilevista katseista huolimatta, omista ponnistuksistaan huolimatta, hän siirtyi rakennustöistä arvostelevaan tavaratalon raha-asioita. Eikö ollut käsittämätöntä, että vähemmässä kuin neljässä vuodessa heidän liikepääomansa oli kasvanut viisinkertaiseksi. Heidän vuotuinen vaihtonsa, joka ennen oli noussut kahdeksaan miljoonaan, oli nyt viimeisen varastontarkastuksen jälkeen havaittu neljäksikymmeneksi miljoonaksi. Mieleetöntä se oli, sanalla sanoen, eikä hän sellaista vastaan enää voinut taistella. Yhä se vain paisui. Nyt siinä oli jo tuhat kauppa-apulaista ja kaksikymmentäkahdeksan eri osastoa. Osastojen paljous varsinkin suututti häntä. Olihan muutamia

osastoja jaettu kahtia, mutta oli aivan uusiakin; oli esimerkiksi perustettu huonekaluosasto ja vieläpä korutavaraosastokin. Se oli naurettavaa, korutavaraosasto! Nuo ihmiset eivät todellakaan hävenneet. Ei aikaakaan, niin vielä he ottavat kalojakin kaupitellakseen. Ja vaikka hän oli yhä pitävinään Denise mielipiteitä kunniaassa, hän rupesi tyrkyttämään hänelle omiaan.

— Totta puhuaksemme, et kai sinä voi heitä puolustaa? Mitä sanoisit, jos sinulle kerrottaisiin, että minä olisin perustanut verkakauppaani kattilaosaston? Hulluksi kai sinä minua sanoisit... Tunnusta nyt edes, ettet kunnioita heitä.

Denise hymyili ujosti vastaukseksi ymmärtäen, ettei perusteluista ollut apua.

— No niin, olet siis heidän puolellaan, päätteli Baudu. — Ei auta puhua siitä enää, sillä tarpeetonta on, että suutumme taas heidän tähtensä. Joko heidän vielä pitäisi päästä rikkomaan sukulaissopummeakin. Se nyt vasta olisi! Palaa vain heidän luokseen, jos haluat, mutta kiellän sinua toiste halkaisemasta korviani turhanpäiväisillä jutuillasi.

Syntyi äänettömyys. Ukon kiivaus hehkui vielä näennäisen maltillisuuden alta. Kun kuumuus kaasuliekin lämmittämässä ahtaassa huoneessa oli käynyt sietämättömäksi, oli ikkuna täytynyt avata uudelleen, ja pihalta kohoava pahanhajuinen kosteus laskeutui pöytään. Tarjottiin paistettuja perunoita. Niitä syötiin sanaakaan sanomatta.

— Kuulehan, kysypä noilta tuossa, Baudu sanoi osoittaen veitsellään Colombania ja Genevièveä, — niin saat kuulla, ovatko he Naisten Aarreaitaan ihastuneita.

Vieretysten tavallisella paikallaan, jossa he olivat istuneet kaksitoista vuotta säännöllisesti yhdessä kaksi kertaa päivässä, Colomban ja Geneviève söivät verkalleen. He eivät olleet aterian kestäessä sanoneet sanaakaan. Colomban tuntui liioitellen kasvojensa suopeaa ilmettä kätkevän raukeiden silmäluomiensa taa intohimoisen rakkautensa kalvavan tulen, kun sitä vastoin Geneviève, pää vielä syvemmälle painuneena liian raskaiden hiuksiensa painosta, tuijotti välinpitämättömästi salaisen tuskansa herpaisemana.

— Tämä vuosi, näet, ei ole ollut kaupallemme eduksi, selitteli setä. — On täytynyt vieläkin siirtää häitä. Kysyhän nyt, ilman aikojasi vain, mitä he sinun ystävästäsi ajattelevat.

Setänsä tahtoa totellakseen Denise kysyi niinkuin käskettiin.

— En voi sanoa, että rakastaisin heitä, serkkuni, Geneviève vastasi. — Mutta älkää siitä olko millännekään. Eivät kaikki sentään heitä vihaa.

Tätä sanoessaan hän katsoi Colombaniin, joka pyöritteli leipäpalasta. Kun Colomban huomasi morsiamensa katseen, hän koetti kiivastua.

— Kehno kauppa kerrassaan! morkkasi hän. — Kaikki toinen toistaan häijympiä!... Sanalla sanoen, talo, joka turmelee kaupunginosaa kuin rutto.

— Siinä sen kuulitte! huusi Baudu ihastuneena. — Eivät he ainakaan häntä viekoittele puolelleen!... Olen aina sanonut, että sinä ole viimeisiä, poikasen. Sinun kaltaisiasi ei enää kasvateta.

Mutta Genevièven ankara ja tuskainen katse ei hellittänyt. Armottomasti se tunkeutui aina nuoren miehen sydämeen asti pakottaen hänet keksimään yhä katkerampia herjoja. Rouva Baudu katsoi toisesta toiseen levottomana ja ääneti kuin uutta onnettomuutta vainuten. Jo jonkin aikaa hän oli pelännyt tyttärensä alakuloisuutta. Hän tunsii lapsensa menehtyvän.

— Kaupassa ei ole ketään, hän sanoi lopettaakseen tuskallisen kohtauksen. — Menkääpä katsomaan, Colomban, liikkuiko siellä joku?

Ateria oli lopussa ja noustiin pöydästä. Baudu ja Colomban menivät neuvottelemaan välittäjän kanssa, joka oli tullut tilauksia varten. Rouva Baudu vei Pépén muassaan näyttääkseen hänelle kuvia. Palvelustyttö oli korjannut nopeasti ruoat pöydästä, ja Denise oli unohtunut ikkunan ääreen, missä hän katseli pienen pihan liikettä, kun hän kääntyessään huomasi Genevièven istuvan vielä pöydässä ja tuijottavan pyyhkimisestä kosteaan vahakankaaseen.

— Te olette pahoillanne, serkku? Denise kysyi häneltä.

Tyttö ei vastannut mitään, tutki vain itsepintaisesti katseellaan vahavaatteen taitetta, ikäänkuin hänen olisi ollut mahdotonta riistäytyä ajatuksistaan irti. Sitten hän vaivoin päättään kohottaen katsoi Deniseen, joka osanottavaisesti kumartui hänen puoleensa. Muut olivat nousseet pöydästä. Mitä hänkään tässä enää istui. Ja äkkiä hän puhkesi nyhkytyksiin, painoi päänsä pöydän reunaa vastaan ja

itki niin, että hiha kastui kyynelistä.

— Hyvä Jumala, mikä teitä vaivaa? Denise huudahti hämmästyneenä. —
Tahdotteko, että haen apua.

Mutta Geneviève tarttui hermostuneesti hänen käsivarteensa ja pidätti häntä sammaltaen:

— En, en! Jääkää tänne... Oi, äiti ei tiedä mitään. En minä teistä välitä, mutta muut eivät saa nähdä, muut eivät saa!... Vastoin tahtoani se tuli, vannon sen teille. Siksi kai, että luulin olevani yksin... Odottakaa, nyt minun on jo parempi olla, en itke enää.

Mutta yhä uudelleen hänen hentoa ruumistaan puistatti ja vavahdutti tukahdutettu itku. Hänen liikauttaessaan pöytään nojaavien käsivarsien varassa olevaa päätään hiusneula pääsi irti ja hänen tukkansa aukeni raskaasta solmustaan valuen alas hänen hartioilleen ja verhoten hänet mustiin aaltoihinsa. Hiljaa, jotteivät muut kuulisi, Denise koetti hoitaa häntä. Avatessaan hänen vaatteitaan tehdäkseen hänen olonsa helpommaksi hän huomasi säälien, kuinka laihaksi tyttö oli käynyt, kuinka povi oli hintelä kuin lapsella ja koko ruumis kuihtunut. Denise kokosi käsiinsä komeat hiukset, jotka tuntuivat imeneen itseensä kaiken, mikä tuossa ruumiissa vielä oli elinvoimaista; sitten hän sitoi ne lujasti kokoon.

— Kiitos, te olette hyvä, sanoi Geneviève. — Taidan näyttää teistä kovin huonolta. Olin kyllä verevämpi, mutta kaikki on kadonnut... Pankaa kiinni puseroni, jottei äiti pääse näkemään olkapäitani. Teen parhaani kätkeäkseni ne häneltä... Hyvä Jumala, en minä voi hyvin, en voi hyvin.

Mutta kumminkin hän alkoi rauhoittua. Uupumuksesta heikkona hän jäi istumaan tuolilleen katsoen kauan serkkuaan. Vähän aikaa vaiti oltuaan hän kysyi:

— Sanokaa minulle totuus. Hän kai rakastaa häntä?

Denise tunsi punastuvansa. Hän kyllä tajusi, että Geneviève tarkoitti Colombania ja Claraa, mutta ei ollut ymmärtävinään.

— Kuka rakastaa?

Geneviève pudisti päätään epäilevän näköisenä.

— Älkää valehdelko, pyydän teitä. Tekisitte minulle suuren palveluksen, jos sanoisitte, mitä minun tulee uskoa... Te tiedätte sen. Olette ollut naisen toverina ja olen nähnyt Colombanin ajavan teitä takaa kuiskatakseen teille jotakin. Hän antoi teidän toimitettavaksenne asioita tuolle kurjalle, eikö niin?... Oi, armahtakaa, sanokaa minulle totuus. Vannon teille, että hyvää se vain minulle tekisi.

Denise ei ollut koskaan ollut tällaisessa ahdingossa. Hän laski katseensa maahan häveten serkkua, joka äänettömänä tutki häntä ja joka tuntui arvaavan kaikki. Kuitenkaan hän ei tahtonut kertoa totuutta.

— Mutta teitä hän rakastaa. Geneviève teki epätoivoisen liikkeen.

— Hyvä on. Te ette siis tahdo kertoa... Ja se on sitä paitsi minulle yhdentekevää. Olenhan nähnyt. Colomban on alati katukäytävällä katselemassa häntä. Ja nainen ikkunassa nauraa kuin mieletön... Varmaankin he tapaavat toisiaan jossain.

— Eivät tapaa, eivät toden totta, vannon sen teille! huudahti Denise unohtaen kaiken varovaisuuden, kun huomasi voivansa suoda onnettomalle vähäisen lohdutuksen.

Geneviève hengitti syvään vetäen suunsa hymyyn. Sitten hän toipilaan heikolla äänellä sanoi:

— Tahtoisin lasin vettä... Anteeksi, että vaivaan. Lasit ovat astiakaapissa.

Kun Denise oli tuonut hänelle vesikarahvin, hän tyhjensi yhdellä siemauksella suuren lasin. Hän työnsi pois Denisen, joka pelkäsi hänen juovan liiaksi.

— Älkää, hän sanoi. — Antakaa minun olla. Minua janottaa aina. Yölläkin minä nousen juomaan.

Hetkeksi hän vaikenä. Sitten hän jatkoi hiljaa:

— Tiedättekö, kymmenen vuotta olen ajatellut tätä avioliittoa ja olen niin tottunut siihen, etten enää käsitä, että toisin voisi olla. En ollut vielä aikaihminenkaan, kun Colomban jo esiintyi sulhasenani... Enkä enää muista, miten asiat ovat kehittyneet. Olemme aina olleet yhdessä, kodin ahtaassa piirissä viettäneet tasaista, yksitoikkoista elämää, jossa ei mikään ole kääntänyt ajatuksiamme toisaanne, ja

siitä syystä olen kai lopuksi alkanut luulla häntä miehekseni ennen aikaan. En liioin tiennyt, rakastinko häntä, olin vain hänen vaimonsa, siinä kaikki. Ja nyt hän tahtoo erota minusta seuratakseen toista. Oi hyvä Jumala! Sydämeni särkyy. Näettekö, en tiennyt tällaista tuskaa olevankaan. Rintaan koskee ja päähän ja joka paikkaan. Kuolen siitä.

Kyyneleet kohosivat uudestaan hänen silmiinsä, ja Denise, joka myös tunsu silmiensä kostuvan säälistä, sanoi:

— Aavistaako täti mitään?

— Kyllä luulen äidin aavistavan... Mutta isällä on liian paljon huolta. Hän ei tiedä mitä tuskaa hän tuottaa minulle viivytämällä häitä... Äiti kyselee minulta. Hän on levoton, kun näkee minun heikkenevän. Hänen oma terveytensä ei ole koskaan ollut erittäin hyvä, ja hän on usein sanonut minulle: Lapsi parka, heikkoutesi olet perinyt minulta. Kaupassa terveys ei juuri parane. Mutta hänestäkin taidan laihtua liiaksi... Katsokaapa käsivarsiani, se on surkeata.

Vapisevalla kädellä hän oli tarttunut uudestaan karahviin. Denise koetti estää häntä juomasta.

— Älkää, sanoi Geneviève, — janottaa kovin... Antakaa minun olla.

Baudun ääni kuului toisesta huoneesta. Totellen sydämensä käskyä Denise heittäytyi polvilleen ja syleili Genevièveä siskon tavoin. Hän suuteli häntä vakuuttaen, että kaikki tulee käymään hyvin, että serkku viettää vielä häitään Colombanin kanssa ja tulee terveeksi ja onnelliseksi. Samassa setä kuului kutsuvan:

— Jean on täällä. Tulehan Denise!

Denise nousi. Jean oli todellakin siellä. Hän oli tullut päivällisille, ja kun hänelle sanottiin, että kello oli jo kahdeksan, hän jäi hämmästyneenä seisomaan, suu auki. Mahdotonta se oli, hän tuli suoraan isäntänsä luota. Hänestä tehtiin pilkkaa. Vincennes'in metsän kautta hän oli kiertänyt, koska oli niin kauan viipynyt matkalla. Mutta kun Jean pääsi lähelle siskoaan, hän kuiskasi hiljaa tämän korvaan:

— Olin saattamassa pikku pesijätärtä, jonka täytyi viedä pesemänsä vaatteet kotiin... Ajurin vaunut odottavat portilla ja minun on maksettava tunnin matkasta. Anna minulle viisi frangia.

Saatuana rahat hän pistäytyi kadulle maksamaan ja palasi sitten syömään päivällistä, sillä rouva Baudu ei päästänyt häntä nälkäisenä. Pitihän hänen saada edes vähän lientä. Geneviève oli palannut jälleen muiden seuraan ja istui äänettömänä ja huomiota herättämättä kuten aina. Ilta kului ikävästi ja hitaasti. Hiljaisuuden keskeytti vain sedän askelten kaiku hänen kävellessään edestakaisin tyhjän myymälänsä päästä toiseen. Yksi ainoa kaasuliekki paloi, ja matala katto heitti mustat varjonsa huoneeseen.

Kuukausia kului. Denise kävi melkein joka ilta katsomassa Genevièveä. Mutta Baudun koti muuttui yhä synkemmäksi. Rakennuspuuhat kadun toisella puolen olivat perheelle alituisena kiusana muistuttaen heitä heidän omasta onnettomuudestaan. Silloinkin kun toivo hetkeksi elpyi, kun odottamaton ilo kohtasi heitä, niin tiilikuorman ryske, kivivasaran kalkutus, jopa muurarien äänekäs puhekin riitti pilaamaan sen heiltä. Kaupunginosa kokonaisuudessaan kärsi siitä. Rakennuspaikkaa ympäröivän lauta-aidan takaa kantautui kuumeentapaisen työn melske. Vaikka arkkitehti kyllä koetti saavuttaa tarkoituksensa käyttämällä entisiä rakennuksia, niin hänen täytyi joka puolelta puhkaista seinä, korjailla ja sovitella. Keskelle, entisten sisäpihojen paikalle, hän rakensi keskushallin, joka laajuudeltaan oli kuin kirkko ja josta pääovi johti Neuve-Saint-Augustininkadulle päin aueten keskellä julkisivua. Kellarikerrosten rakentamisessa oli suuria vaikeuksia, sillä viemäriputket olivat alituisena vastuksena, ja usein täytyi puhkaista maakerroksia, jotka olivat täynnä ihmisluita. Kaivon poraaminen herätti suurta huomiota ympäristössä. Se tehtiin sata metriä syväksi, ja se pulppusi viisisataa litraa vettä minuutissa. Nyt nousivat jo ensimmäisen kerroksen seinät. Koko alue oli rakennustelineiden ja rakennusainekasojen piirittämä. Lakkaamatta kuului kiviä nostavien vintturien vinguntaa, rautakiskojen kalsketta ja työvään rähinää vasaroiden ja rautakankien säestämänä. Mutta kaikkein ylinnä kaikuivat höyrykoneiden kimeät vihellykset ja korvia särkevä jyske, sillä höyryä käytettiin joka paikassa voimana. Jos vähänkin kävi tuuli, rappauksen pöly kohosi paksuna pilvenä ilmaan laskeutuakseen läheisten talojen katoille kuin lumi. Baudun perhe näki epätoivoissaan pölyn tunkeutuvan joka paikkaan, vankimpienkin laudoitusten läpi, likaavan kaupan kankaat ja laskeutuvan huonekaluille, jopa vuoteisiin. Ja ajatus, että heidän täytyi vasten tahtoaan hengittää sitä keuhkoihinsa ja että se oli lopuksi heidät tappava, myrkytti heidän elämänsä.

Mutta vielä ei kaikki ollut pahimmillaan. Syyskuussa arkkitehti, joka pelkäsi myöhästyvänsä, päätti teettää töitä yölläkin. Voimakkaita sähkölamppeja pystytettiin rakennusalueelle, ja nyt ei hälinästä enää loppua tullutkaan. Työryhmät vuorottelivat, vasarat eivät lakanneet takomasta eivätkä koneet viheltämästä, ja kalkkipilvet sirottivat taukoamatta valkeaa luntansa naapuritaloihin. Onneton Baudun

perhe ei saanut enää unta silmiinsä. Kiusaantuneina he makuuhuoneessaan kuuntelivat seiiniä tärisyttävää jyskettä, ja milloin väsymys painoi heidän silmänsä umpeen, niin heti samat äänet ahdistivat heitä painajaisina. Kun he sitten rauhoittuakseen nousivat vuoteistaan ja menivät avojaloin nostamaan uudinta, heitä pelästytti Naisten Aarreaitan pimeässä säihkyvä hirviö. Se näytti heistä hehkuvalta pajalta, jossa taottiin heille häviötä. Keskellä puolitekoisia, laajojen aukkojen lävistämiä seiiniä levittelivät sähkölamput sinistä, silmiä sokaisevaa valoaan. Kello kuului lyövän kaksi, sitten kolme, sitten neljä. Mutta talojen asukkaiden taistellessa unensa puolesta rakennuspaikka suunnattomaksi kasvaneena ja oudonmuotoiseksi muuttuneena keinotekoisessa kuutamossa vilisi rähisevien työmiehien mustia varjoja, jotka kiemurrellen kuvastuivat uusien seinien räikeän valkoista taustaa vasten.

Setä Baudu oli ollut oikeassa, lähikatujen pikkukauppa oli saanut kuolettavan iskun. Joka kerta kun Naisten Aarreaitta perusti uuden osaston, seurasi siitä jonkin naapuriston erikoisliikkeen häviö. Yhä kauemmas ulottui sen vaikutus. Vanhimmatkin liikkeet horjuivat. Neiti Tatin, Choiseulin kauppakujan valkotavarakauppias, oli tehnyt vararikon. Quinette, käsinekauppias, jaksoi tuskin puolta vuottakaan pysyä pystyssä. Vanpouillen turkkuriliikkeen täytyi vuokrata pois osa myymälästään. Ja Bédorén ja sisaren trikootavarakaupan pystyssä pysyminen johtui siitä, että heillä yhä vielä riitti säästöjä. Uudet vararikot seurasivat niitä, joita jo kauan oli odotettu ja ennustettu. Aarreaitan korutavaraosasto uhkasi nujertaa Saint-Rochin-kadun varrella olevan Deslignières'in omistaman lelukaupan, ja sen huonekaluosasto kaatoi Piot & Rivoiren liikkeen, jonka myymälät uinuivat Saint-Annén varjoisassa kauppakujassa. Pelättiin melkein, että lelukauppias, joka oli paksu ja kiivas mies, saisi halvauksen, niin silmittömästi hän suuttui nähdessään Aarreaitan ilmoittavan kukkaroita kolmenkymmenen prosentin alennuksella. Huonekalukauppiat, jotka olivat hiljaisempia luonteeltaan, olivat pilkkaavinaan kilpailijoitaan. Oliko nyt verkasaksoista pöytien ja kaappien myyjiksi! Mutta ostajat eivät välittäneet siitä, vaan käänsivät heille selkensä, ja Aarreaitan uusi osasto saavutti suuren menestyksen. Ei auttanut taistella; täytyi väistyä selkä kumarassa. Kohta kai muutkin seurasivat. Mikä liike olisi voinut pystyssä pysyä. Naisten Aarreaitta korjaisi kohta koko kaupunginosan kattonsa alle.

Aamuin ja illoin, Aarreaitan tuhansien virkailijoiden tullessa ja mennessä, ihmiset jäivät katselemaan Gaillonin aukiolla liikkuvaa pitkää ihmisjonoa, niinkuin rykmentin marssimista katsotaan, ja liikkeenomistajat ajattelivat ovellaan ainoata kauppa-apulaistaan, jonka vaivoin elättivät. Suuren tavaratalon viimeisen varastontarkastuksen tulos, tuo neljäänkymmeneen miljoonaan nouseva luku, oli saanut koko naapuriston kuohuksiin. Uutinen kiersi talosta taloon herättäen kaikkialla hämmennystä ja vihaa. Neljäkymmentä miljoonaa! Käsittämätöntä! Epäilemättä voitto ei voinut nousta korkeammalle kuin neljään prosenttiin kuluihin ja talon huokeahintaisuusjärjestelmään katsoen. Mutta kuudentoistatuhannen frangin voitto oli jo suuri summa, ja saattoihan tyytyä neljään prosenttiin, kun sellaiset liikepääomat olivat kysymyksessä. Kerrottiin, että Mouret'n alkuperäinen liikepääoma, hänen ensimmäiset viisisataatuhatta frangiaan, johon vuosittain oli lisätty voitto kokonaisuudessaan ja joka nyt oli kasvanut neljäksi miljoonaksi, oli kymmenen kertaa muutettu tavaroiksi. Kun Robineau teki Denisen kuullen näitä laskelmia aterian jälkeen, hän vaipui kauaksi aikaa mietteisiin tuijottaen tyhjään lautaseensa. Oikeassa Denise oli ollut; liikepääoman yhtämittäisestä uudistamisesta uuden kaupan voittamaton väkevyys johtui. Bourras yksin kieltäytyi näkemästä ja ymmärtämästä, seisoi vain typeryydessään järkähtämättömänä kuin maantiepylväs. Rosvoja ne olivat, siinä kaikki, ja silmänkääntäjiä! Kuuseen kurkottivat lopuksi katajaan kapsahtakseen.

Baudun kauppahuone, vaikka se ei missään suhteessa tahtonut luopua vanhoista kauppatavoistaan, koetti kestää kilpailun. Kun ostajat eivät enää tulleet kauppaan, heitä koetettiin lähestyä kaupanvälittäjien kautta. Pariisin aukion varrella asui eräs kaupanvälittäjä, joka oli tunnettu kaikissa Pariisin suurissa rätäliliikkeissä ja joka piti pienet verka- ja flanellikaupat pystyssä, kun ryhtyi niiden edustajaksi. Kaikki pyrkivät tietysti kilvan hänen suosionsa, ja hänestä tuli mahtava herra. Baudu uskalsi kerran tinkiä hinnasta hänen kanssaan, ja heti tuo pikavihainen herra kääntyi Matignonin, Croix-des-Petits-Champs'in-kadun verkakauppiiaan puoleen. Kaksi välittäjää, joiden kanssa Baudu sitten ryhtyi tekemisiin varasti häneltä, ja kolmas ei saanut aikaan mitään. Kuolema lähestyi hitaasti, yllätyksittä; vähitellen kauppa taukosi, ostajat katosivat yksitellen, ja saapui päivä, jolloin maksujen suorittaminen kävi ylivoimaiseksi. Tähän asti oli eletty vanhoilla säästöillä, nyt täytyi turvautua velanottoon. Joulukuussa Baudu pelästyneenä allekirjoittamiensa vekselien paljoudesta päätti tehdä suurimman uhrauksensa, myydä Rambouillet'n maatalon, jonka alituisiin korjauksiin hän oli pannut paljon rahaa ja josta hän ei ollut saanut rahtuakaan vuokraa, kun hän vihdoin oli suostunut ottamaan siihen vuokralaiset. Siten hänen elämänsä ainoa unelma särkyi, ja hänen sydämensä kärsi niinkuin rakkaan omaisen kuollessa. Hänen täytyi luovuttaa seitsemästäkymmenestä tuhannesta frangista talo, joka hänelle itselleen oli maksanut yli kahdensadantuhannen. Sittenkin hän sai kiittää onneaan, että se ollenkaan meni kaupaksi, sillä ellei hänen naapurinsa Lhomme olisi halunnut laajentaa tiluksiaan, niin hän tuskin olisi saanut ostajaa. Mutta huonoudestaan huolimatta kauppa yllytti häntä jatkamaan kilpailua ja elvytti hänen toivoaan, että voitto kenties vieläkin oli saavutettavissa, jos tarkkaa järjestystä noudatettiin.

Sinä päivänä, jolloin Baudu nosti rahat maatalostaan, Lhommen perhe oli suostunut syömään päivällistä hänen luonaan. Aurélie rouva saapui ensimmäisenä; mutta kassanhoitaja, joka oli viettänyt päivänsä soittamalla, myöhästyi, niin että täytyi odottaa, ja Albert ei tullut ollenkaan, vaikka oli luvannut. Ilta kului ikävästi. Baudut, jotka olivat tottuneet ahtaaseen ruokasaliinsa ja jotka eivät kaivanneet ilmaa, hermostuivat vieraiden huoneeseen tuomasta erilaisuudesta ja oudoksuivat Lhommen perheen hajanaisuutta ja sen eri jäsenten vapaudenharrastusta. Geneviève, jota Aurélie rouvan mahtavat tavat loukkasivat, ei koko iltana avannut suutaan, Colomban sitä vastoin katseli häntä ihailien väristen hartaudesta, kun ajatteli, että Clara oli hänen käskyläisensä.

Illalla ennen nukkumaan menoa Baudu käveli edestakaisin huoneessa rouva Baudun ollessa jo vuoteessa. Oli leuto ja kostea sää. Suljetuista ikkunoista ja tiheistä kaihtimista huolimatta huoneeseen kuului selvästi vastapäätä pärskyvien koneiden jyske.

— Tiedätkö mitä ajattelen, Elisabeth? sanoi Baudu vihdoin, — Lhomme perheineen ansaitsee paljon rahaa, mutta ansaitkoot vain, parempi meidän sittenkin on olla missä olemme. Onnistuvathan he, se on totta. Eikö vaimo sanonut ansainneensa lähes kaksikymmentätuhatta frangia tänä vuonna, niin että he saattoivat ostaa meiltä talomme. Yhdentekevää. Onhan minun täytynyt luopua talostani, mutta eihän minun ainakaan tarvitse paeta kotoa torvea toittamaan sinun juostessasi omalle tahollesi hulluttelemaan... Usko pois, onnellisia he eivät ole.

Hänen uhrauksensa oli vielä liian tuore, ja hän kantoi salaa vihaa noita ihmisiä vastaan, joille oli luovuttanut rahasta unelmansa. Kun hän kävellessään tuli vaimonsa vuoteen ääreen, hän liikahteli hermostuneesti ja puheli vilkkaasti kumartuen sitä kohti; jouduttuaan sitten ikkunan luo hän vaiken hetkeksi kuunnellakseen rakennuspaikalta kohoavaa melskettä. Siitä hän sai taas aihetta palata entisiin syytöksiinsä ja valituksiinsa uutta aikaa vastaan. Ei sellaista ennen ollut, että kauppa-apulaisten tulot nousivat korkeammalle kuin itsenäisten kauppiaiden ja että liikkeenomistajien täytyi myydä kassanhoitajille omaisuutensa. Siksi kai koditkin särkyivät liitoksistaan. Perhe-elämästä tuskin enää kannatti puhua, omassa ruokasalissa ei enää ruoka maistunut, syötiin ravintolassa ja asuttiin hotellissa. Lopuksi hän ennusti, että nuori Albert oli vielä hävittävä isänsä perinnön näyttelijättärien seurassa.

Rouva Baudu kuunteli pää pieluksella leväten hänen puhettaan niin kalpeana, että hänen ihonsa tuskin erosi palttinasta.

— He ovat maksaneet sinulle, sanoi hän lopuksi hiljaa.

Baudu hätkähti eikä vastannut aluksi mitään. Hän käveli vähän aikaa katse maahan luotuna. Sitten hän sanoi:

— He ovat maksaneet, totta se on; ja yhtä hyväthän heidän rahansa ovat kuin muidenkin... Se olisi mainiota, jos nämä rahat auttaisivat meidät jaloillemme. Jospa en vain olisi niin vanha, niin väsynyt!

He vaikenivat pitkäksi aikaa. Verkakauppias hautoi mielessään epämääräisiä tuumia. Äkkiä hänen vaimonsa sanoi vähääkään päätään kääntämättä ja yhä kattoon tuijottaen:

— Oletko tarkannut tyttäremme viime aikoina?

— En, vastasi Baudu.

— Vai et. Olen levoton hänen puolestaan. Hän kalpenee entisestään ja näyttää alakuloiselta.

Baudu jäi seisomaan vuoteen viereen nähtävästi hämmästyneenä.

— Vai kalpenee, mutta miksi? Jos hän on sairas, niin hänen olisi pitänyt sanoa. Huomenna täytyy käydä lääkärillä.

Rouva Baudu ei liikkunut vielä. Jonkin aikaa mietittyään hän sanoi hitaasti:

— Olisi kenties hyvä, jos häistä tulisi totta.

Baudu katsoi häneen, sitten hän lähti jälleen liikkeelle. Hän alkoi muistella yhtä ja toista. Oliko mahdollista, että hänen tyttärensä oli sairastumaisillaan Colombanin tähden! Niinkö paljon hän siis miehestä piti, ettei voinut odottaa! Se nyt vielä puuttui! Hän ei enää tiennyt mistä päästä alkaa, varsinkin kun hänellä oli omat suunnitelmansa liiton suhteen. Hän ei olisi koskaan tahtonut toteuttaa sitä asioiden ollen näin.

— Hyvä on, hän sanoi vihdoinkin, — puhun huomenna Colombanille.

Lisäämättä mitään hän lähti jälleen liikkeelle. Hänen vaimonsa silmät menivät umpeen, ja hän nukkui

kalmankalpeana niinkuin kuollut. Baudu jatkoi vielä jonkin aikaa kävelyään. Ennen nukkumaan menoaan hän siirsi uutimet syrjään katsoakseen ulos. Toisella puolen katua entisen Duvillard'in talon ammottavat ikkunat heittivät tyhjän katseensa rakennuspaikkaa kohti, missä työmiehet liikkuvat sähkölamppujen valossa.

Heti seuraavana aamuna Baudu kutsui Colombanin luokseen välikerroksessa sijaitsevan ahtaan varastohuoneen nurkkaan. Edellisenä iltana hän oli päättänyt mitä hän sanoisi.

— Poikani, hän alkoi, — tiedäthän, että olen myynyt maatilani Rambouillet'ssa ja että meillä olisi nyt tilaisuus ryhtyä viimeiseen otteluun. Mutta sitä ennen haluan puhua kanssasi.

Nuori mies, joka näkyi pelkäävän keskustelua, odotti neuvottoman näköisenä. Hän seisoi suu auki ja räpytteli pieniä silmiään kuten aina milloin hämmentyi.

— Kuuntele nyt tarkkaan mitä minulla on sinulle sanomista, jatkoi verkakauppias. — Kun isä Hauchecorne luovutti minulle vanhan Elbeufin liikkeen, niin talon asiat olivat hyvällä kannalla. Itse hän oli perinyt sen semmoisena vanhalta Finet'ltä... Tiedät mielipiteeni näissä asioissa. Luulin tekeväni pahoin, jos luovuttaisin vähennettynä lapsilleni tämän perheelleni uskotun talletuksen, ja sen tähden olen siirtänyt aina sinun ja Genevièven häitä. Olen pysynyt itsepintaisesti päätöksessäni. Toivon näet voivani palauttaa talon entiseen kukoistukseensa. Olisin tahtonut laskea sinulle rahat käteen sanoen: Näetkö, sinä vuonna, jolloin jouduin liikkeen haltijaksi, myytiin sen verran verkkaa, ja nyt, kun lopetan, myynti on kymmenen- tai kaksikymmentätuhatta frangia suurempi... Ymmärräthän, että olin tehnyt päätöksen ollakseni varma siitä, ettei talo ollut minun käsissäni huonontunut, etten varastanut teiltä, sillä varkautta se minusta olisi ollut.

Liikutus keskeytti hänet. Hän niisti nenäänsä voidakseen jatkaa. Sitten hän kysyi:

— Sinulla ei ole mitään sanomista?

Colombanilla ei ollut mitään sanomista. Hän pudisti päätään ja odotti yhä enemmän hämillään, luullen ymmärtävänsä mitä isäntä tarkoitti. Varmaankin ukko aikoi kiirehtiä häitä. Ja siinä tapauksessa, kuinka hän kieltäytyisi? Hänellä ei ikinä riittäisi siihen voimia... Entä toinen, se tyttö, josta hän yöllä näki unta niin palavan himon polttamana, että hänen täytyi viiltyäkseen heittäytyä vuoteestaan paljaalle kivilattialle.

— Nyt, jatkoi Baudu, — olen saanut rahasumman, joka voi pelastaa meidät. Asemamme käy päivä päivältä tukalammaksi, mutta kenties voimme vielä selvitä, jos panemme parastamme... No niin, luulin velvollisuudekseni puhua sinulle asiasta. Uskaltaessamme kaikki voimme voittaa kaikki. Mutta jos joudumme tappiolle, niin meistä ei ole enää mihinkään... Mutta, poikani, häänne täytyy vieläkin siirtää tuonemmaksi, sillä en tahdo jättää teitä yksin kestäämään taistelua. Se olisi raukkamaista, eikö totta?

Colombanilta pääsi helpotuksen huokaus, ja hän istuutui flanellipakkapinolle, sillä hänen jalkansa vapisivat vieläkin. Kätkeäkseen mielihyväänsä hän loi silmänsä maahan hieroen polviaan.

— Sinulla ei siis ole mitään siihen sanomista?

Ei ollut. Colomban ei tiennyt mitä sanoa. Silloin verkakauppias hitaasti jatkoi:

— Tiesin kyllä, että olisit pahoillasi... Mutta rohkaise mielesi, poikani! Ei auta vajota epätoivoon. Ymmärrät kai sinäkin, etten voi tehdä toisin. En voi ripustaa sellaista kiveä kaulaasi. Saattaisin sinut kenties häviöön. Ja se olisi kerrassaan konnantyö. Tietysti minä vain ajattelen onneanne, mutta en kumminkaan voi tehdä omaatuntoani vastaan.

Kauan hän jatkoi tähän tapaan kääntäen sanansa milloin minnekin päin, jotta toinen arvaisi hänen salaisen toiveensa ja pakottamalla pakottaisi hänet antamaan periksi. Koska hän oli luvannut Colombanille sekä tyttärensä että kauppaliikkeen, niin hänen tuli tietysti katsoa, että luvattu omaisuus luovutuksen tapahtuessa oli täydessä kunnossa, maine nuhteeton, liike velaton. Mutta hän oli väsynyt ja taakka tuntui hänestä liian raskaalta. Hänen sanansa kävivät sekaviksi, ja hänen sortunut äänensä oli harrasta rukousta täynnä. Eikö toisen olisi pitänyt arvata! Mutta turhaan hän odotti Colombanilta tuota sydämestä lähtevää huutoa, jota ei kuulunut.

— Tiedän, hän sanoi hiljaa, — että vanhoilta puuttuu intoa... Nuorisossa se hehkuu. Heillä on tulta ruumiissaan. Se on luonnollista... Mutta en, en sittenkään voi! Kunniani kautta! Jos antaisin teille periksi, niin saisin sitä katua.

Hän vaikeni väristen liikutuksesta. Kun nuori mies ei vielääkään vastannut mitään, vaan istui yhä allapäin, Baudu kysyi häneltä kolmannen kerran:

— Sinulla ei siis ole siihen mitään sanomista?

Vihdoinkin Colomban vastasi katsomatta häneen:

— Eihän siihen ole mitään sanomista. Teillä on valta päättää mielenne mukaan, ja viisautta teillä on enemmän kuin meillä kaikilla. Koska vaaditte, meidän täytyy alistua ja odottaa nöyrästi.

Siihen ei ollut mitään lisättävää. Baudu toivoi vielä, että nuori mies voimatta enää kestää heittäytyisi hänen syliinsä huudahtaen: Isä, levätkää! Nyt on meidän vuoromme taistella. Antakaa meille liike sellaisenaan. Jos se vain ihmeen kautta on pelastettavissa, niin jättäkää ihme meidän tehtäväksemme! Sitten hän katsoi Colombaniin ja häpesi. Rehellisyys pääsi uudestaan voitolle vanhan kiihkoilijan mielessä. Väärässä hän oli ollut, ja tuo varovainen poika oli oikeassa, sillä kaupankäynti ei välitä tunteista; numeroita se vain kysyy.

— Kätesi, poikani! hän sanoi lopuksi. — Se on siis päätetty. Puhumme häistä vasta vuoden kuluttua. Ennen kaikkea täytyy ajatella toimeentuloa.

Illalla makuuhuoneessa, kun rouva Baudu tiedusteli mieheltään keskustelun tulosta, tämä oli jo piintynyt päätöksessään käydä sota loppuun asti. Hän kiitti innokkaasti Colombania. Kelpo poika, vakiintunut ja järkevä, hyvissä periaatteissa kasvatettu! Ei häntä ainakaan haluttanut ilveillä ostajattarien kanssa niinkuin Aarreaitan keikareilla oli tapana. Sukuunsa hän oli. Pelkkää kuntoa ja rehellisyyttä. Eivät ne sellaiset miehet kaupassaan menettelleet niinkuin porssimiehet.

— Vai niin. Ja milloin häät? kysyi rouva Baudu.

— Myöhemmin. Sitten kun minä voin pitää lupaukseni.

Rouva Baudu ei hievahtanutkaan, sanoi vain:

— Tyttäremme kuolee sitä ennen.

Baudu koetti hillitä itseään, vaikka viha kuohahti hänessä. Itsehän hän kuoli, jos häntä noin ahdistettiin. Ei se hänen syynsä ollut. Rakastihan hän tytärtään, olisi vuodattanut verensäkin lapsensa edestä. Mutta hänen vallassaan ei ollut parantaa kauppaa, kun ei kauppa ottanut parantuakseen. Genevièvenkin täytyi malttaa mieltään, kunnes varastontarkastus tuottaisi parempia tuloksia. Eihän, hitto vieköön, kukaan varastanut häneltä Colombania. Täällä hän pysyi.

— Uskomatonta! hän toisti. — Niin hyvin kasvatettu tyttö.

Rouva Baudu ei sanonut mitään. Kyllä kai hän arvasi, että Genevièvellä oli kärsimistä mustasukkaisuudessaan, mutta hän ei uskaltanut puhua siitä miehelleen. Jonkinlainen naisellinen kainous oli aina estänyt häntä uskomasta miehelleen eräitä sydämen herkimpiä alueita koskevia asioita. Kun Baudu ei saanut vaimoltaan vastausta, hän käänsi vihansa kadun toisella puolella paisuvaa taloa vastaan puiden nyrkkiä työmiehille, jotka kiinnittivät sinä yönä rautakiskoja lujasti vasaralla takoen.

Denise aikoi palata Naisten Aarreaitan palvelukseen, sillä hän oli ymmärtänyt, että Robineau, jonka täytyi vähentää henkilökuntaansa, ei tiennyt kuinka päästä hänestä eroon. Pysyäkseen vielä vähän aikaa pystyssä nuoren pariskunnan täytyi itse tehdä kaikki työt. Gaujean, joka ei tahtonut luopua kustostaan, jatkoi tosin luotonantoa, lupasipa lainata heille rahaakin, mutta he olivat säikähtäneet ja koettivat parantaa asiaansa noudattamalla tarkkuutta ja järjestystä. Jo pari viikkoa Denise oli huomannut heidän epäröivän, ja vihdoinkin hän päätti itse tarttua asiaan ilmoittamalla, että hänellä oli paikka muualla. Se tuntui kaikista helpotukselta. Rouva Robineau suuteli liikuttuneena Deniseä vannonen muistavansa hänet aina. Sitten kun Denise vastaten isäntäväkensä kysymykseen ilmoitti palaavansa Naisten Aarreaitan palvelukseen, Robineau kalpeni ja huudahti:

— Oikeassa olette!

Vaikeampi oli ilmoittaa Bourras'ille uutinen. Kumminkin Denisen vihdoinkin oli pakko sanoa itsensä irti, mutta hän teki sen vavisten, sillä hän pelkäsi loukkaavansa vanhusta, jolle oli niin suuressa kiitollisuudenvelassa. Ukko raivosi aamusta iltaan hermostuneena rakennuspaikan korviasärkevistä hälinästä. Rakennusainekuormat piirittivät lakkaamatta hänen kauppaansa; rautakanget jyskyttivät hänen seiniään, niin että koko myymälä tärisi, ja sateenvarjat ja kepit kolisivat vastakkain vasaroiden takoessa. Koko hökkeli tuntui olevan hajoamaisillaan tehdessään yksin vastarintaa yleiselle hävitykselle. Mutta pahinta oli, että arkkitehti, joka ei muuten päässyt yhdistämään Aarreaitan entisiä osastoja Duvillard'in talon osastoihin, oli päättänyt kaivaa käytävän osastoja erottavan pienen talon alitse. Kun talo oli Mouret'n kauppahuoneen hallussa ja vuokrasopimuksessa oli määräys, että vuokralaisten oli kestettävä talon korjauksista johtuvat vauriot, ei esteitä tuntunut olevan, ja eräänä aamuna työ pantiin alulle. Bourras oli vähällä saada halvauksen. Eikö siinä tarpeeksi, että häntä ahdistettiin joka puolelta, oikealta, vasemmalta, takaa. Pitikö heidän vielä murtaa häneltä perustus! Bourras ajoi muurarit pois ja nosti asiasta oikeudenkäynnin. Korjaustöihin heillä sopimuksen mukaan

oli oikeus, sen hän myönsi, mutta nämä olivat kaunistamistöitä. Naapurit luulivat, että hän voittaisi, mutta takeita ei ollut. Joka tapauksessa siitä tuntui tulevan pitkä juttu, ja kaikki seurasivat mielenkiinnolla tätä outoa ja loputonta kaksintaistelua.

Sinä päivänä, jolloin Denise vihdoinkin päätti puhua Bourras'lle, tämä oli käynyt asianajajansa luona.

— Uskoisitteko? hän huusi tervehdykseksi Deniselle. — Nyt he jo väittävät, että taloni perustus ei ole tarpeeksi luja ja että se vaatii korjauksia... Tuhat tulimmaista! Kyllikseen he ovat tärisyttäneet sitä kirotuilla koneillaan. Ihmekö se, jos se särkyi!

Kun Denise sitten ilmoitti aikovansa muuttaa pois ja palata Naisten Aarreaitan palvelukseen tuhannen frangin vuosipalkasta, vanhus hämmästyi niin suuresti, että mitään sanomatta kohotti vanhat, vapisevat kätensä taivasta kohti. Uutinen teki häneen niin masentavan vaikutuksen, ettei hän enää pysynyt pystyssä, vaan istuutui tuolille. Vähän aikaa vaiti oltuaan hän kysyi:

— Entä pienokainen?

— Rouva Gras ottaa hänet takaisin, Denise vastasi. — Hän piti pojasta paljon.

He olivat taas vähän aikaa puhumatta. Denisestä olisi ollut parempi, jos ukko olisi suuttunut, kiroillut ja lyönyt nyrkkiä pöytään, sillä häntä säällitti vanhuksen ilmeinen liikutus. Ja niin Bourras tointuikin ja alkoi ärjyä:

— Tuhat frangia! Kannattaahan sellaisesta palkasta mennä... Vielä te sinne kaikki menette. Mutta menkää vain ja jättäkää minut yksin! Niin, yksin, kuuletteko! Onhan ainakin yksi, joka ei taivu... Ja sanokaa heille, että aion voittaa juttuni, vaikka siihen menköön viimeinen paitani.

Denisen piti muuttaa Robineau luota kuukauden lopussa. Hän oli käynyt Mouret'n puheilla ja kaikesta oli sovittu. Eräänä iltana, kun hän palasi kotiin, hän tapasi Delochen, joka odotti häntä porttikäytävässä. Tämä oli vasta kuullut uutisen ja oli varsin hyvillään. Koko tavaratalo puhui siitä, hän sanoi. — Ja iloisena hän kertoi Deniselle mitä osastoilla huhuiltiin.

— Näkisitte vain, kuinka noloilta osastoneidit näyttävät!

Sitten hän keskeytti jatkaakseen:

— Tulipa mieleeni. Muistattehan Clara Prunairen. No niin, hän kuuluu olevan isännän kanssa hyvissä väleissä... Ymmärrättehän?

Deloche punastui. Mutta Denise kävi kalpeaksi ja kysyi kiivaasti:

— Herra Mouret'nko kanssa?

— Niin, kuka olisi voinut uskoa. Tyttö, joka muistuttaa hevosta... Tuo pieni valkotavaroiden myyjätär, joka viime vuonna saavutti isännän suosion, oli ainakin sievä. No niin, oma asiansahan se on.

Denisen päätä pyörrytti, kun hän palasi kotiin. Lieneekö se ollut sitä, että hän oli liian kiireesti noussut portaat ylös? Hän nojautui ikkunaan, ja äkkiä Valognes muistui hänelle mieleen. Hän näki edessään aution kadun ja sammaloituneen kivetyksen, jota hän lapsena katseli ikkunastaan. Ja hänet valtasi kipeä kaipaus. Siellä hän olisi tahtonut elää, unohdettuna ja piilossa pikkukaupungin häiriintymättömässä rauhassa. Pariisin meno hermostutti häntä. Hän vihasi Naisten Aarreaittaa. Miksi hän oli suostunut palaamaan sinne? Kärsimyksiä kai se hänelle vieläkin tarjosi. Eivätkö Delochen kertomukset ahdistaneet nyt jo oudosti hänen sydäntään! Tietämättä miksi, hän purskahti itkuun ja vetäytyi ikkunasta. Hän itki kauan, ja kyyneleet rauhoittivat hänen mieltään ja soivat hänelle rohkeutta.

Seuraavana päivänä aamiaisen jälkeen, kun Robineau oli lähettänyt hänet asioille ja hän sattui matkallaan kulkemaan Vanhan Elbeufin ohi, hän näki ikkunasta, että Colomban oli yksin puodissa. Hän pistäytyi sisään. Baudu oli perheineen ruoalla; haarukoiden kilinää kuului myymälän takana olevasta huoneesta.

— Tulkaa vain, sanoi Colomban. — He ovat syömässä.

Mutta Denise käski hänen olla hiljaa vetäen hänet nurkkaan. Hän sanoi kuiskaten:

— Minä tahdoin tavata teidät... Te olette sydämetön. Ettekö näe, että Geneviève rakastaa teitä ja että hän kuolee siitä aivan.

Deniseä värisytti. Eilisillan kuume kai häntä vieläkin puistatti. Colombaniin tämä odottamaton hyökkäys teki niin masentavan vaikutuksen, ettei hän tiennyt mitä vastata.

— Kuuletteko, Denise jatkoi, — Geneviève tietää, että rakastatte toista. Hän sanoi sen minulle ja itki kuin mieletön... Voi parkaa! Hän on kovin laiha. Olisittepa nähnyt hänen käsivartensa. Aivan teki mieli itkeä... Sanokaa, ette kai tahdo, että morsiamenne kuolee?

Syvästi liikuttuneena Colomban vastasi vihdoinkin?

— Ei kai hän ole sairas... Liiottelette varmaan... En ainakaan minä ole huomannut... Ja hänen isänsä se viivyttaa häitä.

Deniseä valhe ei pettänyt. Hän kyllä ymmärsi, että setä olisi taipunut, jos sulhanen olisi vaatinut. Mutta vaikka Colomban valehteli, hänen hämmästyksensä ei ainakaan ollut teeskentelyä. Hän ei ollut todellakaan huomannut mitään, ja Denisen ilmoitus oli hänelle sangen epämiellyttävä. Niin kauan kuin hän ei tiennyt mitään, ei hänen ainakaan tarvinnut kärsiä.

— Ja kenenkä tähden te hänet hylkääte? jatkoi Denise. — Jonninjoutavan tähden!... Ettekö te siis tiedä minkä arvoinen kaipuunne kohde on? En ole tähän asti tahtonut tuottaa teille pahaa mieltä, olen vältellyt kysymyksiänne... Mutta nyt sen kuulette! Niin, hän menee vaikka kenen kanssa. Te ette saa häntä koskaan tai jos saatte, niin saatte kuten muutkin, hetkeksi, sivumennen.

Colomban kuunteli häntä kalpeana, mutta joka kerran, kun Denise sinkautti uuden syytöksen Claraa vastaan, hänen huulensa värähtivät. Denise julmuudestaan nauttien kiihtyi yhä enemmän, niin ettei itsekään tiennyt mitä sanoi.

— Ja jos tahdotte tietää, hän sähähti lopuksi, — niin hän huvittelee Mouret'n seurassa! Siinä sen kuulitte!

Hänen äänensä sortui, ja hän tuli vielä kalpeammaksi kuin Colomban. He katsoivat vähän aikaa toisiinsa. Sitten Colomban sopersi:

— Rakastan häntä.

Deniseä hävetti. Mitä hänellä oli tekemistä tuon miehen kanssa, ja miksi hän kiivastui? Hän ei voinut sanoa mitään. Hänen vasta kuulemansa sanat kaikuivat hänen sydämessään kaukaisen kellon kaikuna, ja hän kuunteli levottomana tuota ääntä: "Rakastan häntä! Rakastan häntä!" Ja soitto paisui yhä täyteläisemmäksi. Niin, oikeassa mies oli. Ei hän silloin voinut toista naida.

Kääntyessään Denise näki Genevièven ruokasalin ovella.

— Hiljaa! hän kuiskasi Colombanille.

Mutta oli jo liian myöhäistä. Geneviève oli luultavasti kuullut, sillä hänen kasvonsa olivat aivan verettömät. Samassa ovi aukeni ja asiakas saapui. Se oli rouva Bourdelais, joka vielä joskus kävi Vanhassa Elbeufissa, missä hänelle tarjottiin hyvää ja kestäväää tavaraa. Muut olivat jo aikoja sitten herenneet käymästä. Rouva de Boves oli muotia noudattaen siirtynyt Naisten Aarreaittaan eikä rouva Martykaan tullut enää. Vastapäätä loistavat näyteikkunat houkuttelivat hänetkin luokseen. Genevièven täytyi mennä tulijaa vastaan ja hän sanoi elottomalla äänellä:

— Mitä rouva haluaa?

Rouva Bourdelais halusi flanellia. Colomban otti hyllyltä alas pakan, ja Geneviève näytteli kangasta. He seisoivat vierekkäin tiskin takana, ja heidän kylmät kätensä hipaisivat toisiaan. Samassa Baudu tuli sisään vaimonsa kanssa. Rouva Baudu meni istumaan tavalliselle tuolilleen kassan ääreen. Aluksi Baudu ei sekaantunut kauppaan. Hän ei ollut valittavanaan, vaan hymyili Deniselle ja katsoi sitten rouva Bourdelais'hin.

— Tämä ei ole tarpeeksi hyvää, sanoi rouva Bourdelais. — Näyttäkää minulle mikä teillä on parasta.

Colomban otti alas toisen pakan. Seurasi hiljaisuus. Ostaja tutki kangasta.

— Minkä hintaista se on?

— Kuusi frangia, hyvä rouva, sanoi Geneviève.

Ostaja tuntui hämmästyvän.

— Kuusi frangiako? Samaa kangasta ne myyvät tuolla vastapäätä viidestä frangista.

Baudun kasvot värähtivät. Hän ei voinut olla enää asiaan puuttumatta, vaan sanoi kohteliaasti, että rouva varmaankin erehtyi. Tämän kankaan oikea hinta oli kuusi frangia viisikymmentä, eikä sitä mitenkään voinut myydä viidestä. Rouva tarkoitti varmaankin jotain muuta kangasta.

— Eikö mitä, aivan samaa, väitti rouva Bourdelais, joka niinkuin aina porvarirouvat luuli tietävänsä paremmin. — Aivan samaa. Ja vielä paksumpaakin se taitaa olla.

Väittely alkoi kääntyä katkeraksi. Baudu teki parhaansa hallitakseen kasvonsa ja pysyttääkseen hymyn huulillaan. Mutta viha Naisten Aarreaittaa kohtaan kohosi hänen kurkkuunsa, niin että hän oli tukehtumaisillaan.

— Todellakin, rouva Bourdelais sanoi lopuksi, — teidän täytyy kohdella minua paremmin, muuten minäkin menen Naisten Aarreaittaan niinkuin muutkin.

Silloin Baudu menetti malttinsa ja huusi vihasta väristen:

— No niin, menkää sitten!

Rouva Bourdelais nousi loukkautuneena ja meni pois katsomattakaan toisiin ja sanoen mennessään:

— Niin aion tehdäkin.

Hämmästys oli yleinen. Isännän käytös tuntui kaikista oudolta. Hän näytti itsekin ihmettelevän sanojensa kiivautta. Ne olivat päässeet häneltä hänen tietämättään, puhjenneet kauan kertyneestä vihasta. Kaikki perheen jäsenet seurasivat, liikkumattomina, kädet hervottomina riippuen, katseillaan rouva Bourdelais'ta, joka kulki kadun poikki. Hän tuntui vievän mukanaan koko heidän toimeentulonsa, kun hän astui sisään Naisten Aarreaitan suuresta ovesta. Ja kun hänen selkensä katosi väkijoukkoon, kauppaan jääneistä tuntui että viimeinen side oli katkennut.

— Taas veivät! mutisi kauppias.

Sitten kääntyen Deniseen, jonka palaamisesta Aarreaitan palvelukseen hän oli kuullut puhuttavan, hän sanoi:

— Sinutkin he vievät takaisin... Mene vain... En suutu sinulle siitä. Kellä on varaa, sillä on valtaakin.

Denise, joka vielä toivoi, ettei Geneviève äsken kuullut Colombanin sanoja, kuiskasi hänen korvaansa:

— Hän rakastaa teitä, rohkaiskaa mielenne.

Mutta Geneviève, toivottomana niinkuin isäkin, kuiskasi hiljaa murtuneella äänellä:

— Miksi valehtelette!... Näettehän, ettei hän voi olla katsomatta sinne. Kyllä minä tiedän, että he ovat varastaneet hänetkin minulta, niinkuin varastavat meiltä kaiken.

Sitten hän meni istumaan kassan taakse äitinsä viereen. Tämä oli epäilemättä arvannut, että uusi isku oli kohdannut tytärtä, sillä hänen tuskaiset silmänsä siirtyivät Genevièveästä Colombaniin ja sitten Naisten Aarreaittaan. Totta se oli. Kaiken se heiltä vei, isältä omaisuuden, äidiltä lapsen, tyttäreltä sulhasen, kymmenen vuotta odottamansa. Tätä tuomittua perhettä katsellessaan Denise, jonka sydän oli täynnä sääliä, ei voinut olla tuntematta tunnonvaivoja. Eikö ollut sydämetöntä panna kätensä koneeseen, joka riisti köyhältä hänen toimeentulonsa. Mutta hän tunsii olevansa väkevemmän vallassa eikä tiennyt tekevänsä pahaa.

— Yhdentekevää, jatkoi Baudu rohkaistakseen itseään, — emme me siitä kuole. Jos yhden menetämme, niin toisen voitamme... Kuulehan, Denise, meillä on tässä seitsemänkymmentätuhatta frangia, joilla aiomme valmistaa Mouret'lle unettomia öitä... Mitä te siellä nyrpeillette, te muut! Eihän tässä hautajaisissa olla.

Baudunkin mieli kävi vähitellen yhä synkemmäksi. Kaikki he tuijottivat hirviötä, ikäänkuin eivät olisi voineet kyllikseen katsoa onnettomuutensa alkuunpanijaa. Rakennukset alkoivat jo valmistua. Rakennustelineitä purettiin, ja suunnattoman talon julkisivu paljastui valkeine seinineen ja suurine näyteikkunoineen. Pitkin liikenteelle jälleen avattua jalkakäytävää odotti lähettämön edessä kahdeksan tavaravaunua, joita tavaratalon miehet parhaillaan täyttivät kotiinlähetettävillä tavaroilla. Auringonpaisteessa niiden vihreiksi, keltaisiksi ja punaisiksi maalatut laidat välkkyivät kuin peilit täyttäen häikäisevillä heijastuksillaan Vanhan Elbeufinkin pimeät nurkat. Mustapukuiset ajurit istuivat nuhteettomassa asennossa halliten upeita hevosiaan, jotka kärsimättöminä ravistelivat hopeoituja suitsiaan. Sitä myöten kuin vaunut täyttyivät kuului kiveyksellä ikkunoita tärisyttävää vierivien rattaiden räminää. Katsoessaan tätä voitollista juhlakulkua, jota näkyä heidän oli kestettävä kaksi kertaa päivässä, onnettomat tunsivat sydämensä särkyvän. Isän päätä huimasi maailmalle kuljetettavien tavaroiden paljous, ja hän tunsii voimainsa pettävän. Äiti, jota ahdisti kiduttava levottomuus tyttären kohtalosta, ei hievahtanut paikaltaan, katsoi vain mitään näkemättä silmät kynneltä sumentamina.

IX.

Maanantaina maaliskuun 14:ntenä, Naisten Aarreaitta avasi suuren kesäuutuuksien näyttelyn, jonka piti kestää kolme päivää, viettäen siten uusien myymälöittensä avajaisjuhlaa. Kolea tuuli puhalsi. Kadullakävijät kiirehtivät eteenpäin ihmetellen takatalvea, käärien päällysvaatteitaan paremmin ympärilleen. Mutta kaikki naapuriston pikkupuodit olivat kuohuksissa. Niiden omistajat laskivat jännityksestä kalpeina ensimmäisiä Neuve-Saint-Augustininkadun ovelle pysähtyviä vaunuja. Suuri markiisi, jonka uudet kultaukset tuntuivat kirkastavan katua kuin päivänpaiste, suojasi kirkonovea muistuttavaa holvikattoista sisäänkäytävää, jonka yläpuolella oli veistokuvaryhmä, missä nähtiin Teollisuuden ojentavan kättä Kaupalle. Oikealla ja vasemmalla talon julkisivut kohosivat räikeän valkeina ulottuen toisella puolella Michodièren-, toisella puolella Monsignynkadun kulmaan, jossa ne kääntyivät seuratakseen näitä reunustaen siten koko neliömäisen alueen lukuunottamatta Dix-Décembrenkadun laitaa, johon Kiinteistöpankki aikoi rakentaa. Naapurien tarvitsi vain nostaa päätään nähdäkseen tämän laajan, kasarmimaisen rakennuksen tavarapaljouden, sillä alakerrasta toiseen kerrokseen asti seinä oli täynnä suuria peililasi-ikkunoita, joiden takana talon koko komeus oli näytteillä. Mahtava kuutiomainen myymälä peitti heiltä taivaan ja auringon ja tuntui tavallaan aiheuttavan pakkasenkin, joka värisytti heitä heidän pimeiden puotiansa perällä.

Jo kuudesta alkaen Mouret oli ollut antamassa viimeisiä määräyksiä. Keskellä rakennusta, pääovesta alkaen, kulki leveä käytävä ja sen kummallakin puolella, Michodièren- ja Monsignynkatua pitkin, kaksi kapeampaa käytävää. Pihoista oli tehty suuria lasikattoisia halleja, joista rautaportaita myöten pääsi ylempiin kerroksiin ja joiden yli kulki rautasiltoja hallien laidasta toiseen. Arkkitehti oli terävä ja lahjakas mies, uuden ajan suunnan ihailija, joka käytti kiveä ainoastaan kellarikerroksen ja nurkkapatsaiden rakentamiseen; muu runko oli valettu kokonaan raudasta ja pylväitä oli pystytetty katto- ja lattiapalkkien liitoksia kannattamaan. Väliseinät olivat tiilestä. Kaikkialla oli tarpeeksi tilaa, ilmaa ja valoa, ja yleisön oli mukava liikkua laajoissa pylväskäytävissä. Se oli uudenaikaisen kaupankäynnin temppele, luja ja kevyt, pystytetty lukuisien ostajajoukkojen käytettäväksi. Alhaalla keskuskäytävässä oli ovikäytävän jäännöserämyymälöiden jälkeen solmio-osasto, käsineosasto ja silkiosasto. Monsignyn käytävässä oli valkeiden kankaiden ja pumpulikankaiden osastot ja Michodièren käytävässä lyhyttavaroiden ja trikootavaroiden osastot sekä verka- ja villakangasosastot. Ensimmäisessä kerroksessa oli valmiiden vaatteiden, valkotavaroiden, huivien ja pitsien osastot sekä uusia vastaperustettuja osastoja. Toiseen kerrokseen oli sijoitettu makuuvaate-, matto- ja huonekalukangasosasto, sanalla sanoen kaikki tilaa vaativat osastot. Nyt osastojen lukumäärä nousi jo kolmeenkymmeneenyhdeksään ja henkilökunnan tuhanteenkahdeksaansataan, joista kaksisataa naisia. Kokonainen pieni yhdyskunta eli ja liikkui kaikuvien holvien suojassa.

Mouret pyrki kaikessa miellyttämään naista. Nainen oli hänen talossaan kuningatar, naiselle hän oli rakentanut tämän temppelein saadakseen hänet kokonaan valtaansa. Kaikki hänen pyrkimyksensä tarkoittivat samaa: mielistellä naista hyötyäkseen hänen halujensa kiihtymisestä ja rikastuakseen hänen kuumeensa yltyemisestä. Yötä päivää hän vaivasi päätään keksiäkseen uusia syöttejä. Hän oli laitattanut muun muassa kaksi sametilla verhottua hissiä säästääkseen heikoilta ostajattariltaan portaitten tuottaman väsymyksen. Hän oli järjestänyt tarjoiluhuoneen, jossa asiakkaille tarjottiin ilmaiseksi virvoitusjuomia ja leivoksia, ja lukusalin, muhkean, komeasti sisustetun gallerian, johon hän joskus järjesti taidenäyttelyjäkin. Mutta hänen nerokkain keksintönsä oli kumminkin äidin valloittaminen lapsen kautta, jos turhamaisuuden syötit eivät riittäneet. Mouret tiesi käyttäen hyväkseen kaikkia naisen sydämessä piileviä tunteita ja heikkouksia. Hän perusti erityisiä osastoja pikkupoikien ja -tyttöjen tarpeita varten ja viivytti äitejä tarjoten lapsille kuvia ja punaisia ilmapalloja, joiden kylkeen tavaratalon nimi oli painettu suurin loistavin kirjaimin. Nämä ilmapallot, joita annettiin jokaiselle asiakkaalle, tekivät varsinkin hänen nerolleen kunniaa, sillä asiakkaiden mennessä koteihinsa ne langan päässä liehuen liikkuivat pitkin katuja tavaratalon mainoksina.

Mouret tiesi, että mainostaminen on tehokkaimpia keinoja maineen saavuttamiseksi, ja hänen hintaluetteloihin, ilmoituksiin ja julisteisiin kuluttamansa varat nousivat pian kolmeensataantuhanteen frangiin vuodessa. Kesäuutuuksien näyttelyä varten hän oli painattanut ja lähettänyt kaikkiin maailman ääriin kaksisataatuhatta hintaluetteloa, joista viisikymmentätuhatta meni ulkomaille vieraille kielille käännettyinä. Hän varusti ne kuvilla ja liitti niihin lehtiin liimattuja kangasmalleja. Joka paikassa oli Naisten Aarreaitan nimi luettavissa, talojen seinissä, sanomalehdissä, jopa teatterien esiripuissakin; sitä ei voinut olla näkemättä. Mouret väitti, ettei nainen kykene vastustamaan mainosta. Ennemmin tai myöhemmin hän menee sinne, minne huhu houkuttelee. Sitä paitsi Mouret osasi virittää taitavasti satimia naissielun tarkkana tuntijana. Hän oli huomannut, ettei nainen voinut voittaa kiusausta sekä että hän ostaa tarpeetontakin, kun luulee tekevänsä edullisen kaupan, ja tälle havainnolleen hän perusti hinnanalennusjärjestelmänsä. Hän myönsi yhä suuremmat hinnanalennukset, kuta kauemmin tavara oli ollut menemättä kaupaksi, vaikka siitä olisi koitunut tappiotakin, noudattaen joka suhteessa periaatettaan tavaranopean rahaksimuuton tärkeydestä. Tunkien vielä syvemmälle naisen sydämen

sokkeloihin hän oli keksinyt tavaroiden palauttamismahdollisuuden, jesuiittamaisen viettelyksen sukkelimman kepposen. "Ottakaa vain, rouva; tuokaa takaisin, jos se ei enää kotiin tultua miellytä." Nainen, joka vielä koetti pitää puoliaan kiusausta vastaan, sai syyntä millä puolustautua.. Kauppa oli korjattavissa. Ja hän osti puhtaalla omallatunnolla. Siten palauttamisoikeus ja hinnanalennus saivat vakiintuneen sijansa uudenaikaisen kaupankäynnin mallikelpoisessa toiminnassa.

Tavaratalon järjestämisessä Mouret osoittautui verrattomaksi mestariksi. Hän piti lakinaan, ettei yksikään nurkka Naisten Aarreitassa saanut jäädä tyhjäksi. Joka paikkaan hän vaati elämää, ääntä ja liikettä, sillä hänen sanojensa mukaan elämä vetää puoleensa elämää, luo ja leviää. Tätä lakia hän koetti noudattaa jos millä tavalla. Ovelle hän tahtoi tungosta uskotellakseen kadullakävijöille, että talossa oli oikea kahakka. Tungoksen hän sai aikaan sijoittamalla ovikäytävään jäännöstavaroiden myymälät. Siinä oli hyllyjä ja koreja täynnä kaikenlaista arvotonta tavaraa, jota myytiin polkuhinnasta ja joka houkutteli niin paljon vähävaraista kansaa, ettei ovesta tahtonut päästä sisälle ja että luuli tavaratalon olevan tulvillaan, vaikka se usein ei ollut kuin puolillaan väkeä. Sitten hän osasi kätkeä ne osastot, joissa kauppa väliin taukosi, esimerkiksi huivi- ja pumpulikangasosastot, joista edellinen kesällä, jälkimmäinen talvella oli kuollut; hän sijoitti niiden ympäri vilkasliikkeisiä osastoja, niin että ne hukkuivat yleiseen touhuun. Hänen keksintönsä oli myös matto- ja huonekaluosaston sijoittaminen toiseen kerrokseen; niissä kävi vähemmän väkeä ja alakerrassa nämä avarat ja tyhjät tilat olisivat tehneet ikävän vaikutuksen. Jos hänen olisi ollut mahdollista johtaa katu myymälänsä läpi, hän olisi ollut mielissään.

Mouret oli parhaalla keksimistuulellaan. Lauantai-iltana, kun hän oli mennyt luomaan viimeisen silmäyksen maanantaina avattavan suuren näyttelyn valmistukseen, hänen oli tullut äkkiä mieleen, etteivät osastot olleetkaan tarkoituksenmukaisessa järjestyksessä. Ja kumminkin hän oli noudattanut tarkkaa johdonmukaisuutta asettaessaan kangasosastot toiselle puolelle ja valmiit vaatteet toiselle, selvä järjestys, joka teki mahdolliseksi ostajien itse löytää mitä hakivat. Tarkka luokitus oli ollut hänen unelmansa, kun hän aikanaan koetti selvittää rouva Hédouinin ahtaan myymälän sekasorrosta, ja nyt kun tämä unelma oli toteutumaisillaan, hän tunsu horjuvansa. Äkkiä hänelle selvisi, että kaikki oli järjestettävä uudestaan. Kolmessakymmenessäkuudessa tunnissa täytyi osassa tavarataloa suorittaa täydellinen osastojen muutto. Henkilökunnan oli täytyntä hääriä hikipäissään kaksi yötä ja sunnuntaipäivä kokonaan keskellä hirvittävää sekamelskaa. Tavarat eivät vielä maanantai-aamunakaan tuntia ennen avaamista olleet kaikki paikoillaan. Hulluksi isäntä kai oli tullut, hänen aikeistaan ei päässyt selville. Hämmennys oli yleinen.

— Kas niin, kiirehtikää! Mouret huusi neron luottamuksella. — Tuossa on vielä pukuja, joita pitää kantaa yläkertaan. Ja ovatko japanilaiset tavarat paikoillaan keskusportaiden lavalla?... Viimeinen ponnistus, lapset, niin saatte nähdä mitä tuloksia myynti tuottaa!

Myös Bourdoncle oli ollut paikalla varhaisesta aamusta alkaen. Hän ei ymmärtänyt enemmän kuin muutkaan, mitä mullistus tarkoitti, ja seurasi johtajaansa katseillaan levottoman näköisenä. Hän ei uskaltanut kysyä, sillä hän tiesi mitä hänen kysymyksiinsä vastattiin tällaisina murroshetkinä. Kuitenkaan hän ei voinut lopuksi pidättää itseään, vaan kysyi hiljaisesti:

— Oliko välttämätöntä panna kaikki ylösalaisin juuri näyttelyn avaamispäivän aattona?

Mouret kohautti olkapäitään vastaamatta. Kun Bourdoncle uskalsi toistaa kysymyksen, hän puhkesi puhumaan:

— Olisipa todellakin ollut viisasta koota kaikki ostajat yhteen nurkkaan, vai mitä? Mistä lieneekään päähäni pälkähtänyt sellainen? Olisin ikäni katunut... Ettekö toki ymmärrä, että opastin joukkoja suoraan sinne, minne heillä oli asiaa. Kun ostaja olisi tullut sisään, hän olisi heti tiennyt minne mennä ostaakseen hameen tai puvun tai päällysvaateen, ja tämän tehtyään hän olisi mennyt tiehensä, eksymättäkään edes!... Yksikään ei olisi käynyt koko taloa katsomassa.

— Mutta, huomautti Bourdoncle, — kun nyt olette hämmentänyt kaikki ja heittänyt osastot sinne tänne, myyjien täytyy suotta väsyttää jalkojaan saattamalla ostajat osastolta osastolle.

— Vähät minä siitä, vastasi Mouret. — He ovat nuoria, ja siitä he vain kasvavat... Sitä parempi, jos juoksevat. Enemmän niitä vain luulee olevan, ja lisänä ovat tuottamassa tungosta. Kuta enemmän väkeä, sitä paremmin kaikki käy!

Hän nauroi, suvaisipa tehdä tarkempaa selkoakin puhuen hiljemmällä äänellä:

— Kuulkaahan, Bourdoncle, minä selitän teille mitä tulosta siitä on... Ensiksikin tämä asiakkaiden juokseminen edestakaisin kylvää heitä joka paikkaan, saa uskomaan, että heitä on enemmän kuin onkaan, ja eksyttää heidät kokonaan. Toiseksi kun heidät täytyy viedä talon päästä toiseen, kun heidän esimerkiksi ostettuansa pukukankaan täytyy mennä tavaratalon toiseen päähän ostamaan vuoria, talo

tuntuu heistä kolme kertaa suuremmalta. Kolmanneksi heidän on pakko matkallaan kulkea sellaista osastojen läpi, joihin he eivät olisi muuten panneet jalkaansa; he jäävät katsomaan ja lankeavat kiusauksiin, joista he eivät olisi muuten tietäneet mitään. Neljänneksi...

Bourdoncle purskahti hänkin nauruun. Silloin Mouret ihastuneena keskeytti huutaakseen alaisilleen:

— Hyvä on, lapset! Nyt lakaisemaan, ja sitten kaikki on kunnossa!

Kääntyessään hän huomasi Denisea. Tämä saapui ensimmäisenä osastolle, jonka edessä Mouret ja Bourdoncle seisoivat, ja hämmästytti suuresti huomattessaan, että kaikki oli muuttunut, sillä Mouret oli antanut viedä valmiit vaatteet toiseen kerrokseen talon toiseen päähän. Tyttö katsoa tuijotti ympärilleen hämmästyneenä.

— Mitä nyt? kuiskasi hän. — Onko täällä majanmuutto?

Hänen hämmästyksensä huvitti Mouret'ta, joka oli mieltynyt tällaisiin teatterimaisiin yllätyksiin. Helmikuun alussa Denise oli palannut Aarraiton palvelukseen, jossa hän ilokseen ja ihmeekseen oli huomannut, että kaikki olivat hänelle kohteliaita, jopa kohtelivat kunnioittavastikin. Aurélie rouva varsinkin osoittautui ystävälliseksi. Marguerite ja Clara tuntuivat pakosta alistuvan kohtaloonsa, ja itse isä Jouvekin kumarsi nähtävästi häveten entistä käytöstään ja pyrkien sovintoon. Mouret oli sanonut mahtisanansa, ja heti kaikki oli muuttunut. Toverit väistyivät, katsoivat Deniseen ja kuiskailivat. Tässä yleisessä ystävällisyydessä Delochen alakuloisuus ja Paulinen salaperäinen hymy tuntuivat Denisestä loukkaukselta.

Mouret katsoi yhä häneen ihastuneen näköisenä.

— Mitä haette, neiti? hän kysyi vihdoinkin. Denise, joka ei ollut huomannut häntä, punastui vähän. Siitä lähtien kun hän palasi Aarraiton palvelukseen Mouret'n monet ystävydenosoitukset olivat liikuttaneet häntä suuresti. Pauline oli ilman nähtävää syytä kertonut hänelle yksityiskohtia myöten isännän ja Claran lemmentarinan, missä he toisensa tapasivat, mitä Claralle maksettiin. Pauline palasi usein aiheeseen ja kertoi senkin, että isännällä oli toinenkin rakastajatar, rouva Desforges, joka oli tavaratalossa hyvin tunnettu. Kertomukset hermostuttivat Deniseä, ja tuo outo pelon-, kiitollisuuden- ja vihansekainen tunne, joka ennen oli vallannut hänet Mouret'n läheisyydessä, alkoi uudelleen ahdistaa häntä.

— Muuttopuuhia ihmettelen, hän sopersi.

Mouret tuli hänen viereensä sanoakseen hänelle hiljaa:

— Pyydän teitä tänä iltana sulkemisajan jälkeen pistäytymään työhuoneeseeni. Minulla olisi teille puhumista.

Denise kumarsi hämillään vastaamatta. Tuskin hänellä olisi ollut siihen aikaakaan, sillä hänen oli pakko kiirehtiä osastolleen, johon muutkin myyjättäret alkoivat saapua. Mutta Bourdoncle oli kuullut ja katsoi Mouret'hen hymyillen, uskalsipa vielä puhuakin siitä hänelle, kun jäivät kahdenkesken.

— Vieläkö tämäkin? hän sanoi. — Varokaa, lopuksi siitä tulee totta!

Mouret puolustautui kiivaasti kätkien liikutuksensa ylpeän välinpitämättömyyden naamioon.

— Älkää joutavia! Ajankulua vain. Ei ole vielä se nainen syntynyt, joka minut voittaa.

Kun tavaratalo oli avattava, hän kiirehti luomaan viimeisen silmäyksen eri osastoihin. Bourdoncle pudisti päätään. Hiljainen ja vaatimaton Denise teki hänet levottomaksi. Kerran hän oli päässyt hänestä voitolle ajamalla hänet pois. Mutta tyttö oli palannut, ja häntä oli kohdeltava nyt tosivihollisena. Bourdoncle ei puhunut mitään vaan odotti aikaansa.

Hän kiirehti Mouret'n jälkeen. Tämä oli jo saapunut alakertaan, Saint-Augustininkadun halliin, joka oli vastapäätä sisäänkäytävää, ja huusi kiivastuneena:

— Narrinako minua pidätte. Enkö käsenyt teitä panemaan siniset päivävarjot reunalle ... korjatkaa tuoja pian!

Hän ei tyyntynyt. Kokonainen lauma poikia täytyi panna korjaamaan päivävarjonäyttelyä. Mouret käski hetkeksi sulkea ovetkin, kun huomasi ostajia tulevan, ja väitti sulkevansa tavaratalon kokonaan, jollei päivävarjoja saatu paikoilleen. Ne pilasivat hänen näyttelynsä. Hutin, Mignot ja muut taitavat näyttelynjärjestäjät tulivat katsomaan ja arvostelemaan, mutta eivät olleet ymmärtävinään isäntää, sillä he olivat toisen makusuunnan puoltajia.

Vihdoinkin ovet avattiin uudestaan ja väkeä tulvi sisään. Jo ensimmäisen tunnin aikana, ennen kuin talo

vielä oli täynnäkään, syntyi sisäänkäytävässä sellainen tungos, että poliisin täytyi hajoittaa katuliikenteen esteenä olevia joukkoja. Mouret oli laskenut oikein. Taaja joukko taloudenhoitajia, pikkuporvariston rouvia ja myssypäisiä palvelijattaria hyökkäsi jäännöstavaroiden kimppuun. Kädet koholla he tutkivat riippuvia kankaita ja tyhjensivät köyhät kukkaronsa ostaakseen kolmenkymmenenviiden centimen pumpulikangasta, neljänkymmenenviiden centimen harmaata silkivillaa ja varsinkin kolmenkymmenenkahdeksan centimen pukukangasta. Riuhtoen he tungeskelivat korien ja hyllyjen ympärillä, joista alennustavarat, kymmenen centimen pitsit, kahdenkymmenenviiden centimen nauhat, viidentoista centimen sukkanauhat, käsineet, alushameet, solmiot, miesten ja naisten sukat, katosivat kuin ahnaat joukot olisivat nielleet ne. Kylmästä säästä huolimatta yhä uusia ostajia tuli, niin etteivät kauppa-apulaiset, jotka myivät katukäytävällä, ennättäneet kaikkia palvella. Tungos oli niin suuri että eräs nainen loukkaantui vaikeasti ja pari lasta oli tukehtua joukon jalkoihin.

Pitkin päivää joukko yhä lisääntyi, yhden aikaan muodostui jonoja, jotka sulkiivat liikenteen kuin kapinan aikana. Juuri kun rouva de Boves tyttärensä Blanchen kanssa pysähtyi epäröiden katukäytävälle, rouva Marty saapui hänkin tyttärensä Valentinen seurassa.

— Mikä väentungos! sanoi rouva de Boves. — Aivanhan tähän tukehtuu. En aikonut tullakaan, olin näet sairas, vuoteessa, mutta sitten päätin kumminkin käydä ulkona hengittämässä raitista ilmaa.

— Niin minäkin, sanoi rouva Marty. — Lupasin miehelleni käydä hänen sisarensa luona Montmartressa... Sitten ohikulkiessani tulin ajatelleeksi, että tarvitsen vähän nyöriä. Yhdentekeväähän on mistä ostaa, vai mitä? En tosiaankaan aio kuluttaa centimeäkään siitä yli. Enkä sitä paitsi tarvitsekaan muuta.

Puheistaan huolimatta he eivät kumpikaan voineet kääntää silmiään pois Naisten Aarreitan ovesta, jota kohti voittamaton voima tuntui työntävän joukkoja.

— En tiedä menenkö ollenkaan, minua pelottaa, kuiskasi rouva de Boves.
— Blanche, lähdetään pois. Voimme joutua joukon jalkoihin.

Mutta hänen pelkonsa heikkeni ja hänen halunsa mennä minne muutkin pääsi voitolle, hän ei jaksanut vastustaa tungoksen houkuttelevaa kiusausta. Rouva Martykin meni mukaan toistaen toistamistaan:

— Varohan pukuani, Valentine! En tosiaankaan ole tällaista ennen nähnyt. Aivanhan ne kantavat muassaan. Minkähänlaista sisässä lienee?

Virta oli tempaissut heidät mukaansa, ja peräytyminen kävi mahdottomaksi. Niinkuin joki vetää uomaansa laaksossa pulppuavia vesiä, samaten asiakkaitten virta tuntui imevän itseensä kadullakulkijat hukuttaakseen pyörteihinsä asukkaat Pariisin kaikilta suunnilta. Hitaasti he siirtyivät eteenpäin, ahdistettuina joka puolelta, niin että he tuskin pääsivät hengittämään, pehmoisten olkapäiden ja pehmeän lämpimien vatsojen kannattamina. Heidän salainen mielihyväsä kasvoi, sitä mukaa kun kulun hitaus kiihotti heidän uteliaisuuttaan. Silkkipukuisia naisia, pikkuporvariston rouvia vaatimattomissa asuissa, paljain päin tulleita tyttöjä tunkeili sekaisin, kaikki saman kuohuvan intohimon vallassa. Muutamat naisten joukkoon eksyneet miehet katselivat pulleiden povien saarroksista levottomina ympärilleen. Rehentelevän pulska imettäjä kohotti korkealle ilmaan kapalovauvaansa, joka kirkui ilosta. Toisaalla laiha ja kuiva nainen vihastui puhjeten rumiin sanoihin ja syyttäen naapuriaan tungoksessa murhayrityksestä.

— Pelkäänpä todellakin, että alushameeni jää minulta tänne, toisti rouva de Boves.

Mykkänä, kasvot vielä ulkoilman raitistamina, rouva Marty kohosi varpailleen nähdäkseen ennen muita päiden toisella puolen avautuvan myymälän avaruuksia. Hänen harmaissa silmissään olivat terät pienet niinkuin kissalla, kun se tulee päivänvalosta. Hän oli levänneen näköinen, kirkaskatseinen kuin vasta unesta herännyt.

— Oh, vihdoinkin! hän sanoi huohtaen.

Rouvat pääsivät tungoksesta ja huomasivat joutuneensa Saint-Augustininkadun halliin. Heidän hämmästyksensä oli suuri, kun he näkivät, että se oli melkein tyhjä. Heistä tuntui, että täällä aukeni kevät heidän päästyään kadulla vallitsevasta pakkasesta. Ulkona riehuivat rakeita lennättävät, jäiset tuulet, mutta Aarreitan gallerioissa kesähelteiden kirkasvärisyys puhkesi kankaiden vaaleisiin vivahduksiin, kevätkuosien kepeyteen ja kirjaviiden päivävarjojen paljouteen.

— Mutta katsokaa! huudahti rouva de Boves tuijottaen kattoon.

Hän ihaili päivävarjonäyttelyä. Levitettyinä, pingoitettu kangas loistaen kuin kuperan kilven pinta, ne

peittivät hallin katon lasiruuduista aina tammiseen seinälaudoitukseen asti. Ne kulkivat kiehkuroina pitkin yläkertojen holvikaaria, kiersivät köynnöksinä pylväitä, seurasivat suoraviivaisina reunuksina gallerioiden kaiteita kiiveten portaitakin keskeytymättöminä juovina; ja niiden tasasuhtaisessa järjestyksessä puhkeavat punaiset, vihreät, keltaiset värit peittivät joka paikassa seinät muistuttaen suuren kansanjuhlan kunniaksi sytytettyjä suuria venetsialaisia lyhtyjä. Nurkissa oli huokeammista päivävarjoista rakennettuja sekavia ryhmiä tai tähtiä, joiden vaaleansiniset, kerman- tai ruusunväriset vivahdukset johtivat mieleen yölampun himmeän valon, ja niiden yläpuolella leimusi suunnattoman suuria japanilaisia päivävarjoja, joissa kullankarvaiset kurjet halkoilivat purppuralta hohtavia taivaita.

Rouva Marty haki tarpeeksi kuvaavia sanoja ilmaisemaan ihastustaan, mutta ei osannut sanoa muuta kuin:

— Satumaista.

Sitten hän kääntyi katsoakseen minne mennä.

— Niin, missä sitä nyt ollaan. Nyöriä kai saa lyhyttavaraosastolta...
Ostan ja lähden sitten heti tieheni.

— Minä tulen mukaan, rouva de Boves sanoi. — Eikö niin, Blanche, käydään vain kerran katsomassa, ei sen enempää.

Mutta jo ovella he eksyivät. He kääntyivät vasemmalle, mutta kun osastoissa oli tapahtunut muutos, he eivät tulleetkaan lyhyttavaraosastoon, vaan osuivat poimukaulusosastoon ja sitten kaulusten ja kalvosinten osastoon. Matalakattoisissa huoneissa vallitsi painostava kuumuus, kostea ja umpinainen kuin kasvihuoneessa, ja kankaista erittyvät miedot hajut raskauttivat ilman, niin että kiertävien joukkojen askelten kaiku tukehtui siihen. Rouvat palasivat ovea kohti, mutta sen edemmäksi he eivät päässeet, sillä siellä oli edessä poistuvien naisten ja lasten joukko, jonka yläpuolella liiteli kokonainen pilvi punaisia ilmapalloja. Neljäkymmentätuhatta palloa oli varattu, ja poikia oli palkattu yksinomaan näiden pallojen jakamista varten. Nähdessään asiakkaiden poistuvan olisi voinut luulla ilmassa näkymättömien lankojen päässä kiirehtivän suunnattomia saippuakuplia, joihin päivävarjojen valohehku kuvastui. Koko tavaratalo kirkastui.

— Ovatpa nämä markkinat, sanoi rouva de Boves. — Ei enää tiedä minne mennä.

He eivät kuitenkaan voineet jäädä ovikäytävän tungokseen. Onneksi järjestyksenvalvoja Jouve tuli heidän avukseen. Tämä oleskeli tapansa mukaan eteisessä tarkastaen jokaista ohikulkevaa naista. Poliisivirkansa nojalla hän vahti varkaita, ja varsinkin hän piti silmällä raskaina olevia naisia, kun heidän silmiensä ilme herätti hänen epäluulonsa.

— Lyhyttavaraosasto, hyvät rouvat, on tuolla, vasemmalla, näettekö, trikootavaraosaston takana.

Rouva de Boves kiitti. Mutta rouva Marty kääntyi säikähtyneenä, kun ei enää nähnyt vieressään tytärtään. Lopuksi hän huomasi tämän kaukana Saint-Augustinin hallin toisessa päässä katselemassa suurella mielenkiinnolla frangi yhdeksänkymmenenviiden centimen naisten solmioita. Näitä myytiin eräältä pöydältä, mistä tavarat huudettiin kaupaksi, sillä Mouret, joka ei jättänyt ainoatakaan keinoa käyttämättä, piti tätä myyntitapaa varsin tehokkaana asiakkaiden huomion ja ostohalun herättämiseksi, ja hän pilkkasi muita kumppaneitaan, joiden mielestä tavaroiden tuli itse puhua puolestaan. Tätä myyntitapaa varten erityisesti palkatut, sukkeluuksia latelevat pariisilaiset tyhjäntoimittajat saivat kaupaksi suuret määrät vähäarvoista tusinatavaraa.

— Oi äiti, Valentine kuiskasi, — katso noita solmioita. Niihin on ommeltu nurkkaan pieni lintu.

Kauppa-apulainen suositteli tavaraa, sanoen että se oli täyttä silkkiä, että tehtailija oli tehnyt vararikon ja että niitä myytiin sentähden niin halvalla, ettei toiste tällaista tilaisuutta tarjoutuisi.

— Näinkö halvalla! Mahdotonta! rouva Marty sanoi ihastuen niinkuin tytärkin. — En kai köyhdy, vaikka ottaisin kaksikin.

Rouva de Boves katsoi halveksivasti häneen. Hän ei suvainnut tyrkyttämistä, ja se kauppias, joka kutsui luokseen, sai hänet heti pakenemaan. Rouva Marty puolestaan ei voinut ymmärtää toisen hermostunutta vastenmielisyyttä tavaransa puolesta puhuvaa kauppiasta kohtaan, sillä hänellä oli aivan toinen luonne, hän oli noita onnellisia naisia, jotka eivät pelkää väkivaltaa, vaan nauttivat julkisen tarjouksen mieltähivelevästä yllykkeestä, koska se sallii heidän pistää kätensä joka paikkaan ja käyttää aikansa tyhjiin puheisiin.

— Nyt, hän jatkoi innostuneesti, — nyöriä ostamaan!... En tahdo enää muuta nähdäkään.

Mutta kun he saapuivat kaulaliina- ja käsineosastolle, hänen voimansa pettivät jälleen. Siinä hohti

hajavalossa iloinen näyttely, joka ilahdutti ja hurmasi silmää. Tasasuhtaisesti järjestetyt pöydät muistuttivat kukkasarkoja ja tekivät hallista ranskalaisen kukkatarhan. Pöydän paljaalla puupinnalla valuivat silkkiset liinat kannettomista ylen täysistä rasioista tarjoten silmälle milloin kurjenpolvien heleää punaa, milloin petunian maitomaista valkeutta, milloin päivänkukkien kultaa tai verbenan taivaansinistä. Ja kauempana loisti messinkivarsien päissä toinen kukkamaailma, sinne tänne siroteltuja koristeliinoja, kääroistään avattuja nauhoja, kokonainen kirjava vyö, joka kiemurteli pöydillä, kierteli pylväitä ja lukuisiin peileihin kuvastuen kertautui loppumattomiin. Mutta varsinkin katsojia keräsi käsineistä rakennettu sveitsiläismaja, joka mestariteos oli Mignot'n keksimä ja jonka pystyttämiseen oli mennyt kaksi päivää. Mustat käsineet muodostivat alakerroksen; sitten oljenväriset, resedanvihreät sekä häränverelle vivahtavat muodostivat seinät ja reunustivat koristeina ikkunoita ja parvekkeita.

— Mitä rouva haluaa? kysyi Mignot, kun näki rouva Martyn liikkumattomana sveitsiläismajan edessä.
— Tässä on pesunahkahansikkaita yksi frangi seitsemänkymmentäviisi, parasta lajia.

Mignot oli väsymätön tyrkyttävä, joka pöytänsä takaa puhutteli kaikkia ohikulkijoita imarrellen heitä kohteliaisuuksilla. Kun rouva Marty kielsi päänpudistuksella, hän jatkoi:

— Tyrolin hansikkaita yhteen frangiin kahteenkymmeneenviiteen, Torinon hansikkaita lapsille kirjauksin koristettuja kaikenvärisiä...

— Ei kiitos, en tarvitse mitään, rouva Marty julisti.

Mutta Mignot arvasi hänen äänensä vivahduksesta, ettei hänen kiellossaan ollut tarpeeksi pontta, ja pani siekailematta hänen eteensä parin viimeksi mainitsemaansa käsineitä. Rouva Marty ei jaksanut enää vastustaa, vaan osti yhden parin. Huomatessaan rouva de Boves'n katsovan häneen hymyillen hän punastui.

— Olen hirveän lapsellinen, vai mitä! Jos en kiirehdi nyöriäni ostamaan ja pakene sitten, olen hukassa.

Onnettomuudeksi oli lyhyttavaraosastolla sellainen tungos, ettei hän voinut heti toimittaa asiaansa. Rouvat odottivat kymmenen minuuttia ja alkoivat jo tuskastua, kun saivat muuta ajattelemissa nähdessään rouva Bourdelais'n, joka kolmen lapsensa kanssa sattui heidän viereensä. Tämä selitteli käytännölliseen elämään perehtyneen naisen tyyneydellä, että oli tahtonut näyttää näyttelyn lapsilleen. Madeleine oli kymmenen, Edmond kahdeksan ja Lucien neljän vuoden vanha, ja he nauroivat ilosta. Käynti oli heille huviretki, joka ei paljoa maksanut ja joka jo aikoja sitten oli luvattu.

— Mutta nuo punaiset päivävarjot ovat mukavia, sanoi äkkiä rouva Marty, joka väsyneenä pitkään odottamiseen polki jalkaansa kärsimättömästi. — Mitä jos ostaisin yhden.

Hän valitsi yhden, neljäntoista frangin viidenkymmenen centimen hintaisen. Rouva Bourdelais sanoi hänelle ystävällisesti seurattuaan kauppaan moittivin katsein:

— Teidän ei olisi pitänyt kiirehtiä. Kuukauden kuluttua olisitte voinut saada sen kymmenellä frangilla... Minua he eivät ainakaan petä.

Hän alkoi tehdä selkoa havainnoista, joita hän säästäväisenä perheenemäntänä oli tehnyt. Koska tavaratalot säännöllisesti alensivat hintaa, tarvitsi vain odottaa ostaakseen halvalla. Hän ei ainakaan suostunut niiden nylkemisjärjestelmään, päinvastoin hän osasi käyttää hyväkseen todella hyviä tilaisuuksia. Ja hän kerskasi menettelevänsä niin taitavasti, etteivät he saaneet häneltä vähääkään voittoa, väittipä vielä tuntevansa vain iloa heidän vahingostaan.

— Kuulkaahan, sanoi hän lopuksi, — olen luvannut lapsille mennä heidän kanssaan yläkerran lukusaliin kuvia katsomaan... Tulkaa tekin mukaan, onhan teillä aikaa.

Rouva Marty unohti nyörinsä ja suostui heti, mutta rouva de Boves kieltäytyi sanoen kiertävänsä mieluummin alakertaa. Ja voisivathan he sitä paitsi myöhemmin tavata yläkerrassa. Rouva Bourdelais etsi portaita, mutta samassa hän huomasi hissini ja työnsi lapsensa siihen suodakseen heille vielä senkin huvin. Rouva Marty ja Valentine menivät hekin pieneen häkkiin, joka kävi sangen ahtaaksi, mutta he katselivat niin hartaasti peilejä, samettisia istuimia ja sirotekoisia kupariovia, että saapuivat toiseen kerrokseen huomaamattakaan tasaisesti liukuvaa nousua. Siellä odotti heitä uusi yllätys. Pitsiosaston ohi kuljettuaan he saapuivat tarjoiluhuoneeseen, jossa rouva Bourdelais juotti lapsilaumalleen limonaadia. Tarjoiluhuone oli neliömäinen sali, jossa oli leveä marmorinen pöytä. Kummassakin päässä hopeiset suihkukaiivot heittivät ilmaan hienon suihkun, ja takana oli hyllyt täynnä pulloja. Kolmella pojalla oli täysi työ lasien pyyhkimisessä ja täyttämässä. Janoisen ostajakunnan hillitsemiseksi oli pöytä täytynyt ympäröidä sametilla päällystetyllä kaiteella, jonka takana asiakkaat jonossa odottivat vuoroaan, niinkuin teatterien lippumyymälässä. Täällä oli alituinen tungos, ja moni nautti niin innokkaasti ilmaiseksi tarjottuja herkkuja, että tuli pahoinvoivaksi.

— Kas, minne he nyt hävisivät, sanoi rouva Bourdelais päästyään tungoksesta ja pyyhittyään lasten suut.

Rouva Marty tyttärineen oli jo kaukana hallin toisessa päässä. Rouva Bourdelais näki heidän koettavan hameita ja ostavan yhden. Heidän vastustusvoimansa oli nähtävästi lopussa, ja äiti ja tytär katosivat näkyvistä ostamiskiihkon valtaamina.

Kun rouva Bourdelais tuli luku- ja kirjoitussaliin, hän asetti lapset istumaan ison pöydän ääreen ja meni hakemaan heille valokuva-albumeja. Ison salin holvikatto oli täynnä kultakoristeita, ja sen kummassakin päässä oli valtavat kamiinat. Keskinertaisia, mutta komeasti kehystettyjä tauluja oli seinillä, kummallakin puolella avautuvat, tavarataloa hallitsevat holvikattoiset lehterit oli erotettu salista pylväillä, joiden välissä oli suuria, majolikamaljakoissa kasvavia palmuja. Sanomalehdillä, aikakauskirjoilla, kirjepaperilla ja kirjoitusneuvoilla sälytetyn laajan pöydän ympärillä istui äänetön yleisö. Jotkut naiset riisuivat käsineensä kirjoittaakseen kirjeitä tavaratalon nimikirjaimin varustetulle paperille, jonka painetun alkukirjoituksen he pyyhkäisivät yli kynänvedolla. Miehiä istui mukavissa nojatuoleissa lukemassa sanomalehtiä. Mutta useimmat viivyttelivät tekemättä mitään: miehiä odottamassa vaimojaan, jotka irti päästyään kiersivät osastoja; nuoria naisia odottaen rakastettunsa tuloa; vanhoja sukulaisia, joita oli tuotu sinne pois mentäessä haettaviksi niinkuin kepit ja sateenvarjat haetaan. Ja he lepäsivät ylhäällä luoden silloin tällöin parvekkeilta silmäyksen alakerran leveisiin käytäviin ja halleihin, joiden kaukaiset äänet yhtyivät kynien rapinaan ja sanomalehtien kahinaan.

— Kas, tekö siinä? sanoi rouva Bourdelais. — En ollut tunteakaan.

Hän oli huomannut sanomalehden takana lasten vieressä istuvan rouva Guibalin. Tämä ei näyttänyt olevan tapaamisesta mielissään ja teki kärsimättömän liikkeen. Mutta hilliten itsensä hän kertoi tulleensa lepäämään väentungoksesta. Kun rouva Bourdelais kysyi häneltä aikoiko hän ostaa, hän vastasi pitkäveteisellä äänellään kätkien luomiensa alle itsekkään katseensa terävyyden.

— En, päinvastoin olen tullut tuomaan takaisin ostoksia, joihin en ole tyytyväinen, oviverhoja. Mutta täällä on niin paljon väkeä, ettei pääse lähellekään. Täytyy odottaa.

Rouva Guibal jatkoi puhettaan pitäen palauttamisjärjestelmää sangen mukavana. Ennen hän ei koskaan ostanut, mutta nyt hänkin joskus uskalsi. Viidestä ostamastaan esineestä hän palautti neljä, ja hän oli jo melkein kaikilla osastoilla tunnettu omituisista kaupoistaan ja iänikuisesta tyytymättömyydestään, joka sai hänet tuomaan tavarat takaisin yksitellen pidätettyään niitä luonaan monta päivää. Mutta puhuessaan hän ei kääntänyt katsettaan salin ovesta ja hän näytti tuntevan huojennusta, kun rouva Bourdelais kääntyi lapsiensa puoleen selittääkseen kuvia. Melkein samassa herra de Boves ja Paul de Vallagnosc astuivat sisään. Kreivi, joka oli tullut muka ainoastaan opastaakseen Vallagnoscia uudessa tavaratalossa, vaihtoi rouva Guibalin kanssa nopean katseen; sitten tämä taas vajosi lukemiseensa ikäänkuin ei olisi tiennyt toisen tulosta mitään.

— Terve, Paul! kuului takaa ääni.

Se oli Mouret, joka oli tarkastamassa eri toimistojen työtä. He kättelivät, ja Mouret kysyi heti, eikö rouva de Boveskin aikonut kunnioittaa tavaratalon avajaisjuhlaa läsnäolollaan.

— Ei, suureksi ikäväkseen hän ei voi, vastasi herra de Boves. — Hän on sairas, ei kuitenkaan mitään vaarallista.

Samassa hän erosi heistä lähestyäkseen hattu kädessä rouva Guibalia, jonka hän nyt vasta oli huomaavinaan. Toiset jäivät paikoilleen tervehtien häntä sieltä. Rouva Guibalkin teeskenteli hämmästyttä. Mutta Paul hymyili, sillä nyt hän ymmärsi. Hiljaa hän kertoi Mouret'ille, miten hän oli tavannut kreivin Richelieunkadulla ja miten tämä koetettuaan ensin turhaan päästä hänestä eroon oli vihdoin pakottamalla pakottanut hänet tulemaan mukaansa Naisten Aarreaitaan, joka muka välttämättä oli nähtävä. Jo kokonaisen vuoden tämä kunnan rouva oli imenyt herra de Boves'ilta hänen rahansa ja huvitellut mielensä mukaan hänen kustannuksellaan tavaten hänet milloin missäkin julkisessa paikassa, kirkoissa, museoissa, myymälöissä, sopiakseen hänen kanssaan suullisesti tapaamisista, kun ei uskaltanut kirjoittaa.

— Luulen, etteivät he koskaan tapaa kahta kertaa samassa hotellissa, kuiskasi nuori mies. — Viime kuussa esimerkiksi herra de Boves oli muka tarkastusmatkalla ja kirjoitti vaimolleen joka toinen päivä milloin Blois'sta, milloin Libournesta tai Tarbes'ista, ja kuitenkin voisin vanna nähneeni hänet Batignolles'in matkustajakodin ovella... Mutta katsohan kuinka hän kumartaa. Mikä nuhteeton virkamiesryhti! Kuin itse vanha Ranska!

— Ja miten avioliittosi edistyy? kysyi Mouret.

Paul vastasi kääntämättä silmiään kreivistä, että odotettiin tädin kuolemaa. Sitten hän suuresti

huvittuneena jatkoi:

— No johan nyt! Nyt hän antaa hänelle osoitteen, näetkö? Ja toinen ottaa vastaan sen mitä viattomimman näköisenä. Pelättävä nainen tuo hienohipiäinen punakutri, joka näyttää kaikkeen kyllästyneeltä... Täytyypä todella myöntää, että outoja täällä sinun luonasi tapahtuu.

— Oh, vastasi Mouret hymyillen, — naiset eivät täällä ole minun luonani vieraisissa, kotonaanhan he ovat.

Sitten hän rupesi laskemaan leikkiä. Niinkuin pääskyseläiset tuottavat kodille onnea, niin lempikin. Eivät he olleet hänelle tuntemattomia, tytöt, jotka kiersivät osastoja, yhtä vähän kuin rouvatkaan, jotka sattumalta tapasivat ystäviään. Ja jos he eivät ostaneetkaan, niin olivathan ainakin lisänä tungoksessa, huoneita lämmittämässä. Jutellessaan Mouret johti vanhan toverinsa lukusalin ovelle katsomaan keskusgalleriaa, joka komeine halleineen levisi heidän jalkainsa alla. Heidän takanaan sali uinui levollisuutta, huolimatta kynien rapinasta tai kahisevista sanomalehdistä. Muuan vanha herra oli nukahtanut Moniteur lehden ääreen. Herra de Boves katseli tauluja eksyttääkseen tungokseen tulevan vävynsä. Ja yksin häiriten yleistä rauhaa rouva Bourdelais liverteli ääneen lapsiensa huviksi ikäänkuin olisi ollut kotonaan.

— Näethän, kotonaan he ovat, Mouret toisti osoittaen kädellään alhaalla myllertäviä naisjoukkoja.

Samassa tuli rouva Desforges sisään päästyään töin tuskin vapaaksi oven tungoksesta, johon häneltä oli jäädä päällysvaippakin. Hän käveli ensimmäisen hallin poikki ja saavuttuaan suureen galleriaan hän kohotti katseensa. Kaikkialla hän näki kaiteita ja käsipuita niinkuin asemasalissa, ilmassa notkuvia portaita ja riippusiltoja. Kierreportaat kohosivat rohkeasti kaarrellen, rautasillat risteilivät korkealla katon alla. Ja kaikki nämä kevyet, rautaiset rakennelmat kuvastuivat päivän kirkastamaa lasikattoa vastaan eräänlaisena sokkelopitsinä, jonka silmukoista päivä kiilsii. Toteutunut unelma, uudenaikainen Baabel, joka pinosi päällekkäin monet kerroksensa, avasi laajat salinsa ja tarjosi loppumattomia näköaloja. Rauta oli joka paikassa vallitsevana. Nuori arkkitehti oli uskaltanut käyttää sitä sellaisenaan peittämättä sitä kiveä tai puuta matkivan töherryksen alle. Alhaalta rakennus oli sekä värinsä että muotonsa puolesta tehty yksinkertaiseksi, jottei se loistollaan himmentäisi näytteille pantuja tavaroita; siellä oli suuria sileitä seinäpintoja ja himmeitä värejä. Mutta mikäli pylväät kohosivat korkeammalle, niiden kukka-, lehti- ja tähtikoristeet kävivät yhä komeammiksi ja monimutkaisemmiksi, kunnes ne vihdoin kattoon kohottuuaan peittyivät leimuavien värien, punaisen, vihreän ja hohtavan kullan peittoon, kullan varsinkin, lainehtivan, kuohuvan kullan, joka räiskytti ikkunalasitkin kiiltäviä kultapisaroita täyteen. Siellä gallerioidenkin holvikaaret hohtivat iloisenvärisinä. Kirjavat mosaiikki- ja fajanssireunukset lievensivät yleisvaikutuksen ankaruutta, kun sitä vastoin pitkin portaiden punaisella sametilla verhottuja kaidepuita juoksi kiilloitettuja rautakiskoja, teräkseltä loistavia.

Vaikka rouva Desforges oli jo käynyt katsomassa tavaratalon uutta osaa, vaikutti se esiintyessään nyt hehkuvan elämän pyörteissä häneen niin valtavasti, että hänen täytyi pysähtyä. Hänen ympärillään kuohuivat sisään ja ulos tunkevan ihmisvirran hyökyaallot. Joukko oli vielä sangen kirjavaa, vaikkakin säätyläisnaisten luku iltapäivän kuluessa vähitellen lisääntyi. Surupukuksiakin naisia oli, pitkät suruhunnut hatuissa. Siellä täällä väentungokseen eksynyt imettävä koetti kyynärpäät ojona suojella lastaan. Koko tämä aaltoileva ihmimeri, nämä kirjavat hatut ja hatuttomat, vaalea- tai mustatukkaiset päät vierivät gallerioiden päästä päähän sekavina ja himmeävärisinä keskellä heleästi loistavia kankaita. Kaikkialla, eloisissa musliineissa, hohtavissa silkkikankaissa ja tummissa villakudoksissa näkyi suuria hintalappuja, joiden räikeä valkeus pisti silmään. Nauhakasojen silmukat kohosivat oudonmuotoisina korvina ihmisten päiden takaa, flanelipino pisti jyrkän niemekkeensä lainehtivaan ihmismereen, lukuisat peilit kuvastivat pintaansa näyttelyjen osia ja yleisön murtokappaleita, olkapäitä, käsivarsia ja kenossa keikkuvia kasvoja. Oikealla ja vasemmalla, poikkipäin kulkevissa gallerioissa vilahteli milloin valkotavaroiden lumikinoksia, milloin trikootavaroiden tummantäplikkäitä kasoja, milloin etäisyyteen hukkuvia ryhmiä, joihin lasiruuduista lähtevä valo sattui ja joissa ei asiakkaista enää ollut muuta jäljellä kuin sekavasti häilyvää ihmistomua. Ja kun rouva Desforges kohotti katseensa, hän näki pitkin riippusiltoja, kierreportaita ja eri kerrosten kaiteita kattoa kohti pyrkivää hyöriävää väkeä, kokonaisen ilmassa liikkuvan kansakunnan, joka kapusi suunnattoman metalliverkon silmukoissa ja kuvastui mustana hiotun kattolaen kirkkautta vastaan. Suuria kultaisia kattokruunuja riippui laessa. Lippuina liehui kaidepuissa mattoja, silkkihiinoja, kultakirjokankaita. Pitsiparvia lenteli, musliinipilviä, liiteli silkkisiä siipiä, ja niiden keskellä kurottuivat puoleksi puettut mallinuket voitollisesti taivasta kohti. Ja tämän sekasorron yläpuolella, kaikkein korkeimmalla, missä ostajain luku väheni, vuodevaateosaston pienet, patjojen peittämät rautasängyt pilkistivät valkeiden päiväpeitteiden alta, niinkuin sisäoppilaitoksen makuuhuoneessa pikkutyttöjen vuoteet, huolimatta alhaalta kohoavasta hälinästä.

— Haluaako rouva huokeita sukkanauhoja? sanoi eräs myyjä rouva Desforges'ille, nähdessään hänen seisovan liikkumattomana. —

Täyssilkkiä, frangi yhdeksänkymmentäviisi.

Rouva Desforges ei viitsinyt edes vastata. Hänen ympärillään kuului yhtämittäisena surinana yhä uusia tarjouksia, toinen toistaan kiihkeämpiä. Rouva Desforges seiso i yhä samassa paikassa miettien minnepäin kääntyä. Vasemmalla hän huomasi Albert Lhommen kassakomerossa. Tämä, joka tuns i hänet ulkonäöltä, uskalsi hymyillen katsella häntä huolimatta laskuista, joita joka taholta satoi hänen pöydälleen, yhtä vähän kuin Josephistakaan, joka hikipäissään sitoi ja pakkasi tietämättä kuinka selvitä käärelankakeristään. Rouva Desforges pääsi suunnastaan selville. Hän huomasi olevansa silkiosaston edessä. Mutta sittenkin häneltä meni kymmenen minuuttia ennenkuin hän pääsi perille. Punaisia, näkymättömien rihmojen päässä liehuvia ilmapalloja ilmestyi yhä enemmän; ne kokoontuivat purppurapilveksi, joka hiljakseen liiteli ovea kohti hajotakseen Pariisin kaduille. Hänen täytyi joskus kumartua kun pallo lensi alhaalla, jonkun lapsen pikku sormiin sidottuna.

— Kuinka, rouva, tekin olette uskaltanut! Bouthemont huudahti iloisesti huomattaessaan rouva Desforges'in.

Nykyään tämä osastonhoitaja, jota Mouret oli suositellut rouva Desforges'ille, kävi joskus tämän kodissa teetä juomassa. Henrietten mielestä Bouthemont ei tosin ollut erikoisen hieno, mutta hän oli muuten miellyttävä mies, jonka vilkas ja hilpeä luonne huvitti ja hämmästytti. Sitä paitsi Bouthemont oli joitakin päiviä sitten ujostelematta kertonut hänelle Mouret'n ja Claran hyvistä väleistä jutellen huvikseen, mitään tarkoittamatta, niinkuin tämän leikkisän miehen oli tapana, ja nyt rouva Desforges mustasukkaisuuden pistos rinnassa, mutta välinpitämättömän näköisenä, tuli katsomaan kuka tyttö oli, vaikka Bouthemont oli nimeä mainitsematta vain sanonut hänet erääksi valmiiden vaatteiden myyjättäreksi.

— Tarvitsetteko jotakin? Bouthemont jatkoi.

— Tietysti, en kai muuten olisi tullut... Onko teillä fulardia aamupuvuiksi?

Mutta rouva Desforges'in käynnillä oli toinenkin tarkoitus. Hän oli tullut kysymään Bouthemont'ilta Mouret'n myyjättären nimeä, sillä hän tahtoi välttämättä nähdä tämän. Bouthemont kutsui Favier'n näyttämään kankaita, mutta odottaessaan tämän tuloa hän jatkoi keskustelua rouva Desforges'in kanssa. Favier viipyi, sillä hän palveli parhaillaan tuota vaaleata "kaunotarta", josta osastolla usein puhuttiin, vaikka ei tiedetty hänen oloistaan eikä hänen nimestään. Tällä kertaa "kaunotar" oli surupuvussa. Ketä hän mahtoi surra, isäänsäkö vai miestänsä. Ei varmaankaan isää, sillä hän olisi kai siinä tapauksessa näyttänyt alakuloisemmalta. Mutta jos hän suri miestänsä, niin silloinhan hän oli todellakin ollut naimisissa eikä huhuissa ollutkaan perää. Mutta jos häneltä oli äiti kuollut. Kaikkia näitä mahdollisuuksia pohdittiin hiljaa osastolla tulisesta kiireestä huolimatta.

— Joutukaahan toki! Hutin huusi Favier'lle, joka palasi saatettuaan "kaunottaren" kassalle. — Kun tuo nainen on täällä, niin ette joudu milloinkaan valmiiksi... Hänkö nyt teistä huolisi.

— Yhtä paljon ainakin kuin minä hänestä, vastasi myyjä vihoissaan.

Mutta Hutin uhkasi ilmoittaa johtokunnalle, jos myyjät eivät käyttäytyneet kunnioittavasti asiakkaita kohtaan. Hutinista oli tullut hirviö kun hän toverinsa avulla oli saanut Robineau'n kukistetuksi ja päässyt hänen paikalleen, ja hän osoitti lupauksistaan huolimatta niin armotonta ankaruutta alaisiaan kohtaan, että nämä kannattivat nyt salaa Favier'ta.

— Kas niin, älkää vastatko, jatkoi Hutin ankarasti. — Herra Bouthemont kysyy teiltä fulardia, vaaleampia sävyjä.

Keskellä hallia tarjosi kesäsilkkien näyttely silmälle aamuhetken hienoimpia valonvivahtuksia, läpikuultavan vaaleita, punaisia, keltaisia, sinisiä heijastuksia, taivaankaareilta lainattuja. Siinä oli kankaita, kirkkaampia kuin kesäisen taivaan hattarat, keveämpiä kuin linnun pesästä lentävät untuvat, hienompia kosketukselle kuin kiinalaisen neitsyen iho. Siinä oli japanilaisia ja intialaisia kankaita, ruudukkaisia, kukikkaita, jotka johtivat mieleen hienohelmaisten naisten kävelyn toukokuun aamuna suurten puiden varjossa.

— Otan tämän, rouva Desforges sanoi osoittaen Ludvig XIV:n tyylistä kangasta, jonka vaalealle pohjalle oli siroteltu ruusukimppuja.

Favier'n mitatessa kangasta hän vielä kerran pyysi Bouthemont'ia sanomaan kenestä oli kysymys.

— Aion mennä valmiiden vaatteiden osastolle, sanoi hän, — katsomaan matkaviittoja... Kuulkaa, onko hän vaalea, tuo neiti, josta oli puhe?

Osastonjohtaja, joka alkoi käydä levottomaksi itsepintaisista kysymyksistä, hymyili vastaamatta.

Samassa Denise sattui kulkemaan ohi opastaessaan Liénard'in luo merinoita ostamaan rouva Boutarelin, tuon maaseudulta kotoisin olevan naisen, joka kävi Pariisissa kahdesti vuodessa tuhlatukseen Naisten Aarreatassa vaivoin säästämänsä rahat. Kun Favier valmistautui saattamaan rouva Desforges'ia, Hutin pysähdytti hänet tehdäkseen hänelle kiusaa.

— Teidän ei tarvitse mennä. Pyydetään neitiä saattamaan rouva.

Denise suostui heti ottamaan sekä ostoksen että laskun. Mutta hän oli hämillään niinkuin aina, kun kohtasi tuon miehen, jota hän ei voinut häpeämättä nähdä, ikäänkuin tämä olisi muistuttanut häntä vakavasta hairahduksesta. Niin suuresti unelman muisto painoi hänen omaatuntoansa.

— Kuulkaahan, kuiskasi rouva Desforges Bouthemont'ille, — tuo tyttö se kai on... Vai on hänet otettu takaisin palvelukseen?... Aivan varmaan, hän se on, josta kerroitte.

— Mahdollisesti, vastasi osastonhoitaja yhä vielä hymyillen ja vältellen suoraa vastausta, sillä hän oli päättänyt lujasti pitää nimen salassa.

Seuraten Deniseä rouva Desforges nousi hitaasti portaita. Hänen täytyi vähän väliä pysähtyä pitääkseen puoliaan yläkerroksista laskeutuvia joukkoja vastaan. Portaita kannattavat pylvääät tärisivät huomattavasti koko talon täyttävän elämän vaikutuksesta. Jokaisella portaalla seisoivat kummallakin puolella kaiteeseen lujasti sidottu mallinukke, jonkin erityisen vaatekappaleen näyttämistä varten, milloin kävelypuvun, milloin päällysvaateen, milloin aamupuvun. Niitä olisi voinut luulla voittokulun kunniaksi järjestetyksi kaksinkertaiseksi sotilasriviksi, niin suorina ja vakavina ne seisoivat kohottaen ilmaan pään asemesta kaulaan pistetyn hintalappupuikon, joka upposi flaneliin kuin tikari veriseen haavaan.

Vihdoin rouva Desforges pääsi toiseen kerrokseen, mutta törmäsi sellaiseen väenpaljouteen, että hänen täytyi pysähtyä hetkeksi. Hän näki nyt allaan alakerran osastot mahtavine ostajakuntineen, jonka läpi hän oli äsken raivannut tiensä. Näin ylhäältäpäin katsottuna se näytti aivan erilaiselta. Ihmisten päät, toinen toisensa vieressä, alta ei ruumista näkyneet, nousivat ja laskivat kuin valtameren aallot, kihisivät ja kuhisivat kuin muurahaispesässä. Valkeiden hintalappujen numerot näyttivät täältä vain hienoilta viivoilta, nauhakasat olivat litistyneet, flaneliniemeke halkaisi galleriaa kapeana muurina, kaidepuilla riippuvat matot ja kirjokutoiset silkit riippuivat hänen jalkojensa alla kuin kirkon laulajalehteriin ripustetut juhlastandaarit. Kauempana hän huomasi poikkipäin kulkevien gallerioiden polvekkeitä, niinkuin kellotornin hirsiristikolta näkee lähikatujen kulmia, missä ohikulkijat liikkuvat mustina täplinä. Varsinkin häntä hämmästytti se, että hän sulkiessaan kirjavien värien sekasorrosta väsyneet silmänsä tunsi vieläkin valtavammin ihmisjoukkojen läheisyyden oudosta, veden nousua muistuttavasta kohinasta ja ihmisruumiiden ilmaan haihduttamasta lämmöstä. Lattiasta kohosi hieno pöly täynnä naisesta lähteviä tuoksua, alusvaatteista ja niskasta, hameista ja hiuslaitteista, kirpeä, läpitukeva tuoksu, joka suitsutuksena häilyi tässä naisruumiin palvelukseen pystytetyssä temppelessä.

Mouret, joka vielä seisoivat Vallagnoscin seurassa lukusalin ovella veti mielihyvällä keuhkoihinsa tätä tuoksua ja päihtyen siitä toisti vieläkin:

— Kotonaanhan he ovat. Tiedän naisia, jotka päiväkaudet oleskelevat täällä, syövät leivoksia ja kirjoittavat kirjeensä. Yösija vain puuttuu.

Tämä leikinlasku huvitti Paulia, joka pessimismin ikävystyneisyydessä väitti mielettömäksi ihmisjoukkojen innostusta kauniisiin vaatteisiin. Usein kun hän kävi entistä koulutoveriaan tervehtimässä, hän tunsi lähtiessään melkein kiukkua nähtyään tämän niin ilosta uhkuvana keimailevan asiakkaittensa keskellä. Eikö yksikään noista tyhjästä ja sydämättömistä olennoista kyennyt opettamaan hänelle olemisen turhuutta? Mutta tänään Octave tuntui menettäneen tavallisen tasapainonsa. Hän, joka tavallisesti suhtautui asiakkaittensa innostuttamiseen leikkausta toimittavan lääkärin tasaisella tyyneydellä, näkyi nyt myös joutuneen tavaratalon polttavan intohimon valtaan. Hän oli huomannut Denisen ja rouva Desforges'in nousevan yhdessä portaita, ja hänen puheensa oli käynyt äänekkäämmäksi, hänen liikkeensä rajuimmiksi, ja vaikka hän ei tahtonut kääntää päätään sinnepäin, hän kiihtyi yhä enemmän sitä myöten kun tunsi heidän lähestyvän. Puna kohosi hänen kasvoilleen, ja hänen silmissään paloi kipinä sitä samaa tulta, joka pitkin päivää oli hehkunut hänen asiakkaittensa katseissa.

— Kyllä taitavat varastaa teiltä, kuiskasi Vallagnosc, joka huomasi joukossa epäilyttäviä kasvoja.

Mouret levitti kätensä.

— Varastavat kyllä, hän vastasi, — varastavat niin, että on vallan uskomatonta.

Hermostuneesti, hyvillään siitä, että sai tästä keskustelunaiheen, hän luetteli loppumattomiin esimerkkejä, kertoi tapahtumia ja luokitteli varkaat. Ensiksi hän mainitsi ammattivargaat, jotka tekivät

vähemmän vahinkoa, sillä poliisi tunsivat heidät melkein kaikki. Sitten tulivat kleptomaanit, uudenaikaista mielisairautta potevat, joka mielisairaus arveltiin suurmyymälöiden tuottamien kiusauksien tulokseksi. Ja lopuksi olivat raskaana olevat naiset, joiden kiihko kohdistui johonkin erityiseen tavaralajiin. Niinpä poliisi oli esimerkiksi eräältä tällaiselta naiselta löytänyt kaksisataaneljäkymmentäkahdeksan paria ruusunpunaisia käsineitä, jotka oli varastettu Pariisin eri käsinekaupoista.

— Sentähdenkö naisten silmissä heidän täällä käydessään on niin outo katse? sanoi Vallagnosc. — Häpeätä ja ahneutta niinkuin raivostuneen eläimen katseessa. Sitä ihmettelinkin!... Kunniallisuutta täällä todellakin opetetaan ihmisille!

— Minkä minä sille taidan? vastasi Mouret. — Joskin koetammekin kotiuttaa heidät tänne, niin emme kuitenkaan voi sallia heidän vievän tavaroita maksamatta... Ja sangen hienojakin naisia saadaan kiinni sellaisesta. Viime viikolla esimerkiksi meidän täytyi haastaa oikeuteen eräs apteekkarin sisar ja erään hovioikeudenneuvoksen rouva. Teemme mitä voimme epäkohdan poistamiseksi.

Hän keskeytti osoittaakseen toverilleen isä Jouvea, joka nauhaosastolla parhaillaan piti silmällä erästä raskaana olevaa naista, joka liikkui varovasti tungoksessa ystävättären seurassa.

— Kyllä hän saa naisen kiinni, jatkoi Mouret, — hän tietää kyllä kaikki heidän kepposensa.

Mutta hänen äänensä vavahti eikä hänen naurussaan ollut enää luonnollista kaikua. Denise ja Henriette, joihin hän koko ajan oli salaa vilkuillut, olivat nyt saapuneet hänen luokseen ja kulkivat hänen takanaan päästyään suurella vaivalla väentungoksen läpi. Hän kääntyi ja tervehti asiakastaan hienotunteisen ystävän tavoin, joka ei tahdo saattaa naista panettelun alaiseksi pysähdyttämällä hänet keskellä tungosta. Mutta rouva Desforges, jonka epäluulo oli hereillä, oli huomannut minkä katseen hän oli luonut Deniseen. Tämä oli varmaan se tyttö, joka hänen kanssaan kilpaili Mouret'n rakkaudesta ja jonka nähdäkseen hän oli tullut tänne.

Valmiiden vaatteiden osastolla neidit olivat pyörällä päästään. Kaksi myyjätärtä oli sairastunut, ja rouva Frédéric, alijohtajatar, oli muutta mutkitta ottanut eron juuri avajaisjuhlan aattona ja hakenut palkkansa kassasta. Hän pakeni kiireisimpänä hetkenä välittämättä Aarraitasta sen enempiä, kuin mitä tämä palvelijoistaan välitti. Tästä keskusteltiin osastolla kiireestä huolimatta. Clara, joka sai kiittää Mouret'n oikkuu siitä, että hänet vielä pidettiin osastolla, hyväksyi rouva Frédéricin käytöksen sanoen sitä nokkelaksi. Marguerite kertoi, kuinka Bourdoncle lähdestä kuullessaan oli suuttunut silmittömästi, ja Aurélie rouva julisti, että hänen mielestään rouva Frédéric ei ollut koskaan uskonut kenellekään salaisuuttaan, joku luuli tietävänsä, että hän oli eronnut tavaratalosta mennäkseen naimisiin erään miehen kanssa, joka omisti kylpylän lähellä kauppahallia.

— Matkapuvunko rouva haluaa? Denise kysyi rouva Desforges'ilta tarjottuaan hänelle tuolin.

— Niin, vastasi rouva Desforges, joka halusi olla epäkohtelias.

Osaston uusi sisustus oli arvokas ja upea, korkeita, leikkauksin koristettuja tammikaappeja ja suuria seinäpintojen levyisiä peilejä. Paksu lattiamatto tukahdutti askelten äänen. Denisen hakiessa matkapukuja rouva Desforges, joka katseli uutta huonetta, sattui näkemään kuvansa peilissä ja unohtui tutkimaan sitä. Oliko hän siis tulossa vanhaksi, koska häntä petettiin tuollaisen tyttörievun takia? Peiliin kuvastui osasto kokonaisuudessaan kaikkine komeuksineen, mutta Henriette ei nähnyt muuta kuin kalpeat kasvonsa eikä kuullut kuinka Clara hänen takanaan supatteli kertoen Margueritelte rouva Frédéricin viekkaudesta, kun tämä joka ilta ja aamu kulki Choiseulin kauppakujan kautta uskotellakseen muille, että asui Seinen vasemmalla rannalla.

— Tässä viimeiset mallimme, sanoi Denise. — Meillä on niitä useita värejä.

Hän levitteli rouva Desforges'in nähtäväksi neljä tai viisi asua. Tämä katseli niitä halveksivasti, ja hänen kasvonsa kävivät yhä kovemmiksi, sitä mukaa kun hän niitä tarkasteli. Toisessa oli liiaksi poimuja, ja vaate näytti ahtaalta. Toinen oli olkapäistä jäykkä, kulumikas niinkuin kirveellä veistetty. Jos olikin matkalle lähdettävä, niin ei kuitenkaan tarvinnut pukeutua vahtikojuksi.

— Näyttäkää muita, neiti!

Denise levitteli uusi vaippoja ja käänsi entiset kokoon vähääkään tuskastumatta. Tämä leppeä kärsivällisyys vasta oikein suututti rouva Desforges'ia. Alinomaa hänen katseensa palasi peiliin, missä hän näki oman kuvansa Denisen kuvan vieressä, ja hän alkoi verrata niitä toisiinsa. Oliko mahdollista, että tuollaiselle vähäpätöiselle olennolle annettiin arvoa hänen rinnallaan. Nyt hän muisti: sehän se oli, tuo taitamaton vasta-alkaja, joka oli näyttänyt tyhmältä ja kömpelöltä kuin hanhipaimen. Hän osasi tietenkin nyt esiintyä sievemmin, ja aika näppärältä hän näytti säntillisessä silkkipuvussaan. Mutta mikä vaatimattomuus, mikä jokapäiväisyys!

— Koetan löytää rouvalle lisää malleja, Denise sanoi tyynesti.

Hänen palattuaan sama meno alkoi uudestaan. Milloin kangas oli liian raskasta, milloin se ei ollut minkään arvoista. Rouva Desforgeries kääntyi, korotti ääntään ja koetti vetää puoleensa Aurélie rouvan huomion aiheuttaakseen Deniselle nuhteita. Mutta palattuaan palvelukseen Denise oli vähitellen päässyt koko osaston suosioon ja oli kuin kotonaan. Aurélie rouvakin tunnusti hänet harvinaisen hyväksi myyjättäreksi hänen yhtämittaisen lempeytensä ja hilpeän mielenlaatunsa takia, ja sentähden hän nytkin vain kohautti olkapäitään asiaan enempää sekaantumatta.

— Voisiko rouva kenties sanoa minkä mallisen haluatte? toisti Denise väsymättömän kohteliaasti.

— Hyvä sanoa, kun ei ole mitään saatavana! huudahti rouva Desforgeries.

Mutta samassa hän hämmästyneenä vaikenä tuntien olkapäätään kosketettavan ja huomasi vieressään rouva Marty. Ostokiihkonsa ajamana tämä oli matkallaan tavaratalossa päässyt näin pitkälle kuljettaen mukanaan kokonaista tavarakuormaa, missä oli solmioita, käsineitä, päivänvarjo, hameita, pyyheliinoja, verhoja, lamppu, kolme olkimattoa ynnä muuta, niin että myyjä säästääkseen käsivarttansa, joka oli vähällä katketa taakan painosta, oli asettanut koko kasan tuolille ja laahasi sitä jäljessään.

— Vai matkapuvun te ostate? rouva Marty sanoi.

— Hyvä Jumala, en toki. Niistä ei ole mihinkään.

Mutta rouva Marty oli jo sattunut näkemään raitaisen päällysvaatteen, joka miellytti häntä. Hänen tyttärensä oli jo sitä tutkimassa. Silloin Denise kutsui luokseen Margueriten, joka totellen toverin viittausta ei ujostellut tyrkyttäessään ostajalle viimevuotista tavaraa edullisena kauppana. Margueriten vannottua, että tavarahan hinta oli jo kaksi kertaa alennettu, ensin sadastaviidestäkymmenestä sataankolmeenkymmeneen ja sitten sataankymmeneen, rouva Marty ei jaksanut enää vastustaa. Hän osti, ja hänen seurassaan oleva myyjä luovutti tuolin tavaroihin ja laskuineen.

Mutta rouvien takana osasto myynnin touhusta huolimatta jatkoi juoruamista rouva Frédéricistä.

— Vai oli hänelläkin omansa? kyseli muuan pikku myyjätär, uusi tulokas osastolla.

— Oli, tuo kylpylän isäntä, vastasi Clara. — Ei ole tuollaisiin tasaisiin leskirouviin luottamista.

Margueriten kirjoittaessa pukua laskuun rouva Marty kääntyi rouva Desforgeries'in puoleen iskien merkitsevästi hänelle silmää ja osoittaen Claraa.

— Tiedättehän, kuiskasi hän, — tuossa on Mouret'n viimeinen oikku.

Rouva Desforgeries katsoi hämmästyneenä ensin Claraan, sitten Deniseen ja vastasi:

— Ei toki tuo pitkä, tuo pieni kai se on.

Kun rouva Marty ei uskaltanut pysyä väitteessään, rouva Desforgeries lisäsi kovemmalla äänellä, jossa oli hienon naisen ylenkatsetta palvelijatarta kohtaan:

— Tai kenties kumpikin, kuka sen tietää.

Denise kuuli sen. Hän loi kirkkaan ja suoran katseen tuohon tuntemattomaan rouvaan. Äkkiä hänelle tuli mieleen, että siinä oli isännän ystävätär, josta hänelle oli kerrottu ja jonka luona hänen sanottiin käyvän. Hänen katseestaan kuvastui silloin niin paljon surumielistä arvokkuutta ja viatonta suorutta, että Henrietten täytyi hävetä.

— Koska teillä ei ole mitään kunnollista näytettävää, rouva Desforgeries sanoi jyrkästi, — viekää minut kävelypukuosastolle.

— Odottakaahan, huudahti rouva Marty, — minäkin tulen mukaan... Minun piti katsoa Valentinelle pukua.

Marguerite tarttui tuoliin ja laahasi sitä jäljessään, kuluipa se taikka ei kyydissä, Denisellä sitävastoin ei ollut muuta kantamista kuin rouva Desforgeries'in ostama kangas. Nyt kun kävelypukuosasto oli sijoitettu toiseen kerrokseen, talon toiseen päähän, täytyi kulkea kokonainen matka. Marguerite kulki ensimmäisenä, tuolinsa eteen valjastettuna, raivaten hitaasti toisille tietä. Jo valkotavaraosastolla rouva Desforgeries alkoi valittaa. Naurettavia kerrassaan tavaratalot, missä täytyi kulkea peninkulma ostaakseen jonkun tavarahan. Rouva Martykin sanoi kuolevansa uupumukseen, ja sittenkin väsymys, raukea voimattomuus tavaraläjien keskellä tuotti hänelle suurta nautintoa. Mouret'n nerokas keksintö ei ainakaan hänen kohdallaan mennyt hukkaan. Matkalla hän pysähtyi jokaiselle osastolle.

Valkotavaraosastolla hän osti paitoja Paulinelta, jonka täytyi nyt astua valjaisiin ja päästää Marguerite vapaaksi. Rouva Desforges olisi voinut jatkaa matkaansa päästääkseen nopeammin Denisen luotaan, mutta hän tuntui olevan mielissään, kun tiesi tämän nöyränä ja vaatimattomana odottavan, missä hän vain suvaitsi viivytellä neuvoakseen tuttavaansa. Kapalovaateosastolle rouvat jäivät ihmettelemään ostamatta kumminkaan mitään, mutta sitten rouva Marty taas alkoi tuhlata rahojaan milloin mustaan silkikureliiviin, milloin nahkasiin hihanreunuksiin, joita vuodenajan tähden myytiin halvalla, milloin venäläisiin pitseihin, joilla koristettiin pöytäliinoja. Hänen perässään seuraava tavarakuorma kohosi yhä korkeammaksi ja kävi niin raskaaksi, että tuoli rusahteli sen painosta. Myyjä toisensa perästä otti haltuunsa ostokset, mikä kävi sitä vaivalloisemmaksi mitä mahtavammaksi kuorma paisui.

— Tätä kautta, rouva, Denise sanoi jokaisen pysäyksen jälkeen, aina yhtä kohteliaasti.

— Mutta tämä on mieletöntä! huudahti rouva Desforges. — Emmehän koskaan pääse perille. Miksi ei kävelypukuosasto ole valmiiden vaatteiden osaston vieressä?... Harmillista...

Rouva Marty, silmät suurina, päihtyen ohitse vilahtavien kallisarvoisten tavaroiden kirjavuudesta, kuiskasi toistamiseen:

— Hyvä Jumala, mitähän mieheni sanoo! Oikeassa olette, ei tässä talossa ole mitään järjestystä. Aivan täällä eksyy ja joutuu kaikenlaisiin kiusauksiin.

Keskusportaiden lavalla oli ehkä ahtainta. Mouret, jonka mielestä siellä oli ollut liiaksi käyttämätöntä alaa ja joka tahtoi tungosta joka paikkaan, oli järjestänyt sinne korutavaroiden näyttelyn, missä tarjottiin kaupaksi kullattuita sinkkimaljakoita, matkalaukkuja, likööripullokoteloita ja muuta sellaista. Sitä paitsi eräs myyjistä oli saanut luvan asettaa sinne pienen pöydän, missä oli näytteillä japanilaisia ja kiinalaisia tavaroita, joita naiset kilvan ostivat niiden halvan hinnan tähden. Niiden menekki oli niin odottamattoman suuri, että Mouret päätti kehittää tätä kaupanhaaraa. Rouva Martykin odottaessaan tuoliaan jota kaksi poikaa kantoi toiseen kerrokseen, osti kuusi norsunluunappia, silkkisiä hiiriä ja emalilla päällystetyn tulitikkukotelon.

Toisessa kerroksessa jatkettiin matkaa. Denise, joka aamusta alkaen oli kiertänyt taloa saattamassa asiakkaita, oli menehtymäisillään uupumuksesta, mutta hän ei menettänyt malttiaan, vaan esiintyi edelleen yhtä hymyilevän kohteliaana. Verhoiluosastolla tuli uusi pysähdys, sillä siellä rouva Marty mieltäytyi erääseen herttaiseen kretonkikankaaseen, ja huonekaluosastolla eräs ompelupöytä pidatti tätä ostohaluista rouvaa. Hänen kätensä vapisivat, ja nauraen hän pyysi rouva Desforges'ia estämään häntä ostamasta enempää, kun rouva Guibalin tulo käänsi huomion puoleensa. Rouvat seurasivat häntä matto-osastolle, jossa hän ilmoitti haluavansa palauttaa viisi päivää sitten ostamansa itämaiset verhot. Myyjä, rotevakasvuinen, suunnattomien kuormien nostamiseen tottunut mies, jota hän seisoltaan puhutteli, oli harmissaan palauttamisesta, joka uhkasi riistää häneltä hänen myyntipalkkionsa. Hän koetti saattaa ostajan hämilleen vainuten jotakin tapahtuneen, ehkä olisi ollut tanssiaiset, joissa nämä Aarreaitasta ostetut ja nyt palautettavat verhot olivat olleet koristeina; hän oli kuullut säästäväsien porvarirouvien toisinaan tekevän niin välttääkseen vuokramenoja verhoilijalle. Oli kai rouvalla jokin syy palauttamiseen; jos eivät värit tai malli miellyttäneet, niin hän näyttäisi mielellään jotakin muuta, heillä oli sangen runsas valikoima. Jokaiseen hänen huomautukseensa rouva Guibal, hallitsijattaren varmuus koko olennossaan, vastasi tyyneesti, etteivät verhot miellyttäneet häntä enää, ryhtymättä sen tarkempiin selityksiin. Hän ei suostunut katsomaan muita verhoja, ja myyjän täytyi alistua kumartaen, sillä myyjien oli käsky ottaa takaisin palautetut tavarat silloinkin, kun selvästi näkyi, että niitä oli käytetty.

Rouvat poistuivat yhdessä. Rouva Marty valitti katuvansa ompelupöydän ostoa, koska ei tarvinnut sellaista, mutta rouva Guibal lohdutti häntä levollisella äänellä:

— Vähäpää siitä, hän sanoi, — voitte palauttaa pöydän. Eihän se ole sen kummempaa, näittehän... Antakaa vain tuoda se kotinne ja asettaa salinne koetteeksi. Jollei se sitten miellytä, niin lähettäkää takaisin. Sillähän siitä pääsette.

— Niin, tosiaankin, huudahti rouva Marty. — Jos mieheni suuttuu, niin palautan kaikki.

Nyt hän tiesi millä puolustautua eikä sen koommin enää hillinnyt itseään, vaan osti mitä eteen sattui ajattelemtakaan palauttamista, sillä hän ei ollut niitä naisia, jotka luopuvat hankkimastaan hyvästä.

Vihdoinkin rouvat saapuivat kävelypukuosastolle. Denise aikoi luovuttaa rouva Desforges'in ostaman kankaan eräälle osaston myyjättärelle, kun Henriette äkkiä tuntui muuttavan mieltään ja sanoi, että hän päätti sittenkin ottaa erään koettamistaan matkapuvuista, sen vaaleanharmaan. Denisen täytyi suostua odottamaan saattaakseen hänet takaisin valmiiden vaatteiden osastolle. Denise ei ollut vihainen; hän ymmärsi, että toinen tahtoi nöyryyttää häntä kohtelemalla häntä käskyläisenään, mutta hän oli vannonut täyttävänsä joka kohdassa velvollisuutensa ja pysyi edelleen tyyneenä huolimatta kapinallisen ylpeytensä vastaväitteistä. Rouva Desforges ei ostanut mitään kävelypukuosastolta.

— Voi, äiti, Valentine huudahti, — katso tuota sievää pukua!
Sopisikohan se minulle?

Rouva Guibal selitti hiljaa rouva Martylle, kuinka hänen oli tapana tehdä. Jos hän mieltä johonkin tavaratalon pukuun, hän käski lähettää sen kotiin, otti siitä mallin ja palautti sen sitten takaisin. Rouva Marty ei muuta neuvoa tarvinnut, vaan osti heti puvun tyttärelleen kuiskaten:

— Niin tosiaankin. Olettepa te käytännöllinen, hyvä rouva.

Tuolista oli täytynyt luopua. Se oli jätetty huonekaluosastolle ompelupöydän viereen. Taakka oli käynyt liian raskaaksi. Tavarat koottiin erääseen kassaan toimitettaviksi sitten lähettämöön.

Taas seurue lähti harhailemaan, yhä Denisen saattamana. Heidät nähtiin uudelleen osastoilla, portaita kiipeämässä, gallerioita vaeltamassa. Joka paikassa he tapasivat ystäviä ja tuttavita, viivytelivät ja puhelivat. He sattuiivat myös tapaamaan rouva Bourdelais'n lapsineen, joka palasi lukusalista. Lapsilla oli kaikilla oma kannettavansa. Madeleinella oli kainalossa käärö, jossa oli puku, Edmond heilutti käsivarrellaan kokonaista kasaa pieniä kenkiä, nuorin, Lucien, ylpeili komea sotilaslakki päässä.

— Vai olet sinäkin täällä, rouva Desforges sanoi nauraen entiselle koulutoverilleen.

— No älähän muuta, vastasi rouva Bourdelais. — Olen aivan vihoissani. Nyt he jo käyttävät hyväkseen lapsiraukkoja langettaakseen meitä kiusaukseen. Te tiedätte kyllä, olenko tuhlaavainen itseni tähden. Mutta kuka voi kieltää lapsilta mitä heidän mielensä tekee. Olin tuonut heidät tänne huvimatkalta ja nyt minä tyhjennän koko tavaratalon.

Mouret, joka käveli vielä Vallagnoscin ja herra de Boves'in kanssa, sattui kuulemaan mitä hän sanoi ja katsoi häneen hymyillen. Rouva Bourdelais huomasi sen ja puoleksi leikillä, puoleksi täydellä todella valitti hänellekin noista äidin hellyydelle viritetyistä satimista. Ajatus, ettei hänkään pystynyt pysymään lujana, kiusasi häntä, ja Mouret, joka huomasi sen, nautti voitostaan. Herra de Boves oli toiminut niin taitavasti, että oli päässyt jälleen rouva Guibalin lähelle, jota hän nyt seurasi koettaen vieläkin eksyttää Vallagnoscin luotaan; mutta tämä, joka oli väsynyt tungokseen, kiirehti seuraamaan häntä. Denisen oli jälleen täytynyt pysähtyä odottaakseen rouvia. Hän seiso heihin selin, eikä Mouret puolestaan ollut häntä näkevinään. Rouva Desforges, joka piti heitä silmällä, ei tästä lohduttanut; päinvastoin hänen mustasukkaisuudesta teroittunut katseensa oivalsi heti mitä hänen tuli ajatella, ja hän mietti kuinka todistaisi Mouret'n syylliseksi tämän kulkiessa hänen vieressään talon kohteliaana isäntänä.

Herra de Boves ja Vallagnosc, jotka menivät edellä rouva Guibalin kanssa, saapuivat pitsiosastolle. Tämä oli sijoitettu loisteliaasti sisustettuun saliin, jonka kaapit olivat täynnä leikkauksin koristettuja laatikoita. Punaisella sametilla päällystettyjen patsaiden ympärillä kierteli valkeita pitsejä, ja pitsikiehkuroita riippui katossa huoneen päästä päähän. Pöydät olivat kukkuroillaan valenciennekääröjä ja kaikenlaisia sekä koneella kudottuja että käsin nyplättyjä töitä. Perällä kaksi naista katseli pitsejä, joita Deloche levitteli sinipunervalla silkillä päällystettyä näytetäulua vastaan. He näkyivät epäroivän mitä ottaa.

— Odottakaa, sanoi Vallagnosc hämmästyneenä, — tehän sanoitte rouva de Boves'in olevan sairas...
Mutta tuossahan hän on näytetäulun edessä neiti Blanchen kanssa.

Kreivi säpsähti vilkaisten vastoin tahtoaan rouva Guibaliin.

— Tosiaankin, sanoi hän.

Salissa oli hyvin kuuma. Asiakkaat, jotka olivat vähällä tukehtua, katselivat ympärilleen kiiltävin silmin, kasvot kalpeina. Kaikista tavaratalon kiusauksista tämä osasto oli vaikein vastustaa, se oli lankeemuksen varmin valmistaja, kadotuksen kuilu, johon väkevimmätkin sortuivat. Kädet eksyivät väkisinkin uhkuviin pitsikasoihin, ja hivelemisen nautinto värisytti sormia.

— Kyllä perheenne nyt taitaa tuhlata koko omaisuutenne, jatkoi Vallagnosc, jota kohta nauratti.

— Eikö mitä, sanoi kreivi, jolla ei ollut syytä pelkoon, sillä hän tiesi, ettei antanut vaimolleen mitä tuhlata.

Kreivitär, joka tyttärensä kanssa oli kiertänyt kaikki osastot mitään ostamatta, oli nyt pitsiosastolle jouduttuaan sitä suuremman ostohimon vallassa, koska hänen oli täytynyt kieltää itseltään vähimmänsä oikun tyydyttäminen. Hän jaksoi tuskin enää pysyä pystyssäkään myyntipöydän edessä. Hänen pitsiläjänsä uponnut kätensä kävi raukeaksi, ja hän tuns kuuman väreen kohoavan käsivarsia myöten olkapäihin saakka. Äkkiä, kun hänen tyttärensä katsoi toisaanne ja myyjä sattui hetkeksi poistumaan, hän tarttui nypläyskääröön pistääkseen sen päällysvaippansa alle. Mutta hän päästi sen

säpsähtäen kädestään kuullessaan samassa Vallagnoscin sanovan hilpeästi:

— Nytpä yllätin teidät, rouva!

Kreivitär oli käynyt aivan kalpeaksi eikä tiennyt mitä vastata. Sitten hän selitti, että oli tuntenut itsensä paremmaksi ja tahtonut käydä hengittämässä raitista ilmaa virkistykseen. Huomatessaan, että hänen miehensä oli rouva Guibalin seurassa, hän tointui kokonaan ja katsoi tätä niin arvokkaan näköisenä, että tämä kiirehti sanomaan:

— Kävelin täällä rouva Desforges'in kanssa, kun nämä herrat sattuiivat tulemaan vastaan.

Samassa toisetkin rouvat saapuivat. Mouret oli saattanut heidät tänne asti ja pidätti heitä vielä vähän aikaa osoittaakseen heille isä Jouvea, joka yhä seurasi raskaana olevaa naista ja hänen ystävätärtään. Merkillistä, kuinka paljon varkaita saatiin kiinni varsinkin pitsiosastolla! Rouva de Boves kuunteli heidän puhettaan ja kuvitteli mielessään miltä hän itse olisi näyttänyt kahden santarmin välissä kulkemassa, hän, neljänkymmenenviiden vanha, muhkea rouva, ylhäisen virkamiehen puoliso. Mutta omantunnon vaivoja hänellä ei ollut; päinvastoin hän ajatteli, että hänen olisi pitänyt pistää pitsikäärö hihaan. Sillä välin Jouve, joka ei enää jaksanut odottaa, että tapaisi varjostamansa naisen itse teosta, ja joka luuli tämän pistäneen taskuihinsa yhtä ja toista niin taitavasti, että se oli jäänyt häneltä huomaamatta, päätti vihdoinkin pidättää hänet. Mutta vietyään hänet syrjään ja tutkittuaan hänen vaatteitaan hän suuresti hämmästyi, kun ei löytänyt mitään, ei solmiota ei edes nappiakaan. Mutta ystävätär oli kadonnut. Äkkiä asia selveni Jouvella. Tämän naisen tehtävä oli vain vetää järjestyksenvalvojan huomio puoleensa toisen varastaessa.

Asia huvitti suuresti rouvia. Mouret hiukan hämillään sanoi vain:

— Eipä isä Jouve tällä kertaa onnistunutkaan... Mutta uskokaa minua, kyllä hän toiste tietää.

— Oh, päätteli Vallagnosc, — ei hänestä taida olla virkaansa... Ja sitä paitsi, kuka käski teidän levittää kaikkialle niin paljon komeuksia? Oma syynne, jos teiltä varastetaan. Ei pidä johdattaa turvattomia naisia sellaisiin kiusauksiin.

Tämä viimeinen huomautus oli kuin päivän loppusävel, ja se kajahti kimeästi tavaratalon kuohuttavassa kuumeessa. Naiset erosivat toisistaan ja kiersivät pois mennessään vielä kerran sekaisin pengottuja osastoja. Kello oli neljä, ja auringon viistoon lankeavat säteet tulvivat laajoista ikkunoista kirkastaen syrjästä hallien lasiruutuja. Tähän tulipalon hohdetta muistuttavaan kirkkauteen kohosi kultaisena höyrynä väkijoukon jalkojen nostattama paksu pöly. Keskushallia pitkin kulki leveä valokuova, jonka leimuavaa pohjaa vasten kuvastui kiertoportaiden ja riippusiltojen ilmassa notkuva rautaverkko. Kattofriisien mosaiikit ja fajanssit välkähtelivät, ja runsaat kultaukset sytyttivät tuleen seinien vihreät ja punaiset maalaukset. Kokonaisuus näytti hehkuvalta roviolta, missä paloivat tavaränäyttelyt, käsine- ja solmiopalatsit, nauha- ja pitsikiehkurat, villa- ja puuvillakankaiden pinot, silkki- ja fulardikukkia kasvavat kukkasarat. Peilit heittivät häikäiseviä heijastuksia, päivävarjojen pingoitettut silkit hohtivat niinkuin metallikilvet, ja etäällä, varjossa uinuvien alueiden tuolla puolen, puhkesi kaukaisia kirkkauksia, kultaisessa loisteessa kylpeviä osastoja.

Tämän viimeisen hetken kestäessä, keskellä tätä tulista kuumuutta naiset hallitsivat. He olivat väkiryynnäköillä vallanneet tavaratalon ja pystyttäneet leirinsä luhistuneiden tavarakasojen keskelle. Uupuneet ja huumaantuneet myyjät olivat muuttuneet heidän orjikseen, heidän tavaroikseen, joiden suhteen he menettelivät mielensä mukaan tyrannin julmuudella. Suurikokoiset naiset työnsivät tyrkkien tieltään mitä eteen sattui; pienikasvuisetkin tekeytyivät mahtaviksi vaatien itselleen tilaa. Kaikki he liikkuivat pää pystyssä, ujostelematta, niinkuin kotonaan, nauttien talon tarjoamista sulouksista ja keräten huostaansa minkä voivat. Rouva Bourdelais, joka halusi menoistaan korvausta, oli vienyt lapsensa toisenkin kerran tarjoiluhuoneeseen, jonne muutkin ostajat nyt töytäsivät kuin nälkään nääntyvät. Äidit niinkuin lapsetkin ahmivat. Kahdeksankymmentä litraa mehua ja seitsemänkymmentä pulloa viiniä oli juotu siitä kun ovet avattiin. Ostettuaan matkapukunsa oli rouva Desforges pyytänyt kassasta malleja; sitten hän oli lähtenyt pois miettien kuinka saisi Denisen luokseen kotiinsa nöyryyttäkseen häntä Mouret'n läsnäollessa. Heidän käytöksestään hän sitten päätelisi millä kannalla asiat olivat. Herra de Boves'n onnistui vihdoinkin pujahtaa seurastaan pakoon ja hän katosi rouva Guibalin kanssa tungokseen, kun taas rouva de Boves Blanchen ja Vallagnoscin seurassa meni omalle taholleen pyydettyään itselleen ilmapallon, vaikka eivät olleet mitään ostaneetkaan. Olihan hänellä ainakin se kotiin vietäväksi, niin ettei hänen tarvinnut palata tyhjin käsin, ja saattoihan hän sitten antaa sen ovenvartijan pikku tyttäreille. Ilmapalloja oli jaettu neljättäkymmentätuhatta, ja kaikki olivat kelluttuaan kotvan aikaa tavaratalon kuumassa ilmassa lähteneet Pariisin katuja kiertämään ja kohottamaan taivaaseen Naisten Aarreaitan nimeä.

Kello löi viisi. Äskeisestä seurueesta rouva Marty tyttärineen oli ainoa, joka viivytteli tavaratalossa päivän myrskyiseen loppukohtaukseen asti. Hän ei voinut riistäytyä irti; hän palasi aina takaisin, vaikka

ei tarvinnut mitään, kyllästymättömän uteliaisuutensa ajamana. Tällä hetkellä mainostamisen ruoskimat joukot menettivät viimeisenkin järkensä. Sanomalehti- ja seinäilmoituksiin tuhlatut tuhannet, kaikkiin maailman ääriin lähetetyt sadattuhannet hintaluettelot kantoivat hedelmänsä ja vaikuttivat kiihottavasti naisten hermoihin kukkaroidenkin käytyä tyhjiksi. Mouret'n kaikki keksinnöt, hinnanalennusjärjestelmä, tavarain palauttamisoikeus ja nuo lukemattomat ylellisyystavarat, joita lakkaamatta ilmestyi uusia, täriseyttivät ostajien aivoja. Rouva Marty viivytteli huutokauppapöytien edessä kuunnellen myyjien käheiksi käyneitä ääniä, kassaan vierivien kultarahojen helinää ja pohjakerrokseen heitettyjen tavarapakettien putoamista. Hän kiersi vieläkin kerran alakerran osastoja katsellakseen silkki- ja villakankaita, käsineitä ja solmioita. Sitten hän kiipesi yläkertaan notkuvia portaita ja siltoja myöten, palasi valmiiden vaatteiden, valkotavaroiden ja pitsien osastoille ja ulotti matkansa huonekalu- ja makuuvaateosastoihin asti. Joka paikassa myyjät ja myyjättäret, Hutin, Favier, Liénard ja Mignot, Deloche, Pauline, Denise, vaikka tuskin enää jaksoivat pystyssä pysyä, saavuttivat ihmeellisiä tuloksia käyttäen hyväkseen ylimmilleen yltynttä ostokuumetta. Kuume oli pitkin päivää kiihtymistään kiihtynyt sitä myöten kun kankaista lähtevät hajut olivat kohonneet naisten päähän. Innostus oli nyt leimahtanut ilmituleen ilta-auringon paahtaessa. Rouva Martyn kasvot olivat kiihottuneet ja hermostuneet niinkuin viinistä juopuneen lapsen. Hänen sisään tullessa kirkkaat silmänsä ja ulkoilman pakkasesta raitistuneet kasvonsa olivat vähitellen tylsyneet kaikkien komeuksien, värien ja intohimoja yllyttävien tuoksujen vaikutuksesta. Kun hän vihdoinkin päätti lähteä ilmoitettuaan kassaan, että aikoi maksaa kotona hirvittävän korkeaksi kohonneen laskunsa, hänellä oli sairaan kuihtuneet kasvot ja laajentuneet, elottomat silmät. Ovikäytävällä hänen täytyi taistella henkensä kaupalla ennenkuin pääsi irti tungoksesta. Sitten katukäytävälle jouduttuaan ja löydettyään tyttärensä, josta oli eksynyt, häntä värisytti ilman viileys ja häntä alkoi peloittaa suurmyymälöiden hermoja kiihottava meno.

Illalla, kun Denise palasi päivälliseltä, makasiinin poika toi hänelle sanan:

— Neiti, teitä odotetaan johtokunnassa.

Denise oli kokonaan unohtanut johtajan aamulla antaman käskyn ja kiirehti nyt kutsua noudattamaan. Mouret odotti häntä seisoen pöytänsä ääressä. Denise jätti oven auki tullessaan.

— Olemme tyytyväisiä teihin, sanoi Mouret, — ja olemme tahtoneet palkita teitä... Tiedättehän miten sopimattomalla tavalla rouva Frédéric on eronnut palveluksesta. Huomispäivästä lähtien saatte astua hänen sijalleen alajohtajattaren paikalle.

Denise kuunteli häntä jäykkänä hämmästyksestä. Hän kuiskasi vapisevalla äänellä:

— Mutta, herra, onhan osastolla muita, vanhempia.

— Olkoon vain, jatkoi Mouret, — mitä se tekee? Te olette taitavin ja luotettavin, ja minä valitsen teidät. Se on luonnollista... Ettekö ole siitä mielissäanne?

Denise punastui. Ensi hetken säikähdys suli siihen äärettömään autuuden tunteeseen, joka syntyi hänen rinnassaan tuon odottamattoman yllätyksen johdosta. Miksi olikaan hänen mieleensä ensimmäiseksi johtunut muiden arvelut hänen onnensa johdosta, kun se joutuisi heidän tiedokseen. Häntä alkoi hävettää suuresta kiitollisuudestaan huolimatta. Mouret katseli hymyillen tyttöä, joka seiso siinä yksinkertaisessa mustassa silkkipuvussaan, komea tukka ainoana koristeenaan. Kuinka hänen olemuksensa olikaan hienostunut, hänen ihonsa valkea ja hänen kasvojensa ilme lempeä ja vakava! Tuo sairaalloisen näköinen pikku tyttö, joka ei osannut herättää kenenkään huomiota, oli kehittynyt sanomattoman viehättäväksi naiseksi.

— Olette kovin hyvä, herra, sammalsi Denise. — En tiedä kuinka kiittää...

Mutta hän ei päässyt jatkamaan. Ovessa näkyi Lhomme, joka terveellä kädellään kantoi nahkaista säkkiä, ja toisella, vaivaisella käsivarrellaan painoi rintaansa vasten suunnatonta salkkua. Hänen takanaan hänen poikansa Albert vapisten taakkansa painosta toi sylissään kokonaisen kuorman muita säkkejä.

— Viisisataakahdeksankymmentäseitsemän tuhatta kaksisataakymmenen frangia kolmekymmentä centimea, huusi kassanhoitaja, jonka kuluneet kasvot kirkastuivat tuloksen johdosta päivänpaisteiksi.

Niin suuriksi eivät päivän tulot Aarraitassa koskaan ennen olleet kohonneet. Kaukaa tavaratalon syvyyksistä, joiden halki Lhomme oli laahannut taakkansa, raskaasti astuen niinkuin liian suurta kuormaa kantava härkä, kuului innokkaita hyvähuutoja henkilökunnan hämmästyksen ja ilon ilmauksina.

— Oivallista, huudahti Mouret. — Jättäkää siihen ja levätkää, sillä ettehan enää jaksa. Kyllä minä sitten toimitan rahat keskuskassaan... Niin, niin kirjoituspöydälleni kaikki! Tahdon nähdä koko kasan.

Hän oli iloinen kuin lapsi. Kassanhoitaja ja hänen poikansa purkivat kuormansa. Kirkas kullan helinä kuului, kun Lhommen säkki kolahti pöytään. Yksi säkeistä aukeni heittäen veralle kirkkaan hopeajuovan, ja salkusta näkyi setelien ja arvopaperien reunoja. Toinen puoli kirjoituspöydästä peittyi kokonaan kymmenessä tunnissa kerättyjen rikkauksien alle.

Kun kassanhoitaja pyyhittyään hien otsaltaan oli poistunut poikansa kanssa, Mouret vajosi hetkeksi liikkumattomana katsomaan rahoja. Sitten hän kohotti päätään ja huomattuaan Denisen, joka oli vetäytynyt syrjään, rupesi uudestaan hymyilemään ja pyysi tämän luokseen. Hän lupasi tälle leikkillisesti niin paljon rahoja kuin kouraan mahtui:

— Malttakaahan, hän sanoi, ja hänen leikkisän äänensä pohjalla värähti lemменleikin jännitys, ottakaa tuosta! Lyön vetoa, ettei siihen mahdu tuhatta frangiakaan. Teidän kätenne on niin pieni.

Denise peräytyi. Oliko tuo rakkautta? Äkkiä hän ymmärsi, ja hän tajusi Mouret'n sydämessä vähitellen kehittyneen palavan himon. Hänen oma sydämensä alkoi takoa hurjasti, ja hän joutui siitä yhä enemmän hämilleen. Tarvitsiko häntä loukata rahantarjouksella, kun hänen kiitollisuutensa oli niin äärettömän suuri, että yksi ainoa ystävyden sana olisi riittänyt voittamaan hänet. Mouret jatkoi leikkipuheitaan, kun samassa Bourdoncle saapui muka ilmoittaakseen hänelle, että Aarreatassa käyneiden ostajien luku nousi sinä päivänä seitsemäänkymmeneentuhanteen. Denise katosi vielä kerran kiitettään huoneesta.

X.

Elokuun ensimmäinen sunnuntai oli määrätty inventoimispäiväksi, työ oli suoritettava päivässä. Niinkuin arkenakin tavaratalon koko henkilökunta oli paikoillaan jo aamusta alkaen, ja työ alkoi ostajista tyhjässä myymälässä suljettujen ovien takana.

Denise ei tullut kahdeksalta niinkuin muut myyjättäret. Hän oli nyrjäyttänyt perjantaina jalkansa noustessaan ompeluhuoneiston portaita, ja hänen oli täytynyt pysyä liikkumatta huoneessaan. Nyt jalka alkoi jo parantua, mutta kun hän tiesi Aurélie rouvan ystäväkseen, hän ei pitänyt kiirettä, vaan viivytteli kenkien panossa aikoen kumminkin käydä osastolla. Myyjättärien huoneet sijaitsivat nyt uuden rakennuksen viidennessä kerroksessa Monsignykadun varrella. Niitä oli kuusikymmentä, sijoitettuina kahteen riviin käytävän kummallekin puolelle, ja ne olivat mukavammat kuin entiset, vaikka kalustuksessa ei ollut eroa entisiin: sama suuri kaappi, rautasänky ja pieni pähkinäpuinen pesupöytä. Myyjättärien kotielämä alkoi muodostua upeammaksi ja ylellisemmäksi. Kilpailtiin jopa, kuka käytti kalliimpia saippuota ja hienompia alusvaatteita. Luonnollisen kehityksen pakosta he yhä enemmän muistuttivat porvariston naisia, sitä myöten kuin heidän elämänehtonsa paranivat, vaikka eivät vielä tietysti kiireisessä kotielämässään voineet kokonaan luopua oven paiskaamisesta ja rumien sanojen käyttämisestä. Alajohtajattaren huone, jossa Denise nyt asui, oli suurin, ja katon taitteessa olevat ikkunat olivat kadulle päin. Denise oli rikastunut ja hankkinut itselleen punaisen höyhenpatjan, joka kuului pitsikuteisen päällyspeitteen alta. Kaapin edessä oli pieni matto ja pöydällä kuihtui ruusuja sinisissä lasimaljakoissa.

Saatuaan kengät jalkaan Denise koetti kävellä huoneessaan. Hänen täytyi nojautua huonekaluihin, sillä jalka petti vielä. Mutta vähitellen hän alkoi tottua. Onneksi hän ei ollut luvannut mennä setä Baudun luo päivälliselle ja oli pyytänyt tatiä käymään rouva Gras'n luona hakemassa Pépén kävelemään. Jean, joka oli pistäytynyt hänen luonaan illalla, oli sanonut aikovansa syödä päivällistä sedän luona. Denise jatkoi hiljalleen jalkansa totuttamista, ajatellen että piti mennä illalla ajoissa nukkumaan, jotta saisi kunnollisesti levätyksi, kun makuuhuoneiden hoitaja rouva Cabin koputettuaan ovelle astui salaperäisen näköisenä sisään ja toi hänelle kirjeen.

Jäätyään yksin Denise ihmetellen naisen outoa hymyä avasi kirjeen. Mutta hänen täytyi istuutua nähdessään mitä se sisälsi. Kirje oli Mouret'lta, joka onnitteli häntä hänen paranemisestaan ja pyysi häntä illalla luokseen syömään päivällistä, koska vielä oli varomatonta mennä ulos. Näissä tuttavallisissa ja isällistä huolenpitoa ilmaisevissa sanoissa ei ollut mitään loukkaavaa, mutta Denise ei voinut erehtyä niiden merkityksestä. Mouret'n päivälliskutsut olivat tarpeeksi tunnetut Aarreatassa, niin että ne olivat käyneet sananparreksi. Clara oli ollut päivällisillä, muut myös, kaikki, joita isäntä suosi. Päivällisiä seurasi jälkiruoka, niinkuin miesmyyjät ilvehtien sanoivat. Denisen posket peittyivät hehkuvaan punaan. Kirje putosi hänen syliinsä ja sykkivin sydämin hän istui kauan katsellen ylös ikkunan häikäisevää valoa. Tässä samassa huoneessa tarkatessaan unettomina öinä sydäntään hän oli tunnustanut itselleen, että jos hän vieläkin vavahti Mouret'n ohikulkiessa, niin se ei ollut pelkoa.

Ahdistava kauhu, joka oli ennen hänet vallannut Mouret'n läsnäollessa, ei voinut olla muuta kuin alkavaa rakkautta, josta hän oli ollut tietämätön ja jota hän lapsellisessa arkuudessaan säikähti. Hän ei etsinyt verukkeita; hän myönsi suoraan rakastaneensa häntä aina, siitä hetkestä asti, jolloin ensi kerran oli seisonut hänen edessään vavisten ja sammaltaen, änkyttäen kun pelkäsi häntä kuollakseen, ja silloinkin kun hänen sydämensä hellydentarpeessaan turvautui epätoivoisesti Hutiniin. Hän olisi kenties voinut antautua toiselle, mutta hän ei olisi koskaan voinut rakastaa toista niin suurella rakkaudella kuin tuota miestä, jonka katse pelotti häntä. Koko hänen menneisyytensä kuvastui hänelle ikkunan kirkkautta vasten: ensi aikojen kovat kokemukset, suloinen kävelymatka Tuileries'n puiston siimeksessä, himoitseva hellyys, jonka kohteena hän tunsu olleensa siitä hetkestä asti kun oli palannut tänne. Kirje luisui hänen sylistään lattialle, mutta Denise katsoi yhä ikkunaan, jonka kirkkaus sokaisi hänet.

Äkkiä hänen ovelleen kolkutettiin. Hän korjasi kirjeen lattialta ja kätkien sen taskuunsa meni aukaisemaan. Se oli Pauline, joka oli paennut osastoltaan jollakin tekosyyllä tullakseen hetkeksi juttelemaan hänen kanssaan.

— Joko alatte parantua, ystäväni? sanoi hän. — Eihän teitä enää nykyään näekään.

Mutta koska ohjesääntö kielsi käymästä huoneissa työn aikana ja varsinkin kahden, Denise vei vieraansa käytävän päässä sijaitsevaan seurusteluhuoneeseen, jonka johtaja hyväntahtoisesti oli sisustuttanut myyjättäriilleen ja jossa heidän oli lupa tehdä käsitöitä ja puhella yhteentoista asti illalla. Huone, jonka seinät olivat valkeat ja kultakoristeiset, muistutti alastomuudessaan hotellin salia. Yhdellä seinällä oli piano ja keskellä huonetta pyöreä pöytä, jonka ympärillä oli valkeilla irtopäälyyksillä peitetyjä nojatuoleja ja sohvia. Vietettyään siellä muutamia iltoja, niin kauan kun huoneella vielä oli uutuuden viehätystä, tytöt lakkasivat käymästä siellä tai jos kävivät niin joutuivat heti riitaan. Tämä pieni yhteisasuntoinen yhdyskunta kaipasi vielä sopua, ja toistaiseksi ei seurusteluhuoneessa iltaisin käynyt muita kuin kureliiviosaston alajohtajatar, miss Powell, joka soitti kuivasti Chopinia. Tämä hänen kadehdittu taitonsa sai viimeisetkin pakenemaan.

— Jalka paranee, näettehän, vastasi Denise. — Aioin juuri mennä osastolleni.

— No älkää nyt joutavia, Pauline huudahti. — Pääseehän sitä vähemmälläkin. Olisinpa minä teidän sijassanne, niin kyllä osaisin itseäni hoitaa.

He istuivat rinnakkain sohvalla. Pauline oli hiukan muuttunut, vaatimattoman Denisen päästyä alajohtajattareksi; hänen suoraan ja tuttavalliseen ystävyyteensä oli sekaantunut hiukan juhllisuutta, ja hän ihmetteli salaa toverinsa muuttunutta onnea. Mutta Denise piti hänestä yhä paljon, ja talon kahdestasadasta myyjättärestä Pauline oli ainoa, jolle hän uskoi salaisuutensa.

— Mikä teitä vaivaa? Pauline kysyi huomattessaan Denisen liikituksen.

— Ei mikään, vastasi tämä hämillään.

— Vaivaapahan, aivan varmaan... Ette siis enää luota minuun, koska ette kerro minulle huolianne.

Silloin Denise ei enää jaksanut pidättää liikutusta, joka paisutti hänen sydäntään. Hän ojensi kirjeen ystävättäreilleen ja kuiskasi:

— Katsokaa mitä hän kirjoittaa.

He eivät olleet koskaan puhuneet suoraan Mouret'sta, mutta se juuri osoitti, että asia oli heistä kummastakin arkaluontoinen. Pauline tiesi kaiken. Luettuaan kirjeen hän syleili Deniseä kuiskaten hellästi:

— Ystäväni, jos tahdotte, että puhun teille suoraan, niin minä luulin, että se oli jo tapahtunut... Älkää panko pahaksenne, vakuutan teille, että tavaratalossa kaikki uskovat samaa kuin minä. Ajatelkaapa, hän valitsi teidät alajohtajattareksi, vaikka olette palvelleet niin vähän aikaa, ja ainahan hän on teidän kintereillänne. Ei sitä voi olla huomaamatta.

Hän suuteli Deniseä poskelle ja jatkoi sitten:

— Menettehän tietysti illalla?

Denise katsoi häneen vastaamatta. Äkkiä hän purskahti itkuun pää nojautuneena ystävänsä olkapäähän. Pauline oli aivan ihmeissään.

— Rauhoittukaa toki. Ei siinä ole mitään itkemistä.

— Ei, ei, antakaa minun olla! nyhkytti Denise. — Jos tietäisitte kuinka minun on paha olla. Kun tuo

kirje saapui... Antakaa minun itkeä, se auttaa.

Suuresti säälien, vaikka ei mitään ymmärtänyt, Pauline koetti lohduttaa. Eihän Mouret Claraa enää nähnytkään. Sanottiin hänen käyvän kaupungilla erään rouvan luona, mutta siitä ei ollut mitään todisteita. Eikä kannattanut olla mustasukkainen, kun oli sellaisesta miehestä kysymys, jolla oli niin paljon rahaa. Ja sanalla sanoen, olihan hän johtaja.

Denise kuunteli, ja jos hän olisi vielä ollut rakkaudestaan tietämätön, niin olisi kai tuo tuska, joka Claran ja rouva Desforgeries'in nimeä mainittaessa kouristi hänen sydäntänsä, opettanut sen hänelle. Hän luuli kuulevansa Claran epämiellyttävän äänen ja näki rouva Desforgeries'in astuvan tavaratalossa rikkaan naisen ylpein elein.

— Menisittekö te? kysyi Denise.

Pauline ajattelemta sen pitemmälle vastasi heti:

— Tietysti. Mitenkä muuten!

Sitten hetken aikaa mietittyään hän lisäsi:

— En nyt, mutta ennen olisin kyllä mennyt, sillä nyt aion mennä naimisiin Baugén kanssa, ja sehän olisi väärin häntä kohtaan.

Baugé oli Bon Marchésta muuttanut Aarreaitan palvelukseen ja aikoi naida Paulinen elokuun keskivaiheilla. Bourdoncle ei tosin pitänyt mielellään aviopareja palveluksessaan, mutta tällä kertaa hän oli suostunut, ja Pauline ja Baugé toivoivat vielä saavansa kahden viikon lomankin.

— Näettehän, sanoi Denise, — aina todellinen rakkaus päättyy avioliittoon. Aikoohan Baugékin naida teidät.

Pauline purskahti nauruun.

— Mutta, ystäväni, onhan siinä eroa. Baugé aikoo naida minut sentähden, että hän on vain Baugé. Hän on vertaiseni, eikähän se mitään ihmettä ole... Mutta herra Mouret! Voiko herra Mouret naida myyjättärensä?...

— Ei tietysti, huudahti Denise säikähtäen kysymyksensä mielettömyyttä, — ja juuri sentähden hänen ei olisi pitänyt kirjoittaa.

Pauline ei voinut kyliksi ihmetellä. Hänen leveät, lempeäsilmäiset kasvonsa saivat äidillisen hellän ilmeen. Hän nousi, avasi pianon ja alkoi soittaa yhdellä sormella laulua kuningas Dagobertista mielialan parantamiseksi. Alastomaan saliin, jonka tyhjyyttä valkeat irtopäällykset lisäsivät, kuuluivat kadun sekavien äänien säestäminä vihanneskauppiaan yksitoikkoiset kauppatarjoukset. Denise oli heittäytynyt pitkälleen sohvalle nojaten päätään puuta vasten ja koettaen nenäliinallaan tukahduttaa nyhkytyksiä, jotka uudelleen puistattivat hänen ruumistaan.

— Joko taas! sanoi Pauline kääntyen häntä kohti. — Ette todellakaan ole järkevä. Miksi toitte minut tänne? Parempi meidän olisi ollut omassa huoneessanne.

Hän laskeutui polvilleen sohvan ääreen ja alkoi torua Deniseä. Moni olisi halunnut olla Deniseen sijassa. Sitä paitsi, jos asia olisi hänelle vastenmielinen, niin eihän hänen ollut pakko suostua. Kielsi vain, ei se sen kummempaa ollut. Kannattiko sitä sitten noin itkeä! Mutta parasta oli kumminkin ajatella, ennenkuin meni panemaan koko toimeentulonsa alttiiksi ilman mitään syytä, sillä eihän hän ollut kehenkään sidottu. Niinkö hirveätä se sitten oli! Ja hänen saarnansa päättyi naurunsekaiseen kuiskaukseen. Samassa kuului käytävässä askelten kopinaa.

— Hiljaa! Aurélie rouva tulee, Pauline kuiskasi. — Nyt juoksen tieheni. Ja te, pyyhkikää silmänne! Muiden ei tarvitse tietää...

Toverin mentyä Denise nousi istualleen hilliten itkunsa. Ja vavisten vielä kun ajatteli, että Aurélie rouva olisi voinut tavata hänet sellaisessa tilassa, hän meni sulkemaan pianon kantta, jonka toveri oli jättänyt auki. Samassa hän kuuli Aurélie rouvan koputtavan hänen ovelle. Hän meni käytävään.

— Mitä! Joko olette jalkeilla! huudahti johtajatar. — Miten varomatonta, rakas lapseni! Olin juuri tulossa kysymään terveyttänne ja sanomaan teille, että tulemme toimeen ilman teitä.

Denise vakuutti voivansa paremmin ja sanoi vain virkistyvänsä kun pääsi jälleen työhön.

— Ei minua ollenkaan väsyttä, väitti hän. — Saatte antaa minulle istumatyötä, esimerkiksi kirjoittamista.

He menivät yhdessä alas. Aurélie rouva kehotti ystävällisesti häntä nojautumaan hänen olkapäähänsä portaita laskeuduttaessa. Hän oli epäilemättä huomannut Denisen itkettyneet kasvat, sillä hän vilkaisi vähän väliä salaa häneen. Hän kyllä tiesi minkä tiesi.

Denise oli nyt lopultakin täydellisesti voittanut osastonsa suosion. Sitä hän ei enää ollut uskaltanut toivoakaan oltuaan kymmenen kuukautta toveriensa syntipukkina ja pääsemättä heidän vihastaan voitolle. Nyt hän oli muutamissa viikoissa saavuttanut sellaisen tilanteen, että näki heidän kaikkien kesyinä ja nöyrinä kiertävän ympärillään. Aurélie rouvan äkkiä saavutettu ystävyys oli ollut hänelle suureksi avuksi toverien lepyttämisessä. Huhuiltiin hiljaa, että Aurélie rouva toimi Mouret'n apurina arkaluontoisten asioiden järjestämisessä, ja hän oli niin innokkaasti puolustanut Deniseä, että oli pakko epäillä hänen toimivan annettujen käskyjen mukaan. Mutta sittenkin Denisen oli itsensä täytyntä panna kaikki voimansa liikkeelle voittaakseen toverien ystävyuden. Tehtävä oli sitä vaikeampi, koska hänen täytyi saada heiltä anteeksi nimityksensä alajohtajattareksi. Muut myyjättäret väittivät, että heille oli tehty vääryyttä, ja he sanoivat Denisen ansainneen suosionsa syömällä jälkiruokaa isännän kanssa lisäten vielä muitakin ilkeyksiä. Huolimatta heidän kapinallisesta mielestään alajohtajattaren arvo kumminkin vähitellen vaikutti heihin ja antoi Deniselle arvovalan, joka sai vihamielisimmätkin taipumaan. Ei aikaakaan, niin osaston tulokkaat alkoivat liehakoida häntä, ja hänen lempeä ja vaatimaton esiintymisensä saavutti vihdoin lopullisen voiton. Marguerite liittyi häneen, ja Clara yksin pysyi vihamielisenä sanoen häntä vieläkin Tappuratukaksi, mikä sukkeluus ei enää naurattanut ketään. Mouret'n lyhytaikaisen suosion kestäessä Clara oli kokonaan lakannut tekemästä työtä laiskotellen ja lörpötellen pitkin päivää. Suhteen pian loputtua hän ei osoittanut vähintäkään kiukkua, sillä hän oli niin tottunut kaikkeen, ettei kyennyt enää mustasukkaisuuteenkaan. Mielissään hän vain oli, kun tästä hänen suhteestaan oli ollut sen verran hyötyä, että hän sai jatkaa tavaratalossa tyhjääntoimittajan elämää. Mutta hänen mielestään Denise oli varastanut häneltä alajohtajattaren arvon, ja vaikka hän ei koskaan olisi suostunut ottamaan sitä vastaan paikan rettelöiden tähden, häntä suututti Mouret'n epäkohteliaisuus, sillä olihan hänellä muka yhtä paljon oikeutta tähän kohteliaisuuteen kuin Deniselläkin, jopa etuoikeutta.

— Kas nyt potilasta tuodaan jaloittelemaan, kuiskasi Clara, kun Denise astui sisään nojautuen Aurélie rouvan käsivarteen.

Marguerite kohautti olkapäitään sanoen:

— Jo nyt olette sukkelat olevinanne.

Kello löi yhdeksän. Ulkona heleänsininen taivas lämmitti katuja. Ajurinvaunut veivät juhlapukuisia huviretkeläisiä asemalle, ja katu oli täynnä lähiseutujen metsiin vaeltavia joukkoja. Isoista ikkunoista tulvivassa päivänpaisteessa tavaratalon henkilökunta aloitti inventoimisen. Ovien lukoista oli poistettu rivat, ja ihmisiä pysähtyi katukäytävälle ihmettelemään, ettei päästetty sisään, vaikka siellä kävi sellainen liike. Myyjien nähtiin juoksevan gallerioiden päästä päähän ja kiipeävän portaita kantaen kätet koholla suuria tavarakääröjä. He huusivat ja luettelivat numeroita ja heidän äänensä yhtyivät myrskyiseksi, korvia särkeväksi hälinäksi. Osastot tekivät työtä kukin erikseen vähääkään välittämättä naapuriosastosta. Kaappien ja hyllyjen tyhjentäminen oli vasta alussa, ja lattialla ei ollut vielä kuin muutamia pakkoja. Kovasti oli konetta pyöritettävä, jos mieli lopettaa ennen iltää.

— Miksikä vaivaatte itseänne? Marguerite jatkoi kohteliaasti kääntyen Denisen puoleen. — Jalkanne vain kärsii, ja onhan meitä täällä tarpeeksi monta.

— Sen minäkin hänelle sanoin, puuttui Aurélie rouva puheeseen, — mutta hän tahtoi välttämättä tulla auttamaan.

Tytöt rupesivat nyt häärimään Denisen ympärillä niin että työ keskeytyi. Hänelle oltiin huomaavaisia ja kaikki tahtoivat tietää, kuinka nyrjähtäminen oli tapahtunut, päivitellen sitä ja ihmetellen. Vihdoin Aurélie rouva pani hänet istumaan pöydän ääreen, ja hän sai ainoaksi työkseen kirjoittaa tavarat luetteloon, sitä myöten kuin ne mainittiin. Luettelojen teossa oli sitä paitsi niin paljon kirjoittamista, että siihen täytyi panna jokainen, joka vain kykeni kynää kädessä pitämään, kassanhoitajat, kirjanpitäjät, jopa asiapojatkin, ja kirjurit jaettiin sitten tasan osastojen kesken, jotta työ sujuisi. Denise sattui saamaan paikkansa Lhommein ja Josephin vieressä, jotka kumpikin olivat kumartuneet suurten paperien ylitse.

— Viisi päällysviittaa, verasta tehtyä, nahkareunuksin koristeltua, kolmatta kokoa, hinta kaksisataaneljäkymmentä, huusi Marguerite. — Neljä samanlaista, ensimmäistä kokoa, hinta kaksisataakaksikymmentä!

Työ alkoi nyt uudestaan. Margueriten takana oli kolme myyjätärtä tyhjentämässä kaappeja ja luokittelemassa tavaroita, jotka sitten siirrettiin Margueritelle. Tämä laski ne luetteloon kirjoitettaviksi ja pani ne sitten pöydälle kasaan, joka työn edistyessä paisui yhä korkeammaksi. Lhomme kirjoitti ne

luetteloon, ja Joseph hoiti toisen luettelon tarkistamista varten. Rouva Aurélie luutteli kolmen myyjättären auttamana silkkipuvut, jotka Denise merkitsi luetteloon. Clara oli saanut työkseen järjestää vaatteet pöydälle niin vähän tilaa ottaviksi kuin suinkin. Mutta hän ei osannut tehdä sitä oikein, sillä pinot kaatuivat jo.

— Kuulkaahan, hän sanoi pienelle myyjättärelle, joka ei ollut vielä palvellut vuottakaan, — nostetaanko teille palkkaa kohta? Tiedättehän, että alajohtajattaren palkka aiotaan korottaa kahteentuhanteen, niin että hänen tulonsa, myyntivoitto mukaan luettuna, nousevat kaikkiaan seitsemääntuhanteen.

Nuori tyttö vastasi keskeyttämättä työtään, että jollei hänelle annettu palkkaa kahdeksaasataa, hän luopui koko hommasta. Palkankorotukset myönnettiin aina inventoimispäivän jälkeisenä päivänä. Siihen aikaan olivat jo vuoden tilitkin selvillä ja osastojen johtajat saivat nostaa prosenttinsa. Sentähden työn kohinasta huolimatta, palkat olivat jokaisen suussa ja niistä juoruttiin, milloin vain vähänkin riitti aikaa. Aurélie rouvan palkan sanottiin nousevan kahteenkymmeneenviiteen tuhanteen ja siitä ylikin, ja neidit olivat aivan ihmeissään. Marguerite, joka Denisen jälkeen oli taitavin myyjätär, ansaitsi neljätuhattaviisisataa frangia, josta tuhatviisisataa kiinteää palkkaa ja noin kolmetuhatta myyntiprosentteja, Clara pääsi kaikkiaan tuskin kahteentuhanteenviiteensataan.

— Minä vähät heidän palkankorotuksistaan, sanoi Clara äskeiselle pikku myyjättärelle. — Jos isä olisi kuollut, en minä kauan tässä olisi!... Mutta tuon Tappuratukan palkka minua kiusaa. Seitsemäntuhatta, ajatelkaa!

Aurélie rouva lopetti heidän keskustelunsa huutaen mahtavan näköisenä:

— Hiljaa! Niinhän te meluatte, ettei täällä kuule omaa ääntänsäkään.

Sitten hän jatkoi luettelemistaan:

— Seitsemän vaippaa, sisilialaista mallia, ensimmäistä kokoa, hinta satakolmekymmentä!... Kolme turkkia, silkillä vuorattua, toista kokoa, hinta sataviisikymmentä!... Pystyttkö seuraamaan, neiti Baudu!

— Kyllä, rouva.

Claran täytyi hiukan järjestää vaatekasojaan raivatakseen uusille sijaa. Hän työnsi ne läjään ja sai siten vähän pöydän päätä tyhjäksi. Mutta pian hän taas laski kaikki käsistään vastatakseen eräälle myyjälle, joka tuli hänen luokseen. Se oli Mignot, joka oli hetkeksi paennut osastoltaan tullakseen pyytämään Claralta lainaksi kahtakymmentä frangia. Hän oli tälle jo entistä velkaa kolmekymmentä frangia, minkä summan hän oli lainannut kerran lyötyään kilpa-ajoissa vetoa ja jouduttuaan tappiolle menettäen siten koko viikon ansiot. Tällä kertaa hän oli jo edeltäpäin kuluttanut nostamansa ostovoiton, eikä hänellä ollut sunnuntaipäivänsä vietoksi centimeäkään kukkarossaan. Claralla ei ollut kuin kymmenen frangia taskussaan, mutta hän antoi ne epäröimättä, ja sitten he puhelivat eräästä huvirekkestä Bougivaliin, jolla heitä oli ollut kuusi osanottajaa ja jossa naiset olivat itse maksaneet osansa. Se oli mukavaa, sillä siten jokainen sai huvitella oman mielensä mukaan. Sitten Mignot, joka välttämättä tarvitsi kaksikymmentä frangia, meni kuiskuttelemaan Lhommein korvaan. Tämä joutui suuresti hämilleen, mutta kieltää hän ei kuitenkaan uskaltanut. Hän keskeytti kirjoittamisensa hakeakseen kukkarostaan kymmenen frangin rahan ja pakottaen siten Margueriten odottamaan. Aurélie rouva, joka ei enää kuullut tämän ääntä, kääntyi nähdäkseen mitä oli tekeillä, ja huomattuaan Mignot'n hän ymmärsi heti. Kursailematta hän lähetti miehen takaisin osastolleen väittäen, että neideillä oli muuta ajattelamista ja ettei häntä siellä tarvittu. Oikea syy hänen kiukkuunsa oli, että Mignot oli hänen poikansa Albertin ystävä ja ainainen toveri kaikessa hullutuksessa ja että hän pelkäsi poikansa joutuvan tämän juomaveikkonsa avulla turmioon. Sentähden, kun Mignot oli saanut rahansa ja mennyt tiehensä, Aurélie rouva ei voinut olla tiuskaisematta miehelleen:

— Olet sinäkin koko hölmö!

— Mutta, ystäväni, mahdotonta minun oli kieltää tuolta pojalta...

Aurélie rouva tukki häneltä suun kohauttamalla mahtavia olkapäitään. Huomatessaan tyttöjen salaa nauravan perhekohtaukselle hän jatkoi ankarasti:

— Kas niin, neiti Vadon! Tässä ei ole nyt aikaa nukkua.

— Kaksikymmentä nuttua kasmiria, neljättä kokoa, hinta kahdeksantoista frangia viisikymmentä, kaiutteli Marguerite. Lhomme tarttui nolona jälleen kynäänsä. Hänen palkkansa oli vähitellen kohonnut yhdeksääntuhanteen, mutta Aurélie rouva ansaitsi lähes kolme vertaa enemmän, ja hänen täytyi nöyrästi tunnustaa vaimonsa etevämyys.

Työ jatkui vähän aikaa keskeytymättä. Numeroita lueteltiin ja vaatetukkuja satoi pöydälle. Mutta Clara oli keksinyt uuden ajanvietteen. Hän oli ruvennut härnäämään Josephia, joka muka oli rakastunut erääseen mallitilkkutoimistossa palvelevaan tyttöön. Tämä neiti, kaksikymmentäyhdeksän vuotta vanha, laiha ja kalpea tyttö, oli otettu palvelukseen rouva Desforges'in pyynnöstä. Saadakseen hänelle myyjättären paikan rouva Desforges oli kertonut Mouret'ille koko tämän onnettoman tytön elämäkerran, kuinka hän, de Fontenailles nimeltään, vanhan poitoulaisen aatelisperheen perillinen, oli saapunut Pariisiin juopon isänsä kanssa, kuinka hän oli suuresta kurjuudestaan huolimatta pysynyt kunniallisena ja kuinka hänen kasvatuksensa valitettavasti oli ollut niin puutteellinen, ettei hän kelvannut kotiopettajattareksi eikä osannut antaa soittotuntejakaan. Mouret suuttui tavallisesti kun hänelle ehdotettiin palvelukseen otettaviksi köyhiä säätyläistyttöjä, sillä hänen mielestään ei ollut olemassa taitamattomampia, kelvottomampia ja ylpeäluontoisempia olentoja, ja eihän sitä paitsi myyjättäreksi voinut muuttua noin vain tuokiassa ilman oppiaikaa. Opittava sekin ammatti oli, sillä siihen vaadittiin sekä taitoa että arvostelukykyä. Hän suostui kumminkin ottamaan rouva Desforges'in suosikin taloonsa, mutta pani hänet vain mallitilkkutoimistoon, johon hän miellyttääkseen ystäviään oli jo ottanut kaksi kreivitärtä ja yhden vapaaherrattaren. Siellä neiti de Fontenailles ansaitsi valmistamalla kirjekuoria ja päällyspaperia kolme frangia päivässä, sen verran siis, että tuli juuri ja juuri toimeen pienessä huoneessaan Argenteuil'inkadun varrella. Joseph, jolla sotilaallisen jäykästä ryhdistään ja harvapuheisuudestaan huolimatta oli herkkä sydän, oli huomannut tytön alakuloisuuden ja köyhän puvun ja tuntenut sääliä. Valmiiden vaatteiden osaston tytöt näkivät hänet alituisesti mallitilkkutoimiston ovella, joka oli aivan heidän huoneistonsa vieressä, ja kun he kiusasivat häntä siitä, hän punastui myöntämättä kumminkaan mitään.

— Josephilla on ajatukset toisaalla, kuiskasi Clara. — Hänen nenänsä tähtää valkotavaraosastoon päin.

Josephin silmät todellakin kääntyivät lakkaamatta morsiuskapioiden osastoon, jossa neiti de Fontenailles toimi kirjurina, ja sen huomattuaan muut rupesivat nauramaan. Joseph parka joutui aivan ymmälle ja kätki nenänsä papereihinsa, mutta Marguerite voittaakseen kurkkuaan kutkuttavan naurunpuuskan huusi tavattoman korkealla äänellä:

— Neljätoista nuttua, englanninverkaa, hinta viisitoista frangia.

Aurélie rouva luetteli viittoja, kun Margueriten kaikuva ääni esti hänen äänensä kuulumasta. Hän loukkaantui ja huomautti puhuen majesteettillisen hitaasti:

— Ei niin kovasti, neiti, me emme ole nyt hallissa... Ja te muut voisitte olla nauramatta jonninjoutavia, kun aikamme on niin täpärällä.

Samassa Clara, joka ei pitänyt vaatekasoja silmällä, sai mylläkän aikaan. Yksi vaatepino kaatui vetäen muutkin pöydältä lattialle.

— Niin, enkö sitä sanonut! huusi johtajatar vimmoissaan. — Pitäkää toki silmänne auki, neiti Prunaire! Tämä on aivan sietämätöntä.

Mutta samassa Mouret ja Bourdoncle astuivat sisään, ja osasto muuttui hiljaiseksi. Huutajien äänet tasaantuivat, kynät rapisivat ahkerasti, ja Clara kiirehti nostamaan vaatteet lattialta. Johtaja ei keskeyttänyt työtä. Hän katseli sitä vähän aikaa äänetönnä ja hymyilevänä. Hänen kasvonsa olivat inventoimispäivinä iloista luottamusta täynnä; huulet vain hiukan värähtelivät kuin sisäisestä jännityksestä. Kun hän huomasi Denisin, hänen oli vaikea salata hämmästystään. Tyttö oli siis työssä. Hän katsoi Aurélie rouvaan, ja heidän katseensa kohtasivat toisensa. Sitten hän hiukan epäröityään jatkoi matkaansa ja meni morsiuskapioiden osastoon.

Denise oli myös nostanut päätään ja huomannut Mouret'n. Hän oli kiireesti painanut päänsä uudelleen alas ja jatkanut työtään. Koneellinen kirjoitustyö ja säännöllinen toiminta olivat rauhoittaneet hänen mielensä. Niinhän hänen aina kävi. Ensin hän päästi rajut tunteensa valloilleen, itki katketakseen ja kuvitteli tuskansa vielä suuremmaksi. Sitten hän antoi järkensä voittaa, rohkaisi mielensä, lujitti tahtonsa ja ojensi suoraksi hennon ja notkean vartalonsa. Nytkin hänen silmänsä olivat kirkkaat, hänen kasvonsa kalpeat ja hänen kätensä varma ja vakaa. Hän oli taas kokonaan työssään päätettyään kukistaa sydämensä tunteet ja täyttää velvollisuutensa.

Kello löi kymmenen. Työ oli täydessä käynnissä kaikilla osastoilla, ja talo täynnä melua ja jyskettä. Lujat äänet kaikuivat taukoamatta suurien holvien toisesta päästä toiseen, ja keskellä risteileviä numeroita kiersi eräs uutinen hämmästyttävän nopeasti suusta suuhun. Koko talo tiesi jo, että Mouret oli lähettänyt Deniselle päivälliskutsun. Syy oli Paulinen. Palattuaan Denisin luota aivan kuohuksissaan hän oli tavannut Delochen pitsiasastolla ja huomaamatta Liénard'ia, joka seisoi vieressä, hän oli kiirehtinyt purkamaan sydäntään.

— Nyt se on tehty... Hän on saanut kirjeen. Kutsu on täksi illaksi.

Deloche kalpeni. Hän oli heti ymmärtänyt, sillä heillä oli melkein joka päivä puhe Denisestä, Mouret'n rakkauden suuntautumisesta häneen sekä kuuluisista päivälliskutsuista, joiden arveltiin vievän asian päätökseen. Pauline sitä paitsi moitti Delochea hänen rakkaudestaan, joka ei voinut johtaa mihinkään, ja hän kohautti halveksivasti olkapäitään, kun poika sanoi hyväksyvänsä Denisen vastarinnan.

— Hänen jalkansa on jo parempi, ja hän aikoo tulla osastolle, jatkoi hän. — Älkää nyt venyttäkö naamaanne noin pitkäksi... Onneksihan se hänelle on.

Ja hän palasi kiireesti osastolleen.

— Vai niin, tuumi Liénard, joka oli kuullut. — Nyrjähtänytkö tässä on kysymyksessä. Oikeassa olitte puolustaessanne häntä eilisiltana kahvilassa, sillä nyt olisi jo myöhäistä.

Sitten hän meni tiehensä kertoen osastolle palatessaan uutisen neljälle tai viidelle myyjälle sanasta sanaan niinkuin oli sen kuullut; kymmenessä minuutissa se oli jo kiertänyt tavaratalon.

Viimeinen Liénard'in lause tarkoitti Saint-Rochin kahvilassa tapahtunutta kiistaa. Liénard ja Deloche olivat paljon yhdessä vapaa-aikana. Deloche oli vuokrannut Smyrnan hotellista Hutinin huoneen, kun tämä alajohtajaksi päästyään oli muuttanut pieneen kolmen huoneen huoneistoon, ja joutunut siten Liénard'in naapuriksi. Yhdessä miehet menivät joka aamu työhön ja yhdessä illalla palasivat. Kummankin huoneen ikkunat olivat samalle mustalle, kaivomaiselle pihalle, josta kohosi myrkyllinen löyhkä. He viihtyivät hyvin yhdessä, vaikka olivat aivan eriluonteisia, toinen parantumaton tuhlari, joka katumatta söi isänsä rahoja, toinen harjoitti mitä tarkinta säästäväisyyttä. Eräässä asiassa he kumminkin muistuttivat toisiaan: he olivat kumpikin myyjinä kelvottomia eivätkä edistyneet osastoillaan sen enempää palkan kuin arvonkaan puolesta. Työpäivän loputtua he useimmiten viettivät iltansa Saint-Rochin kahvilassa, jossa ei käynyt päivän aikaan ketään, mutta joka täyttyi illalla laitojaan myöten tavaratalon Gailloninaukiolle työntämistä joukoista. Illalla taloa tärisytti jatkuva rähinä. Tupakansavun synkistämässä huoneissa naksutettiin dominolaattoja, naurettiin täyttä kurkkua, haukuttiin esimiehiä ja pohdittiin päivän kysymyksiä kahvia ja olutta juoden. Liénard omassa nurkassaan ahmi kalliita herkkuja, Deloche tyytyi oluttuoppiin, josta hänellä oli riittävästi nautintoa neljäksi tunniksi. Täällä Deloche oli kuullut Favier'n kertovan Denisestä kaikenlaisia hävyttömyyksiä, miten tämä oli lumonnut johtajan nostamalla hameitaan liian korkealle portaita noustessaan. Deloche jaksoi vielä hillitä kuohuvan mielensä, vaikka häntä poltti halu lyödä Favier'ta korvalle, mutta kun tämä yhä jatkoi kertoen miten Denise joka yö meni tapaamaan rakastajaansa, hän ärjäisi vimmastuneena:

— Valehtelette, mokoma panettelija! Kuuletteko, valhetta se on alusta loppuun asti.

Tietämättä enää mitä sanoikaan hän sopertaen ja änkyttäen puhui suunsa puhtaaksi.

— Minä tunnen hänet ... huusi hän. — Hän ei ole koskaan rakastanut kuin yhtä ainoaa miestä, niin, herra Hutinia, ja tämä ei edes sitä huomannut, eikä ole häneen koskenut sormensa päälläkään.

Juttu oli kiertänyt muodottomaksi paisuneena taloa, ja sille naurettiin vielä, kun Mouret'n päivälliskutsua alettiin pohtia. Ensimmäinen, jolle Liénard oli sattunut kertomaan uutisensa, oli eräs silkiosaston myyjä. Tämä vei sanoman mukanaan osastolleen, jossa inventoiminen oli parhaillaan käynnissä. Favier seisoj kahden myyjän auttamana jakkaralla tyhjentämässä hyllyjä ja ojentamassa kangaspakkoja Hutinille, joka pöydällä seisoen ilmoitti numerot hintalaput tarkastettuaan. Sitten hän heitti pakat maahan, jossa kasa kohoten yhä korkeammaksi paisui kuin syksyinen tulva. Muut myyjät kirjoittivat luetteloa, ja Albert Lhomme oli auttamassa heitä, kasvot kalpeina valvomisesta, sillä hän oli viettänyt yönsä Chapellen kapakassa. Hallin lasikatosta virtasi kirkas päivänpaiste huoneeseen, ja ruutujen takaa kuului kappale heleän sinistä taivasta.

— Vetäkää uutimet eteen, huusi Bouthemont, jolle valvonta antoi tarpeeksi tekemistä. — Kuka tuollaista päivänpaistetta jaksaa sietää.

Favier, joka parhaillaan nousi varpailleen tyhjentääkseen viimeisen hyllyn, jupisi ärtyisästi:

— Ilkeävätkin sulkea ihmiset sisään näin kauniina päivänä. Sataisipa kerrankin inventoimispäivänä, mutta ei koskaan!... Ja tässä sitä saa hikoilla lukon takana niinkuin vankilassa.

Hän ojensi pakan Hutinille. Hintalapussa oli metrimäärä, vähennettynä sitä myöten kuin pakka myynnistä oheni; mikä menettely säästi paljon työtä.

Alajohtaja huusi:

— Puolisilkkiä, pieniruutuista, kaksikymmentäyksi metriä, kuusi frangia viisikymmentä metri.

Sitten pakka heitettiin maahan muiden lisäksi, ja Hutin jatkoi alkamaansa keskustelua kysymällä Favier'ltä:

— Vai tahtoi hän lyödä teitä?

— Tahtoi kyllä. Ja siinä minä kaikessa hiljaisuudessa tyhjensin kolpakkoni... Tarpeetonta hänen oli syyttää minua valheesta. Nythän pienokainen on saanut kirjeen ja päivälliskutsun isännältä... Kaikki sen tietävät.

— Tosiaanko? sanoi Hutin. — Eikö se sitten vielä ollutkaan valmista?

Favier ojensi hänelle toisen pakan.

— Siltähän se näytti, hän vastasi. — Olisi voinut vanhoa niin olevan. Jo aikoja sitten he tuntuivat olevan yhtä mieltä.

— Samaa lajia kaksikymmentäviisi metriä, Hutin huusi.

Pakka tupsahti raskaasti toisten päälle hänen hiljaa jatkaessaan:

— Tiedätte kai, että hän on viettänyt iloista elämää Bourras'n, tuon vanhan jörön talossa?

Nyt osasto oli saanut mistä puhua. Denisen nimi oli kaikkien suussa. Selät paisuivat paksuiksi, nenät vainusivat herkkuja. Bouthemontkin, jonka häväistysjutut saattoivat hyvälle tuulelle, sutkautti sukkeluuden, jonka törkeydelle hän itse nauroi makeasti. Albert, horroksestaan heränneenä, väitti nähneensä valmiiden vaatteiden alajohtajattaren Gros-Cailloussa kulkemassa kahden sotamiehen välissä. Samassa Mignot, lainaamansa rahat kädessä, tuli Albertin kanssa sopimaan iltahuveista, jotka rahojen puutteesta olivat mennä myttyyn, mutta jotka nyt kävivät mahdollisiksi. Kun kaunis Mignot kuuli puhuttavan Mouret'n kirjeestä, hän päästi niin julkean sanan, että Bouthemont'in täytyi astua väliin.

— Tarpeeksi juttuja, hyvät herrat, hän sanoi. — Asia ei koske meitä. Jatkakaa, herra Hutin.

— Puolisilkkiä, pieniruutuista, kolmekymmentäkaksi metriä, kuusi frangia viisikymmentä metri, huusi Hutin.

Kynät lähtivät jälleen liikkeelle, pakkojen putoileminen lattiaan muuttui säännölliseksi, ja kankaiden tulva kohosi, ikäänkuin joki olisi purkanut vettänsä. Favier huomautti puoliääneen, että vuoden varasto oli kaunis ja että johtokunta olisi tyytyväinen. Bouthemont, tuo suuri lurjus, osasi kyllä ostaa; siinä suhteessa hän kenties oli Pariisin etevimpiä, mutta myymisessä hän ei kelvannut mihinkään. Hutin hymähti tyytyväisenä kiittäen toista ystävällisellä katseella; hän oli itse houkutelut Bouthemont'in tavaratalon palvelukseen kukistaakseen Robineau, mutta nyt hän vehkeili salaa saadakseen hänet tieltä ja päästäkseen itse johtajaksi. Sama sota oli käymässä kuin ennenkin; juoruja laskettiin liikkeelle, johtokunnan jäsenissä herätettiin epäluuloa ja oma into ja ahkeruus pantiin näytteille. Mutta Favier, jota Hutin taas koetti lähestyä, katsoi häntä kulmaina alta kylmäkiskoisesti ja vihaisesti, ikäänkuin laskien montako suupalaa tuosta pienestä, tanakasta miehestä tulisi ja odotti kunnes Hutin oli syönyt Bouthemont'in syödäkseen sitten itse hänet suuhunsa. Favier toivoi pääsevänsä alajohtajaksi, jos Hutin pääsi johtajaksi. Ja tottapa sitten nähtiin. Siihen mennessä, innostuen niinkuin muutkin odotettavista palkankorotuksista, he keskustelivat raha-asioista jatkaen silkkivaraston inventoimista. Bouthemont'in arveltiin pääsevän kolmeen kymmeneentuhanteen. Hutinilla oli jo yli kymmenentuhatta, ja Favier arvioi tulonsa kaikkiaan viiteentuhanteenviiteensataan. Tavaratalo laajeni koko ajan, myyjät kohosivat arvossa ja saivat kaksinkertaisen palkan niinkuin upseerit sodan aikana.

— Eikö tästä lajista, hitto vieköön, loppua tulekaan! Bouthemont sanoi äkkiä kärsimättömästi. — Sellainen kevätkin oli, aina vain sadetta, niin että ainoastaan mustat silkit kävivät kaupaksi.

Hänen laajat, nauruun taipuvaiset kasvonsa synkkenivät. Hän katseli maassa kohoavaa kangaskasaa Hutinin luetellessa sointuvalla voitonriemua ilmaisevalla äänellä:

— Puolisilkkiä, pieniruutuista, kaksikymmentäkahdeksan metriä, kuusi frangia viisikymmentä metri.

Sitä oli vielä kokonainen hylly täynnä. Favier väsyneenä nostamiseen viivytteli tahallaan työtä. Mutta loppu siitä sittenkin vihdoinkin tuli, ja ojentaessaan viimeiset pakat Hutinille hän sanoi hiljaa:

— Kuulkaa, olin aivan unohtaa... Onko teille kerrottu, että valmiiden vaatteiden osaston alajohtajatar on ollut teihin rakastunut?

Hutin hämmästyti suuresti.

— Oikeinko totta? kysyi hän.

— Niin, tuon pitkän roikaleen, Delochen, sanojen mukaan ainakin.
Muistanhan minäkin, kuinka hän ennen ajoi teitä takaa.

Päästyään alajohtajaksi Hutin oli luopunut kahvilakonserttien laulajattarista ja ruvennut hakailemaan kotiopettajattaria. Vaikka toverin hänelle uskoma asia hiveli hänen ylpeyttään, hän ei ollut välittävänänsä siitä, vaan vastasi ylenkatseellisesti:

— Pulskempia minä tahdon. Isäntä joutaa seurustelemaan kenen kanssa hyvänsä, mutta minä en ainakaan viitsi.

Hän keskeytti huutaakseen:

— Valkeaa silkkiä, kolmekymmentäviisi metriä kahdeksan frangia seitsemänkymmentäviisi metri.

Bouthemont päästi helpotuksen huokauksen.

— Vihdoinkin! hän sanoi.

Samassa toinen päivällisvuoro soitettiin kokoon. Favier kuului siihen ja astui alas jakkaraltaan, jonka päälle toinen myyjä vuorostaan kiipesi. Hänen täytyi astua pitkin lattiaa lainehtivien kangaskasojen ylitse. Kaikilla osastoilla oli samanlainen sekasorto. Kaapeista, hyllyiltä, rasioista tyhjennettiin tavarat lattialle, ja joka paikka oli niitä niin täynnä, että tuskin jalansijaa löysi. Valkeiden kankaiden osastolta kuului kumeita mätkähdyksiä, kun sertinkipinot kaatuivat, lyhyttavaraosastolla koteloiden kannet naksahivat auetessaan ja niiden sisällys kolisi; kaukaisella huonekaluosastolla jyrtytettiin raskaita huonekaluja pitkin lattiaa. Luetteloiden äänet, niin kimeät kuin karkeatkin, yhtyivät korvia särkeväksi kiljunnaksi, joka muistutti tuulen vinguntaa lehdettömässä metsässä.

Favier selvisi vihdoinkin kankaista ja nousi ruokasalin portaita. Tavaratalon laajentamisen jälkeen ruokasalit sijaitsivat uuden rakennuksen neljännessä kerroksessa. Hän kulki kiireesti ja saavutti Delochen ja Liénard'in, jotka olivat päässeet lähtemään ennen häntä. Mutta koska hän ei välittänyt näiden seurasta, hän jäi odottamaan Mignot'ta, joka tuli hänen jälkeensä.

— Helkkari! hän sanoi pysähtyen mustan taulun eteen, missä päivän ruokalista oli luettavissa. — Oikein juhlapäivälliset, inventoimisen kunniaksi varmaankin! Kananpaistia tai lammaskotlettia sekä öljyssä valmistettua artisokkaa... Tuskinpa lammas nyt saavuttaa menekkiä.

Mignot nauroi kuiskaten:

— Mikähän vika kanassa lie?

Deloche ja Liénard olivat saaneet annoksensa ja menivät paikoilleen.
Favier sanoi kumartuen luukkua kohti vuorostaan:

— Kananpaistia.

Mutta hänen täytyi odottaa, sillä lintua leikatessaan palvelija oli vahingossa pistänyt veitsen sormeensa ja siitä oli syntynyt suuri hämminki. Favier, kasvot luukulla, katseli keittiöön, missä suunnattomalla hellalla oli niin raskaita kattiloita, että neljä miestä tuskin olisi jaksanut niitä nostaa; ne olikin sentähden kiinnitetty katossa juokseviin kiskoihin, joita myöten niitä tarvittaessa pyörien ja ketjujen avulla siirreltiin. Lieden hehkuvassa valossa valkopukuiset keittäjät valvoivat illalliskeittoa käsissä pitkien keppien päähän sidotut kuorinkauhat. Seinillä oli halstareita, kooltaan marttyyrien kidutuskojeiksi kelpaavia, kattiloita, joihin mahtui kokonainen lammas kerrallaan, jättiläismäinen lautastenlämmittäjä ja marmorinen allas, jonka läpi vesi lakkaamatta virtasi. Vasemmalla puolella oli astiainpesuhuone laitteineen ja suunnattomine kivisine viemäreineen ja oikealla puolella ruokakonttori missä näkyi teräskoukuissa riippuvia verisiä lihankappaleita. Perunoidenkuorimiskone tikitti säännöllisesti kuin mylly, ja kahdessa pienessä vaunussa vietiin puhdistettuja salaatinlehtiä vesisäiliölle huuhdottaviksi.

— Kananpaistia, Favier toisti kärsimättömästi. Kääntyen toverinsa puoleen hän lisäsi hiljemmalla äänellä:

— Kylläpä haava vuotaa! Inhottavaa! Ruokaanhan sitä tippuu.

Mignot tahtoi myös nähdä. Heidän takanaan myyjien jono yhä kasvoi. Tyrkkien ja nauraen he kuuntelivat Favier'n ja Mignot'n huomautuksia yhteiskeittiöstä, jossa vähimmätkin aseet, vartaat ja

silavaneulat, olivat suunnattoman isoja ja jossa valmistettiin päivällis- ja aamiaisruoat kahdelle tuhannelle hengelle. Ruokavieraiden luku sitä paitsi kasvoi päivä päivältä. Ruoka-aineita hukkui niinkuin kaivon, päivässä kuusitoista hehtolitralta perunoita, satakaksikymmentä naulaa voita, kuusisataa kiloa lihaa. Jokaista aterialla varten avattiin kolme viinitynnyriä.

— Jopa vihdoinkin, mutisi Favier, kun keittäjä toi kattilan, josta nosti linnunreiden lautaselle.

— Kananpaistia, sanoi hänen takanaan Mignot.

He menivät yhdessä ruokasaliin haettuaan viiniannoksensa. Heidän selkänsä takana kuului yhtä mittaa "kananpaistia", "kananpaistia" loppumattomiin ja säännöllisesti seurasi kattilaan sukeltavan haarukan ryhdikäs napse.

Myyjille ruokasaliksi sisustettu huone oli niin suuri, että jokaisen vuoron viidellesadalle pöytävieraille oli tarpeeksi tilaa. Mahonkipöydät olivat poikittain rinnan kulkevilla riveissä, ja huoneen kummassakin päässä oleviin pöytiin oli katettu järjestyksenvalvojen ja osastonhoitajien. Keskellä oli tarjoilupöytä, jossa otettiin vastaan ylimääräisten annosten tilaukset ja maksut niistä. Tämä sali, joka sai kirkkaan valaistuksensa sen kummassakin päässä olevista suurista ikkunoista, näytti laajuutensa verraten matalalta vaikka se oli neljä metriä korkea. Seinät oli maalattu öljyvärillä vaaleankeltaisiksi, ja niissä oli ainoana koristeena ruokaliinasäiliöt. Ensimmäisen ruokasalin vieressä oli asiapoikien ja ajomiesten ruokasali, jossa ei syöty säännöllisinä aikoina, vaan milloin kullekin sattui sopivaa aikaa.

— Vai olette tekin saanut lautasellenne linnunreiden, sanoi Favier Mignot'ille, kun hän pääsi istumaan pöytään vastapäätä toveria.

Muut myyjät tulivat hekin paikoilleen. Pöytäliinaa ei ollut, ja lautaset kalisivat paljasta puuta vasten. Kaikki ihmettelivät kananreisien paljoutta.

— Paljon on niillä kanoilla ollut jalkoja, huomautti Mignot.

Ne, jotka olivat saaneet selkälua lautaselleen, suuttuivat. Ruoka oli paljon parantunut, kun tavaratalo oli järjestetty uudestaan. Mouret ei antanut enää ruoanlaittoa urakalle, vaan otti itse keittiönkin huostaansa järjestäen erityisen toimiston, jolla oli oma päällikkönsä, alapäällikkönsä ja tarkastajansa. Eikä hän enää harjoittanut niin suurta säästäväisyyttäkään, sillä hän laski, että paremmin ravittu henkilökunta teki parempaa työtä, minkä laskelman käytännölliseltä kannalta edullista inhimillisyyttä ei Bourdoncle pitkään aikaan pystynyt käsittämään.

— Yhdentekevää! Sitkeätä se ei ainakaan ole, jatkoi Mignot. —
Antakaahan leipä tänne.

Leipä kiersi pöytää, ja jokaisen leikattua siitä palan viimeinen pisti veitsen pystyyn kannikkaan. Myöhästyneet saapuivat kiireesti yksitellen. Sali oli päästä päähän täynnä nälkäistä väkeä, jonka ruokahalu väsyttävän aamutyön jälkeen oli tavallista kahta vertaa kiihkeämpi. Pitkään aikaan ei kuulunut muuta kuin haarukoiden helskettä, pulloista juoksevan viinin pulppuamista, lasien kolahtelua pöytää vasten ja pontevasti pureskelevien leukapielien naksutusta. Jos kellä oli jotakin sanottavaa, niin hän tuskin sai sanoilleen sijaa täydessä suussaan.

Deloche, jolla oli paikkansa Baugén ja Liénard'in välissä, istui melkein vastapäätä Favier'ta. Vähän väliä hän loi riitaveljeensä vihaisia katseita, joihin toinen myös osasi vastata. Heidän kummallakin puolellaan kuiskittiin heidän kuuluisaksi käyneestä riidastaan. Sitten naurettiin Delochea vainoavalle kovalle onnelle. Hän oli aina nälkäisistä nälkäisin ja aina hän sattui saamaan lautaselleen huonoimmat palat. Nytkin hän oli saanut kanan kaulaa ja vähän selkälua. Sanaakaan sanomatta hän muiden ilvehtiessä söi leipää suun täydeltä ja kaapi lihaa kanan kaulasta tarkkaan ja taitavasti niinkuin ihminen, joka on oppinut antamaan lihalle arvoa.

— Miksi ette valita? Baugé kysyi häneltä.

Deloche kohautti olkapäitään. Se ei maksanut vaivaa. Jos hän joskus uskalsi nurista kohtalon kovuutta vastaan, niin aina hänelle kävi hullusti.

— Oletteko kuulleet, että rullasaksoilla on nyt oma kerhonsa? sanoi äkkiä Mignot, — Rullakerho... Sillä on istuntonsa joka lauantai eräässä Saint-Honorén kapakan salissa.

Rullasaksoilla hän tarkoitti lyhyttavaraosaston myyjiä. Uutinen herätti yleistä naurua. Jokainen pani siihen lisää, ja sukkeluksia laskettiin suu täynnä, niin että kieli tuskin pääsi kääntymään. Piintyneet lukijat vain istuivat ääneti, lukemiseen vajonneina. Mutta vaikka naurettiin, täytyi kumminkin tunnustaa, että edistystä tällaisen seuran perustaminen oli. Kauppa-apulaiset sivistyivät vuosi vuodelta. Useat osasivat jo saksaa tai englantia. Eivätkä he enää katsoneet arvonsa mukaiseksi käydä Bullier'ssa

tanssimassa ja rähisemässä tai kahvilakonserteissa viheltämässä rumille laulajattarille. He perustivat omat kerhonsa.

— Onko heillä piano niinkuin palttinalaisilla? kysyi Liénard.

— Rullakerholla piano? Mignot huudahti. — On toki, veikkoseni! Ja he soittavat ja laulavat!... Eikä siinä kylliksi, heillä on runonlausujansakin, tuo pieni Bavoux.

Naurettiin yhä enemmän ja tehtiin pilkkaa Bavoux'sta. Mutta naurun alta pilkisti kunnioitus tätä edistynyttä seuraa kohtaan. Sitten puheltiin eräästä Vaudeville teatterin näyttelemästä kappaleesta, missä verkkasaksoja pahasti pilkattiin. Moni oli suuttunut. Jotkut pelkäsivät työn kestävän liian myöhäiseen illalla, sillä heidät oli kutsuttu vieraisille porvariperheisiin.

Tällaisia salissa puhuttiin ruoka-astioiden yhä helistessä yhä kovemmin. Ikkunat oli avattu ruoanhajun ja sadoista lautasista kohoavan kuuman höyryn haihduttamiseksi. Käärekaihtimet olivat elokuun raskaasta päivänpaisteesta tulisen kuumat. Kadulta kohosi polttavia leyhkiä, ja katossa häilyi auringon kultaisia heijastuksia, jotka heijastuivat pöytävieraiden hikisiin kasvoihin.

— Ilkeävätkin sulkea ihmiset sisälle tällaisella ilmalla, sanoi Favier toistamiseen.

Huomautus johti uudestaan mieliin inventoimisen ja palkankorotukset, aihe, joka innostutti heitä kaikkia yhtä paljon. Kananpaistipäivinä mielet kiihottuivat aina näin ja lopuksi rähinä kävi lähes sietämättömäksi. Kun päästiin niin pitkälle, että tarjottiin öljyssä valmistettua artisokkaa, pöydässä ei enää voinut kuulla omaa ääntään. Järjestyksenvalvojalla oli päivää varten erityiset määräyksensä, eikä hänkään häirinnyt yleistä vilkkautta.

— Kuulkaahan, huusi Favier, — tiedättekö... Mutta hän ei saanut ääntänsä kuulumaan, sillä Mignot huusi:

— Kuka ei pidä artisokasta? Vaihdan jälkiruokani artisokkaan!

Kukaan ei vastannut, sillä kaikki pitivät artisokasta. Aamiainen oli kaikkein parhaita, sillä tiedettiin, että muun hyvän lisäksi jälkiruokaksi oli vielä persikoita.

— Mouret on kutsunut hänet päivälliselle, Favier sanoi oikeanpuoleiselle naapurilleen jatkaen kertomustaan. — Ettekö ole vielä sitä kuullut?

Koko pöytä oli kuullut sen. Aamusta alkaenhan siitä oli puhuttu ja koko juttuun alettiin jo väsyä. Äskeiset sukkeluudet kiersivät uudelleen pöytää suusta suuhun. Deloche vavahti. Hänen silmänsä kiintyivät lopuksi Favier'hen, joka itsepintaisesti kerta toisensa perästä toisti:

— Jos hän ei ole vielä tyttöä saanut, niin nyt hän saa. Ja jos tyttö luulee olevansa ensimmäinen, niin pettyy tyttö raukka pahasti.

Hän loi Delocheen ärsyttävän katseen ja sanoi ilkeän sukkeluuden.

Äkkiä hän painoi päänsä alas, sillä Deloche, joka ei enää voinut hillitä kiehuvaa vihaansa, heitti viinin tähteen lasistaan vasten hänen kasvojaan.

— Siitä saat, kirottu valehtelija! hän sammalsi. — Jo eilen sinut olisi pitänyt kastella!

Nousi kova hälinä. Muutamia pisaroita räiskyi Favier'n naapurien päälle, mutta itse tämä pääsi vähällä. Hänen hiuksensa vain hiukan kastuivat, sillä viini oli heitetty niin rajusti, että se lensi yli. Kaikki suuttuivat. Ei kai Deloche suotta tyttöä puolustanut, hän oli aivan liian innokas. Senkin houkkio! Olisi ansainnut korvilleen oppiakseen käyttäytymään. Mutta äänet hiljenivät, kun järjestyksenvalvojan nähtiin lähestyvän. Tarpeetonta oli sekoittaa johtokuntaa asiaan. Favier tyytyi sanomaan:

— Olisipa vain osunut, niin kyllä olisin hänelle näyttänyt!

Sitten kaikki käännettiin pilaksi. Kun Deloche, jota vihanpurkaus vielä vapisutti, nosti ajatuksissaan tyhjän lasinsa huulilleen, syntyi yleinen nauru. Hän työnsi kömpelösti lasin luotaan ja rupesi pureksimaan kuivaksi jyrsimänsä artisokan lehtiä.

— Vesikarahvi tänne, Delochea janottaa, sanoi Mignot.

Naurettiin vielä enemmän. Syöjät ottivat itselleen puhtaat lautaset, ja pojat tarjosivat suurista koreista persikoita jälkiruokaksi. Mignot lisäsi:

— Jokaisella oma makunsa. Deloche tahtoo viiniä persikkansa särpimeksi.

Deloche istui liikkumatta pää painuksissa niinkuin kuuro. Hän ei ollut kuulevinaan pilaa, hautoi vain samaa katkeraa ajatusta. Totta oli mitä he sanoivat. Millä oikeudella hän puolusti Deniseä? Nyt he vasta saivat syytä panetteluun. Hän vain saattoi tytön kiertoon asemaan tahtoessaan puolustaa. Hänen olisi tehnyt mieli piestä itseään. Tekipä mitä tahansa, aina hän teki hullusti, silloinkin kun hänen tarkoituksensa oli mitä jaloin. Parempi hänen olisi ollut kuolla. Kyyneleet kohosivat hänen silmiinsä. Sekin oli hänen syynsä, että koko talo puhui Mouret'n Deniselle lähettämästä kirjeestä. Kaikki nauroivat ja ilveilivät. Hänen ei olisi pitänyt sallia Paulinen puhua Liénard'in kuullen. Hänen täytyi ottaa tästäkin syy päälleen.

— Miksi menitte kertomaan asiasta? hän kuiskasi tuskissaan Liénard'ille. — Teitte sangen pahasti.

— Minäkö, vastasi Liénard. — Enhän minä sanonut kuin kahdelle tai kolmelle ja käskin vielä pitää salassa. Kuka sen olisi arvannut kuinka huhu leviää!

Kun Deloche vihdoin päätti juoda vettä, koko pöytä purskahti jälleen nauruun. Ateria oli lopussa, ja kauppa-apulaiset istuivat selkä kenossa odottaen kellon soimista. Tarjoilupöydältä oli tällä kertaa tilattu hyvin vähän lisäruokia, varsinkin kun päivän kunniaksi kahvitkin tarjottiin talon puolesta. Kupista kohoavien kevyiden höyryjen alla hohtivat hikiset kasvot. Käärekaihtimet riippuivat ikkunoissa liikkumattomina. Yksi niistä ponnahti äkkiä auki, ja auringonpaiste tulvi leveänä juovana saliin saaden katon loistamaan. Äänten kohina oli salissa niin voimakas, että aluksi vain ovensuussa istuvat kuulivat kellon soivan. Noustiin pöydästä ja hajottiin pitkin käytävää.

Deloche oli tahallaan jättäytynyt jälkeen paetakseen sukkeluuksia. Baugékin meni pois ennen häntä, ja kumminkin Baugé oli tavallisesti salissa viimeinen, sillä ennenkuin hän palasi osastolleen, hän tahtoi tehdä kierroksen tavatakseen Paulinen tämän mennessä naisten ruokasaliin. He olivat sopineet siitä keskenään käyttäen siten ainoan tilaisuuden sanan vaihtamiseen päivän kestäessä. Tänään, kun he suutelivat toisiaan eräässä käytävän käänteessä, Denise, joka oli myöhästynyt jalkansa takia, sattui näkemään heidät.

— Oi ystäväni, sopersi Pauline lentäen punaiseksi, — ettehan sano kenellekään, ettehan?

Baugé, suuri, harteikas mies, vapisi kuin virheestä kiinni saatu koulupoika.

— Jos sanotte, ajavat varmasti pois, hän sanoi. — Tietäväthän he, että aiomme mennä naimisiin, mutta eivät nuo hölmöt sittenkään ymmärrä, että väliin tekee mieli suudella.

Denise väitti liikuttuneena, ettei ollut nähnyt mitään. Baugé meni tiehensä, kun näki Delochen vuorostaan lähestyvän. Tämä oli tehnyt pitkän kierroksen rauhoittuakseen, ja kun hän näki Denisen, hän rupesi pyytämään anteeksi sammaltaen lauseita, joita Denise ei alussa ymmärtänyt. Sitten hän kääntyi Paulineen nuhdellen tätä siitä, että oli puhunut Liénard'in kuullen. Kun Pauline häpeissään ei tietänyt mitä vastata, Denise ymmärsi vihdoin mistä oli puhe. Sitäkö siis tiesivät nuo kuiskeet, jotka olivat aamusta asti kuuluneet hänen selkensä takana? Kirjejuttuko tavaratalossa kiersi? Hetkeksi häntä puistatti sama tuska kuin aamulla kirjettä lukiessa. Hän tunsu itsensä riisutuksi alastomaksi kaikkien noiden miesten nähden.

— Enhän minä tietänyt, toisti Pauline. — Ja sitä paitsi, eihän siinä ole mitään pahaa... Antaa heidän puhua. Kateutta se vain on.

— En ole teille vihainen, sanoi Denise vihdoin saaden jälleen järkensä voitolle... — Tottahan se on. Kirje on minulle, ja minun siitä on vastattava.

Deloche meni pois epätoivoissaan, sillä hän ymmärsi asian niin, että Denise suostui ja että hän oli päättänyt mennä illalla.

Kun myyjättäret olivat lopettaneet ateriansa suuren salin vieressä sijaitsevassa pienessä naisten ruokasalissa, joka oli mukavampi kuin miesten sali, Pauline auttoi Denisen takaisin osastolle. Siellä iltapäivän kuumassa päivänpaisteessa kiire oli pahimmillaan. Oli jouduttu siihen hetkeen, jolloin aamupäivän raukeuden jälkeen täytyi panna kaikki voimat liikkeelle, jotta työ valmistuisi ennen iltaa. Äänet kajahtelivat vieläkin kovemmin, kädet kohosivat hyllyjä kohti ja tavaroita kylvettiin joka taholta lattialle, jossa kasat jo kohosivat pöytien tasalle. Niin pitkälle kuin silmä kantoi oli liikettä ja kohinaa. Päät nousivat ja laskivat, kädet huitoivat ilmassa niinkuin olisi ollut aika kahakka käynnissä. Tulistunut, räjähtämäisillään oleva kone jyskytti kuin raivoissaan harvalukuisten kadullakulkijoiden harhaillessa ulkopuolella kyllästyneinä pyhäpäivän raukeaan hiljaisuuteen. Saint-Augustininkadun käytävällä kolme suttuista avopäistä tyttöä litisti häpeämättä nenänsä ikkunalasias vasten nähdäkseen mitä myllyssä jauhettiin.

Kun Denise palasi osastolle, Aurélie rouva jätti Margueriten lopetettavaksi vaatteiden luettelemisen

ja saadakseen korvilleen rauhan vetäytyi itse näytetilkkutoimiston saliin toimittamaan tarkistustyön vieden Denisen mukanaan.

— Tulkaa minun kanssani, hän sanoi, — niin vertaamme luettelot...
Sitten saatte toimittaa yhteenlaskut.

Mutta koska ovi täytyi pitää auki valvonnan vuoksi, ei täälläkään ollut rauhallista työskennellä. Huone oli suuri, neliömäinen sali, jossa ei ollut muita huonekaluja kuin tuoleja ja kolme pitkää pöytää. Yhdessä nurkassa oli suuret leikkaamiskoneet, joissa näytetilkkut leikattiin. Kokonaisia vaatepakkoja, kuudenkymmentuhannen frangin arvosta, rikottiin niissä. Aamusta iltaan kone, sähisten kuin niityn ruohossa kulkeva viikate, silppusi villakankaita, silkkejä ja palttinoita. Tilkut kiinnitettiin sitten liimaamalla tai ompelemalla vihkoihin. Ikkunoiden välissä oli pieni kirjapaino hintalehtien painamista varten.

— Hiljaa, Aurélie rouva huusi aika-ajoin, kun ei kuullut mitä Denise sanoi. Heidän lopetettuaan ensimmäisen luettelon vertailun Aurélie rouva meni pois jättäen Denisen yksin toimittamaan yhteenlaskut. Vähän ajan päästä hän palasi tuoden mukanaan neiti de Fontenailles'in, joka oli luovutettu hänelle, koska tätä ei tarvittu enää morsiuskapioiden osastolla. Hän sai auttaa yhteenlaskemisessa, jotta jouduttaisiin pikemmin valmiiksi. Neiti de Fontenailles, markiisitar, joksi Clara häntä ilkeyksissään nimitti, nostatti osaston läpi kulkiessaan suuren naurunremakan. Sukkeluuksia laskettiin. Josephia pilkattiin eikä lopetettu, vaikka onneton tyttö oli jo kadonnut näkyvistä, auki jääneestä ovesta kuului yhtä mittaa pilapuheita.

— Tulkaa lähemmäksi, tässä on tilaa meille kummallekin, Denise sanoi säälien. — Voitte käyttää minun mustepulloani, siitä riittää teillekin.

Neiti de Fontenailles, häpeissään alennustilastaan, ei edes muistanut kiittää. Hänen laihat kasvonsa olivat harmaankalpeat niinkuin liikaa juovilla ihmisillä; valkeat ja hienot kädet vain ilmaisivat hänen ylhäisen syntyperänsä.

Mutta äkkiä nauru viereisessä salissa taukosi ja työ tuntui jatkuvan taas säännöllisesti. Mouret oli kiertämässä uudestaan taloa ja oli hetkeksi pysähtynyt valmiiden vaatteiden osastolle. Hänen silmänsä hakivat Deniseä, ja hän näytti hämmästyvän, kun tätä ei näkynyt. Hän kutsui luokseen Aurélie rouvan ja vetäytyen hänen kanssaan syrjään jäi hetkeksi keskustelemaan. Mouret tuntui kysyvän jotain, ja Aurélie rouva vastasi vilkaisten näytetilkkutoimiston ovelle päin. Sitten seurasi ilmeisesti raportinanto, sillä Aurélie rouva näkyi kuiskaavan jotakin arvokkaan näköisenä. Epäilemättä hän kertoi tytön aamulla itkeneen.

— Hyvä on, Mouret sanoi ääneen. — Näyttäkää luettelot.

— Olkaa hyvä ja tulkaa tänne, vastasi johtajatar. — Menemme tänne melua pakoon.

Mouret seurasi häntä viereiseen huoneeseen. Clara, joka ei ollut millänsäkään, teki ääneen huomautuksiaan, mutta Marguerite, saadakseen hänet vaikenemaan ja kääntääkseen hänen huomionsa toisaanne, heitti kahta kiivaammin hänelle vaatteita. Alajohtajatar oli hyvä toveri, kenenkään ei tarvinnut sekaantua hänen asioihinsa. Koko osasto salasi ja peitteli yksissä tuumin. Lhomme ja Joseph istuivat selkä kumarassa kuin kuurot. Jouve, järjestyksenvalvoja, seurattuaan Aurélie rouvan käyttäytymistä asettui juhlallisesti vartioimaan näytetilkkutoimiston ovelle kuin ainakin uskollinen palvelija, joka pitää huolta herransa mukavuudesta.

— Antakaa luettelot, johtajatar sanoi astuessaan huoneeseen.

Denise ojensi luettelot Mouret'lle ja jäi seisomaan laskematta katsettaan. Hän oli tuntenut vavahtavansa, mutta hän osasi hillitä itsensä ja pysyi rauhallisena. Mouret syventyi hetkeksi luettelojen tutkimiseen katsomattakaan tyttöön. Hiiskahdustakaan ei kuulunut. Silloin Aurélie rouva meni neiti de Fontenailles'in luo ja näyttäen tyytymättömältä yhteenlaskuihin sanoi hänelle hiljaa:

— Menkää auttamaan vaatteiden paikalleen panossa... Te ette näy olevan perehtynyt laskemiseen.

Neiti de Fontenailles palasi osastolle, jossa hänet otettiin naurulla vastaan. Joseph, joka ei jaksanut kestää veitikkamaisia katseita, sekaantui kirjoittamisessaan. Clara mielissään odottamattomasta avusta ei voinut kuitenkaan olla piikittelemättä tyttöä; kaikki tavaratalon naiset olivat hänelle vihamielisiä. Näkyihän tuo pöllöpää rakastuneen työmieheen, vaikka oli markiisitar. Ja sittenkin tämä rakkaus herätti kateutta.

— Hyvä on! Hyvä on! toisti Mouret ollen yhä lukevinaan.

Mutta Aurélie rouva ei tiennyt kuinka päästä vuorostaan lähtemään säädylisyyttä liiaksi

loukkaamatta. Hän ei voinut pysyä alallaan, vaan meni katsomaan leikkaamiskonetta vihoissaan, että hänen miehensä ei ymmärtänyt jollakin tekosyillä kutsua häntä luokseen. Mutta eihän se raukka koskaan tajunnut mitä tilaisuus vaati. Olisi pystynyt lammikon rannalla kuolemaan janoon. Marguerite osoitti vihdoinkin tarpeeksi älyä kysyäkseen Aurélie rouvalta neuvoa.

— Tulen heti, vastasi johtajatar.

Saatuaan näin tekosyyn poistua hän pääsi kunnialla asiasta tarvitsematta hävetä osaston henkilökuntaa. Hän tuli huoneesta kasvoillaan sellainen jalo juhllisuus, etteivät myyjättäret uskaltaneet hiiskahtaakaan.

Mouret lasi hitaasti paperit pöydälle. Hän katsoi Deniseen, joka istui yhä kynä kädessä. Tyttö ei kääntänyt pois katsettaan, kävi vain vielä kalpeammaksi.

— Tulettehan tänä iltana? Mouret kysyi puoliääneen.

— En, johtaja, vastasi Denise, — minun on mahdotonta tulla. Veljeni ovat päivällisellä setäni luona, ja olen luvannut syödä heidän kanssaan.

— Mutta jalkanne? Teidänhän on vielä vaikea kävellä.

— Oh, kyllä minä jaksan mennä sinne asti. Jalkani on jo paljon parempi kuin aamulla.

Mouret vuorostaan oli käynyt kalpeaksi kuultuaan hiljaisen kiellon. Hänen suunsa värähteli levottomasti. Mutta hän hillitsi itsensä ja jatkoi kohteliaana liikkeen johtajana, joka ennen kaikkea oli kiinnostunut henkilökuntansa parhaasta:

— Ette kai pannut pahaksi kutsuani... Tiedättehän kuinka suuressa arvossa pidän teitä?

Denise pysyi edelleen samassa kunnioittavassa asennossa.

— Olen hyvin liikuttunut hyvydestänne minua kohtaan ja kiitän teitä kutsusta. Mutta, toistan sen vieläkin, minun on mahdotonta tulla. Veljeni odottavat minua tänä iltana.

Denise ei suostunut ymmärtämään, vaikka koko tavaratalo auki olevasta ovesta tuntui työntävän häntä takaa. Pauline, joka ystävytydessään sanoi häntä hupsuksi, muut, joiden pilkan alaiseksi hän tiesi joutuvansa jos kieltäytyi. Aurélie rouva, joka oli poistunut huoneesta, Marguerite, joka korotti ääntään vetääkseen huomion hänestä, Lhomme, joka istui selin kuin tietämättä koko asiasta, kaikki he tahtoivat heittää hänet mahtavan pedon kitaan.

Mouret oli hetken ääneti. Sitten hän kysyi voitonriemuisen, kuninkaallista rakkautta ylistävän jyrinän säestämänä:

— Milloin tulette? Huomennako?

Denise joutui hämilleen tästä yksinkertaisesta kysymyksestä.

— En tiedä... En voi ... sammalsi hän.

Mouret hymyili ja koetti tarttua hänen käteensä, mutta Denise veti kätensä pois.

— Mitä te pelkääte? Mouret kysyi.

Mutta Denise oli jo nostanut päänsä ja katsoen miestä suoraan silmiin sanoi hymyillen lempeästi ja rohkeasti:

— En mitään, herra... Eihän meidän ole pakko tehdä muuta kuin mitä tahdomme, eikö niin? Ja minä en tahdo, siinä kaikki.

Tämän sanoessaan hän kuuli oven narahtavan, ja kun hän hämmästyneenä kääntyi katsomaan, näki hän sen hiljaa sulkeutuvan. Isä Jouve oli asialla. Ovien sulkeminen kuului hänen tehtäviinsä, ja hän sulki ne tunnollisesti kaikki. Tämän tehtyään hän jatkoi oven takana vartioimistaan. Kukaan ei ollut huomaavinaan mitään. Clara yksin kuiskasi ilkeyden neiti de Fontenailles'in korvaan. Mutta tämä ei osoittanut vähintäkään ilahtumisen merkkiä, kuunteli vain kasvot kalpeina ja liikkumattomina...

Denise oli noussut mennäkseen, kun Mouret sanoi hänelle hiljaa, koko ruumis vavisten:

— Minä rakastan teitä... Te olette tiennyttä sen jo kauan; älkää teeskennelkö, sillä se on arvotonta... Älkää pelätkö mitään. Monta kertaa minun on tehnyt mieli kutsua teidät työhuoneeseeni. Siellä olisimme olleet yksin. Olisin voinut panna oven salpaan. Mutta en ole tahtonut. Kerron sen sijaan sen täällä, jonne kuka tahansa voi tulla... Rakastan teitä, Denise...

Denise seiso liikkumattomana hänen edessään, kasvot kalpeina ja katsoen häntä yhä suoraan silmiin.

— Sanokaa, miksi kieltäydyste? ... jatkoi Mouret. — Ettekö tarvitse mitään? Veljenne ovat teille suurena taakkana. Kaiken, mitä pyydätte minulta, kaiken, mitä vaaditte...

Denise keskeytti sanoen:

— Kiitos, ansaitseen jo enemmän kuin tarvitsen.

— Mutta minä tarjoan teille vapautta, elämän iloa ja ylellisyyttä...

Minä rakennan teille kodin ja teen teidät rikkaaksi.

— Ei kiitos, en osaa elää ilman työtä... Jo kymmenvuotiaana ansaitsin toimeentuloni.

Mouret teki raivostuneen liikkeen. Denise oli ensimmäinen, joka ei taipunut. Ennen hänen oli vain tarvinnut viitata saadakseen mitä tahtoi. Kaikki kumarsivat hänen oikkujaan nöyrinä palvelijattarina. Mutta tämä kieltäytyi ja vielä aiheetta. Hänen kauan pidätetty intohimonsa kiihottui vastarinnasta. Kenties hän ei osannut tarjota tarpeeksi. Hän suorastaan rukoilemalla rukoili. Mutta yhä hän törmäsi samaan horjumattomaan kieltoon:

— Ei, ei kiitos!

Silloin hänen sydämensä tuska puhkesi sanoihin:

— Näettehän, että kärsin!... Niin, mieletöntä se on, mutta kärsin kuin lapsi.

Kyöneleet kohosivat hänen silmiinsä. Syntyi uusi hiljaisuus. Suljetun oven takaa kuului työn kohina, mutta heikenneenä kuin voittolaulun etäisyyteen hukkuva loppusävel. Tappiolle joutunut ei kaivannut äänestä säestystä.

— Mutta jos sittenkin tahtoisin, Mouret sanoi värisevällä äänellä tarttuen Denisen käsiin.

Denise ei pannut vastaan. Hänen silmänsä himmenivät, ja hänen voimansa alkoivat pettää. Outo lämpö kohosi miehen käsistä ja lämmön mukana suloisesti raukaiseva tunne. Hyvä Jumala, kuinka suuresti hän rakasti miestä ja kuinka suloista olisi ollut panna kätensä hänen kaulaansa ja painautua hänen rintaansa vastaan!

— Tahdon, tahdon, Mouret jatkoi aivan raivoissaan. — Odotan teitä tänä iltana tai ryhdyn keinoihin...

Hän tuli raa'aksi. Denise päästi huudon. Mies oli puristanut hänen käsiään niin lujasti, että tuska sai hänet tointumaan. Hän sai väännetyksi kätensä irti ja ojentuen suoraksi näytti kasvavan.

— Ei, antakaa minun olla... Minä en ole mikään Clara, jonka voi huomenna jättää. Ja sitten, rakastattehan tuota rouvaa, joka käy täällä... Pysykää hänen kanssaan. Minä en suostu jakamaan.

Mouret hämmästyti niin, että ei osannut sanoa mitään. Mitä tuo tyttö sanoi? Mitä hän tahtoi? Eiväthän myyjättäret, joita hän kunnioitti suosiollaan, välittäneet rakkaudesta. Hänen olisi pitänyt nauraa, mutta päinvastoin tytön ylpeä asento sai aikaan vielä suuremman hämmennyksen hänen sydämessään.

— Johtaja, sanoi Denise, — avatkaa ovi! Ei ole sopivaa, että olemme täällä kahden.

Mouret totteli. Hänen päässään riehui sellainen myrsky, ettei hän tiennyt, miten salata tuskaansa. Hän kutsui Aurélie rouvan luokseen ja kiivastui vaippavaraston suuruudesta. Hintaa olisi ollut alennettava ja vieläkin alennettava, niin kauan kuin yksikin oli jäljellä. Talon tapa oli sellainen. Joka vuosi lakaistiin kaikki puhtaaksi ja myytiin kuudenkymmenenkin prosentin tappiolla, jotta vain päästiin nopeasti vanhenneesta kuosista tai kankaasta, joka ei enää miellyttänyt. Samassa Bourdoncle astui sisälle. Hän oli seisonut jo vähän aikaa Jouven sulkeman oven takana tämän kuiskattua jotain hänen korvaansa. Hän oli odottanut kärsimättömänä uskaltamatta kuitenkaan häiritä. Olihan se kerrassaan sopimatonta, tällaisena päivänä. Ja vielä tuollaisen tyttörievun kanssa! Kun ovi vihdoin avautui, Bourdoncle puhui kiivaasti Mouret'lle puolisilkkien varastosta, joka oli suunnattoman suuri. Hänen kertomuksensa oli huojennukseksi Mouret'lle, sillä se salli hänen päästää vihansa ilmoille. Mitä Bouthemont ajattelikaan. Hän poistui julistettuaan, ettei hänellä ollut käyttöä johtajalle, joka ei kyennyt arvostelevaan tarvetta, vaan osti liiaksi.

— Mikä häntä vaivaa? kuiskasi Aurélie rouva, nuhteista loukkaantuneena.

Myyjättäret katsoivat hämmästyneinä toisiinsa. Kuuden aikaan inventoiminen oli valmis. Aurinko kultasi vielä ikkunoita, kaunis kesäaurinko, jonka heijastukset kirkastivat hallin lasiruutuja. Katujen raskaassa ilmassa perheet palasivat jo väsyneinä kedoilta suuret kukkavihkot käsissä, laahaten lapsia jäljessään. Osastot toinen toisensa perästä vaikenivat. Siellä täällä vain joku myöhästynyt virkailija

tyhjensi viimeisiä kaappejaan. Vihdoin nämäkin äänet hiljenivät, ja päivän hälinästä ei ollut muuta jäljellä kuin ilmassa tupruava pöly luhistuneiden vaatekasojen yläpuolella. Hyllyt, kaapit, laatikot ja rasiat ammottivat tyhjinä; yksikään tavara ei ollut paikallaan. Laajan tavaratalon runko oli kokonaisuudessaan paljastettu, nikkarintyöt näkyvissä niinkuin huoneiston uutena ollessa ennen sisäänmuuttoa. Alastomuus on inventoimisen säntillisyyden näkyvä todiste. Kuudentoista miljoonan arvoinen tavaravarasto oli lattialla pöydät hukuttaneena, kuohuvana merenä. Myyjät alkoivat panna tavaroita paikoilleen kahlaten olkapäitä myöten suunnattomien kasojen keskellä. Kymmeneltä he toivoivat olevansa valmiita.

Kun Aurélie rouva, joka kuului ensimmäiseen pöytään, meni ruokasaliin, tiesi hän jo kertoa, kuinka korkealle myyntisumma vuoden mittaan oli kohonnut; se kävi selville heti yhteenlaskujen jälkeen. Summa nousi kaikkiaan kahdeksaankymmeneen miljoonaan ja oli kymmenen miljoonaa suurempi kuin edellisenä vuotena. Puolisilkissä vain oli ollut tuntuva vajuus.

— Jos herra Mouret ei ole tyytyväinen, hän vaatii liikoja, lisäsi johtajatar. — Tuollahan hän seisoo keskusportaiden lavalla vihaisen näköisenä.

Myyjättäret pistäytyivät katsomaan. Todellakin, hän seiso siellä yksin, otsa rypyssä katsellen maahan kylvettyjä miljoonia.

— Rouva, sanoi Denise, joka saapui tällä hetkellä, — sallitteko minun lähteä. Minusta ei ole täällä enää mihinkään työhön jalkani takia, ja minulla oli aikomus mennä setäni luo veljeni kanssa...

Hämmästyks oli yleinen. Hän ei siis ollutkaan suostunut! Aurélie rouvan ääni oli vastatessa kuiva ja tyytymätön. Hän epäröi mitä sanoa ja oli vähällä kieltää. Clara kohautti olkapäitään yhtä epäilevästi. Mitä ihmettä siinä oli! Mouret ei kai huolinutkaan hänestä. Pauline oli kapalo-osastolla Delochen seurassa, kun hänelle kerrottiin minkä ratkaisun asia oli saanut. Deloche oli niin mielissään uutisesta, että Paulinea suututti. Suurtako hyötyä hänellä siitä oli! Sekö häntä ilahdutti, että Denise luopui tyhmyydessään onnestaan. Bourdoncle, joka ei uskaltanut lähestyä julmistunutta isäntäänsä, vaelsi muiden kuiskaillessa mykkänä, ikävissään ja levottomana.

Mutta Denise laskeutui hiljakseen portaita nojautuen käsipuihin. Alhaalla hän kohtasi joukon myyjiä, jotka nauraa hohottivat. Hän kuuli mainittavan nimensä ja ymmärsi, että oli kysymys tämänpäiväisestä tapahtumasta. Häntä ei huomattu.

— Älkäähän joutavia! Kursailemista se vain on, sanoi Favier. — Kyllä hän kaikki konstit tietää... Minä tunnen kyllä yhden, jonka hän olisi väkisin ottanut.

Hän katsoi Hutiniin, joka seiso arkana arvostaan syrjässä ottamatta pilapuheisiin osaa. Mutta muiden kateelliset katseet saattoivat hänet kumminkin niin hyvälle tuulelle, että hän suvaitsi mutista:

— No jo minulla oli hänestä vastusta!

Denise tarttui lujemmin käsipuihin pysyäkseen pystyssä. Tottahan se oli, mitä mies sanoi. Hänen oli syytä katua lapsellista käytöstään. Mutta voi kuinka halpamaisesti mies käyttäytyi ja kuinka häntä täytyi halveksia! Hän joutui suuren liikituksen valtaan. Eikö ollut omituista, että hän oli jaksanut torjua luotaan miehen, jota hän rakasti, kun hän ennen oli ollut niin heikko tuon kurjan suhteen, jota hän vain oli uneksinut rakastavansa. Tästä tunteittensa ristiriidasta hän ei voinut päästä selville. Ja hän kulki kiireesti hallin poikki. Järjestyksenvalvojan avatessa hänelle ovea, joka oli aamusta alkaen ollut lukossa, Denise vaistomaisesti katsoi ylöspäin. Hänen silmänsä sattuiivat Mouret'hen, joka syviin mietteisiin vajonneena seiso yhä portaiden lavalla keskellä valtakuntaansa. Hän oli unohtanut tavaraluettelot ja valtavat aarteet ympärillään. Kaikki oli kadonnut hänen mielestään, menneisyyden myrskyiset voitot, tulevaisuudessa häämöttävä rikkaus. Hänen epätoivoinen katseensa seurasi Deniseä, ja kun tyttö katosi ovesta, talo kävi hänelle kolkoksi ja pimeäksi.

XI.

Bouthemont saapui ensimmäisenä rouva Desforges'in luo, joka neljältä tarjosi teetä tuttavilleen. Kun hän astui suureen Ludvig XVI:n tyyliseen salonkiin, jonka kirkkaat pronssikoristeet ja kultakirjosilkkit tekivät iloisen vaikutuksen, rouva Desforges nousi kärsimättömän näköisenä ja kysyi:

— No, mitä kuuluu?

— Sitä, vastasi nuori mies, — että kun sanoin aikovani käydä teitä tervehtimässä, hänkin lupasi tulla.

— Viittasitteko siihen, että odotan tänään paroniakin.

— Tietysti... Se juuri näkyi häneen vaikuttavankin.

He puhuivat Mouret'ista. Tämä oli edellisenä vuonna mieltynyt äkkiä niin suuresti Bouthemont'iin, että kaipasi hänen seuraansa huvitellessaankin ja oli sentähden ottanut hänet mukaansa Henriettenkin luo. Siellä toveri oli hänelle sangen tarpeen, sillä hän alkoi väsyä suhteeseensa, eikä aika käynyt niin pitkäksi, kun oli kenen kanssa puhella. Silkkiosaston johtajasta oli vähitellen tullut sekä isännän että kauniin lesken uskottu. Hän toimitti heidän asioitaan, antoi toiselle tietoja toisesta ja hieroi joskus sovintoakin, kun välit rikkoutuivat. Hänen seurassaan Henriette, joka muuten oli niin arka maineestaan ja niin taitava pitämään sen tahrattomana, luopui kaikesta varovaisuudesta ja puhui mustasukkaisuutensa ahdistamana niin peittelemättömästi salaisista suhteistaan, että Bouthemont sekä hämmästyivät että häpesivät.

Nytkin Henriette kiivastuen huudahti:

— Teidän olisi pitänyt tuoda hänet mukanne. Eihän hänen lupauksiinsa ole luottamista.

— Minkä minä sille voin, Bouthemont sanoi nauraen, vähääkään suuttumatta. — Enhän minä voi syykseni ottaa, että hän nykyään juoksee pakoon... Mutta paljon hän minusta sentään pitää. Vaikea minun olisikin muuten tulla siellä toimeen.

Bouthemont'in asema Aarraitassa oli todella heikko inventoimisen jälkeen. Turhaan hän koetti puolustautua viittaamalla sateiseen kevääseen; hänelle ei annettu anteeksi myymättä jääneen puolisilkkivaraston suuruutta. Hutin varsinkaan ei antanut asian joutua unohduksiin vaan muistutti siitä johtokunnalle usein panetellen, ja Bouthemont'in asema kävi päivä päivältä tukalammaksi. Mouret oli jo langettanut tuomionsa epäilemättä senkin tähden, että tämä hänen lemmensuhteensa todistaja alkoi tuntua hänestä kiusalliselta hänen tahtoessaan todella erota rouva Desforges'ista ja hän oli kyllästynyt ystävyyteen, josta hänellä ei enää ollut hyötyä. Mutta tapansa mukaan hän yllytti Bourdonclen toimimaan. Bourdoncle ja muut osakkaat vaativat kokouksissa Bouthemont'in erottamista, kun Mouret muka puolestaan pani vastaan, pitäen tarmokkaasti ystävänsä puolta huolimatta kaikista ikävyyksistä.

— Täytyy kai sitten odottaa, jatkoi rouva Desforges. — Tiedättehän, että tuo tyttö tulee viideltä. Tahdon välttämättä nähdä heidät yhdessä, sillä minun täytyy päästä perille heidän salaisuudestaan.

Hän alkoi tehdä selkoa laatimastaan suunnitelmasta. Hän kertoi, kuinka oli pyytänyt Aurélie rouvaa lähettämään Denisen hänen luokseen erään Aarraitasta ostetun päällystakin korjauttamista varten ja kuinka hän saatuaan tytön huoneeseensa houkuttelisi sisään Mouret'nkin. Ja tottapa sitten näki mitä tehdä.

Bouthemont istui häntä vastapäätä ja katsoi häneen kauniilla veitikkamaisilla silmillään pakottautuen vakavaksi. Tämä iloinen, mustapartainen ja suurisuinen vekkuli, kasvot kuuman gascognelaisen veren tummentamat, ajatteli, että hienot naiset eivät olleet suinkaan kilttejä ja ettei heidän matkalaukustaan tullut esiin kovinkaan kauniita tavaroita, kun he ryhtyivät sitä purkamaan. Hänen toveriensa ystävättäret, myyjättäret ja sellaiset eivät paljastaneet salaisuuksiaan.

— Kuulkaahan, hän uskalsi vihdoinkin huomauttaa, — mitä hyötyä teille siitä on, olenhan vannonut teille, ettei heillä ole mitään keskenään.

— Ei se siitä riipu! rouva Desforges huusi. — Mutta häntä Mouret rakastaa... Mitä minä muista välitän, satunnaisista tuttavista, päivän kestäivistä suhteista!

Hän puhui Clarasta ylenkatseellisesti. Hänelle oli kerrottu, että Mouret saatuaan Deniseltä rukkaset oli armahtanut uudestaan tuon punatukkaisen hevospöytäisen epäilemättä kostaakseen Deniselle, sillä hän suosi Claraa ikäänkuin uhalla kaikkien nähden ja tuhlassi hänelle lahjoja. Sitä paitsi hän kuului jo kolmen kuukauden ajan huvitelleen rajusti eläen humussa ja sumussa ja kylväneen niin mielettömästi rahoja, että se herätti huomiota. Hän oli ostanut eräälle näyttelijättärelle talon, ja oli muitakin, kaksi tai kolme naista, jotka elivät hänen kustannuksellaan ja kilpailivat keskenään siitä, kuka esittäisi hänelle kalliimpia ja tyhmempiä oikkuja.

— Kaikki on pantava tuon kurjan syyksi, toisti Henriette. — Hänen tähtensä, siksi että hän kieltäytyy, Mouret hävittää rahansa muiden seurassa... Mutta vähät minä hänen rahoistaan! Olisin rakastanut häntä enemmän, jos hän olisi ollut köyhä. Tiedättehän, kuinka suuresti häntä rakastan, te, joka olette ystäväni.

Hänen äänensä katkesi, ja kyynelkäärä kohosi hänen silmiinsä; sitten antautuen tunteittensa valtaan

hän ojensi Bouthemont'lle molemmat kätensä. Totta se oli, Mouret oli hänen jumalansa. Nuoruutensa, voitonvarmuutensa voimalla Mouret oli päässyt hänen herrakseen, eikä kukaan ennen ollut tyydyttänyt niin täydellisesti hänen rakkautensa ja ylpeytensä vaatimuksia. Eikä siinä kaikki. Hän alkoi lähettää neljääkymmentä, ja jos Mouret jätti hänet, hän ei todellakaan tiennyt, miten korvata tämän suuren rakkauden.

— Mutta kyllä minä kostan, kuiskasi hän, — kyllä minä kostan, jos hän käyttäytyy huonosti.

Bouthemont piteli yhä hänen käsiään. Henriette oli vielä kaunis. Olisihan häntä voinut ajatella, mutta hänestä ei ollut helppoa päästä irti, jos häneen kyllästyi, ja Bouthemont ei pitänyt kahleista. Asiaa kannatti kuitenkin mieltä. Olisi siitä kenties etuakin harmien korvaukseksi.

— Minkätähden ette perusta omaa liikettä? Henriette sanoi äkkiä vetäen kätensä pois.

Bouthemont katsoi häneen hämmästyneenä. Sitten hän vastasi:

— Se kysyy suuria varoja... Minulla oli viime vuonna sellainen ajatus mielessäni. Olen varma, että Pariisissa on vielä tarpeeksi ostajakuntaa yhdelle tai parille suurmyymälälle, kun vain osaa valita sopivan kaupunginosan. Bon Marché hallitsee vasempaa Seinen rantaa, Louvre keskikaupunkia ja Naisten Aarreaitta länsikaupungin rikkaita kortteleita. Pohjoispuoli on vielä jäljellä, ja sinne voisi perustaa Clichyn aukion tavaratalolle kilpailijan. Olin jo löytänyt mainion paikankin lähellä Oopperaa.

— Entä sitten?

Bouthemont nauroi ääneen.

— Ajatelkaahan, että olin tarpeeksi tyhmä puhuakseni siitä isälleni... Pyysin häntä lapsellisuudessaan keräilemään osakkaita Toulousesta.

Hän kertoi nauraen, kuinka isäukko pienessä maaseutukaupassaan purki vihaansa Pariisiin tavarataloja kohtaan. Vanha Bouthemont oli vastannut raivoissaan siitä, että hänen poikansa ansiot kohosivat kolmeenkymmeneen tuhanteen, ettei hän aikonut centimelläkään kannattaa noita tavarataloja, jotka olivat kaupankäynnille vain häpeäksi, ja että mieluummin hän lahjoitti ystäviensä rahat ja omansa köyhäinkodeille.

— Ja sitä paitsi, nuori mies jatkoi, — sellainen yritys vaatii miljoonia.

— Jospa niitä olisi saatavissa, rouva Desforges sanoi.

Bouthemont kävi vakavaksi ja katsoi häntä tutkien. Oliko näissä sanoissa muuta kuin mustasukkaisen naisen juonia? Mutta Henriette ei antanut hänelle aikaa kysymyksiin, vaan lisäsi:

— No niin, tiedättehän miten katson etuanne... Otamme asian toiste puheeksi.

Ovikello oli soinut. Henriette nousi, ja Bouthemont siirsi vaistomaisella liikkeellä tuolinsa edemmäksi, ikäänkuin heillä jo olisi ollut keskenään jotakin salattavaa. Hiljaisuus vallitsi kirkkaassa salissa, jossa oli niin paljon ruukkukasveja ryhmänä ikkunoiden välissä, että ne muodostivat lähes metsikön. Henriette kuunteli seisoallaan, katse eteisen oveen tähdättynä.

— Hän se on, kuiskasi hän.

Palvelija ilmoitti:

— Herra Mouret, herra de Vallagnosc.

Henriette ei voinut pidättää hermostunutta liikettä. Miksi hän ei tullut yksin. Nähtävästi hän oli käynyt hakemassa ystävänsä, koska pelkäsi kahdenkesken oloa. Sitten hän hymyillen ojensi kätensä tervehdykseksi.

— Harvoin teitä enää saa nähdä! ... hän sanoi. — Ja teitäkin, herra de Vallagnosc.

Henriette tiesi lihoneensa ja epätoivoissaan siitä hän pukeutui mustaan silkkiin hoikentaakseen vartaloaan, mutta hänen hienopiirteiset, tumman tukan kehystämät kasvonsa olivat viehättävät. Ja Mouret'lla oli täysi syy, kun hän sulkien naisen katseeseensa tuttavallisen kohteliaasti sanoi:

— Tarpeetonta on kysyä teiltä terveytenne laitaa. Niinhän te olette raikas kuin ruusu.

— Terveyttä on liiaksikin, Henriette vastasi. — Mutta vaikka olisin kuollut, niin te ette olisi tiennyt siitä mitään.

Hänen katseensa oli tutkiva, kun se kiintyi Mouret'hen. Tämä näytti hermostuneelta ja väsyneeltä,

silmäluomet olivat raukeat ja kasvot kalvakat.

— Mutta, hän jatkoi koettaen taivuttaa äänensä leikkisäksi, — en voi sanoa samaa teidän terveydestänne, ette näytä virkeältä tänä iltana.

— Liiaksi työtä! Vallagnosc sanoi.

Mouret teki epämääräisen liikkeen eikä vastannut mitään. Hän oli huomannut Bouthemont'in ja tervehti ystävällisesti päänyökkäyksellä. Heidän tuttavuutensa ollessa parhaimmillaan Mouret oli itse käynyt hakemassa Bouthemont'in osastolta viedäkseen hänet mukanaan Henrietten luo välittämättä iltapäivän kiireestä. Mutta ajat olivat muuttuneet ja hän sanoi hiljaa Bouthemont'ille:

— Olette lähtenyt sangen varhain... Ovat kaivanneet teitä osastolla ja ovat vihoissaan.

Hän puhui Bourdonclesta ja muista liikkeen osakkaista ikäänkuin hänellä ei olisi ollut itsellään valtaa käskää.

— Todellako? sanoi Bouthemont levottomasti.

— Minulla on teille puhumista... Odottakaa minua, niin lähdemme yhdessä pois.

Mutta Henriette oli jälleen istunut ja kuunnelleensa Vallagnoscia, joka sanoi rouva de Boves'inkin olevan tulossa, hän piti Mouret'ta silmällä. Tämä oli taas vaiennut ja katseli hajamielisesti huonekaluja ja kattoa. Kun Henriette sitten nauraen valitti, ettei hänen teekekereissään käynyt enää kuin vain herroja, Mouret hajamielisyydessään sanoi:

— Luulin tapaavani täällä paroni Hartmannin.

Henriette kalpeni. Hän tiesi kyllä, että Mouret oli tullut yksinomaan paronin tähden, mutta hänen ei silti olisi tarvinnut heittää välinpitämättömyyttään vasten hänen kasvojaan. Samassa ovi aukeni. Palvelija tuli sisään, lähestyi Henrietteä, joka kohotti kysyvästi katseensa, ja kumartuen emäntäänsä kohti kuiskasi:

— Rouva käski ilmoittaa, kun kysyttäisiin päällystakin johdosta. Nyt neiti on täällä.

Silloin Henriette hakeakseen mustasukkaisuudelleen lievennystä korotti äänensä, niin että kaikki varmasti kuulivat, ja sanoi ylenkatseellisen kuivasti:

— Käskekää odottamaan.

— Pitääkö hänen odottaa rouvan huoneessa?

— Ei, istukoon eteisessä.

Palvelijan mentyä hän jatkoi tynesti keskusteluaan Vallagnoscin kanssa. Mouret vajonneena uudestaan hajamielisyyteensä oli kuullut äskeisen ymmärtämättä mistä oli kysymys, kun sitä vastoin Bouthemont, joka tiesi mistä oli kysymys, alkoi käydä levottomaksi. Samassa rouva Marty astui sisään rouva de Boves'in seurassa.

— Ajatelkaa, sanoi rouva Marty, — olin juuri laskeutumassa vaunuista, kun näin rouva de Boves'in tulevan jalan pitkin käytävää.

— Niin, rouva de Boves selitti, — ilma on niin kaunis, ja kun tohtori aina käskää minun kävellä...

Kun oli kätelty ja tervehditty, hän kysyi Henrietteltä:

— Aiotteko ottaa uuden palvelijattaren?

— En, vastasi tämä ihmeissään. — Kuinka niin?

— Ajattelin vain, kun näin tuon tytön seisovan eteisessä...

Henriette keskeytti nauraen:

— Palvelijattariltahan nuo puotineidit kaikki näyttävät, eikö niin... Hän on täällä erään päällystakin korjauttamisen tähden.

Mouret'ssa heräsi epäluulo, ja hän katsoi kiinteästi Henrietteen. Mutta tämä jatkoi puhettaan vilkkaasti ja kertoi ostaneensa edellisellä viikolla päällystakin Aarraitasta.

— Niinkö? Ettekö enää teetäkään vaatteitanne Sauveurilla? kysäisi rouva Marty.

— Teetän kyllä, mutta minun teki mieli kokeilla. Olin jokseenkin tyytyväinen ensimmäiseen ostokseeni, matkapukuun... Mutta tällä kertaa en onnistunut. Turha teidän on väittää vastaan, teidän liikkeestänne ei saa käypiä pukuja. Niin, minä en ujostele, puhun vain suoraan herra Mouret'n kuullen... Te ette koskaan pysty pukemaan vähänkään hienompaa naista.

Mouret ei ryhtynyt puolustautumaan, katsoi vain tutkivasti Henrietteen. Hän alkoi jo rauhoittua. Ei kai Henriette olisi uskaltanut. Bouthemont'in täytyi ottaa hoitaakseen asia.

— Jos kaikki hienot naiset, jotka ostavat meiltä, myöntäisivät ostavansa meiltä, hän vastasi leikkisästi, — niin varmaankin hämmästyisitte kuullessanne, kuinka paljon meillä on heidän joukossaan asiakkaita. Tilatkaa meiltä puku mittojen mukaan, niin saatte yhtä hyvää työtä kuin Sauveuriltakin ja puolta halvemmalla. Mutta siksi juuri, että se on halvempaa, se ei miellytä.

— Vai ei vaate siis ole hyvä? rouva de Boves sanoi. — Nyt muistan tytönkin. En tuntenut heti, eteisenne on hiukan pimeä.

— Minustakin kasvot tuntuivat tutuilta, sanoi rouva Marty. — Menkää vain, ystäväni! Älkää meistä välittäkö.

Henriette kohautti välinpitämättömästi olkapäitään.

— Ei ole kiirettä.

Rouvat jatkoivat keskustelua suurten tavaratalojen puvuista. Sitten rouva de Boves puhui miehestään, jonka piti mennä tarkastusmatkalle Saint-Lo'hon, ja samassa Henriette kertoi, että rouva Guibal oli lähtenyt edellisenä iltana Franche-Comté'hen hoitamaan sairasta tättään. Henriette ei sanonut sinä iltana odottavansa rouva Bourdelais'takaan, joka aina kuukauden lopulla sulkeutui taloonsa ompelijattaren kanssa tarkastaakseen lapsilaumansa vaatteet. Rouva Marty oli silminnähtävän levoton. Hänen miehensä asema Bonaparten lyseossa alkoi näet horjua ja häntä uhattiin erolla, sentähden että hän oli antanut tunteja huonomaineisissa oppilaitoksissa, missä todistuksia myytiin. Täytyihän miesparan ottaa työtä mistä vain annettiin voidakseen suorittaa taloutensa valtavat menot. Hänen vaimonsa nähtyään hänen itkevän eräänä iltana erottamisen pelosta oli pyytänyt Henrietteä puhumaan hänen puolestaan eräälle opetusministeriön johtajalle. Hätäisesti rouva Marty kuulusteli nyt Henrietteltä vastausta ja rauhoittui, kun uutiset olivat hyvät. Herra Marty oli itsekin aikonut tulla tiedustelemaan rouva Desforges'ilta tulevaisuuden näkymiään ja kiittämään häntä.

— Te ette näytä virkeältä, herra Mouret, huomautti rouva de Boves.

— Liiaksi työtä! herra de Vallagnosc toisti ivallisesti.

Mouret säpsähti unelmistaan ja nousi seisomaan hajamielisyyttään katuen. Hän asettui tavalliselle paikalleen keskelle naisten piiriä, ja koko hänen viehättävä vilkkautensa palasi. Hän alkoi puhua talviuutuuksista, joita hän parhaillaan suunnitteli, muun muassa tulossa olevasta pitsivarastosta. Rouva de Boves kysyi häneltä alençonin pitsien hintaa sanoen aikovansa ostaa niitä. Rouva de Bovesin täytyi tehdä jalkaisin ostosmatkansa, koska ei voinut maksaa ajurinvaunuja, ja hän palasi usein sairaana kotiin vietettyään tuntikausia näyteikkunoiden edessä. Hänen päallystakkinsa oli jo kahden vuoden vanha ja sentähden hän verhosi mielikuvituksessaan ruhtinaalliset olkapäänsä milloin milläkin näkemällään kalliilla kankaalla. Kun hän sitten heräsi unelmistaan vanhojen pukujensa keskellä ja muisti, että hänen tuskin kannatti toivoakaan parempia, hänestä tuntui kuin hänet olisi nyljetty nahattomaksi.

— Herra paroni Hartmann, ilmoitti palvelija.

Henriette pani merkille Mouret'n mielihyvän, kun paroni tarjosi hänelle kätensä. Tervehdittyään naisia paroni katsoi nuoreen mieheen hienoa ivaa ilmaisevalla katseella, joka väliin vilkastutti hänen suuria elsassilaiskasvojaan.

— Yhä vielä kauniitten vaatteitten lumoissa, hän sanoi hymyillen.

Sitten hän talossa tunnettuna ystävänsä uskalsi lisätä:

— Eteisessä on sangen viehättävä nuori tyttö... Kuka hän on?

— Onpahan vain ... sanoi rouva Desforges ylpeällä äänellä, — muuan puotineiti, joka odottaa.

Eteisen ovi oli jäänyt raolleen, sillä palvelija kulki edestakaisin kattaen teepöytää. Hän pani kiinalaiskupit kauniiseen järjestykseen ja toi voileipä- ja leivoslautaset. Laajassa salissa kirkas, vihreiden palmujen lieventämä päivä kultasi pronssikoristeet ja heitti iloisia heijastuksia huonekalujen silkipäälyyksille. Joka kerta, kun ovi aukeni, vilahti näkyviin synkkä eteinen, jossa oli valoa sen verran

kuin himmeäksi hiottujen lasiruutujen kautta pääsi. Keskellä pimeyttä seisoivat liikkumaton varjo. Jo puoli tuntia Denise oli odottanut siellä seisomaan. Siellä oli kyllä nahalla verhoiltu penkki, mutta häntä ei haluttanut istuutua. Hänen ylpeytensä pani vastaan, sillä hän tajusi, että talon rouva antoi tahallaan hänen odottaa nöyryyttääkseen häntä. Rouvat ja paroni olivat ohikulkiessaan vilkaisseet häneen. Sorina kantautui hänen luokseen puuskittain vihlaisten hänen korviaan, ja ympäristön hienostunut mukavuus tuntui hänestä loukkaukselta. Kerran oven äkkiä avautuessa hän oli huomannut Mouret'n. Tämäkin puolestaan oli jo arvannut.

— Teidän myyjättäriännekö hän on? kysyi paroni.

Mouret'n oli jo onnistunut voittaa liiketuksensa.

Hänen äänessään vain oli värähdys, kun hän vastasi:

— Luultavasti, mutta en tiedä kuka.

— Se on se pieni, vaalea, valmiiden vaatteiden osastolta, rouva Marty pisti kiireesti väliin. — Luulen kuulleen, että hän on alajohtajatar.

Henriette katsoi pitkään Mouret'hen.

— Vai hän se on, Mouret sanoi.

Lisäämättä enempää hän otti puheeksi Preussin kuninkaan kunniaksi pidettävät juhlat, joista ensimmäiset oli vietetty edellisenä iltana. Mutta paronilla oli aavistuksensa, eikä häntä ollut helppo pettää. Hän tahtoi tietää minkälaisia tavaratalojen myyjättäret todellisuudessa olivat, ja hän kyseli, mistä he tulivat ja olivatko heidän tapansa niin huonot kuin sanottiin. Syntyi pitkä keskustelu.

— Todellako? Sanotte heidän olevan hyvätapaisia? hän toisti.

Mouret puolusti niin innokkaasti myyjättäriensä tapoja, että Vallagnosc purskahti nauruun. Bouthemont tuli isäntänsä avuksi. Hyvä Jumala, olihan heitä vähän joka lajia, oli häijyjä ja kunnan tyttöjä. Sitä paitsi taso oli kohoamassa. Ennen muotiliikkeisiin ei saatu kuin kauppa-alalla rappioituneita, epäilyttäviä ja köyhiä tyttöjä, kun nyt sitä vastoin esimerkiksi Sèvres'inkadun perheet kasvattivat tyttärensä varta vasten Bon Marchén palvelukseen kelpaaviksi. Jos he tahtoivat käyttäytyä hyvin, ei mikään heitä siitä estänyt, sillä heidän ei tarvinnut pitää huolta ruoastaan eikä asunnostaan, niinkuin työläistyttöjen oli pakko tehdä, vaan heillä oli talosta ruoka ja asunto, sanalla sanoen taattu toimeentulo, jos tosin työtäkin oli. Pahinta oli heidän epämääräinen yhteiskunnallinen asemansa. He eivät tarkalleen tieneet minne kuuluivat, liikeapulaisiinko vai säätyläisluokkaan. Joutuneina näin ylellisyyden palvelukseen ilman mitään perustavaa kasvatusta heistä oli muodostunut aivan erityinen säätyluokka, jolla ei ollut vielä nimeä. Tästä heidän asemansa kieroudesta kaikki epäkohdat johtuivat.

— Minä, sanoi rouva de Boves, — en tunne epämiellyttävämpiä ihmisiä. Monta kertaa tekisi mieli lyödä heitä korvalle.

Kaikki rouvat ryhtyivät yhteen ääneen moittimaan! Heidän sanoissaan ilmeni myyntipöytien ympärillä raivoavan sodan katkeruus, sodan, jota nainen käy naista vastaan, raha kauneutta vastaan, myyjättäret kadehtimiaan ja matkimiaan hienosti puettuja rouvia vastaan ja pikkuporvariston naiset silkkipukuisia myyjättäriä vastaan, jotka eivät suostuneet nöyrästi kiittämään viidenkymmenen centimen ostoksesta.

— Jätetään jo, päätti Henriette. — Myytävänähän nuo kurjat olivat niinkuin heidän tavaransakin.

Mouret osasi hillitä itsensä niin, että pystyi vielä hymyilemäänkin. Paroni tarkasteli häntä liikuttuneena hänen itsehillitsemistaidostaan. Kääntääkseen keskustelun toisaalle hän palasi Preussin kuninkaan kunniaksi pidettäviin juhliin. Komeat niistä kuului tulevan ja koko Pariisin kauppa niistä hyötyi. Henriette ei sekaantunut keskusteluun, istui vain ääneti ja epäröi mitä tehdä. Hän olisi vielä mielellään unohtanut Denisen eteiseen, mutta hän pelkäsi, että Mouret, joka oli saanut asiasta vihiä, lähtisi ennen aikojaan. Hän teki päätöksensä ja nousi nojatuolistaan.

— Sallitteko? hän kysyi.

— Tietysti, ystäväiseni, sanoi rouva Marty. — Kuinka muuten! Kyllä minä hoidan emännän tehtävät teidän poissa ollessanne.

Hän nousija alkoi kaataa teetä kuppeihin. Henriette oli kääntynyt paronin puoleen.

— Jäätte kai vielä vähäksi aikaa?

— Kyllä, minulla on puhumista herra Mouret'lle. Aiomme anastaa itsellemme pienen salinne.

Henriette lähti, ja hänen kadotessaan ovesta hänen musta silkkinen hameensa laahasi lattiaa kahisten kuin risukossa mateleva käärme.

Paroni toimi heti niin, että sai Mouret'n mukaansa pieneen saliin jättäen Bouthemont'in ja Vallagnoscin pitämään naisille seura. Ikkunan edessä seisoen he puhelivat hiljaa. Oli suuria tekeillä. Mouret oli jo kauan hautonut ajatustaan koko Kiinteistöpankin omistaman alueen anastamiseksi omini tarkoituksiinsa, ja niin kauan kun hänellä ei ollut uuden Dix-Décembrenkadun varrella olevia tontteja, hän ei ollut tyytyväinen, sillä juuri tähän hän tahtoi pystyttää tavaratalolleen monumentaalisen pääjulkisivun saavuttamiensa voittojen pysyväksi muistomeriksi. Niin kauan kun hänen talonsa pääovi oli vanhan Pariisin ahtaalle ja pimeälle Neuve-Saint-Augustininkadulle, hänen työnsä tuntui hänestä vajanaiselta, kaipasi johdonmukaisuutta. Hän tahtoi ulottaa vaikutuksensa uuteenkin Pariisiin, vasta avatulle puistokadulle, joissa pariisilaiset päivänpaisteessa parveilivat; hän halusi vallita ja vaikuttaa jättiläismäisellä liikepalatsilla, varjostaa vielä enemmän kaupunkia kuin vanha Louvre. Mutta tähän asti hänen aikeensa olivat kohdanneet lujaa vastarintaa Kiinteistöpankin taholta, joka ei tahtonut luopua hotellihankkeestaan. Mahtavan, Grand-Hotelille vertoja vetävän matkailijahotellin piirustukset olivat jo valmiit, ja perustuksen kaivaminen aiottiin alkaa, niin pian kuin uusi katu oli raivattu. Mouret oli kuitenkin viimeistä hyökkäystä tehdessään melkein jo voittanut puolelleen paroni Hartmannin.

— No niin, alkoi paroni, — meillä oli kokous eilen ja kun luulin tapaavani teidät täältä, tahdoin tulla kertomaan teille miten se päättyi... He panevat yhä vastaan.

Nuori mies teki hermostuneen liikkeen.

— Se on vastoin kaikkea järkeä, hän sanoi... — Mihin he perustavat kantansa?

— Hyvä Jumala, he sanovat samaa kuin minäkin olen sanonut ja vieläkin melkein tahtoisin sanoa... Teidän julkisivunne on vain koristukseksi, ja lisärakennuksista ei olisi talon tilavuuteen nähden suurtakaan hyötyä, tuskin kymmenenneksenkään lisäystä. Olisi mieletöntä tuhlata niin paljon rahaa pelkästään mainostamisen vuoksi.

Mouret suuttui.

— Mainostamisen vuoksi!... Sellainen mainostaminen on ainakin laadultaan pysyvää, koska se on kivistä tehtyä, ja ennen me häviämme kuin se... Eivätkö he sitten pysty ymmärtämään, että liikkeemme paisuu siitä kymmenkertaiseksi. Kahdessa vuodessa saamme rahamme takaisin. Ei kai se ole hukkaan mennyttä alaa, joka tuottaa äärettömän suuria korkoja! Saattepa nähdä miten ostajajoukot lisääntyvät, kun niiden ei päästäkseen sisään meille tarvitse enää tungeskella Neuve-Saint-Augustininkadulla, vaan ne pääsevät vapaasti niin leveää tietä, että kuudet vaunut sopivat rinnan ajamaan.

— Saattaa olla, paroni jatkoi nauraen. — Mutta niinkuin olen aina sanonut, teidän runoilijaluonteenne lennättää teidät liian korkealle. Näiden herrojen mielestä olisi varomatonta laajentaa ylenmäärin liikettänne. He tahtovat olla varovaisia teidän puolestanne.

— Varovaisiako! Minkä tähden! En ymmärrä... Eivätkö selvät numerot riitä heille todisteiksi. Alussa viidensadantuhannen pääoma kierrettyään neljä kertaa tuotti kaksi miljoonaa liikevaroja. Sitten saatiin neljä miljoonaa, ja kun nämä olivat kiertäneet kymmenen kertaa, saatiin niistä neljänkymmenen miljoonan vaihto. Nyt tapahtuneiden laajennusten jälkeen viimeinen inventoimisemme osoittaa liikevaihdon kohonneen kahdeksaankymmeneen miljoonaan. Pääoma, joka ei ole sanottavasti lisääntynyt, sillä se ei nykyään ole kuin kuusi miljoonaa, on siis liikkeessämme kiertänyt enemmän kuin kaksitoista kertaa.

Hän korotti ääntään takoen oikean käden sormilla vasempaa kämmentään naksautellen miljooniaan niinkuin olisi särkenyt pähkinöitä.

— Niin, niin, tiedän kyllä... Mutta ette kai usko menestyväne aina näin hyvin.

— Miksen uskoisi! sanoi Mouret joutumatta hämilleen. — Ei ole mitään syytä pysähtymiseen. Pääoma voi kiertää viisitoistakin kertaa. Siitä on jo aikoja, kun sitä ennustin. Muutamilla osastoilla se kiertää kaksikymmentäviisi, jopa kolmekymmentäkin kertaa. Sitten... No niin, sitten kai tulee jokin neuvoksi. Kyllä siitäkkin vielä pääsee ylöspäin.

— Ja lopuksi kai aiotte kulauttaa kurkkuunne kaikki Pariisin miljoonat, niinkuin tyhjennetään vesilasi?

— Tietysti. Onhan Pariisi naisten oma ja naiset meidän.

Paroni pani molemmat kätensä hänen olkapäilleen ja katsoi häneen isällisen hyväntahtoisesti.

— Kuulkaa, olette kelpo nuori mies ja minä pidän teistä paljon. Teitä ei voi vastustaa. Meidän täytyy vielä todenteolla ottaa asia harkittavaksi, ja kenties silloin onnistumme saattamaan heidät järkiinsä.

Mitä teihin tulee, meillä ei tähän asti ole ollut valittamisen syytä. Osinkojen suuruus hämmästyttää pörssimiehiä... Oikeassa kai olette, ja parempi on panna rahansa teidän koneeseen kuin tuohon toistaiseksi epävarmaan hotelliyritykseen.

Mouret'n kiihtymys laimeni. Hän kiitti paronia, mutta panematta siihen tavallista innostustaan. Hänen salaa kytevä levottomuutensa heräsi uudelleen, ja hänen silmänsä kääntyivät läheisen huoneen ovea kohti. Paroni näki sen, ja Vallagnosc, joka tuli paikalle, kun huomasi, ettei liikeasioista enää ollut puhe, kuuli tuon vanhan paatuneen elostelijan sanovan leikkisästi:

— Kuulkaa, joko alkavat kostaa?

— Kutka? Mouret kysyi hämillään.

— Naiset tietysti... Te olette jo tarpeeksi kauan hallinnut heitä, nyt on heidän vuoronsa.

Paroni oli hyvällä tuulella. Hän oli kuullut puhuttavan nuoren miehen huomiotaherättävistä lemmenseikkailuista, ja jutut näyttelijättären talosta ja muista tuhlauksista jonninjoutavien tyttöjen hyväksi toivat hänelle mieleen hänen oman nuoruutensa kirjavat kokemukset ja olivat hänelle ikäänkuin puolustukseksi. Hän tunsu sydämensä heltyvän.

— En todellakaan ymmärrä, toisti Mouret.

— Älkäähän nyt... Ymmärrätte aivan hyvin. Aina naiset lopuksi pääsevät voitolle. Minä ajattelin, että kerskaamista se vain oli, kun sanoitte itsenne niin väkeväksi. Ja siinä nyt näette. Kiinni olette. Semmoista se on. Käyttäkää naista hyödyksenne, kiskokaa häneltä minkä vähänkin voitte, mutta, uskokaa minua, kyllä hän kiskoo omansa takaisin ja täydellä mitalla vielä... Olkaa varuillanne, enemmän hän teiltä saa verta ja rahoja, kuin mitä te olette hänestä puristanut.

Hän nauroi vielä kovemmin, ja Vallagnosc hänen vieressään yhtyi nauruun.

— Hyvä Jumala, täytyyhän kokea kaikki, tunnusti Mouret lopuksi ollen hänkin nauravinaan. — Tympäiseväksihän raha käy, jos sitä ei osaa kuluttaa.

— Siinä asiassa olen kansanne yhtä mieltä. Huvitelkaa vain, ystäväni. Minä en ole mikään siveyden saarnaaja, enkä ole levoton teille uskomiemme tärkeiden etujen puolesta. Ilot on kaikki nautittava, siitä pää vain selviää. Eikä ole vaarallista, vaikka rahat menisivätkin, kun osaa hankkia uutta... Mutta jos ei rahasta välittäisikään, niin ovathan huolet.

Hän vaikeni, ja hänen hymynsä kävi kaihoisaksi. Kaukaisten surujen muistot kohosivat vanhan epäilijän mielessä pinnalle. Hän oli seurannut Henrietten ja Mouret'n kaksintaistelua asiantuntijana, jonka sydämessä muiden lemmenvaiheet vielä herättävät vastakaikua, ja hän ymmärsi, että heidän suhteessaan ratkaisu oli nyt tullut ja että Denise, jonka hän oli nähnyt eteisessä odottamassa, oli jouduttanut ratkaisua.

— Mitä huoliin tulee, niin ne eivät kuulu minun erikoisalaani, Mouret sanoi uhmailevasti. — Hyvä sekin, että maksan.

Paroni katseli häntä vähän aikaa ääneti. Sitten tahtomatta väittää pitemmältä vastaan hän lisäsi hiljaa:

— Älkää tekeytykö pahemmaksi kuin olette... Teiltä jää siihen muutakin eikä ainoastaan rahaa. Ruumistanne ja vertanne siihen jää, ystäväni...

Hän keskeytti ja kääntyi Vallagnoscin puoleen kysyen leikkisästi:

— Eikö ole totta, että niin käy?

— Niinhän sanotaan, herra paroni, tämä vastasi.

Juuri tällä hetkellä viereisen huoneen ovi avautui. Mouret, joka aikoi vastata, säpsähti, ja he kääntyivät kaikki kolme. Rouva Desforges pisti nauraen päänsä ovenraosta ja huusi kiireisellä äänellä:

— Herra Mouret! Herra Mouret!

Huomatessaan herrat hän jatkoi:

— Oh, anteeksi, hyvät herrat! Sallitteko, että ryöstän teiltä hetkeksi herra Mouret'n. Ei kai ole liikaa, jos hän tulee antamaan minulle neuvoja, kun on kerta myynyt niin huonosti istuvan takin. Tyttö on aivan mahdoton, ei osaa kerrassaan mitään... Kas niin, tulettehan.

Mouret epäröi peläten kohtausta, jonka hän arvasi olevan tulossa. Mutta hänen täytyi totella. Paroni

sanoi isällisen käskevästi, mutta samalla ivallisesti:

— Kiirehtikää toki, ystävä hyvä! Rouva tarvitsee teitä.

Mouret päätti mennä. Ovi sulkeutui hänen takanaan, ja sittenkin hän luuli vielä kuulevansa Vallagnoscin ivallisen naurun. Siitä lähtien kun Henriette oli poistunut salista ja hän tiesi Deniseä olevan tuon mustasukkaisen naisen käsissä suljettujen ovien takana, hän oli tuntenut yhä lisääntyvää tuskaa, hermostuneen mielen ahdistusta, joka sai hänet kuuntelemaan ja vavahtamaan, ikäänkuin kaukainen itku olisi kaikunut hänen korvissaan. Mitähän kidutusta nainen keksikään uhrilleen? Ja koko hänen rakkautensa, rakkaus, jonka olemassaoloa hän vielä itsekin hämmästyi, pyrki Deniseä luo tueksi ja lohdutukseksi. Tämä rakkaus, jonka viehätys oli niin suuri silloinkin, kun se tuotti kärsimystä, oli hänelle aivan uusi kokemus. Naiset, joille hän oli ennen lahjoittanut lyhyiden joutohetkiensä lemmen, olivat olleet hänelle vain ajanvietettä, joskus aineellisten etujen saavuttamisen välikappaleita. Henriettekään ei ollut hänelle sen enempää, vaikka tuon hienon ja kauniin naisen omistaminen hiveli hänen ylpeyttään. Kun hän oli palannut ystävättäriensä luota tyynenä, kaipausta tai huolta tuntematta, hän oli mennyt nukkumaan onnellisena vapaudesta, jota hän naimattomana miehenä nautti. Nyt sitä vastoin hänen sydämensä oli täynnä tuskaa. Päivällä hän ei kyennyt iloitsemaan vapaudestaan, ja yöllä uni pakeni hänen yksinäistä vuodettaan. Denise oli aina hänen mielessään. Nytkin hän ajatteli vain tätä ja tahtoi päästä suojelemaan häntä, vaikka hän tiesi joutuvansa ikävään kohtaukseen.

He kulkivat ensin tyhjän makuuhuoneen läpi. Sitten rouva Desforges avasi erään oven ja astui pukuhuoneeseensa. Suuri huone oli verhoiltu punaisella silkillä, ja siellä oli marmorinen pukeutumispöytä sekä suurilla peiliovilla varustettu kolmiosainen kaappi. Kummallakin puolella kaappia paloi nikkelöityjen varsien päässä kaksi kaasuliekkiä, sillä huoneessa alkoi olla jo pimeä; ikkunat olivat pihalle päin.

— Kas niin, Henriette sanoi, — kenties nyt onnistun paremmin.

Mouret'n astuessa sisään Denise seiso i kaasun eloisassa valossa. Hän oli hyvin kalpea, vaatimaton kasmirnuttu yllä ja päässä musta hattu. Käsivarrellaan hän piteli Aarreatasta ostettua päällystakkia. Hänen kätensä vavahtivat hiukan, kun hän näki Mouret'n.

— Olen pyytänyt herraa arvostelemaan, sanoi Henriette. — Auttakaa takki päälleni.

Denise pani vaipan hänen hartioilleen. Ensimmäisessä koetuksessa hän oli jo nipistänyt nuppineuloilla olkapäistä sisään, sillä takki oli liian väljä. Henriette kääntyi peilin edessä nähdäkseen miten se istui.

— Katsokaa nyt tekin, hän sanoi kääntyen Mouret'n puoleen, — voiko tätä hyväksyä?

— Ei se ole hyvä, näkeehän sen jokainen, Mouret vastasi päästäkseen nopeammin asiasta. — Mutta ei se tee mitään. Neiti ottaa uuden mitan ja me teemme toisen.

— Ei käy! Minä tahdon tämän ja minä tarvitsen sen heti, Henriette vastasi kiivaasti. — Mutta se on rinnasta liian ahdas ja istuu selästä kuin säkki.

Sitten hän kääntyi Deniseen ja sanoi kuivasti:

— Ei se sillä parane, että katsotte. Korjatkaa, keksikää jokin keino. Sehän on teidän asianne.

Vastaamatta Denise alkoi uudestaan pistellä neuloja. Se vei paljon aikaa. Olkasaumat oli kumpikin korjattava. Sitten hänen täytyi melkein asettua polvilleen vetääkseen vaipan edestä pitemmäksi. Rouva Desforges tytön nöyryytyksestä mielissään antautui vastustelematta hänen käänneltäväkseen. Ankarana näköisenä kuin palvelijattarensa tyytymätön emäntä hän antoi jyrkät käskynsä pitäen koko ajan Mouret'ta silmällä havaitakseen tämän kasvoissa hermostumisen oireita.

— Pankaa tuohon neula! Ei sinne, tuonne, hihan puolelle. Ettekö nyt ymmärrä?... Tuo vasta on aivan hullusti. Nythän tasku näkyy... No, varokaahan toki, ettette pistä!

Kahteen kertaan Mouret koetti astua väliin lopettaakseen kohtauksen. Häntä tympäisi hänen rakkautensa kohteen nöyryyttäminen ja hän rakasti Deniseä vielä enemmän, rajattomaan hellyyteen asti, tämän säilyttämän ylvään äänettömyyden johdosta. Joskin tytön kätet vapisivatkin tuollaisen hänen nähtensä osoitetun kohtelun tähden, hän paneutui kuitenkin tyynesti tehtäväänsä. Rouva Desforges mietti uusia keinoja huomatessaan, ettei tällä tavalla päässyt tarkoitustensa perille, ja rupesi kohtelemaan Mouret'ta rakastajanaan.

— Kuulkaahan, ystäväni, hän sanoi, kun neulat alkoivat loppua, — antakaapa tuo pieni norsunluurasia pukeutumispöydältä... Eikö siinä ollutkaan neuloja... No, olkaa hyvä ja hakekaa niitä makuuhuoneesta,

uunin reunalta, tiedättehän, peilin vierestä.

Ja hän kohteli Mouret'ta niinkuin kohdellaan taloon kuuluvaa, joka viettää siellä päivänsä ja yönsä ja tietää missä kammat ja harjat pidetään. Kun Mouret toi neulat, hän otti ne yksitellen pakottaen miehen seisomaan vieressä, katsoen häntä silmiin ja puhuen hänelle hiljaa.

— Enhän toki ole kyttyräselkäinen, vai mitä... Pankaahan kätenne tuonne ja koettakaa olkapäitäni. Sellainenko vartaloni todella on?

Denise kohotti hetkeksi katseensa vielä kalpeampana kuin ennen, sitten hän jatkoi neulojen pistelemistä. Mouret ei voinut nähdä hänestä muuta kuin kauniit vaaleat hiukset, jotka paksuun solmuun sidottuina varjostivat hentoa niskaa, mutta väristys, joka niskassa näkyi, sai hänet aavistamaan kasvoilla kuvastuvan häpeän ja inhon. Nyt ei kai enää ollut toivoakaan, että Denise huolisi hänestä. Tyttö hylkäisi hänet nyt varmasti ja luovuttaisi takaisin tuolle naiselle, joka ei salannut lemmeiliittojaan vieraaltakaan. Hän tunsi värisevänsä vihasta ja puristi kätensä nyrkkiin kuin lyödäkseen. Kuinka saada hänet vaikenemaan? Kuinka saada Deniselle selväksi hänen suuri rakkautensa, että hän ajatteli yksin häntä, että hän uhrasi hänelle kaikki entiset, lyhytaikaiset lempensä. Huonomaineinen tyttököän ei olisi käyttäytynyt niin epähienosti kuin tämä säätyläisrouva. Mouret veti kätensä pois toistaen:

— Teidän on tarpeetonta näin itsepintaisesti pysyä oikussanne, koska minunkaan mielestäni tämä ei ole hyvä.

Toinen kaasuliekeistä sihisi, ja huoneen raskaassa ja hikisessä ilmassa ei kuulunut vähään aikaan muuta ääntä. Kaapin peilioviin kuvastuivat kirkkaassa valossa kylpevät punaiset silkit ja niiden loistavaa taustaa vastaan molempien naisten varjot. Korkitta jäänyt hajuvesipullo levitti huoneeseen hienoa verbenan tuoksua, epämääräistä ja haihtuvaa kuin kuihtuvasta kukkavihkosta lähtevä tuoksu.

— Nyt, hyvä rouva, tässä kaikki, mitä voin tehdä, sanoi Denise nousten.

Hänen voimansa olivat lopussa. Jo kaksi kertaa hän oli pistänyt neulalla sormeensa, sillä hänen silmänsä olivat aivan hämärtyneet. Oliko Mouret naisen kanssa samassa juonessa? Hänen tahdostaanko hänet oli kutsuttu tänne. Kostoako se oli? Ajatus tuntui puistattavalta. Hän ei muistanut koskaan, ei kovimman puutteensakaan päivinä, tarvinneensa näin paljon rohkeutta pysyäkseen pystyssä. Ei se mitään, että häntä itseään nöyrytettiin, mutta se, että hänen täytyi nähdä heidät melkein sylitysten, että he julkesivat käyttäytyä näin hänen nähtensä, ikäänkuin häntä ei olisi ollutkaan.

Henriette tarkasteli itseään peilissä. Hän puhkesi uudestaan koviin sanoihin:

— Leikkiä te kai laskette. Vielä huonomminhan se istuu kuin ennen!... Katsokaa kuinka se lyö kurtuille rinnasta. Minähän näytän aivan muodottomalta.

Silloin Denise, jonka kärsivällisyys oli lopussa, sanoi:

— Rouva ei ole enää aivan solakka. Emmehän me voi sille mitään, että rouva on lihonut.

— Lihonut, niinkö sanotte! huudahti Henriette, joka vuorostaan kalpeni vihasta. — Rupeatte nenäkkääksi! Parasta taitaa olla, että pidätte mielipiteenne omananne.

He katsoivat toisiinsa vihasta väristen. Säätyero oli kadonnut. Rouvasta ja puotineidistä ei ollut jäljellä enää kuin kaksi naista, jotka rakkaus samaan mieheen teki toistensa arvoisiksi. Toinen oli riisunut kiivaasti vaipan yltään heittäen sen tuolille, toinen viskasi viimeiset neulat kädestään pesupöydälle.

— Mikä minua kummastuttaa, rouva Desforges sanoi, — on se, että herra Mouret hyväksyy tuollaisen julkeuden... Luulin teitä tarkemmaksikin henkilökuntanne suhteen, herra Mouret.

Denise oli jo ennättänyt rauhoittua ja vastasi hiljaisesti.

— Jos herra Mouret pitää minut palveluksessaan, niin se tapahtuu siksi, ettei hänellä ole mitään muistuttamista minua vastaan... Olen valmis pyytämään teiltä anteeksi, jos hän vaatii sen.

Mouret kuunteli heidän riitaansa tietämättä mitä vastata. Naisten kiistat vaivasivat häntä, hän hermostui ja ne loukkasivat hänen kauneudentajuaan. Henriette odotti häneltä Denisen tuomitsevaa sanaa, ja kun sitä ei kuulunut, hän sinkautti heitä vastaan viimeisen herjauksensa:

— Hyvä on, herra Mouret. Jos minun täytyy omassa kodissani kestää teidän rakastajattarienne hävyttömyyksiä, niin... Mistä katuojasta lienettekään hänet löytänyt!

Kyöneleet kohosivat Denisen silmiin. Jo kauan hän oli pidättänyt niitä, mutta tätä loukkausta hän ei

jaksanut enää kestää. Kun Mouret näki hänen itkevän palkitsematta pahaa pahalla, arvokkaana epätoivossaan, hän ei enää epäröinyt, vaan totellen sydämensä käskyä tarttui hänen käteensä ja sanoi:

— Lähtekää pois, lapsi parka, ja unohtakaa tämä talo.

Henriette katseli heitä mykkänä hämmästyksestä ja vihasta.

— Odottakaa, Mouret jatkoi käärien itse vaatteen kokoon, — viekää tämä mennessänne. Rouva saa ostaa toisen muualta... Älkääkä itkekö, pyydän teitä. Tiedättehän kuinka suuresti kunnioitan teitä.

Hän saattoi Denisen ovelle ja sulki sen hänen jälkeensä. Denise ei ollut sanonut sanaakaan. Hänen poskilleen vain oli kohonnut heleä puna ja hänen silmiinsä uusia kyyneleitä, sanomattoman suloisia.

Henriette, joka sai tuskin hengitetyksi, oli ottanut nenäliinan ja puristi sitä suutaan vastaan. Hänen laskelmansa olivat johtaneet väärään tulokseen, hän oli itse tarttunut virittämäänsä ansaan. Mustasukkaisuutensa kiduttamana hän katui nyt, että oli mennyt liian pitkälle. Hylätty sellaisen tyttörievun tähden, häväisty tämän nähden! Loukkaus oli sattunut hänen ylpeyteensä enemmän kuin hänen rakkauteensa.

— Tuota tyttöäkö te siis rakastatte! hän sai vaivoin sanotuksi, kun he olivat jääneet kahden.

Mouret ei vastannut heti. Hän käveli ikkunalta ovelle ja takaisin koettaen voittaa liikutuksensa. Vihdoin hän pysähtyi ja vastasi kohteliaasti pakottaen äänensä kylmäksi:

— Kyllä, rouva.

Kaasuliekki sihisi yhä tuoksujen raskauttamassa ilmassa. Peilissä kuvastuvien silkkienv pohjalla ei häilynyt enää varjoja. Koko huone tuntui vajonneen synkkään toivottomuuteen. Henriette heittäytyi tuoliin istumaan vääntäen nenäliinaa vapisevissa käsissään. Nyyhkytysten katkomalla äänellä hän huokasi kerta toisensa perästä:

— Hyvä Jumala, kuinka olen onneton!

Mouret katsoi häntä hetkisen liikkumatta. Sitten hän kääntyi ja poistui huoneesta. Yksin jäätyään Henriette itki hiljaa lattialle ja pöydälle kylvettyjen nuppineulojen keskellä.

Palatessaan pieneen saliin Mouret tapasi Vallagnoscin siellä yksin, sillä paroni oli mennyt takaisin naisten luo. Koska hän ei ollut vielä aivan tyyntynyt, hän meni istumaan sohvaan, ja Vallagnosc, joka huomasi hänen liikutuksensa, asettui ystävällisesti hänen eteensä kätkeäkseen hänet uteliailta katseilta. Aluksi he katselivat toisiaan ääneti. Sitten Vallagnosc, jota toisen mielenahdistus salaa huvitti, kysyi ilkamoiden:

— Taidat huvitella?

Mouret ei tuntunut heti ymmärtävän. Mutta sitten hänelle muistui mieleen heidän keskustelunsa elämän tyhjyydestä ja nurinkurisesta turhuudesta, ja hän vastasi:

— Niin teenkin. En ole koskaan ennen tuntenut eläväni niin vahvasti kuin tunnen nyt... Älä pilkkaa, vanha toveri! Ne hetket, jolloin kärsii kuollakseen, ovat sittenkin lyhyimmät.

Vaikka hänen äänensä oli täynnä kyyneleitä, hän jatkoi naurusuin:

— Sinähän tiedät kaiken, eikö niin? Kilvan he runtelivat sydäntäni. Mutta ei se mitään. Hyviltähän heidän iskemänsä haavatkin tuntuvat, melkein yhtä hyviltä kuin suudelmat... Olen murtunut, voimani ovat lopussa. Yhdentekevää! Et voi uskoa, kuinka sittenkin rakastan elämää!... Täytyyhän minun lopulta saada omakseni tuo tyttö.

— Entä sitten? kysyi Vallagnosc.

— Entäkö sitten?... No, ainakin olen saanut hänet omakseni, eikö siinä kyllin?... Jos luulet itseäsi väkeväksi vain sentähden, että tyhmyydessäsi kieltäydyt kärsimästä, niin erehdyt. Narri olet, siinä kaikki!... Koeta kerrankin voimiesi takaa saada omaksi joku, ja kun sitten saat hänet, olet yhdessä tuokiossa vapaa kaikista tuskistasi.

Mutta Vallagnosc ei luopunut pessimismistään. Hän sanoi työtä turhaksi, koska rahallakaan ei voinut ostaa kaikkea. Olisipa hän ollut Mouret'in asemassa, niin hän olisi sulkenut liikkeensä ja heittäytynyt pitkäkseen, sormeaankaan liikuttamatta, niin pian kuin hänelle olisi käynyt selville, ettei hän kaikilla miljoonillaan voinut ostaa rakastettunsa lempeäkään. Mouret oli käynyt vakavaksi kuunnellessaan hänen sanojaan. Hän ei suostunut tunnustamaan tahtoaan voimattomaksi, kaikkivaltias se oli, ja hän jatkoi kiivaasti:

— Tahdon hänet omakseni ja saan hänet!... Ja vaikka en saisikaan häntä, niin työstäni en luovu. Näkisit minkä koneiston silloin pystyttäisin parantuakseni. Suurenmoista se sittenkin olisi... Sitä sinä et ymmärrä, sillä muuten tietäisit, että työssä on palkka itsessään. Toimia, luoda, taistella, voittaa esteet tai joutua tappiolle, siinä on ihmiskunnan ilo ja terveys.

— Huumausta tuskille, ei muuta, mutisi toinen.

— Huumausta tai ei, parempi se... Ja koska kerran on kuoltava, niin parempi minusta on kuolla rakkaudesta kuin elämään kyllästymisestä.

He nauroivat molemmat, sillä viimeiset lauseet toivat kummankin mieleen kouluajat. Silloinkin Vallagnosc laiskalla äänellään oli saarnannut olemisen mitättömyyttä. Hän miltei kerskaili elämänsä tyhjyydellä ja liikkumattomuudella. Ministeriössäkin uusi päivä oli aina edellisen kaltainen, yhtä pitkäpiimäistä kaikki. Kolme vuotta palveltuaan hän oli saanut palkankorotuksen, kuusisataa frangia. Nyt hän siis oli kohonnut kolmeentuhanteensataan. Se ei riittänyt tupakkarahaksikaan, jos mieli polttaa kunnollisia sikareja. Kaikki tuntui yhä ikävystyttävämmältä, ja jos ei omasta aloitteesta luopunut elämästä, niin laiskuutta sekin oli, vaivan pelkoa vain. Kun Mouret puhui hänelle avioliitosta neiti de Boves'in kanssa, Vallagnosc vastasi, että tädin sitkeästä elämänlangasta huolimatta siitä kumminkin alkoi tulla totta; ainakin vanhemmat tuntuivat suostuvan. Itse hänellä ei ollut halua sinne eikä tänne. Tahtoipa sitä tai tätä, niin ainahan se jäi toteutumatta; parempi siis olla kokonaan tahtomatta. Hän näki miten kävi herra de Boves'illekin, hänen tulevalle appi-ukolleen, joka oli luullut rouva Guibalista löytäneensä välinpitämättömän kaunottaren hetken iloksi ja jonka piti nyt totella tämän ruoskaa kuin vanhan pilalle ajetun hevosluskan. Kaikki luulivat nytkin hänen menneen tarkastusmatkalle Saint-Lo'hon, kun hän todellisuudessa kitui rouva Guibalin kynsissä pienessä hänelle vuokraamassaan talossa Versailles'issa.

— Enemmän hänellä on onnea kuin sinulla, Mouret sanoi nousten.

— On kyllä, aivan varmaan, Vallagnosc myönsi. — Ja jos ylipäänsä hauskuutta voi löytää, niin paheesta kai se on haettava.

Mouret oli jälleen saavuttanut tasapainonsa. Hänellä oli halu lähteä mutta hän ei tahtonut antaa mielikuvaa että hän pakeni. Hän päättikin sentähden ennen lähtöään juoda kupin teetä, ja meni Vallagnoscin kanssa suureen saliin huolettomasti puhellen ja nauraen. Paroni Hartmann kyseli häneltä, oliko vaate vihdoinkin kunnossa, ja Mouret joutumatta hämilleen vastasi, että hän puolestaan luopui koko yrityksestä. Todellako! Kaikki ihmettelivät. Rouva Marty kiirehti kaatamaan hänelle teetä, ja rouva de Boves huomautti, että tavaratalot tekivät aina pukunsa liian ahtaiksi. Vihdoinkin Mouret pääsi istumaan Bouthemont'in viereen, joka käskyä totellen odotti häntä. Huomio kääntyi heistä pois, ja Bouthemont levottomana kohtalostaan, vaikka ei kuitenkaan pelännyt pahinta, sai tilaisuuden tiedustella mitä hänen tuli odottaa. Mouret, tyhjentäen vähitellen teelusikalla kuppiaan, ilmoitti hänelle, että neuvoston herrat olivat päättäneet lopullisesti luopua hänen palveluksistaan. Hän itse oli siitä epätoivoissaan, ja oli innokkaasti pitänyt toverinsa puolta. Mutta mitäpä hän sille taisi. Hän ei kuitenkaan voinut rikkoa välejään noiden herrojen kanssa henkilökuntaa koskevan kysymyksen tähden.

— No, on siinä päällystakissa korjaamista, huomautti rouva Marty. — Missä Henriette oikein viipty?

Henriette viipty todellakin niin kauan, että vieraista alkoi tuntua oudolta. Sitten hän palasi.

— Te siis luovutte? rouva de Boves huudahti iloisesti.

— Kuinka niin?

— Herra Mouret sanoi, ettei sitä voi korjata.

Henriette osoitti suurta hämmästyä.

— Herra Mouret laskee leikkiä. Siitä tulee mainio päällystakki.

Hän näytti aivan rauhalliselta ja hymyilevältä. Epäilemättä hän oli hautonut silmiään, sillä ne eivät olleet vähääkään tulehtuneet. Vaikka koko hänen olemustaan vielä poltti ja kouristi, hän osasi kätkeä tuskansa maailman tapoihin tottuneen naisen hilpeän kohteliaisuuden naamioon. Tavallisella leikkisyydellään hän tarjosi Vallagnoscille voileivän. Paroni yksin, joka tunsu hänet hyvin, huomasi hänen huuliensa värähtelyn ja hänen silmiensä pohjalla palavan synkän hohteen. Hän arvasi kaiken.

— Hyvä Jumala, sanoi rouva de Boves suostuen hänkin ottamaan voileivän, — jokaisella on oma makunsa. Tunnen naisia, jotka eivät ostaisi nauhanpätkääkään muualta kuin Louvresta. Toisille Bon Marché on ainoa paikka. Se kai riippuu jokaisen luonteesta.

— Bon Marché, sanoi rouva Marty, — on makusuunnassa hiukan maalainen. Ja Louvressa on liaksi tungosta.

Naiset olivat nyt saaneet mieliaineestaan kiinni. Mouret'n täytyi lausua mielipiteensä tavarataloista. Hän asettui taas heidän piirinsä keskelle ja arvosteli ollen noudattavanaan kohtuutta. Bon Marché oli kyllä hyvä talo, kaikin puolin vankka ja luotettava. Louvrella taas oli hienempi ostajakanta.

— Mutta Naisten Aarreaitta kai kumminkin on teistä paras? kysyi paroni hymyillen.

— On, Mouret vastasi muitta mutkitta. — Siellä rakastettiin asiakkaita.

Kaikki läsnäolevat naiset liittyivät heti häneen. Se oli totta. Aarreaitassa oli aina niin lämmin kuin rakastetun luona. Joka kohdasta lähti hivelevää hyväilyä, jota eivät kunniallisimmatkaan jaksaneet vastustaa. Siitähän juuri talon ääretön menestys johtuikin.

— Mieleeni muistuu, sanoi Henriette, joka koetti puhella vapaasti, — tuo suosikkini, tiedättehän, neiti de Fontenailles. Mitä hänestä on tullut?

Hän kääntyi rouva Martyn puoleen jatkaen:

— Hän on markiisitar, hyvä ystävä, köyhä tyttö parka, jolla ei ollut millä elää.

— Hänkö, sanoi Mouret, — hän ansaitsee kolme frangia päivässä mallitilkkuoimistossa, ja luulenpa melkein, että kohta naitamme hänet erälle liikkeemme palvelusmiehelle.

— Kauheata! huudahti rouva de Boves.

— Miksi niin, hyvä rouva? Mouret vastasi rauhallisella äänellä. — Eikö hänen ole parempi mennä naimisiin kelpo pojan kanssa, joka jaksaa tehdä työtä, kuin joutua kadulla kuljeskelevien tyhjäntoimittajien käsiin?

Vallagnosc koetti kiireesti pistää pilaksi.

— Älkää härnäilkö häntä, rouva, muuten hän kohta väittää, että kaikki Ranskan vanhat aatelisperheet olisi pantava palttinanmyyjiksi.

— Taitaisi siitä olla monellekin hyväksi neuvoksi, sanoi Mouret.

Naurettiin jo, sillä hän tuntui menevän liian pitkälle. Mutta Mouret ei hellittänyt, ylisti vain kahta kiivaammin työn aateluutta. Rouva de Boves, joka oli epätoivoissaan alituisesta rahapulastaan, punastui heikosti, mutta rouva Marty, joka heltyi tunnossaan, koska ajatteli onnetonta miestänsä, hyväksyi innokkaasti. Samassa palvelija saattoi sisään herra Martyn, joka oli tullut hakemaan vaimoaan kotiin. Mies parka oli kuivempi vielä kuin ennen ja kuihtuneempi työtaakastaan, ahdas ja kiiltäväksi kulunut takki yllään. Kiitettyään rouva Desforges'ia siitä, että tämä oli puhunut hänen puolestaan ministeriössä, hän loi Mouret'hen pelonalaisen katseen kuin ihminen, joka joutuu verivihollisen kanssa vastakkain. Hän säikähti, kun näki tämän kääntyvän ja kuuli sanovan:

— Eikö ole totta, herra Marty, että työ on tärkeintä?

— Niin, työ ja tahdonlujuus, herra Marty vastasi väristen. — Ja lisätkäämme siihen vielä säästäväisyys.

Bouthemont istui hiljaa nojatuolissaan miettien Mouret'n sanoja, jotka vielä soivat hänen korvissaan. Vihdoin hän nousi ja meni kuiskaamaan Henriettelle:

— Minut on erotettu. Mouret ilmoitti sen minulle äsken, sangen kohteliaasti tietysti... Mutta, hitto vieköön! kyllä hän vielä katuu! Perustan liikkeen lähelle Oopperaa ja panen sille nimeksi Neljä Vuodenaikaa.

Henriette katsoi häneen, ja hänen silmänsä tummenivat.

— Tulen mukaan, sanoi hän... — Odottakaa ja luottakaa minuun.

Hän vei paroni Hartmannin mukanaan ikkunakomeroon, ja puhui hänelle Bouthemont'ista, kelpo pojasta, joka myös vuorostaan tahtoi perustaa liikkeen ja jolla oli älykkyyttä tarpeeksi koko Pariisin mullistamiseen. Kun hän sitten ehdotti kommandiittiyhtiön perustamista tämän nuoren miehen hyväksi, paroni, joka ei juuri enää kummastellut mitään, hypähti säikähtyneenä. Tämä oli jo neljäs Henrietten hänelle uskomista nuorista neroista, ja pilkan alaiseksi hän joutui, jos rupesi kaikkien suojelijaksi. Mutta sittenkään hän ei vielä kieltänyt ehdottomasti, sillä kilpailijan perustamista Naisten Aarreaitalle

kannatti ajatella. Edistääkseen pankkiliikettään hän oli jo keksinyt sen, että perusti itselleen kilpailijoita estääkseen muita ryhtymästä yritykseen. Asialla oli sitä paitsi oma viehätyksensä, ja hän lupasi miettiä.

— Tulkaa tuumimaan tänä iltana, Henriette kuiskasi Bouthemont'in korvaan. — Muistakaa, yhdeksän aikana säntilleen... Paroni on puolellamme.

Keskustelu huoneessa kävi äänekkääksi. Mouret, joka seisoj naisten piirissä, oli jo kokonaan entisellään; nauraen hän väitti, ettei hän suinkaan ottanut syykseen sitä, että he tuhlasivat omaisuutensa kauniisiin tavaroihin: päinvastoin hän tarjoutui todistamaan, että häneltä ostamalla säästivät ainakin kolmekymmentä prosenttia. Paroni Hartmann katsoi häneen tuntien veljellisen ihailunsa heräävän uudelleen tuota nokkelaa veitikkaa kohtaan. Kaksintaistelu oli lopussa, ja Henriette oli joutunut tappiolle. Hänessä ei siis ollutkaan naista voittamaan. Ja paronin silmissä hämötti vaatimattomasti pukeutunut tyttö, jonka hän oli eteisen poikki kulkiessaan nähnyt vilahdukselta. Tämä oli odottanut kärsivällisenä, pelättävänä lempeydessään.

XII.

Oli syyskuun kahdeskymmenesviides päivä, kun Aarreaitan uutta julkisivua alettiin rakentaa. Paroni Hartmann oli lupauksensa mukaan ottanut asian ajaakseen, ja tulos oli, että Kiinteistöpankin viimeisessä kokouksessa oli päästy lopulliseen päätökseen. Mouret'n unelma oli nyt vihdoinkin toteutumaisillaan ja hänen onnensa puhkeamaisillaan täyteen kukoistukseen. Sentähden hän tahtoikin viettää peruskiven laskemista suurenmoisesti noudattaen kaikkia sellaisissa tilaisuuksissa tavallisia juhlamenoja. Hän jakeli lahjapalkkioita myyjilleen ja päivälliseksi tarjottiin koko palvelijakunnalle metsänriistaa ja samppanjaa. Kun hän kiinnitti peruskiven laastilapiolla, hänen ilosta säteilevät kasvonsa ja hänen voittajanryhtinsä herättivät suurta huomiota, sillä hän oli edellisinä viikkoina ollut ärtyisällä tuulella ja kykenemätön hillitsemään hermostuneita mielenpurkauksiaan. Juhlapäivä tuntui kumminkin aiheuttavan hetkellisen lievennyksen hänen huoliinsa, ja osan päivää, aina päivälliseen asti, hänen mielialansa oli hilpeä ja tasainen niinkuin ainakin terveluontoisella miehellä. Mutta siitä lähtien, kun hän samppanjalasi kädessä astui ruokasaliin juodakseen henkilökuntansa onneksi, hänen salaa kalvava alakuloisuutensa tuntui taas pääsevän valloilleen ja näkyi hänen kasvopiirteittensä pinnistymisessä.

Seuraavana päivänä valmiiden vaatteiden osastolla Clara Prunaire koetti tehdä Deniselle kiusaa. Hän oli vihdoinkin huomannut Colombanin rakastuneet katseet ja sai siitä aihetta pilkata Baudun perhettä. Kun Marguerite, joka vuoli lyijykynäänsä, sattui olemaan hänen vieressään, hän sanoi tälle ääneen:

— Minun alkaa käydä sääliksi ihailijaani kadun toiselta puolen, tiedättehän. Hänen ei taida olla kovinkaan mukava mustassa puodissaan, jossa ei käy koskaan ketään.

— Lieneekö hän niin onnetonkaan, vastasi Marguerite. — Hänhän menee naimisiin isäntänsä tyttären kanssa.

— Vai niin, Clara jatkoi, — siinä tapauksessa olisi hauska koettaa, eikö häntä saisi ryöstetyksi. Tekeepä oikein mieli ryhtyä siihen.

Hän jatkoi samaan suuntaan, kun huomasi minkä vaikutuksen hänen uhkauksensa tekivät Deniseen. Tämä kyllä antoi hänelle anteeksi kaikki rettelöt, joiden kohteena hän itse oli, mutta hän ei voinut kestää kuolevaa Genevièveä vastaan tähdättyjä ilkeyksiä. Kun samassa eräs ostaja saapui, Denise, joka Aurélie rouvan hetkeksi poistuttua oli ottanut osaston johdon käsiinsä, kutsui Claran luokseen ja sanoi:

— Neiti Prunaire, älkää loruilko tyhjiä, vaan tulkaa palvelemaan.

— Enhän minä loruillut, väitti Clara vastaan.

— Älkää vastatko, olkaa niin hyvä. Ja menkää heti tiedustelemaan rouvalta hänen asiaansa.

Claran täytyi totella. Kun Denise antoi käskynsä hiljaisella ja vakavalla äänellään, ei yksikään myyjättäristä uskaltanut panna vastaan. Kaikki olivat nytkin käyneet vakaviksi. Marguerite oli jälleen ryhtynyt teroittamaan kynäänsä, joka alinomaa katkeili. Hän oli ainoa, joka hyväksyi alajohtajattaren käytöksen Mouret'ta kohtaan; tunnustamatta kuitenkaan omaa erehdystään hän sanoi tietävänsä mihin se johtaisi.

— Taidatte olla vihoissanne, sanoi Denisen takana Pauline, joka kulki osaston poikki.

Hän oli sattunut tulemaan äskeisen kohtauksen aikana ja hymyili hiljaa.

— Täytyyhän sitä. En pysty muuten hallitsemaan tilannetta.

Valkotavaroiden myyjätär kohautti olkapäitään:

— Itsestänne riippuu pääseminen koko valtakunnan hallitsijattareksi milloin vain haluatte.

Hän ei kyennyt vieläkään ymmärtämään, minkä tähden ystävätär kieltäytyi. Hän oli itse elokuun loppupäivinä viettänyt häitään Baugén kanssa, tehnyt senkin hulluuden, kuten hän nauraen sanoi. Bourdoncle kohteli häntä nyt hukkaan joutuneena hylkiönä, josta ei ollut enää kauppa-alalla mihinkään. Ja hyvä oli, ettei häntä ajettu Baugén kanssa tavaratalosta nauttimaan muualla rakkauden iloja, sillä johtokunnan jäsenet väittivät, ettei rakkaudesta ollut kaupankäynnille muuta kuin haittaa ja vahinkoa. Pauline koettikin käyttäytyä niin tasaisesti, ettei ollut tuntevinaankaan Baugéta, kun he sattuiivat päiväsaikaan vastakkain. Äsken juuri hän oli joutua järjestystä valvovan isä Jouven käsiin, kun hän pyyheliinapinon takana puheli miehensä kanssa.

— Tuossa hän on, hän sanoi kerrottuaan tapahtuman Deniselle. — Hän ajaa minua takaa. Katsokaa kuinka hän nostaa suuren nokkansa pystyyn. Varmaankin hän on saanut minusta vihiä.

Ja todellakin Jouve, valkea solmuke kaulassa, tuli juhlallisesti pitsiosastolta vainuten rikkomusta. Mutta kun hän huomasi Denisen, hän kyyristi huulet hymyssä selkäänsä ja jatkoi pysähtymättä matkaansa.

— Pelastettu! kuiskasi Pauline. — Kiitos, että panitte häneltä suun tukkoon... Kuulkaa, jos joutuisin onnettomuuteen, niin lupaattehan, että puhutte minun puolestani! Älkää näyttäkö nyt taas noin kummastuneelta, tietäähän sen jokainen, että voisitte yhdellä sanalla kääntää koko talon nurin.

Pauline palasi kiireesti takaisin osastolleen. Denise oli punastunut noiden ystävällisten viittausten johdosta. Mutta hän aavisti jo itsekin hämärästi valtansa. Toverien liehakoiva nöyryys oli opettanut sen hänelle. Kun Aurélie rouva palasi ja huomasi osastossa alajohtajattaren valvoessa vallitsevan järjestyksen ja hiljaisuuden, hän hymyili ystävällisesti Deniselle. Hän ei kumartanut Mouret'takaan enää niin nöyrästi kuin tätä tyttöä, joka kenties kerran oli pyrkivä hänen, johtajattaren, paikalle. Denisen hallitusaika oli alkanut.

Bourdoncle yksin ei laskenut aseitaan. Hänen vihamielisyyteensä oli suureksi osaksi syynä hänen luontainen vastenmielisyytensä Deniseä kohtaan. Denisen viehäytys ja yhtämittäinen lempeys suututtivat häntä, ja lisäksi hän pelkäsi Denisen vaikutusta Mouret'hen, mikä panisi koko talon vaaran alaiseksi sinä päivänä, jolloin Mouret ei enää pystyisi pitämään puoliaan. Hänen mielestään isännän kauppiasnero hämmentyi tämän ala-arvoisen hellyyden vaikutuksesta. Minkä Mouret oli hankkinut naisten kautta, oli tämän ainoan naisen tähden joutuva hukkaan. Bourdoncle ei välittänyt itse ainoastakaan naisesta. Hän kohteli heitä kaikkia kylmän ylenkatseellisesti niinkuin ainakin se, jolla on ammattina elää heistä ja joka ei enää usko heihin nähtyään kaiken heidän kurjuutensa alastomuudessaan. Asiakkaitten tuhannet eivät häntä huumanneet, päinvastoin ne herättivät hänessä sietämätöntä inhoa. Varsinkin hänessä herätti levottomuutta se, ettei hän voinut uskoa tuon mahtavaksi tulleen pikku myyjättären kieltäytymistä epäitsekkeäksi ja vilpittömäksi. Hänen käsityksensä mukaan Denisen käytös oli vain teeskentelyä, mitä taitavinta teeskentelyä. Jos Mouret jo ensi hyökkäyksessä olisi päässyt tarkoitustensa perille, hän olisi seuraavana päivänä unohtanut Denisen, kun nyt sitä vastoin hänen intohimonsa kiihottuen vastarinnasta teki hänet hulluksi ja taipuvaiseksi vaikka mihin mielettömyyteen. Turmion teitä kulkenut nainen, joka harjoitti siveettömyyttä ammattinaan, ei olisi osannut menetellä taitavammin kuin tämä viattoman näköinen tyttö. Siksi Bourdonclea peloittivat hänen kirkkaat silmänsä, lempeät kasvonsa ja luonteva käytöksensä, ikäänkuin tuon viehättävän valepuvun alla olisi piilyyt itse syöjätär, neitseellisen hempeyden alla kammottava kalma. Kuinka päästä tuon tekopyhän juonista voitolle! Pitkin päivää Bourdoncle väijyi häntä saadakseen hänet kiinni ja paljastaakseen maailmalle hänen turmeluksensa. Joskus hänet varmasti yllättäisi rakastajan seurassa ja saisi uudestaan ajetuksi pois. Silloin talo toimisi taas tasaisesti niinkuin hyvin voideltu kone.

— Valvokaa, herra Jouve, Bourdoncle muistutti ehtimiseen järjestyksenvalvojalle. — Minä kyllä sitten teidät palkitsen.

Mutta Jouve ei innostunut, sillä hänellä oli kokemusta naisista, ja hän piti edullisempänä solmia ystävyyden tuon lapsen kanssa, joka kenties ennen pitkää oli kohoava talon hallitsijattareksi. Sievä hän oli, vaikka häneen ei enää uskaltanut kajota. Ja tiesihän Jouve miten saattoi käydä. Hänen pataljoonanpäällikkönsäkin oli tappanut itsensä tytönheilakan takia, joka oli yhtä mitätön, hento ja vaatimaton kuin tämäkin, mutta joka yhdellä katseella osasi lumota sydämet.

— Valvonhan minä, hän vastasi. — Mutta, kunniani kautta, en ole saanut selville mitään.

Ja kumminkin paljon hävyttömiä juoruja oli liikkeellä tuon liehakoivan kunnioituksen alla, joka Deniseä joka puolella ympäröi. Talossa kerrottiin yleisesti, että Denise oli alussa lahjoittanut suosionsa Hutinille. Kukaan ei uskaltanut väittää, että suhde vielä jatkui, mutta huhu tiesi kertoa, että he tapasivat vielä aika ajoin toisiaan. Delochenkin kanssa hän kuului olevan hyvissä väleissä. Heidät tavattiin alinomaa nurkista, missä he työn aikana puhelivat. Oikea häväistysjuttu!

— Ette siis tiedä silkkiosaston johtajasta mitään? Ettekä pitsiosaston myyjästä myöskään? toisti Bourdoncle.

— En, herra, en kerrassaan mitään, väitti järjestyksenvalvoja.

Bourdoncle epäili varsinkin Delochea. Eräänä aamuna hän oli itse yllättänyt tämän Denisen kanssa nauramassa kellarikerroksessa. Mutta toistaiseksi hänen täytyi tunnustaa, että Denise oli hänen vertaisensa. Hän ei enää halveksinut tätä, sillä hän tiesi, että Denise oli tarpeeksi väkevä kukistamaan hänet itsensäkin hänen kymmenestä palvelusvuodestaan huolimatta.

— Pitäkää tarkkaan silmällä pitsiosaston myyjää, sanoi hän joka kerta. — He ovat alinomaa yhdessä. Jos saatte heidät kiinni, niin kutsukaa minut; kyllä minä pidän lopusta huolen.

Mouret eli alituiseissa tuskassa. Kuinka oli mahdollista, että tyttö saattoi vaivata näin häntä! Hänelle muistui mieleen millainen Denise oli ollut saapuessaan, miten hän oli vastatessaan änkyttänyt ja joutunut kaikkien pilkan alaiseksi, miten aralta ja köyhältä hän oli näyttänyt ja miten kuluneilta hänen paksut kenkensä ja hänen musta pukunsa. Hän oli ollut ruma Mouret'nkin mielestä. Hän, jolla oli sädekehä päänsä päällä, joka paljaalla katseellaan olisi saanut hänet notkistamaan polvensa! Ja tuo raukka oli ollut talossa viimeinen, kaikkien komentama ja murjoma. Kuukausia hän oli itse pitänyt tätä kokeiluvälineenään nähdäkseen miten tyttö kehittyi ja ymmärtämättä, että pani oman sydämensä vaaran alaiseksi. Kenties sekin oli jo rakkautta. Kenties hän oli rakastanut häntä ensi hetkestä alkaen, silloinkin, kun luuli vain tuntevansa sääliä. Mutta tietoisesti tämä rakkaus oli tullut vasta sinä iltana, jolloin hän käveli Denisen rinnalla Tuileries'n puiston kastanjapuiden alla. Siitä hetkestä alkaen hän oli tuntenut elävänsä. Hän luuli vieläkin kuulevansa pienen vesiputouksen kohinan ja pikkutyttöjen parvesta lähtevän raikkaan naurun, jotka olivat sinä iltana soineet hänen korvissaan Denisen kävellessä hänen vieressään lämpöä haihduttavien puiden siimeksessä. Sitten hän ei enää tiennyt miten asia oli edistynyt, mutta hetki hetkeltä hänen kuumeensa oli yltenyt, hän oli antautunut ruumiineen, sieluineen. Kuinka se oli mahdollista, sellaiselle lapselle! Ja niin valtaisasti vielä, että tytön ohi vilahtavan hameen kepeä tuulahdus sai hänet horjumaan.

Kerran hän oli koettanut panna vastaan, ja vieläkin hän joskus pyrki riuhtautumaan mielettömästä orjuudestaan. Mikä häntä sitoi? Eihän tuolla raukalla tullessaan ollut edes kunnollisia kenkiä jalassa. Pelkästä armosta hänet oli otettu tavaratalon palvelukseen. Jos hän olisi ollut edes noita ruhtinaallisia kaunottaria, joiden valtikkaa joukot kilvan kumartavat. Mutta tuollainen ihan mitätön pikkutyttö! Hänen kasvonsakin olivat oikeastaan jokapäiväiset, kasvot, joista kenelläkään ei ole mitään sanomista. Eikä hänen älynsäkään ollut liioin kehuttava, sillä huonosti hän oli alussa suorittanut myyjättären tehtävät. Mutta joka kerta vihanpurkausten jälkeen intohimo oli Mouret'ssa syttynyt uudelleen ja hänet oli vallannut pyhäinhäväisijän kauhu. Eikö hän siis ymmärtänyt panna arvoa noille naisen sydämen kauneimmille aarteille, jotka piilivät tuossa nuoressa tytössä, rohkeudelle, hilpeydelle, vaatimattomuudelle ja lempeydelle, josta levisi niin sanomattoman suloinen tuoksu. Vaikka Denise ei heti vetänytään katseita puoleensa, niin hänen viehätyksensä pääsi ajan pitkään voitolle. Jos hän suvaitsi hymyillä, hän vahvisti ainiaaksi valtansa. Hymy loi hänen kalpeille kasvoilleen häikäisevän kirkkauden; se säteili hänen silmistään, pilkisti posken ja leuan pehmeistä kuopista ja heijastui kultaisena päivänpaisteena hänen ruhtinaallisesta hiuskruunustaan. Voittajaksi hänet täytyi tunnustaa niin älyn kuin kauneudenkin puolesta. Hänen älykkyytensä ei ollut muiden myyjättärien pintakiiltoa, joka kosketettaessa mureni ja katosi; se lähti hänen sisimmästään. Sentähden se ei sallinut hänen eksyä tavoittelemaan turhamaisuuden helyjä, vaan pysytti hänen olemuksessaan alkuperäisen rakkauden ja mehun. Sentähden juuri hänen kapean ja puhdaspiirteisen, tahdonlujuutta ja järjestysaistia ilmaisevan otsansa takana pääsivät kaupankäynnin kauimmalle tähtäävät periaatteet juurtumaan. Mouret olisi tahtonut ristissä käsin pyytää häneltä anteeksi, että oli sallinut kapinoivan ylpeytensä puhjeta herjauksiin.

Mutta eihän Denisen olisi tarvinnut kieltäytyä näin itsepintaisesti! Mouret oli rukoillut ja tarjonnut rahaa, yhä suurempia summia. Sitten, kun luuli tyttöä kunnianhimoiseksi, hän oli luvannut johtajattaren paikan, milloin vain sellainen joutuisi avoimeksi. Mutta Denise vain kieltäytyi, kieltäytyi ehtimiseen. Se oli Mouret'sta käsittämätöntä, ja hänen intohimonsa yltyi yhä kiihkeämmäksi. Täytyihän tytön kumminkin lopuksi taipua, sillä Mouret'n mielestä naisen järkevyyden ei ollut milloinkaan ehdotonta. Kaikki hänen pyrintönsä tähtäsivät samaa tarkoitusta kohti, tätä ainoata hän halusi: saada hänet kerran kotiinsa, istuttaa hänet polvelleen ja suudella hänen huuliaan. Tämä hänen mieleensä alinomaa kohoava kuva sai veren kuohumaan hänen suonissaan ja hänen voimattomuutensa värisytti häntä.

Näin hän kulutti päivänsä päähänpiintymänsä vallassa. Denisen kuva oli hänellä mielessä, kun hän aamulla nousi vuoteeltaan. Hän oli uneksinut hänestä yöllä ja tyttö seurasi häntä hänen työhuoneeseensa, missä hän kello yhdeksästä kymmeneen kirjoituspöytänsä ääressä pani nimeään vekseleihin ja kuittasi laskuja; kaiken hän teki koneellisesti kuunnellen korvissaan hiljaista ääntä, Denisen ääntä, joka lakkaamatta kuiskasi hänelle levollisen kieltonsa. Kymmeneltä, kun hän meni neuvottelukokoukseen, jossa hänen tuli toimia ministeristönsä, talon kahdentoista osakkaan, puheenjohtajana ja ratkaista heidän kanssaan kaikenmoisia sisäistä järjestystä, varaston hankintaa ja tavaränäyttelyjä koskevia kysymyksiä, tytön kuva oli hänen vieressään hymyillen hänelle kirkasta hymyään, silloinkin, kun hänen tuli selvitä mitä mutkallisimmista rahaa koskevista pulmista sekoittaen lempeän äänensä laskelmiin. Kokouksen päätyttyä se lähti hänen kanssaan toimittamaan toimistojen ja osastojen jokapäiväistä tarkastusta ja palasi iltapäivällä hänen mukanaan johtokunnan kokoushuoneeseen, jossa se seiso i hänen nojatuolinsa vieressä, kun hän kello kahdesta neljään otti vastaan Ranskan kaikilta suunnilta saapuneita tehtailijoita, pankkimiehiä, keksijöitä, kun hän välitti rikkauten ja älykkyyden vuorovaikutusta, pani miljoonat kiertoon ja valmisteli Pariisin suurimmat kauppayritykset. Jos hän lausuessaan mahtisanansa jonkin teollisuudenhaaran kannattamiseksi tai lakkauttamiseksi hetkeksi unohti tytön kuvan, niin hänen sydämensä vavahdus toi sen heti uudelleen hänen mieleensä; silloin hänen äänensä katkesi ja intonsa sammui. Turhaa oli rikkauksien haaliminen, kun Denise ei suostunut jakamaan niitä hänen kanssaan. Vihdon viiden aikaan, kun hänen kätensä jälleen alkoi toimittaa koneellista allekirjoittamistyötä, kuva kohotti vaativasti päätään ottaakseen hänet kokonaan haltuunsa ja pitääkseen hänestä kiinni yön yksinäisten ja intohimon hehkuttamien tuntien kestäessä. Seuraavana päivänä sama meno alkoi uudestaan ja sama hento tyttö raskautti mahtavaa työtaakkaa raastavalla tuskalla.

Mutta kumminkaan hänen kurjuutensa ei koskaan tuntunut niin suurelta kuin silloin, kun hän jokapäiväisellä tarkastusmatkallaan kiersi tavarataloa. Hän, tuon jättiläiskoneen rakentaja, koko tämän yhdyskunnan mahtava hallitsija, oli tukehtumisillaan tuskasta vain sentähden, ettei tuollainen pikkutyttö huolinut hänestä. Häntä hävetti ja harmitti tuska, josta hän ei päässyt vapaaksi. Välillä se tuntui niin vahvana, että häntä kerrassaan inhotti suurenmoinen komeus, jonka hänen silmänsä kohtasivat avarissa halleissa. Toisinaan hän taas olisi tahtonut laajentaa valtaansa niin suunnattomaksi, että tyttö olisi myöntynyt ihailun ja pelon valtaamana.

Kellarikerroksessa hän pysähtyi katsomaan liukurataa. Se oli yhä vielä samassa paikassa Neuve-Saint-Augustininkadun varrella, mutta sitä oli täytynyt laajentaa, niin että se nyt näytti virran uomalta, jota myöten tavaroiden keskeytymätön tulva kohisi. Sinne saapui rikkauksia maailman kaikista ääristä. Kuormarattaiden pitkät jonot kuljettivat niitä kaikilta asemilta laatikoittain ja tukuttain kyllästymättömän talon kitaan heitettäväksi. Mutta Mouret ajatteli katsoessaan tuon kuohuvan tavarakosken rientoa, että hän, joka yhtenä maailman mahtavana hallitsi kansansa yhteisomaisuudesta osaansa ja osoitti kädellään Ranskan teollisuudelle suuntaa, ei ollut tarpeeksi rikas ostamaan halvan myyjäntärensä suudelmaa.

Sitten hän meni tavaroiden vastaanottotoimistoon, joka sijaitsi nykyään Monsignykadun puoleisessa pohjakerroksen osassa. Kaksikymmentä pöytää seiso rinnan kellariluukuista lähtevän kalpean päivän valossa, ja kokonainen apulaisten paljous tunkeili niiden ympärillä tyhjentäen laatikoita, tarkastaen lähetyksiä ja merkiten numeroita. Lakkaamatta, muista äänistä erottuen kuului liukuradan jyrinä. Osastojen johtajat pysähdyttivät hänet matkalla, sekavia kysymyksiä piti ratkaista, laskuja hyväksyä. Hänen silmiensä edessä täytyi kellariholvin pohjukka verrattomista aarteista; hohtavat silkkikankaat, valkeat palttinat, kirjavat kasat, missä turkikset ja pitsi yhtyivät hyllyväksi sekasotkuksi, pariisilaiset korutarvikkeet ja itämaiset verhot levittivät loistettaan. Hitaasti hän astui sikin sokin viruvien rikkauksien keskellä. Kaikki nämä komeudet kannettaisiin ylös lisäämään näyttelyjen loistoa ja lennättämään rahaa kassakomeroiden arkkuihin kadotakseen sitten teille tietymättömille tavarataloa pyyhkäisevän viiman mukana. Mutta Mouret ajatteli, että oli tarjonnut sydämensä lemmitylle silkit ja sametit, kaiken, mitä nuori nainen saattoi haluta, otettaviksi täysin käsin noista suunnattomista tavaramäärästä ja että tuo pieni, vaaleatukkainen tyttö oli sittenkin vastannut hänelle kieltävästi.

Hän meni pohjakerroksen toiseen päähän luomaan silmäyksen lähettämöön. Hänen täytyi vaeltaa loppumattomia kaasun valaisemia käytäviä, joiden oikealla ja vasemmalla puolen kohosi varastosuojukset, kokonainen maanalainen liikekortteli, moniosastoinen niinkuin ylhäälläkin oleva. Kauempana hän kulki lämpöuunin ohitse ja vielä kauempana hän sivuutti palovartijan, joka valvoi rautahäkkiin suljettua mittaria. Lähettämössä lajittelupöydät olivat tavaralähetyksiä täynnä, ja yhä lisää tuli hisseillä laatikoita, kääröjä ja rasioita. Campion, toimiston päällikkö, teki hänelle selkoa henkilökuntansa toiminnasta, ja hänen kaksikymmentä alaistaan lajittelivat lähetyksiä Pariisin eri kaupunginosien mukaan merkittyihin komeroihin, joista miehet toimittivat ne kadulla odottaviin vaunuihin. Sielläkin oli sietämätön melu. Kadunnimiä huudeltiin, käskyjä lennätettiin, muistutettiin varovaisuudesta, meluttiin ja riehuttiin kuin ankkuria nostavassa laivassa. Mouret katseli hetken aikaa kuinka tavaratalo työnsi kadulle tavarat, joita hän käytävien toisessa päässä oli nähnyt sen nielevän ja

joita se ei enää tarvinnut, kun oli saanut niistä kaipaamansa kullat. Mutta katse hänen silmissään oli eloton ja tyhjä. Mitä tuossa suunnattomassa lähettämässä enää oli sille, joka olisi halunnut jättää kaiken ja lähteä kauas vieraille maille vähäisen tyttönsä itsepintaista kieltoa pakoon?

Sitten hän nousi portaat yläkerrokseen ja jatkoi kiertokulkuaan liikkuen ja puhellen rajusti, hakien turhaan lievennystä. Toisessa kerroksessa hän tarkasti tilaustoimiston, tuskastui, haki syytä riitaan ja pauhasi koneensa tasaista ja sääntillistä käyntiä vastaan, vaikka juuri tämä sääntillisuus oli hänen itsensä suunnittelema. Tilaustoimisto kävi päivä päivältä tärkeämmäksi. Se tarvitsi jo kaksisataa henkilöä, joista toiset avasivat, lukivat ja lajittelivat kotimaasta ja ulkomailta saapuneet kirjeet ja toiset keräsivät kirjeiden numeroilla merkittyihin lokeroihin tilatut tavarat. Kirjeiden luku oli lisääntynyt, niin ettei niitä enää jaksettu laskea. Nyt ne punnittiin, ja oli päiviä, jolloin niiden paino nousi sataan naulaan. Kiireisesti, kuumeen ajamana hän kulki toimiston kolmen huoneen läpi ja kyseli Levasseurilta kirjeiden painoa. Milloin niitä oli kahdeksänkymmentä naulaa, milloin yhdeksänkymmentä, maanantaisin sata, mutta aina luku oli kohoamaan päin, ja Mouret'n olisi pitänyt olla siitä mielissään. Mutta hän tuskin kuuntelikaan hermostuen melusta, joka kantautui viereisestä huoneesta, missä naulattiin pakkilaatikoita. Hän meni pois, jatkoi matkaansa osastolta osastolle voimatta riistäytyä irti piintyneestä mielikuvasta, joka tuntui kaivautuvan yhä syvemmälle hänen tajuntaansa, ja sitä myöten kun hänen ulkonainen mahtavuutensa ilmeni hänen tavaratalonsa järjestelmällisyydessä ja henkilökuntansa lukuisuudessa, hänen sisäinen hervottomuutensa kävi hänelle yhä sietämättömämmäksi. Koko Eurooppa tilasi häneltä, hänen kirjeenvaihtonsa kuljettamiseen tarvittiin erityiset postivaunut, mutta Denise vastasi kieltävästi, aina vain kieltävästi.

Mouret palasi jälleen alas, pistäytyi keskuskassaan, missä neljä kassanhoitajaa piti huolta kahdesta jättiläismäisestä kassakaapista, joihin edellisenä vuonna oli kertynyt kahdeksänkymmentäkahdeksan miljoonaa. Hän vilkaisi laskujen tarkistustoimistoon, jossa kaksikymmentäviisi tunnollisimpien joukosta valittua virkailijaa teki työtään. Hän kävi toimistossa, jossa kolmekymmentäviisi nuorta, kirjanpidon alokkaita, tarkasti kuitteja ja laskei myyjille tulevia prosentteja. Hän palasi takaisin keskuskassaan, hermostui kassakaapeista ja miljoonista, joiden hyödyttömyys oli tehdä hänet hulluksi. Denise vastasi kieltävästi, aina vain kieltävästi.

Tuo horjumaton kielto vainosi Mouret'ta joka paikassa, toimistoissa, myyntiosastoilla ja saleissa, koko talossa. Hän kiiruhti silkkiosastolta verkaosastolle, valkeiden kankaiden osastolta pitsiosastolle; hän kiipesi portaita, harppoi riippusilloja, tarkasti ja tutki yksityiskohtia, kiihkoilijan tuskaisella levottomuudella. Arvaamattomasti hän oli laajentanut taloa; hän oli luonut uusia osastoja, anastanut uusia alueita, vetänyt uusia teollisuuden haaroja hallituspiiriinsä, mutta hänen voimansa pysähtyivät tuohon järkähtämättömään kieltoon. Hänen henkilökuntansa olisi voinut asuttaa pienen kaupungin. Myyjien luku nousi tuhanteenviiteensataan ja virkailijain tuhanteen, joista oli tarkastajia neljäkymmentä ja seitsemänkymmentä kassanhoitajaa; keittiöt yksin antoivat työtä kolmellekymmenellekahdelle miehelle ja sanomalehti- ja muut ilmoitukset kymmenelle; livreepukuisia asiapoikia oli kolmesataaviisikymmentä ja palokuntalaisia kaksikymmentäneljä. Monsignynkadun varrella sijaitsevista suurenmoisista tallirakennuksissa oli sataneljäkymmentäviisi hevosta, jotka komeutensa puolesta olivat kuuluisia kaupungissa. Tavaravaunuja, jotka tavaratalon alkuaikoina olivat herättäneet suurta huomiota naapuristossa, oli nyt kuusikymmentäkaksi. Niitä oli pieniä ja suuria, yhden ja kahden hevosen vetämiä. Ne kiersivät jatkuvasti Pariisin katuja sääntillisten, mustapukuisten kuskien ajamina. Kautta kaupungin ne kuljettivat Naisten Aarreaitan kullalta ja purppuralta hohtavaa kilpeä. Ne kävivät jopa linnoitusten ulkopuolella, kiersivät maaseutua; niitä tapasi Bicètren rotkoteillä ja pitkin Marnen jyrkkiä rantoja aina Saint-Germainin metsäisiin seutuihin saakka. Keskelle asumattomia ketoja, missä luonnon rauha ja hiljaisuus vallitsi, ne ilmestyivät päivänpaisteisille teille komeiden hevosten vetäminä. Mouret oli unelmoinut lähettää ne vielä kauemmas, naapuridepartementteihin, hän oli halunnut niiden vierivän Ranskan kaikkia teitä maan toiselta rajalta toiselle. Mutta hänen intonsa oli laimennut. Hän ei käynyt enää katsomassa hevosiaankaan, joista hän oli ollut niin ylpeä. Mitä hän välitti maailman valloittamisesta, kun tuo kielto sulki häneltä tien.

Kun hän saapui illalla Lhommen kassalle ja tapansa mukaan loi silmäyksen rautakärkeen pistettyyn lehteen, missä päivän rahallinen tulos oli luettavana, niin tuo luku, joka vähintään nousi yhteen- ja useisiin suurina näyttelypäivinä kahdeksaan- tai yhdeksäänsataantuhanteen, ei enää liehunut ilonviirinä hänen silmissään; hän katui päinvastoin, että oli vilkaissut siihen, sillä se nostatti hänessä katkeruutta, vihaa ja inhoa rahaa kohtaan.

Mutta Mouret'n kärsimys oli käyvä vielä suuremmaksi, kun hän tuli mustasukkaiseksi. Eräänä aamuna ennen kokousta Bourdoncle uskalsi huomauttaa hänelle, että valmiiden vaatteiden osaston alajohtajatar piti häntä pilkkanaan.

— Kuinka niin? Mouret kysyi mennen aivan kalpeaksi.

— Vielä kysytte. Ei häneltä ihailijoita puutu.

Mouret pakottautui hymyilemään.

— En minä hänestä välitä enää. Voitte kertoa mitä tiedätte...
Ihailijoitako?

— Niin kyllä, muun muassa Hutin, ja sitten Deloche pitsiosastolta, tuo pitkä tolvana... Niin ainakin sanotaan, enhän minä ole nähnyt. Mutta päivänselvää kuuluu olevan.

Syntyi hiljaisuus. Mouret oli järjestävinään papereitaan, jottei Bourdoncle huomaisi miten hänen kätensä vapisivat. Sitten päättään nostamatta hän sanoi:

— Täytyy saada todisteita... Hankkikaa minulle todisteita... Toistan sen vielä, minä en välitä hänestä. Minua suututtaa jo koko tyttö. Mutta emmehän voi hyväksyä sellaista käytöstä talossamme.

Bourdoncle vastasi:

— Olkaa huoleti, kyllä minä hankin todisteita. Ei aikaakaan niin saatte. Pidän häntä silmällä.

Mouret menetti viimeisenkin malttinsa. Hän ei uskaltanut enää ottaa asiaa puheeksi, vaan eli alituisessa ratkaisevan käänteessä pelossa. Sydäntä kouristavan tuskan vaikutuksesta hän muuttui julmaksi. Hän ei yllyttänyt enää Bourdonclea syyllisten kimppuun; hän julisti itse rangaistuksensa tietämättä armosta vain päästääkseen vihansa ilmoille ja käyttääkseen valtaansa johonkin, kun hänellä ei ollut siitä apua ainoan toiveensa tyydyttämiseksi. Jokainen hänen tarkastuskiertonsa tuotti joukoittain uhreja. Kun hän näyttäytyi, niin pelon väristys kulki osastolta osastolle. Talven kuollut aika oli juuri alkamassa ja osastot oli lakaistava puhtaiksi, liika väki työnnettävä kadulle. Mouret oli ensin aikonut erottaa Hutinin ja Delochenkin; mutta sitten hän muutti mieltään ja päätti viivyttellä kostonsa toimeenpanemisessa, kunnes oli saanut todisteensa. Mutta hän pani muut maksamaan heidän puolestaan ja piti niin kovaa kuria, että henkilökunta oli aivan kauhuissaan. Ja illalla, jäätyään yksin, kyyneleet turvottivat hänen silmäluomensa.

Eräänä päivänä varsinkin riehui rajuilma. Muuan järjestyksenvalvoja oli sanonut huomanneensa, että Mignot, käsineosaston myyjä, varasti. Hänen pöytänsä ympärillä kuljeskeli oudon näköisiä tyttöjä. Yksi heistä oli vangittu, ja tutkimuksissa oli käynyt ilmi, että tällä oli vaatteitten alla kuusikymmentä paria käsineitä. Käsineosastoa oli alettu pitää silmällä ja nyt Mignot oli saatu kiinni verekseltä, kun hän koetti auttaa pitkän, Louvresta erotetun myyjättären yritystä varastaa. Hän oli koettavinaan tälle käsineitä ja viivytteli, kunnes nainen oli saanut piiloon monta paria, minkä jälkeen hän saattoi tämän kassaan maksamaan yhdestä parista. Mouret sattui olemaan juuri silloin saapuvilla. Ylipäänsä hän ei sekaantunut näihin asioihin, jotka olivat sangen tavallisia, sillä huolimatta talon säännöllisestä toiminnasta muutamilla osastoilla vallitsi epäjärjestys, ja harvoin kului viikkoakaan, ettei jotakin myyjää erotettu varkaudesta syytettynä. Johtokuntakin piti niin paljon kuin mahdollista varkaudet salassa eikä ilmoittanut niitä poliisille, sillä pidettiin tarpeettomana paljastaa yleisölle tämä suurmyymälöiden surkea epäkohta. Mutta sinä päivänä Mouret halusi suuttua ja kohteli ankarasti kaunista Mignot'ta, joka vapisi pelosta, kasvot kalpeina ja jäykkänä.

— Poliisi! hän ärjyi muiden myyjien kuullen. — Kuka tuo nainen on?...
Vannon, että haetan poliisin, jos ette puhu totta.

Nainen oli tuotu paikalle, ja kahden myyjättären käskettiin riisua häneltä vaatteet.

Mignot sammalsi:

— Herra, en tunne sen enempää häntä... Itse hän on tullut...

— Älkää valehdelko, Mouret keskeytti vielä kiivaammin. — Eikö täällä ole ketään, joka antaisi roistot ilmi. Tässä ollaan rosvojen pesässä; kilvan ryöstetään ja varastetaan. Kaikki on tarkastettava kun menevät kotiin.

Kuului hiljaista nurinaa. Ostajat, joita oli kolme tai neljä lähettyvillä, katsoivat hämmästyneinä toisiinsa.

— Hiljaa! kiljaisi Mouret raivoissaan, — tai heitän kaikki kadulle.

Mutta Bourdoncle oli rientänyt saapuville peläten häväistysjuttua. Hän kuiskasi Mouret'n korvaan, että asia herätti liian suurta huomiota, ja tämä suostui vihdoinkin lähettämään Mignot'n järjestyksenvalvojen toimistoon, joka sijaitti alakerrassa Gaillonin aukiolle avautuvan oven vieressä. Varkaudesta kiinni saatu nainenkin oli siellä pukemassa vaatteita päälleen. Hän oli maininnut Albert Lhomme'n nimen, ja Mignot, jolta asiaa uudestaan tiukattiin, joutui aivan hämilleen, itki ja vakuutti, ettei ollut syyllinen. Albert Lhomme lähetti ystävättäriään hänen luokseen; alussa hän oli vain esittänyt heille edullisia kauppoja, ja sitten kun hän huomasi heidän varastavan hänen asiansa näyttivät

jo niin epäilyttäviltä, ettei hän uskaltanut enää kertoa johtajille. Ja varastivathan muutkin, milloin milläkin tavalla. Toiset salasivat luetellessaan kassalla ostoksia ja jakoivat kassanhoitajan kanssa voiton, toiset vaativat takaisin rahat tavaroista, jotka muka oli palautettuja, toiset varastivat suoraan tavaroita, joita he illalla pois mennessään käärivät vyötäisilleen, kätkivät takkinsa alle tai pistivät housunlahkeeseen. Oli olemassa oikea varasliitto, jo neljäntoista kuukauden ajan Mignot ja muut siihen kuuluvat, joita hän ei suostunut nimittämään, olivat tehneet Albertin kassalla arveluttavia ilmoituksia ja hävittäneet summia, joiden määrästä ei koskaan päästy selville.

Mutta uutinen Mignot'n ilmiannoista kiersi jo osastoja. Ne, joilla oli huono omatunto, odottivat vavisten kuulustelun seurauksia, ja rehellisimmätkin pelkäsivät kohtauksesta johtuvaa suursiivousta. Albertin oli nähty menevän järjestyksenvalvojen toimistoon; sitten isä Lhomme oli kiittänyt samaan suuntaan kasvot tulessa ja raskaasti hengittäen kuin halvaukseen taipuvainen. Vihdoin Aurélie rouvakin oli kutsuttu kuulusteltavaksi, mutta hän oli häväistyksestä huolimatta astunut tietään pää pystyssä, kasvot pulleina ja kalpeina kuin vahanaamari. Tutkimus kesti kauan, eikä kukaan saanut koskaan tietää yksityiskohtaisesti, mitä siinä kävi ilmi. Kerrottiin, että valmiiden vaatteiden osaston johtajatar oli antanut pojalleen sellaisen korvapuustin, että onnettomalta oli ollut vähällä katketa niska, kun taas isä parka itki ja voivotteli ja Mouret armonantajan tavoistaan poiketen kiroili kuin ajurinrenki ja tahtoi välttämättä haastaa syylliset oikeuteen. Häväistysjuttu saatiin kumminkin estetyksi ja Mignot yksin erotettiin heti. Albert katosi vasta kaksi päivää myöhemmin. Äiti oli epäilemättä saanut aikaan, ettei perhettä häväisty panemalla rangaistusta toimeen välittömästi. Mutta tavaratalo oli vielä monta päivää tämän jälkeen kuohuksissa, sillä Mouret kiersi taloa katse täynnä uhkauksia ja karjuen jokaiselle, joka vain uskalsi nostaa silmänsä.

— Mitä te siellä karpäsiä tähystelette... Käykää kassaan!

Lopulta onnettomuus kohtasi Hutiniakin. Favier, joka oli päässyt alajohtajaksi, oli jo kauan tehnyt salaista työtä hankkiakseen itselleen esimiehensä paikan ja noudatti siinä alempiarvoisten ainaista menettelyä. Kaikkia keinoja oli koeteltu, ilkeämielisiä tiedoituksia oli toimitettu johtokunnalle ja satimia viritetty osastonjohtajan kompastuttamiseksi. Kun Mouret sitten eräänä aamuna kulki silkkiosaston kautta, hän pysähtyi kummastuneena nähdessään Favier'n kirjoittavan uusia hintalappuja mustiin samettipakkoihin.

— Minkätähden alennatte hinnat? hän kysyi. — Kuka on antanut teille käskyn?

Alajohtaja, joka oli koettanut pitää niin suurta melua kuin suinkin kiinnittääkseen itseensä ohikulkevan isännän huomion ja saadakseen aikaan rettelöitä, oli ihmettelevinään kysymystä.

— Herra Hutin tietysti.

— Herra Hutinko?... Missä hän on?

Kun Hutin oli haettu tavaroiden vastaanottoimistosta, rajuilma puhkesi. Mitä, itsestäänkö hän uskalsi alentaa hinnat! Nyt oli Hutinin vuoro hämmästyä. Eihän hän ollut käskenyt alentaa; hän oli vain keskustellut Favier'n kanssa mahdollisesta alennuksesta antamatta käskyä. Favier sanoi, ettei hän valitettavasti voinut olla asiasta johtajan kanssa yhtä mieltä. Kumminkin hän suostui ottamaan virheen syykseen, jos hän sillä saattoi pelastaa johtajan kiusallisesta tilanteesta. Tästä asia sai vakavan käänteän.

— Kuuletteko, herra Hutin! Mouret huusi. — En ole koskaan suvainnut tällaisia omavaltaisia hankkeita... Hinnoista päätämme me yksin.

Hän jatkoi katkeralla äänellä loukkaavia huomautuksiaan, mikä hämmästytti myyjiä, sillä tavallisesti tällaisia asioita ei pohdittu kaikkien kuullen, ja saattoihan tämä verraten vähäinen erehdys johtua väärinkäsityksestä. Näytti siltä kuin Mouret halusi tyydyttää salaista vihaansa Hutinia kohtaan. Nyt hän oli vihdoinkin tavannut virheestä Hutinin, jolle Denisen sanottiin lahjoittaneen lempensä, ja oli saanut aihetta näyttää kuka täällä oli herra. Ja hän liioitteli asiaa menen niin pitkälle, että syytti Hutinia epärehellisyydestä.

— Johtaja, Hutin toisti, — aikomukseni oli ehdottaa teille tätä hinnanalennusta... Tiedätte itsekkin, että se on välttämätön, sillä sametilla ei ole ollut menekkiä.

— Hyvä on, sanoi Mouret tahtoen lopuksi tuntuvasti loukata miestä. — Otamme asian toiste puheeksi. Mutta pysykää vastedes alallanne, jos tahdotte jäädä taloon.

Hän käänsi selkensä. Hutin purki vimmoissaan vihaansa Favier'lle, koska muita ei ollut saapuvilla, vannonen, että hän aikoi sinkauttaa erohakemuksensa vasten tuon heittiön kasvoja. Sitten hän ei puhunut enää erosta, vaan alkoi penkoa kaikkia inhoittavia juoruja, joita myyjien kesken kerrottiin esimiehistä. Favier puolustautui silmät kiiluen ja piti juhlallisia puheita myötätunnostaan. Hänen oli

ollut pakko vastata, eikö niin? Ja kuka olisi voinut odottaa sellaisia seurauksia niin vähästä asiasta. Mikä isäntää nykyään vaivasi? Hänen kanssaan oli mahdotonta tulla toimeen.

— Mikäkö häntä vaivaa? Hutin sanoi. — Eipä se mikään salaisuus liene. Onko se minun syyntä, että tuo valmiiden vaatteiden osaston hupakko vetää häntä nenästä!... Siitä kaikki johtuu. Hän tietää, että minäkin olen saanut osani tuon neitosen suosioista, ja se ei ole hänelle mieleen. Tai sitten neiti itse tahtoo heittää minut kadulle, siksi että läsnäoloni on hänelle epämiellyttävää. Mutta totta tosiaankin, kyllä se lörrppö saa vielä katua, jos joutuu minun kynsiini.

Kaksi päivää myöhemmin, kun Hutin meni valmiiden vaatteiden osaston ompeluhuoneeseen, joka sijaitsi ullakkokerroksessa, ehdottamaan ompelutyttöjen ottamista, hän hämmästyksensä huomasi Denisen ja Delochen avonaisen ikkunan edessä niin perin tärkeässä ja tuttavallisessa keskustelussa, etteivät he huomanneetkaan häntä. Hänelle tuli heti mieleen, että heidät oli ilmiannettava, kun hän ihmeekseen huomasi Delochen itkevän. Silloin hän meni hiljaa pois. Kun hän portaissa tapasi Bourdonclen ja Jouven, hän kertoi heille keksimänsä jutun ullakolla olevasta tulensammutuskojeesta, josta ovi oli lähtenyt irti, saadakseen heidät kiipeämään ylös ja yllättämään ikkunan luona juttelevat. Suunnitelma onnistui, ja Bourdoncle huomasi heidät ensimmäiseksi. Hän pysähtyi ja antoi Jouvelle käskyn hakea Mouret jääden itse valvomaan. Jouven täytyi totella vastoin tahtoaan, sillä hän olisi ollut mielellään sekaantumatta koko asiaan.

Täällä ei paljoa tiennyt Naisten Aarreaitan kuohuvasta elämästä, sillä paikka oli niin syrjässä, että sinne harvoin eksyi ketään. Täytyi kulkea monet portaat ja käytävät. Työhuoneet olivat ullakolla, missä aukeni pitkä jono matalia, suurilla kattoikkunoilla varustettuja huoneita, joissa oli vain pitkät pöydät ja raskaat rautauunit. Näissä huoneissa alusvaatteiden ompelijat, pitsien ja mattojen kutojat, naistenrätälit ja muut vastaavat työntekijät viettivät kesänsä ja talvensa tukahduttavassa kuumuudessa. Ne harvalukuiset asiakkaat, jotka saatettiin tänne jotakin tilausta varten, pysähtyivät hengästyneinä ja eksyksissä kierreltyään mielestään tuntikausia sekavassa sokkelossa ja jouduttuaan pelottavan kauas kadusta. Päästäkseen siihen syrjäiseen ikkunakomeroon, missä Denise ja Deloche seisovat, täytyi sivuuttaa koko tämä huonejono ja sitten vielä kääntyä vasemmalle ja nousta viisi porrasta.

Monta kertaa Deloche jo oli odottanut Deniseä täällä. Alajohtajattarena tämän täytyi välittää kaikki osaston ja työhuoneen väliset asiat, ja hän kävi usein antamassa käskyjä mallipukujen korjaamisessa; muita töitä ylhäällä ei tehtykään. Nytkin Deloche oli pitänyt silmällä milloin Denise lähti ylös, ja päästyään tekosyillä lähtemään osastoltaan hän oli juossut hänen jälkeensä ollen sitten suuresti hämmästyvinään, kun tapasi hänet ompeluhuoneen ovelta. Denisen täytyi nauraa. Olisi voinut luulla, että he olivat edeltäpäin sopineet tapaamisesta. Käytävä, jossa he keskustelivat, rajoittui toiselta puolen talon vesisäiliöön, äärettömän suureen, rautapelistä rakennettuun kuutioon, joka sisälsi kuusikymmentätuhatta litraa vettä. Sen yläpuolella oli katolla toinen yhtä suuri säiliö, jolle pääsi nousemaan rautatikkaita myöten. Deloche jäi puhelemaan nojautuen toisella olkapäällään vesisäiliöön, sillä hänen suuri, väsymyksen runtelema ruumiinsa kaipasi tukea. Kuului hiljaista vedenkohinaa, joka muistutti vionaa, salaperäistä laulua. Syvästä hiljaisuudesta huolimatta Denisen valtasi levottomuus, sillä hän oli luullut näkevänsä varjon vilahtavan vaaleankeltaiseksi maalatulla seinällä. Mutta kohta pelko haihtui, ja he siirtyivät ikkunan luo, mihin nojautuen he unohtivat ajan muistellessaan lapsuuttaan ja kotiseutuaan. Heidän allaan levisi keskusgallerian lasinen laki kattojen reunustamana muistuttaen vuorten ympäröimää järveä. Muuta ei sitten näkynytäkään kuin taivas, joka kiitävine hattaroinen kuvastui liikkumattomana päilyvään lasiseen pintaan.

Deloche puhui Valognes'ista.

— Olin kuuden vuoden vanha, hän sanoi, — kun äitini vei minut mukaansa Valognes'in markkinoille. Tiedättehän, että sinne on Brinquebecistä runsaasti kolmetoista kilometriä, ja meidän täytyi lähteä matkaan jo viideltä aamulla. Brinquebec on sangen kaunista seutua. Oletteko käynyt siellä?

— Olen, olen kyllä, sanoi Denise, katsellen kaukaisuuteen. — Olen käynyt siellä kerran aivan pienenä... Nurmikkojen reunustamia teitä, eikö niin? Ja siellä täällä lampaita laitumella kaksittain toisiinsa kytkettyinä...

Hän vaikenä. Sitten hän jatkoi epämääräisesti hymyillen:

— Meidän puolellamme tiet kulkevat peninkulmittain aivan suorina ja niiden kummallekin puolelle on istutettu puita, jotka varjostavat tietä... Ja sitten meillä on nurmikkoja, joiden ympärillä on pensastoja, korkeampia kuin minä, ja aitauksissa on hevosia ja lehmiä. Pieni jokikin siellä on, ja eräessä paikassa, jonka tunnen, vesi on sangen kylmää pensaikon suojassa.

— Aivan niinkuin meilläkin, Deloche huudahti ihastuneena. — Nurmikkoja joka paikassa, ja jokainen istuttaa orapihlajaa ja jalavaa oman palstansa ympärille. Ja siellä on aivan kuin kotonaan tuossa

vihannuudessa, jonka vertaista ei Pariisissa ole. Hyvä Jumala, kuinka hauskaa oli leikkiä vasemmanpuoleisella solatiellä, joka vei myllylle.

Kaiho katkaisi äänen, ja heidän katseensa kiintyivät päivänpaisteessa säteileviin lasiruutuihin. Tuosta häikäisevän kirkkaasta pinnasta kajasti heille loppumattomia vihreitä laitumia, Cotentinin laitumia, joille valtameri hengitti kosteutta ja missä kepeän kuultava sumu hukutti taivaanrannan sinertävän harson peittoon. Alhaalla, suunnattoman rautaisen rungon kannattamien holvien alla, silkkikankaiden hallissa myynti jatkui mylvien, koko talo tärisi huohottavan koneen jyskeestä, ihmisjalkojen astunnasta, myyjien kiireisestä häärinästä, koko tuon kolmeenkymmeneentuhanteen nousevan joukon hehkuvasta elämästä. Ja tuntiessaan tuon kattoja tärisyttävän melun läheisyyden Denise ja Deloche harhailivat mielikuvituksensa kannattamina yksinäisiä polkuja, kuulivat ulpalta eksyneiden tuulien kahisevan heinikossa ja humisevan suurten puiden latvoissa.

— Hyvä Jumala, neiti, kuiskasi äkkiä Deloche, — miksi ette tahdo olla minulle kiltti!... Minähän rakastan teitä niin suuresti.

Kyöneleet nousivat hänen silmiinsä, ja kun Denise teki liikkeen keskeyttääkseen, hän jatkoi:

— Ei, antakaa minun vielä kerran sanoa teille miten asiat ovat. Mehän sopisimme niin hyvin yhteen. Meillä olisi niin paljon puhumista keskenämme, kun olemme samalta puolelta kotoisin.

Nyyhkytykset estivät häntä jatkamasta, ja Denise sai tilaisuuden puhua:

— Te ette ole nyt järkevä, hän sanoi. — Olitte luvannut minulle, ettette ottaisi asiaa puheeksi... Mahdotonta se on. Pidän teistä paljon, te olette kelpo mies, mutta en tahdo luopua vapaudestani.

— Niin, niin, tiedän sen. Ette te voi rakastaa minua. Sanokaa pois vain! Minä ymmärrän ettei minussa ole mitään rakastettavaa... Minulla ei ole elämässäni ollut kuin yksi ainoa onnenhetki, sinä päivänä, jolloin tapasin teidät Joinvillessa, muistattehan? Kulkiessani rinnallanne puiden alla, jossa oli niin pimeä, luulin kerran tuntevani, että kätenne vavahti. Ja olin tarpeeksi tyhmä ajatellakseni...

Mutta Denise keskeytti uudestaan. Hänen tarkka korvansa oli erottanut käytävästä askelia.

— Kuulkaa, hän sanoi, — siellä liikkuu joku.

— Eikö mitä, Deloche rauhoitti estäen häntä poistumasta. — Säiliöstä se kuului. Siitä lähtee aina niin outoja ääniä; luulisi melkein, että siellä on ihmisiä.

Ja hän jatkoi hiljaisia, arkoja tunnustuksiaan. Denise ei kuunnellut enää. Hänen ajatuksensa menivät omia teitään, ja hän katseli hajamielisesti Naisten Aarraiton kattoja. Lasikattoisen hallin oikealla ja vasemmalla puolen levisi toisia gallerioita ja toisia auringonpaisteessa hohtavia halleja, joita halkoivat suorat ullakko-ikkunarivit, tasaiset niinkuin kasarmirakennuksessa. Kattojen rautaiset harjat kohosivat ilmaan, tikapuiden ja siltojen ääriviivat kuvastuivat sinitaivasta vasten, keittiöiden savutorvista tuprusi paksua tehtaanuunin savua, ja suuri, kuutionmuotoinen vesisäiliö valurautapylväittänsä varassa kohosi oudonmuotoisena ihmisen ylpeyden pystyttämänä raakalaisrakennuksena. Ja kauempana kohosi mahtava Pariisi.

Kun Denisen ajatukset palasivat kehistä, joissa ne olivat yksin liidelleet, hän huomasi, että Deloche oli tarttunut hänen käteensä, ja kun hän näki tämän liikutuksen, hän ei hennonut vetää kättään pois.

— Suokaa minulle anteeksi, Deloche kuiskasi. — Olisin täysin onneton, jos rangaistukseksi riistäisitte minulta ystävyyttenne... Vannon teille, että olin aikonut puhua aivan muusta teille. Olin päättänyt tyytyä kohtalooni ja luopua toiveista...

Hänen kyöneleensä alkoivat juosta uudestaan, mutta hän koetti pakottaa äänensä tasaiseksi.

— Sillä olenhan jo aikoja ollut osastani selvillä. Mitäpä se nytkään muuttuisi. Kotona piestiin, Pariisissa piestään, joka paikassa piestään. Olen ollut täällä jo neljä vuotta ja viimeisenä olen vielä nytkin osastollani... Olin aikonut sanoa teille, ettei teidän pidä välittää minun onnettomuudestani. En tahdo kiusata teitä. Koettakaa olla onnellinen, rakastakaa jotakin toista, olisin hyvilläni siitä. Teidän onnenne on minun onneni...

Hän ei jaksanut jatkaa. Ikäänkuin lupauksensa vahvistamiseksi hän painoi huulensa tytön kädelle suudellen sitä nöyrästi kuin orja. Denise sanoi liikuttuneena säälien kuin olisi puhutellut veljeään:

— Poika parka.

Samassa he kääntyivät säpsähtäen. Mouret oli heidän edessään.

Kymmenen minuuttia Jouve oli saanut etsiä Mouret'ta ympäri taloa, ennenkuin löysi hänet vihdoin

Dix-Décembrenkadun uuden julkisivun rakennuspaikalta. Siellä Mouret oleskeli joka päivä tuntikausia koettaen kiinnittää ajatuksensa rakennuspuuhiin, joista oli niin kauan uneksinut. Siihen hän turvautui paetakseen tuskaansa, katseli kuinka muurarit pystyttivät kivisiä nurkkapatsaita ja sepät takoivat rautojaan hirsien päihin. Rakennus oli jo kohonnut niin korkealle, että sisäänkäytävää ja ensimmäisen kerroksen isoja ikkunoita osoittavat aukot alkoivat tulla näkyviin ja palatsimaisen julkisivun suunnitelma kehittyä alkupiirteistään. Mouret nousi tikapuita, neuvotteli arkkitehdin kanssa seinäkoristeista, joista piti tulla aivan uudenaikaisia, astui tiili- ja rautaläjien yli ja laskeutui kellareihin. Höyrykoneen jyske, vintturien vingunta, vasaroiden melu, työmiesten huudot yhtyen sekavaksi hälinäksi, joka kaiullaan täytti rakennusaitauksen, soivat hänelle hetken vapautuksen. Mutta kun hän palasi valkeana kalkintomusta, mustana viilanpurusta, jalat märkinä vesihanoista räiskyneestä vedestä, huumaus hälväni heti, entiset huolet iskivät jälleen häneen ja niiden kouristus kävi yhä pakottavammaksi, sitä myöten kuin hän loittoni rakennuspaikalta ja sen melu kävi heikommaksi. Juuri sinä päivänä hän oli ihastunut suuresti katsellessaan eräästä albumista kattofriiseiksi aiottujen mosaiikkien ja terrakottakoristeiden piirustuksia, kun Jouve saapui hengästyneenä ja pahoillaan matkalla tahraantuneesta takistaan. Mouret vihoissaan keskeytyksestä käski odottaa, mutta kun Jouve kuiskasi hänelle viestinsä korvaan, häntä alkoi värisyttää ja hän seurasi tätä tuntien uudestaan joutuvansa päähänpiintymänsä valtaan. Kaikki muu katosi hänen mielestään, julkisivu hajosi ennenkuin oli valmistunutkaan. Hänen ei maksanut vaivaa kiivetä ikävöidyn kunniansa kukkulalle, kun hänen korvaansa kuiskattu naisen nimi aiheutti hänessä sellaisen hämmennyksen.

Mouret'n ennätettyä ylös Bourdoncle ja Jouve näkivät hyväksi poistua. Deloche pakeni, ja Denise jäi Mouret'n kanssa kahden, vielä tavallistakin kalpeampana, mutta katsoen häntä suoraan silmiin.

— Neiti, olkaa hyvä ja seurakaa minua, Mouret sanoi kovalla äänellä.

Denise teki niinkuin käskettiin. He laskeutuivat portaita ja kulkivat huonekaluosaston ja matto-osaston läpi. Kun he tulivat Mouret'n työhuoneen edustalle, tämä avasi oven selälleen ja sanoi:

— Käykää sisään, neiti.

Sitten hän sulki oven ja meni kirjoituspöytänsä ääreen. Talonisännän uusi työhuone oli loisteliaampi kuin entinen. Vihreän ripsin sijasta oli nyt vihreää samettia. Norsunluuleikkauksin koristettu iso kirjakaappi täytti kokonaisen seinän. Mutta seinillä ei nytkään ollut muuta kuin rouva Hédouinin hieno ja kaunis muotokuva, joka hymyili kultakehyksessään.

— Neiti, Mouret sanoi oltuaan jonkin aikaa vaiti ja koettaen pakottaa äänensä ankaraksi ja kovaksi, — on asioita, joita emme voi suvaita... Täällä vaaditaan ehdottomasti hyvää käytöstä...

Hän keskeytti koettaen hillitä povessaan riehuvaa vihaa. Oliko mahdollista, että Denise rakasti tuota miestä, jonninjoutavaa kurjaa myyjää, koko osastonsa pilkkaamaa? Kaikkein huonointa, kaikkein kömpelöintä. Denise siis piti häntä, talon isäntää parempana. Olihan hän itse nähnyt Denisen antavan tuolle kurjalle kätensä suudeltavaksi.

— Olen ollut teille hyvä, neiti, hän sai sanotuksi uuden yrityksen tehtyään. — En odottanut teiltä tällaista kiitosta.

Denisen katse oli heti hänen huoneeseen astuttuaan kiintynyt rouva Hédouinin kuvaan, ja levottomuudestaan huolimatta hänen täytyi ajatella sitä. Joka kerta, kun hän tuli tähän huoneeseen, kuva veti puoleensa hänen katseensa ja pelotti häntä, vaikka se näytti niin hyväntahtoiselta. Tällä kertaa se tuntui tarjoavan hänelle suojeluksensa.

— Oikeassa olette, johtaja, Denise vastasi hiljaa, — minun ei olisi pitänyt tuhlata aikaa juttelemiseen, ja minä pyydän teiltä anteeksi, että olen näin laiminlyönyt velvollisuuteni... Tuo nuori mies on minun kotipuolestani...

— Ajan hänet ulos, huusi Mouret purkaen raivostuneeseen huutoon kaiken tuskansa.

Aivan suunniltaan, unohtaen että hänen talon isäntänä oli nuhdeltava ohjesääntöä vastaan rikkonutta myyjätärtä, hän puhkesi katkeriin solvauksiin ja mielettömiin syytöksiin. Eikö Deniseä hävettänyt antautua sellaiselle miehelle! Ja vielä muillekin, Hutinille ja hänen kaltaisilleen! Mutta nyt talo oli puhdistettava ja roistot potkaistava ulos ovesta. Ankarasta ja arvokkaasta nuhdesaarnasta, jota Mouret oli Jouvea seuratessaan sepittänyt mielessään, olikin tullut myrskyinen ja törkeä mustasukkaisuuskohtaus. Denise ei saanut hänen sanatulvaltaan sen vertaa suunvuoroa, että olisi vastannut.

— Niin, kadulle kaikki rakastajanne!... Sanoivathan kaikki mitä minun tuli teistä uskoa, mutta minä mieleton en kuunnellut... Minä vain en uskonut, minä yksin!

Denise kuunteli kauhistuneena herjauksia aivan kuin huumeessa. Hän ei ollut alussa ymmärtänyt. Mutta kun hän huomasi, että mies kohteli häntä turmelukseen joutuneena hylkiönä, hän kääntyi ja meni ääneti ovea kohti. Kun Mouret teki liikkeen pysähdyttääkseen hänet, hän sanoi:

— Antakaa minun mennä! Jos todellakin uskotte, mitä sanotte, en tahdo hetkeksikään enää jäädä taloonne.

Mouret heittäytyi oven eteen.

— Puolustautukaa edes! hän huusi... — Sanokaa toki jotakin!

Denise seisoj suorana ja jäykkänä. Mouret tuskastui yhä enemmän, kiusasi häntä kysymyksillään saamatta vastausta. Denisen arvokas äänettömyys näytti jälleen kerran rakkausasioihin perehtyneen naisen harkitulta menettelytavalta. Paatunein keimailija ei olisi ollut taitavampi heittämään jalkainsa juureen epäilyn ja toivon välillä horjuvan uhrinsa.

— Sanoitteko, että hän on teidän kotipuolestanne? Mouret kyseli. — Olette kenties tavanneet toisenne siellä... Vannokaa minulle, ettei teillä ole mitään keskenänne.

Kun Denise yhä pitkitti äänettömyyttään tahtoen avata oven, Mouret menetti kaiken malttinsa ja hänen epätoivonsa puhkesi sanoiksi.

— Hyvä Jumala! Minähän rakastan teitä, rakastan teitä mielettömästi... Miksi kidutatte minua? Näettehän, etteivät muut merkitse minulle enää mitään, että ihmiset, joista puhun teille, saavat minulle merkityksensä ainoastaan teidän kauttanne. Vain teistä minä välitän tässä maailmassa, en mistään muusta... Luulin teitä mustasukkaiseksi, ja olen luopunut huveistani. Teille on kerrottu, että rakastin muita; no niin, en huoli enää heistä. En käy enää juuri missään. Enkö silloinkin rouva Desforjes'in luona luopunut hänestä teidän tähtenne? Olen rikkonut välini hänen kanssaan ollakseni kokonaan teidän. Odotan vain, että osoitate minulle hiukkasen kiitollisuutta... Ja jos pelkäätte, että palaan hänen luokseen, niin pelkäätte suotta. Hän hautoo kosta, aikoo perustaa Aarreatalle kilpailijan entisen kauppa-apulaisemme kanssa... Sanokaa, pitääkö minun langeta polvilleni saadakseni sydämenne helymään!

Näin pitkälle hän oli joutunut. Hän, joka vähimmästäkin virheestä, pienimmästäkin oikusta heitti myyjättärensä kadulle, ei löytänyt nyt kyllin nöyriä sanoja rukoillakseen apulaistaan jäämään lohdutukseksi hänelle hänen kurjuudessaan. Hän ei päästänyt Deniseä ovesta, lupasi antaa hänelle anteeksi, uskoa valhettakin, jos hän halusi valehdella. Ja totta hän puhui, kun sanoi luopuneensa muista. Nuo tytöt, joita hän oli tavannut pikkuteatterien näyttämöillä ja yökapakoissa, herättivät hänessä nyt inhoa; hän ei nähnytäkään enää Claraa, ja hän oli lakannut kokonaan käymästä rouva Desforjes'in kodissa, missä Bouthemont hallitsi nyt yksinvaltiaana odottaen uuden tavaratalonsa, Neljän Vuodenajan valmistumista.

— Sanokaa, pitääkö minun langeta polvilleni, toisti hän ääni itkusta käheänä.

Denise teki kädellään torjuvan liikkeen. Hän oli itse syvästi liikuttunut eikä kyennyt salaamaan sitä.

— Turhia te kuvittelette, hän vastasi vihdoin. — Vannon teille, että nuo rumat jutut ovat pelkkää valhetta... Deloche on viaton niinkuin minäkin.

Hänen silmissään ei ollut vilppiä. Hänen katseensa oli suora ja kirkas.

— Hyvä on, uskon teitä, Mouret kuiskasi. — En erota ketään, koska te otatte suojelukseenne nuo ihmiset... Mutta jos ette rakasta ketään, miksi sitten eväätte minut?

Denisen valtasi äkkiä ujous, ja hän seisoj neuvottomana tietämättä mitä vastata.

— Kai teillä on joku jota rakastatte, vai kuinka? jatkoi Mouret vapisevalla äänellä. — Te voitte sanoa sen minulle, sillä eihän minulla ole mitään oikeutta teidän rakkauteenne... Kai teillä on joku jota rakastatte.

Denise lensi hehkuvan punaiseksi ja oli jo vähällä tunnustaa kaiken. Vilpillisyys oli hänelle niin vastenmielistä, että jos hän joskus pakotti suunsa valheeseen, näkyi totuus hänen silmistään. Miten hän olisi voinut kieltää, kun kuohuvat tunteet kävivät koko hänen olemuksestaan ilmi.

— On, kuiskasi hän lopulta arasti. — Pyydän teitä, jättäkää minut rauhaan. Te tuotate minulle surua.

Denise tunsj nyt vuorostaan kärsivänsä. Eikö siinä kyllin, että hänen oli pakko puolustautua miestä vastaan! Vieläkö hänen täytyi puolustautua itseäänkin vastaan, rakkautta vastaan, joka joskus riisti häneltä kaiken rohkeuden. Kun Mouret liikutuksesta väristen puhui hänelle näin, hän ei enää itsekään

tiennyt minkätähden hän kieltäytyi. Ja vasta jälkeinpäin, kun hänen terveessä luonnossaan järki ja ylpeys pääsivät taas voitolle, hän ymmärsi, että hänen oli pysyttävä neitseellisessä puhtautessaan. Hänen sitkeä vastarintansa ei johtunut mistään itsetietoisesta periaatteesta, se oli itsesuojeluvaistoa, tahrattoman elämän onnen ja rauhan arkuutta. Hän olisi langennut miehen syliin voimattomana, sydän raukeana, jos häntä ei olisi kammottanut tuo lopullinen antautuminen toiselle, jonka rakkauden pysyväisyydestä hänellä ei ollut mitään takeita. Ajatus rakastajasta herätti hänessä sitä hurjaa kauhua, joka hyydyttää naisen pahan lähestyessä.

Mouret'n kasvoissa oli synkkää epätoivoa. Hän ei ymmärtänyt Deniseä.

Hän kääntyi pois mennäkseen takaisin kirjoituspöytänsä luo.

Hajamielisesti hän selaili papereitaan, sitten hän työnsi ne luotaan sanoen:

— Minä en estä teitä eroamasta, neiti... En voi pitää teitä täällä vastoin tahtoaanne.

— Enhän minä tahdo lähteä, Denise vastasi hymyillen. — Jos uskotte minut kunnialliseksi, niin jään mielelläni. On syytä aina uskoa naista kunnialliseksi. Vakuutan teille, ettei siinä erehdy usein.

Huomaamattaan Denise oli taas kohottanut katseensa seinällä riippuvaan kuvaan, tuohon lempeäsilmaiseseen naiseen, jonka veren sanottiin tuottavan talolle onnea. Vavahtaen Mouret seurasi tytön katsetta, sillä nuo sanat olivat niitä, joita hän usein oli kuullut kuolleen vaimonsa sanovan. Ne kaikuivat hänelle kuin haudan tuolta puolen, tutun ja lempeän äänen kannattamina ja ilmaisivat samaa tervettä järkeä ja luonteen tasapainoa, jota hän oli vaimossaan ihaillut. Hänen mielensä kävi vieläkin raskaammaksi.

— Te tiedätte, että olen ikuisesti teidän omanne, kuiskasi hän lopulta. — Tehkää minulle mitä tahdotte.

— Niin, Denise sanoi. — Naista, olipa hän kuinka halpa-arvoinen tahansa, on aina syytä kuunnella, jos hänellä on vähänkin järkeä... Kunnan miehen teen teistä, siitä ei ole epäilystäkään, jos antaudutte minun ohjattavakseni.

Hän laski leikkiä luontevalla ja suoralla tavallaan, joka oli niin viehättävä. Mouretkin hymyili heikosti saattaessaan hänet ovelle niinkuin vertaisensa.

Seuraavana päivänä Deniselle ilmoitettiin, että hänet oli määrätty johtajattareksi. Johtokunta oli jakanut kahtia valmiiden vaatteiden osaston muodostaen vartavasten hänelle lasten vaatetusosaston, joka sijoitettiin valmiiden vaatteiden osaston viereen. Aurélie rouva oli, sen jälkeen kun hänen poikansa oli erotettu palveluksesta, elänyt alituisessa pelossa, sillä hän tunsu johtajien suhtautumisen muuttuneen ja huomasi, että Denisin vaikutusala laajeni yhä. Aiottiinko hänet raivata tieltä? Hänen pulleat kasvonsa tuntuivat laihtuneen ja höltyneen Lhommein hallitsijasukua kohdanneen häpeän johdosta, ja ymmärtäen, että onnettomuus oli seurausta kotielämän rikkinäisyydestä hän koetti lähestyä miestään ja odotti häntä joka ilta nojatakseen kotimatalla hänen käsivarteensa. Lhomme parka puolestaan, joka oli säikähtänyt vielä kovemmin, luuli joutuneensa hänkin epäluulon alaiseksi ja peläten erehtyvänsä laski tulot kaksi kertaa, niin meluavasti ja huomiotaherättävästi kuin suinkin tehden ihmeitä ainoalla kädellään. Kun Aurélie rouva sai kuulla minkä ratkaisun asia oli saanut ja että Denisestä oli tehty lasten vaatetusosaston johtajatar, hän oli siitä niin hyvillään, ettei tiennyt kuinka osoittaa työlle ystävyyttään. Olisihan Denise voinut ryöstää häneltä hänen paikkansa, jos olisi tahtonut. Hänen kiitollisuutensa ei tuntenut rajoja. Hän kohteli Deniseä vertaisenaan ja meni usein hänen kanssaan juttelemaan niin arvokkaan näköisenä, että häntä olisi voinut luulla kuningatar äidiksi, joka kunnioitti käynnillään nuorta kuningatarta.

Denise oli kohonnut kunnian kukkulalle. Hänen nimityksensä johtajattareksi sai viimeisetkin niskoittelijat taipumaan. Jos ei voitukaan kokonaan luopua juoruamisesta, mikä viehättää niin miehiä kuin naitakin, osattiin kuitenkin vastaan tullessa kumartaa aina maahan asti. Marguerite, joka oli päässyt valmiiden vaatteiden osaston alajohtajattareksi, ei osannut kyllin kiitellä Deniseä, ja Clarakin, jonka vastoin tahtoaan täytyi tunnustaa Denisin etevyys, oli peräytynyt nöyrästi. Mutta miehistä Denise oli saavuttanut vielä täydellisemmän voiton. Kaikkien täytyi väistyä, Jouven, joka ei enää uskaltanut puhutella Deniseä taittumatta kahtia, Hutinin, joka tunsu asemansa horjuvan ja ajatteli levottomana tulevaisuutta, Bourdonclenkin, jonka oli pakko tunnustaa voimattomuutensa. Kun Bourdoncle oli nähnyt Denisin poistuvan työhuoneesta hymyilevänä ja tyynenä ja kuullut seuraavana päivänä Mouret'n johtokunnan kokouksessa vaativan uuden osaston muodostamista, hän oli naisen pyhän herruuden voittamana painanut päänsä alas. Aina hän oli lopuksi antanut periksi Mouret'lle, jonka hän tunnusti voittajakseen huolimatta tämän erehdyksistä ja hurjista oikuista. Tällä kertaa nainen oli päässyt voitolle, ja hän alistui odottaen milloin isku sattuisi häneen.

Mutta Denisin valta oli lempeyden ja hellyyden valtaa. Kunnioituksenosoitukset herättivät hänessä

kiitollisuutta. Hänen mielestään ne hyvittivät hänen alkuaikojensa kurjuuden, ja niissä oli myötätuntoa hänen masentumattoman kärsivällisyytensä saavuttamaa tulosta kohtaan. Lempeällä ystävyydellä hän palkitsi vähimmätkin kohteliaisuuden osoitukset, ja hänen auliutensa ja hymynsä hankkivat hänelle toverien rakkauden. Claraa yksin hän ei voinut sietää, kun oli kuullut, että tämä oli pannut uhkauksensa toimeen ja houkutellut luokseen Colombanin, joka päästyään vihdoinkin toiveittensa perille ei enää viihtynyt kotona, ja että Geneviève oli kuolemaisillaan. Tästä puhuttiin paljon Naisten Aarraitassa ja jutulle naurettiin paljon.

Mutta tämä hänen huolensa, ainoa, joka oli lähtöisin tavaratalon ulkopuolelta, ei pystynyt kuitenkaan häiritsemään hänen tasaista hilpeyttään. Varsinkin osastolla, kaikenikäisten lasten seurassa hänen parhaat ominaisuutensa tulivat näkyviin. Denise piti lapsista äärettömästi ja oli kuin kotonaan niiden seurassa. Usein siellä oli yhtäaikaa puolisen sataa tyttöä ja yhtä monta pikkupoikaa hakemassa tyydykettä itävälle turhamaisuudelleen. Kun äidit eivät enää jaksaneet hallita pienokaisia, Denise astui hymyillen väliin ja pani vastahakoiset istumaan pitkin seinää oleville tuoleille odottamaan vuoroaan. Kun hän sitten löysi joukosta pienen, punaposkisen tytön, jonka viattomat silmät miellyttivät häntä, hän puki tämän itse, haki hameen ja pani sen lapsen ylle varovasti hyväillen isonsiskon tavoin. Heleä lasten nauru kaikui hänen ympärillään, ilon ja ihastuksen huudot, väliin kiukkuisetkin äänet, kun suuremmat, yhdeksän tai kymmenen ikäiset pikkuneidit kääntyillessään peilin edessä eivät hyväksyneet uuden päällysvaateen kuosia. Kaikilla, niin suurilla kuin pienillä, oli paljon ihmettelemistä. Pöydillä oli suuret määrät sinisiä ja ruusunvärisiä puseroita, pikkupoikien merimiespukuja, poimuille laskostettuja hameita, päällysvaiippoja ja nuttuja, kaikenlaisia viehättäviä vaatekappaleita, joissa oli vielä uutuuden jäykkyyttä, osasto oli kuin kaapeista purettu ja lapsilauman pengottavaksi annettu nukkien vaatevarasto. Denisellä oli aina taskussaan makeisia pienokaisia varten, ja aina hän osasi kuivata pettyneen toiveen johdosta vuotavat kyyneleet. Hän oli osastollaan kuin oman perheensä keskellä, ammentaen itse uutta nuoruutta ympärillään lakkaamatta pelmuavasta nuoruudesta ja viattomuudesta.

Usein Mouret keskusteli kauan ystävällisesti Denisen kanssa. Kun Denisen täytyi käydä johtokunnassa tilauksia tai vaadittuja selityksiä antamassa, Mouret pidätti hänet luonaan vähäksi aikaa tiedustellakseen hänen mielipidettään. Siten Denise sai tilaisuuden tehdä hänestä kunnon miestä, niinkuin hän itse leikillään oli sanonut. Normandilaistytön terävajärkisessä päässä kehittyi ja kypsyi kaikenlaista uudenaikaista kaupankäyntiä edistäviä suunnitelmia, joita hän jo Robineaun luona palvellessaan joskus oli esittänyt ja joista hän oli esittänyt eräitä heidän kävellessään Tuileries'n puistossa. Hän ei voinut ryhtyä mihinkään eikä suunnitella mitään koettamatta saada siihen järjestystä ja yrittämättä parantaa koneistoa. Alusta asti häntä oli loukannut Aarraitan kauppa-apulaisten epävarma asema, ja hänen mielestään äkilliset erottamiset olivat yhtä suureksi haitaksi talolle kuin henkilökunnallekin. Hän ei voinut unohtaa mitä oli saanut palveluksensa ensi aikoma kärsiä, ja kun hän näki uuden tulokkaan, joka vaivautuneesti ja silmät itkusta punaisina liehutteli osastollaan silkipukuaan vanhempien katsellessa karsaasti, hänen sydämensä oli täynnä sääliä. Sellainen koiranelämä turmeli parhaatkin. Nöyryytystä ja kärsimystä oli heidän pitkin matkaa kestettävä, kunnes he tuskin neljäkymmeneenkään ikävuoteen päästyään, työstä murtuneina katosivat mikä mihinkin. Toiset kuolivat keuhkotautiin tai heikkouteen, toiset sairastuivat väsymyksestä ja ilman puutteesta, toiset heittäytyivät viettämään laiskurinelämää, ja onnellisimmat menivät naimisiin ja hautautuivat jonkin maaseutukaupungin pikkuliikkeeseen. Oliko oikein ja kohtuullista tuo ihmisvoimien suunnaton kuluttaminen, johon suurmyymälät syyllistyivät? Ja hän otti ajaakseen apulaisten asian tarkastaen sitä myös liikkeenisäntien oman edun eikä ainoastaan inhimillisyyden kannalta. Luja kone vaati hyvää rautaa. Jos rauta katkeaa tai katkaistaan, työ keskeytyy, ja korjaukset merkitsevät ajan ja rahan hukkaa. Innostuen aiheestaan hän teki joskus selkoa kaupankäynnin ihannekuvasta, sellaisena kuin hän sen tajusi, jossa jokaisella oli oma määrätty osansa voitosta, itsekullakin ansionsa mukaan, ja sopimuksen turvaama tulevaisuus. Mouret nauroi silloin alakuloisuudestaan huolimatta hänen ajatuksilleen, syytti häntä sosialistisista periaatteista ja osoitti ilkamoiden mitä vaikeuksia ajatuksen toteuttaminen kohtasi. Mutta Denise seuraten terveen järkensä viittauksia ei masentunut, vaan turvasi rohkeasti tulevaisuuteen, kun hänen perustelussaan tuntui olevan ristiriitaisuuksia, joita hänen hellä sydämensä ei pystynyt sovitteluun. Kaikesta huolimatta Mouret tuntui horjuvan mielipiteissään kuunnellessaan tytön ääntä, jossa oli niin paljon intoa ja joka vielä värisi hänen kestämiensä kovien kokemusten katkeruudesta, ja Denisen esittämät talon lujentamista tarkoittavat parannusehdotukset pääsivät vähitellen vaikuttamaan. Leikinlaskusta huolimatta myyjien asemaa parannettiin, joukkoerottamisten sijaan pantiin myyjien suhteen toimeen lomajärjestelmä hiljaisina vuodenaikoina ja lopulta alettiin puuhata apurahaston perustamista myyjien toimeentulon turvaamiseksi työttömyyden sattuessa. Näissä toimenpiteissä olivat jo alkupiirteissään kahdenkymmenennen vuosisadan työväenyhdistyksiä innostuttavat periaatteet vaikuttamassa.

Mutta Denise ei tyytynyt vain niiden epäkohtien poistamiseen, joista hän itse oli suuresti kärsinyt; hän selitti Mouret'ille kaikenlaisia tavaratalon järjestämistä koskevia pieniä salaisuuksia, jotka ainoastaan nainen voi keksiä ja joista ostajakunta ihastui. Lhommelle hän tuotti suuren ilon puolustamalla tämän kauan hautomaa soittokunnan perustamisajatusta. Tuloksena heidän yhteisistä

ponnistuksistaan oli, että Lhommella kolme kuukautta myöhemmin oli johdettavanaan satakaksikymmentä tavaratalon henkilökunnasta valittua soittajaa. Vanha kassanhoitaja näki elämänsä suurimman unelman toteutuvan. Tavaratalossa pidetyssä suuressa tanssiaisiin yhdistetyssä soittojuhlassa Aarraiton soittokunta sai esiintyä ostajakunnalle, ja sanomalehtien kautta sen maine levisi maailmalle. Bourdonclenkin, joka oli pitänyt näitä uudistuksia sangen arveluttavina, täytyi tunnustaa, ettei parempaa mainosta voitu talolle keksiä. Sitten järjestettiin myyjille kerhosali, missä heillä oli biljardi-, shakki- ja lautapelipöytiä. Iltaisin annettiin englannin- ja saksankielen, kieliopin, laskennon ja maantieteen opetusta, vieläpä ratsastus- ja miekkailutuntejakin. Sitten perustettiin henkilökunnan käytettäväksi kirjasto, jossa oli kymmenentuhatta nidosta, tavaratalolle palkattiin oma lääkäri, joka hoiti ilmaiseksi myyjiä ja myyjättäriä, järjestettiin kylpyhuoneita ja tarjoiluhuoneita sekä kampaamo- ja parturisali. Talossa oli siis tarjona myyjille kaikkea mitä elämä vaati niin aineellisessa kuin henkisessäkin mielessä, ruoka, asunto, vaatteet, henkisiä nautintoja ja huvituksia. Sanalla sanoen, Naisten Aarraitasta tuli mahtavan emäkaupungin rajojen sisällä häärivä pieni, elinvoimainen työkaupunki, joka oltuaan syvästi juurtuneena vanhojen katujen pimentoon oli nyt lopullisesti päässyt täyteen päivänvaloon.

Uusi mielialan käänne tapahtui Denisen eduksi. Bourdoncle oli alakynteen jouduttuaan valittanut epätoivoissaan tuttavilleen, että hänen tappionsa johtui Denisen taipumattomuudesta. Denise oli pitänyt puolensa Mouret'n hyökkäyksiä vastaan, ja siitä oli seurausta hänen kaikkivaltiutensa. Tämä tieto vaikutti valtavasti henkilökuntaan, ja Denisen nauttima suosio johtui siitä ainakin yhtä suuressa määrässä kuin niistä parannuksista, jotka hänen aloitteestaan oli saatu aikaan. Olipa kerrankin yksi, joka uskalsi torjua johtajan, joka kosti muiden puolesta ja joka sai aikaan muutakin kuin vain lupauksia. Oli siis tullut se, joka ajoi köyhän asiaa. Kun hän pää pystyssä liikkui osastoilla kasvojen hienoissa piirteissä päättäväisyyttä ja lempeyttä, myyjät hymyilivät ja olivat hänestä niin ylpeitä, että olisivat mielellään näyttäneet hänet ihmisjoukoille. Onnellisena myötätuntoisuudesta Denise antautui vastustamatta sen kannatettavaksi. Hyvä Jumala, kuinka se oli mahdollista! Hän joka tullessaan oli ollut niin köyhä ja kelvoton, niin neuvoton ja arka hirveän koneen rattaiden keskellä, mitätön pieni jyvänen suunnattoman, maailmaa musertavan myllynkiven alla, hänestä oli tullut tämän maailman sielu ja hallitsijatar, jonka mahtisanaa hirviö kyyristyen totteli. Tämä oli tapahtunut hänen tahdostaan riippumatta. Hän oli vain esiintynyt ilman edeltäpäin harkittua suunnitelmaa ja hänen vaatimaton lempeytensä oli saavuttanut voiton. Joskus hänen valtansa herätti hänessä levottomuutta. Mitä hänessä oli, mitä kaikki tottelivat? Eihän hän ollut kaunis, eikä hän punonut suunnitelmia. Mutta sitten hän hymyili ja rauha palasi hänen sydämeensä; tiesihän hän rakastavansa totuutta ja järjestystä, ja siitä kai hänen mahtinsa johtui.

Denise oli varsinkin hyvillään siitä, että hän saattoi nyt olla Paulinelle hyödyksi. Pauline oli raskaana ja hyvin levoton, sillä johtokunta ei suvainnut sellaista. Jos esimiehet eivät ehdottomasti avioliittoja vastustaneet, niin lapsista he eivät tahtoneet tietää mitään. Bourdoncle oli saanut asiasta vihiä, ja uhkasi seuraavassa kokouksessa vaatia Paulinen erottamista. Mutta sitä ennen Denise ehti astua väliin, ja hän puhui Paulinen ja jokaisen samassa tilassa naimisissa olevan naisen puolesta niin hyvällä menestyksellä, että Bourdonclen täytyi nytkin peräytyä ja Paulinelle myönnettiin virkavapautta, kunnes hän jälleen jaksaisi hoitaa tehtävänsä.

Seuraavana päivänä, kun Denise meni sairaalaan katsomaan Paulinea, joka ei voinut hyvin, tämä suuteli häntä innokkaasti kummallekin poskelle.

— Kuinka hyvä olettekaan! hän sanoi. — Jos te ette olisi puhunut minun puolestani, niin pois olisivat ajaneet. Älkää olko levoton, lääkäri vakuuttaa, ettei tämä ole vaarallista.

Baugékin oli siellä. Hän oli karannut osastoltaan käydäkseen vaimonsa luona, ja ujustellen hänkin änkytti kiitoksensa Deniselle, jota hän nyt kohteli ylempään säätyluokkaan kuuluvana. Liikuttuneena hän vakuutti, että hän tukkisi kyllä suun jokaiselta, joka uskaltaisi panetella kateudesta Deniseä. Mutta Pauline sanoi kohauttaen olkapäitään leikillisesti:

— Kas niin, ystäväni, sinä vain puhut tyhmyyksiä... Menehän nyt ja anna meidän puhella.

Sairaala oli pitkä, valoisa huone, missä oli kaksitoista valkein uutimin varustettua vuodetta. Sinne sairaat apulaiset vietiin hoidettaviksi, elleivät halunneet mennä mieluummin kotiinsa. Sinä päivänä siellä ei ollut muita, ja Pauline sai nauttia rauhassa mukavasta sängystään, joka oli suuren, Neuve-Saint-Augustininkadulle antavan ikkunan vieressä. Lavendelilta tuoksuva siisti huone valkeine uutimineen houkutteli ystävättäret kuiskaamaan toisilleen salaisuuksia.

— Hän siis tekee kaiken minkä haluatte? ... sanoi Pauline. — Olette kova, kun teette hänelle niin paljon kiusaa. Kas niin, selittäkää nyt kerrankin minulle tuo asia, koska uskallan ottaa sen puheeksi. Ettekö siis voi sietää häntä?

Hän piteli Deniseä kädestä. Hehkuva puna peitti Denisen posket tämän suoran ja odottamattoman

kysymyksen johdosta, ja hänet valtasi niin suuri liikutus, ettei hän voinut olla kertomatta salaisuuttaan. Peittäen päänsä pielukseen hän kuiskasi:

— Minä rakastan häntä.

Pauline hämmästyí.

— Rakastatteko? Mutta silloinhan teidán ei tarvitse kieltää.

Denise vastasi kasvot yhä kátkóssá päätáán tarmokkaasti pudistamalla. Siksihán hänen juuri táytyi kieltää, että rakasti. Tietysti se oli naurettavaa, mutta siltá hänestä tuntui, ja hän ei voinut sille mitáán. Pauline yhá enemmän hämmástyen kysyi:

— Teettekö sen pakottaaksenne hänet naimisiin?

Denise nousi ákkiá pystyyn ylláttäneenä.

— Naimisiinko, minun kanssani! Ei ikiná! Vannon teille, etten ole koskaan tarkoittanut sitä, ettei mieleeni ole koskaan johtunut sellainen. Ja te tiedátte, että kammoan valhetta.

— Ei se ole kummallista, jos luulin niin, sillä siltá se näyttää, vastasi Pauline. — Te ette voisi káyttáytyá toisin, jos tarkoittaisitte todellakin naimisiin menoa... Johonkin asian táytyy johtaa, ja eihán ole muuta neuvoa kuin avioliitto, jos ette muuten tahdo... Kuulkaa, minun táytyy sanoa teille, että kaikki ovat samaa mieltá kuin miná. Väitetáán että kiusaatte häntá tahallanne pakottaaksenne hänet mukaanne pormestarinvirastoon... Hyvá Jumala, kyllá te olette kummallinen!

Sitten hänen táytyi ryhtyá lohduttamaan Deniseá, sillä tämä oli painanut uudestaan päänsá pieluksiin nyyhkyttáen surkeana. Denisen teki mieli menná, koska häntá aina syytettiin asioista, joita hänen ei koskaan pistányt pááhán ajatellakaan. Tietysti miehen ja naisen välisen rakkauden tuli päättyá avioliittoon. Mutta eihán hän vaatinut mitáán eikä hautonut suunnitelmia, tahtoi vain eláá rauhassa iloineen ja suruineen niinkuin muutkin. Hän halusi pois.

Samaan aikaan Mouret kulki tavaratalon halki mennákséen hakemaan jälleen lohtua rakennustóiden tarkastamisesta. Kuukausia oli kulunut siitä kun työ oli pantu alulle. Monumentaalinen julkisivu alkoi jo valmistua piilossaan lautakuoren takana. Kokonainen lauma koristetaiteilijoita, marmorinveistäjiá, fajanssivalajia, mosaiikintekijóitá oli lopettamassa koristustóitá. Ovea koristava keskusryhmá kullattiin, ja Ranskan tehdaskaupunkeja esittävien kuvapatsaiden jalustoja oli jo alettu rakentaa. Aamusta iltaan oli vasta-avatulla Dix-Décembrenkadulla lukuisa joukko uteliaita, jotka nená pystyssá tuijottivat lautaseináán nákemáttá vilahdustakaan kaikista niistä ihmeistä, joiden seinán takana sanottiin valmistuvan. Mutta Mouret ei saanut taiteilijoiden kuumeisista viimeistelytóista sen enempáá lievennystä kuin muuraustóistákáán rakennuksen alkuvaiheissa. Katkerammin kuin koskaan hänelle selveni nyt maallisten rikkauksien turhuus. Deniseá hän ei voinut paeta. Táállákin tuo ainainen ajatus ahdisti hänen rintaansa polttaen häntá parantumattoman taudin tulella. Hänen táytyi paeta kiireesti, ettei vain puhkeaisi itkuun. Hän ei löytányt sanaakaan kiitokseksi. Fasadi, joka vihdoinkin oli pystyssá, näytti hänestä pieneltá, pikku poikien antamalta hiekkamuurilta. Vaikka se olisi kohonnut taivaaseen ja ulottunut kaupungin toisesta reunasta toiseen, ei siinä olisi ollut kyllin suuruutta táyttámáán sitä ááretóntá tyhjyyttá, joka rakastetun kiellosta oli auennut hänen poveensa.

Kun Mouret palasi työhuoneeseensa, hän tunsí tukehtuvansa nyyhkytyksiin. Millá Denise heltyisi? Rahantarjouksia hän ei enää uskaltanut tehdä. Avioliiton ajatus alkoi háámóttáá nuoren leskimiehen kapinoivassa mielessá. Mutta toistaiseksi hänen voimattomuutensa puristi kyyneleitá hänen silmistáán. Hän oli onneton.

XIII.

Erááná marraskuun aamuna Denise oli parhaillaan antamassa ensimmäisiä káskyjá osastolla, kun Baudun perheen palvelija tuli sanomaan hänelle, että Geneviève oli ollut hyvin huonona edellisená yóná ja tahtoi heti tavata serkkuaan. Geneviève oli káynyt päivä päivältá heikommaksi ja nyt hän oli ollut kolme päiváá vuoteessa.

— Sanokaa, että tulen heti, vastasi Denise levottomana.

Sairaán tila oli saanut ratkaisevan káánteén kun Colomban oli ákkiá kadonnut. Jouduttuaan Claran

ilveilyn kohteeksi hän oli kerran jäänyt yöksi pois, ja sitten heittäytyen suin päin intohimonsa valtaan niinkuin umpimielisten, ankarien olojen pakosta aisoissa pysyneiden luonteiden on tapana, hän oli eräänä maanantaina kirjoittanut isännälleen jäähyväiskirjeen, juhlallisen ja vakavan niinkuin itsemurhaa hautova mies, ja jäänyt sille tielleen. Kenties syy eroon ei johtunut yksinomaan intohimosta. Verkakauppiaan asiat olivat yhtä surkeassa tilassa kuin morsiamen terveyskin, ja mahdollisesti viekas Colomban oli salaa hyvillään, kun rakastumisensa turvin pääsi epäedulliseksi käynyttä avioliittoa pakoon. Mutta häntä pidettiin yleisesti turmiollisen rakkauden surkuteltavana uhrina.

Kun Denise tuli Elbeufin vanhaan kauppaan, hän tapasi rouva Baudun yksin. Liikkumattomana tämä valvoi kassakomerostaan puodin tyhjyyttä ja hiljaisuutta, kasvot heikkouden hivuttamina ja kuin pienentyneinä. Kauppa-apulaista ei enää ollut. Palvelustyttö pölytti huiskullaan hyllyjä. Palvelustyttöäkään ei enää aiottu kauan pitää; sopihan ottaa apulaiseukko sijaan. Katto heitti kylmän varjonsa huoneeseen, jonne tuntikausiin ei tullut ainoataan ostajaa vilkastuttamaan synkkyyttä, ja tavarat, joita kukaan ei enää liikuttanut, saivat seinistä yhä enemmän salpietarin hajua.

— Onko jotakin tapahtunut? kysyi Denise. — Kuinka on Genevièven laita?

Rouva Baudu ei vastannut heti. Hänen silmänsä täytyivät kyynelistä. Sitten hän sopersi:

— En tiedä mitään. Eihän minulle sanota mitään... Kaikki on lopussa, kaikki on lopussa...

Ja hänen kyynelten sumentama katseensa kiersi pimeää puotia, ikäänkuin hän olisi nähnyt sen katoavan tyttären muassa kauas etäisyyteen. Rambouillet'n maatilasta saatu seitsemänkymmentätuhatta frangia oli vähemmässä kuin kahdessa vuodessa kulunut kilpailutoimenpiteisiin. Ylläpitääkseen taistelua verkakauppiaas oli tehnyt suuria uhrauksia, mutta kun Aarraitta oli ottanut myydäkseen miestenverkoja, metsästyspukusamettia, palvelijanpukukankaita, asiain tila oli käynyt vielä huonommaksi, ja lopullinen tappio oli johtunut Aarraitan hankkimasta verrattomasta flanelivarastosta, jollaisesta Baudu ei voinut uneksiakaan. Silloin Baudu oli viimeisenä keinona pantannut Michodièrenkadun varrella sijaitsevan vanhan talonsa, jossa liikkeen perustaja Finet oli kauppansa aloittanut, ja nyt oli lopullinen luhistuminen tulossa. Talon kattokin oli murenemaisillaan tomuksi hajotakseen sitten tuuleen kuin vanhan homehtuneen rakennuksen rauniot.

— Isä on hänen luonaan, rouva Baudu jatkoi murtuneella äänellä. — Me olemme siellä vuorotellen, kaksi tuntia kerrallaan. Täytyyhän jonkun vartioida täälläkin, näön vuoksi ainakin, sillä ei täällä muuten...

Hänen eleensä täydensi lauseen. Baudut olisivat mielellään panneet luukut ikkunoihin, mutta heidän vanha kauppiasylpeytensä ei antanut periksi naapurien tähden.

— Täti, menen käymään hänen luonaan, sanoi Denise, jonka sydäntä kouristi epätoivon kolkkous, mikä tuntui hyydyttävän jopa kangaspakkojakin.

— Niin, tyttäreni, mene viipymättä... Hän odottaa sinua ja on kysynyt sinua pitkin yötä. Hänellä on jotakin sanomista sinulle.

Baudu tuli kaupan puolelle. Hänen sappiviasta keltaiset kasvonsa alkoivat vivahtaa vihreälle, ja hänen silmänsä olivat verestävät. Hän kulki hiljaa varpaillaan niinkuin sairaan huoneesta lähtiessäänkin, ja hän puhui kuiskaamalla ikäänkuin hänen äänensä olisi täältäkin voinut kuulua sairaan korviin.

— Nukkuu, hän sanoi.

Uupuneena hän painui tuolille istumaan. Hän pyyhkäisi otsaansa niinkuin raskaasta työstä tullut. Syntyi hetken hiljaisuus. Vihdoin hän sanoi Deniselle:

— Saat nähdä hänet pian. Kun hän nukkuu, meistä tuntuu, että hän paranee.

Hiljaisuus jatkui. Isä ja äiti katsoivat toisiinsa. Sitten Baudu alkoi puoliääneen hokea huoliaan mainitsematta ketään ja kenenkään puoleen kääntymättä:

— Kunniani kautta, en olisi voinut uskoa! En ainakaan hänestä olisi uskonut sellaista. Olinhan kasvattanut häntä kuin omaa lasta. Vaikka olisi tultu minulle sanomaan: "Vielä ne vievät hänetkin, vielä hänkin pettää", olisin vastannut: "Jumalan nimessä, sellaista ei voi tapahtua." Nyt hän on pettänyt meidät... Voi onnetonta! Hän, joka oli niin perehtynyt kunnolliseen kauppatapaan, johon olin istuttanut omat periaatteeni... Ja sellaisen marakatin tähden vielä, jonninjoutavan mannekiinin, joka pöyhkeilee huonomaineisten liikkeiden ikkunoissa... Se panee pääni pyörälle.

Hän pudisti päätään ja kiinnitti harhailevan katseensa ostajapolvien kuluttamaan kosteaan kivilattiaan.

— Tiedättekö, hän jatkoi vieläkin heikommalla äänellä, — minusta tuntuu joskus, että olen itse onnettomuuteemme syyppää. Minun syyri on, että poloinen tyttäreimme sairastaa vuoteessaan kuumetta. Minun olisi pitänyt naittaa heidät toisilleen heti antamatta ylpeydelleni periksi ja pysymättä itsepintaisesti vaurastuttamistuumassani. Nyt lapsellani olisi ketä rakastaa, ja kenties nuoret nyt yksissä tuumin saisivat aikaan sen, mihin minä en pystynyt... Mutta vanha hölmö minä olin. En ymmärtänyt asiasta mitään, en ymmärtänyt, että voi sairastua sellaisesta syyistä... Toden totta, sillä pojalla oli aivan erinomaiset kyvyt. Harvinainen kunto ja rehellisyys hänellä oli, tapojen puhtaus ja järjestysaisti, sanalla sanoen, minun oppilaani hän oli...

Hän nosti päänsä puolustaessaan vielä omaa ihannekuvaansa tuossa miehessä, joka oli pettänyt hänet. Denise ei voinut kestää, että setä, joka talon mahtavana hallitsijana oli ennen pitänyt perhettään kovassa kurissa, syytti nyt nöyränä, silmät kyynelissä itseään, ja sedän liikituksen hellyttämänä hän kertoi minkä tiesi.

— Pyydän, setä, älkää syyttäkö itseänne... Hän ei ole rakastanut koskaan Genevièveä, ja hän olisi karannut aikaisemmin, jos olisitte kiirehtänyt häitä. Olen puhunut siitä hänen kanssaan; hän tiesi kyllä, että Geneviève parka kärsi hänen tähtensä, ja näettehän, ettei se estänyt häntä lähtemästä... Kysykää tädiltä, eikö niin ole.

Suutaan avaamatta rouva Baudu myönsi päänyökkäyksellä. Silloin verkakauppias kalpeana, silmät kyynelien sokaisemana änkytti:

— Hänellä kai on se veressä, hänen isänsä kuoli viime kesänä siihen, että oli viettänyt irstasta elämää.

Hänen himmeä katseensa kiersi pimeitä nurkkia, siirtyi tyhjältä myyntipöydältä täysiin kaappeihin ja kiintyi vihdoiin rouva Bauduun, joka kassansa ääressä odotti turhaan menetettyä ostajakuntaa.

— No niin, loppu on käsissä, hän jatkoi. — He ovat tappaneet meidän kaupparamme ja nyt he tappavat meiltä tyttäreemme.

Keskustelu taukosi siihen. Ohikulkevien vaunujen räminä tärisytti aika-ajoin kivilattiaa kaikuen hautajaisrummun päristyksenä matalakattoisen puodin liikkumattomassa ilmassa. Äkkiä kuului kumeita kolahduksia, jotka lähtien jostakin sisähuoneesta keskeyttivät oudosti loppua tekevän talon hiljaisuuden. Se oli Geneviève, joka herätessään takoi kepillä lattiaan kutsuakseen apua.

— Tule kiireesti, sanoi Baudu, joka säikähtyneenä hypähti tuoliltaan.

— Koeta olla iloinen. Hänelle ei saa sanoa mitään.

Itse hän hieroi portaisa kovasti silmiään poistaakseen kyynelten jäljet. Kun hän avasi oven, kuului huoneesta epätoivoinen heikko kuiska:

— En tahdo olla yksin... Miksi jätätte minut yksin... Minua pelottaa yksin...

Huomatessaan Denisen Geneviève rauhoittui ja ilon hymy kirkasti hänen kasvojaan.

— Olette siis vihdoinkin tullut...! Olen niin hartaasti odottanut teitä eilisestä lähtien. Luulin jo teidänkin hylkäävän.

Genevièven ahdas huone näytti surkealta pihalle antavan ikkunan kalpeassa valaistuksessa. Vanhemmat olivat tahtoneet luovuttaa sairaalle kadun puolella olevan huoneensa, mutta Geneviève ei sietänyt nähdä vastapäätä loistavaa Naisten Aarreaittaa, ja hänet täytyi viedä takaisin omaan huoneeseensa. Hän lepäsi niin riutuneena, että olisi tuskin arvannut peiton alla olevankaan ihmisruumista. Hänen laihat kätensä, keuhkotaudin hehkuvan kuumeen polttamat, olivat alituisessa tuskaisessa liikkeessä, ikäänkuin hän olisi tavoitellut jotakin, josta hän itsekään ei ollut tietoinen, kun sitä vastoin hänen raskas, musta tukkansa tuntui lisäävän runsauttaan imemällä itseensä sen mitä vielä oli jäljellä tässä vanhan pariisilaisen kaupankäynnin kolkossa sopessa heikenneen sukupolven viimeisessä perillisessä.

Denise katseli häntä sydän täynnä sääliä. Hän ei uskaltanut aluksi puhua peläten purskahtavansa itkuun. Sitten hän kuiskasi:

— Tulin heti... Olin niin mielelläni avuksi... Tahdotteko, että jään luoksenne?

Geneviève läähätti kädet yhä harhailien peiton poimuissa ja katsoi häntä kiinteästi.

— En, kiitos, en tarvitse mitään. Tahdoin vain suudella teitä.

Kyynleet paisuttivat hänen silmäluomiaan. Denise kumartui hänen ylitseen ja suuteli häntä

vavahtaen, kun huulet sattuivat kuopalle painuneiden poskien kuumeesta polttavalle iholle. Mutta sairas oli tarttunut häneen ja puristi häntä epätoivoisesti syliinsä. Sitten hänen silmänsä kääntyivät isään.

— Tahdotteko, että jään luoksenne? Denise toisti. — Olen kenties esteenä, jos teillä on jotakin...

— Ette ole, ette suinkaan.

Genevièven katse palasi itsepintaisesti isään, joka oli jäänyt seisomaan neuvottoman näköisenä, itku kurkussa. Lopulta tämä ymmärsi ja lähti sanaakaan sanomatta. Tytöt kuuluivat hänen astuvan raskaasti portaita alas.

— Sanokaa, onko hän tuon naisen kanssa yhdessä? kyseli sairas heti tarttuen serkkunsa käteen ja vetäen hänet vuoteen laidalle istumaan. — Teitä minä tahdoin tavata, sillä te yksin voitte kertoa sen minulle... Yhdessä he elävät, eikö niin?

Denise ei yllätettynä tiennyt mitä vastata; hän sopersi ja kertoi vihdoin tavaratalossa kiertävistä huhuista. Clara kyllästytneenä Colombaniin, joka ei jättänyt häntä rauhaan, oli jo sulkenut häneltä ovensa, ja Colomban ajoi epätoivoissaan häntä takaa rukoillen häneltä armoa nöyränä kuin piesty koira. Sanottiin, että hän aikoi hakea paikkaa Louvresta.

— Jos rakastatte häntä noin paljon, niin hän kyllä vielä palaa luoksenne, jatkoi Denise tarjotakseen kuolevalle tämän viimeisen lohdutuksen. — Teidän on vain parannuttava nopeasti, niin hän katuu, ja voitte viettää häänne.

Geneviève keskeytti hänet. Hän oli kuunnellut niin ahnaasti, että oli jännityksessään noussut istualleen. Mutta pian hän taas kaatui vuoteelle.

— Älkää puhuko sellaista! Tiedänhän minä, että kaikki on lopussa... En sano isälle mitään, sillä olen kuullut, että isä itkee, ja äiti voisi sairastua siitä. Minulla on lähtö edessä, ja sentähden käskin teitä niin kiireesti tulemaan, sillä pelkäsin kuolevani ennen päivän nousua... Hyvä Jumala! Vai ei hän siis ole onnellinenkaan.

Denise koetti väittää vastaan vakuuttaen, ettei serkun tila ollut niin vakava. Mutta sairas keskeytti vielä kerran hänet ja heittäen peitteen päältään paljasti ruumiinsa ujostelematta niinkuin kuoleva, jonka ei enää tarvitse kainostella surkeuttaan.

— Katsokaa minua, hän sanoi... — Enkö ole oikeassa?

Vavisten Denise vetäytyi vuoteen laidalta henkeä pidättäen ikäänkuin peläten huokauksella hävittävänsä nuo elämän jätteet. Hitaasti Geneviève veti jälleen peiton päälleen toistaen:

— Näittehän, en ole enää nainenkaan... Väärin minun puoleltani olisi tahtoa vielä hänet omakseni.

He vaikenivat kumpikin ja katsoivat äänettöminä toisiinsa. Vihdoin Geneviève sanoi:

— Kas niin, älkää nyt enää viivytelkö. Teillä on omat tehtävänne. Ja kiitos, että tulitte. Tahdoin tietää ja nyt olen tyytyväinen. Jos tapaatte hänet, niin sanokaa hänelle terveisiä, että annan hänelle anteeksi. Hyvästi, Denise kulta! Suudelkaa minua vielä viimeisen kerran.

Denise suuteli häntä väittäen vieläkin vastaan:

— Älkää tuomitko itseänne. Hoitoa te vain tarvitsette, niin paranette.

Mutta sairas pudisti päätään itsepintaisesti. Hän oli varma asiastaan. Kun Denise kääntyi ovea kohti, hän sanoi: Koputtakaa tuolla kepillä, että isä tulee. Pelkään olla yksin.

Kun Baudu oli palannut pieneen, synkkään huoneeseen, jossa hän istui tuntikausia sairaan vuoteen ääressä, Geneviève sanoi vilkkautta teeskennellen Deniselle:

— Älkää tulko huomenna, se on tarpeetonta, mutta ylihuomenna odotan teitä. Viettäköö iltaa minun kanssani.

Seuraavana aamuna kuuden aikaan, päivän sarastaessa, Geneviève kuoli neljä tuntia kestäneen kovan kamppailun jälkeen. Hautajaiset vietettiin seuraavana lauantaina. Ilma oli kolkko, ja värjöttävää kaupunkia peitti synkkä, pilvinen taivas. Valkealla verhottu Elbeufin vanha kauppapuoti kuului kalvakkana mustaa katua vasten, ja vahakynttilät lepattaen sumussa tuikkivat kalpeina kuin hämärtyvän illan tähdet. Helmiseppeleet ja suuri vihko valkeita ruusuja peittivät Genevièven pientä

ruumisarkkua, joka seisoi talon synkässä porttikäytävässä niin lähellä katuojaa, että ohiajavat vaunut jo olivat räiskyttäneet likaa verhoille. Koko vanha kaupunginosa hukkui kosteuteen haihduttaen ilmaan homehtunutta kellarinhajuaan, ja likaisella katukäytävällä tunkeili niinkuin aina välinpitämättömien joukko.

Denise oli saapunut jo yhdeksältä ollakseen tätinsä seurassa. Mutta kun saaton piti lähteä liikkeelle, rouva Baudu, jonka tulehtuneissa silmissä ei enää riittänyt kyyneliä, pyysi Deniseä seuraamaan haudalle setää, sillä tämä oli surusta niin murtunut, että hänen tilansa herätti levottomuutta. Kun Denise saapui kadulle, oli siihen jo kokoontunut paljon ihmisiä. Kaikki kaupunginosan pikkukauppiaat halusivat osoittaa Baudun perheelle myötätuntoaan, ja samalla se oli kuin mielenosoitus Naisten Aarreaittaa vastaan, jota pidettiin syypäänä Genevièven kuolemaan. Kaikki tuon hirviön uhrin olivat saapuvilla, Gaillonin aukion trikootavarakauppiaat Bédoré ja sisar, Vanpouillen turkkuriveljekset, lelukauppiaat Deslignières, huonekalukauppiaat Piot ja Rivoire. Neiti Tatinkin, entinen valkotavarain kauppiaa, ja Quinette, käsinekauppiaa, jotka jo aikoja sitten olivat joutuneet konkurssiin, olivat katsoneet velvollisuudekseen saapua, toinen Batignolles'ista asti, toinen Bastillesta, jossa he nyt olivat muiden palveluksessa. Odottaessaan myöhästyneitä ruumisvaunuja nämä mustiin pukeutuneet ihmiset seisoivat loassa tuijottaen vihasesti Aarreaitan ikkunoihin, joiden kirkkaat lasiruudut ja loistavat näyttelyt tuntuivat herjaukselta surupuvussaan itkevää Vanhaa Elbeufia kohtaan. Siellä täällä uteliaat kauppa-apulaiset kumartuivat ikkunoihin katsomaan, mutta hirviö itse jatkoi välinpitämättömänä hurjaa menoaan huolimatta onnettomista, joiden kuoleman se oli aiheuttanut. Denise haki katseellaan veljeään Jeania, ja huomattuaan hänet Bourras'n puodin edustalla meni hänen luokseen käskeäkseen häntä auttamaan setää, jos tämän voimat pettäisivät. Muutamia viikkoja Jean, joka oli jo mies ja ansaitsi kahteenkymmeneen frangiin nousevan päiväpalkan, oli ollut sangen vakava, ikäänkuin hänellä olisi ollut salaisia huolia, ja nytkin hän oli niin arvokkaan ja alakuloisen näköinen mustassa takissaan, että Deniseä oikein hämmästytti, sillä hän ei ollut arvannut, että veli oli pitänyt niin paljon serkustaan. Pépé ei ollut mukana, sillä Denise, joka tahtoi säästää lapselta tarpeettomat mielenliikutukset, oli jättänyt hänet rouva Gras'n luo hakeakseen hänet iltapäivällä tervehtimään tatiä ja setää.

Ruumisvaunut viipyivät yhä. Denise katseli liikuttuneena vahakynttilöiden häilyviä liekkejä, ja säpsähti kuullessaan takanaan tutun äänen. Se oli Bourras. Tämä oli kutsunut viittauksella luokseen kastanjakauppiaan, joka harjoitti liikettään kadun toisella puolella ahtaassa, viinikauppiaalta vuokratusta kojussa, ja sanoi:

— Kuulkaa, kunnan ystävä, tehkää minulle vähäinen palvelus. Näettehän, että olen pannut oveni lukkoon; jos joku tulee, käskekää tulemaan uudestaan. Mutta ei teillä taida olla siitä suurtakaan vaivaa, sillä tuskin kukaan tulee.

Sitten vanhus seisoi katukäytävällä äänettömänä niinkuin muutkin. Denise vilkaisi salaa puotiin. Bourras ei näkynyt enää pitävän sitä kunnossa, ikkunassa oli vain muutamia haalistuneita sateenvarjoja ja kaasun mustamia keppejä. Ne kaunistukset, jotka hän oli tehnyt talon julkisivuun, alkoivat jo turmeltua niinkuin ainakin raunioita peittävä valeloisto. Vaaleanvihreät maalaukset, peilit, kullattu kilpi, kaikki mureni ja likaantui. Mutta vaikka vanhat halkeamat alkoivat jälleen näkyä ja kosteuden painamat merkit pilkistää kultauksen alta, niin talo pysyi koossa itsepintaisesti tarttuneena Aarreaitan kylkeen kuin suuri ruma käsnä, joka ei lähtenyt, vaikka oli naarmuja ja rosoja täynnä.

— Voi noita konnia! Bourras mutisi. — Eivät antaisi edes viedä häntä pois.

Hänen sanansa tarkoittivat ruumisvaunuja, jotka vihdoinkin olivat tulossa, mutta jotka tungoksessa olivat törmänneet Aarreaitan kirkaspintaisiin tavaravaunuihin. Vanha kauppiaa heitti tuuheiden kulmiensa alta Deniseen tuikean katseen.

Hitaasti surusaatto lähti liikkeelle vesilätäkköjen poikki. Kun valkealla verhoiltu ruumisarkku kulki Gaillonin aukion poikki, saattajien silmät kääntyivät vielä kerran tavaratalon ikkunoita kohti, joista kaksi myyjätärtä katsoi kadulle hyvillään ohjelmanumerosta. Baudu seurasi ruumisvaunuja raskaasti astuen. Hän oli kieltäytynyt, kun Jean, joka kulki hänen vieressään, oli tarjonnut hänelle käsivartensa. Viimeisenä saatossa tulivat kolmet suruvaunut. Kun jouduttiin Neuve-des-Petits-Champs'inkadulle, riensi Robineau kalpeana ja vanhenneena yhtyäkseen kulkueeseen.

Saint-Rochinkadulla oli paljon naisia odottamassa, kaupunginosan pikkukauppojen omistajattaria, jotka olivat pelänneet tungosta vainajan kodin edustalla. Mielenosoitus alkoi herättää huomiota. Kun hautajaismenot oli suoritettu Saint-Honorén kirkossa, miehet seurasivat ruumista kävellen, vaikka matka oli pitkä kirkolta Montmartren hautausmaalle. Täytyi palata Saint-Rochinkatua pitkin ja vielä kerran kulkea Naisten Aarreaitan ohitse. Genevièven ruumista kuljetettiin juhlasaatossa tavaratalon ympäri, niinkuin kapinan aikana ensimmäistä luodin kaatamaa uhria. Aarreaitan ovella liehui punaisia flanellikankaita kuin lippuja ilmassa, ja mattojen näyttely tarjosi silmälle verisiä ruusu- ja pionimalleja.

Denise oli noussut vaunuihin, sillä räikeiden vastakohtien herättämä tuskainen epäily kävi hänelle

niin sietämättömäksi, ettei hän jaksanut kävellä. Saaton oli täytynyt pysähtyä Dix-Décembrenkadulle uuden julkisivun liikennettä häiritsevien rakennustelineiden eteen, ja Denise huomasi Bourras'n, joka oli jäänyt jälkeen ja laahasi jäykkää jalkaansa aivan vaunujen perässä. Vanhus olisi tuskin koskaan päässyt hautausmaalle asti, jollei hän olisi huomannut Deniseä ja noussut vaunuihin joissa tämä oli yksin.

— Nuo onnettomat polvet ovat minulle kiusana, kuiskasi hän. — Älkää siirtykö noin syrjään!... Enhän minä teitä vihaa!

Hänen karkeapintainen ystävyytensä oli sama kuin ennenkin. Hän pauhasi ja sadatteli ja väitti, että Baudu oli lujatekoinen mies, kun vielä jaksoi tällaisia iskuja saatuaan kävelläkin. Oli lähdetty jälleen liikkeelle, ja Denise näki ikkunasta Baudun joka yhä raskaasti astuen ohjasi ruumisvaunujen takana saaton hidasta ja hankalaa kulkua. Sitten hän painautui nurkkaansa ja kuunteli vaunujen yksitoikkoisesti tuuditellessa vanhan sateenvarjokauppiaan loppumatonta lavertelua.

— Poliisin asia olisi raivata esteet pois kadulta, sanoi ukko... — Jo puolitoista vuotta rakennustyöt ovat olleet vastuksena, ja äskettäin eräs mies kuuluu saaneen työmaalla surmansa. Yhdentekevää! Mutta kun seuraavan kerran tahtovat laajentua, niin heidän täytyisi rakentaa siltoja katujen yli... Teitä kuuluu nyt olevan kaksituhattaseitsemänsataa kauppa-apulaista, ja tänä vuonna liikevaihtonne sanotaan nousevan sataan miljoonaan. Jumala armahtakoon! Sataan miljoonaan.

Denisellä ei ollut siihen mitään vastaamista. Saatto kääntyi Chaussée d'Antininkadulle, missä ajoneuvojen tungos taas viivytti sitä. Bourras jatkoi puhettaan silmät elottomina kuin olisi puhunut unissaan. Hän ei vielääkään käsittänyt mistä syystä Naisten Aarreaitta oli päässyt voitolle, mutta hän myönsi, että vanha kauppa oli joutunut tappiolle.

— Robineau parka on hukassa, hän sanoi, — mennyttä miestä... Ja Bédoré ja Vanpouille eivät pysy myöskään pystyssä. Heidän jalkansa pettävät niinkuin minunkin. Deslignières kai kohta kuolee halvaukseen, ja Piot ja Rivoire ovat sairastuneet keltatautiin. Ei ole lapsi paralla kovinkaan kaunis saatto, pelkkiä luurankoja koko joukko. Mahtaa olla nauramista noilla ihmisillä, jotka katselevat tätä vararikkoisten kulkuetta... Ja samaa menoa yhä jatketaan. Nuo konnat perustavat yhä uusia osastoja, ottavat kaupitellakseen kukkia, hattuja, hajuvesiä, jalkineita, ja tiedänpö edes mitä kaikkea vielä. Grognet, Graumont'inkadun hajuvesikauppias, saa hommata poismuuttoa, ja minä en antaisi kymmentä frangiakaan Naud'n jalkinekaupasta Antininkadulla. Ja Saint-Annenkadulle saakka tuon ruton vaikutus ulottuu, sillä sieltä häviää kohta Lacassagne, jolla on tekokukka- ja sulkakauppa, ja rouva Chadeuil, jonka hatut tunnettiin laajoissa piireissä... Ja näiden jälkeen muita ja yhä muita. Kaikkiin kaupunginosamme kauppoihin tauti tarttuu. Kun verkasaksat ottavat myydäkseen saippuota ja kalosseja, niin yhtä hyvin he kai osaavat myydä paistettuja perunoitakin. Kunniani kautta, maailma on pilaantumassa!

Ruumisvaunut kulkivat Trinitén aukion poikki, ja synkästä nurkastaan Denise, vanhan kauppiaan valituksia kuunnellen, näki arkun, joka meni jo Blanchenkatua, ja iäkkään miehen, joka seurasi sitä mykkänä ja sokeana kuin teurastettavaksi talutettava härkä. Teuraskarjalta näyttivät kaikki nuo vararikkoiset, jotka kuljettivat häviötään pitkin Pariisin likaisia katuja. Bourras'n ääni kävi kumeammaksi ja puhe hitaammaksi niinkuin kulkukin Blanchenkadun jyrkkää vastamäkeä noustessa.

— Minulla on tilit selvillä... Mutta puoliani pidän enkä hellitä. Hän oli hävinnyt oikeudessa. Minä olen saanut siitä kahden vuoden aikana maksaakin asianajajalle ja asiamiehille, mutta yhdentekevää! Minun puotini alta hän ei pääse kulkemaan. Tuomarit ovat päättäneet, ettei sellaista työtä voi pitää tarpeellisena korjaustyönä. Ajatelkaa, hänellä oli aikomus rakentaa maan alle sali, missä kankaiden värivaikutuksia olisi arvosteltu kaasuvälistyksessä, maanalainen huone, joka olisi yhdistänyt trikootavaraosaston verkaosastoon. Raivoissaan hän on, sillä hän ei voi sulattaa, että minun kaltaiseni vanha kuhnus sulkee häneltä tien, kun muu maailma lankeaa polvilleen hänen helistellessään rahojaan. Mutta minä en koskaan! En suostu, siitä olen selvillä. Mahdollista, että kaadun siihen. Nyt kun olen joutunut ulosottomiesten kanssa tekemisiin, tiedän, että tuo konna ostaa minun velkakirjani tehdäkseen minulle jonkin ruman kepposen. Olkoon menneeksi! Hän käskee, ja minä panen vastaan, ja tuhat tulimmaista, vastaan minä panen silloinkin, kun olen neljän laudan välissä niinkuin tuo tyttö parka tuossa.

Kun saavuttiin Clichyn puistokadulle, vaunut vierivät nopeammin, ja tietämättään ihmiset kiirehtivät kulkuaan päästäkseen perille. Bourras jätti kertomatta sen, että oli joutumaisillaan kadulle kerjäämään, ettei tiennyt kuinka selvittää sekavista asioistaan ja kuinka torjua vekseliprotestien tulva viivyttääkseen vararikkoa. Denise, joka tiesi hänen tilanteensa, luopui äänettömyydestään ja sanoi rukoilevalla äänellä:

— Herra Bourras, älkää nyt enää panko vastaan... Antakaa minun selvittää asianne.

Mutta Bourras keskeytti ärjyen:

— Olkaa vaiti! Asia ei koske teitä eikä ketään!... Olette kunnan tyttö ja olen kuullut kerrottavan, että osaatte aika lailla kiusata tuota miestä, joka luuli voivansa ostaa teidät niinkuin minun talonikin. Mutta mitä te siihen vastaisitte, jos minä neuvoisin teitä suostumaan? Sanokaapa se! Taitaisitte antaa minulle aika kyytiä... No niin! Kun minä panen vastaan, niin älkää te pistäkö siihen nenäänne!

Kun vaunut pysähtyivät hautausmaan portille, hän astui alas Denisin kanssa. Baudun perhehauta oli ensimmäisen käytävän varrella vasemmalla. Muutamassa minuutissa oli toimitus haudalla suoritettu. Setä Baudu tuijotti niin kiinteästi avonaiseen hautaan, että Jeanin täytyi vetää hänet syrjään. Läsnaolijat seisovivat hajallaan lähiautojen ympärillä. Kaikki nuo kellarimaisten puotien kosteudesta verettömiksi käyneet kauppiaskasvot näyttivät pilvisen taivaan harmaassa valossa tavallistakin kurjemmilta. Kun arkku hiljaa liukui hautaan, näppyiset posket kalpenivat, suipenneet nenät painuivat maata kohti, ja sappisairauden kellertämät, numeroiden lukemisesta heikenneet silmät sumenivat.

— Kaikkien meidän pitäisi piiloutua tuohon koloon, sanoi Bourras Deniselle, joka oli jäänyt seisomaan hänen viereensä. — Tuon tyttö paran kanssa menee koko kaupunginosamme hautaan... Vanha kauppatapa sisältyy valkeisiin ruusuihin, jotka heitetään arkulle.

Denise palasi setänsä ja veljensä vaunuissa haudalta. Päivän loppukin tuntui sietämättömän raskaalta hänestä. Ensiksikin hän sai levottomuuden aihetta Jeanin kalpeudesta, ja kun hän ymmärsi, että tällä oli taas lemmenasia kysymyksessä, hän avasi kukkaronsa tehdäkseen selonteosta lopun, mutta Jean kieltäytyi ottamasta rahoja ja väitti, että tällä kertaa asia oli vakavampaa laatua. Kysymyksessä oli rikkaan sokerileipurin veljentytär, joka ei suostunut ottamaan vastaan orvokkivihkoakaan. Iltapäivällä, kun Denise meni hakemaan Pépéä rouva Gras'n luota, tämä ilmoitti, ettei jaksanut enää pitää noin suurta poikaa hoidossa. Poika oli siis pakko saada kouluun ja erota hänestä. Kun hän vei Pépén sedän ja tädin luo, Vanhassa Elbeufissa vallitseva synkkä toivottomuus kirveli hänen sydäntään. Puoti oli suljettu ja vanhukset kyhjäyttivät pilkkopimeässä pienen salinsa perällä muistamatta syyttää kaasua. He olivat viettäneet kahden hämärtävän päivän loppua tyhjäksi käyneessä kodissa. Nurkkien pimeys näytti tiivistyneen Genevièven kuoleman jälkeen, ja kosteuden syömät vanhat kattohirret tuntuivat vain odottaneen tätä kolausta romahtakseen alas. Setä voimatta asettua jatkoi yhä sokeaa ja mykkää surusaattoaan kiertäen pöytää, täti taas, äänettömänä hänkin, oli lyyhistynyt tuolilleen kalmankalpeana kuin verenvuotoon kuolemaisillaan oleva haavoitettu. He eivät itkeneet silloinkaan, kun Pépé suuteli heidän kylmiä poskia. Denise tukahdutti kyyneleensä.

Mouret kutsutti Denisin luokseen illan suussa puhuakseen eräästä puvusta, jonka halusi laskea kaupan. Denise, jonka sydäntä hänen äsken näkemänsä pohjaton kurjuus vielä kuohutti, ei voinut olla kertomatta siitä Mouret'llekin, ja hän otti puheeksi vanhan sateenvarjokauppiaan surkean tilan. Bourras'n nimen kuullessaan Mouret kiivastui. Sekö vanha hullu, joka myrkytti hänen elämänsä ja pilasi hänen suunnitelmansa mielettömällä itsepintaisuudellaan. Miksi hän ei suostunut luovuttamaan hökkeliään, joka oli suorastaan häpeäksi Naisten Aarraitalle, ainoa paikka, joka tavaratalon hankkimalla laajalla alueella oli vielä vanhaa? Asia vainosi painajaisena Mouret'ta, ja olisipa joku muu tullut puhumaan hänelle Bourras'sta, niin ero olisi seurannut. Koppi olisi ollut potkaistava kumoon. Mitä hän sille taisi! Oli mahdotonta antaa tuon kurjan hökötyksen seistä siinä. Pois se täytyi raivata tavaratalon tieltä, kävipä tuolle hourailijalle miten tahansa! Mouret alkoi luetella Bourras'n talosta tarjoamiaan rahasummia. Sataantuhanteen frangiin hän oli nostanut. Eikö siinä kyllin! Hän ei ruvennut tinkimään, antoi mitä vaadittiin, mutta täytyihän toisellakin olla sen verran järkeä, että salli hänen lopettaa alkamansa työn. Tuliko kenellekään mieleen pysähdyttää rautatieveturia! Denise kuunteli silmät maahan luotuina, ja kaikki hänen vastaväitteensä perustuivat tunteisiin. Bourras oli niin vanha. Eikö voinut odottaa hänen kuolemaansa, eikä ruveta hätyyttämään. Mutta Mouret sanoi, ettei hän voinut enää peräytyä, sillä neuvosto oli tehnyt päätöksensä ja Bourdoncle oli saanut asian ajaakseen. Denise ei voinut sanoa siihen mitään, vaikka hänen kävi vanhusta sääliksi.

Syntyi painostava äänettömyys. Sitten Mouret itse alkoi puhua Baudun perheestä. Hän surkutteli heitä suuresti heidän tyttärensä kuoleman johdosta. Hyviä ihmisiä he olivat, kaikin puolin kunnioitettavia, mutta onni ei ollut heille suotuisa. Sitten hän taas rupesi perustelemaan kantaansa. Olihan hän toivonut heidän häviötään, sitä hän ei voinut kieltää. Mitä varten he niskoittelivat niin itsepintaisesti tuossa vanhoillisen kaupankäynnin syömässä kojussa; ei ollut ihme, jos katto romahtaisikin heidän päälleen. Hän oli varottanut sen seitsemän kertaa, oli lähettänyt heille terveisiä Denisin kautta ja ennustanut onnettomuutta, jos eivät ajoissa luopuisi naurettavista ennakkoluuloistaan. Ratkaisu oli tulossa, eikä maailmassa ollut niin voimakasta, joka olisi sitä estänyt. Eihän häneltä voitu vaatia, että hän luopuisi omasta edustaan säästääkseen kaupunginosansa pikkukauppiaita. Jos hän olisikin tarpeeksi hullu sulkeakseen Aarraitan, niin toinen tavaratalo kohoaisi heti viereen, sillä aate oli kypsytynyt ja sirottanut siemenensä kaikkiin ilmansuuntiin. Vuosisatojen myrsky, joka oli lennättänyt ne maailmalle, oli kaatanut samalla myös muinaisuuden lahonneen rakennuksen. Mouret oli vähitellen innostunut puhuessaan, ja hänen sanoissaan oli lentoa ja vauhtia, kun hän puolustautui tahtomattaan kaatamiensa uhrien vihaa vastaan, noiden kuoleman kynsissä väännelevien pikkukauppojen hätähuutoja vastaan. Täytyihän kuolleet haudata. Hän teki liikkeen

ikäänkuin olisi kaatanut vanhat kauppatavat maahan, lakaissut kokoon ja työntänyt yhteiseen hautaan jäännökset, jotka olivat häpeäksi Pariisin päivänpaisteisille kaduille. Tunnonvaivoja hänellä ei ollut, oman aikansa työtä hän suoritti. Sen tiesi Denisekin, joka rakasti elämää, joka piti laajalle ulottuvasta, julkisuuden päivänvalossa elävästä kaupankäynnistä. Denise kuunteli häntä kauan sanaakaan sanomatta. Sitten hän meni pois, mieli arveluja täynnä.

Yöllä Denise nukkui huonosti. Hän käänteli vuoteessaan mielikuvien vaivaamana. Hänestä tuntui, että hän oli vielä lapsi ja että hän vanhempiensa puutarhassa Valognes'issa hyrähti itkuun nähdessään kuinka hämähäkit söivät kärpäsiä ja pääskysset hämähäkkejä. Oliko siis totta, että kuolema oli maailman lannoittajana välttämätön, että elämän taimen täytyi itää hautojen mullasta? Sitten hän oli seisovinaan Genevièven haudalla, ja hänelle muistuvat mieleen setä ja täti istumassa kahdenkesken pimeään ruokasalinsa perällä. Äkkiä, kesken hiljaisuutta, hän oli kuulevinaan kumean ryminän. Bourras'n talo luhistui raunioiksi, ikäänkuin suuret vedet olisivat murtaneet siltä perustuksen. Sitten seurasi taas ahdistava hiljaisuus, jonka vähän ajan kuluttua keskeytti uusi ryminä, ja sen jälkeen uusi ja vieläkin. Robineau, Bédoré ja sisar, Vanpouillet ja muut, kaikki romahtivat maahan toinen toisensa perästä. Saint-Rochin kaupunginosan pikkukauppa katosi kuin näkymättömän iskun kaatamana maahan vierivän kivikuorman jyrinällä. Ääretön tuska vavahdutti hänet hereille. Hyvä Jumala, mitä kidutusta! Itkeviä lapsia, kodittomiksi jääneitä vanhuksia, vararikon sydäntäsärkevää kurjuutta!! Hänen oli mahdotonta pelastaa ketään! Hänen täytyi tunnustaa tämä kaikki välttämättömäksi, myöntää että Pariisin vastainen terveys oli näistä kurjuuden tuokioista riippuvainen! Päivän sarastaessa hän rauhoittui. Surustaan huolimatta hän tunsi, että täytyi alistua, mutta uni ei tullut vielääkään. Silmät auki hän tuijotti kirkastuviin ikkunaruuuihin. Siitä ei päässyt mihinkään. Verot olivat verellä maksettava, uudet aatteet vaativat marttyyrinsä päästäkseen voitolle, edistyksen tie kulki hautojen yli. Hän ymmärsi, ettei hänen tarvinnut tuomita itseään pahantekijäksi, ettei hänen työnsä tarkoittanut lähimmäisten tuhoamista. Hänen pelkonsa haihtui ja suli sääliksi noita uuden ajan synnyttämiseksi välttämättömiä tuskia kohtaan. Ja hän alkoi miettiä keinoja niiden lieventämiseksi. Hän olisi tahtonut suojella ainakin omaisensa lopulliselta tuholta!

Mouret'n lempeäsilmäiset, intohimosta värähtelevät kasvot kohosivat hänen eteensä. Mouret ei varmaankaan kieltäisi häneltä apuaan; hän suostuisi kyllä myöntämään onnettomille kohtuullisen vahingonkorvauksen. Denisen ajatukset saivat uuden kääntein, eksyivät arvostelevaan Mouret'ta. Denise tunsi kyllä hänen elämänsä kirjavuuden. Hän tiesi, että Mouret oli solminut lemmensuhteita hankkiakseen itselleen aineellisia etuja, että hän oli teeskennellyt rakkautta raivatakseen itselleen tietä, että rouva Desforges oli ollut hänelle yksinomaan välikappaleena hänen tahtoessaan saada kosketuksen paroni Hartmanniin, että hän oli huvituksensa hakenut mistä sattui, Claran ja muiden hänen kaltaistensa seurasta, joiden ostettu suosio ei ollut jättänyt jälkeäkään hänen mieleensä. Mutta lemmenseikkailut, joille talossa naurettiin, eivät voineet vähentää hänen neronsa loistoa eivätkä hänen voittajanryhtiään. Siinä oli hänen viehätöksensä. Denise ei olisi koskaan voinut antaa hänelle anteeksi rakkauden teeskentelemistä määrättyjen etujen saavuttamiseksi, tuota intohimon teeskentelyssä piilevää kylmyyttä, jollei hän olisi nähnyt Mouret'n nyt kärsivän. Kärsimys oli jalostuttanut häntä ja sillä hän sovitti entiset rikoksensa.

Jo samana aamuna Mouret Denisen pyynnöstä lupasi antaa Baudulle ja Bourras'lle kohtuullisen vahingonkorvauksen silloin kun näiden täytyi antautua. Viikot vierivät. Denise pistäytyi joka ilta hetkeksi setänsä synkkään puotiin, johon hänen naurunsa ja rohkea luottamuksensa toi hiukan vilkkautta. Mutta tädin tila herätti hänessä levottomuutta. Aina siitä lähtien kuin Geneviève oli kuollut, rouva Baudu oli ollut ikäänkuin horroksissa käyden tunti tunnilta heikommaksi, ja kun häneltä kysyttiin hänen terveyttään, hän vastasi kummastellen, ettei häntä vaivannut mikään, häntä nukutti vain vähäsen. Naapurit pudistivat päätään hänet nähdessään. Rouva paran ei tarvinnut kauan surra tytärtään.

Eräänä iltana, kun Denise palasi Baudun luota, hän kuuli Gaillonin aukiota kiertäessään hätähuudon. Kadullakulkijat riensivät paikalle pelon ja säälin kuohuttamina niinkuin aina onnettomuuden sattuessa. Batignolles'ista Bastilleen kulkeva ruskea linjavaunu oli ajanut miehen yli Neuve-Saint-Augustininkadun kulmassa suihkukaivon edustalla. Raivostunut ajaja oli noussut kiroillen seisomaan ja koetti hillitä pystyyn kavahtaneita mustia hevosiaan.

— Jumaliste! Eivätkö osaa katsoa eteensä, senkin tolvanat!

Hevoset saatiin pysähtymään. Ihmiset tunkeilivat loukkaantuneen ympärillä, ja muuan poliisi osui paikalle. Ajaja kutsui todistajiksi vaunun katolla olleet matkustajat, jotka myös olivat nousseet ja kurkistelivat alas nähdäkseen mitä oli tapahtunut. Ajaja oli niin vihoissaan, että sai tuskin sanaa suustaan.

— Hullu kai hän on... Siinä seisoj kuin kotonaan. Ja kun minä varoitin, niin hän heittäytyi pyörien alle!

Muuan työmies, joka onnettomuuden sattuessa oli ollut maalaamassa läheisen talon seinää, juoksi

vaunujen luo sivellin kädessä ja huusi kimeällä äänellä:

— Älä hätäile! Minä näin, että hän heittäytyi vaunujen alle... Näin hän kyyristyi. Mahtoi olla elämään kyllästynyt...

Oli muitakin, jotka olivat nähneet, ja yleinen mielipide oli, että kysymyksessä oli itsemurhayritys. Poliisi piti tutkintoa. Vaunuista laskeutuneet naiset poistuivat kiireesti, taakseen katsomatta, väristen vieläkin muistaessaan, kuinka oudosti heitä oli puistattanut pyörien kulkiessa pehmeän ruumiin yli. Mutta Denise, jonka sääli tapaturman sattuessa pakotti aina toimintaa, oli sitten kysymyksessä koira, hevonen tai ihminen, lähestyi onnetonta, joka makasi maassa tainnoksissa, takki lian tahraamana. Hän tunsu tämän heti.

— Herra Robineau, hän huusi säikähtyneenä.

Poliisi alkoi tiedustella häneltä loukkaantuneen nimeä, ammattia, osoitetta. Denise osasi vastata kaikkeen. Onneksi ajaja oli osannut kääntää niin taitavasti vaunut syrjään, että pyörät olivat kulkeneet vain jalkojen yli, mutta kummankin säären pelättiin katkenneen. Neljä miestä kantoi uhrin Gailloninkadun apteekkiin, ja linjavaunu lähti taas liikkeelle.

— Jumaliste, on tämäkin päivä, mutisi ajuri lyöden piiskallaan hevosia.

Denise oli seurannut Robineauta apteekkiin. Kun lääkäriä ei heti löydetty ja apteekkarin mielestä mitään suoranaista vaaraa ei ollut, päätettiin loukkaantunut kantaa kotiin ja mentiin hakemaan poliisitoimistosta paareja. Denise päätti lähteä edeltäpäin valmistamaan rouva Robineauta tähän hirveään iskuun. Mutta hän pääsi töin tuskin kadulle, sillä niin paljon ihmisiä oli kokoontunut portin eteen. Tämä pöyristyttäviä uutisia himoitseva joukko kasvoi joka minuutti. Naiset ja lapset nousivat varpailleen nähdäkseen eivätkä väistyneet, vaikka heitä olisi kuinka kehoitettu. Jokainen uusi ihminen keksi oman juttunsa, ja jo tiedettiin kertoa, että onnettomuuden uhri oli pudonnut ikkunasta kadulle vaimonsa rakastajan tyrkkämänä.

Saavuttuaan Neuve-des-Petits-Champs'inkadulle Denise näki jo kaukaa rouva Robineau'n seisovan liikkeen ovella. Näin hän sai tekosyyn pysähtyä, ja hän jäi juttelemaan mieltien kuinka kertoa hirveän uutisensa. Myymälä tuntui autiolta, ja vallitseva epäjärjestys puhui selvää kieltään asioiden huonosta tilasta. Pelätty ratkaisu oli tullut, ja paris-bonheur oli päässyt kilpailijakankaasta voitolle viimeisen viiden centimen hinnanalennuksen jälkeen. Nyt kangasta sai jo ostaa neljästä frangista yhdeksästäkymmenestäviidestä, ja Gaujeanin silkki oli saavuttanut Waterloonsa. Jo kaksi kuukautta Robineau oli ollut kuin tulella koettaessaan siirtää tuonemmaksi uhkaavaa vararikkoa.

— Tapasin miehenne Gaillonin aukiolla, sanoi Denise, joka oli mennyt sisälle liikkeeseen.

Rouva Robineau, joka tietämättä syytä miksi vähän väliä katsoi levottomasti kadulle, sanoi:

— Äsken juuri, vai?... Odotan häntä kotiin. Gaujean kävi täällä, ja he menivät yhdessä ulos.

Hän oli yhä kaunis, ja sama viehättävä hilpeys kuin ennenkin kirkasti hänen kasvojaan, mutta hän oli väsynyt, sillä hän odotti lasta, ja hän näytti vieläkin eksyneemmältä kuin ennen tässä myymälässä, jonka monimutkaisia asioita hän ei ymmärtänyt ja josta ei ollut hänen lempeälle luonteelleen muuta kuin harmia. Hän oli kysynyt usein mieheltään, mitä hyötyä kaikesta tästä oli. Paljon parempi heidän olisi ollut asua pienessä huoneessa ja syödä vain leipää.

— Kuulkaahan, Denise, hän sanoi, ja hänen hymynsä himmeni vähän, — minun ei tarvitse salata mitään teiltä... Asiat eivät suju, ja mieheni ei saa enää yöllä unta. Tänäänkin Gaujean tuli taas kiusaamaan häntä maksettavaksi langenneiden vekselien tähden. Olin aivan menehtyä levottomuudesta, kun minun täytyi olla täällä yksin.

Hän tahtoi palata ovelle, mutta Denise astui eteen. Hän oli kuullut lähestyvät joukon äänet, ja hän arvasi parien olevan tulossa saattojoukon seuraamana. Hänen täytyi siis kertoa, vaikka hänen kurkkunsa tuntui aivan kuivalta ja ne lohduttavat sanat, jotka hän oli aikonut lausua, olivat häipyneet hänen mielestään.

— Älkää pelästykö! Ei ole syytä pelkoon... Herra Robineauille on tapahtunut onnettomuus, näin hänet äsken... He tuovat hänet kotiin. Pyydän teitä, älkää pelästykö!

Nuori vaimo kuunteli kalpeana ymmärtämättä mistä oli kysymys. Ihmisiä alkoi keräytyä kadulle. Ajurinvaunut eivät päässeet liikkumaan, ja ajurit kiroilivat. Kantajat olivat asettaneet parit kadulle avatakseen myymälän lasioven kummankin puoliskon.

— Tapaturma se on, jatkoi Denise, joka tahtoi pitää itsemurhayrityksen salassa. — Hän oli jalkakäytävällä ja luiskahti ja kaatui linjavaunun alle... Jalat vain jäivät alle! Lääkäriä ollaan

hakemassa... Älkää pelästykö!

Rouva Robineautta puistatti. Hän päästi pari käheää huutoa; sitten hän painui maahan parien viereen koettaen vapisevilla käsillään vetää verhoja syrjään. Kantajat jäivät liikkeen edustalle odottamaan lääkärin tuloa viedäkseen parit pois. Robineauhon ei uskallettu enää koskea, tämä oli tullut tajuihinsa ja vähinkin liike tuotti hänelle sietämättömiä tuskia. Kun hän näki vaimonsa, herahtivat kyyneleet hänen silmiinsä. Vaimo suuteli häntä ja itkien tuijotti kiinteästi häneen. Kadulla utelioiden joukko kasvoi. Ikkunoiden takana yleisö seurasi tapahtumia kiiluvien silmin niinkuin teatterissa. Työhuoneesta karanneet ompelutyöt olivat vähällä särkeä lasit tunkeillessaan lähemmäksi. Silloin Denise peittääkseen ahneilta katseilta sydäntäsärkevän kohtauksen ja pitäen sopivimpana sulkea myymälän meni laskemaan alas rautakaihtimet. Pyörä naukui kimeästi kääntyessään ja rautapeltiset säleät laskeutuivat hitaasti kuin esirippu jännittävän näytöksen loputtua teatterissa. Kun hän palasi sisään suljettuaan ovenkin, hän näki kaihtimien reikien heikossa valossa rouva Robineaut, joka yhä painoi miestänsä toivottomaan syleilyynsä. Liike tuntui näyttämöltä, jäljellä oli tähtien tuikkeessa tapahtuva pariisilaisen katudraaman ratkaisu. Lopulta rouva Robineau kykeni taas puhumaan.

— Oi rakas, rakas, rakas! hän valitti.

Hän ei keksinyt muuta, ja Robineau nähdessään hänet niin heikkona ja värisevänä parien vieressä polvillaan ei voinut vastustaa omantuntonsa soimauksia, vaan tunnusti hänelle kaikki. Tuskat eivät estäneet häntä puhumasta, kun hän pysyi liikkumattomana, silloin häntä ei vaivannut muu kuin jalkojen polttava paino.

— Suo minulle anteeksi, hän rukoili. — Hullu kai minä olin. Kun asianajaja Gaujeanin kuullen sanoi minulle, että vararikkoilmoitus olisi tehtävä huomenna, niin minusta tuntui, että koko huone ympärilläni oli tulella... Sitten en enää muista mitään. Kuljin pitkin Michodièrenkatua ja olin huomaavinani, että Aarraitassa pilkattiin minua. Minun oli mahdoton kestää tuon kirokun talon ilkunta. Juuri silloin näin vaunun kääntyvän kulmauksesta; samassa ajattelin Lhommea ja hänen käsivarttaan ja heittäydyin alle.

Rouva Robineau oli vajonnut lattiaan kuullessaan tämän hirveän tunnustuksen. Hyvä Jumala, tahallaanko hän oli tehnyt sen! Nähdessään Denisea, joka kumartui hänen ylitseen, hän tarttui hänen käteensä hakeakseen apua. Loukkaantunut, joka ei kestänyt mielenliikutusta, oli mennyt jälleen tainnoksiin. Tohtoria vain ei kuulunut. Kaksi miestä juoksi ympäri kaupunginosaa etsimässä lääkäriä, ja talon ovenvartijakin oli lähtenyt liikkeelle.

— Älkää pelätkö, toisti Denise, joka hänkin nyhkytti.

Silloin rouva Robineau lattialla istuen ja poski painettuna parien laita vastaan alkoi purkaa sydäntään:

— Jos kertoisin teille kaiken... Minun tähteni hän tahtoi kuolla. Alinomaan hän sanoi minulle: "Olen varastanut sinulta. Olen hävittänyt rahasi." Yöllä hän näki unta kuudestakymmenestä tuhannesta frangista, heräsi aivan hiessä ja kiroili taitamattomuuttaan. Koska hänellä ei muka ollut enempää järkeä, hänen ei olisi pitänyt panna alttiiksi toisen omaisuutta. Tiedättehän, että hänellä on aina ollut hermostunut ja levoton luonne. Lopuksi hän houraili, niin että oikein pelkäsin. Hän luuli näkevänsä minut kadulla kerjäämässä, minut, jota hän niin suuresti rakasti, jonka hän olisi tahtonut tehdä rikkaaksi, onnelliseksi...

Mutta kääntäessään päänsä sairasta kohti hän huomasi, että tällä oli silmät auki ja hän jatkoi:

— Oi, armaani, miksi teit näin...? Niinkö ahneeksi minua luulit? Usko pois, minusta on yhdentekevää, teemmekö vararikon vai emmekö. Emmehän me ole onnettomia, kun vain saamme olla yhdessä... Anna heidän viedä kaikki, ja sitten menemme yhdessä pois jonnekin, missä sinun ei enää tarvitse kuulla puhuttavankaan heistä. Voithan siitä huolimatta tehdä työtä ja saat nähdä kuinka hyväksi kaikki vielä muuttuu.

Hän oli painanut otsansa miehensä kalpeiden kasvojen viereen, ja heitä ahdisti kumpaakin niin tuskainen mielenliikutus, että he eivät pystyneet puhumaan. Hiljaisuus oli niin rikkumaton, että kaupan olisi voinut luulla nukkuvan harmahtavan hämärän helmassa, kun sitä vastoin rautakaihtimien toisella puolen keskipäivän vilkas elämä rämisevine rattaineen ja meluavine joukkoineen kuohutti katua. Denise, joka vähän väliä pistäytyi eteiseen katsomaan lääkäriä, toi vihdoinkin ilosanoman:

— Tohtori!

Ovenvartijan hakema lääkäri, kirkassilmäinen nuori mies, piti parhaana tutkia sairas ennenkuin hänet nostettiin vuoteeseen. Vasen jalka vain oli katkennut nilkan yläpuolelta. Murtuma ei ollut vakavaa laatua, eikä tarvinnut pelätä seurauksia. Parit aiottiin juuri kantaa huoneen perälle, kun Gaujean saapui tehdäkseen selkoa viimeisestä sovitteluyrityksestään, joka sekin oli mennyt myttyyn. Vararikon

julistaminen oli päätetty.

— Mitä on tapahtunut? hän kuiskasi.

Denise selitti hänelle asian. Vierasta näkyi hiukan hävettävän, ja huomattessaan sen Robineau sanoi hänelle heikolla äänellä:

— En ole teille vihoissani, mutta ette tekään ole tähän aivan syytön.

— Meissä kummassakaan ei ollut miestä sellaisen taakan kantamiseen, Gaujean vastasi. — Minä en ole paljon paremmassa asemassa kuin tekään.

Paarit nostettiin ylös. Loukkaantunut jaksoi vielä vastata:

— Tuskin paremmatkaan olisivat siihen kyenneet... Ymmärrän, että vanhat jarruttajat, sellaiset kuin Baudu ja Bourras, pysyvät itsepintaisesti vanhassa kiinni. Mutta me nuoret, jotka jo aloimme tottua uusiin oloihin, meidän olisi pitänyt tietää, että mikä on kuollut, se on kuollut.

Hänet vietiin pois. Rouva Robineau syleili Deniseä, ja hänen innokkaassa jäähyväissuutelossaan oli melkein iloa. Hän oli päässyt liikeasioista vapaaksi. Mennessään Denisen kanssa Gaujean otti vielä asian puheeksi ja myönsi, että Robineau oli oikeassa. Mieleltöntä oli taistella Naisten Aarreaittaa vastaan. Hän kyllä puolestaan tiesi olevansa hukassa, jos häntä ei siellä otettu armoihin. Hän oli jo edellisenä iltana salaa tiedustellut Hutinilta, jonka piti tulla Lyoniin, mutta hänen ei juuri kannattanut toivoa. Hän koetti voittaa Denisen liittolaisekseen, sillä hän oli kuollut tämän vaikutusvallasta.

— Kunniani kautta, hullu minä olisin, jos rupeaisin enää tehtailijoiden asiaa ajamaan! Pilkan alaiseksi joutuisin, jos panisin toimeentuloni alttiiksi niiden hyväksi, jotka kilpailevat kuka halvemmalla kutoisi... Hyvä Jumala, niin se on kuin kerran sanoitte: tehdasliikkeen tulee edistyä kauppaliikkeen kanssa rinnan järjestämällä toimintansa ajanmukaiseksi ja keksimällä uusia toimintatapoja. Kaikki kyllä selviää, kun yleisö vain on tyytyväinen.

Denise naurahti.

— Menkää sanomaan herra Mouret'lle itselleen minkä nyt olette sanonut minulle. Hän ottaa teidät mielellään vastaan ja armahtaa varmaankin, jos tarjoatte hänelle centimenkin alennusta metriä kohti.

Tammikuussa rouva Baudu kuoli kirkkaana, aurinkoisena iltapäivänä. Viimeisenä kahtena viikkona hän ei enää ollut jaksanut mennä kaupan puolelle, jonne oli otettu apulaiseukko. Hän istui vuoteessaan pieluksien tukemana. Silmät vain elivät hänen verettömissä kasvoissaan ja katsoivat itsepintaisesti ikkunaa kohti, jonka uutimien läpi Naisten Aarreaitta kuului. Baudu, joka itsekään ei voinut irtaantua painajaisesta ja jota näiden katseiden epätoivoinen kiinteys vaivasi, tahtoi välillä vetää verhot eteen. Mutta rukoilevalla liikkeellä hänen vaimonsa pysähdytti hänen kätensä. Hän tahtoi nähdä hirviön aina viimeiseen asti. Nythän se oli vienyt häneltä kaikki, hänen talonsa, hänen lapsensa. Itsekin hän oli vähitellen tuntenut menehtyvänsä, sitä myöten kun Vanhalta Elbeufilta oli kadonnut ostajakunta, ja sinä päivänä, jolloin talon täytyi sulkea ovensa, hänkin tiesi kuolevansa. Kun hän tunsu kuoleman lähestyvän, hän pyysi miehensä avaamaan ikkunan kummankin puoliskon. Oli lauhkea ilma. Kirkas päivänpaiste kultasi Aarreaitan seinän, Vanha Elbeuf värisi varjossa. Rouva Baudun katse tuijotti jäykästi rehentelevään rakennukseen, jonka kirkkaiden ikkunoiden takana temmelsivät miljoonat. Hitaasti hänen silmänsä himmenivät.

Vielä kerran vararikkoisten saatto lähti liikkeelle. Siinä nähtiin Vanpouillen veljekset, joilta joulukuun maksut olivat puristaneet viimeisen mehun ja joilla ei enää ollut voimia tointua, Bédoré ja sisar, joka nojautui keppiinsä, niin huolien rasittamana, että hänen vatsatautinsa oli saanut vakavan käänteeseen. Deslignières, joka oli saanut lievän halvauksen, ja Piot ja Rivoire, jotka astelivat allapäin murtuneina miehinä. Pois jääneitä ei uskallettu mainitakaan, ei neiti Quinetteä eikä Tatinia eikä muitakaan haaksirikkoon joutuneita, vararikon virtaan hukkuneita, yhtä vähän kuin Robineautakaan, joka vuoteessaan poti taittunutta jalkaansa. Tulevista uhreista sitä vastoin keskusteltiin, niistä, joihin rutto vasta oli tarttumaisillaan. Hajuvesikauppias Grognet, hattuverhoilija rouva Chadeuil, tekokukkien kauppias Lacassagne ja jalkinekauppias Naud olivat vielä pystyssä, mutta heitä alkoivat jo puistattaa kuolettavan kuumeen oireet. Ruumisvaunujen takana Baudu astui nytkin teurastettavan härän jyrkää astuntaa niinkuin oli astunut tyttärensäkin arkkua seurattessaan, ja ensimmäisten suruvaunujen perällä pilkistivät Bourras'n kiiluvat silmät tuuheiden kulmakarvojen alta.

Huolet painoivat Denisen mieltä. Hänen oli täytynyt panna Pépé kouluun ja juosta lisäksi vanhemman veljen asioita. Jeanin rakkaus sokerileipurin veljentyttäreeseen oli kehittynyt niin vakavaksi, että hän alkoi puuhata naimisiinmenoa, ja Denisen oli täytynyt luvata puhua hänen puolestaan. Ja sitten nuo kuolemantapaukset, jotka seurasivat toinen toistaan! Mouret oli tarjoutunut auttamaan onnettomuuteen joutuneita, ja Denise, joka tiesi, että hän pysyisi sanassaan, muistutti häntä

lupauksesta eräänä aamuna kuultuaan että Bourras oli heitetty kadulle ja että Baudun puoti oli suljettava. Aamiaisen jälkeen hän lähti ulos toivoen, että ainakin näiden kahden kohtalo olisi lievennettävissä.

Hän tapasi Bourras'n seisomassa talonsa edessä Michodièrenkadulla. Hänet oli edellisenä iltana saatu häädetyksi nokkelan asianajajatempon kautta. Mouret oli saanut ostamiensa velkakirjojen nojalla Bourras'n julistetuksi vararikoon, ja asiamiehen toimittamassa huutokaupassa hän oli ostanut viidestäsadasta frangista vuokrasopimuksen, niin että vanhuksen oli täytynyt luovuttaa viidestäsadasta se, mitä hän ei ollut suostunut myymään viidestätuhannesta. Poliisiin oli täytynyt turvautua, ennenkuin ukko saatiin kopistaan. Vaikka tavarat myytiin ja huoneet tyhjennettiin, vanhus ei hievahtanut nurkasta, missä hänellä oli vuoteensa, ja häntä ei raatsittu ajaa ulos. Vaikka työmiehet rupesivat hajoittamaan kattoa hänen pänsä päältä, vaikka murentuneet tiilet revittiin irti, laki särkyi ja seinät rusahtivat, hän pysyi järkähtämättä alallaan pirstaleiden keskellä. Poliisin tultua hän vihdoin lähti. Mutta seuraavana päivänä hän jo palasi käytävälle talonsa eteen vietettyään yön matkustajakodissa.

— Herra Bourras, Denise sanoi hiljaa.

Bourras ei kuullut, katsoi vain leimuavin silmin työmiehiä, jotka hajoittivat kuokillaan etusivua. Tyhjästä ikkuna-aukoista näkyivät nyt rakennuksen sisäosat, sen viheliäiset huoneet ja mustat porraskäytävät, jotka kaksi vuosisataa olivat olleet auringon valoa vailla.

— Kas, tekö siinä, hän sanoi huomattuaan Denisen. — Kaunista työtä konnat tekevät, vai mitä?

Denise ei osannut sanoa mitään, sillä vanhan asunnon surkeus vaikutti häneen masentavasti eikä hän voinut kääntää katsettaan vierivistä homehtuneista kivistä. Ylhäällä entisen huoneensa katon nurkassa hän erotti kynttilän liekillä mustin, epätasaisin kirjaimin kirjoitetun nimen Ernestine ja hän heltyi mielessään muistellessaan entisen kurjuutensa päiviä. Työmiehet olivat päättäneet työtä jouduttaakseen kaataa kokonaisen seinän yht'aikaa ja alkoivat sentähden purkaa sitä alhaalta. Se horjui.

— Jospa se kaatuisi heidän päällensä, ukko kuiskasi vihaisesti.

Kuului hirveä ryminä. Työmiehet pakenivat pelästyneinä. Seinän kaatuessa koko rakennus luhistui. Se oli ollut niin täynnä halkeamia, että vähäinen sysäys riitti luhistamaan sen kokonaan. Yksikään seinä ei jäänyt pystyyn. Tuon muinaisjäännöksen lian hapattamat ja talvisateiden pehmittämät seinät olivat romahtaneet jättämättä muuta näkyvää jälkeä kuin maan tasalle hajonneen sekavan soraläjän.

— Jumala armahtakoon! huusi vanhus.

Hän ei olisi ikinä uskonut, että talo häviäisi niin nopeasti, ja suu auki hän tuijotti tyhjänä ammottavaa aukkoa. Aarreaittaa häpäisevä käsnä oli kadonnut sen kyljestä. Hyttynen oli saanut surmansa, maassa matelevien vastarinta oli voitettu, ja alue oli kokonaan Aarreaitan huostassa. Joukoittain väkeä keräytyi katselemaan, ja he keskustelivat työmiesten kanssa, jotka haukuskelivat vanhoja, ihmisten päälle kaatuvia taloja.

— Herra Bourras, Denise sanoi koettaen uudestaan vetää vanhuksen syrjään, — ei teitä hylätä. Kyllä teidän tarpeistanne pidetään huolta...

Ukko ojentautui suoraksi.

— Ei minulla mitään tarpeita ole... Tuoltahan teidät lähetettiin, vai mitä? No niin, sanokaa heille, että isä Bourras osaa vielä tehdä työtä ja että hän saa työtä mistä vain haluaa... Mukava tapa murhaajan olla armelias uhrilleen!

Denise rukoili silloin ristissä käsin:

— Pyydän teitä, herra Bourras, suostukaa toki ottamaan apua vastaan! Ettehän tahdo tuottaa pahaa mieltä minulle.

Mutta ukko ravisti parrakasta päätään.

— En huoli avustanne! Tähän tämä nyt päättyy ja hyvää yötä... Eläkööt nuoret onnellisina älköötäkä estäkö vanhuksia menemästä sinne minne heidän mielensä tekee eikä ajattelemasta oman pänsä mukaan.

Hän loi viimeisen silmäyksen soraläjään ja sitten hän meni horjuen pois. Denise näki hänen selkensä loittonevan katukäytävän tungokseen. Sitten selkä katosi Gaillonin aukion kulmassa.

Hetken aikaa Denise seisoj liikkumattomana paikallaan. Sitten hän kääntyi ja meni setänsä luo.

Verkakauppias oli yksin Vanhan Elbeufin pimeässä puodissa. Apulaiseukko tuli vain iltaisin ja aamuisin keittämään ruokaa ja panemaan luukut ikkunoihin. Ukkoa ei häirinyt tuntikausiin kukaan, ja jos joku ostaja vielä uskalsi tulla kauppaan, niin Baudu näytti aivan säikähtyneeltä eikä löytänyt etsimäänsä. Hiljaisuuden ja hämärän keskellä hän asteli pysähtymättä edestakaisin raskasta surusaattoastuntaansa, milloin ei kuohahtavan surunsa pakosta yltynyt kiivaampaan kävelyyn.

— Voitteko nyt paremmin, setä? kysyi Denise.

Baudu pysähtyi hetkeksi; sitten hän lähti taas liikkeelle.

— Hyvin minä voin, sangen hyvin. Kiitos!

Denise olisi tahtonut sanoa jotakin, josta vanhuksella olisi ollut iloa, mutta ei keksinyt mitään.

— Te kai kuulitte tuon ryminän. Talo on maassa, hän sanoi.

— Niin todellakin, se kai se oli, Baudu mutisi hämmästyneen näköisenä... — Oikein maata tärisytti. Tänä aamuna kun näin heidät purkamassa talon kattoa, suljin ikkunani.

Hän teki välinpitämättömän liikkeen ikäänkuin sanoakseen, etteivät nuo asiat enää koskeneet häneen. Joka kerta kun hän palasi kassan eteen, hän katsoi tyhjää penkkiä, jonka samettipäällys oli kulunut, ensin hänen vaimonsa ja sitten hänen tyttärensä varttuessa. Kun hän loppumattomalla matkallaan joutui huoneen toiseen päähän, hänen silmänsä kiintyi varjoisan nurkan hyllyihin, missä muutamat verkkapakat vielä kasvattivat hometta. Kolkko paikka oli kuin lesken koti, josta rakkaat ovat poistuneet; hänen kauppansa oli päättynyt häpeään; yksin hän sammuneen lietensä ääressä viihdytti kuollutta sydäntään ja sortunutta ylpeyttään. Hän kohotti katseensa pimeään kattoon, hän kuunteli hiljaisuutta, joka kantautui pienen ruokasalin hämärästä, tuosta kotoisesta nurkasta, jonka ummehtunut ilmakin oli häntä ennen miellyttänyt. Hiiskaustakaan ei enää kuulunut tässä autiossa asunnossa. Hänen omat säännölliset ja painavat askeleensa vain kaikuivat kumeasti ikäänkuin hän olisi astunut kuolleen rakkautensa haudalla. Vihdoin Denise otti asiansa puheeksi.

— Kuulkaahan, setä, ettehän te voi jäädä tänne. Teidän on nyt vihdoinkin tehtävä päätös.

Keskeyttämättä kulkuaan Baudu vastasi:

— Tietysti, mutta mitä minun on päätettävä? Olen koettanut jatkaa liikettä, mutta ei ole tullut ostajia... Hyvä Jumala, puoti kai on suljettava ja minun lähdeävä!

Denise tiesi, ettei vararikkoa tarvinnut pelätä. Velkojat olivat sopineet keskenään ja päättäneet jättää vanhuksen rauhaan. Mutta velat maksettuaan ei Baudulla ollut minne mennä.

— Mutta mitä sitten aiotte tehdä? kuiskasi Denise, joka ei tiennyt kuinka esittää sedälle tarjouksensa.

— En tiedä, Baudu vastasi. — Ottaa kai joku luokseen.

Hän oli lähtenyt toiseen suuntaan kävellen ruokasalin ovelta myymälän näyteikkunan luo ja sieltä takaisin. Kun hän saapui ikkunan luo, hänen synkkä katseensa siirtyi surkeaan ja unohdettuun ikkunakoristeluun. Hän ei välittänyt katsoa edes Aarreaitan rehentelevää julkisivua, jonka ääriviivat ulottuivat kauas oikealle ja vasemmalle. Hän ei jaksanut enää suuttuakaan.

— Kuulkaahan, setä, Denise sanoi epäröiden, — olisi kenties tarjona paikka teille...

Hän ei tiennyt kuinka jatkaa. Sitten hän alkoi uudestaan:

— Teille on paikka tarjona, tarkastajan paikka...

— Missä? kysyi Baudu.

— Hyvä Jumala, tuolla vastapäätä ... meillä... Kuudentuhannen palkka, eikä työ ole rasittavaa.

Baudu oli seisahtunut hänen eteensä. Mutta hän ei kiivastunut, niinkuin Denise oli pelännyt. Hän kävi vain aivan kalpeaksi ja liikkumattomaksi ikäänkuin katkeran mielenliikutuksen jäykistämänä.

— Vastapäätäkö? hän toisti moneen kertaan. — Sinnekö minut tahtoisit?

Hänen mielenliikutuksensa tarttui Deniseenkin. Eihän se ollut mahdollista. Liian pitkällistä taistelua nuo liikkeet olivat käyneet keskenään, liian veres oli vainajien muisto, liian näkyvät ne haavat, jotka Aarreaitta oli iskenyt Vanhaan Elbeufiin. Hänen sydäntään vavahdutti sääli hänen ajatellessaan, että sedän olisi tultava kilpailijaliikkeen palvelukseen kulkeakseen siellä juhlallisena, valkea solmio kaulassa.

— Kuulehan, Denise tyttäreni, voisinko tulla? Baudu sanoi vihdoinkin pannen vapisevat kätensä ristiin.

— Ette, setä! huudahti Denise purkaen huutoonsa rehellisen ja hyvän luonteensa innostuksen. — Väärin se olisi... Pyydän teitä, antakaa minulle anteeksi.

Setä oli jälleen lähtenyt liikkeelle, ja hänen askeleensa tärisyttivät uudelleen talon hautamaisen kolkkoa tyhjyyttä. Denisen mentyä hän jatkoi kävelyään, epätoivoisten loppumatonta itsensä kiertämistä, jolle ei ole parannusta.

Taas Deniselle tuli uneton yö. Niinkö voimaton hän siis olikin, ettei mahtanut mitään omien sukulaistensa hyväksi. Loppuun asti hänen täytyi seurata tuota hävitystyötä, nähdä että elämä vain tappamalla voi synnyttää uutta elämää. Hän ei pannut enää vastaan. Hän suostui tunnustamaan tätä lakia, mutta hänen naisensydämessään pääsi hyvyys valloilleen, säälivä rakkaus kärsivää ihmiskuntaa kohtaan. Olihan hänkin kitunut ja vertaan vuodattanut tuon koneen rattaiden hampaissa. Olihan häntäkin loukattu, herjattu ja paneteltu. Nytkin hän pelästyivät vielä ajatellessaan, että elämä johdonmukaisuudessaan oli valinnut hänet välikappaleekseen. Miksi juuri hänet, heikoista heikoimman? Miksi hänen pieni kätensä oli käynyt niin painavaksi, että se kykeni vaikuttamaan hirviön toimintaan. Vihuri, joka pyyhkäisi kaikki puhtaaksi, oli tempaissut hänetkin mukaansa, hänet, joka oli tullut kostamaan muiden puolesta. Mouret oli keksinyt tämän ihmisryökoneen, jonka säälimätön toiminta loukkasi Deniseä. Mouret oli aiheuttanut vararikkoja ympäri kaupunginosan, oli riistänyt toisilta leivän, toisilta hengen. Sittenkin Denisen oli pakko rakastaa häntä hänen työnsä suuruuden tähden, rakastaa häntä yhä enemmän, kun mahtavammaksi hänen valtansa paisui, rakastaa häntä silloinkin, kun voitettujen kurjuus sai hänen kyyneleensä vuotamaan.

XIV.

Uusi Dix-Décembrenkatu vastavalmistuneine liidunvalkeine taloineen avasi liikenteelle helmikuun auringon kirkastaman väylänsä. Vaunujen tulva otti rehennellen haltuunsa tämän Saint-Rochin vanhan kaupunginosan halki puhkaistun valoisan valtatie. Michodièren- ja Choiseulinkatujen välissä tunkeili tuhatpäinen, pitkäaikaisen mainostuksen kiihottama joukko ihmetellen Naisten Aarreaitan uutta julkisivua, jonka vihkiäisiä vietettiin tänä maanantaina suurella valkotavaranäyttelyllä.

Uutuudesta loistava rakennus tarjosi joukkojen ihailtaviksi värikkäät seinänsä ulkoasussaankin ilmaisten sisällä kohisevan kaupan komeutta ja vangiten katseet kirkkaita värejä sädehtivillä jättäjäismäisillä näyteikkunoillaan. Alakerran ikkunoita kehystävät osat olivat tummahkot, sillä ikkunoissa olevia kankaita ei sopinut pilata silmiinpistäväillä väreillä. Merenvihreästä marmorista tehty kivijalka kannatti mustalla marmorilla päällystettyjä ikkunapylväitä ja nurkkapatsaita, joiden ankaruutta kultakoristeet lievensivät. Näiden välissä suunnattomat peili-ikkunat avasivat kadun nähtäväksi gallerioiden ja hallien syvyydet. Mutta sitä myöten kuin kerrokset kohosivat korkeammalle, värit yhä lisäsivät hehkuaan. Alakerran yläreunaa ympäröi mosaiikkifriisi, missä sini- ja punakukkaista kiehkuraa katkaisevissa marmoritauluissa oli myytävänä olevien tavaroiden nimet. Toisen kerroksen niin ikään laajojen ikkunoiden puhkaisema seinä oli rakennettu lasitetuista tiilistä ja päättyi sekin friisiin, jossa kultaisten kilpien pohjalla nähtiin Ranskan kaupunkien vaakunat heleänväristen polttosavikoristeiden ympäröiminä. Ylhäällä katon reunamalla värit vasta oikein leimahtivat tuleen mosaiikkien ja fajanssien pinnoissa, sirotekoisen räystäskourun kultauksissa sekä kuvapatsaiden jalustoissa, joista lukuisat Ranskan tehdaskaupunkeja esittävät kuvat hienopiirteisinä kohosivat sinitaivasta vastaan. Varsinkin veti katseet puoleensa voittokaarena kohoava keskusovi, sekin runsaiden fajanssi-, polttosavi- ja mosaiikkikoristeiden peittämä, yläpuolella kullalle hohtava veistosryhmä esitti naista, jota telmivä amoriiniparvi puki ja suuteli.

Kellon lähestyessä kahta poliisikomennuskunnan täytyi pakottaa joukot liikkeelle ja järjestää jonoon liikkeen edustalla odottavat vaunut, niin paljon oli kansaa keräytynyt tämän muotihulluudelle pystytetyn tempelin eteen. Se hallitsi koko kaupunginosaa ja peitti sen varjoonsa. Bourras'n talon jättämä haava sen kyljessä oli kasvanut umpeen niin hyvin, että entisestä käsnästä tuskin oli arpeakaan jäljellä. Aarreaitan julkisivut rajoittivat nyt neljää katua, ja tässä muilta suljetussa piirissään se pöyhkeili yksinäisyydessään. Sitä vastapäätä, Michodièrenkadun toisella puolella, Baudun haettua muualta suojaa, Vanha Elbeuf kätki mykkänä kuin hauta ikkunansa suljettujen luukkujen taa. Ajoneuvojen pyöristä räiskynyt lika tahraisi sen seiniä, ilmoitukset, liimattuina toinen toistensa päälle, kätkivät vähitellen verhonsa alle koko julkisivun, jonka takana vanha kaupankäynti nukkui kuoleman unta hautakammiossaan. Keskellä tätä kadun loan saastuttamaa, julkisuuden paperiliuskojen kirjavoittamaa seinää levisi kuin lippu valloitetulla alueella valtava upouusi keltainen ilmoitus, jossa

kahden jalan korkuisilla kirjaimilla ilmoitettiin Naisten Aarreaitan näyttelystä. Häveten halpaa syntyperäänsä ja murhaajamenneisyyttään pikku katujen loassa suunnattomaksi laajennut jättiläisliike tuntui kääntäneen niille selkänsä lähteäkseen levittämään nousukaskomeuttaan uuden Pariisin päivänpaisteessa aukenevien väylien ihailtavaksi. Ilmoitusten mainoskuvat vielä liioittelivat sen kokoa. Se kohosi niissä taivaaseen asti ja puhkaisi pilviä kuin satujen noita. Rajakadut, täynnä pieniä mustia ihmiskuvioita, olivat kuvassa laajenneet suunnattomiksi ikäänkuin johtaakseen sinne koko maailman ostajajoukot. Itse rakennuskin oli kuvattu mahdollottoman suureksi linnunsilmällä nähtynä, se levisi paperille katonharjoineen ja auringonpaisteessa loistavine lasikattoisine halleineen. Sen toisella puolella näkyi Pariisi, pienoiskoossa, hirviön nielemänä. Läheiset talot olivat sen rinnalla mitättömän pieniä kuin maalaismajoja, kaukaisemmat hämärtyivät sekavaksi usvaksi. Vasemmalla pari viivaa osoitti Notre-Dame kirkkoa, oikealla vähäinen kaari Invalidikirkon kupukattoa, taustalla melkein erottumaton nystyrä Panthéonia. Taivaanrannalta kohoavat kummut olivat litistyneet sileäksi viivaksi, Chatillonin kukkulatkin matelivat maassa orjuuteen langenneina, samoin maaseudun kaukaiset vuoret.

Väkeä keräytyi yhä enemmän. Yksikään tavaratalo ei ollut herättänyt näin suurta huomiota. Eikä se ollut ihmeikä, sillä Aarreaitta kulutti jo vuosittain melkein kuusisataatuhatta frangia seinä- ja sanomalehti-ilmoituksiin sekä muuhun mainostukseen. Se lähetti postitse neljäsataatuhatta hintaluetteloa maailman kaikkiin ääriin, ja näytetilkuiksi silputtiin sadantuhannen frangin edestä kangasta. Yleisön silmät ja korvat olivat pakostakin täynnä Aarreaitan nimeä; maailman kaikille suunnille levisi sen kaiku ikäänkuin suunnaton messinkitorvi olisi lakkaamatta toittanut sen mainetta. Nyt kun tämä kirjavana loistava julkisivu oli valmistunut, oli Mouret'n jättiläistalo saanut parhaimman mainoksensa. Sen näyteikkunat, joihin koko naispuvun runoelma mahtui, sen lukemattomat kilvet, maalatut, veistetyt, uurretut, alakerroksen marmoritauluista alkaen räystäskourun leikkauksiin saakka, sen ilmassa liehuvat liput, joissa liikkeen nimi nähtiin muotivärikirjaimin, kaikki houkutteli ja veti puoleensa. Juhlan kunniaksi oli lippujen lukumäärää lisätty; jokaisen kerroksen kohdalla oli runsaasti juhla-vierejä ja Ranskan tärkeimpien kaupunkien vaakunakilpiä, ja aivan ylhäällä liehui salkojen nenissä vieraiden maiden lippuja. Alhaalla valkotavaroiden näyttely levitti silmiä sokaisevan lumensa. Valkeata joka paikassa; vasemmalla vuorina kohoavia lakanapinoja, oikealla kappeliksi järjestettyjä verhoja ja pyramideina rehenteleviä nenäliinakasoja, ovelta lumivyöryinä vieriviä palttina- ja musliinikerrostumia. Näiden keskellä ihmisenkokoiset hymyhuuliset kuvat, silkki- ja pitsipuvut yllä, kiihottivat mieltä ja herättivät uinuvia haluja.

Varsinkin houkutteli yleisöä Naisten Aarreaitan näyttelyyn eräs onnettomuus, josta Pariisissa puhuttiin kiihkeästi, tulipalo, joka oli hävittänyt Neljän Vuodenajan tavaratalon, Bouthemont'in kolme viikkoa aikaisemmin Oopperan lähelle avaaman liikkeen. Sanomalehdet selostivat sitä yksityiskohtaisesti, kertoivat miten tulipalo oli yöllä aiheutunut kaasuräjähdyksestä, miten myyjättäret kauhistuneina olivat paenneet paitasillaan kadulle ja miten Bouthemont oli osoittanut sankarillisuutta pelastamalla palavasta talosta viisi naista. Kumminkin yleisö jo alkoi rauhoittua, sillä tiedettiin, että talo oli vakuutettu ja että Bouthemont oli saanut täyden korvauksen tulen hävittämästä omaisuudestaan. Mainokseksi se vain hänelle koitui. Mutta tulipalo oli saattanut nämä yhteiskunnalle yhä tärkeämmiksi käyneet suurmyymälät yleiseksi puheenaiheeksi ja herättänyt uteliaisuutta yleisössä, joka nyt kilvan riensi Naisten Aarreaitan juhlaa ihailemaan. Oli tuo Mouret sentään koko miekkonen. Pariisi kokonaisuudessaan kantoi suitsutusta tälle onnen suosikille, jolta tuli oli hävittänyt kilpailijan, ja laskettiin jo paljonko hänellä oli hyötyä kilpailijaliikkeen pakollisesta sulkemisesta. Jos hän oli horjunut, niin vakavana hän nyt ainakin seiso. Hetken Mouret'ta tosin oli vaivannut levottomuus, kun hän oli huomannut tehneensä naisen viholliseksi, rouva Desforges'in, jota hänen tuli osaksi kiittää onnestaan. Myös paroni Hartmannin menettely, kun hän oli kiinnittänyt rahojaan molempiin yrityksiin, oli hermostuttanut häntä. Lopuksi häntä oli suuttanut Bouthemont'in nerokas temppu, joka oli jäänyt häneltä itseltään keksimättä. Bouthemont oli näet tahtonut pyhittää toimintansa luettamalla siunauksen tavaratalossaan; Madeleinen esipappi oli papistonsa seuraamana kiertänyt juhla-kulussa talon siirtyen silkiosastolta hansikasosastoon ja rukoillen taivaasta siunausta kaikille naisten vaatteille. Tosin siunaus ei ollut varjellut näitä tulelta, mutta toimituksen vaikutus hienon maailman naisiin oli ollut niin valtava, että se oli mainostamiseen kulutetun miljoonan arvoinen. Menestykseksi osoittautunut siunaaminen ei antanut Mouret'lle rauhaa ja hän ajatteli jo arkkipiispaa.

Oven yläpuolella oleva kello löi kolme. Iltapäivän kauppa eli kuumeisimmillaan, ja lähes satatuhatta asiakasta hikoili hallien ja gallerioiden tukahduttavassa lämmössä. Ulkona vaunujen jono ulottui Dix-Décembrenkadun päästä päähän. Siinä oli sekaisin ajurinrattaita ja yksityisvaunuja. Kuskit liikkuvat vaunujen keskellä, hevoset huitoivat hännällään ja hirnuivat pudistellen auringossa kimmeltäviä suitsiaan. Ne siirtyivät itsestään lähemmäksi toisiaan ikäänkuin tehdäkseen tilaa jatkuvasti saapuville uusille vaunuille. Jalankulkijat heittäytyivät henkensä kaupalla tungokseen kadun yli kulkiessaan, ja niin kauas kuin silmä kantoi suoraa ja leveää katua olivat käytävät mustanaan väkeä. Mahtava kohina syntyi valkeiden talojen välissä liikkuvasta ihmisvirrasta.

Erään näyteikkunan edessä rouva de Boves tyttärineen ja rouva Guibal katselivat puolivalmiiden

pukujen näyttelyä.

— Voi, katsokaapa noita palttinapukuja, jotka eivät maksa kuin yhdeksäntoista frangia seitsemänkymmentäviisi! sanoi rouva de Boves.

Puvut olivat kukin omassa nelikulmaisessa pahvirasiassaan silkkinauhoilla sidottuina ja taitettuina niin, että siniset ja punaiset koristekirjailut tulivat näkyviin. Jokaisen rasian nurkassa oli piirros, jossa puku nähtiin valmiina ruhtinaallisen komean kaunottaren yllä.

— Nuoko? kuiskasi rouva Guibal. — Ne eivät ole minkään arvoisia. Paljaita riepua vain, kun purkaa rasiasta.

Rouvat olivat solmineet ystävyysten, sen jälkeen kun luuvalokohtaukset olivat kytkeneet herra de Boves'in hänen nojatuoliinsa. Koska hänen suhteensa rouva Guibaliin ei ollut autettavissa, oli rouva de Boves'in mielestä parempi, että he tapasivat toisiaan kotona, sillä siten hän sai tilaisuuden parantaa omia raha-asioitaan varastamalla miehensä kukkarosta, ja herra de Boves, jolla itsellään oli paha omatunto, ei ollut näistä näpistelyistä tietävinäänkään.

— No niin, parasta on mennä sisään, rouva Guibal sanoi. — Onhan näyttelyssä käytävä... Ja eikö teidän pitänyt tavata siellä vävyne?

Rouva de Boves katseli niin hartaana vaunuja, jotka saapuivat pitkässä jonossa laskien toinen toisensa jälkeen uusia ihmisiä jalkakäytävälle, ettei muistanut vastata.

— Pitihän meidän, sanoi Blanche vihdoon veltolla äänellä. — Paul sanoi tulevansa neljältä hakemaan meidät lukusalista tullessaan virastosta.

He olivat olleet naimisissa kuukauden ja viettäneet kolme viikkoa Etelä-Ranskassa. Loma-aikansa loputtua Paul oli jälleen astunut virkaansa. Nuori rouva oli lihonut ja muistutti jo vartaloltaan äitiään, kasvat olivat höllät ja pöhöttyneet niinkuin tälläkin.

— Rouva Desforges tulee tuolta! huudahti kreivitär, joka yhä katsoi saapuvia vaunuja.

— Olisiko mahdollista! kuiskasi rouva Guibal... — Kaikkien näiden juttujen jälkeen... Hän kai vielä suree Neljän Vuodenajan tulipaloa.

Mutta Henriette se oli. Hän huomasi tuttavansa ja lähestyi heitä huolettoman ja iloisen näköisenä liikkuen vapaasti ja luontevasti, niinkuin hän ei olisi tiennyt juoruista mitään.

— Hyvä Jumala, tahdoin nähdä omilla silmilläni! Varminta se on, vai mitä? Me olemme yhä herra Mouret'n kanssa hyviä ystäviä, vaikka hän kuuluu kovasti suuttuneen, kun rupesin suosimaan tuota uutta taloa. Yhtä asiaa vain en voi antaa hänelle anteeksi, avioliittoja, tiedättehän. Hänen ansiotaan oli, että suosikkini, neiti de Fontenailles, meni tuolle Josephille.

— Mitä, tottako siitä tuli! rouva de Boves huudahti.

— Kauheata!

— Tuli kyllä, Henriette vastasi. — Meitä loukatakseen hän sen teki ikäänkuin sanoakseen, etteivät meidän tyttäreemme muuhun kelpaa kuin naimisiin hänen renkiensä kanssa.

Henriette kiivastui puhuessaan. Kaikki neljä jäivät jalkakäytävälle keskelle tungosta. Vähitellen virta kumminkin tempasi heidätkin mukanaan vieden heidät ovesta sisään melkein heidän huomaamattaan. Korottaen ääntään he jatkoivat keskusteluaan puhellen nyt rouva Martysta. Kerrottiin, että herra Marty oli myrskyisen perhekohtauksen jälkeen menettänyt järkensä ja että hän nyt sairasti suuruudenhulluutta kuvitellen omistavansa kaiken maailman rikkauudet, aarrevarastot ja kultakaivokset.

— Mies parka, sanoi rouva Guibal. — Aina minua säälisti tuo laiha koulumestari kuluneessa takissaan. Entä hänen vaimonsa?

— Hänen vaimonsa syö nyt erään setänsä rahoja, kunnan vanhuksen, joka leskimieheksi jouduttuaan on muuttanut hänen luokseen asumaan... Täällä kai hänkin on. Luultavasti tapaamme hänet vielä.

Sisässä rouvia odotti yllätys. Heidän edessään leviävät myymälät olivat todellakin maailman suurimmat niinkuin mainoslehdissä sanottiin. Keskusgalleria kulki talon päästä päähän, Dix-Décembrenkadulta Neuve-Saint-Augustininkadulle, ja sen kummallakin puolella Monsignyn- ja Michodièrenkadun galleriat kulkivat nekin läpi talon. Siellä täällä gallerioiden risteyksissä aukeni halleja kierreportaiden ja riippusiltojen alla. Järjestys ei ollut enää sama kuin ennen. Huokeahintaiset tavarat olivat nyt Dix-Décembrenkadun puolella, silkkiosasto oli keskellä ja käsineosasto Saint-Augustinin hallin perällä. Pääsisäänkäytävän portaikosta näki nytkin vuodevaateosaston, joka oli

muutettu toisen kerroksen toiseen päähän. Osastoja oli nyt viisikymmentä. Niistä muutamat olivat aivan uusia ja vasta avatut, toiset olivat käyneet niin tärkeiksi, että ne oli täytynyt jakaa kahtia myynnin helpottamiseksi. Liikkeen laajetessa henkilökuntaakin oli täytynyt suuresti lisätä, niin että virkailijoita oli nyt kolmetuhattaneljäkymmentäviisi.

Rouvia hämmästytti valkotavaroiden mahtava näyttely. Heidän ympärillään avautui eteishalli kirkkaine peileineen ja mosaiikkilattioineen, jossa huokeahintaisten tavaroiden myynti pidatti ahnaita joukkoja. Hallista lähtivät galleriat häikäisevän valkeina tarjoten silmälle talvisen maiseman auringossa kimaltelevia kinoksia. Valkeus oli täällä sama kuin näyteikkunoissakin, mutta hehkuvassa hohteessaan vielä mahtavampi. Kirkkaus tuntui ensi hetkessä niin valtavalta, ettei silmä kyennyt erottamaan yksityiskohtia. Mutta vähitellen siihen tottui. Vasemmalla Monsignyn galleria kohotti kattoa kohti sertinki- ja palttinakukkulansa, lakana-, pyyheliina- ja nenäliinavuorensa. Oikealla, Michodièren galleriassa trikootavaroiden ja villatavaroiden helmiäiskuiltoiset rakennukset viekoittelivat luokseen. Mutta valon valkeudessa kylpi etenkin keskusgalleria nauhoineen, huiveineen, silkkeineen ja käsineineen. Kuohuvat musliinikiehkurat kiersivät patsaita sidottuina silkkikankailla; portaiden käsipuut olivat valkeaan verhotut, ja tuo kierrellen kohoava valkeus levisi siipinä, tiivistyi ja katosi niinkuin pilvissä liitelevä joutsenparvi. Ilmassakin risteili kattoholvista riippuvia valkeita harsoja ja kaistaleita; ne liitelivät kuin kepeät untuvat ja tuprusivat kuin lumihutaleet. Valkeita peittoja liehui lippuina, pitsien valkoperhoset lentelivät suurissa parvissa, kuvastuivat kuin hämähäkin verkot kesäistä taivasta vasten ja täyttivät ilman valkealla hengityksellään.

Ihmeiden ihme tässä valkeuden tempelissä oli valonpalvonnan alttari suuressa hallissa silkkiosaston yläpuolella. Siellä kuvastui itämaismallisten hohtoharsojen ja hopeakirjosilkkiä taustaa vasten lasikatosta riippuva kepeänä huojuva telta, joka oli rakennettu läpikuultavista verhoista ja lainehtivista pitsi-, harso- ja musliinikankaista. Se muistutti tabernaakkelia. Suurena uutimien verhoamana vuoteena se keinui, satujen suunnattomana morsiusvuoteena, joka neitseellisessä puhtaudessaan odotti valkeaa prinsessaansa, joka oli tuleva morsiusvaimo päässä.

— Oh, oivallista! toistelivat rouvat. — Ennennäkemätöntä!

He eivät voineet kyllästyä tuohon taloa pyhittävän viehättävän valkeuden katselemiseen. Siinä Mouret oli tosiaankin tehnyt nerokkaimman keksintönsä. Näiden näennäisessä epäjärjestyksessä lainehtivien kankaiden sekasorrossa oli johtosointuna valkeus, jonka tuhannet vivahdukset syntyivät, hajosivat, yhtyivät ja sammuivat kuin sävelet suuren mestarin orkesteriteoksessa. Valkeutta joka paikassa, mutta yhä uutta valkeutta, kokonainen valkeuden väriasteikko, jonka vastakkain törmäävien ja toisiaan täydentävien vaiheiden tuloksena oli itse valon kirkkaus. Pumpulikankaiden ja palttinoiden laimeista vivahduksista, flanellien ja verhojen himmeistä häiveistä, samettien, silkkiä, satiiniä kiiltävistä pinnoista tuo kirkkaus heijastui liekehtien poimujen taitteissa, lehahtaen verhojen lennoissa, kepeästi huojuen musliinien, pitsien ja hohtoharsojen liepeissä, etenkin hohtoharsojen, joiden haihtuva hienous hälveni ilmaan jäykän itämaisen silkin hopeanhoitoisella pohjalla.

Valkeuden talo oli täynnä hehkuvaa elämää. Suuret joukot piirittivät hissejä, tarjoiluhuoneissa ja lukusalissa oli tungosta, kokonainen kansainvaellus tapahtui näissä talvisissa aloissa. Ihmiset näyttivät mustilta niinkuin jäällä luistelevien joukko. Välikerroksessa kuohuvasta taajasta väenpaljoudesta erotti naisten vilkkaita ja ihastuksesta loistavia kasvoja. Siltoja ja portaita pitkin kapusi lukematon joukko pieniä, mustina kuvastuvia ihmisolentoja ikäänkuin eksyneinä lumenpeittämiä huippujen keskellä. Ja talvisesta asusta huolimatta vallitsi joka paikassa hämmästyttävä elämän tuntu. Mahtava äänien kohina muistutti jäälohkareita kuljettavan virran pauhinaa. Ja valkotavara-alppien kukkuloille katon runsaat kultaukset ja kultatäplikkäät ikkunat ja ruusukkeet heittivät kirkasta päivänpaistetta.

— Kas niin, rouva de Boves sanoi, — täytyyhän tästä kumminkin lähteä liikkeelle. Eihän tähän voi iäksi jäädä.

Koko ajan, aina siitä lähtien kun hän oli astunut ovesta sisään, järjestyksenvalvoja Jouve oli pitänyt häntä silmällä. Kääntyessään rouva de Boves kohtasi hänen katseensa. Kun hän lähti liikkeelle Jouve seurasi häntä jonkin matkan päässä hänen takanaan, välinpitämättömästi, ikäänkuin sattumalta.

— Malttakaapa, rouva Guibal sanoi, pysähtyen ensimmäisen kassan eteen, — näppärä keksintö tosiaankin tuo kukkavihkojen lahjoittaminen.

Mouret oli tuottanut Nizzasta tuhansittain valkeita orvokkeja annettaviksi kaupanpäällisiksi asiakkaille, ja sanomalehdet olivat jo edeltäpäin pitäneet suurta hälyä tästä hänen hienosta kohteliaisuudestaan. Jokaisen kassan vieressä jakelivat livreepukuiset pojat tarkastajien valvomina kukkavihkoja. Pian koko valkeiden kukkien koristama ostajakunta muistutti suurta hääseuruetta, ja orvokkien tuoksu täytti tavaratalon.

— On kyllä, rouva Desforges kuiskasi kateellisena, — sukkelasti keksitty.

Mutta kun rouvat kääntyivät mennäkseen, he kuuluivat vieressään laskettavan leikkiä orvokkivihkoista... "Häitäänkö isäntä nyt viettääkin valmiiden vaatteiden osaston johtajattaren kanssa", kuului muuan pitkä ja laiha herra sanovan. "En tiedä", vastasi toinen, "mutta onhan ainakin kukat ostettu".

— Mitä, sanoi rouva de Boves, — aikooko herra Mouret naimisiin?

— Siltä kuuluu, Henriette vastasi teeskennellen välinpitämätöntä. —
Ja niinhän piti lopuksi käydäkin.

Kreivitär iski silmää uudelle ystävättärelleen. Nyt heille selveni minkätähden rouva Desforges oli välien särkymisen harmeista huolimatta tullut käymään Naisten Aarraitassa. Hän kai tahtoi nähdä ja kärsiä.

— Minä jään teidän luoksenne, sanoi rouva Guibal, jonka uteliaisuus oli herännyt. — Lukusalissa voimme sitten tavata rouva de Boves'in.

— Hyvä on, vastasi tämä. — Minulla on toiseen kerrokseen asiaa.
Tuletko, Blanche?

Hän lähti tyttärensä seuraamana, ja Jouve, joka yhä kulki hänen takanaan, nousi hänkin toiseen kerrokseen, mutta toista porraskäytävää myöten. Rouva Desforges ja rouva Guibal katosivat alakerran tungokseen.

Osastoilla ei kiireestä huolimatta puhuttu muusta kuin isännän rakkausjutusta. Asia, joka kuukausmääriä oli ollut Denisen vastarinnasta ihastuneiden kauppa-apulaisten puheenaineena, oli nyt äkkiä saanut odottamattoman käänteän. Edellisenä iltana oli levinnyt uutinen, että Denise oli Mouret'n rukouksista huolimatta päättänyt erota palveluksesta sanoen syyksi väsymyksensä ja levontarpeensa. Nyt pohdittiin yleisesti tuota jännittävää kysymystä tulisiko lähdestä totta vai eikö. Lyötiin vetoakin viidestä frangista, mikä summa tappiolle joutuneen tuli maksaa seuraavana sunnuntaina. Epäilijät, jotka eivät uskoneet lähtöhuhuja vakaviksi, väittivät, että asia päättyisi häihin, ja tarjoutuivat lyömään aamiaiskekkereistä vetoa, että niin kävisi. Vastapuolue esiintyi yhtä varmana väittäen että Denise kyllä lähtisi paetakseen isännän yhä kiihkeämmiksi käyneitä tarjouksia. Mutta kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että tämä pikku myyjätär oli ajanut asiansa tottuneen juonittelijan taidolla ja että hän kyllä tiesi mitä teki, kun pani isännän näin tiukalle. Ellet suostu avioliittoon, lähden.

Mutta Denise itse ei tiennyt mitään. Vaatimukset niinkuin juonetkin olivat hänestä kaukana. Hänen lähtöpäätöksensä perustui juuri siihen, että muut otaksuivat hänellä olevan niin hämmästyttäviä aikeita. Eihän hän tahtonut mitään mistä juoruttiin. Eihän hänestä ollut keimailijaksi eikä kunnianhimoisten suunnitelmien sepittäjäksi. Syytön hän oli, ja itsekin hän ihmetteli herättämänsä rakkauden kiihkeyttä. Ja mitä juonittelua se oli, että hän aikoi erota Aarraitan palveluksesta? Eihän tässä päätöksessä ollut mitään hämmästyttävää. Sentähden hän erosi, että häntä alkoivat hermostuttaa nuo alituiset rettelöt, nuo lakkaamattomat juorut, Mouret'n itsepintaiset vaatimukset ja oman sydämensä kehoitukset. Siksi hän lähti pois, että pelkäsi horjuvansa ja sitten katuvansa kaiken ikänsä. Jos tässä oli valheellisuutta, niin ei se ainakaan tahallista ollut, ja jos se oli aviomiehen onkimista, niin ei hän enää tiennyt kuinka käyttäytyä. Hän ei tahtonut kuulla naimisiinmenosta puhuttavankaan, ja hän oli päättänyt pysyä kiellossaan, jos Mouret joskus menisi niin pitkälle, että pyytäisi häntä vaimokseen. Jos sellaisesta kiellosta koitui hänelle kärsimystä, niin kärsittävä hänen oli. Katkerasti hän oli itkenyt, kun eron välttämättömyys oli selvinnyt hänelle, mutta yhtäkaikki hänen täytyi rohkeasti pysyä velvollisuudessaan, sillä hän tiesi, että hänen elämänsä rauha oli siitä riippuvainen.

Kun Mouret sai Denisen erohakemuksesta tiedon, hän kävi aivan kylmäksi eikä alussa uskaltanut vastata mitään, niin vaikeaa hänen oli hallita itseään. Sitten hän sanoi kuivasti vaativansa Deniseltä vielä viikon miettimisaikaa, ennenkuin suostui sellaiseen mielettömyyteen. Kun Denise viikon kuluttua otti uudestaan asian puheeksi sanoen tahtovansa lähteä suuren myyntinäyttelyn jälkeen, Mouret ei enää kiivastunut, vaan koetti palauttaa hänet järkiinsä. Hänhän luopui erotessaan onnestaan. Eihän hänellä ollut missään sellaista paikkaa tarjona. Vai oliko hän jo hakenut toista? Mouret oli valmis myöntämään hänelle yhtä hyviä etuja kuin muutkin. Kun Denise vastasi, ettei hänellä ollut paikkaa tiedossa, vaan että hän aluksi aikoi levätä Valognes'issa yhden kuukauden, jota varten hänellä oli säästöissä rahoja, niin Mouret tahtoi tietää mikä häntä esti sitten palaamasta, jos hän lähti yksinomaan terveytensä takia. Tuskastuneena kuulusteluun Denise ei vastannut mitään. Silloin Mouret'n mieleen iski, että Denisellä oli varmaankin kotipuoleessaan sulhanen, jota hän meni tapaamaan. Olihan Denise eräänä iltana myöntänyt rakastavansa hänkin. Ja olihan tytön tunnustus siitä lähtien yhtä mittaa viiltänyt hänen sydäntään, ikäänkuin sitä olisi pistelty puukolla. Jos Denise aikoi mennä naimisiin sulhasensa kanssa, niin olihan aivan luonnollista, että hän tahtoi lähteä. Siinä kai oli syy hänen itsepintaisuuteensa. Ei siis enää ollut mitään toivoa. Mouret vastasi, ettei hän tahtonut pidättää Deniseä, koska tämä ei voinut ilmoittaa minkätähden lähti. Denise oli pelännyt myrskyistä kohtausta,

mutta Mouret'n näennäinen välinpitämättömyys tuntui hänestä vielä katkerammalta kuin vihaiset sanat.

Denisen täytyi olla vielä viikko tavaratalon palveluksessa, ja koko viikon hänen oli kestettävä Mouret'n kylmää kohtelua. Mouret kulkiessaan osastojen läpi ei ollut näkevinäänkään häntä; hän näytti olevan kokonaan työhönsä keskittynyt, ikäänkuin ei olisi mistään muusta välittänytkään. Osastoilla vedonlyönnit alkoivat uudestaan, ja vain rohkeimmat uskalsivat enää panna aamiaiskekkereitä vetoon häitä ennustaessaan. Mutta kylmyys, joka oli Mouret'n luonteelle aivan vieras, kätki jäykän pintansa alle kuohuvan tuskan ja epäröimisen. Hänen sielussaan raivosi myrsky, joka ajoi veren hänen päähänsä ja synnytti hänen mielessään mitä hurjimpia ajatuksia. Hän olisi tahtonut painaa vastahakoisen tytön väkisin syliinsä, ryöstää hänet omakseen hänen kiellostaan huolimatta. Mutta sitten hän jälleen koetti tyyntä mieltään järkeväksi; oli kai jokin keino löydettävissä, joka estäisi Denisen lähtemästä. Mutta turhaan hän etsi tuota keinoa. Joka paikassa hänen voimattomuutensa oli vastassa. Hänelle ei ollut apua vallan suuruudesta eikä rahojen paljoudesta. Hurjien mielitekojen joukosta alkoi kumminkin yksi ajatus vähitellen selvitä ja päästä muista voitolle. Rouva Hédouinin kuoleman jälkeen Mouret oli vannonut, ettei menisi koskaan uusiin naimisiin. Päästyään tämän yhden naisen kautta alkuun hän oli päättänyt vast'edes jatkaa onnensa rakentamista koko naissuvun suosiolla. Hän niinkuin Bourdonclekin pani taikauskaisesti painon siihen, että suuren tavaratalon johtajan täytyi elää naimattomana voidakseen ylläpitää miehen kuninkuutta ostajatarlaumansa irtipäässeiden halujen vallitsemiseksi. Jos naisista yksi sai etuoikeutetun sijan, niin hänen olosuhteisiin painamansa leima ajoi heti muut pakosalle ja lumous hälveni. Hän melkein vihasi Deniseä, sillä hän arvasi tämän tulleen kostamaan muiden puolesta ja hän pelkäsi, että sinä päivänä, jolloin hän suostuisi ottamaan Denisen vaimokseen, hän samalla iäksi suostuisi naisen orjaksi. Mutta viha ei kestänyt kauan. Mouret tunsu pian horjuvansa ja etsi millä puolustautua. Eihän siinä ollut mitään pelättävää. Olihan Denise niin lempeä ja järkävä, häneen uskalsi huoletta turvautua. Uudelleen ja yhä uudelleen hänen täytyi kestää tämä sama uuvuttava taistelu. Ja ylpeys lisäsi vielä haavan arkuutta. Hänen järkensä hämmentyi, kun hän ajatteli, että jos hän suostuisikin tuohon viimeiseen nöyryytykseen, Denise saattoi sittenkin kieltäytyä — kieltäytyä, jos rakasti toista. Suuren näyttelypäivän aamuna hänen päätöksensä oli vielä tekemättä. Ja Denisen oli määrä lähteä seuraavana päivänä.

Kun Bourdoncle tapansa mukaan kolmen lähestyessä tuli Mouret'n työhuoneeseen, hän tapasi tämän syviin mietteisiin vajonneena pää käsien varassa. Mouret nosti kyynelistä kosteat silmänsä häneen. Hetken aikaa vanhat riitaveljet katsoivat toisiinsa; sitten heidän kätensä yhtyivät lujaan sovinnon puserrukseen. Kuukautta aikaisemmin Bourdoncle oli muuttanut kokonaan menettelytapaa. Hän väistyi Denisen tieltä ja meni niinkin pitkälle, että yllytti salaa Mouret'ta menemään naimisiin. Epäilemättä hänen käytöksensä perustui siihen, että hän tunnusti Denisen voittajakseen ja katsoi varovaisuuden vuoksi viisaammaksi kumartaa mahtavampaa, jonka vallassa tiesi olevansa. Mutta kun tarkemmin tutki, oli käytökseen muutakin syytä. Vanha, kauan lamassa ollut kunnianhimo oli jälleen herännyt hänessä eloon, arkana ja varovaisena alussa, mutta vähitellen yhä varmistuen ja vakaantuen. Tarpeeksi kauan hän oli palvellut Mouret'ta. Nyt oli hänen vuoronsa hallita, ja hän valmistui talossa vallitsevan tavan mukaan syömään suuhunsa tiellä olevan. Olemassaolon taistelun innostus oli temmannut hänetkin mukaansa, ja hän heittäytyi tuohon kahakkaan, jonka veriset uhrin kiihdyttivät kaupankäyntiä. Jonkinlainen taikauskoinen pelko oli estänyt häntä tähän asti häiritsemästä tuota onnen suosikkia. Mutta isäntä oli tulossa pehmeäksi, hän alkoi taipua mielettömän avioliiton solmimiseen, suututtaa onnettaren ja kääntää ostajat luotaan. Mitä varten Bourdoncle olisi estänyt miestä joutumasta hukkaan, lankeamasta naisen syliin, kun hänen sen jälkeen oli niin helppoa korjata ohjokset omiin käsiinsä? Ja sentähden hän puristi vanhan toverinsa kättä melkein säälien, ikäänkuin jäähyväisiksi, ja sanoi:

— Kas niin, eihän tässä nyt, hitto vieköön, sovi noin lannistua...
Naikaa hänet ja sillä hyvä!

Mutta Mouret'ta hävetti jo hetkellinen heikkoutensa ja hän väitti kiivaasti vastaan:

— Eikö mitä! Tyhmyyksiä vain!... Lähdetään kiertämään taloa. Hyvin näyttää onnistuvan, eikö niin? Voimme odottaa hyviä tuloksia.

He lähtivät yhdessä toimittamaan iltakiertoaan ihmisiä vilisevissä osastoissa. Bourdoncle vilkaisi levottomasti isäntään, jonka työtarmo tuntui heränneen uudestaan, tutkien eikö edes vähäinen tuskan väre vavahduttaisi hänen huuliaan.

Tavaratalossa oli kaupankäynti nyt suurimmillaan, ja koko taloa tärisytti hurja meno, niinkuin koneen käynti tärisyttää täyttä vauhtia kulkevaa alusta. Denisen osasto oli täynnä pikkupoikia ja -tyttöjä, joille koetettiin vaatteita äitien hikoillessa. Täällä niinkuin muuallakin oli valkeiden tavaroiden näyttely, ja valkeita pukuja oli niin paljon, että siinä olisi ollut millä verhota kaikki alastomuudessa värisevät pienet enkelit. Keskellä oli näytteillä rippilasten pukuja, koristukseksi vain, sillä rippikouluaika ei ollut vielä

käsissä. Valkeat musliinipuvut ja hunnut huojuivat viattomuutta ja puhtautta uhkuen kuin isoksi vihkoksi sidotut kukat. Ostajien seassa rouva Bourdelaiskin oli kolmen lapsensa kanssa katsomassa pukuja. Lucien, pienin, ei tahtonut antaa Denisen pukea ylleen, vaan ponnisteli vastaan.

— Älä nyt juonittele, äiti sanoi tuskastuen... — Eihän pusero vain ole liian ahdas, vai mitä luulette, neiti?

Naisena, jota ei petetä, hän tutki kirkkaalla katseellaan kangasta, arvosteli kuosia ja tarkasti saumoja.

— Ei, hyvin se sopii, jatkoi hän sitten. — On siinä puuhaa, kun pitää hankkia vaatteita kaikille! Nyt minun täytyy saada päällystakki tälle isolle tytölle.

Denisen oli täytynyt ryhtyä itsekin myymään, sillä niin paljon väkeä oli rynnännyt osastolle. Hän haki pyydetyn päällystakin, kun häneltä samassa pääsi hämmästyksen huudahdus:

— Kuinka, sinäkö siinä! Mitä nyt on tapahtunut?

Jean seisoi hänen edessään iso käärö kainalossa.

Hän oli viikkoa aikaisemmin viettänyt häitään, ja edellisenä lauantaina hänen vaimonsa, pieni mustasilmäinen kaunotar, jonka kasvot olivat epäsäännöllisyydessään viehättävät, oli viettänyt suuren osan päivästäan Naisten Aarraitassa. Vastanaineiden piti lähteä Denisen seurassa Valognes'iin kuukauden häämatkalle virkistämään lapsuuden muistoja.

— Niin, Jean vastasi, — Thérèseltä on jäänyt yhtä ja toista ostamatta. Ja sitten on vielä vaihtamistakin... Kun hänellä ei ollut itsellään aikaa, niin minä tulin tuomaan tavarat ja selittämään sinulle...

Pépékin ilmestyi veljensä viereen.

— Ja Pépékin täällä! Entä koulu!

— Niin, Jean sanoi, — eilen päivällisen jälkeen en enää raatsinutkaan viedä häntä takaisin kouluun. Lapsi parka oli jo muutenkin niin pahoillaan, kun hänen täytyy jäädä yksin Pariisiin meidän lähtiessä Valognes'iin.

Denise hymyili heille suruistaan huolimatta. Hän luovutti rouva Bourdelais'n erälle myyjättärelle ja palasi veljiensä luo, jotka odottivat häntä nurkkauksessa, missä onneksi ei ollut paljon väkeä. "Lapset", joiksi Denise vielä heitä sanoi, olivat jo kasvaneet suuriksi. Pépé oli täyttänyt kaksitoista ja oli pitempi sisartaan, mutta hän oli yhtä hiljainen ja lempeä kuin ennenkin vaikuttaen koululaispuvussa siltä kuin kaipaisi hyväilyjä jatkuvasti. Jean oli tullut hartiakkaaksi ja oli päättä pitempi kuin Denise, mutta hänen kauneutensa oli entisellään, ja hänen pitkä, vaalea tukkansa oli koristetaiteilijoiden tapaan kammattu. Denise oli yhtä hento kuin ennenkin, kiurunkokoinen, kuten hän itse sanoi, mutta yhtä kaikki hän kohteli vielä veljiään kuin levoton äiti lapsiaan, hoitaen ja varoittaen, napitti Jeanin nuttua, jottei tämä näyttäisi kulkurilta, tarkasti oliko Pépéllä puhdas nenäliina. Kun hän näki Pépén surullisen katseen, hän torui lempeästi veljeään:

— Kas niin, kultaseni, täytyy olla järkevä. Ei koulua sovi noin vain keskeyttää. Loma-ajaksi otan sinutkin mukaan. Tahtoisitko jotain, sano! Tai ottaisitko mieluummin rahaa?

Sitten hän kääntyi Jeaniin sanoen:

— Ja sinäkin, suuri poika, luulottelet hänelle, että olemme lähdössä huviretkelle. Ei saa olla noin ajattelematon.

Hän oli antanut vanhemmalle veljelleen neljätuhatta frangia, puolet säästöistään, kodin perustamista varten, ja Pépén kouluttamiseen meni suuria summia. Kaikki hänen tulonsa kuluivat nyt niinkuin ennenkin veljien tarpeisiin. Eikähän hänen elämällään muuta tarkoitusta ollutkaan, sen jälkeen kun hän oli uudistanut valansa elää naimattomana.

— No niin, sanoi Jean, — alkaaksemme, tässä on nyt ensiksikin Thérèsen ruskea päällystakki, joka...

Mutta siihen hän keskeytti, ja kun Denise kääntyi katsomaan, mikä siihen oli syynä, hän huomasi Mouret'n, joka seiso heidän takanaan. Jonkin aikaa hän oli jo katsellut siinä, kuinka Denise oli äidin tavoin kohdellut noita suuria poikia, kuinka hän käänteli heitä ja korjaili niinkuin pieniä lapsia, joille muutetaan paitaa. Bourdoncle, joka oli tarkastavinaan myyntiä, tarkkaili heitä syrjästä seuraten mielenkiinnolla kohtausta.

— Ovatko nämä teidän veljiänne? Mouret kysyi hetken vaiti oltuaan.

Hän puhutteli Deniseä kylmästi, jäykkänä ja vakavana. Denisekin koetti pakottaa äänensä kylmäksi ja suunsa vakavaksi, kun vastasi:

— Kyllä... Vanhempi on juuri mennyt naimisiin, ja hänen vaimonsa on lähettänyt hänet tänne ostoksille.

Mouret oli ääneti. Sitten hän huomautti:

— Nuorempi on kasvanut paljon. Muistan nähneeni hänet eräänä iltana teidän seurassanne Tuileries'n puistossa.

Hänen puheensa oli hitaampaa ja hänen äänessään oli kevyt värähdys hänen sanoessaan tämän. Denise kumartui itku kurkussa muka korjatakseen Pépén vyötä. Veljet olivat punastuneet ja katsoivat hymyillen johtajaa.

— Teidän näköisenne he ovat, Mouret jatkoi.

— Eivät toki! huudahti Denise. — Paljon kauniimpia he ovat.

Kuinka paljon hän heistä pitikään! Mouret katseli vielä vähän aikaa heitä ikäänkuin verratakseen heitä toisiinsa. Mutta hänen voimansa olivat lopussa ja hän kääntyi mennäkseen. Sitten hän äkkiä palasi kuiskatakseen Deniselle:

— Pistäytykää myynnin loputtua työhuoneeseeni. Haluan puhua kanssanne ennenkuin lähdette.

Tämän sanottuaan hän todella jatkoi tarkastusmatkaansa. Taistelu alkoi hänessä uudestaan, häntä hermostutti jo, että oli pyytänyt Deniseä tulemaan. Mikä hänen päähänsä oli mennytkään kun hän oli nähnyt tytön veljiensä kanssa! Mielettöntä se oli, sillä eihän hän enää jaksanut tehdä päätöstä eikä edes tiennyt mitä tahtoikaan. No niin. Sopihiän sanoa jäähyväiset, ja sillä siitä pääsi. Hän liittyi jälleen Bourdoncleen, joka näytti jonkin verran rauhoittuneen, mutta joka kumminkin vähän väliä heitti häneen tutkivia silmäyksiä.

Denise oli palannut rouva Bourdelais'n luo.

— Sopiiko päällystakki? hän kysyi.

— Sopii kyllä, hyvin... Nyt olen jo tarpeeksi ostanut. Kyllä lapset kysyvät varoja.

Päästyään vapaaksi Denise vihdoinkin malttoi kuunnella Jeanin selityksiä ja saattaa hänet osastolle, joista hänen olisi ollut vaikea selviytyä yksin. Ensiksikin ruskea päällystakki oli vaihdettava toiseen, valkeasta verasta tehtyyn, mutta samankuosiseen ja -kokoiseen. Denise otti kääron ja meni veljiensä seuraamana valmiiden vaatteiden osastolle.

Osasto oli pannut näytteille kaikki vaaleat pukunsa, kevyet silkkiset ja villaiset kesäviittansa. Mutta yleisön huomio oli kääntynyt muuanne ja ostajattaria oli täällä verraten vähän. Myyjättäret olivat melkein kaikki uusia. Clara oli kuukausi sitten kadonnut teille tietymättömille, talossa tunnetun asiakkaan, miehen, ryöstämänä, sanoivat toiset, toisten mukaan katukulkurien vapaata elämää viettämään. Margueritekin teki lähtöä, sillä hän oli nyt vihdoinkin päättänyt mennä johtajattareksi Grenoblen pieneen muotikauppaan, missä hänen serkkunsa odotti häntä. Aurélie rouva istui yksin muuttumatta samassa paikassa puristettuna kuperaan silkkihaarniskaansa ja majesteettiset kasvot yhtä juhlallisena kuin ennenkin, hiukan kellastuneena niinkuin antiikin marmoripatsaalla. Mutta kasvojen liikkumattomuudesta huolimatta hän oli syvästi suruissaan poikansa Albertin huonosta käytöksestä, ja hän olisi eronnut palveluksesta ja mennyt maalle asumaan, jolleivät hänen säästönsä olisi vähitellen kuluneet tuon tyhjäntoimittajan tempauksiin, jotka jo uhkasivat nielaista Rigolles'in maatilankin. Kodin rikkiäisyys tuotti siten hedelmäänsä äidin jatkaessa yhä naistuttaviensa kanssa huviretkiään ja isän soittaessa torvea. Bourdoncle loi Aurélie rouvaan tyytymättömiä katseita, ihmetellen ettei tällä ollut sen verran älyä, että olisi peräytynyt ajoissa. Lhommein hallitsijasuku oli kohta elänyt aikansa.

— Kas, tekö siinä! Aurélie rouva sanoi liioitellun kohteliaasti, huomauttaessaan Denisen. — Tahdotte vaihtaa päällystakin? Tietysti, aivan heti... Ja nämäkö ovat veljenne. Johan he ovat aika miehiä!

Ylpeydestään huolimatta hän olisi voinut vaikka langeta polvilleen Denisen eteen. Valmiiden vaatteiden osastolla niinkuin muuallakin puhuttiin vain Denisen lähdöstä, ja Aurélie rouvan oli paha olla, sillä hän tiesi, ettei hänellä ollut muussa turvaa kuin entisen myyjättärensä ystävytydessä.

— Kerrotaan, että aiotte erota... Eihän siinä toki perää liene?

— Aion kyllä, vastasi Denise.

Marguerite kuunteli. Sen jälkeen kun hänen hänsä oli määrätty pidettäväksi, tyytymättömyys ja elämään kyllästyminen olivat kuvastuneet vielä selvemmin kuin ennen hänen happamilla kasvoillaan.

— Oikeassa olette, sanoi hän. — Kunniallisuus ennen kaikkea! Onneksi olkoon!

Ostajia saapui. Aurélie rouva suuttuneena Margueriten sanoista käski hänen pitää myynnistä huolta sekaantumatta muiden puheisiin. Kun Denise otti itse päällystakin kantaakseen, rouva aivan säikähti, väittäen ettei sitä voinut mitenkään sallia ja kutsui asiatyön avuksi. Mouret oli Denisen neuvosta palkannut osastoille kantajat säästääkseen siten myyjiltä tämän vaivan.

— Menkää saattamaan neitiä, johtajatar sanoi pannen päällysvaatteen hänen käsivarrelleen.

Kääntyen uudestaan Denisen puoleen hän sanoi:

— Pyydän teitä, miettikää vielä ennenkuin lähдете... Olemme kaikki siitä suuresti pahoillamme.

Jean ja Pépé, jotka hymyillen odottivat tässä naisten tungoksessa, seurasivat sisartaan. Nyt he menivät morsiuskapio-osastolle valitsemaan puoli tusinaa paitoja samanlaisia kuin Thérèsen edellisenä lauantaina ostamat. Mutta siellä oli niin paljon väkeä, että oli vaikeaa päästä eteenpäin.

Täytyi pysähtyä ensiksi kureliivinäyttelyyn, sillä siellä rouva Boutarelin käynti oli nostanut suuren melun. Tämä Etelä-Ranskan rouva oli jälleen käymässä Pariisissa, mutta tällä kertaa hän oli saapunut miehensä ja tyttärensä seurassa, ja oli näiden kanssa aamusta alkaen kyntänyt osastoja ostaakseen tyttärensä kapiot. Loppumattomasti neuvotellen perhe oli saapunut valkotavaraosastolle, ja tyttären tutkiessa suurella mielenkiinnolla alusvaatteiden salaisuuksia äidin oli alkanut tehdä mieli kureliiviä ja hän oli toisten huomaamatta pujahtanut viereiseen huoneeseen koettamaan. Herra Boutarel, suuri, kiivas mies, säikähti pahanpäiväisesti, kun ei nähnyt vaimoan, ja jättäen tyttärensä siihen hän lähti etsimään löytäen hänet vihdoin koetussalista, jonka ovelle hänet kohteliaasti pyydettiin istumaan. Koetushuoneet olivat pieniä, ahtaita kammioita, joihin ei päästetty miehiä, ei omien vaimojensakaan vaatteita arvostelevaan. Myyjättäriä juoksi edestakaisin, ovet aukenivat ja sulkeutuivat paljastaen joka kerta vilahdukselta sisähuoneen salaisuuksia; naisia paitasillaan tai muuten vähissä vaatteissa. Miehet odottivat haukotellen istuen pitkässä jonossa. Herra Boutarel suuttui kuultuaan ettei pääsisi sisään ja vaati vaimoan takaisin. Turhaan häntä koetettiin rauhoittaa; hän ei tyytynyt, ennenkuin rouva Boutarel jätti koettamisen kesken ja palasi hänen luokseen läsnäolijoiden naurun ja ilvehkimisen tervehtimänä. Silloin vasta Denise pääsi veljineen ohi.

Kapioille varatut huoneet seurasivat toisiaan pitkässä jonossa levittäen ostajakunnan nähtäväksi kaikki valkeat vaatekappaleet, joita naisen puku kätkee alleen. Kureliivit, kaikenmuotoiset ja kaikenhintaaiset, pitkävartaloiset ja lyhytvartaloiset, palttinaiset ja silkkiset, paisuttivat upeita muotojaan silkkisten mannekiinivartaloitten kantamina. Rasioistaan kohosivat valkeana vaahtona kaulukset, kalvosimet, koristeliinat, poimukaulukset, solmiot ja muut hienotekoiset vaatteiden lisät. Omassa salissaan yönutut ja aamupuvut, liinaiset, silkkiset ja pitsiset, venyttelivät veltosti soljuvia laskoksiaan kuin lemменmuistojen raukaisemina. Ilmavina liehuivat hameiden helmat, toiset lyhyet, polviin päättyvät, toiset pitkäliepeiset, laahaten hienopoimuisina maata. Sitten seurasivat paidat, korkeakauluksiset yöpaidat, avokaulaiset ja hihattomat päiväpaidat, karkeammat ja hienommat, yksinkertaiset palttinaiset ja ohuet batistiset, jotka sulavasti liukuivat povea ja lanteita myöten. Kainostelematta nainen riisuutui täällä julkisesti, vähävarainen heitti yltään yksinkertaiset palttinsa, rikas säätyläisnainen pitsireunaiset batistinsa; naisen elämän ylellisyys tuli näkyviin poimutelmineen, kirjauksineen ja nypläyksineen eksyen mitä kallisarvoisimpiin ja aistillista turmelusta ilmaiseviin oikkuihin. Sitten nainen puki jälleen vaatteet ylleen; valkotavarain kuohuvat aallot kätkeytyivät hameiden salaperäisesti kahisevien poimujen alle, uutuudesta jäykkä, ompelijattaren kädestä lähtenyt paita, rasian mukaan taitetut alusvaatteet, kaikki nuo pöydille heitettyt palttinat ja batistit lähtivät ammentamaan elämän lämpimästä kosketuksesta eloa, katosivat hämärän peittoon verhoamaan rakkaudesta sykkivää sydäntä. Morsiuskapio-osaston viimeisessä salissa oli kapalovaateosasto, jossa naisen hekumaa uhkuva valkeus vaihtui lapsen viattomaan valkeuteen. Puhtaus ja ilo kuvastui kaikessa, nuoren, äitinä heränneen naisen autuus. Kapalovaatteet pehmeine aivoinneen, flanelleineen ja villaisine peittoineen, herttaiset pienet paidat ja myssyt, ristiäismekot ja kasmirviitat, joiden untuvareunat olivat kosketukselle hienot kuin vastasyntyneen lapsen iho, kertoivat kehtojen lempeää tarinaa.

— Tiedäthän minkälaisia paitoja, sanoi Jean, joka suuresti ihastuneena katseli alusvaatenäyttelyä.

Valkotavaraosastolla Pauline huomattuaan Denisen veljineen juoksi tervehtimään heitä. Tiedustelemattakaan Deniseltä hänen asiaansa hän alkoi vilkkaasti puhella kysellen liikuttuneena minkä verran perää oli taloa kiertävissä huhuissa. Myyjättäret olivat riidelleet asiasta, toiset olivat väittäneet uutisen todeksi, toiset perättömäksi.

— Jäättehän toki? Minne minä joudun, jos te lähdette!

Kun Denise sanoi aikovansa lähteä seuraavana päivänä, hän huudahti:

— Ei siitä tule mitään! Kenties itse luulette niin, mutta minä tiedän, ettei siitä tule mitään... Hyvänen aika, nyt kun minulla on pikkuinen poika, niin täytyyhän teidän nimittää minut alajohtajattareksi. Baugékin on sitä mieltä, ja hän luottaa ehdottomasti teihin.

Pauline vain nauroi eikä ottanut uskoakseen. Sitten hän haki käsiinsä pyydetyt paidat ja kuullessaan, että Denise kävisi vielä nenäliinaosastolla, hän antoi tavarat osaston apulaisnaiselle kannettaviksi. Tämä oli entinen neiti de Fontenailles, joka nykyään oli naimisissa Josephin kanssa. Hänelle oli annettu armosta tämä paikka, ja hän liikkui nyt osastolla yllään paksu musta pusero, jonka olkapäähän oli merkitty suuri numero keltaisella villalangalla.

— Seuratkaa neitiä, sanoi Pauline hänelle.

Sitten palattuaan Denisen luo hän toisti kuiskaten:

— Alajohtajattareksi, eikö niin?

Denise sanoi nauraen suostuvansa laskeakseen leikkiä hänkin.

Kantajan seuraamana hän meni veljineen alakertaan ja osui matkallaan villakangasosastoon, joka sijaitsi valkealla flanellilla ja veralla verhotussa gallerian nurkassa. Liénard, joka vastoin isänsä tahtoa oli vielä tavaratalon palveluksessa eikä suostunut palaamaan kotikaupunkiinsa, puheli kauniin Mignot'n kanssa, joka oli ruvennut kaupanvälittäjäksi ja joka häpeämättä kävi Aarreatissa entisiä tuttaviaan tapaamassa. Tietenkin heidän keskustelunsa koski Deniseä, sillä tämän tullessa he vaikenivat kohteliaasti tervehtien. Muutkin Denisen matkalla kohtaamat myyjät kumarsivat syvään, sillä kuka tiesi mikä tytöstä vielä tuli. Kuiske kävi ja vetoja lyötiin kahta kiivaammin. Voitolliselta hän näytti myyjien silmissä ja avioliittopuolueen edustajat kävivät jo niin rohkeiksi, että uskalsivat panna juomingit vetoon. Denise oli kääntynyt valkeiden kankaiden galleriaan, jonka päässä nenäliinaosasto oli. Hänen ohitseen vilahtivat valkeiden pumpulikankaiden, sertinkien, madapolamien, aivinain, musliinien ja tarlataanien lainehtivat kasat, liinakankaiden suunnattomat pakkapinot, kaiken maailman lakana-, pöytäliina-, pyyhe-, esiliinakankaat. Ja tervehdykset jatkuivat. Tie aukeni Denisen edessä. Palttinaosastolla Baugé riensi häntä vastaan tervehtiäkseen talon hyvää haltijatarta. Kuljettuaan peitto-osaston poikki, jossa peitot liehuivat suurina lippuina riippuen katosta, hän saapui nenäliinaosastolle, jonka komeutta yleisö kilvan ylisti. Joka paikassa oli valkeita patsaita ja pyramideja, kaikenmuotoisia rakennelmia, yksinomaan nenäliinoista pystytettyjä. Irlantilaiset ja kiinalaiset nenäliinat, nimikoidut, pitseillä reunustetut ja kirjauksilla koristetut, yhtyivät oudonmuotoiseksi satujen kaupungiksi, joka kajastuksena kuvastui valkohehkuvaa itämaan taivaan taustaa vasten.

— Tusinanko tahdot? Denise kysyi veljeltään. Choletlaisia, eikö niin?

— Niin luulen, samanlaisia kuin tämä, Jean vastasi ottaen kääröstä nenäliinan.

Jean ja Pépé olivat koko ajan seuranneet Deniseä aivan hänen lähellään niinkuin saapuessaan lapsina Pariisiin. Tavaratalo, jossa Denise liikkui kuin kotonaan, herätti heissä levottomuutta, ja vaistomaisesti he nytkin turvautuivat isoon sisarensa antautuen hänen suojeltavikseen. Ihmiset katsoivat heihin ja naurahtivat, kun näkivät hoikan ja vakavan nuoren tytön johtavan arvokkaana kahta suurta poikaa, jotka ujustellen seurasivat häntä, vaikka toinen oli jo parrakas mies, toinen puvusta päättäen koululainen. He olivat kaikki kolme niin toistensa näköisiä, heidän tukkansa oli niin täydellisesti samaa vaaleaa vivahdusta, että gallerioissa kuiskittiin:

— Nuo ovat hänen veljensä... Hänen veljiään ovat...

Denisen etsiessä nenäliinaosastolla myyjää Mouret ja Bourdoncle osuivat sinne, Mouret pysähtyi tytön eteen sanomatta kuitenkaan mitään. Samassa rouva Desforges ja rouva Guibal kulkivat ohi. Henriette säpsähti. Hän katsoi Mouret'hen, katsoi Deniseen. Nämä puolestaan katsoivat häneen. Tähän sanattomaan katseeseen päättyi heidän yhteinen draamansa, niinkuin useimmiten sydämen draamat päättyvät, väentungoksessa välähtävään silmäykseen. Mouret poistui. Denise yhä myyjää hakien oli veljiensä seuraamana kadonnut osaston perälle. Henriette huomattuaan neiti de Fontenailles'in, joka seurasi Deniseä apulaisen työtä tehden, sanoi vihaisella äänellä toverilleen:

— Katsokaapa, minkä hän on tehnyt tuosta onnettomasta. Loukkaavaa kerrassaan! Markiisittaresta! Hän pakottaa tämän seuraamaan koirana tuota kadulta löytämäänsä naista.

Hän koetti tyyntyä ja sanoi välinpitämättömäksi tekeytyen:

— Mennään katsomaan silkinäyttelyä.

Silkiosasto näytti lemmelle pyhitetyltä suurelta huoneelta, jonka rakastavan naisen oikku oli verhonnut lumivalkeaksi ja joka näytti tahtovan kilpailla valkeudessa lumenkin kanssa. Naisen ihon kaikki maidonväriset valkeudet kuvastuivat siinä, lanteiden sametit, pohkeiden pehmeät silkit ja poven hienopintaiset satiinit. Pylväiden välissä oli valkeita sametteja, ja niiden kermanväristä taustaa vasten satiinit ja silkit hohtivat posliinin- ja metallinvalkeina, kun taas sisilialaissilkit ja fulardit huojuttelivat köynnöksinä läpikuultavia vivahduksiaan alkaen norjattaren vaaleudesta päätyen italiattaren tai espanjattaren auringonpaahteiseen ruskeuteen.

Favier mittasi fulardia vaalealle "kaunottarelle", jolla ei osastolla tiedetty muuta nimeä. Monena vuonna hän oli ilmestynyt aika-ajoin tänne, eikä kukaan vielä tietänyt hänestä mitään, ei säätyä, ei nimeä, ei osoitetta. Eikä kukaan sitä paitsi koettanutkaan päästä niistä selville, vaikka jokainen hänen käydessään teki arveluja aikansa kuluksi. Hän laihtui ja hän lihoi, hän oli nukkunut yönsä hyvin tai hän oli mennyt myöhään levolle; kaikki hänen tuntemattoman elämänsä vaiheet, vähäiset niinkuin tärkeätkin, ulkonaiset tapahtumat ja sydämen liikutukset, joutuivat, mikäli ne kuvastuivat hänen olemuksessaan, pitkien keskustelujen alaisiksi. Tänäpäin hän näytti sangen iloiselta, ja Favier palattuaan kassalta, jonne oli saattanut kaunottaren, sanoi Hutinille:

— Hän menee kenties uusiin naimisiin.

— Onko hän siis leski? kysyi Hutin.

— En minä tiedä... Mutta muistatte kai tekin, että hän oli kerran surupuvussa... Tai kenties hän on voittanut pörssissä.

Kukaan ei lisännyt siihen mitään. Vähän aikaa vaiti oltuaan Favier jatkoi:

— Oma asiansa on... Kenellä tässä olisi aikaa pitää huolta kaikkien ostajien asioista.

Hutin näytti miettivältä. Hän oli edellisenä iltana joutunut johtokunnan kanssa riitaan, ja hän tiesi, että hänen tuomionsa oli langetettu. Hänet aiottiin erottaa myyntinäyttelyn jälkeen. Jo aikoja sitten hän oli tuntenut horjuvansa. Viimeisen inventoimisen jälkeen häntä oli nuhdeltu siitä, ettei hän ollut saavuttanut edeltä määrättyä tulosta. Mutta syy ei ollut siinä. Koko osasto oli vähitellen työntänyt hänet ulos totellen olemassaolon taistelun lakia, joka määräsi alempiarvoisten sodan ylempiään vastaan ja jonka perustukselle talo oli toimintansa rakentanut. Favier'n kavala myyräntö oli tuottanut hedelmää. Johtajan paikka oli luvattu jo hänelle. Hutin tiesi sen, mutta hän ei silti vihannut vanhaa toveriaan. Päinvastoin hän kohteli melkein kunnioittavasti tätä kylmäveristä miestä, joka oltuaan aina nöyrä ja kuuliainen, kun Bouthemontin ja Robineau'n kumoamisesta oli ollut kysymys, oli nyt osoittanut niin suurta tarmoa oman asiansa ajamisessa.

— Niin, jatkoi Favier, — tiedätte kai, ettei hän lähdekään. Hänet on nähty isännän kanssa puhelemassa... Siinä menetin samppanjapullon.

Hän puhui Denisestä. Yhä lisääntyvästä ostajatulvasta huolimatta asia oli kaikkien suussa, ja silkiosasto varsinkin oli kuohuksissaan, sillä siellä oli lyöty suuria vetoja.

— Hitto vieköön! tiuskaisi Hutin kuin unesta heräten. — Hullu olin kun annoin hänen mennä... Nyt olisin koko pohatta!

Ajattelematon tunnustus sai hänet punastumaan, kun hän näki Favier'n nauravan. Tehdäkseen sanansa tyhjiksi hänkin oli nauravinaan, väittäen että Denise oli panetellut häntä johtokunnalle. Mutta hänen teki mieli purkaa vihaansa jonnekin ja nähdessään, etteivät myyjät jaksaneet hallita ostajakunnan hyökkäyksiä, hän kiivastui heille. Samassa hän huomasi rouva Desforges'in, joka kulki hitaasti osaston poikki rouva Guibalin seurassa, ja hän veti jälleen suunsa hymyyn.

— Ettekö tarvitse mitään tänään, hyvä rouva? hän sanoi.

— En, kiitos, vastasi Henriette. — Kävelen vain huvikseni. Olen tullut katsomaan.

Mutta saatuaan hänet pysähtymään Hutin alkoi hiljaa puhella. Hänen mieleensä oli äkkiä johtunut uusi ajatus, ja päästäkseen tarkoitustensa perille hän vuorotellen imarteli rouva Desforges'ia ja paneteli taloa. Hän oli kyllästynyt nykyisiin oloihin. Sellainen epäjärjestys täällä vallitsi, että mieluummin erosi kuin rupesi sitä kestäämään. Henriette kuunteli ihastuneena. Luullen tekevänsä Aarreaitalle vahinkoa houkuttelemalla silkiosaston johtajan sen palveluksesta hän tarjoutui puhumaan hänen puolestaan Bouthemont'ille ja hankkimaan hänelle vastaavan paikan Neljässä Vuodenajassa, kun tämä jälleen pystyi jatkamaan toimintaansa. Asiasta päätettiin kuiskaten, sillä aikaa kun rouva Guibal katseli näyttelyä.

— Saanko antaa teille orvokkivihkon, Hutin jatkoi ääneen osoittaen pöydällä olevaa paria kolmea

kaupantekijäisvihkoa, jotka hän oli hankkinut kassasta tuttavilleen annettaviksi.

— Ei kiitos! huudahti Henriette peräytyen. — Minä en tahdo olla häissä mukana.

Sutkaus nauratti heitä kumpaakin, ja he erosivat hymyillen merkitsevästi toisilleen.

Kun rouva Desforbes lähti etsimään rouva Guibalia, hän huomasi äkkiä hämmästykseseen edessään rouva Martyn. Tämä oli tyttärensä Valentinen kanssa jo parin tunnin ajan kiertänyt tavarataloa tavallisen ostokiihkonsa vallassa ja kuten aina menettänyt lopuksi tasapainonsa ja tajuntansa. Hän oli käynyt huonekaluosastolla, josta näytteillä olevat valkeat huonekalut ja valkealla telttakankaalla verhotut seinät muodostivat nuoren tytön huoneen, lyhyttavaraosastolla ja punontateososastolla, joka oli koristeltu valkeilla ripsuilla ja monimutkaisiksi kuvioiksi järjestetyillä nappi- ja neula-asetelmilla, ja trikootavaraosastolla, jossa Naisten Aarreaitan nimi oli rakennettu valkeista sukista kolmen metrin korkuisilla kirjaimilla punaisista sukista muodostetulle taustalle. Mutta varsinkin rouva Marty oli vastaperustettujen osastojen innokas ihailija. Hän oli viettänyt kokonaisen tunnin muotitavaraosastolla, joka oli sijoitettu uuteen halliin ensimmäiseen kerrokseen, tyhjennyttyä kaapit ja koettanut itselleen ja tyttärelleen kaikki hatut, reunalliset ja reunattomat, kapotit ja baretit. Hän oli hyökännyt vasta-avatulle jalkineosastolle, joka oli solmio-osaston takana alakerran gallerian perällä, ja siellä hän oli penkonut lasiset näytekaapit ylösalaisin ja ihailut untuvareunaisia, korkeakantaisia silkkitohveleita ja valkeita, korkeakantaisia silkkipenkkiä, jotka olivat herättäneet hänessä sairaalloisen himon.

— Voi ystäväni, hän huokasi, — mikä erinomainen hattuvalikoima. Olen valinnut itselleni kapotin ja tyttärelleeni toisen... Ja heidän jalkineensa! Verrattomia, vai mitä, Valentine?

— Erinomaisia, tyttö vastasi täysikasvuisen naisen varmuudella. — Heillä on kenkiä kahteenkymmeneen frangiin viiteenkymmeneen, oikein hyviä.

Apulainen seurasi heitä vetäen perässään tuolia, joka oli kuormitettu tavaroilla.

— Kuinka herra Marty jaksaa? rouva Desforbes kysyi.

— Hyvin, mikäli minä tiedän, rouva Marty vastasi säikähtäen toisen ilkeätä kysymystä, joka niin odottamatta tuli keskelle hänen innostustaan. — Siellä hän yhä on. Setäni aikoi käydä tänään hänen luonaan.

Mutta samassa hän keskeytti ja huudahti aivan haltioissaan:

— Katsokaa kuinka herttaista!

Rouvat olivat kulkeneet yhdessä vähän matkaa ja saapuneet tekokukka- ja sulkaosastolle, joka sijaitsi keskusgalleriassa silkkiosaston ja käsineosaston välissä. Heidän edessään aukeni kirkkaassa valaistuksessa hurmaava tekokukkanäyttely ison tammen kokoisen vihkon muotoisena. Alhaalla oli pienissä kimpussa orvokkeja, kieloja, hyasintteja ja päivänkukkia, kaikkia kevään valkeita vivahtuksia. Niiden seasta kohosi suurina vihkoina valkeita ruusuja, sisälehdet heikosti ihonvärisiä, komeita valkeita pioneja, hienonhienolle punalle vivahtavia, ja töyhtöinä rehenteleviä keltatähtisiä krysanteemeja. Yhä korkeammalle nousivat varret kannattaen valkeita, salaperäisinä huojuvia liljoja, kukkivan omenapuun oksia ja suuria sireeninterttuja, joiden yläpuolella, toisen kerroksen tasalla, heilui valkeita kamelikurjen sulkia, kevyitä ja ohuita kuin kukkien kuvuista lähtenyt henkäys. Yksi osaston nurkka oli omistettu kokonaan oranssiekikuroille ja sepeleille. Lasisista kastepisarosta kimmeltävien tekokukkien musliini-, silkki- ja samettilehtien ja kupujen keskellä lenteli hopeisten ohdakkeiden ja tähkien ympärillä outoja, hattujen koristeiksi tarkoitettuja tropiikin lintuja, purppuranvärisiä ja mustapyrstöisiä tangaralintuja ja taivaankaaren kaikissa väreissä hohtavia kolibreja.

— Ostan omenapuun oksan, rouva Marty sanoi. — Ihanaa, vai mitä?... Ja tuo pikkulintu, katsohan toki, Valentine! Sen minä otan!

Mutta rouva Guibalia kyllästyi jo tämä liikkumattomuus keskellä myllertäviä joukkoja, ja hän sanoi:

— No niin, jääkää te ostamaan. Me lähdemme liikkeelle.

— Älkäähän toki, odottakaa minua! huudahti rouva Marty. — Minäkin tulen... Ylhäällä kuuluu olevan hajuvesiosastokin. Siellä minun täytyy käydä.

Edellisenä päivänä kunnostettu hajuvesiosasto oli lukusalin vieressä. Rouva Desforbes halusi nousta sinne hissillä välttääkseen porraskäytävien tungosta, mutta siitä ei tullut mitään, sillä hissiä piiritti valtaisa ihmisjoukko. Yhtäläistä oli tarjoiluhuoneen ovellakin, jossa tungos oli sellainen, että erityisen tarkastajan täytyi valvoa nälkäistä yleisöä ja päästää sisään vain pieniä ryhmiä kerrallaan. Hajuvesiosaston läpituonut tuoksu jo alkoivat tuntua. Väiteltiin Bonheuristä, talon erikoissaippuasta. Myyntipöytien lasikansien alla ja hyllyköiden kristallisilla lasipinnoilla oli hiusvoidetölkkejä, tahnoja,

pöydillä ihojauhe- ja ihomaalirasioita, öljy- ja hajuvesipulloja, kun taas harjat, sakset, kammat ja pienet taskupullot olivat suljettu omaan erityiseen kaappiinsa. Valkotavaranäyttelyn kunniaksi myyjät olivat koristaneet osaston valkeilla posliinitölkeillä ja lasipulloilla. Eniten herätti huomiota huoneen keskellä oleva hopeinen suihkulähde, jonka hieno, orvokilta tuoksuva hajuvesisuihku helisi kirkkaasti pudotessaan metallisäiliötä vasten. Hieno lemu levisi siitä ympäriinsä, ja naiset kastelivat ohi kulkiessaan siinä nenäliinansa.

— Kas niin, sanoi rouva Marty ostettuaan suuren määrän hiusvesiä, hammastahnaa ja hiusvoiteita, — nyt olen valmis. Mennään nyt tapaamaan rouva de Boves'ia.

Mutta hänen täytyi pysähtyä vielä pääportaiden keskuslavalle katsomaan japanilaistavaroiden näyttelyä. Tämä osasto oli kasvanut tavattomasti, siitä kun Mouret oli järjestänyt ensimmäisen pienen japanilaistavaroiden näyttelypöydän arvaamatta edes itsekään kuinka suurta huomiota se oli herättävä. Harvat osastot olivat lähteneet niin vähäisestä alusta ja alkaneet niin vaatimattomasti. Nyt se oli täynnä vanhanaikaisia pronssi- ja norsunluuteoksia sekä lakeerattuja tavaroita, ja sen vuotuinen liikevaihto nousi puoleentoista miljoonaan. Idässä kauppamatkustajat tyhjensivät temppelit ja palatsit tyydyttäkseen yhä kasvavaa menekkiä. Tällä tavalla syntyi yhä uusia osastoja ja tavaratalolle uusia tulolähteitä entisten lisäksi. Nyt esimerkiksi oli kuolleen talvikauden vilkastuttamista silmällä pitäen luotu kirjaosasto ja leluosasto, joille ennustettiin suurta tulevaisuutta ja joista varmaankin aikaa myöten oli koituva naapuriliikkeille häviötä. Neljässä vuodessa oli japanilaistavaroiden osasto kasvanut niin tärkeäksi, että se houkutteli puoleensa kaikki Pariisin taiteenharrastajat.

Rouva Desforgeskin lankesi vihastaan ja lupauksistaan huolimatta kiusaukseen ja osti viehättävän hienon norsunluutyön.

— Lähettäkää se minulle kotiin, hän sanoi kiireesti läheisessä kassassa. — Yhdeksänkymmentä frangia, eikö niin?

Nähdessään, että rouva Marty tyttärineen viivytteli taas, tällä kertaa ala-arvoisten posliinitavaroiden pöydän ääressä, hän sanoi tälle vetäen rouva Guibalin mukaansa:

— Löydätte meidät lukusalista... Minua todellakin haluttaa istua vähän aikaa.

Mutta lukusalissa rouvat eivät saaneetkaan istuinta. Ison pöydän ympärillä ei ollut ainoatakaan tyhjää tuolia. Lihavia herroja istui siellä lukemassa, selkä kenossa ja levitellen suurta vatsaansa, ajattelemtakaan että heiltä olisi voitu vaatia hiukan kohteliaisuutta näitä rouvia kohtaan, joiden oli tuolien puutteessa pakko seisoa.

Muutammat naiset kirjoittivat, nenä paperissa kiinni, ikäänkuin kätkeäkseen kyhäelmänsä hatun kukkien alle. Rouva de Boves'ia ei näkynyt, ja Henriette tuskastui jo, kun hän samassa huomasi herra de Vallagnoscin, joka oli tullut hakemaan vaimoaan ja anoppiaan. Tämä tervehti ja sanoi:

— Varmaankin he ovat pitsiosastolla, sillä sinne he aina tarttuvat... Täytyy käydä katsomassa sieltä.

Sitten hän meni hankittuaan sitä ennen rouville tuolit.

Pitsiosastolla ahdinko kävi tunti tunnilta yhä sietämättömämmäksi. Suuri valkotavaroiden näyttely oli koonnut sinne mitä talossa oli hienointa ja kalleinta virittäen ostajille vastustamattoman satimen, josta heidän järkensä hämmentyi. Koko osasto oli järjestetty valkeaksi kappeliksi. Hohtoharsoja ja pitsejä huojui katossa kuin taivaan laella aamuauringon valoa lieventävät pilvenharsot. Patsaiden ympärillä kierteli ihmeellisiä kudoksia leviten kuin pyörivän tanssijattaren kevyet hameet. Kaikille pöydille, joka paikkaan olivat pitsien hyöteet sirottaneet hienon lumensa. Oli espanjalaisia silkkipitsejä, kepeitä kuin tuulessa lentävät untuvat, Brysselin leveälehtisiä ja hienosilmuisia nypläyksiä, Venetsian raskaampimallisia kirjauksia, Bruggen ja Alençonin kuninkaallista, miltei jumalaista rikkautta uhkuvia kudoksia. Kauneuden jumala näkyi pystyttäneen tänne valkean tabernaakkelin.

Rouva de Boves käveltyään kauan tyttärensä seurassa osastolla ja eksytettyään kerta toisensa perästä kätensä hyllyviin kasoihin, joiden koskettelemiseen hän antautui sairaalloisen himon pakosta, oli vihdoinkin pyytänyt Delochelta alençonpitsejä nähdäkseen. Deloche oli ensin näyttänyt hänelle valealençonina, mutta rouva ei tyytynyt; hän tahtoi oikeaa eikä huolinut edes kapeammastakaan, jolla oli hintana kolmesataa frangia metri, hän halusi kevyempää, sellaista, josta maksettiin tuhat frangia metriltä, ja pyysipä vielä lisäksi seitsemän- ja kahdeksan sadan frangin nenäliinoja ja viuhkoja. Pöydälle levitettyjen tavaroiden arvo oli korkea. Eräässä osaston nurkassa Jouve, joka yhä seurasi rouva de Boves'ia tämän harhailemisesta huolimatta, seiso i liikumattomana tungoksessa, välinpitämättömän näköisenä, mutta seuraten silmillään jokaista hänen liikettään.

— Onko teillä puseronkauluksia? kysyi kreivitär Delochelta. —

Näyttäkää niitä, olkaa hyvä!

Kauppa-apulainen, jota hän jo oli kaksikymmentä minuuttia pidättänyt, ei uskaltanut kieltää mitään tältä muhkealta rouvalta, joka puhui mahtavasti. Mutta hän alkoi epäröidä, sillä myyjä oli kielletty tyhjentämästä tiskille kallisarvoisien pitsien laatikoita ja edellisellä viikolla häneltä oli varastettu niitä kymmenen metriä. Rouva de Boves'in ylpeä ryhti vaikutti kumminkin häneen, hän totteli ja käänsi hetkeksi selkensä ottaakseen kaapista pyydettyjä kauluksia.

— Katsohan, äiti, sanoi Blanche, joka vieressä tarkasti huokeahintaisia valenciennespitsejä, — noita voisi ottaa lakanoihin.

Rouva de Boves ei vastannut. Tytär käänsi hitaasti äitiä kohden pehmeät kasvonsa, juuri kun tämä pisti päällystakkinsa hihaan pitsikäärön. Blanche ei tuntunut hämmästyvän, vaan astui äidin eteen peittääkseen hänet katseilta, kun samassa Jouve ilmestyi heidän väliinsä ja kumartuen kreivitärtä kohti kuiskasi kohteliaalla äänellä hänen korvaansa:

— Olkaa hyvä ja seuratkaa minua!

Rouva de Boves aikoi ensin vastustella.

— Miksi niin, herra?

— Olkaa hyvä ja seuratkaa, toisti järjestyksenvalvoja korottamatta ääntään.

Kasvot tuskasta värähtäen kreivitär heitti nopean silmäyksen ympärilleen. Tehden päätöksensä hän hillitsi sitten itseänsä ja kulki Jouven vieressä ylpeänä kuin kuningatar, joka antautuu halvan adjutanttin suojeltavaksi. Yksikään läsnäolijoista ei huomannut mitään. Deloche, joka jälleen oli palannut tiskinsä ääreen, katseli suu auki. Oliko mahdollista! Noin hieno rouva! Blanche seurasi kalmankalpeana äitiään viivytellen väentungoksessa epäröiden, oliko hänen velvollisuutensa pysyä äidin luona vai oliko hänen paettava, sillä hän pelkäsi, että hänetkin pidätettäisiin. Kun hän näki äitinsä katoavan Jouven kanssa Bourdonclen työhuoneeseen, hän jäi odottamaan oven taakse.

Bourdoncle, jonka asiana oli ratkaista säätyhenkilöitä koskevia varkausjuttuja, oli erottuaan Mouret'sta juuri tullut huoneeseensa. Jo aikoja sitten Jouve oli ilmoittanut hänelle epäluulonsa rouva de Boves'in suhteen, eikä Bourdoncle nyt hämmästyntykään, kun Jouve parilla sanalla selitti hänelle asiansa. Hän oli sitä paitsi niin tottunut tällaiseen, ettei hän enää uskonut ketään. Kun himo valtaa naisen, hän kykenee vaikka mihin, oli hänen tapansa sanoa. Mutta tietäen, että nyt kysymyksessä oleva varas oli isännän tuttavina, hän kohteli tätä hyvin kohteliaasti.

— Hyvä rouva, hän sanoi, — tällaiset heikkouden hetket eivät hämmästytä meitä... Pyydän teitä ajattelemaan mitä seurauksia erehdyksestä voi olla. Jos joku muu olisi nähnyt teidän pistävän pitsejä...

Mutta kreivitär keskeytti hänet suuresti närkästyneenä. Hänkö olisi varastanut! Tiesikö Bourdoncle ketä puhutteli? Kreivitär de Boves hän oli, ja hänen miehensä, kreivi de Boves, hevoshoidon tarkastaja, on käynyt hovissakin...

— Tiedän, tiedän kyllä, hyvä rouva, Bourdoncle sanoi rauhallisesti. — Minulla on kunnia tuntea teidät... Suvaitkaa ensiksikin antaa takaisin pitsit, jotka olette ottanut...

Mutta rouva de Boves ei sallinut hänen jatkaa, vaan väitti yhä vastaan kasvot kiihtymisen kaunistamina ja kunniallisuudessaan loukatun ylhäisen naisen katkeria kyyneliä vuodattaen. Kuka tahansa muu kuin Bourdoncle olisi horjunut erehdyestä peläten, sillä kreivitär uhkasi haastaa hänet oikeuteen herjauksesta.

— Varokaa, herra, mieheni voi vetää asian ministerinkin ratkaistavaksi.

— Kas niin, Bourdoncle sanoi kärsimättömästi, — te ette näy olevan sen viisaampi kuin muutkaan. Täytyy siis tehdä ruumiintarkastus.

Rouva de Boves ei vielääkään myöntänyt, vaan sanoi järkähtämättömästi.

— Oikeassa olette, tarkastakaa vain. Mutta varoitan teitä. Siitä voi olla talollenne ikäviä seurauksia.

Jouve meni kureliiviosastolta hakemaan kahta myyjätärtä. Palatessaan hän ilmoitti Bourdonclelle, että rouvan tytär odotti yhä ovella, ja kysyi pitikö hänetkin pidättää, vaikka hänen ei tiedetty varastaneen. Bourdoncle, säädylisenä kuten aina, julisti vastaukseksi, ettei sopinut häväistä äitiä lapsensa nähden. Sitten miehet vetäytyivät viereiseen huoneeseen myyjättärien riisuessa kreivitärtä. Paitsi hihan alençon pitsiä, jota oli kaksitoista metriä, hinta tuhat frangia metri, he löysivät poven lämpimästä nenäliinan, viuhkan ja kaulaliinan, pitsejä yhteensä neljäntoistatuhannen arvosta. Jo vuoden ajan rouva de Boves oli

varastanut voimatta vastustaa valtavaa himoaan. Kohtaukset olivat käyneet yhä arveluttavammiksi, kehittyneet hänelle elinehdoksi, niin ettei hän enää muistanut noudattaa varovaisuuttakaan. Hän antautui nautinnolleen sitä suuremmalla kiihkolla, kun tiesi panevansa vaaran alaiseksi nimensä, ylpeytensä ja miehensä korkean viran. Nyt kun tämä ei enää sulkenut häneltä rahalaatikkoaan, hän varasti, vaikka ei ollut rahanpuutteessakaan, varasti varastamisen himosta, niinkuin voi rakastaa rakastamisen himosta, yksinomaan suodakseen tyydytystä sairaalle hermostolleen, joka oli turmeltunut suurmyymälöiden suunnattomista kiusauksista.

— Olen joutunut pahanilkisten juonien uhriksi, hän huusi. — Joku on pistänyt vaatteisiini pitsejä. Oh, vannon sen Jumalan kautta!

Hän oli heittäytynyt tuoliin ja itki raivoissaan, väärin napitetun pukunsa vaivaamana. Bourdoncle lähetti myyjättäret pois ja sanoi sitten:

— Suostumme pitämään tämän ikävän asian salassa perheenne tähden. Mutta ennenkuin menette täytyy teidän allekirjoittaa tunnustus: "Olen varastanut pitsejä Naisten Aarreitasta", ja siihen teidän tulee lisätä pitsien laji ja hinta sekä päivämäärä... Paperin saatte takaisin heti, kun olette tuonut minulle kaksituhatta frangia köyhiä varten.

Rouva de Boves oli noussut ja väitti kiivaasti vastaan:

— En ikinä kirjoita! Mieluummin kuolen.

— Ette kuole, hyvä rouva, ette ollenkaan. Mutta jos ette suostu, minun täytyy turvautua poliisiin.

Seurasi hirveä kohtaus. Rouva de Boves puhkesi herjauksiin ja valituksiin änkyttäen, että oli häpeällistä kiduttaa onnetonta naista. Kauneudestaan ja ruhtinaallisesta vartalostaan huolimatta hän oli vihanpurkauksissaan raivokkaampi kuin rahvaannainen. Sitten hän koetti hellyttää tuomarinsa sydäntä rukoillen häntä hänen oman äitinsä nimessä. Hän uhkasi langeta hänen jalkojensa juureen, madalla maassa hänen edessään saadakseen armon. Kun Bourdoncle ei sittenkään taipunut, vaan pysyi kylmänä tottumuksen karkaisemana, hän istuutui ja kirjoitti vapisevalla kädellä. Kynä viskasi paperille sanat "olen varastanut" äkäisesti raapaisten sen hienoa pintaa, niin että oli vähällä pistää paperin puhki rouva de Boves'in toistaessa yhä käheällä äänellä:

— Siinä on, herra, siinä on! En kestä väkivaltaa.

Bourdoncle otti paperin, taittoi sen huolellisesti kokoon, pani sen kreivittären nähden laatikkoon ja sanoi:

— Te näette, ettei se ole ainoa laatuaan, sillä nuo rouvat, jotka ovat väittäneet tahtovansa mieluummin kuolla kuin kirjoittaa, jättävät useimmiten paperinsa lunastamatta. No niin, saatte sen takaisin milloin haluatte. Teidän on itsenne päätettävä, onko se kahdentuhannen arvoinen.

Rouva de Boves korjasi pukuansa, ja koko hänen entinen rohkeutensa palasi, kun hän oli kärsinyt rangaistuksensa.

— Sallitte nyt kai minun mennä? hän kysyi kuivasti.

Mutta Bourdoncle oli jo muuta tekemässä. Jouven raportin johdosta hän päätti erottaa Delochen palveluksesta. Myyjä oli typerä eikä osannut pitää varkaita silmällä. Hän ei koskaan oppisi hallitsemaan ostajakuntaa. Rouva de Boves toisti kysymyksensä ja saatuaan luvan lähteä hän heitti Bourdoncleen ja Jouveen murhaavan katseen. Karkeiden sanojen tulvasta, joka pyrki kohoamaan hänen huulilleen, hän valitsi yhden, murhenäytelmien sanavarastosta lainatun ja sinkosi sen painokkaasti:

— Kurjat! hän tiuskaisi paiskaton oven mennessään.

Blanche oli odottanut koko ajan ovella. Koska hän ei tiennyt mitä sen takana tapahtui ja näki Jouven ja myyjättärien kulkevan edestakaisin, hän joutui aivan suunniltaan ja rupesi ajattelemaan santarmeja, käräjiä ja vankilaa. Samassa hän näki hämmästykseseen Vallagnoscin tulevan, miehensä, jota hän ei vielä oikein uskaltanut sinutellakaan, oltuaan vain kuukauden naimisissa. Tämä rupesi kyselemään häneltä hänen kalpeuttaan ihmetellen:

— Missä on äitisi?... Oletko eksynyt hänestä? Etkö osaa vastata!
Pelkäätkö jotain.

Blanche ei keksinyt hädissään kunnollista valettakaan, vaan kertoi kaikki kuiskaten:

— Äiti ... äiti... Hän varasti...

— Mitä, varasti?

Mutta lopulta hän ymmärsi, ettei ollut kysymys leikistä. Hänen vaimonsa kalpeat, pelosta värähtelevät kasvot ilmaisivat sen.

— Hän pisti pitsejä hihaansa, noin ... jatkoi Blanche sopertaen.

— Näitkö siis sen! Ja katsoit vain! Vallagnosc kuiskasi kauhistuen, kun ymmärsi, että Blanchekin oli ollut rikokseen osallinen.

Heidän täytyi vaieta, sillä ihmiset alkoivat jo kääntyä katsomaan heitä.

Tuskainen epäroiminen sai Vallagnoscin hetkeksi liikkumattomaksi. Sitten hän teki päätöksensä ja aikoi avata oven mennäkseen Bourdonclen puheille, kun huomasi Mouret'n, joka kulki gallerian poikki. Hän muutti mieltään ja käskien vaimonsa odottaa tarttui vanhan toverinsa käteen ja kertoi hajanaisin sanoin hänelle tapahtuman. Mouret vei hänet kiireesti työhuoneeseensa rauhoittaen häntä mahdollisten seurauksien suhteen. Hän vakuutti Vallagnoscille, ettei tämän ollut tarpeellista sekaantua itse asiaan, ja selitti miten tällaisissa tapauksissa meneteltiin ihmettelemättä vähääkään varkautta, ikäänkuin olisi sitä jo kauan ennustanut. Mutta Vallagnosc päästyään vangitsemisen pelosta ei voinut nähdä asiaa hänen kannaltaan. Hän oli heittäytynyt nojatuoliin, ja nyt, kun hän sai aikaa ajatella, hän rupesi valittamaan kohtalonsa kovuutta. Oliko mahdollista! Rosvojen perheeseen hän siis oli joutunutkin. Hän oli mennyt mielettömään avioliittoonsa yksinomaan ollakseen apelleen mieliksi. Hämmästyen hänen lapsellisen kiivasta mielenpurkaustaan Mouret katseli hänen itkuaan muistellen kuinka toveri oli ennen teeskennellyt pessimistin ivallista välinpitämättömyyttä maallisia rientoja kohtaan ja sanonut, että vain paheessa oli hiukan mielenkiintoa. Haihduttaakseen ystävänsä huolet Mouret rupesi laskemaan leikkiä saarnaten ystävälleen samaa välinpitämättömyyden oppia, jota tämä itse oli kertonut tunnustavansa. Vallagnosc suuttui. Hänen oli mahdotonta toteuttaa elämässään julistamiaan periaatteita, sillä hänen poroporvarillisesta kasvatuksesta pilaantunut luontonsa nousi voittamattomasti kapinaan tapojenturmelusta vastaan. Heti kun tämä kerskaileva epäilijä joutui itse inhimillisen kurjuuden kanssa tekemisiin, hän lakkasi nauramasta ja hänen kylmä ivansa laimeni. Kaikki oli inhottavaa! Hänen sukunsa kunnia oli tahraantunut iäksi, ja maailma tuntui laukeavan liitoksistaan.

— Kas niin, rauhoituhan toki, Mouret sanoi säälien. — Älä viitsi saarnata enää pessimismia, koska siitä ei näy olevan sinulle lohdutusta. Mutta minun mielestäni sinun pitäisi mennä nyt tarjoamaan kätesi rouva de Boves'ille. Viisaampaa se olisi kaikin puolin kuin nostaa tästä meteli... En olisi, hitto vieköön, uskonut sinua noin herkäksi entiset mielipiteesi muistaen!

— Niin, Vallagnosc huudahti ajattelematta, — eihän se mitään, jos olisi muista kysymys!

Mutta hän nousi päättäen seurata toverinsa neuvoa. He palasivat yhdessä galleriaan, juuri kun rouva de Boves tuli ulos Bourdonclen huoneesta. Juhlallisesti kreivitär otti vastaan vävyensä tarjoaman käden, ja Mouret, joka kohteliaasti kumartaen tervehti häntä ohikulkiessaan, kuuli hänen sanovan:

— He pysyivät anteeksi. Kauheita tuollaiset erehdykset!

Blanche seurasi heitä kävellen heidän takanaan. He katosivat tungokseen.

Mouret lähti syviin mietteisiin vajonneena yksin eteenpäin. Hänelle alkoi käydä selväksi, että häntä kohdannut kosto oli täydellisesti oikeutettu. Voitollisen kiusaaajan jalkoihin langennut ostajakunta, jonka hulluus puhkesi tällaisiin rikoksiin, oli saanut Denisestä kostajansa. Hän pysähtyi keskusportaiden ylimmälle askelmalle upottaen katseensa alhaalla kihisevään ostajalaumaan.

Kello oli jo lyönyt kuusi. Päivän kallistuessa iltaan galleriat olivat pimenneet vähitellen ja hallit verhoutuneet varjoihin. Hämärän keskellä syttyivät sähkölamppujen pallot valaen osastojen pohjukkoihin kirkkaan kuutamonsa. Niistä lähti silmiä sokaisevaa valkeutta, ja ne karkoittivat armottomasti varjot. Kun kaikki lamput paloivat, kohosi ihastuksen humina joukkojen keskeltä.

Valkotavaroiden näyttely tuli tässä valaistuksessa satumaisen ihanaksi. Suunnaton valkeuden tulva tuntui syttyvän tuleen ja muuttuvan valoksi, se heijastui Monsignyn gallerian palttinoissa ja musliineissa loistavana kuin itäisellä taivaalla päivänkoitteen ensimmäinen valojuova ja leimahti Michodièren gallerian punoksista ja nauhoista, napeista ja soljista, helmistä ja hopeoiduista pronssiesineistä päivänpaisteessa kylpevien kaukaisten vuorenhuippujen kirkkaudella. Mutta varsinkin oli valo valloillaan keskusgallerian liekehtivässä hohteessa, patsaita kiertävissä valkeissa harsoissa, portaita verhoavissa valkeissa kudonnaisissa, katossa liehuviissa valkeissa peitoissa, pitsien ilmassa parveilevissa valkoperhosissa. Unelmien tähtitaivaana se tuikki, paratiisiin häikäisevää selkeyttä se kuvasi, valonruhtinattaren häissä riemuitsevaa paratiisia. Ja keskellä liehui silkkihallin teltta valkeine verhoineen, pitsikankaineen ja hohtoharsoineen kätkien valkeuteen satujen valkohiipiäisen morsiamen.

Mouret katseli kansaansa, joka liikkui valkeuden keskellä. Se kuvastui mustana valon taustaa vasten.

Ihmismeren pinta kohosi kuin huumeessa hyökyen myrskyisen myyntipäivän tyyntyessä. Ihmiset alkoivat poistua. Myyntipöydät hukkuivat jäännöskankaiden alle, kulta helisi kassojen raha-arkuissa ostajajoukkojen siirtyessä ovea kohti voimattomina, tyrkittyinä, tyydyttyään halunsa ja häveten huvituksiaan moisessa paikassa. He olivat kokonaan hänen, talon hallitsijan hallussa, he tottelivat häntä hurmaantuneina tavaroiden runsaudesta, huokeahintaisuusjärjestelmästä, palauttamismahdollisuudesta, mainostuksesta ja mieltä hivelevästä kohteliaisuudesta. Äiditkin olivat jo alistuneet hänen valtikkansa alle, hän hallitsi kaikkia itsevaltiaan karkeaotteisesti, joka oikkunsa mukaan voi tuhota kotien onnen ja rauhan. Hän oli luonut naisille uuden uskonnon ja pystyttänyt jumalalle tempelin, missä heidän sielunsa kirkot hylättyään viettivät joutoaikansa, rauhattomuuden ja tyhjyyden tunnit, jotka kirkonmenojen puutteessa olivat jääneet täyttämättä, ja tarjosivat suitsutusta kauneuden kuolemattomalle jumalalle. Jos Mouret olisi sulkenut heiltä ovensa, niin kadulla olisi noussut meteli, alttarilta ja jumalanpalveluksestaan karkoitettujen kapina. Hän näki heidät myöhäisestä ajankohdasta huolimatta vieläkin samoamassa suunnattoman rautaverkon silmukoissa pitkin riippusiltoja ja kierreportaita. Rouva Marty tyttärineen korkeimmalle kiivenneenä vaelsi huonekalujen keskellä; lapsilaumansa pidättämä rouva Bourdelais kierteli alakerrassa voimatta riistäytyä korutavaraosastolta; rouva de Boves riippuen Vallagnoscin käsivarressa ja tyttärensä seuraamana kulki hiljalleen tavaratalon poikki uskaltuen vieläkin pysähtyä tiskien eteen ihailemaan kankaita. Mutta alhaalla tunkeilevasta taajasta joukosta, tuosta elämästä paisuvien ja haluista sykkivien povien merestä, jonka pinnalla orvokkivihkot keinuivat, Mouret ei nähnyt muuta kuin rouva Desforges'in, kun tämä rouva Guibalin seurassa viivytteli käsineosastolla ostamassa hänkin mustasukkaisesta vihastaan huolimatta. Ja viimeisen kerran Mouret tunsu olevansa heidän herransa, näki heidät matelemassa sähkövalossa jalkojensa juuressa, silmäili laumaansa, jolta oli saanut rikkautensa.

Hän lähti kulkemaan gallerioihin, niin täydellisesti ajatuksiensa vallassa, että heittäytyi pahimpaan tungokseen. Kun hän kohotti päätään, hän huomasi olevansa uudessa muotitavaraosastossa, jonka ikkunat olivat Dix-Décembrenkadulle. Hän pysähtyi ikkunaan katsomaan ostajajoukkojen poistumista. Laskeva aurinko kultasi valkeiden talojen kattoja, ja sinitaivas kalpeni viileän tuulen virkistämänä. Aarraitan sähkölamput heittivät hämärtyvälle kadulle valoaan, joka siellä näytti kalpealta ja elottomalta kuin taivaanrannalle syttyvien tähtien tuike auringon laskiessa. Oopperan ja Pörssin suunnalla hukkuu liikkumattomien vaunujen kolminkertainen jono varjoon; valjaat vain välähtelivät paikoin lyhdyn syttyessä ja sytyttäessä kipinän hopeoitujen kuolaimien pintaan. Yhtä mittaa kuului livreepukuisten palveluspoikien huutoja, ja vaunujen jonosta erosi silloin tällöin yhdet poistua kseen katua pitkin kavionkapseen kaikuessa. Jonot supistuivat pienemmiksi, kuudet ajoneuvot lähestyivät samaan aikaan, vaunujen ovet paiskattiin kiinni, ruoskat läjähtivät ja kävelijät juoksivat hätäisesti kadun poikki selvitäkseen pyörien tungoksesta. Tila väljeni sitä myöten kuin ostajakunta hajaantui kaupungin kaikille suunnille puhdistettuaan tavaratalon tyhjäksi. Mutta Aarraitan katonharjat suurine kultaisine kirjaimineen ja ilmaan kohoavine lippuineen leimusivat vielä laskevan auringon tuleen sytyttäminä, ja tavaratalo näytti niin suunnattoman suurelta, että se muistutti mainoskuvien hirviötä, paperille kuvattua yhdyskuntarakennusta, joka nielaisi ympäristön talot ja litisti maan tasalle taivaanrannalla siintävät metsäiset kummut. Pariisin henki ja elämä tuntui rauhoittuvan ja lauhtuvan illan pimetessä, häilyi hiljaa hyväillen viimeisten katuja vierivien vaunujen rinnalla ja nukkui sitten yön pimeään.

Mouret seiso i yhä samassa paikassa, katse kaukana. Hänessä oli tapahtunut suuri muutos. Naisen voittaja, Pariisin kukistaja, tunsu keskellä voitonriemuaan sydämensä heikkenevän ja tahtonsa horjuvan, tunsu itse joutuvansa mahtavamman vallan alaiseksi. Hänessä heräsi mieleton halu heittää aseensa, luopua voitosta ja tunnustaa toisen herruutta ja osoittaa siinä samaa epäjohdonmukaisuutta kuin sotasankari, joka palattuaan voittajana taistelusta taipuu noudattamaan lapsen oikkua. Kuukausien kuluessa hän oli ponnistanut vastaan, tänä aamuna vielä hän oli vannonut tukahduttavansa rakkautensa, ja nyt, kun hän oli päässyt mahtavuutensa kukkulalle, hänen päätään huimasi ja hän luopui vastarinnasta tavoitellakseen epätoivoisesti sitä, mikä ennen oli näyttänyt hänestä mielettömyydeltä. Hänen hetkessä syntynyt päätöksensä oli jo seuraavassa hetkessä kasvanut niin lujaksi, ettei mikään tuntunut hänestä tärkeämmältä.

Illalla, kolmannen pöytäkunnan noustua aterioimasta, hän odotti työhuoneessaan. Väristen kuin nuori poika, jolla on voitto tai tappio kysymyksessä, hän käveli edestakaisin voimatta rauhoittua ja palasi alinoma ovelle kuuntelemaan tavaratalosta kohoavia järjestämistyötä suorittavan henkilökunnan ääniä. Vähäisinkin askelten kopina sai hänet säpsähtämään. Kerran hän jo riensi ovelle vastaan.

Se oli Lhomme, joka lähestyi hitaasti tekemään tiliä päivän tuloksesta. Tänään oli keräytynyt niin paljon hopeaa ja kuparia ja kuorma oli niin painava, että hänen oli täytynt ottaa avukseen kaksi kantajaa. Hänen takanaan Joseph ja eräs tämän tovereista kantoivat ähkien ja puhkien selässään suurta säkkiä; kassanhoitaja itse käveli ensimmäisenä kantaen paperi- ja kultarahoja, paperirahoja salkussa, kultarahoja kahdessa pussissa, jotka riippuivat hänen kaulassaan ja joiden painosta koko hänen ruumiinsa horjui. Hitaasti hän oli tullut tavaratalon poikki myyjien tervehtimänä. Käsine- ja

silkki-osastot olivat tarjoutuneet nauraen auttamaan häntä, verka- ja villakangasosastot olivat katsoneet ahnaasti hautoen toivoa, että hän kompastuisi ja kylväisi kullan ympäri lattiaa. Ukon oli täytynyt nousta portaita ja kulkea pitkin riippusilloja, kuljettaa ilmojen halki tämä rikkaus, jota myyjät nenä pystyssä ja suu auki hartaasti katselivat. Toisessa kerroksessa valmiiden vaatteiden, hajuvesien, pitsien ja huivien osastot olivat kumartaneet häntä niinkuin kirkossa uskovaiset kumartavat ehtoollisleipää. Kuhina lisääntyi ja kasvoi kultaista vasikkaa palvovan kansan mahtavaksi meluksi.

Mouret avasi oven, ja Lhomme astui sisälle kantajien seuraamana. Hengästyneenä hän lepäsi hetken ja sanoi sitten kajahtavalla äänellä:

— Miljoonakaksisataaneljäkymmentäseitsemän frangia yhdeksänkymmentäviisi centimea.

Vihdoinkin oli siis päästy miljoonaan, yhdessä päivässä kerättyyn miljoonaan, josta Mouret oli kauan uneksinnut. Mutta nyt hän ei tuntenut välittävänsä siitä. Hän teki vihaisen liikkeen ja sanoi odotuksissaan pettyneen miehen kärsimättömyydellä:

— Vai miljoona. Hyvä on, pankaa se tuohon.

Lhomme tiesi, että Mouret tahtoi mielellään tarkastaa tuottavimpien päivien rahatulokset, ennenkuin ne vietiin keskuskassaan. Hän laski kuormansa pöydälle. Säkit ja pussit täyttivät sen kokonaan rutistaen alleen paperit ja ollen vähällä kaataa mustepullon. Pakkauksista vierivät kullat, hopeat ja kuparit muodostivat suuren kasan, joka vasta ostajakunnan käsistä lähteneenä oli vielä eloa ja lämpöä täynnä.

Kassanhoitaja kääntyi loukkaantuneena isännän tylyydestä lähteäkseen, kun samassa Bourdoncle saapui iloisesti huutaen:

— Kas niin, tällä kertaa päästiin perille; miljoona on käsissämme!

Mutta huomattaessaan Mouret'n kuumeisen levottomuuden hän ymmärsi mitä oli tekeillä ja vaiken. Hänen silmissään välähti ilo, ja hetken aikaa vaiti oltuaan hän jatkoi:

— Olette siis päättänyt, eikö niin? Oikeassa olette. Olen samaa mieltä kuin tekin.

Mouret astui hänen eteensä ja ärjyi jyrisevällä myrskyisten päiviensä äänellä:

— Kuulkaahan, kunnan ystävä, olette liian hyvillänne... Luulette kai, että olen nyt mennyttä kalua, ja hiotte hampaitanne. Mutta älkää siihen luottako. Minua ei ole niinkään helppoa syödä.

Mouret oli siis arvannut. Hämmästyneenä tästä jyrkästä hyökkäyksestä Bourdoncle änkytti:

— Mitä tarkoitatte? Laskette kai leikkiä. Ainahan minä olen ollut teidän innokas ihailijanne.

— Älkää valehdelko! Mouret huusi vielä kiivaammin. — Tuperyyttä se oli, kun taikauskossamme pelkäsimme, että naimisiinmeno oli onnettaren karkoittamista. Onneksemme se on meille päinvastoin, terveydeksi ja tasapainoksi!... Niin kyllä, ystäväni, aion naida hänet, ja jos joku uskaltaa hiiskahtaakaan, heitän hänet ulos. Tekin, Bourdoncle, saatte kyllä käydä kassalla niinkuin muutkin.

Hän osoitti ovea, ja Bourdoncle lähti. Denise tuli häntä vastaan ovelta. Bourdoncle tervehti syvään kumartaen ja katosi.

— Vihdoinkin tulitte! Mouret sanoi hiljaa.

Denise oli kalpea liikutuksesta. Hänen mielenahdistuksensa oli käynyt vieläkin tuskaisemmaksi Delochea kohdanneen onnettomuuden johdosta. Kuullessaan Delochen omasta suusta ikävän erottamis uutisen hän oli tarjoutunut puhumaan hänen puolestaan, mutta Deloche oli kieltänyt sanoen tahtovansa kadota onnellisten tieltä oltuaan heille vain kiusaksi. Silloin Denise oli itkusilmin sanonut hänelle hellästi säälivät jäähyväisensä niinkuin sisar veljelleen. Unhoon hän itekin tahtoi joutua. Hänen täälläolonsa oli lopussa ja hänen voimansa alkoivat pettää. Sen verran häneltä vielä vaadittiin tahdonlujuttua, että jaksoi kestää eron. Jos hänellä oli rohkeutta tarpeeksi murskata sydämensä, niin tuokion kuluttua hän olisi vapaa menemään, pakenemaan kauas itkemään.

— Johtaja, te sanoitte tahtovanne tavata minut, hän sanoi tyynenä niinkuin aina. — Olisin sitä paitsi itsestänikin tullut kiittämään teitä kaikesta hyvydestänne.

Huoneeseen astuessaan hän oli nähnyt kirjoituspöydälle lasketun rahojen paljouden, ja se loukkasi häntä. Rouva Hédouinin kuva tuntui katsovan heitä ikuista hymyään hymyillen.

— Yhäkö te siis pysytte lähtöpäätöksessänne? kysyi Mouret vapisevalla äänellä.

— Pysyn, herra. Pakosta.

Silloin Mouret tarttui hänen käteensä ja hänen hellyytensä puhkesi sanoiksi murtaen pitkäaikaisen tekokylmyyden sulut.

— Jos pyytäisin teitä vaimokseni, Denise, lähtisittekö silloin?

Mutta Denise oli vetänyt kätensä pois ja huudahti epätoivoisesti, ikäänkuin suuren tuskan vallassa:

— Oi, herra Mouret, pyydän teitä, älkää sanoko niin! Älkää lisätkö tuskiani! Jumala tietää, että juuri sentähden lähdän, ettei sellainen onnettomuus tapahtuisi!

Hän jatkoi puolustuspuhettaan sopertaen hajanaisia sanoja. Hän oli kärsinyt tarpeeksi talon juoruissa. Vieläkö hänen piti omissa silmissään ja muiden silmissä näyttää kunniattomalta naiselta! Sekö vielä puuttui! Ei ikinä. Sellainen hulluus oli estettävä, ja hän pystyi estämään sen. Mouret kuunteli häntä tuskissaan toistamiseen toistaen:

— Tahdon sitä ... tahdon sitä...

— Se on mahdotonta... Entä veljeni! Olen vannonut eläväni naimatonna. En toki voi tuoda teille kahta lasta, vai mitä?

— Minäkin otan heidät veljikseni... Suostukaa, Denise!

— En, en, antakaa minun olla! Tuotate minulle tuskaa.

Mouret tunsi voimiensa pettävän. Tämä viimeinen este teki hänet hulluksi. Eikö Denise siis näilläkään ehdoilla luopunut kiellostaan? Alhaalla tuhannet apulaiset häärivät kuninkaallisten rikkauksien keskellä, työn touhusta kohoava jyske särki hänen korviaan. Ja tuo rahojen paljous tuossa! Hän olisi tahtonut heittää sen kadulle.

— Menkää sitten, sanoi hän itkuun purskahtaen... — Menkää rakastettunne luo... Siinä on syy, eikö niin? Johan te olette sanonut sen minulle. Minun olisi pitänyt uskoa ja jättää teidät rauhaan.

Denise ei jaksanut kestää tällaista epätoivonpuuskausta. Hänen sydämensä suli, ja rajusti kuin lapsi hän heittäytyi Mouret'n kaulaan nyyhkyttäen hänkin ja kuiskaten:

— Oi, herra Mouret, teitähän minä rakastan!

Naisten Aarreaitan mahtava jyske oli kuin kaukaisten väkijoukkojen tervehdys. Rouva Hédouin hymyili heille. Mouret oli painunut kirjoituspöydälle istumaan keskelle rahakasoja, joita hän ei enää nähnyt. Hän ei päästänyt Deniseä sylistään, vaan painoi hänet hurjasti sydäntään vasten sanoen, että nyt tämä sai lähteä kuukaudeksi Valognes'iin, jottei henkilökunnalla olisi syytä panetteluun. Sitten hän lupasi tulla itse hakemaan morsiantaan taluttaakseen hänet kädestä valtakuntansa porteista sisään.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAISTEN AARREAITTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than

“Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement

violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.